นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย

นางสาว จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการ และความเป็นผู้นำทางการศึกษา
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2549
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

FUTURE-ORIENTED EDUCATIONAL POLICIES AND STRATEGIES FOR THAI YOUTHS

Miss Chulakorn Masathienwong

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Development Education
Department of Educational Policy, Management, and Leadership
Faculty of Educaiton
Chulalongkorn University
Academic Year 2006

Copyright of Chulalongkorn University

491532

หัวข้อวิทยานิพนธ์	นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย
โดย	นางสาว จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์
สาขาวิชา	พัฒนศึกษา
อาจารย์ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	อาจารย์ดร.อมรวิชช์ นาครทรรพ

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาดุษฎีบัณฑิต

..... คณบดีคณะครุศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.พฤทธิ์ ศิริบรรณพิทักษ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชื่นชนก โควินท์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(อาจารย์ดร.อมรวิชช์ นาครทรรพ)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.พฤทธิ์ ศิริบรรณพิทักษ์)

..... กรรมการ
(ดร.พิเชฐ ดุรงคเวโรจน์)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์ : นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย.
(Future-Oriented Educational Policies and Strategies for Thai Youths)
อ.ที่ปรึกษา : ผศ.ดร.ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน, อ.ที่ปรึกษาร่วม: อ.ดร.อมรวิชช์ นาครทรรพ, 285 หน้า.

การวิจัยเรื่อง**นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย** มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวโน้มทางเศรษฐกิจสังคมที่มีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนในต่างประเทศและของประเทศไทย 2) ศึกษานโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนในต่างประเทศและของประเทศไทย 3) ให้ข้อเสนอเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย โดยมีกระบวนการศึกษาวิจัยอันประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ 1) การศึกษาแนวโน้มด้านต่างๆ จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ 2) การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการมองอนาคต (foresight workshop) และการสร้างภาพอนาคต (scenario planning) สังคมไทยใน 10 ปีข้างหน้าโดยกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ 3) กระบวนการมองทางเลือกและให้ข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ โดยการจัดประชุมระดมความคิด สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และจัดเวทีสัมมนาวิชาการเพื่อสร้างผลกระทบและปรับแต่งข้อเสนองานวิจัย

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า สังคมไทยใน 10 ปีข้างหน้าจะต้องเผชิญกับแนวโน้มสำคัญและความไม่แน่นอนในด้านต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อสังคม เด็ก เยาวชน และการศึกษาไทย ไม่ว่าจะเป็นแนวโน้มด้านสื่อเทคโนโลยีที่เปลี่ยนโฉมหน้าการเรียนรู้จากห้องเรียนไปสู่โลกไร้พรมแดน กระแสเศรษฐกิจเสรีที่มีผลต่อภาวะการแข่งขันและการแย่งชิงเพื่อเข้าถึงความรู้ กระแสความก้าวหน้าทางวิทยาการที่ส่งผลกระทบต่อการเร่งรัดให้การศึกษาต้องไล่ทันต่อความรู้และวิธีวิทยาใหม่ๆ กระแสการเมืองยุคใหม่ท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรมที่จะหนีไม่พ้นซึ่งความขัดแย้งและการเรียกร้องสิทธิทางสังคมในกลุ่มชนหรือชาติพันธุ์ต่างๆ แนวโน้มวิกฤตทางจริยธรรมคุณธรรมรวมถึงความอ่อนแอของสถาบันครอบครัวที่มีผลต่อการอบรมเลี้ยงดูและการใช้ชีวิตของเด็กและเยาวชน ซึ่งทั้งหมดนี้ยังส่งผลสืบเนื่องเชื่อมโยงไปกับปัญหาวิกฤตเยาวชน เช่น ปัญหาเรื่องเพศ เรื่องความรุนแรง เรื่องการใช้ชีวิตเสี่ยง ฯลฯ ที่มีแนวโน้มสูงขึ้นด้วย อย่างไรก็ตามผลจากการมองอนาคตและการสร้างภาพอนาคต ได้ทำให้เกิดการมองเห็นภาพอนาคตหลากหลายภาพทั้งภาพบวก ภาพลบและภาพที่คาดว่าจะมีโอกาสเกิดขึ้นได้ ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการตั้งหลักเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาในอนาคต

ทั้งนี้ในกระบวนการถอยกลับมามองหาทางเลือกเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ด้วยการระดมความคิดผู้เชี่ยวชาญนั้น ทำให้เห็นทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ที่หลากหลาย ทั้งยุทธศาสตร์ร่วม ยุทธศาสตร์เฉพาะ นอกจากนี้การจัดอับดับความสำคัญของยุทธศาสตร์ยังช่วยในการวิเคราะห์ยุทธศาสตร์และการมองถึงยุทธศาสตร์ที่มีพลังสำหรับตอบโจทย์พลวัตรของโลกได้มากยิ่งขึ้น ซึ่งผลของกระบวนการดังกล่าวยังนำไปเสนอต่อเวทีสัมมนาเพื่อให้ข้อเสนอแนะต่อการปรับแต่งข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ให้คมชัดเจนขึ้น โดยภายหลังได้มีข้อคิดเห็นเพิ่มเติมจากผู้ทรงคุณวุฒิจำนวนไม่น้อยที่ให้ข้อชี้แนะที่สำคัญต่อการปรับแต่งยุทธศาสตร์ให้สามารถนำไปขับเคลื่อนได้จริงมากยิ่งขึ้น

ท้ายที่สุดงานวิจัยครั้งนี้ได้มีข้อเสนอต่อการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ที่มุ่งให้เกิดนโยบายสาธารณะในเรื่อง **"เมืองแห่งการเรียนรู้" "นโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตเท่าทัน" "นโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตที่พอเพียง"** โดยมีแนวทางดำเนินนโยบายด้วย 4 ยุทธศาสตร์หลักคือ**ยุทธศาสตร์เมืองแห่งการเรียนรู้ ยุทธศาสตร์ทักษะชีวิตศึกษา ยุทธศาสตร์การศึกษาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคต** ทั้งนี้ภายใต้ยุทธศาสตร์ดังกล่าวยังประกอบไปด้วยยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนในภาคปฏิบัติการอีก 4 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ ยุทธศาสตร์การลงทุนโครงสร้างพื้นฐาน ยุทธศาสตร์การจัดการความรู้ ยุทธศาสตร์พื้นที่ และยุทธศาสตร์ทางสังคม โดยมุ่งเน้นการดำเนินงานในกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ผ่านพื้นที่ในโรงเรียน พื้นที่นอกโรงเรียน ในครอบครัว ชุมชน พื้นที่สื่อและพื้นที่เสมือนต่างๆ เพื่อเป้าหมายที่การสร้างเด็กและเยาวชนให้เป็นอนาคตที่ดีของสังคมไทยต่อไป

ภาควิชา นโยบาย การจัดการ และความเป็นผู้นำทางการศึกษา ลายมือชื่อนิสิต.....

สาขาวิชา พัฒนศึกษา ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....

ปีการศึกษา 2549 ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

##4684607527 : MAJOR DEVELOPMENT EDUCAITON

KEY WORD : FUTURE-ORIENTED EDUCATION /POLICIES AND STRATEGIES /THAI YOUTHS

CHULAKORN MASATHIENWONG: FUTURE-ORIENTED EDUCATIONAL POLICIES AND STRATEGIES FOR THAI YOUTHS. THESIS ADVISOR : ASST.PROF. CHUMPOL POOLPATARACHEWIN,Ph.D. THESIS CO-ADVISOR : AMORNWICH NAKORNTAP,Ph.D. 285 pp.

This research, 'Future-Oriented Educational Policies and Strategies for Thai Youths', is supported by 'The 90 Anniversary of Chulalongkorn University Fund' (Ratchadphiseksomphot Endowment Fund). The research is aimed at: 1) studying the social and economic trends affecting youths worldwide and in Thai Society; 2) studying future-oriented educational policies and strategies worldwide and in Thailand; 3) proposing future-oriented educational policies and strategic recommendations for Thai Youths. Methods of study are composed of 1) documentary review and expert interview; 2) foresight workshops and scenario planning; 3) expert in-depth interview and brainstorming seminar for policies and strategic recommendations.

The results of this research can be summarized as follows. Thai society within the next 10 years will confront significant trends and uncertainties that directly affect Thai children. Among major trends are the technological advancements that revolutionize schooling into borderless learning, free trade and economic policy trends along with accelerated rate of knowledge advancements resulting in higher competition among various production sectors, including the education sector, which need to catch up with and to gain access to state-of-the-art knowledge. The increasing multi-cultural society and political trends will lead to more social conflicts and public outcry for equal rights among ethnic groups. The moral crisis and the weakening of Thai families will affect youth life styles resulting in increasing social problems such as sex, violence, teen pregnancy, and other risk behaviors. The results of foresight workshops and scenario planning provide both positive and negative future scenarios. As a result, the most probable scenario is drawn as a basis for identifying significant implications for future education policies and strategies.

The backcasting process provides another important step in this research in identifying alternatives for educational policies and strategies based on expert brainstorming activities. The results embrace a diverse set of strategic alternatives including both common and specific strategies. Experts' ranking of strategies is also employed and used for arriving at a set of recommended strategies in terms of global dynamism. A group of selected experts is then invited to participate in a brainstorming session to critically review the proposed educational policies and strategies, and identify appropriate measures to mobilize those strategies in education policy development.

Along with three major educational policies, namely – **"City of Learning", "Education for Life Skill" and "Education for Sufficient Life"**, four general strategies have been proposed as a final synthesis. The four general strategies are **"Learning City, Skilful Living, Sufficient Lifestyles, Future-Oriented Management"**. In order to move towards the suggested policies successfully, mobilizing strategies such as educational investment, knowledge management, area-based development and other social strategies have also been proposed.

Department : Educational Pllicy, Management, and Leadership Student's signature Chulakorn Masathienwong

Field of study : Development Education Advisor's signature Chumpol Poolpatarachewin

Academic year : 2006 Co-advisor's signature A. Nakorntap

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ด้วยความกรุณาจากบุคคลสำคัญหลายท่าน ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และอาจารย์ ดร.อมรวิชช์ นาครทรรพ ที่ให้ทั้งความเมตตาและปัญญาชี้ทางสว่างให้ผู้วิจัยตลอดกระบวนการทำงาน กราบขอบพระคุณอาจารย์ดร.พิเชฐ ดุรงคเวโรจน์ ที่คอยให้คำปรึกษาและสนับสนุนการทำงานอย่างใกล้ชิด กราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ดร.พฤทธิ์ ศิริบรรณพิทักษ์ คณบดีคณะครุศาสตร์ ที่ให้เกียรติเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ กราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ดร.ชื่นชนก โควินท์ ที่ได้ให้คำชี้แนะและความอนุเคราะห์ในการนำเสนอบทความจากงานวิจัยนี้ลงในวารสารนานาชาติ

กราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เลขา ปิยะอัจฉริยะ ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย รองศาสตราจารย์ ดร.สมพงษ์ จิตระดับ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ดร.วิวัฒน์ แต่งอักษร อาจารย์สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ ที่คอยให้กำลังใจและคอยแบ่งปันประสบการณ์การทำงานที่ต้องใช้ความรู้และความมีเมตตาเป็นเครื่องมือ กราบของพระคุณผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ให้เกียรติสละเวลามาร่วมประชุมระดมความคิดร่วมกัน ตลอดจนผู้ทรงคุณวุฒิบางท่านที่แม้ไม่สามารถมาได้ แต่ก็ยังได้ให้ข้อคิดเห็นอย่างไม่เป็นทางการและไถ่ถามความคืบหน้าของงานสม่ำเสมอ

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.ชนิดา รักษ์พลเมือง หัวหน้าภาควิชาที่กรุณาสละเวลามาร่วมสัมมนาและให้คำแนะนำในงานวิจัยครั้งนี้ รองศาสตราจารย์ดร.สุมาลี ชิโนกุล ดร.Richard Barber ที่ได้กรุณาตรวจบทคัดย่อ และบทความภาคภาษาอังกฤษให้กับผู้วิจัย ขอบคุณอาจารย์สุรศักดิ์ จำนงค์สาร คุณอาร์ชวัส และคุณจุฬากุล เจริญศิลป์ ที่ช่วยดูบทความในเบื้องต้น

ขอบคุณ คุณสรรชัย หนองตรุด และทีมงานสารคดี สถาบันรามจิตติทุกท่าน ที่ช่วยบันทึกข้อมูลและจัดทำสารคดีตัวอย่างของกระบวนการศึกษาอนาคตในงานวิจัยชิ้นนี้ คุณเกินศักดิ์ สีสวย ที่ช่วยพิสูจน์อักษร ขอบคุณพี่น้องและเพื่อนสมาชิก สถาบันรามจิตติที่คอยเป็นกำลังใจให้ตลอดมา รวมถึงพี่น้องเพื่อนชาวพัฒนศึกษาที่ร่วมเรียนร่วมเป็นกำลังใจเสมอมาเช่นกัน ตลอดจนคุณปองจิต สรรพคุณ และสมาชิกกลุ่มละครมะขามป้อมที่ยังคงเป็นกองเชียร์ผู้วิจัยอย่างต่อเนื่อง

กราบขอบพระคุณพ่อแม่ ผู้มีพระคุณยิ่ง และบุคคลอันที่เป็นที่รักทั้งหลายที่คอยเป็นพลังใจให้ผู้วิจัยได้กล้าแกร่งทำงานจนลุล่วง

ท้ายที่สุด กราบขอบพระคุณกองทุนรัชดาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้มอบ **"ทุน 90 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย"** รุ่นที่ 1 ใน ซึ่งผู้วิจัยหวังว่า ทุนดังกล่าวจะถูกแปลงไปเป็นทุนความรู้ที่สร้างคุณประโยชน์ต่อวงวิชาการและงานด้านการพัฒนาสืบเนื่องไป

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย ..... ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ..... จ
กิตติกรรมประกาศ ..... ฉ
สารบัญ ..... ช
สารบัญตาราง ..... ญ
สารบัญภาพ ..... ฏ
บทที่
1 บทนำ 1
หลักการและความสำคัญของปัญหา 1
วัตถุประสงค์ 3
คำถามวิจัย 3
ขอบเขตและวิธีดำเนินการวิจัย 4
กรอบแนวคิดการวิจัย 4
คำจำกัดความในการวิจัย 5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ 5

2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 6
1. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับอนาคตศึกษาและการศึกษาอนาคต 6
1.1 แนวคิดอนาคตศึกษา 6
1.2 แนวคิดอนาคตศึกษากับการพัฒนาสังคม 10
1.3 แนวคิดและวิธีการศึกษาอนาคต 15
1.4 แนวคิดการมองอนาคตและวิธีการมองอนาคต 18
2. แนวคิดเกี่ยวกับนโยบาย และยุทธศาสตร์ 31
3.1 แนวคิดนโยบายและนโยบายสาธารณะ 31
3.2 แนวคิดเกี่ยวกับยุทธศาสตร์ 43
3.3 แนวคิดเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ด้านการศึกษาและการพัฒนา 54
3.4 แนวคิดเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ด้านเด็กและเยาวชนในประเทศไทย 61
3. บทสรุป : กรอบแนวคิดการวิจัย 75

บทที่ หน้า

3 วิธีดำเนินการวิจัย

1. แนวทางและวิธีดำเนินการวิจัย 76
   1.1 การศึกษาเอกสาร 76
   1.2 การจัดประชุมมองอนาคต และประชุมเพื่อมองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ 79
2. แผนการดำเนินการวิจัย 86

4 การศึกษาแนวโน้มและวิเคราะห์ผลกระทบของแนวโน้ม 87

1. แนวโน้มด้านต่างๆ และแนวโน้มด้านการศึกษาในทศวรรษหน้า 87
   1.1 แนวโน้มด้านต่างๆ ในทศวรรษหน้า 87
   1.2 แนวโน้มด้านการศึกษาในทศวรรษหน้า 104
2. การศึกษาพัฒนาการสำคัญในรอบ 10 ปีที่มีผลกระทบ
   ต่อกระบวนทัศน์ปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต 107
   2.1 สรุปสาระสำคัญจากการสืบค้นเอกสารและสัมภาษณ์ความคิดเห็นผู้เชี่ยวชาญ 107
3. สรุป : ภาพรวมของการศึกษาแนวโน้ม 119

5. กระบวนการและผลการมองภาพอนาคต
"นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชน 120

1. การมองภาพอนาคตและสร้างภาพอนาคตของสังคม เด็กและเยาวชนไทย
   และยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนไทยใน 10 ปีข้างหน้า 120
   1.1 กระบวนการและผลการระดมความคิดในการมองอนาคต ครั้งที่ 1
   โดยกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่างๆ 121
   1.2 กระบวนการและผลการระดมความคิดในการมองอนาคต ครั้งที่ 2
   โดยแกนนำสภาเด็กและเยาวชนจังหวัดต่างๆ ในทุกภูมิภาค 149
2. การพัฒนาภาพอนาคตสังคมไทยที่คาดว่าจะเป็นจริงได้ในทศวรรษหน้า 168
   2.1 การพัฒนาภาพอนาคต 169
   2.2 การระบุยุทธศาสตร์ร่วมและยุทธศาสตร์เฉพาะเบื้องต้นสำหรับภาพอนาคต
   สังคมไทยในทศวรรษหน้า 171
3. สรุป : ข้อสังเกตบางประการสำหรับการพัฒนาภาพอนาคต
   และการมองยุทธศาสตร์ร่วม 174

บทที่ หน้า

6. กระบวนการและผลการถอยกลับมามองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชน

1. กระบวนการถอยกลับมามองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์โดยการประชุมระดมความคิดผู้เชี่ยวชาญ..... 176
   - 1.1 การฉายภาพอนาคตและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแก่ที่ประชุมผู้เชี่ยวชาญ..... 177
   - 1.2 การมองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ท่ามกลางแนวโน้มและความไม่แน่นอนในอนาคต.. 179
   - 1.3 การจัดลำดับความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์บนความเร่งด่วน การจัดลำดับความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์บนความเป็นไปได้ในการดำเนินการ..... 184
   - 1.4 สรุปภาพรวมการวิเคราะห์ทางเลือกยุทธศาสตร์..... 188
2. การสร้างผลกระทบจากงานวิจัยและพัฒนาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์..... 192
   - 2.1 การนำเสนอการวิเคราะห์ภาพอนาคตในทศวรรษหน้าและภาพอนาคตที่พึงประสงค์..... 192
   - 2.2 การนำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย..... 198
   - 2.3 ข้อคิดและข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิต่อการปรับแต่งยุทธศาสตร์ทางการศึกษา..... 214
   - 2.4 ข้อเสนอในการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย..... 217
3. สรุป : ภาพรวมของผลการถอยกลับมามองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์..... 226

7. บทสรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

- สรุปผลการวิจัย..... 228
- อภิปรายผล 241
- ข้อเสนอ..... 246

รายการอ้างอิง..... 249

ภาคผนวก..... 260

- ภาคผนวก ก กำหนดการและรายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมมองอนาคต..... 261
- ภาคผนวก ข เอกสารนำเสนองานวิจัยในการประชุม..... 270

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์..... 285

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างนักอนาคตนิยมกับหมอดู	8
2	อิทธิพลของกระแสการพัฒนากับแนวคิดอนาคตศึกษา	14
3	แสดงจุดร่วมและจุดต่างของแต่ละวิธี	17
4	ตัวอย่างแบบสำรวจเดลฟายในงานวิจัยวิวัฒนาการและอนาคตภาพการศึกษาคาทอลิกกับการพัฒนาสังคมไทย	23
5	สรุปข้อดีและข้อจำกัดของตัวอย่างวิธีการศึกษาแบบต่างๆ ที่ใช้ในการมองอนาคต	25
6	ตัวอย่างความเคลื่อนไหวด้านการมองอนาคตในนานาประเทศ	30
7	เปรียบเทียบแนวทางและลักษณะสำคัญของการศึกษานโยบายแต่ละประเภท	37
8	แนวคิดกระบวนการนโยบายของ Anderson	39
9	ลักษณะสำคัญระหว่างแนวคิดเรื่องอนาคตศึกษา การศึกษาในอนาคตและการศึกษาแบบมุ่งอนาคต	55
10	พัฒนาการและจุดเน้นของนโยบายเยาวชนแห่งชาติ	69
11	ตัวอย่างแหล่งข้อมูลที่สืบค้นในเบื้องต้น	77
12	กรอบการวิเคราะห์ข้อมูล	85
13	แผนการดำเนินการวิจัย	86
14	ตัวอย่างความเคลื่อนไหว และแนวโน้มการแข่งขันเพื่อเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจของนานาประเทศ	92
15	การวิเคราะห์ผลกระทบของแนวโน้มด้านต่างๆ ใน 10 ปีข้างหน้า	116
16	แสดงประเด็นสำคัญที่เกี่ยวกับเด็กและเยาวชนในอีก 10 ปีข้างหน้า	128
17	สรุปกลุ่มความไม่แน่นอน 9 ด้าน	133
18	การจัดลำดับความไม่แน่นอน	134
19	แสดงประเด็นความไม่แน่นอนที่จะเป็นโจทย์ในการจัดทำภาพอนาคต	135
20	ตัวอย่างการสร้างเรื่องและลำดับเหตุการณ์ภาพอนาคต	136
21	แสดงโครงเรื่องภาพอนาคตกลุ่มที่ 1 : "สังคมขายร่าง สร้างตัว"	137
22	กลุ่มที่ 1 ภาพอนาคต "สังคมขายร่าง สร้างตัว"	138
23	แสดงโครงเรื่องภาพอนาคตกลุ่มที่ 2 : "2560 เกษมสันต์ครองเมือง"	140
24	กลุ่ม 2 ภาพอนาคตจาก "2560 เกษมสันต์ครองเมือง"	142
25	แสดงสรุปประเด็นสำคัญ : จุดเน้นที่แตกต่าง จุดเด่นที่มีร่วมกันของทุกกลุ่ม	144
26	แสดงยุทธศาสตร์ร่วมเพื่อตอบโจทย์ภาพอนาคต	146
27	สรุปกลุ่มยุทธศาสตร์ร่วม	148
28	แสดงประเด็นความไม่แน่นอนที่จะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งเชิงบวกและเชิงลบ	156

ตารางที่ หน้า

29 แสดงโจทย์ประเด็นความไม่แน่นอนที่จะเป็นกรอบในการจัดทำภาพอนาคต..... 158
30 แสดงโครงเรื่องภาพอนาคตกลุ่มที่ 1 : "สังคมเลวสุดขั้ว-ชั่วสุดขีด" 159
31 กลุ่มที่ 1 ภาพอนาคต : สังคมเลวสุดขั้ว-ชั่วสุดขีด" 160
32 แสดงโครงเรื่องภาพอนาคตกลุ่มที่ 2 : "เมืองไทยไปโลด"..... 162
33 กลุ่มที่ 2 ภาพอนาคต : "เมืองไทยไปโลด" 163
34 แสดงสรุปประเด็นสำคัญ : จุดเน้นที่แตกต่าง จุดเด่นที่มีร่วมกันของทุกกลุ่ม..... 165
35 ยุทธศาสตร์ร่วมเพื่อตอบโจทย์ภาพอนาคต..... 167
36 แสดงโครงเรื่องภาพอนาคตที่พัฒนาขึ้นใหม่จาก 4 ภาพฉาย..... 169
37 กรอบความคิดภาพอนาคตสังคมไทยในทศวรรษหน้า..... 170
38 การเปรียบเทียบภาพอนาคต 4 ภาพฉาย..... 172
39 ภาพอนาคต "สังคมไทยในทศวรรษหน้า : 2550-2560" 177
40 การลงรหัสในยุทธศาสตร์ต่างๆ 184
41 การจัดลำดับความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์บนความเร่งด่วน..... 185
42 การจัดลำดับความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์บนความเป็นไปได้..... 187
43 เปรียบเทียบความสำคัญกับความเร่งด่วนและความเป็นไปได้ในการดำเนินการ..... 191
44 ตัวอย่างเทศบาลน่าอยู่ในจังหวัดต่างๆ ของประเทศไทย 212
45 แนวทางการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาตร์ : ด้านการลงทุน..... 222
46 แนวทางการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาตร์ : ด้านการจัดการความรู้..... 223
47 แนวทางการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาตร์ : ด้านยุทธศาสตร์พื้นที่..... 224
48 แนวทางการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาตร์ : ด้านยุทธศาสตร์ทางสังคม..... 225

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	สรุปกรอบแนวคิดในการวิจัย	5
2	การมองอนาคต : อิทธิพลของปัจจัยที่เกี่ยวข้อง	21
3	กรอบแนวคิดการมองอนาคต	27
4	วงล้อนโยบาย	38
5	สรุปกรอบความคิดกระบวนการและแนวทางการจัดทำนโยบายสาธารณะ	42
6	ลำดับชั้นของยุทธศาสตร์	46
7	ความคิดเชิงยุทธศาสตร์ 4 ระดับ	47
8	กรอบแนวคิดการวิเคราะห์ SWOT เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์	49
9	ความสัมพันธ์ระหว่างนโยบายและยุทธศาสตร์	50
10	วงจรการกำหนดยุทธศาสตร์และการบริหารจัดการยุทธศาสตร์	52
11	สรุปกรอบแนวคิดการทำยุทธศาสตร์และจัดการยุทธศาสตร์	53
12	สรุปกรอบแนวคิดการวิจัย	75
13	การจัดอันดับความไม่แน่นอน	82
14	การจัดทำภาพอนาคต	82
15	การกำหนดยุทธศาสตร์หรือกลยุทธ์จากภาพอนาคต	83
16	สรุปแนวโน้มสำคัญในทศวรรษหน้า	103
17	สรุปอนาคตที่ท้าทายการศึกษาและการพัฒนาเด็กและเยาวชน	107
18	สังเคราะห์พัฒนาการ แนวโน้ม และยุทธศาสตร์	115
19	แสดงแนวโน้มโลกใน 10 ปีข้างหน้า	122
20	สังเคราะห์ยุทธศาสตร์ร่วมจากการมองอนาคตครั้งที่ 1	148
21	แสดงยุทธศาสตร์ร่วมและยุทธศาสตร์เฉพาะจากการมองอนาคตครั้งที่ 2	166
22	ที่มาของการพัฒนาภาพอนาคต	168
23	เส้นทางมุ่งสู่อนาคตท่ามกลางการก้าวผ่านเสาเหตุการณ์ (event post) ความไม่แน่นอน	182
24	ทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ทางการศึกษาในทศวรรษหน้า	183
25	สรุปภาพทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์บนความสำคัญเร่งด่วน	187
26	แนวโน้มท้าทายการศึกษาและการพัฒนาเด็กและเยาวชน	196
27	คุณลักษณ์ที่พึงประสงค์ของเด็กและเยาวชนยุคใหม่	197
28	ข้อเสนอเชิงนโยบายทางการศึกษา	200
29	สรุปยุทธศาสตร์เมืองแห่งการเรียนรู้	202
30	สรุปยุทธศาสตร์ชีวิตเท่าทัน (ยุทธศาสตร์ทักษะชีวิตศึกษา)	203
31	สรุปยุทธศาสตร์วิถีพอเพียง (การศึกษาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง)	205

ภาพที่ หน้า

32 สรุปยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคต..... 206
33 สรุปยุทธศาสตร์การลงทุน..... 208
34 สรุปยุทธศาสตร์การจัดการความรู้..... 209
35 สรุปยุทธศาสตร์พื้นที่..... 210
36 สรุปยุทธศาสตร์ทางสังคม..... 214
37 ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนทางการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชน..... 221
38 สรุปข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์..... 227
39 แผนที่การขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต
เพื่อเด็กและเยาวชนไทย..... 241

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1
บทนำ

หลักการและความสำคัญของปัญหา

นับเป็นเวลามากกว่า 5 ทศวรรษที่ศาสตร์ด้านอนาคตศึกษา (future study) ได้มีส่วนช่วยในกระบวนการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาของนานาประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรอบทศวรรษที่ผ่านมากระแสความเคลื่อนไหวด้านการศึกษาวิจัยอนาคต นอกจากจะมุ่งคาดการณ์แนวโน้มสำคัญแล้ว ผลการศึกษาอนาคตในด้านต่างๆ ยังได้ให้ข้อเสนอเกี่ยวกับทางเลือกในการพัฒนาในอนาคตที่มีส่วนสำคัญต่อการปรับวิสัยทัศน์ นโยบาย และยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศให้สอดรับกับแนวโน้มและการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น

ทั้งนี้ มีการคาดการณ์แนวโน้มในทศวรรษหน้าว่า อิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์จะนำมาซึ่งแนวโน้มแห่งการเปลี่ยนแปลงหลากหลายด้าน ทั้งในแง่แนวโน้มการแข่งขันทางเศรษฐกิจเสรี และการแข่งขันทางเศรษฐกิจฐานความรู้ที่ดูรุนแรงมากขึ้น แนวโน้มการเผชิญหน้ากับสังคมข่าวสารกับสังคมพหุวัฒนธรรมที่จะยิ่งทวีความแตกต่างหลากหลายมากยิ่งขึ้น แนวโน้มความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่จะเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตของคนยุคใหม่ แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อมและประชากรที่จะกลายเป็นเงื่อนไขการอยู่อาศัยและการบริโภค รวมถึงแนวโน้มวิกฤตการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นมากมายที่จะส่งผลกระทบทางสังคมวัฒนธรรมอย่างมหาศาล เป็นต้น แนวโน้มเหล่านี้ได้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นต่อการตั้งหลักในเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ การพัฒนาประเทศให้เท่าทันต่อเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติด้านการศึกษาที่หันมาเน้นนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต (future-oriented education) กันมากขึ้น

ตัวอย่างกระแสความเคลื่อนไหวของนานาประเทศในด้านการดำเนินนโยบายและยุทธศาสตร์แบบมุ่งอนาคต (future-oriented education) เพื่อตอบรับกับแนวโน้มความก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี เช่น ประเทศเกาหลีได้ประกาศแผนการขับเคลื่อนในเรื่องนี้ในปีค.ศ.2002-2009 ภายใต้โครงการ 21st Century Frontier R & D Project (http://www.most.go.kr) ส่วนประเทศเยอรมันมีนโยบายเร่งด่วนด้านการศึกษาและการวิจัย โดย The Federal Ministry of Education and Research ภายใต้แผน *Education, Research, Innovation – Shaping our Future* (http://www.bmbf.de) เป็นต้น

ภายใต้แนวโน้มสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ ประเทศต่างๆ อย่างสหรัฐอเมริกา อังกฤษ จีน สิงคโปร์ มาเลเซีย อินเดีย ยังได้ประกาศตัวจะเป็น “E-Country” พร้อมกับวางนโยบายและยุทธศาสตร์การจัดการศึกษาที่เรียกว่า *“การศึกษาเสมือน” (virtual education/virtual learning)* และการพัฒนาสถาบันอุดมศึกษาแบบใหม่ที่เรียกว่า *“วิทยาเขตเสมือน”* (*virtual campus*) ที่เน้นการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการให้บริการการศึกษาต่อกลุ่มเป้าหมายที่กว้างขึ้น ส่วนประเทศเนเธอร์แลนด์ได้ประกาศนโยบาย “Create The Future” และใช้ยุทธศาสตร์อนาคตศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างนักออกแบบวิศวอุตสาหกรรมรุ่นใหม่ในทศวรรษหน้า นอกจากนี้ประเทศเยอรมัน นิวซีแลนด์ อเมริกา เกาหลี ญี่ปุ่น และอีกหลายประเทศยังมีการพัฒนาสถานศึกษาทั้งในระดับโรงเรียนและมหาวิทยาลัย โดยให้

ความสำคัญกับการวิจัยและพัฒนา หรือโครงการนำร่องที่เกี่ยวกับการสร้าง Future schools ในลักษณะต่างๆ เป็นต้น (http://www.edutopia.org) ซึ่งความเคลื่อนไหวในนานาประเทศเหล่านี้ยังรวมไปถึงเรื่องการค้นคว้าวิจัยเชิงอนาคตเพื่อตั้งโจทย์การพัฒนาใหม่ๆ และเพื่อกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตโดยเฉพาะด้วย

ในรายงานของ World Future Society (WFS, 2004) ได้ตอกย้ำแนวคิดและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตที่จะยิ่งทวีความสำคัญไปทั่วโลกมากขึ้น โดยอ้างถึงผลสัมมนาเกี่ยวกับการมองอนาคตโลกและการมองอนาคตการศึกษาที่ได้จัดขึ้นที่มหาวิทยาลัย Tamkang ในประเทศไต้หวันเมื่อปีค.ศ.2004 ว่า ผลสัมมนาได้เรียกร้องความร่วมมือระหว่างนักอนาคตและนักวิชาการสาขาต่างๆ ในการผลักดันยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อที่จะสร้างคนยุคใหม่ที่เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของแนวโน้มต่างๆ พร้อมๆ กับเสนอทางเลือกที่หลากหลายสำหรับรับมือหรือจัดการกับอนาคตที่จะมาถึงได้ ซึ่งข้อสรุปของรายงานฉบับนี้ได้ตอกย้ำความสำคัญของยุทธศาสตร์ดังกล่าวอันเป็นคำตอบสำหรับการศึกษาและการพัฒนายุคใหม่ เช่น เสนอให้มีพัฒนามหาวิทยาลัยแห่งอนาคต พร้อมกับเสนอให้มีการให้ความร่วมมือส่งเสริมการพัฒนาการศึกษาแบบมุ่งอนาคตในการศึกษาระดับต่างๆ ทั้งในระบบและนอกระบบ โดยอาศัยเครือข่ายวิชาการระหว่างประเทศทั้งที่เป็นนักนโยบายและยุทธศาสตร์ นักวิชาการ นักการศึกษา นักพัฒนา และนักอนาคตเป็นต้น

กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ กระแสทั่วโลกได้หันมาให้ความสำคัญกับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต หรือการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ตอบสนองแนวโน้มในอนาคตมากขึ้น

ในขณะเดียวกันยังได้มีความพยายามเชื่อมโยงยุทธศาสตร์ที่ว่าไปกับมิติทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติด้านเด็กและเยาวชนที่เป็นประเด็นสำคัญมากยิ่งขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งกำลังเป็นโจทย์ท้าทายการศึกษาเพื่อการพัฒนาในหลายประเทศ

การคาดการณ์ขององค์กร Viva Network Together For Children (2001) ได้ชี้ให้เห็นแนวโน้มเด็กและเยาวชนในทศวรรษหน้าที่ต้องเผชิญแรงกระทบจากแนวโน้มโลกในด้านต่างๆ เช่น แนวโน้มผลกระทบด้านจิตวิญญาณจากกระแสวัตถุนิยมบริโภคนิยม แนวโน้มพลวัตรของคนยุคใหม่ที่เรียกร้องสิทธิ์ของปัจเจกบุคคล แนวโน้มผลกระทบจากเทคโนโลยีและการสื่อสารไร้พรมแดนที่ส่งผลกระทบต่อการค้นหาอัตลักษณ์และแนวทางการดำเนินชีวิตของเด็กยุคไซเบอร์ เป็นต้น แนวโน้มในด้านต่างๆ เหล่านี้ได้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการตั้งหลักเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อการสร้างเด็กและเยาวชนที่พึงประสงค์ในอนาคต ควบคู่กับกับยุทธศาสตร์รับมือกับแนวโน้มสภาพปัญหาเด็กและเยาวชนที่รุนแรงขึ้นให้ทันการณ์และมีประสิทธิภาพ

ในส่วนของประเทศไทย ในภาพรวมแม้จะมีงานด้านศึกษาวิจัยด้านอนาคตศึกษาจำนวนหนึ่ง แต่งานวิจัยส่วนใหญ่เน้นไปที่การศึกษาแนวโน้ม การทบทวนและสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับวิสัยทัศน์อนาคตด้านต่างๆ ที่ยังมิได้ให้ทางเลือกทางการศึกษาเพื่อรับมือกับอนาคตเหล่านั้นชัดเจนเท่าใดนัก หรือมิฉะนั้นก็จะเป็นการศึกษาเชิงอนาคตเพื่อให้ข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์เฉพาะด้าน เช่น ด้านวิทยาศาสตร์ ด้านเทคโนโลยี ด้านสุขภาพ เป็นต้น ในขณะที่งานศึกษาวิจัยอนาคตในเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ในมิติการศึกษา ยังมีงานศึกษาวิจัยไม่พอเพียงต่อความต้องการความรู้ด้านนี้เพื่อไปขับเคลื่อนการปฏิรูปการศึกษาให้สอดรับกับโลกอนาคตมากขึ้น

แม้แต่งานในมิติของเด็กและเยาวชนไทย งานที่มีอยู่โดยมากเป็นงานศึกษาเกี่ยวสถานการณ์และแนวโน้มด้านสุขภาพของเด็กและการเลี้ยงดู หรืองานที่ไปตอบสนองแนวโน้มทางเศรษฐกิจ ส่วนในมิติสังคมและวัฒนธรรมก็มีไม่มากเมื่อเทียบกับมิติอื่นๆ ทั้งที่งานด้านนี้มีส่วนสัมพันธ์กับการวางรากฐานอนาคตทางสังคมของประเทศ ดังเช่นข้อค้นพบจากงานวิจัยในโครงการติดตามสถานการณ์เด็กและเยาวชน (Child Watch, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2545-2546) และงานประมวลสถานการณ์เด็กไทยในเรื่อง *เด็กไทยในมิติวัฒนธรรม* (กระทรวงวัฒนธรรม, 2548) ได้ชี้ให้เห็นแนวโน้มสถานการณ์และวิกฤตการณ์ของเด็กรุ่นใหม่ และความจำเป็นที่จะต้องมีนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาเด็กอย่างเป็นรูปธรรม เป็นต้น กล่าวอีกนัยก็คือ ในภาพรวมยังไม่มีงานศึกษาวิจัยเชิงยุทธศาสตร์เพื่อรองรับแนวโน้มเด็กและเยาวชนในอนาคตมากนัก

สรุปโดยรวมคือ งานด้านอนาคตศึกษาและแนวโน้มยุทธศาสตร์การศึกษาในสังคมไทยยังมีองค์ความรู้ทั้งในเชิงอนาคตและเชิงวางแผนอนาคตไม่มากพอ รวมทั้งงานเชิงยุทธศาสตร์เพื่อรองรับแนวโน้มเด็กและเยาวชนก็ยังมีไม่ทันต่อสถานการณ์แนวโน้มโลก ด้วยเหตุนี้จึงนำมาสู่การศึกษาวิจัยเรื่อง **นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย** ที่มุ่งศึกษาแนวโน้มความเคลื่อนไหวของโลกและประเทศไทยในทศวรรษหน้า ผลกระทบและภาพอนาคตที่เกี่ยวกับเด็กและเยาวชนไทย กับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตที่ประเทศไทยพึงเตรียมการเพื่อเสริมสร้างเด็กและเยาวชนที่พึงประสงค์ ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่า การวิจัยครั้งนี้จะก่อให้เกิดประโยชน์ในวงวิชาการด้านการศึกษาและการพัฒนา ตลอดจนงานด้านการวางนโยบายและยุทธศาสตร์ในการพัฒนาเด็กและการพัฒนาประเทศ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1) เพื่อศึกษาแนวโน้มทางเศรษฐกิจสังคมที่มีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนในต่างประเทศและของประเทศไทย

2) เพื่อศึกษานโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนในต่างประเทศและของประเทศไทย

3) เพื่อให้ข้อเสนอเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย

คำถามวิจัย

1) แนวโน้มสำคัญที่จะเกิดขึ้นในทศวรรษหน้ามีแนวโน้มใดที่เป็นผลกระทบต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนทั้งในบริบทโลกและบริบทประเทศไทย

2) การศึกษาแบบมุ่งอนาคตมีลักษณะใด ในนานาประเทศมีการดำเนินนโยบายและยุทธศาสตร์ดังกล่าวในลักษณะใดเพื่อเตรียมเด็กและเยาวชนในอนาคต

3) ภาพอนาคตของเด็กและเยาวชนไทยเป็นอย่างไร และการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยภายใต้ภาพอนาคตดังกล่าวควรมีลักษณะอย่างไร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4) นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยควรมีลักษณะสำคัญอย่างไร และอะไรเป็นปัจจัยเงื่อนไขให้ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตขับเคลื่อนได้จริง

ขอบเขตและวิธีดำเนินการวิจัย

1) การศึกษาเอกสาร โดยสำรวจและศึกษาเอกสารงานวิจัยในประเทศต่างๆ โดยศึกษาจากองค์กรที่หรือสถาบันที่ดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับงานด้านอนาคตศึกษาและงานด้านนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต และงานด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชน ทั้งจากองค์กรในระดับประชาคมโลก และองค์กรระดับประเทศ เพื่อประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวโน้มที่มีผลต่อเด็กและเยาวชน ตลอดจนนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อรองรับแนวโน้มดังกล่าว

2) การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการมองอนาคต (foresight workshop) โดยวิธีการสร้างภาพอนาคต (scenario planning) โดยเชิญผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจากสาขาวิชาชีพต่างๆ มาร่วมกันมองภาพอนาคตของประเทศไทย ตลอดจนภาพเด็กและเยาวชนไทยในอีก 10 ปีข้างหน้า ท่ามกลางแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่จะมีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนในอนาคต เพื่อให้ได้แนวคิดและแนวทางเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยที่เกิดขึ้นได้จริงท่ามกลางบริบทด้านต่างๆ

3) การจัดประชุมเสวนา หรือการสัมภาษณ์ความคิดเห็นผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อนำเสนอและระดมความคิดเกี่ยวกับแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ฯลฯ ที่จะมีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชน แนวโน้มเด็กและเยาวชนใน 10 ปีข้างหน้า ภาพอนาคตของสังคมไทยที่พึงประสงค์ เด็กและเยาวชนที่พึงประสงค์ การศึกษาที่พึงประสงค์ ตลอดจนนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตที่เป็นไปได้จริงเพื่อสร้างเด็กและเยาวชนในอนาคต

กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษานโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนในการวิจัยครั้งนี้ มีกรอบแนวคิดการวิจัยซึ่งประกอบด้วยแนวคิดสำคัญ ได้แก่

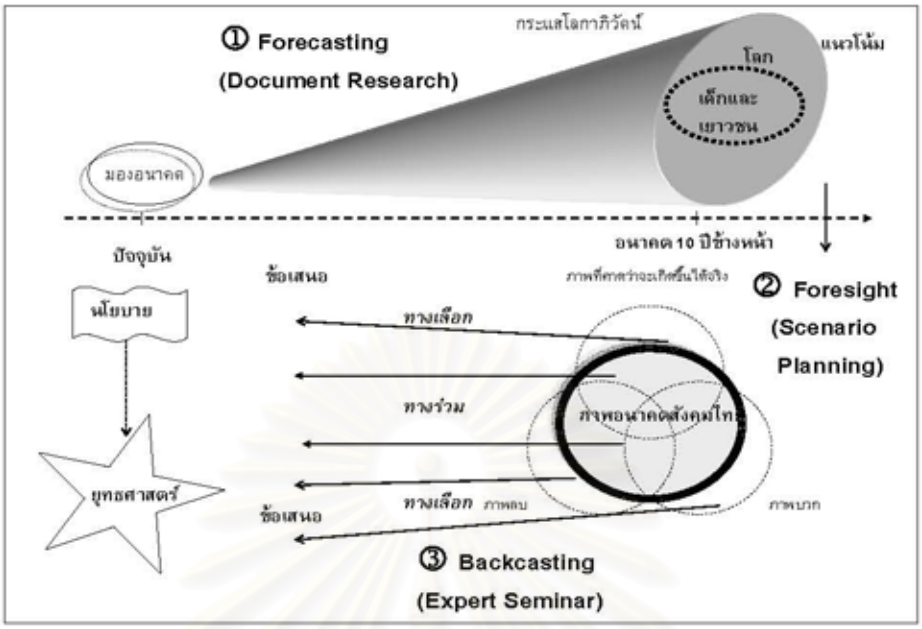
1) แนวคิดอนาคตศึกษา แนวคิดการพัฒนาสังคม และการศึกษาแนวโน้ม เพื่อใช้ในการศึกษาและคาดการณ์ (forecasting) แนวโน้มใน 10 ปีข้างหน้า

2) แนวคิดการมองอนาคต (foresight) และสร้างภาพอนาคต (scenario planning) เพื่อมองอนาคตภาพสังคมไทย เด็กและเยาวชนไทยและการศึกษาไทยใน 10 ปีข้างหน้า

3) แนวคิดนโยบายและยุทธศาสตร์ ด้านการศึกษา การพัฒนาเด็กและเยาวชน เพื่อนำมาใช้สำหรับมองภาพอนาคตเหล่านั้นเพื่อมองย้อนกลับ (backcasting) เพื่อให้ได้ข้อเสนอเชิงนโยบายและทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย

ทั้งนี้ จากแนวคิดข้างต้นได้พัฒนาเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ 1 สรุปกรอบแนวคิดการวิจัย

คำจำกัดความในการวิจัย

นโยบายทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต คือ นโยบายทางการศึกษาที่ผู้เชี่ยวชาญเสนอโดยรูปแบบของการมองอนาคตด้วยวิธีการสร้างภาพอนาคต

ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต คือ ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาที่ผู้เชี่ยวชาญเสนอโดยรูปแบบของการมองอนาคตด้วยวิธีการสร้างภาพอนาคต

การศึกษาแบบมุ่งอนาคต คือ การศึกษาที่มีการกำหนดเป้าหมาย วิธีการของการจัดการศึกษา โดยมีวิสัยทัศน์เกี่ยวกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กและเยาวชนในอนาคตระยะ 10 ปี เป็นกรอบในการกำหนด

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1) ได้ความรู้เกี่ยวกับแนวโน้มด้านเด็กและเยาวชน และแนวโน้มที่มีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชน รวมถึงแนวโน้มและความเคลื่อนไหวการพัฒนาเด็กและเยาวชน

2) ได้แนวคิดเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนจากนานาประเทศ

3) ได้ข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยที่สอดคล้องกับบริบทสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการศึกษาของประเทศไทย

บทที่ 2
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง **"นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต"** ในครั้งนี้ ได้มีการทบทวนเอกสารสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยนำเสนอดังนี้

1. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับอนาคตศึกษาและการศึกษาอนาคต
   - 1.1 แนวคิดอนาคตศึกษา
   - 1.2 แนวคิดอนาคตศึกษากับการพัฒนาสังคม
   - 1.3 แนวคิดและวิธีการศึกษาอนาคต
   - 1.4 แนวคิดการมองอนาคตและวิธีการมองอนาคต
2. แนวคิดเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์
   - 2.1 แนวคิดนโยบายและนโยบายสาธารณะ
   - 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับยุทธศาสตร์
   - 2.3 ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์การศึกษาแบบมุ่งอนาคต
   - 2.4 ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ด้านเด็กและเยาวชนในประเทศไทย
3. สรุป : กรอบแนวคิดการวิจัย

1. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับอนาคตศึกษาและการศึกษาอนาคต

1.1 แนวคิดอนาคตศึกษา

เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้ให้ความสำคัญกับแนวคิดการศึกษาแบบมุ่งอนาคต ซึ่งมีฐานคิดที่พัฒนามาจากแนวคิดอนาคตศึกษา ดังนั้นการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจึงได้เสนอแนวคิด หลักการและพัฒนาการเกี่ยวกับอนาคตศึกษาซึ่งเป็นรากฐานความคิดของแนวคิดการศึกษาแบบมุ่งอนาคต

1.1.1 แนวคิดและนิยามของอนาคตศึกษา

อนาคตศึกษาเป็นคำที่แปลมาจากคำภาษาอังกฤษว่า Futures Studies ซึ่งหมายถึงวิชาสาขาใหม่ที่ศึกษาถึงแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการศึกษาอนาคต ตลอดจนระเบียบวิธีที่ใช้ในการศึกษาแนวโน้ม และทางเลือกต่างๆ ที่มีความเป็นไปได้ในอนาคต (จุมพล พูลภัทรชีวิน, 2548) ทั้งนี้ที่มาของอนาคตศึกษาเริ่มมาจากมุมมองความเชื่อและความสนใจศึกษาถึงความเป็นไปได้ในอนาคตอย่างเป็นระบบ จึงมีผู้ให้นิยามเกี่ยวกับอนาคตศึกษาที่มีนัยรวมถึงการศึกษาอนาคตไว้ ดังเช่น

Joseph (1974) ได้กล่าวถึงการศึกษาอนาคตในความหมายของการคาดการณ์ (forecasting) ว่าเป็นวิธีดำเนินการที่เป็นระบบและระเบียบ สำหรับกำหนดความเป็นไปได้ของอนาคต เพื่อจะให้เรามุ่งไปยังอนาคตนั้นได้อย่างนอกเหนือการคาดเดาอย่างบริสุทธิ์ นอกจากนี้ยังจำแนกความแตกต่างระหว่างการคาดการณ์กับการพยากรณ์ด้วยว่า การพยากรณ์ (predicting) เป็นการถามข้อความในลักษณะ *"อะไรจะเกิดขึ้น"* ในขณะที่การคาดการณ์ (forecasting) เป็นการถามข้อความในลักษณะ *"อะไรจะเกิดขึ้น ถ้า....."*

Cornish และคณะ (1977) ได้กล่าวถึงการทำนาย โดยนำไปเปรียบเทียบกับความหมายของคำว่า การดูโชคชะตา (fortune telling) ว่า แม้คำทั้งสองจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการคาดการณ์ถึงอนาคตเช่นกัน แต่มีความแตกต่างกัน คือ การทำนายนั้นเชื่อว่าโลกแห่งอนาคตสามารถจะก่อปั้นขึ้นด้วยการตัดสินใจและการกระทำของมนุษย์ มากกว่าจะเป็นเรื่องของโชคชะตา ยิ่งกว่านั้นการทำนายจะอาศัยวิธีการเชิงเหตุผลหรือเชิงวิทยาศาสตร์ มิได้อาศัยไพ่ ถ้วยแก้ว ใบชา หรืออื่นๆ ดังเช่นการดูโชคชะตา และที่สำคัญการดูโชคชะตาจะเกี่ยวข้องกับอนาคตของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ส่วนการทำนายนั้นจะเกี่ยวข้องกับส่วนรวมและความเจริญรุ่งเรืองของอนาคตนั้น นั่นคือนักอนาคตจะไม่ตอบคำถามลักษณะที่ว่า *"สมศรีจะแต่งงานในปีนี้หรือไม่"* แต่จะตอบคำถามในลักษณะที่ว่า *"รูปแบบการแต่งงานในทศวรรษหน้าจะเป็นอย่างไร"* เป็นต้น

ส่วน ปราวีณยา สุวรรณณัฐโชติ (2547) กล่าวถึงเรื่องอนาคตศึกษาในมิติของการศึกษาอนาคต โดยเรียกคำว่า "future research" ว่า เป็นการศึกษาที่ต้องการได้รับคำเตือนหรือสิ่งที่แจ้งให้ทราบถึงสิ่งที่อาจเกิดขึ้น แต่มิใช่เป็นการทำนายว่าจะเกิดขึ้นจริงทั้งหมด ซึ่งสามารถแบ่งการคาดการณ์อนาคตดังกล่าวเป็น 2 รูปแบบ ดังนี้

1. การคาดการณ์จากค่ากลาง (normative forecasting) มุ่งที่คำถามว่า อะไรเป็นอนาคตที่ต้องการ การคาดการณ์แบบนี้ใช้เทคนิคในการตอบคำถามถึงอนาคตที่พึงประสงค์ และอนาคตที่ต้องการจะเป็น

2. การคาดการณ์จากการค้นหาคำตอบ (exploratory forecasting) การคาดการณ์แบบนี้ใช้เทคนิคค้นหาคำตอบว่า สิ่งที่จะเกิดขึ้นมีอะไร ไม่ว่าสิ่งนั้นจะดีหรือไม่ดีก็ตาม

วิโรจน์ สารรัตนะ (2548) กล่าวว่า การศึกษาอนาคตเป็นการทำนายถึงสภาพปัญหาและโอกาสที่เป็นไปได้ของเหตุการณ์ในอนาคตของสังคมด้านต่างๆ เช่น ด้านตัวบุคคล ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านการเมือง อันเป็นผลเนื่องจากแหล่ง (sources) ที่เป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยภายในประเทศและภายนอกประเทศ ปัจจัยด้านที่เป็นความคิดหรืออุดมการณ์และด้านที่เป็นวัตถุ หรือทั้งจากปัจจัยที่เป็นมนุษย์และที่มิใช่มนุษย์ ซึ่งเป็นเรื่องที่มีความสำคัญและจำเป็น

จากนานาทัศนะที่กล่าวจะเห็นได้ว่า อนาคตศึกษาเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาถึงสิ่งที่มีโอกาสจะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งจุมพล พูลภัทรชีวิน (2548) กล่าวว่า คำว่าอนาคตศึกษาแม้จะแปลมาจากคำว่า Futures Studies แต่ก็อาจจะพบคำอื่นๆ ที่มีความหมายเหมือนหรือใกล้เคียงกับคำนี้อีกหลายคำ เช่น Futurics, Futurology, Futuribles, Prognostics, และ Anticipatory Science เป็นต้น โดยแต่ละคำก็มีความหมายและลักษณะพิเศษเฉพาะตัวตามแนวคิดของคนที่คิดขึ้น แต่สิ่งที่เหมือนกันคือการเน้นเรื่องอนาคต ซึ่งภาพรวมประกอบไปด้วยเนื้อหาอย่างน้อย 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ

1) ส่วนที่เป็นแนวคิด (perspectives) และทฤษฎี (theories) ซึ่งอาจใช้คำรวมว่าอนาคตนิยม (futurism) โดยเป็นมุมมองความคิดที่มุ่งเน้นการมองไกลออกไปในอนาคต เพื่อสร้างอนาคต มองถึงแนวโน้มในอนาคตทั้งในระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว เพื่อมองออกไปในสิ่งที่จะสร้างให้เกิด หรืออีกนัยคือพยายามจะทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าข้อเท็จจริง (fact) ในอนาคต

2) ส่วนที่เป็นระเบียบวิธี (methodologies) ซึ่งอาจเรียกว่าการวิจัยอนาคต (Futures research) ซึ่งเป็นเรื่องของวิธีการศึกษาเกี่ยวกับอนาคตที่มิใช่เน้นข้อเท็จจริง (fact) เช่นงานวิจัยทั่วไป

แต่เป็นเรื่องวิธีการศึกษาแนวโน้มและสิ่งที่คาดว่าจะเกิดในอนาคต หรือแนวโน้มที่มากที่สุดที่จะเป็นไปได้ ทางเลือกหลายทางที่จะเป็นได้ แนวโน้มที่เป็นทางเลือกที่เป็นไปได้ทั้งหมด

จุมพล ยังชี้ให้เห็นด้วยว่าผู้ที่ทำการศึกษาอนาคตอย่างเป็นระบบโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยอนาคตแบบต่างๆ เรียกว่า นักอนาคตนิยม ซึ่งจะมีความแตกต่างจากหมอดูอยู่หลายประการคล้ายกับที่ Cornish และคณะได้เคยกล่าวไว้ ซึ่งมีลักษณะสำคัญที่ต่างกันดังนี้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างนักอนาคตนิยมกับหมอดู

นักอนาคตนิยม	หมอดู
1) เชื่อว่าอนาคตเป็นสิ่งที่ควบคุมได้และเปลี่ยนแปลงไปตามการตัดสินใจ และการกระทำของมนุษย์ มนุษย์เป็นทั้งผู้สร้างและผู้ทำลาย มนุษย์เป็นผู้กำหนดและให้ความหมายแก่สรรพสิ่ง 2) ใช้เหตุผล และวิธีทางวิทยาศาสตร์ในการศึกษาความเป็นไปได้ของอนาคตในรูปแบบต่างๆ 3) เน้นการศึกษาถึงอนาคตของมนุษย์โดยส่วนรวม เช่น ลักษณะของครอบครัวไทยใน 20 ปีข้างหน้า 4) ผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้ให้แนวโน้ม	1) อนาคตเป็นไปตามโชคชะตาราศี ดวงดาว หรือพรหมลิขิต นั่นคือเชื่อว่ามีผู้อื่น หรือสิ่งอื่นเป็นผู้กำหนดอนาคต ไม่ใช่มนุษย์ 2) ใช้ไพ่ ลายมือ วันเกิด เวลาตกฟาก ดูโหงวเฮ้ง...ในการทำนายอนาคต 3) เน้นอนาคตของแต่ละบุคคลเป็นส่วนใหญ่ เช่น นาย ก. จะพบเนื้อคู่เมื่อไหร่เป็นคนอย่างไป เป็นต้น 4) หมอดูเป็นผู้ให้ข้อมูล

ที่มา : จุมพล พูลภัทรชีวิน (2548)

จากที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่า อนาคตศึกษา หมายถึง แนวคิดทฤษฎี และระเบียบวิธีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาอนาคต ทั้งในแง่การศึกษาแนวโน้ม และทางเลือกต่างๆ ที่มีความเป็นไปได้ในอนาคต มีนักอนาคตเป็นผู้ทำการศึกษาอย่างเป็นระบบโดยอาศัยตรรกะเหตุผล มากกว่าการคาดเดาหรือทำนายโชคโดยปราศจากความเป็นไปได้หรือเหตุผลรองรับ

1.1.2 พัฒนาการทางความคิดจากอนาคตนิยมสู่อนาคตศึกษา

แนวคิดอนาคตศึกษา (future study) ได้เริ่มต้นมาจากมุมมองอนาคตนิยม ซึ่งมีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ จนกระทั่งต่อมาได้มีความสนใจอนาคตศึกษาอย่างจริงจัง และพัฒนาวิธีการศึกษาอนาคตอย่างเป็นระบบจนที่สุดได้กลายเป็นศาสตร์ “อนาคตศึกษา” อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

Edward Cornish (2005) ได้กล่าวถึงพัฒนาการทางความคิดเกี่ยวกับแนวคิดอนาคตนิยมไว้ว่า บุคคลสำคัญที่นับว่ามีอิทธิพลต่อการพัฒนาความคิดของอนาคตนิยมสมัยใหม่คือ Plato เพราะเขาได้เขียนเรื่อง *Republic* ซึ่งได้กล่าวถึงคนในอุดมคติ สังคมอุดมคติ และรัฐในอุดมคติ (utopia) โดยชี้ว่าสังคมที่พัฒนาหรือสังคมในอนาคตจะอยู่ร่วมกันได้อย่างดีต้องมีคนที่มีความรู้ และผู้ปกครองที่เป็นนักคิด อย่างไรก็ตามอิทธิพลทางความคิดเรื่อง “ยูโทเปีย” ของ Plato ยังได้ส่งผลต่องานในยุคต่อๆ มา เช่น งานของ Sir Thomas More ที่กล่าวถึงเรื่องยูโทเปียและสิ่งที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งภายหลังได้พัฒนาไปสู่ความคิดหรือมุมมองเชิงอนาคต โดย Harvey Cox ซึ่ง Cox ได้เสนอมุมมองอนาคตไว้ 3 มุมมอง นั่นคือ

(1) apocalyptic เป็นมุมมองความเชื่อที่เชื่อมความคิดระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับสิ่งที่ปรากฏเห็นได้ในโลกนี้และโลกหน้า

(2) teleological เป็นการมองภาพอนาคตตามความเป็นไปตามธรรมชาติ

(3) prophetic เป็นการทำนายว่าจะเป็นอย่างไรในวันข้างหน้า โดยมองว่าวันพรุ่งนี้มิใช่เพียงสิ่งที่งอกหรือแผ่ขยายจากอดีต แต่เป็นอะไรที่รวมสิ่งที่อาจไม่เคยคาดคิดมาก่อนหรือสิ่งแปลกใหม่ที่เกินการคาดเดา

ความคิดเรื่องอนาคตนิยมดูจะแพร่มากขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 13–15 ซึ่งเป็นช่วงที่นักคิดในยุโรปให้ความสนใจเกี่ยวกับการเขียนถึงการค้นพบโลกใหม่ การล่าอาณานิคม การพัฒนาวิทยาศาสตร์ และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ในประเทศอังกฤษ Sir Thomas More ได้เขียนเรื่องเกี่ยวกับเกาะยูโทเปีย โดยพูดถึงดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ ผู้คนมีการศึกษา มีการทำงานทุกวัน มีนักปรัชญา และปัจเจกบุคคลล้วนแล้วแต่มีสามัญสำนึกที่ดี ซึ่งแนวคิดยูโทเปียของ More นี้ได้กลายเป็นภาพสังคมอุดมคติที่มีอิทธิพลต่อนักคิด นักปรัชญา นักสังคม และนักอนาคตนิยมในยุคต่อๆ มา (Cornish, 2005)

Sir Francis Bacon (1626) เป็นอีกผู้หนึ่งที่รับอิทธิพลดังกล่าว เขาได้เขียนเรื่อง *New Atlantis* ซึ่งพูดถึงสังคมอุดมคติเช่นกัน แต่ต่างจากความเชื่อของ More ตรงที่ว่า เขาเชื่อในการพิสูจน์และมองว่าวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นวิถีทาง “สร้างเพื่อให้เกิดประโยชน์” อย่างไรก็ตามงานเขียนดังกล่าวได้ส่งผลไปถึงการทำ encyclopedia ของฝรั่งเศส และส่งผลกระทบไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี สังคม วัฒนธรรม ซึ่งถือได้ว่า Bacon คือผู้บุกเบิกอุดมการณ์ความก้าวหน้าและทำให้เรื่องความสนใจต่ออนาคตเติบโตอย่างชัดเจนในช่วงยุคศตวรรษที่ 17 และศตวรรษที่ 18 งานเขียนของเขายังได้มีการมองและเตือนล่วงหน้าเกี่ยวกับการพัฒนาในศตวรรษที่ 19 และ 20 และได้เล่าไกลไปถึงการพัฒนาในศตวรรษที่ 21 ด้วย ซึ่งต่อมา J.B. Bury ได้ช่วยอธิบายขยายความคิดดังกล่าวจนกว้างขวางออกไป

Marquis de Condorcet (1795 in June Barraclough 1955) ได้เขียนหนังสือเรื่อง *Fragment on Atlantis* โดยอ้างถึงแนวคิดของ Bacon ด้วย เขายังเป็นบุคคลสำคัญที่ได้คาดการณ์เกี่ยวกับชัยชนะของอเมริกากับขบวนการเคลื่อนไหวของทาส รวมไปถึงเรื่องการปฏิวัติในยุโรป ซึ่งคำทำนายดังกล่าวถูกต้องในแง่ที่ว่าการล่าอาณานิคมในโลกใหม่จะกลายมาเป็นนโยบายเอกราชของยุโรป นอกจากนี้ในงานเขียนอีกเล่มที่มีชื่อว่า Sketch (1795) ก็ยังได้มีการคาดการณ์เกี่ยวกับความก้าวหน้าในด้านอื่นๆ เช่น มองว่าวิทยาศาสตร์จะนำมาซึ่งความก้าวหน้าในการผลิต เป็นต้น ลักษณะการคาดการณ์ของเขามักจะมองจากปัจจัยเงื่อนไขว่า *“จะเกิดอะไรขึ้น ถ้า มีเหตุการณ์บางอย่างเกิดขึ้น”*

อย่างไรก็ดี การศึกษาด้วยวิธีการทำนายอนาคตได้เริ่มทำกันอย่างจริงจังในปี ค.ศ.1907 โดย S. Colum Gilfillan ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มกำหนดวิธีการทำนายที่เรียกชื่อกันในปัจจุบันนี้ว่า การทำนายเชิงปทัสถานและเชิงสำรวจ (normative & exploratory forecasting) ต่อมาในตอนปลายทศวรรษที่ 1930 รัฐบาลสหรัฐอเมริกาได้ให้ความสนับสนุนด้านการเงิน เพื่อพัฒนาเทคนิคการทำนายขึ้นใหม่อีกหลายวิธี จนกระทั่งในปี ค.ศ.1944 Assip K. Flechtheim เป็นผู้เริ่มใช้คำว่า "อนาคตวิทยา" (futurology) อย่างเป็นทางการ เพื่อแสดงให้เห็นว่าการศึกษาอนาคตเป็นวิทยาศาสตร์ แต่กระนั้นอนาคตวิทยาในช่วงเวลาดังกล่าวยังไม่อาจถือเป็นการศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์ได้อย่างสมบูรณ์ เนื่องจากยังอาศัยการคาดเดาอยู่มาก (วิโรจน์ สารรัตนะ, 2547)

อย่างไรก็ตาม ผลกระทบของสงครามโลกครั้งที่สอง ได้ทำให้แนวคิดความคิดเกี่ยวกับอนาคตนิยมหรือการศึกษาอนาคตถูกปลุกเร้าขึ้นอีกครั้ง โดยในฝั่งยุโรปมีกลุ่มนักประจักษ์นิยม (existentialists) และกลุ่มนักคิดชาวฝรั่งเศสเป็นแกนนำของการศึกษาอนาคตอย่างจริงจัง เริ่มจากวางแผนทางเศรษฐกิจระยะ 5 ปีของรัฐบาลฝรั่งเศส และพัฒนาไปสู่การวางแผนอนาคตของรัฐบาลและในแวดวงต่างๆ โดยเริ่มมีการตั้งสมมติฐานเกี่ยวกับสิ่งที่อาจเกิดขึ้นในปีนี้ ปีหน้า และปีถัดๆ ไป นอกจากนี้นักวางแผนฝรั่งเศสเองก็ได้เริ่มหันมาสนใจหาความรู้เกี่ยวกับการคิดถึงอนาคตและวิธีการศึกษาอนาคตที่ผ่านทางงานเขียนและเอกสารต่างๆ เช่น แนวคิดการคาดคิดถึงอนาคต (prospective) ที่วารสารเล่มหนึ่งได้พูดถึงความแตกต่างของทิศทางของอนาคต และได้ถูกนำไปใช้ในการวางแผนโดยเรียกว่าเป็นวิธีการคาดคิดถึงอนาคต (prospective group) ซึ่งกลุ่มที่ศึกษาจะมีความเป็นสหวิทยาการคือเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ต่างสาขาที่มาร่วมมองไปข้างหน้า ซึ่งที่สุดได้พัฒนาไปสู่แนวทางการจัดการแบบมุ่งอนาคต (future-oriented) ที่ขยายวิธีการศึกษาโดยรวมไปถึงการจัดเตรียมเบื้องหลังและข้อมูลต่างๆ ของการศึกษาเพื่อช่วยในการตัดสินใจ

Bertrand De Jouvenel นักอนาคตและนักเศรษฐศาสตร์ที่ถือเป็นแกนนำในฝรั่งเศส เขาได้ริเริ่มโครงการ Futuribles Project ในปีค.ศ.1960 โดยรวบรวมกลุ่มนักคิดนักวิชาการในสาขาต่างๆ ของฝรั่งเศสมารวมกันมองสังคมในอนาคต ซึ่งผลของโครงการดังกล่าวได้ทำให้เกิดการพัฒนาวิธีการเฉพาะเกี่ยวกับอนาคต โดยเฉพาะการให้มีผู้เชี่ยวชาญหรือนักวิชาการมาร่วมคิดเกี่ยวกับอนาคต ซึ่งกลายมาเป็นวิธีการที่นักวิชาการใช้ในการคาดการณ์ต่างๆ ไปด้วยในภายหลัง (http://www.futuribles.com)

ในขณะที่ทางฝั่งประเทศสหรัฐอเมริกากลับมีแนวทางต่างจากฝรั่งเศส นั่นคือผลพวงจากชัยชนะสงครามโลกครั้งที่สองของอเมริกา ทำให้ประเทศนี้มุ่งพัฒนาเรื่องทางการทหารมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักอนาคตอเมริกันได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้นในการร่วมคิดยุทธศาสตร์การสงคราม ทั้งในแง่การป้องกันตั้งรับและการบุกรุกโจมตีคู่ต่อสู้ต่างๆ โดยแข่งกับประเทศมหาอำนาจด้วยกันอย่างรัสเซีย ตัวอย่างโครงการ Air Force's Project Forecast ในปีค.ศ.1963 ที่เน้นการใช้เทคโนโลยีความก้าวหน้าสมัยใหม่ในการคาดการณ์แนวโน้ม เพื่อให้ได้ข้อมูลและแนวทางการจัดการ และยุทธศาสตร์การทำงานที่ดีขึ้น ซึ่งถือเป็นโครงการสำคัญที่มีส่วนผลักดันให้ความคิดเรื่องอนาคตนิยมขยายวงกว้าง นอกจากนี้อิทธิพลของบริษัท The RAND Corporation's Influence ที่ก่อตั้งในปีค.ศ.1960 เพื่อเป็นสถาบัน Think-Tank ที่รวมนักคิดนักวิชาการเกี่ยวกับอนาคตมาร่วมทำงานพัฒนาวิชาการและงานวิทยาศาสตร์อนาคตนั้น ยังก่อให้เกิดคุณูปการต่อวงการอนาคตในอเมริกาอย่างมากรวมไปถึงประเทศอื่นๆ

1.2 แนวคิดอนาคตศึกษากับการพัฒนาสังคม

1.2.1 อนาคตศึกษาในบริบทการพัฒนาสังคมแบบทันสมัยนิยม

หลังจากที่ธนาคารโลกประกาศทศวรรษแห่งการพัฒนาปีค.ศ.1950 เป็นต้นมา กระแสแนวคิดเรื่อง *"การพัฒนาตามภาวะทันสมัย"* (modernization) ที่มุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (economic growth) ได้กลายเป็นแนวคิดหลักของการพัฒนาในนานาประเทศ โดยเชื่อว่าการพัฒนาตามแบบทันสมัยนิยมนี้ (modernism) คือวิถีทางที่จะนำประเทศไปสู่สังคมอุดมคติที่มีความเจริญมั่งคั่งและทันสมัยตามแบบประเทศตะวันตก (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545)

ท่ามกลางบริบทดังกล่าวแนวคิดอนาคตศึกษาได้ถูกนำมาใช้อย่างเป็นระบบในฐานะเครื่องมือช่วยวางแผนการพัฒนา และในทางเดียวกันก็ได้ส่งผลให้เกิดการเติบโตทางวิชาการด้านศาสตร์อนาคตศึกษาควบคู่ไปด้วย โดยจากที่ความสนใจในการศึกษาอนาคตเคยจำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มบุคคลบางกลุ่มก็ได้ขยายวงกว้างไปสู่กลุ่มคนที่หลากหลายสาขามากขึ้น นอกจากนี้อิทธิพลจากแนวคิดวิวัฒนาการ แนวคิดปฏิฐานนิยม และทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (structural-functionalism) แนวคิดอุดมการณ์ความก้าวหน้า และวิทยาศาสตร์ ที่เป็นรากฐานความคิดแบบทันสมัยนิยมนี้ ก็ยังได้ส่งผลต่อการเติบโตทางแนวคิดของการศึกษาอนาคตด้วยเช่นกัน

ตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนทัศน์แบบทันสมัยนิยมที่มีต่อแนวคิดอนาคตศึกษาในยุคนี้ก็คือ กระบวนทัศน์แบบทันสมัยนิยมมองว่า สังคมมีความสลับซับซ้อน (complex) มีความเป็นทวิสังคม (dualism) คือมีประเทศพัฒนาแล้ว (developed country) กับประเทศด้อยพัฒนา (underdeveloped country) และความด้อยพัฒนาก็เป็นเพราะโครงสร้างสังคมและปัจจัยภายในของประเทศนั้นๆ ฉะนั้นแนวทางที่จะสร้างสังคมไปสู่ความศิวิไลท์ได้ก็ต้องสร้าง “ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ” (economic growth) ให้ได้ แนวทางของการพัฒนาตามทฤษฎีภาวะทันสมัยจึงเน้นการพัฒนาสังคมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม (industrialization) และเน้นระบบทุนนิยมเป็นตัวขับเคลื่อนการพัฒนา (capitalization) โดยจุดมุ่งหมายของการพัฒนาจึงเป็นการสร้างสังคมให้เจริญเหมือนกับประเทศมหาอำนาจตะวันตก (westernization/US/Euro) ทิศทางการพัฒนาจึงมีลักษณะเส้นตรง (linear) ดังเช่นแนวคิดขั้นของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (stage of economic growth) ซึ่งเป้าหมายคือ หวังว่าจะนำพาประเทศด้อยพัฒนาไปสู่สังคมอุดคติที่คนในสังคมเป็น “คนทันสมัย” (modern man) และสังคมสมัยใหม่ที่พัฒนาแล้ว (modern society)

จากความเชื่อพื้นฐานบางประการในกระบวนทัศน์ทันสมัยนิยมได้ส่งผลต่อมุมมองความคิดของอนาคตศึกษาในยุคนี้อันมีลักษณะสำคัญร่วมกันบางประการ อาทิ

- การมองสังคมอุดมคติแบบยูโทเปียนิยม (utopianism) มุ่งสร้างความศิวิไลท์ทันสมัยที่สามารถเกิดขึ้นได้โดยการพัฒนา
- เชื่อในหลักความเป็นสากลหนึ่งเดียว (universal optimism)
- เชื่อในความเป็นทวินิยม (dualism) ที่มองวิถีทางพัฒนาไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง
- เน้นเทคนิควิธีวิทยาการศึกษาอนาคตที่เป็นวิทยาศาสตร์ (science) อย่างเป็นระบบ
- เน้นให้ความสำคัญกับผู้เชี่ยวชาญ (scientist-technocrat) ที่จะเป็นผู้ชี้นำการพัฒนา
- เชื่อในความเป็นระบบ (system) เป็นระบบแบบเส้นตรงหรือระนาบเดียวที่มองเป็นปัจจัยป้อน กระบวนการ ผลลัพธ์และผลกระทบ (input --> process--> output--> impact)
- มองเรื่องส่วนรวม (wholistic) [ต่างจากการมองแบบองค์รวม (holistic) ที่มีความหมายกว้างกว่า wholistic] นั่นคือมองว่าส่วนรวม (whole) หมายถึงการทำความเข้าใจในส่วนย่อยๆ และเชื่อว่าเมื่อเข้าใจส่วนย่อยจะนำไปสู่ความเข้าใจส่วนรวม (parts compromise the whole)
- เชื่อในอิทธิพลของเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ที่จะนำมาซึ่งความก้าวหน้า

- เชื่อในการออกแบบยุทธศาสตร์ซึ่งจะนำไปสู่ชัยชนะ สามารถแข่งขันได้เปรียบ (competitive)

นอกจากอิทธิพลของกระบวนทัศน์การพัฒนาแบบทันสมัยนิยมที่มีต่อแนวคิดอนาคตศึกษาแล้ว ในทางตรงกันข้ามแนวคิดอนาคตศึกษาก็ยังส่งผลกระทบต่อกระบวนทัศน์และทิศทางการพัฒนาด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของการวางแผนหรือยุทธศาสตร์การพัฒนา

ทั้งนี้ นักอนาคตเชื่อว่า มนุษย์มีระเบียบวิธีในการศึกษาแนวโน้มในอนาคตอย่างเป็นระบบซึ่งอยู่ในรูปของการวิจัยในอนาคต ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับอนาคตย่อมมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและการตัดสินใจ และเชื่อว่ากลุ่มผู้เชี่ยวชาญมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้จุดมุ่งหมายของการทำนายอนาคตไม่ใช่ต้องการให้เกิดเหตุการณ์ที่แม่นยำ แต่เพื่อนำแนวโน้มเหล่านั้นมาพิจารณาระหว่างแนวโน้มที่พึงประสงค์ และไม่พึงประสงค์ เพื่อเลือกวิถีทางสร้างแนวโน้มที่พึงประสงค์ให้เกิดขึ้น หรือสกัดกั้นไม่ให้เกิดแนวโน้มที่ไม่พึงประสงค์ เป็นต้น กล่าวก็คือนักอนาคตเชื่อว่า *มนุษย์สามารถจะควบคุม ทำลายและสร้างอนาคตได้ การวางแผนยุทธศาสตร์ต่างๆ จึงมีผลต่อการกำหนดอนาคต* ซึ่งสอดรับแนวคิดทันสมัยนิยมที่มองว่า การพัฒนาไม่ได้เกิดขึ้นได้เอง ต้องมีการวางแผน กำหนดทิศทางเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ปรารถนาและต้องตามค่านิยมของสังคม กล่าวคือการพัฒนาจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยกระบวนการสร้างความทันสมัย (modernization process) (ชนิตา รักษ์พลเมือง, 2546)

ด้วยเหตุนี้ นักอนาคตจึงเป็นกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทต่อการกำหนดนโยบายและทิศทางของการพัฒนาประเทศนอกเหนือจากกลุ่มนักวิชาการทั่วไป โดยเฉพาะกลุ่มนักอนาคตศึกษาในประเทศตะวันตกซึ่งมีบทบาทในการวางยุทธศาสตร์การพัฒนาทั้งในระดับประเทศและประชาคมโลก

กล่าวโดยสรุปคือ นับตั้งแต่หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา กระแสความคิดการพัฒนาแบบทันสมัยนิยม (modernism) ได้แพร่กระจายไปทั่วทุกมุมโลก ซึ่งในช่วงยุคสมัยดังกล่าวนี้เองที่แนวคิดเรื่องอนาคตศึกษา (future study) ได้เติบโตขึ้นอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจากใช้เพื่อวางยุทธศาสตร์พัฒนาด้านการทหารของประเทศมหาอำนาจตะวันตกและได้ขยายไปสู่งานด้านวิทยาศาสตร์และสาขาอื่นๆ จนที่สุดในกลายเป็นแนวคิดสำคัญที่ถูกนำมาใช้ในการวางนโยบาย กำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ ดังเห็นได้จากแผนพัฒนาประเทศของประเทศต่างๆ เป็นต้น

1.2.2 อนาคตศึกษาในบริบทการพัฒนาสังคมแบบหลังทันสมัยนิยม

ผลพวงของการพัฒนาตั้งแต่ยุค 1950 มา แม้จะทำให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ในทางตรงกันข้ามกลับนำมาซึ่งวิกฤตการณ์มากมาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความเหลื่อมล้ำและความยากจน ปัญหาสิ่งแวดล้อมและการขาดแคลนทรัพยากร ปัญหาอาชญากรรมและปัญหาสังคม ปัญหาความล่มสลายของครอบครัวและชุมชน เป็นต้น ซึ่งที่สุดได้นำมาสู่กระแสความคิดที่เรียกว่า *"หลังทันสมัยนิยม"* (postmodernism) ที่เริ่มตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ต่อกระบวนทัศน์การพัฒนาและแนวคิดทฤษฎีต่างๆ แบบทันสมัยนิยมว่า ไม่ได้ให้คำตอบของการพัฒนาอย่างที่มุ่งหวัง

ดังนั้น หลังทศวรรษที่ 1960 เรื่อยมา จึงเป็นช่วงแห่งการเริ่มต้นกระแสความคิดยุคหลังทันสมัย (postmodern) ซึ่งแม้จะยังไม่ชัดเจนนัก แต่ก็ในช่วงเวลานี้เองได้เริ่มมีแนวคิดใหม่ๆ เกิดขึ้นมากมาย เช่น แนวคิดทฤษฎีระบบโลก (world system theory) ที่ให้ความสนใจกับระบบและความสัมพันธ์ในการพึ่งพาอาศัยกันและกัน (interdependency) แนวคิดปรากฏการณ์นิยม (phenomenism) ที่เชื่อว่าสังคม

เต็มไปด้วยปรากฏการณ์ที่มีความสลับซับซ้อน แนวคิดวิทยาศาสตร์ของไอสไตน์ในเรื่องสัมพันธภาพนิยม (relativism) ฯลฯ

ปรากฏการณ์ที่สำคัญในช่วงนี้คือ เริ่มมีกระแสการวิพากษ์ถึงกระบวนทัศน์ "การพัฒนา" ว่าได้ก้าวสู่จุดจบของ "สังคมทันสมัย" (modern sociality) มากขึ้นๆ และมองว่า "สังคมอุดมคติ" (utopia) นั้นเป็นเรื่องที่ไม่เป็นจริง มีการเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบใหม่ๆ ที่หันมาเน้นคนและสิ่งแวดล้อม เช่น การพัฒนามนุษย์ที่ยึดปรัชญามนุษย์นิยม การพัฒนาแบบยั่งยืนที่เน้นสิ่งแวดล้อมเป็นฐาน เป็นต้น แม้แต่แวดวงอนาคตศึกษาก็มีการตั้งคำถามต่อกระบวนทัศน์การศึกษาอนาคตอยู่ไม่น้อย เช่น การศึกษาอนาคตโดยเน้นความสำคัญเฉพาะวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีหรือด้านใดด้านหนึ่งนั้นพอเพียงต่อการทำความเข้าใจกับพลวัตรโลกที่เปลี่ยนไปจริงหรือ

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงในแนวคิดและแนวทางของอนาคตศึกษาจากยุคทันสมัยนิยมมาสู่ยุคหลังทันสมัยนิยม สามารถเห็นได้ชัดเจนอยู่หลายประการ เช่น จากความเชื่อพื้นฐานที่มองสังคมตามแนวคิดสังคมอุดมคติแบบยูโทเปียนิยม (utopianism) ก็ได้แปรเปลี่ยนมามองสังคมที่พึงประสงค์ใหม่ (neo-utopian) ที่คำนึงถึงความเป็นพหุนิยม (pluralism) มากขึ้น และเชื่อว่าโลกมีความแตกต่างหลากหลาย (diversity) การพัฒนาไม่จำเป็นต้องเป็นเอกภาพหรือเหมือนกันทั้งโลก (unity) อีกทั้งมองว่าโลกเต็มไปด้วยความสลับซับซ้อน (complex) ซึ่งมีลักษณะ "chaos" ที่ว่า ไม่ได้เป็นแบบแผนง่ายๆ ที่คำนวณหรือคาดการณ์ได้ชัดเจน มีความไม่แน่นอน (uncertainty) หรือเป็น "อนิจจัง" อีกทั้งยังมีความแปลกประหลาดที่อาจคาดเดาไม่ได้ด้วย เป็นต้น แต่ถึงกระนั้นโลกก็มีระบบในตัวมันเอง โดยเป็นระบบที่ความสัมพันธ์เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน (systems-interrelatedness) ดังนั้นการจะเข้าใจโลกหรือสังคมได้ต้องมององค์รวม (holistic) เข้าใจในธรรมชาติของโลกที่เต็มไปด้วยการเปลี่ยนแปลงและเป็นพลวัตร (change/dynamic) ทั้งนี้มนุษย์ในสังคมยุคหลังทันสมัยจึงต้องมีความยืดหยุ่นสูง (high flexible) เพื่อที่จะสามารถปรับตัวกับความไม่แน่นอนและพลวัตรต่างๆ มากกว่านั้นยังเชื่อว่า มนุษย์ไม่สามารถหาคำตอบที่สุดท้ายตายตัว หากแต่มีคำถามที่นำไปสู่การค้นหาคำตอบที่ไม่สิ้นสุด (ธีรยุทธ บุญมี, 2546, จุมพล พูลภัทรชีวิน, 2548)

ในแง่ของเทคนิควิธีวิทยาการศึกษาอนาคตในยุคนี้ก็แปรเปลี่ยนไปจากวิธีการศึกษาในยุคทันสมัยนิยม นั่นคือ แต่เดิมแนวคิดการศึกษาอนาคตจะมุ่งเน้นตรรกะทางวิทยาศาสตร์อย่างเป็นระบบ เน้นกระบวนการศึกษาที่นำเอาบทเรียนจากอดีตมาคาดการณ์แนวโน้มหลัก มองอนาคตภาพที่พึงประสงค์เพียงภาพเดียว เน้นการวางยุทธศาสตร์สำคัญเฉพาะด้านเศรษฐกิจ เช่น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของธนาคารโลกหรือประเทศมหาอำนาจ ให้ความสำคัญกับผู้เชี่ยวชาญและเครื่องมือที่เที่ยงตรงแน่นอน เช่น การสำรวจเดลฟาย (delphi surveys) แบบใดแบบหนึ่งเท่านั้น ขณะที่วิธีวิทยาการศึกษาอนาคตในหลังยุคหลังทันสมัยนิยมนี้ได้แปรเปลี่ยนมาให้ความสำคัญกับการศึกษาแนวโน้มหลายๆ แนวโน้ม โดยมองอนาคตและภาพอนาคตที่มีโอกาสจะเกิดขึ้นได้หลายภาพและทางเลือกที่หลากหลายที่เป็นไปได้ วิธีการศึกษาก็มียืดหยุ่นมากขึ้น (flexible) สามารถผสมผสานเทคนิควิธีต่างๆ ไว้ด้วยกัน เช่น เทคนิค EDFR เทคนิคการมองอนาคต (foresight) และไม่ได้ยึดผู้เชี่ยวชาญเป็นสำคัญฝ่ายเดียวอย่างเคย แต่ยังเน้นกลุ่มผู้มีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องด้วย เป็นต้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่กล่าวล้วนมีผลต่อแนวทางการพัฒนาแบบมุ่งอนาคต (future-oriented development) ในปัจจุบัน

กล่าวโดยสรุปได้ว่า อิทธิพลทางความคิดแบบหลังทันสมัยนิยมได้ส่งผลต่อแนวคิดอนาคตศึกษาอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับการเปลี่ยนมุมมองใหม่ต่อการมองอนาคตที่ว่า โลกเต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลงและเป็นพลวัตรที่สลับซับซ้อน ซึ่งทำให้แนวคิดอนาคตศึกษาได้หันมาสนใจกับการมองทางเลือกต่างๆ หลายทางที่มีโอกาสจะเกิดขึ้นหรือเป็นไปได้ในอนาคต มากกว่าเน้นทางเลือกหนึ่งเดียวเป็นสำคัญอย่างที่เคยมองกันในช่วงยุคทันสมัยนิยม หรือกล่าวอีกนัยได้ว่า กระบวนทัศน์นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาในยุคทันสมัยจะมีลักษณะเน้นการ *"ชี้นำการพัฒนา"* ขณะที่ในปัจจุบันกระบวนทัศน์ นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาจะเน้น *"ชี้นำและให้ทางเลือกการพัฒนา"* มากขึ้น (Jan Nederveen Pieterse, 2004)

ตารางที่ 2 อิทธิพลของกระแสการพัฒนากับแนวคิดอนาคตศึกษา

แนวคิด	ปี 1950→ การพัฒนาแบบทันสมัยนิยม (modernism)	ปี 1975→การพัฒนาแบบยุคหลังทันสมัยนิยม (postmodernism)
กระแสหลักการพัฒนา	● สังคมอุดมคติที่พึงประสงค์ มีอายธรรมตามประเทศตะวันตก (modern/civilize) ● หลักการพัฒนาตามภาวะทันสมัย (modernization) มองแบบปฏิฐานนิยม ● แนวคิดทฤษฎีหลักที่ใช้ในการพัฒนาประเทศ คือ แนวคิดทันสมัยนิยม (modernism) เน้นทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ (structural-function alternative) ● เน้นพัฒนาเศรษฐกิจ และการเติบโตทางเศรษฐกิจ ● เน้นตรรกะและวิธีการวิทยาศาสตร์ในการศึกษาวิจัย เน้นความรู้สากล มหภาค (macro) ● เน้นผู้เชี่ยวชาญตะวันตก/นักวิทยาศาสตร์เป็นผู้ชี้นำการพัฒนาประเทศ ● ผลลัพธ์คือความเจริญทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม	● พหุสังคมที่พึงประสงค์ "อยู่เย็นเป็นสุข" ● หลักการพัฒนาตามภาวะหลังทันสมัย (post-modernization) มองแบบปรากฏการณ์นิยม ● แนวคิดทฤษฎีหลักที่ใช้ในการพัฒนา คือ แนวคิดหลังทันสมัยนิยม (postmodernism) เน้นทฤษฎีการรื้อสร้างและการสร้างใหม่ (deconstruct-reconstructions theory) ● เน้นพัฒนาสังคมพหุลักษณ์ ความเข้มแข็งของท้องถิ่นและการพึ่งพาของประชาคมโลกในยุคโลกาภิวัตน์ ● เน้นตรรกะแบบพหุทัศน์ และวิธีแบบพหุวิทยา เน้นความรู้ฐานรากที่ผสานกับสากล ● คนคือศูนย์กลาง ประชาคมเป็นผู้กำหนดทิศทางการพัฒนา ● ผลลัพธ์คือประเทศมั่นคงเข้มแข็ง มีสันติ
ตัวอย่างกระแสความคิดร่วมสมัยที่เกิดขึ้น	● *แนวคิดการพึ่งพาตนเอง (dependencia)* ● *แนวคิดสังคมนิยม (socialism /communism) เช่น แนวคิดมาร์ซ์*	● *แนวคิด neoliberalism* ● *แนวคิดทางเลือกการพัฒนา (alternative development) เช่น การพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development)* ● *แนวคิดการพัฒนามนุษย์ (human development)* ● *แนวคิดต่อต้านการพัฒนา (anti-development) เช่น แนวคิดการวิเคราะห์วาทกรรม (discourse analysis)*
แนวคิดอนาคตศึกษา	● สังคมอุดมคติที่พึงประสงค์ (utopia) สังคมที่ทันสมัย ● พื้นฐานความคิดจากแนวคิดสังคมยูโทเปีย (utopianism) แนวคิดอุดมการณ์ความก้าวหน้า (progressivism) กลุ่ม existentialists แนวคิดวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี (since-technology) ● การพัฒนาตามภาวะทันสมัย (modernization) ใช้บทเรียนจากอดีตมามองแนวโน้ม ● คาดการณ์อนาคต มองแนวโน้มหลัก ภาพอนาคตที่พึงประสงค์หลัก และยุทธศาสตร์สำคัญเฉพาะเพื่อการวางแผนและวางยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ เช่น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของธนาคารโลก และประเทศต่างๆ ● เน้นตรรกะและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการศึกษาวิจัยอนาคตอย่างเป็นระบบ น่าเชื่อถือ เช่น การสำรวจเดลฟาย การระดมสมอง (brainstorming) ● เน้นผู้เชี่ยวชาญ นักอนาคต นักวางยุทธศาสตร์ นักวิทยาศาสตร์เป็นผู้ชี้นำการพัฒนาประเทศ ● ผลลัพธ์คือแผนและยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบ ticker-down เพื่อใช้ประกอบการวางนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาของประเทศในด้านต่างๆ	● สังคมที่พึงประสงค์ใหม่ (neo-utopia) ● พื้นฐานความคิดจากแนวคิดสังคมยูโทเปีย (utopianisms) แนวคิดพหุนิยม (pluralism) แนวคิดสัมพันธภาพ (relativisms) แนวคิดไร้ระเบียบ (chaco theory) แนวคิดเรื่องจักรวาลทัศน์ (เน้นองค์รวม holistic) ● การพัฒนาตามภาวะหลังทันสมัย (post-modernization) และแนวโน้มโลกอนาคต (global trend) ● ศึกษาแนวโน้มหลายแนว เน้นการมองอนาคต และภาพอนาคตที่มีโอกาสจะเกิดขึ้นและทางเลือกที่หลากหลายที่มีโอกาสจะเกิดขึ้นการ เพื่อให้เกิดทางเลือกในการวางแผนและวางยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ ● เน้นตรรกะและวิธีการการศึกษาวิจัยอนาคต หลายวิธียืดหยุ่น (flexible) ผสมผสานวิธีการร่วมกัน เช่น การมองอนาคต (foresight), EDFR ● เน้นผู้เชี่ยวชาญ นักอนาคต นักวางยุทธศาสตร์ นักวิทยาศาสตร์ และผู้มีส่วนร่วม (stakeholder) ที่เกี่ยวข้องเป็นผู้ชี้นำการพัฒนาประเทศ ● ผลลัพธ์คือแผนและยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ให้ทางเลือกหลายทาง เพื่อใช้ประกอบการวางนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาของประเทศในด้านต่างๆ
future-oriented	*ชี้นำการพัฒนา*	*ชี้นำและให้ทางเลือกการพัฒนา*

1.3 แนวคิดและวิธีการศึกษาอนาคต

1.3.1 หลักการของการศึกษาอนาคต

การศึกษาอนาคตตั้งอยู่บนหลักการที่ว่าอนาคตไม่สามารถบอกล่วงหน้าได้อย่างถูกต้องแน่นอน มีแต่เพียงความเป็นไปได้หรือความน่าจะเป็นเท่านั้น โดยมีฐานคิดสำคัญ ได้แก่

1) *การคิดเชิงระบบทั่วไป* (general systems theory/thinking-GST) ซึ่งคำว่า systems ที่เป็น "พหูพจน์" นี้ต่างจาก system ในความหมายเดิมที่มีลักษณะเป็น "เอกพจน์" ที่หมายถึงระบบเดี่ยวๆ หรือระบบที่มองแบบเส้นตรงหรือแนวระนาบเดียว (input-process-output-impact) ขณะที่การคิดเชิงระบบในหลักการใหม่ที่ว่านี้ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า "systems" หรือ "systemic" ซึ่งหมายถึงการศึกษาระบบหลายๆ ระบบที่ไม่ใช่เส้นตรง แต่เป็นระบบหลายระบบที่มีความสัมผัสสัมพันธ์กัน

กล่าวอีกนัยคือ จุดเน้นของอนาคตมุ่งที่ความสัมพันธ์ของระบบที่มีทิศทางของความสัมพันธ์ที่หลากหลาย (multi–direction) เป็นระบบความคิดทั่วไป (general systems theory/thinking) มากกว่าระบบปกติ (system) ซึ่งระบบต่างๆ เหล่านี้จะต้องมีลักษณะสำคัญ ได้แก่

1.1) มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกันและกัน (interrelatedness)

1.2) มีความเป็น "องค์รวม" ที่มากกว่า "ส่วนรวม" (holistic vs wholistic) โดยเชื่อว่าองค์รวมเป็นมากกว่าการเอาส่วนย่อยมารวมกัน (holistic) ซึ่งต่างจากความคิดส่วนรวมแบบเดิมที่เชื่อว่า เมื่อเข้าใจส่วนย่อยก็จะสามารถเข้าใจส่วนรวม (wholistic/parts) ทั้งนี้นักวิชาการได้อธิบายว่า คำว่า holistic ที่ไม่มี w นำนี้ว่า มีความหมายระดับกว้างและมีลักษณะที่เรียกว่าองค์รวมของทั้งหมดมากกว่า wholistic ที่มีความหมายเพียงว่าส่วนรวม อย่างไรก็ตามนักวิชาการมองว่าคำว่า holistic เป็นวาทกรรมของการต่อสู้เชิงกระบวนทัศน์ที่มีต่อโลกและสรรพสิ่งต่างๆ ที่ต่างไปจากกระบวนทัศน์เดิมนั่นเอง (จุมพล พูลภัทรชีวิน, 2547)

1.3) มีการเชื่อมโยงพึ่งพิงอิงอาศัยซึ่งกันและกัน (interdependent)

1.4) มีลักษณะร่วมมือและร่วมพลังกัน (cooperatives/collaborative) มากกว่าการแข่งขัน (competitive)

1.5) มีความเป็นเอกภาพบนความหลากหลาย (unity through diversity)

ภายใต้หลักการดังกล่าว การศึกษาอนาคตจึงมีลักษณะที่พยายามจะทำความเข้าใจและอธิบายความสัมพันธ์ทั้งภายในและระหว่างระบบที่สลับซับซ้อนของส่วนประกอบต่างๆ ในธรรมชาติของสังคมและโลก เช่น ระบบรัฐ/ประเทศ ระบบนิเวศน์วิทยา ระบบเศรษฐกิจ เป็นต้น องค์ประกอบสำคัญของการศึกษาอนาคตประการหนึ่งคือการมุ่งมองไปในภาพรวมรอบด้าน รวมไปถึงการมองไปข้างหน้าเพื่อให้เห็นภัยคุกคามและข้อจำกัดสภาพแวดล้อมต่างๆ โดยเชื่อว่ามนุษย์อาศัยอยู่ในโลกที่จำกัดซึ่งต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และร่วมมือกันเพื่อสันติภาพระยะยาว (วิโรจน์ สารรัตนะ, 2548)

2) *การเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงผันแปรและพลวัตร* (change/dynamism) เนื่องจากโลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และเต็มไปด้วยพลวัตรที่หลากหลาย มีความสลับซับซ้อน (complex) มีลักษณะ "chaos" ซึ่งมนุษย์จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจในสิ่งเหล่านี้ ดังนั้นการศึกษาอนาคตจึงมิใช่เพียงการทำนายความเปลี่ยนแปลง แต่ยังเครื่องมือที่จะช่วยบุคคลในการเตรียมการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น มีความรับผิดชอบต่อการดำรงชีวิตในสังคมวันหน้าด้วย

หรือกล่าวอีกนัยก็คือ การศึกษาอนาคตเป็นการมองไปในอนาคตข้างหน้า มองเห็นการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดและทำให้มองเห็นโลกที่อาศัยอยู่ในปัจจุบันได้อย่างเข้าใจขึ้น

3) *การมีความยืดหยุ่นสูง* (high flexibility) การศึกษาอนาคตเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องการขยายมุมมองที่กว้างไกลเป็นการมองไปในสังคมข้างหน้า ดังนั้นสาระสำคัญของการศึกษาอนาคตมิได้จำกัดอยู่ด้วยขอบเขตของวิชาการแบบดั้งเดิมที่ติดอยู่ภายใต้กรอบทฤษฎีและวิธีการอธิบายแบบใดแบบหนึ่ง แต่เป็นการมองไปข้างหน้าอย่างเป็นสหวิทยาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกยุคใหม่มีความไม่แน่นอนสูง (uncertainty) ฉะนั้นการมีความยืดหยุ่นสูงก็จะช่วยให้เกิดการจินตนาการถึงสิ่งที่ไม่คาดคิดที่อาจเป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้นในวันข้างหน้า รวมถึงมองเห็นทางเลือกที่หลากหลายในอนาคต และยังช่วยในการปรับตัวท่ามกลางความเป็นพลวัตรที่ไม่แน่นอนได้เมื่อวันนั้นมาถึง

กล่าวก็คือ จุดมุ่งหมายของการศึกษาอนาคตนั้น มิใช่การศึกษาข้อเท็จจริงเพื่อความถูกต้องแม่นยำ หากแต่เป็นการคาดการณ์สิ่งที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจริงได้ และแม้นักอนาคตจะใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เป็นฐาน แต่ก็มีความแตกต่างจากนักวิทยาศาสตร์ตรงที่นักวิทยาศาสตร์จะให้ความสนใจมากกับการพิสูจน์สมมติฐานหรือสิ่งที่เชื่อ แต่นักอนาคตจะใช้องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์บวกกับจินตนาการความคิดเชิงอนาคตว่า *"ถ้าเกิดสิ่ง...ต่อไป เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ความคิด ฯลฯ จะเป็นอย่างไรอีก...ปีข้างหน้า"* นั่นคือนักอนาคตจะดูแนวโน้ม (trend) หรือความเป็นไปได้ในสิ่งที่จะเกิดพร้อมกับจินตนาการต่อสิ่งที่คาดว่าเป็นไปได้เหล่านั้นโดยไม่ต้องรอการพิสูจน์อย่างนักวิทยาศาสตร์ ดังที่จุมพล พูลภัทรชีวิน (2548) กล่าวว่า

> *เป้าหมายหลักของการศึกษาและการวิจัยอนาคต มิใช่อยู่ที่การทำนายที่ถูกต้องแม่นยำ เพราะเรื่องของอนาคตเป็นเรื่องที่ยังไม่เกิดขึ้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ไม่มีข้อเท็จจริง (facts) เกี่ยวกับอนาคต มีแต่เพียงการคาดการณ์และความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวโน้มที่เป็นทางเลือกที่คาดว่าจะมีความเป็นไปได้ (possible alternative trends) เท่านั้น . . . หลักการสำคัญของอนาคตนิยมจึงอยู่ที่การสร้างอนาคตที่พึงประสงค์มากกว่าการตามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น*

นอกจากหลักการที่อนาคตศึกษาเน้นมากอีกประการหนึ่งคือ การเน้นความสำคัญของการรับผิดชอบของสมาชิกในสังคมต่ออนาคตตั้งแต่วันนี้ ดังคำที่ว่า **"The Future is Now"** โดยถือว่าการกระทำใดๆ ในวันนี้ล้วนส่งผลต่ออนาคตในวันหน้าทั้งสิ้น

กล่าวโดยสรุปก็คือ อนาคตศึกษาและการศึกษาอนาคตมิใช่เพียงแต่การคาดการณ์สิ่งที่เกิดหรือทางเลือกต่างๆ ที่เป็นไปได้ในอนาคตเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการมีความรับผิดชอบของมนุษย์ต่อสังคมในวันนี้ด้วย อันหมายรวมว่าอนาคตมิใช่สิ่งที่เกิดต่อจากปัจจุบันเท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นได้จากการตัดสินใจและการกระทำในปัจจุบัน ดังนั้นด้วยหลักการเหล่านี้ แนวคิดอนาคตศึกษาและการศึกษาอนาคตจึงมีบทบาทสำคัญตั้งแต่ระดับประเทศในการวางนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนา รวมถึงระดับปัจเจกบุคคลในการดำเนินชีวิตอย่างมี "สติ"

1.3.2 การศึกษาอนาคตกับวิธีการวิจัยอนาคต

แนวคิดอนาคตศึกษาที่แพร่หลายไปอย่างกว้างขวางในปัจจุบันนั้น ยังกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาระเบียบวิธีเกี่ยวกับการศึกษาวิจัยอนาคต (future research) ไปด้วย ปัจจุบันมีการใช้วิธีวิจัยอนาคตในหลากหลายรูปแบบ เช่น *วิธีการสำรวจเดลฟาย* (delphi surveys) ที่ใช้ในการทำนายการเกิดแนวโน้มด้านต่างๆ เพื่อประกอบการวางแผนหรือพัฒนานโยบาย *วิธีการวิจัยอนาคตเชิงชาติพันธุ์วรรณา* (ethnographic future research, EFR) ที่เน้นการศึกษาวิจัยปัญหาที่สลับซับซ้อนเกี่ยวกับระบบสังคมและวัฒนธรรมในอนาคตทั้งในแง่ของความเป็นไปได้ ความน่าจะเป็นหรือสิ่งที่คาดหวังจะให้เกิด/ให้เป็น (สิปปนนท์ เกตุทัต, 2535) *วิธี EDFR* เป็นเทคนิคที่ผสมผสานระหว่างเทคนิคเดลฟายและเทคนิค EFR ซึ่งการผสมวิธีการทั้งสองแบบนี้ช่วยกำจัดจุดอ่อนและเสริมจุดแข็งให้กับวิจัยอนาคตแบบเดิม ทำให้ได้ทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและข้อมูลเชิงคุณภาพ (จุมพล พูลภัทรชีวิน, 2530) *วิธีการขยายแนวโน้ม (extrapolation หรือ trend analysis)* เป็นเทคนิคที่เก็บรวบรวมข้อมูลหรือตัวแปรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งจากอดีตและปัจจุบันเพื่อสรุปทิศทางหรือแนวโน้มที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต *วิธีการสร้างภาพอนาคต (scenario planning)* เป็นเทคนิคที่เน้นการสร้างเรื่องราวเกี่ยวกับอนาคตที่อาจจะเกิดขึ้นจากโครงเรื่องที่มีเหตุและผลชัดเจน โดยให้พิจารณาถึงปัจจัยความไม่แน่นอน (uncertainties) ที่อาจจะเกิดขึ้นได้โดยไม่คาดฝันและมีผลกระทบสูงต่อเรื่องนั้นๆ เพื่อให้เห็นภาพอนาคตที่เป็นไปได้ นอกจากนี้ยังมีความพยายามพัฒนา*วิธีการมองอนาคต (foresight)* เพื่อใช้ในคาดการณ์แนวโน้ม มองอนาคตและภาพอนาคตหลายภาพที่มีโอกาสเกิดขึ้น เพื่อย้อนกลับมา (backcast) วางแผน และหาแนวทางรับมือกับภาพอนาคตเหล่านั้น เป็นต้น

โดยสรุปวิธีการวิจัยอนาคตเหล่านี้แม้จะแตกต่างกันในเชิงเทคนิควิธี หากแต่มีจุดเน้นร่วมกันตรงที่มุ่งสำรวจและศึกษาแนวโน้มที่เป็นไปได้ หรือความน่าจะเป็นของเรื่องที่ศึกษาให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ทั้งที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ เพื่อหาทางทำให้แนวโน้มที่พึงประสงค์เกิดขึ้น และหาทางป้องกันหรือขจัดแนวโน้มที่ไม่พึงประสงค์ด้วยการกระทำในปัจจุบัน (จุมพล พูลภัทรชีวิน, 2548)

ตารางที่ 3 แสดงจุดร่วมและจุดต่างของวิธีการศึกษาอนาคตแต่ละวิธี

วิธีการ	โดยวิธีการ		โดยจุดประสงค์	
	เชิงปริมาณ	เชิงคุณภาพ	Normative	Exploratory
การตรวจตราสภาพแวดล้อม (environmental scaning)	X	X	X	X
การวิเคราะห์ผลกระทบไขว้ (cross impact analysis)	X	X	X	X
การวิเคราะห์การตัดสินใจ (decision analysis)	X		X	
รูปจำลองการตัดสินใจ (decision models)	X			X
เทคนิค delphi		X	X	X
เทคนิค econometrics	X		X	X
กงล้ออนาคต (futures wheel)		X	X	X
เกมส์และสถานการณ์จำลอง (gaming and simulation)	X	X	X	X
การพยากรณ์อัจฉริยะ (genius forecasting)		X	X	X
เทคนิค morphological analysis		X	X	
วิธีการมีส่วนร่วม (participatory methods)		X	X	
เทคนิคต้นไม้สัมพันธ์ (relevance trees)		X	X	
การสร้างภาพอนาคต (scenarios)	X	X	X	X
หุ่นจำลองทางสถิติ (statistical modeling)				X
เทคนิค system dynamics	X			X
การวิเคราะห์โครงสร้าง (structural analysis)		X		
การวิเคราะห์อนุกรมเทคโนโลยี (technology sequence analysis)		X	X	X
เทคนิค time series forecasts	X			X
การวิเคราะห์ผลกระทบแนวโน้ม (trend impact analysis)	X	X		X

ที่มา : Glenn.1994

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เน้นแนวคิดและวิธีการมองอนาคต ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาและสังเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง อาทิ เอกสารจากศูนย์คาดการณ์เทคโนโลยีเอเปค สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ และเอกสารอื่นที่เกี่ยวข้องโดยผ่านการสืบค้นจากเว็บไซต์ www.apectf.nstda.or.th และการศึกษางานวิจัยเรื่อง *อนาคตภาพของเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้ : กระบวนทัศน์และยุทธศาสตร์เพื่อการเปลี่ยนแปลงจากฐานราก* โดยศูนย์นวัตกรรมนโยบาย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี (2545) รวมถึงเอกสารอิเล็กทรอนิสก์ที่เกี่ยวกับการวิจัยอนาคต เพื่อนำเสนอแนวคิดการมองอนาคตและวิธีการมองอนาคต ซึ่งจะกล่าวต่อไป

1.4 แนวคิดการมองอนาคตและวิธีการมองอนาคต

1.4.1 แนวคิดการมองอนาคต (foresight)

การมองอนาคต (foresight) เป็นแนวคิดและวิธีวิจัยอนาคตศึกษาที่เติบโตและพัฒนาขึ้นใช้ในแวดวงด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีโดยผู้เชี่ยวชาญหรือนักวิทยาศาสตร์ ซึ่งในยุคแรกใช้คาดการณ์พัฒนาการ และแนวโน้มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อจัดอันดับความสำคัญของการศึกษาค้นคว้าและพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อประโยชน์ต่องานด้านวิทยาศาสตร์

ขณะที่ในยุคที่สอง นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา กระบวนการมองภาพอนาคตได้ถูกนำไปใช้คาดการณ์และพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อประโยชน์ทางธุรกิจและภาคเศรษฐกิจ ต่อมาในยุคที่สาม การมองภาพอนาคตได้มีการเชื่อมโยงประเด็นด้านสังคมเข้ามาด้วย โดยเพิ่มมิติของการคาดการณ์อนาคตที่สนใจเรื่องสังคมและเศรษฐกิจ เน้นทั้งข้อมูลจากกระแสพัฒนาการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แนวโน้มต่างๆ ปัจจัย แรงขับเคลื่อน และผลกระทบทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจร่วมด้วย ซึ่งยุคนี้จึงมีการเรียกการมองภาพอนาคตว่า “foresight” แทนคำว่า “technology foresight” เพื่อสร้างความเข้าใจว่ามิใช่เป็นเพียงแค่การมองอนาคตเฉพาะในด้านเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างในยุคแรกเริ่ม (www.apectf.nstda.or.th)

อย่างไรก็ตาม เหตุผลสำคัญที่ทำให้การมองอนาคตได้รับความสนใจและถูกนำมาใช้ในแวดวงวิจัยมากขึ้นก็เพราะว่า การมองอนาคตมิใช่เป็นการพยากรณ์หรือคาดการณ์อนาคต (forecast) ที่มองว่าอนาคตมีเพียงเหตุการณ์เดียว (single future) สามารถทำนายได้ (predictable) หรือในการวางแผนจัดการอนาคตก็มักจะคาดการณ์จากสภาพบริบทปัจจุบันไปสู่ภาพอนาคตที่คิดว่าน่าจะเกิดเพียงแบบเดียว (extrapolation) หรือที่ประสงค์จะให้เกิด (desired future) โดยไม่ได้คิดถึงความไม่แน่นอนที่จะเกิดขึ้น (uncertainties) ซึ่งนักมองอนาคตมองว่านั่นเป็นกระบวนการแบบเดิมของการวางยุทธศาสตร์ (traditional strategic planning) หรือการศึกษาอนาคตแบบเดิมที่ใช้กันมานาน

ตรงกันข้ามกับการมองอนาคต (foresight) ที่เชื่อว่า อนาคตเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน สามารถผันแปรได้ตลอดเวลา (contingent) ดังนั้นอนาคตจึงเกิดขึ้นได้หลายลักษณะ (possible futures) อนาคตแบบใดจะเกิดขึ้นจริงก็ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจและการกระทำที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้น การทำนายหรือพยากรณ์อนาคตล่วงหน้าจึงไม่สามารถกระทำได้ (unpredictable) ดังนั้นในกระบวนการวางแผนยุทธศาสตร์จึงเริ่มจากการคาดการณ์อนาคตที่อาจจะเกิดขึ้นซึ่งอาจมีทั้งดีและไม่ดีปะปนกันไป แล้วจึง

ย้อนกลับมาวางแผน (backcast) เพื่อเตรียมพร้อมรับมือกันอนาคตในรูปแบบต่างๆ ซึ่งแตกต่างจากแนวทางดั้งเดิม

หลักการสำคัญของการมองอนาคตจึงมิได้มุ่งที่จะทำนายว่าอนาคตจะเป็นอย่างไร แต่เป็นการพยายามคาดการณ์ว่าอนาคตลักษณะใดน่าจะเกิดขึ้นได้บ้าง เพื่อจะได้เตรียมตัวหาแนวทางรับมือกับเหตุการณ์เหล่านั้น พร้อมกับช่วยให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้กำหนดยุทธศาสตร์และบังคับทิศทางของอนาคตให้เป็นไปในทางเลือกที่เหมาะสม (not simply preparing for future but shaping the future) (www.apectf.nstda.or.th)

จากประสบการณ์การมองอนาคตที่ประเทศต่างๆ ได้ดำเนินการมา พบว่า มีการนำแนวคิดมองอนาคตไปประยุกต์ใช้ใน 4 ลักษณะด้วยกัน คือ (www.apectf.nstda.or.th)

1. *การมองอนาคตของเทคโนโลยีเพื่อการวางแผน การกำหนดและจัดลำดับความสำคัญของเทคโนโลยีที่มุ่งเป้าหมาย (foresight about future of technology aimed at technology planning and priority setting)*

2. *การมองอนาคตของเทคโนโลยีเพื่อระบุเทคโนโลยีที่จะเป็นประโยชน์ต่อเศรษฐกิจและสังคม (foresight about future of technology aimed at identifying technologies might contribute to economic and social change)*

3. *การมองอนาคตของความต้องการทางสังคมและเศรษฐกิจและหาวิธีที่จะตอบรับด้วยเทคโนโลยี (foresight about social and economic needs and the way in which these might be solved with the help of technology)*

4. *การมองอนาคตของความต้องการทางสังคมและเศรษฐกิจและหาวิธีที่จะตอบรับสิ่งที่คาดว่าจะเกิดในอนาคต ซึ่งอาจไม่มีองค์ประกอบของเทคโนโลยี (foresight about social and economic aimed at identifying ways to alleviate these)*

อย่างไรก็ตามการมองอนาคตได้มีการพัฒนามาโดยตลอด ซึ่งภายหลังได้ขยายไปสู่กลุ่มเป้าหมายกว้างขึ้น โดยไม่จำกัดเฉพาะผู้เชี่ยวชาญด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างที่เคยทำมา แต่กลับมุ่งไปสู่กลุ่มบุคคลอื่นมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นแวดวงอุตสาหกรรม องค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ

ในส่วนของประเทศไทยนั้น ศูนย์คาดการณ์เทคโนโลยีเอเปค สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.) ซึ่งเป็นหน่วยงานสำคัญที่ดำเนินการภายใต้การสนับสนุนของกลุ่มประเทศสมาชิกเอเปคหรือกลุ่มความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก โดยก่อตั้งขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2541 ทำหน้าที่ดำเนินการส่งเสริมให้บริการความรู้ รวมถึงการเผยแพร่ข้อมูลทางด้านการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวกับการมองอนาคตเพื่อภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (APEC-Wide Foresight) ภายใต้ความเชื่อว่าการมองอนาคตจะเป็นแนวทางหนึ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาต่างๆ ในหลายประเทศ ตลอดจนสามารถวางแนวทางในการพัฒนาประเทศในภูมิภาคนี้อย่างเหมาะสม

ทั้งนี้ผู้บุกเบิกการมองอนาคตในประเทศไทย ได้แก่ ดร.ชาตรี ศรีไพพรรณ ผู้อำนวยการศูนย์คาดการณ์เทคโนโลยีเอเปค โดยร่วมกับผู้เชี่ยวชาญจากประเทศสมาชิกเอเปค ซึ่งท่านเหล่านี้ได้นำวิธีการมองอนาคต (foresight) มาใช้ตั้งแต่ในปีพ.ศ.2541 ในโครงการจัดการทรัพยากรน้ำในภูมิภาค

เอเชียแปซิฟิก (Water Supply and Management in the APEC Region 2010) ในพ.ศ.2542 ได้มีการดำเนินโครงการมองอนาคตภายใต้ชื่อโครงการว่า *เทคโนโลยีอนาคตเพื่อการเรียนรู้และวัฒนธรรมในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ปีพ.ศ.2553* (Technology for Learning and Couture in APEC Region in 2010) โดยมีผู้แทนจากภาคการศึกษาและเทคโนโลยีสารสนเทศจากประเทศสมาชิกราว 12 ประเทศมาร่วมมองอนาคต กำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ดำเนินการร่วมกัน (www.apectf.nstda.or.th)

นอกจากนี้ศูนย์คาดการณ์เอเปคยังได้ดำเนินโครงการวิจัยและโครงการต่างๆ อีกหลายเรื่อง อาทิ เรื่องโครงการการพัฒนาระบบขนส่งแบบยั่งยืนสำหรับเมืองขนาดใหญ่ในภูมิภาคเอเชียแปซิกฟิค (Sustainable Transport for APEC Megacities) ในปีพ.ศ.2542 รวมไปถึงเรื่องที่เกี่ยวกับการศึกษาโดยตรง ได้แก่ โครงการศึกษาการคาดการณ์เทคโนโลยีเรื่อง *เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษา* (Technology Foresight on IT for Education) พ.ศ.2543-2545 หรือที่ชื่อ *อนาคตภาพของเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้ : กระบวนทัศน์และยุทธศาสตร์เพื่อการเปลี่ยนแปลงจากฐานราก* โดยได้มีการระดมความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้อง เพื่อค้นหากระบวนทัศน์และยุทธศาสตร์ในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นต้น (www.apectf.nstda.or.th)

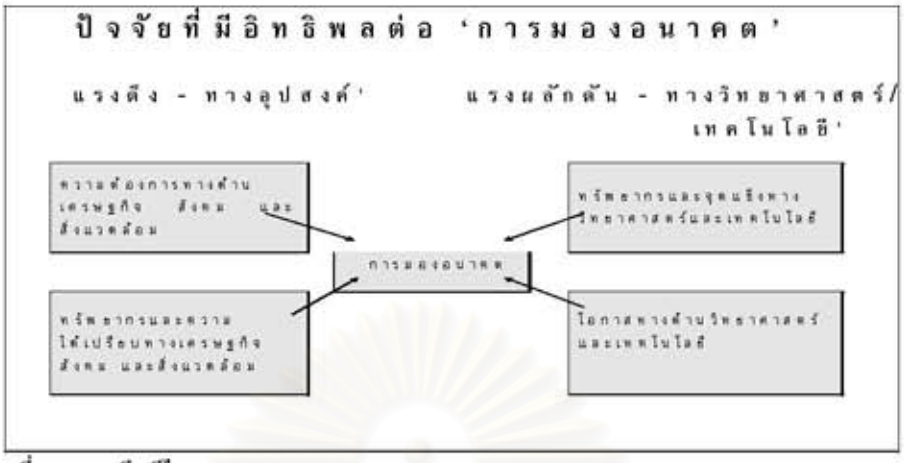
จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า การมองอนาคต (foresight) ถือเป็นแนวคิดหนึ่งของการศึกษาอนาคตที่มีรากฐานมาจากกลุ่มการศึกษาวิจัยด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี หากแต่ภายหลังได้มีการพัฒนาแนวคิดมุมมองในมิติใหม่ๆ มากขึ้น ตลอดจนขยายขอบเขตของการศึกษาไปสู่กลุ่มเป้าหมายที่กว้างขึ้น รวมถึงวงวิชาการด้านการศึกษาที่หันมาสนใจและใช้แนวคิดดังกล่าวเพื่อประโยชน์ต่อการพัฒนาการศึกษาโดยเฉพาะ

1.4.1.1 นิยามและแนวคิดเชิงปฏิบัติการ

ภายใต้หลักการพื้นฐานที่เชื่อว่าอนาคตมิได้มีเพียงภาพเดียว ทำให้การมองอนาคตถูกนำไปใช้มากยิ่งขึ้น จนมีผู้ให้คำนิยามการมองอนาคต (foresight) ไว้มากมาย ดังเช่น กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของนิวซีแลนด์ (Ministry of Research, Science & Technology) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า *"การมองอนาคตคือกระบวนการที่เปิดเผยให้เห็นหนทางสู่อนาคตที่พึงปรารถนา และหลอมรวมจินตนาการ พร้อมกลยุทธ์เพื่อการรังสรรค์อนาคตนั้นๆ เข้าไว้ด้วย"* (www.apectf.nstda.or.th)

อย่างไรก็ดี นิยามที่เป็นที่ยอมรับในวงกว้าง ซึ่งชาตรี ศรีไพพรรณ (2545) แห่งศูนย์คาดการณ์เทคโนโลยีเอเปค สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ ได้กล่าวสรุปไว้ก็คือ *"การมองอนาคต (foresight) คือ กระบวนการศึกษาอนาคตของสังคม เศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีอย่างเป็นระบบ ศึกษาปฏิสัมพันธ์ที่แต่ละด้านมีต่อกัน เพื่อหาวิธีส่งเสริมให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม"* หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าการมองอนาคตเป็นกระบวนการวิเคราะห์ทางยุทธศาสตร์ที่อาศัยข้อมูลทั้งในแง่ของแรงผลักทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (science & technology-push) และแรงดึงดูดจากความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคม (demand-pull) รวมทั้งวิเคราะห์โอกาสและความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้น เพื่อค้นหาภาพอนาคตที่พึงประสงค์และเป็นจริงได้ (plausible scenarios) ตลอดจนยุทธศาสตร์ที่เป็นรูปธรรมในการนำสังคมไปสู่ภาพอนาคตนั้น ซึ่งนั่นหมายถึงว่า กระบวนการมองภาพอนาคตนั้นไม่เพียงแค่การรอคอยหรือเตรียมตัวรอรับอนาคตที่จะเกิดขึ้น หากเป็นการวางแผนสร้างอนาคตที่ต้องการให้เกิดขึ้น

แผนภาพที่ 2 การมองอนาคต : อิทธิพลของปัจจัยที่เกี่ยวข้อง

ที่มา : ชาตรี ศรีไพพรรณ, 2545

ดังนั้นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของการมองอนาคต จึงมิใช่เป็นเพียงเทคนิคหรือวิธีการ แต่เป็นกระบวนการมุ่งสู่ผลลัพธ์ที่ต้องการอย่างมีขั้นตอนและเป็นระบบระเบียบ ซึ่งจำแนกได้ดังที่ศูนย์นวัตกรรมนโยบาย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี (2545 : บทที่ 3- 4) ระบุไว้ดังนี้

- ***ขั้นเตรียมการ*** *(pre-foresight stage) เป็นการตัดสินใจที่จะจัดกิจกรรมมองอนาคต กำหนดคณะทำงาน (steering group) เพื่อออกแบบกำหนดรายละเอียดต่างๆ ภายใต้หลักการวิจัย เช่น หัวข้อ วัตถุประสงค์ แนวทางศึกษา ระยะเวลาดำเนินการ กลุ่มเป้าหมายหรือผู้เข้าร่วมมองอนาคต ผล/เป้าหมายที่ต้องการ ฯลฯ ตลอดจนการศึกษาค้นคว้ากิจกรรมการมองอนาคตและเรื่องที่เกี่ยวข้อง เพื่อประโยชน์ต่อการนำมาปรับใช้ในกระบวนการ*

- ***ขั้นปฏิบัติการ*** *(main-foresight stage) เริ่มจากการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นหรือเรื่องที่จะศึกษา เช่น กระแสสำคัญ แนวโน้ม วิสัยทัศน์ สภาพบริบทในด้านต่างๆ ฯลฯ เพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับการเทียบเคียงในขั้นปฏิบัติการกิจกรรมมองอนาคต ซึ่งเป็นช่วงสำคัญที่เน้นให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมร่วมกันมองอนาคต โดยคณะทำงานอาจเลือกใช้เทคนิคใดเทคนิคหนึ่งหรือผสานหลายวิธี เช่น การสร้างภาพอนาคต (scenario planning), การสำรวจเดลฟาย (delphi survey) ฯลฯ เพื่อให้เหมาะสมกับเรื่องที่จะศึกษา*

- ***ขั้นสุดท้าย*** *(post-foresight stage) เป็นการวิเคราะห์ตรวจสอบผลลัพธ์ที่ได้จากการมองอนาคต ทั้งในแง่โอกาส อุปสรรค และกลยุทธ์ที่ต้องปฏิบัติ เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขหรือพัฒนาสิ่งเหล่านี้ให้เหมาะสมยิ่งขึ้นเพื่อรับมือกับอนาคตที่จะเกิดขึ้น*

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติแล้ว แต่ละขั้นตอนสามารถปรับแต่งหรือเพิ่มเติมรายละเอียดตลอดจนประยุกต์วิธีการต่างๆ มาใช้เพื่อความเหมาะสมได้ ดังนั้นด้วยลักษณะของการมองอนาคตที่มีกระบวนการดำเนินการอย่างเป็นระบบจึงไม่เพียงแต่ให้ผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรม (concrete outputs) แต่ยังก่อให้เกิดผลประโยชน์อื่นๆ ตามมาอีกจากกระบวนการ (process benefit) ดังที่ศาสตรจารย์ Greg Tegart ที่ปรึกษาด้านการบริหารของศูนย์คาดการณ์เทคโนโลยีเอเปค ได้กล่าวถึงคุณประโยชน์ของกระบวนการมองอนาคตไว้ 6 ประการ (6C's) ดังนี้ (เรื่องเดิม, บทที่ 3 : 5)

(1) **Communication** *กระบวนการมองอนาคตเป็นช่องทางที่เชื่อมโยงให้บุคคลหลากหลายกลุ่มมีโอกาสสื่อสารแลกเปลี่ยนความคิดระหว่างกัน*

(2) **Concentration** *กระบวนการมองอนาคตสนับสนุนให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการสามารถมองอนาคตได้อย่างเป็นระบบและในระยะยาวกว่าที่เคยมอง*

(3) **Coordination** *กระบวนการมองอนาคตส่งเสริมให้เกิดการประสานความร่วมมือกันของบุคคลที่ได้เข้าร่วมมองอนาคต*

(4) **Consensus** *กระบวนการมองอนาคตทำให้เกิดความเป็นหนึ่งเดียวกันทางความคิดเกี่ยวกับทิศทาง ลำดับความสำคัญต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับอนาคต*

(5) **Commitment** *กระบวนการมองอนาคตทำให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการเกิดความผูกพันและมีส่วนในความเป็นเจ้าของกับผลลัพธ์ของการมองอนาคต*

(6) **Comprehensive** *กระบวนการมองอนาคตทำให้ผู้มีส่วนร่วมเกิดความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงในระดับโลกที่จะเกิดกับกลุ่มธุรกิจ ชุมชน ภูมิภาคหรือระดับประเทศ และสามารถควบคุมเหตุการณ์ดังกล่าวได้*

แม้กระบวนการมองอนาคตจะก่อให้เกิดประโยชน์ในหลากหลายทาง แต่องค์ประกอบพื้นฐานที่จะนำไปสู่ความสำเร็จได้นั่นคือ การกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนตั้งแต่เริ่มกระบวนการ การเปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องและผู้มีส่วนได้เสียทุกฝ่ายเข้าร่วมกระบวนการ การมีช่องทางที่จะนำผลของการมองอนาคตไปปฏิบัติให้เกิดผล การมีการทำซ้ำเป็นระยะๆ มิใช่เพียงทำครั้งเดียวแล้วสิ้นสุด เพื่อให้สอดรับกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา

โดยนัยนี้ การมองอนาคตจึงทำได้หลายระดับ ทั้งในระดับนานาชาติ ระดับชาติ ระดับสาขา ระดับสถาบัน/ระดับองค์กร ระดับย่อย โดยมีเป้าหมาย ขั้นตอน ผลที่คาดหวัง แตกต่างกันไป แต่ไม่ว่าจะดำเนินการในระดับใดก็ตาม **หัวใจของการมองอนาคตอยู่ที่การมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวางและอย่างต่อเนื่อง** ดังนั้นในกระบวนการจึงไม่เพียงจะต้องระบุเป้าหมายให้ชัดเจนแล้ว ยังต้องให้ความสำคัญการศึกษาและวิเคราะห์บริบทต่างๆ อย่างรอบด้าน ภายใต้กระบวนการปรึกษาหารือและร่วมมือกันของผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบด้วย ซึ่งจะช่วยให้การวางแผน การจัดอันดับความสำคัญของงาน การตัดใจสินหรือเลือกกระทำหนทางใดๆ ทั้งในแง่การคาดการณ์อนาคต การตรวจสอบผลลัพธ์หรือการวิเคราะห์อุปสรรคหรือโอกาสต่างๆ เพื่อเตรียมรับมือล่วงหน้าเป็นไปอย่างเกิดประโยชน์ต่องานในระดับนั้นอย่างสูงสุด

1.4.1.2 วิธีการมองอนาคต

จากยุคแรกของการมองอนาคตที่เน้นความคิดสร้างสรรค์ ปฏิสัมพันธ์ และความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญเป็นหลัก โดยใช้กระบวนการประชุมปฏิบัติการ (panel discussion) การใช้เทคนิคเดลฟาย ซึ่งภายหลังได้มีการพัฒนาไปสู่การให้ความสำคัญในเรื่องการปฏิสัมพันธ์ของผู้เข้าร่วมกระบวนการมองอนาคตร่วมกัน อาทิ ในลักษณะของกิจกรรมประชุมเชิงปฏิบัติการสร้างภาพอนาคต (scenario planning workshop) เป็นต้น ซึ่งวิธีการเหล่านี้ต่างมีจุดเด่นจุดด้อยต่างกัน ดังนั้นจึงขึ้นอยู่การเลือกใช้วิธีการให้เหมาะสมกับเรื่องที่ศึกษา ซึ่งเทคนิคที่นิยมใช้โดยส่วนใหญ่ ได้แก่ (www.apectf.nstda.or.th)

(1) **การสำรวจเดลฟาย** (delphi surveys) เป็นวิธีการที่ได้รับความนิยมแพร่หลายในการมองอนาคต ซึ่งแต่เดิมถูกพัฒนาขึ้นโดยบริษัท Rand Corporation ซึ่งใช้คาดการณ์เทคโนโลยี (technology forecast) เพื่อวางนโยบายพัฒนาเทคโนโลยี โดยภายหลังได้กลายเป็นวิธีหนึ่งที่ใช้มองอนาคตแทนการคาดการณ์เทคโนโลยีที่ถูกลดความนิยมลงไป

การสำรวจเดลฟาย (delphi surveys) เป็นวิธีเน้นความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญเป็นสำคัญ โดยมองภาพอนาคตผ่านการตอบข้อคำถามในแบบสำรวจ ซึ่งกระบวนการสำรวจเดลฟาย สรุปได้ดังนี้

1. *การตั้งคณะทำงานเพื่อกำหนดรายละเอียด ขอบข่าย แนวทางศึกษาและสร้างแบบสอบถาม*
2. *ส่งแบบสำรวจให้ผู้เชี่ยวชาญแสดงความคิดเห็น (ครั้งที่ 1)*
3. *ส่งแบบสำรวจเดิมหรือฉบับปรับปรุงเพิ่มเติมให้ผู้เชี่ยวชาญกลุ่มเดิม (ครั้งที่ 2) พร้อมผลการสำรวจครั้งที่ 1 (เพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญทราบความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญคนอื่นๆ และเปิดโอกาสให้มีการแสดงความคิดเห็นใหม่ หรือยืนยันความคิดเห็นเดิมภายใต้เหตุผลประกอบ)*
4. *ส่งแบบสำรวจครั้งที่ 3 (หากจำเป็น)*
5. *วิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ และสรุปผล*

ตารางที่ 4 ตัวอย่างแบบสำรวจเดลฟายในงานวิจัยวิวัฒนาการและอนาคตภาพการศึกษาคาทอลิกกับการพัฒนาสังคมไทย

ส่วนที่ 4 หลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ของการศึกษาคาทอลิกในอนาคตอีก 20 ปีข้างหน้า	โอกาสที่จะเกิดขึ้น/เป็นจริง					ภาพอนาคต		เหตุผล (ถ้ามี)
	5	4	3	2	1	พึงประสงค์ %	ไม่พึงประสงค์ %	
1.การศึกษาคาทอลิกมีหลักสูตรที่เป็นเอกลักษณ์เน้นการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์						100.00	0.0	
2.การศึกษาคาทอลิกมีหลักสูตรนานาชาติ เพื่อสนองความต้องการของสังคม						92.6	7.4	
3.โรงเรียนคาทอลิกให้ความสำคัญกับผู้ปกครองชุมชน โดยให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดหลักสูตรและการเรียนการสอนของโรงเรียน						93.5	6.5	
4.โรงเรียนคาทอลิกมีการจัดการเรียนการสอนที่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยครูเป็นผู้ดำเนินการ สนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้						93.3	6.7	
5.โรงเรียนคาทอลิกเป็นผู้นำและต้นแบบในการปฏิรูปการเรียนรู้						96.8	3.2	

ที่มา : วิวัฒน์ แพร่สิริ, 2544

จุดเด่นที่สำคัญของวิธีการสำรวจเดลฟาย คือ สามารถดำเนินการมองอนาคตกับผู้เชี่ยวชาญกลุ่มใหญ่ได้ (a very large number of people) คือประมวลแนวคิดได้หลากหลายแง่มุม มีการทำซ้ำมากกว่า 1 ครั้งและมีการวิเคราะห์ผลทางสถิติร่วมด้วย จึงทำให้มีความน่าเชื่อถือสูง ประกอบกับการที่ผู้เชี่ยวชาญไม่จำเป็นต้องเผชิญกันหรือมีปฏิสัมพันธ์กัน ทำให้สามารถแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระได้เต็มที่ ซึ่งลดปัญหาเรื่องการครอบงำทางคิดไปด้วย แต่ในอีกทางหนึ่งการสำรวจเดลฟายก็ทำให้ต้องเสียระยะเวลาและค่าใช้จ่ายสูง นอกจากนี้หากข้อคำถามของแบบสำรวจไม่ตรงประเด็นหรือไม่ชัดเจนดีพอก็อาจทำให้การมองอนาคตนั้นไม่บรรลุผลเกิดความสูญเปล่า

(2) **การขยายแนวโน้ม** (extrapolation หรือ trend analysis) เป็นเทคนิคที่มองว่าอนาคตเป็นตอนต่อจากปัจจุบัน และปัจจุบันก็เป็นผลสืบเนื่องจากอดีต ภายใต้สมมติฐานนี้จึงเชื่อว่าสิ่งที่ปรากฏในอดีต และปัจจุบันย่อมปรากฏในอนาคตด้วย ดังนั้นจึงเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลหรือตัวแปรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งจากอดีตและปัจจุบันเพื่อสรุปทิศทางหรือแนวโน้มที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต อย่างไรก็ตามแม้เทคนิคดังกล่าวจะยุ่งยากซับซ้อนน้อยที่สุด เพราะสนใจแต่ข้อมูลที่เคยปรากฏมาแล้ว แต่ในอีกแง่หนึ่งกลับกลายเป็นข้อจำกัดของวิธีการมองอนาคตเช่นนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมองอนาคตต่อจากปัจจุบัน อาจทำให้ขาดการคิดถึงเหตุการณ์ที่อาจเกิดขึ้นได้เหนือความคาดหมาย (unexpected events)

(3) **การปรึกษาหารือ** (consultation) เน้นความคิดเห็นของการมีส่วนร่วมของบุคคลหลายฝ่าย ทั้งผู้เชี่ยวชาญ องค์กรสถาบัน และปัจเจกชนทั่วไป โดยรวมมุมมองอนาคตใน 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) อนาคตที่คาดไว้ (expected futures) ที่ได้จากการวิเคราะห์สภาพการณ์และแนวโน้มต่างๆ ณ ปัจจุบัน 2) อนาคตที่เป็นไปได้ (possible futures) 3) อนาคตที่ต้องการจะบรรลุ (preferred futures) และนำอนาคตทั้งสามแบบมาเปรียบเทียบเพื่อบ่งชี้ถึงประเด็นหรือแรงผลักดันของการเปลี่ยนแปลง เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมสำหรับการจัดการกับความเปลี่ยนแปลงให้ไปสู่อนาคตที่ต้องการ ดังนั้นจุดเด่นของวิธีการปรึกษาหารือจึงนอกจากจะมีการมองอนาคตในหลายมิติแล้ว กระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลยังช่วยสร้างความผูกพันกับผลที่จะนำไปปฏิบัติด้วย แต่เทคนิคนี้ก็มีจุดด้อยที่ใช้เวลามาก ค่าใช้จ่ายสูง นอกจากนี้ระหว่างการปรึกษาหารืออาจมีการชี้นำความคิดหรือเกิดขัดแย้งทางความคิดระหว่างผู้เข้าร่วมประชุม และบางครั้งการปรึกษาหารืออาจจะได้ข้อสรุปหรือไม่ได้ก็ได้ ฉะนั้นผู้วิจัยต้องมีการจัดการและดำเนินการที่ดีพอ รวมถึงต้องใช้ดุลยพินิจสูงในการตัดสินใจหรือสรุปข้อมูลที่ได้

(4) **การสร้างภาพอนาคต** (scenario planning) เป็นเทคนิคที่เป็นที่นิยมใช้อย่างกว้างขวาง เพราะมีลักษณะเด่นตรงที่มิใช่เป็นการทำนายอนาคตจากสถานการณ์ปัจจุบันหรือสร้างนวนิยายอนาคต แต่เน้นการสร้างเรื่องราวเกี่ยวกับอนาคตที่อาจจะเกิดขึ้นจากโครงเรื่องที่มีเหตุและผลชัดเจน ผ่านกระบวนการที่เป็นระบบ เน้นการมีส่วนร่วมปฏิสัมพันธ์ การใช้ความรู้ จินตนาการ ประสบการณ์และความคิดสร้างสรรค์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ไม่จำกัดเฉพาะผู้เชี่ยวชาญเท่านั้น อีกทั้งในกระบวนการยังให้ความสำคัญกับการพิจารณาถึงปัจจัยความไม่แน่นอน (uncertainties) ที่อาจจะเกิดขึ้นได้โดยไม่คาดฝันและมีผลกระทบสูงต่อเรื่องนั้นๆ อย่างไม่อาจทราบแน่ชัดได้ว่าจะปัจจัยดังกล่าวเกิดขึ้นหรือไม่ และจะส่งผลกระทบอย่างไรต่ออนาคต ซึ่งถือว่าเป็นข้อได้เปรียบที่มักไม่ปรากฏในกระบวนการวางแผนทั่วไป และยังทำให้ประโยชน์จากกระบวนการ (process benefit) เกิดขึ้นได้ครบทั้ง 6 ประการ (6C's)

ทั้งนี้ แม้จะมีวิธีการมองอนาคตในหลากหลายรูปแบบ แต่เทคนิคต่างๆ เหล่านี้ก็มีข้อจำกัดอยู่หลายประการ ไม่ว่าจะเป็นความโน้มเอียงทางความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูล (bias) ทั้งในระดับอคติส่วนบุคคล รวมถึงระดับความสามารถในการมองแนวโน้มในอนาคตซึ่งอาจถูกครอบงำทางความคิดจากการได้ยินได้ฟังในเรื่องนั้นๆ บ่อยๆ (well-publicized trends) และมองข้ามสิ่งที่ไม่ค่อยถูกกล่าวถึง (less-publicized trends) อีกทั้งส่วนใหญ่มนุษย์มักจะมองอนาคตภายใต้อิทธิพลของแนวคิดหลัก ณ ช่วงเวลานั้น (dominant thought of the times) ทำให้การมองอนาคตเป็นเสมือนการบรรยายภาพอนาคตภายใต้กระบวนทัศน์หลักของสังคม ณ ปัจจุบันขณะนั้น (social paradigm of today) แทนที่จะคาดการณ์อนาคตอย่างที่ควรจะเป็นซึ่งอาจมีสิ่งเกิดขึ้นได้โดยไม่คาดคิด นอกจากนี้การมองอนาคตจากการ

ประนีประนอมความคิดโดยอิงความเห็นของคนหมู่มากก็อาจทำให้ขาดความคิดที่สุดโต่ง (extremes) ที่อาจมีความสำคัญแต่ได้ถูกมองข้ามไป ซึ่งเทคนิคเดลฟายมักถูกตั้งข้อสังเกตในเรื่องนี้ ทั้งนี้ประเด็นต่างๆ ที่กล่าวนี้โดยเฉพาะเรื่องความเป็นกลาง (subjectivity) ของผู้ให้ความเห็นก็ยังไม่มีข้อสรุปที่แน่ชัดว่าเป็นจริงหรือไม่เพียงใด

อย่างไรก็ตาม สิ่งสำคัญของการศึกษาอนาคตอยู่ที่ความต้องการความคิดที่หลากหลาย ทั้งการคิดเชิงเหตุผล การคิดสร้างสรรค์ การคิดแบบสืบเสาะและการคิดสร้างภาพอนาคต ดังนั้นในการศึกษาจึงอาจนำเทคนิควิธีการต่างๆ มาประยุกต์ใช้ร่วมด้วยก็ย่อมได้ เช่น การใช้แผนที่ความคิด (mapping our ideas) หรือแม้แต่การระดมสมอง (brainstorming) ซึ่งเป็นวิธีที่ช่วยในการมองอนาคตและเชื่อมโยงความคิดได้มาก หรือวิธีการคิดคาดการณ์ต่างๆ ในลักษณะเครือข่ายที่เรียกว่าเครือข่ายอนาคต (futures web) ซึ่งช่วยทำให้มองอนาคตและสิ่งที่จะเกิดไม่ว่าจะเป็นปัจจัยเงื่อนไข สถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน นอกจากนี้การใช้แผนภูมิต้นไม้สัมพันธ์ (relevance tree) ก็เป็นวิธีที่ทำให้เกิดการคิดและการมองเห็นช่องทางเลือกหลายทาง ซึ่งจะช่วยในการตัดสินใจต่อทางเลือกต่างๆ ในประเด็นนั้นๆ ได้ดียิ่งขึ้น

โดยภาพรวมแล้วอาจกล่าวได้ว่าเทคนิคต่างๆ ที่ใช้มองอนาคตล้วนแล้วแต่มีข้อดีข้อด้อยต่างกันไปขึ้นอยู่กับการเลือกสรรใช้ให้เหมาะกับงานที่จะศึกษา ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้เน้นการมองอนาคตโดยให้ผู้เชี่ยวชาญและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) มาร่วมกระบวนการสร้างภาพอนาคตและกำหนดทิศทางจัดการอนาคตร่วมกัน ซึ่งรายละเอียดของวิธีการจะได้นำเสนอให้ชัดเจนต่อไป

ตารางที่ 5 สรุปข้อดีและข้อจำกัดของตัวอย่างวิธีการศึกษาแบบต่าง ๆ ที่ใช้ในการมองอนาคต

วิธีการ	ข้อดี	ข้อจำกัด
การสำรวจเดลฟาย	● ได้ความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญกลุ่มใหญ่ได้ โดยผู้เชี่ยวชาญไม่จำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์กัน ลดปัญหาการครอบงำทางคิด ● ประมวลแนวคิดได้หลากหลายแง่มุม ● การทำซ้ำมากกว่า 1 ครั้ง เท่ากับเป็นการช่วยตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ● มีการวิเคราะห์ผลทางสถิติร่วมทำให้มีความน่าเชื่อถือได้สูง	● เสียระยะเวลาและค่าใช้จ่ายสูง ● เน้นผลลัพธ์ร่วมที่ผู้เชี่ยวชาญเห็นพ้องต้องกัน จึงอาจทำให้ขาดความคิดสุดโต่ง ได้แต่ความคิดกลางๆ เป็นหลัก ● การคิดข้อคำถามของแบบสำรวจ หากไม่ตรงประเด็น/ไม่ชัดเจนดีพออาจทำให้การมองอนาคตไม่บรรลุผล/เกิดความสูญเปล่า
การขยายแนวโน้ม	● มองเห็นความต่อเนื่องระหว่างอดีต ปัจจุบัน อนาคต ● เก็บรวบรวมข้อมูล/ตัวแปรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งจากอดีตและปัจจุบันเพื่อสรุปทิศทาง/แนวโน้มที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต ● ไม่ค่อยยุ่งยากซับซ้อนเพราะสนใจข้อมูลที่เคยปรากฏมาแล้ว	● การมองแต่ความต่อเนื่องอาจทำให้ขาดการคิดถึงเหตุการณ์เหนือความคาดหมาย
การปรึกษาหารือ	● ได้ข้อมูลเชิงคุณภาพ เป็นความคิดเห็นจากบุคคลหลากหลายที่ไม่จำกัดเฉพาะผู้เชี่ยวชาญ ● ให้ความสำคัญกับมองอนาคต และเปรียบเทียบอนาคตในหลายมิติที่ต่างกัน เช่น อนาคตที่คาดไว้ อนาคตที่เป็นไปได้ อนาคตที่ต้องการจะบรรลุ เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์ที่เหมาะสม ● เกิดการมีส่วนร่วมหลายฝ่าย ทั้งผู้เชี่ยวชาญ องค์กรสถาบันและปัจเจกชนทั่วไป ● กระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมีผลต่อการนำไปปฏิบัติ	● ใช้เวลามากและค่าใช้จ่ายสูง ● อาจมีการชี้นำความคิดหรือเกิดขัดแย้งทางความคิดระหว่างผู้เข้าร่วมประชุม ● หากขาดการจัดการและดำเนินการที่ดีพออาจเป็นผลร้ายมากกว่าผลดี ● อาจจะได้ข้อสรุปหรือไม่ได้ก็ได้ ต้องใช้ดุลยพินิจสูงในการตัดสินใจหรือสรุปข้อมูล
การสร้างภาพอนาคต	● เน้นการสร้างเรื่องราวเกี่ยวกับอนาคตที่อาจจะเกิดขึ้นจากโครงเรื่องที่มีเหตุผลชัดเจน ผ่านกระบวนการที่เป็นระบบ ● สนใจกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ไม่จำกัดเฉพาะผู้เชี่ยวชาญด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น ● เน้นการมีส่วนร่วมปฏิสัมพันธ์ การใช้ความรู้ จินตนาการ ประสบการณ์และความคิดสร้างสรรค์ ● เน้นให้พิจารณาถึงปัจจัยความไม่แน่นอนที่อาจจะเกิดขึ้นได้โดยไม่คาดฝันและมีผลกระทบสูงต่อเรื่องนั้นๆ	● ผู้เข้าร่วมสร้างภาพอนาคตต้องเป็นผู้มีจินตนาการสูง มีความคิดสร้างสรรค์ ไม่ยึดติดกับกรอบความคิดเดิม หรือสถานการณ์ปัจจุบันเกินไป ● การจินตนาการต้องไม่เกินขอบเขตความเป็นจริงจนไร้เหตุผล ● ต้องอาศัยมุมมองรอบด้าน โดยเฉพาะการคำนึงถึงบริบทและปัจจัยแวดล้อมต่างๆ มาประกอบการสร้างภาพอนาคต

1.4.2 แนวคิดและวิธีการสร้างภาพอนาคต

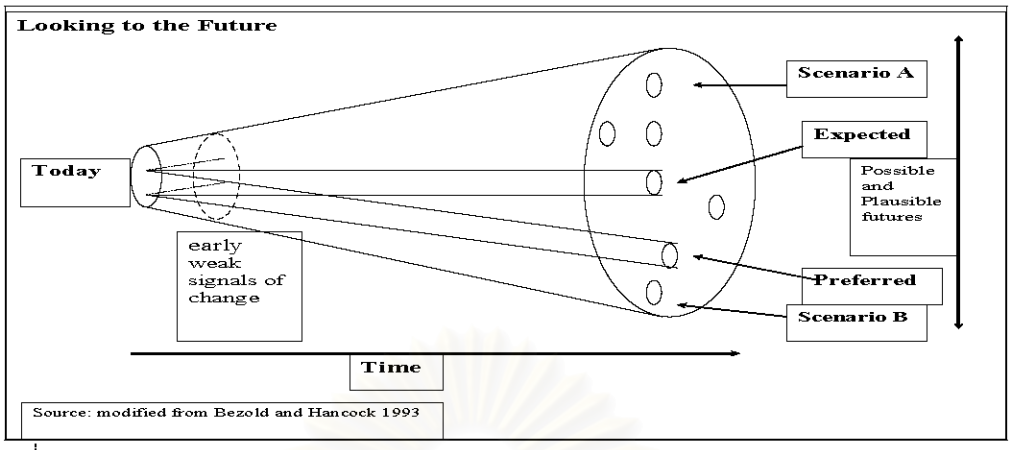
การมองอนาคตมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับภาพอนาคต ซึ่งหมายความว่าในกระบวนการมองอนาคตจะต้องมีการวาดภาพเกี่ยวกับอนาคต (scenario) ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นได้หรือมีโอกาสเป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้นด้วย

ที่มาของแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างภาพอนาคตเกิดขึ้นมาตั้งแต่ช่วงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งในเอกสารของศูนย์คาดการณ์เทคโนโลยีเอเปค (www.apectf.nstda.or.th) ได้กล่าวถึงแนวคิดดังกล่าวว่าถูกนำมาใช้เป็นรูปแบบในการวางแผนทางทหารของกองทัพสหรัฐอเมริกา โดยมีการจินตนาการว่าศัตรูจะโจมตีด้วยวิธีการใด และจะหาวิธีการรับมือหรือตอบโต้เช่นไรจึงประสบชัยชนะ ซึ่งต่อมาในต้นทศวรรษที่ 60 ได้มีการอาศัยแนวคิดดังกล่าวในการวางแผนเชิงยุทธศาสตร์โดยมี Herman Kahn นักอนาคตเข้ามาร่วมวางแผนจินตนาการอนาคตทางการทหารของกองทัพอากาศ ขณะเดียวกันเขาได้พยายามถอดองค์ความรู้ชุดนี้จากประสบการณ์ โดยประยุกต์ไปสู่การพยากรณ์อนาคตในภาคการเมืองเศรษฐกิจ จนได้รับยกย่องเป็นผู้เชี่ยวชาญระดับ top futurist ของโลก ซึ่งภายหลัง 10 ปีต่อมา Pierre Wack หัวหน้าการวางแผนในหน่วยงานวางแผน group planning ของบริษัทเชลล์ที่กรุงลอนดอน ได้นำแนวคิดของ Kahn มาปรับปรุงและพัฒนาขึ้นใหม่โดยเป็นเทคนิคการสร้างภาพอนาคตสำหรับวางแผนพัฒนาองค์กร

วิธีการของ Wack และคณะ คือ การเขียน scenarios ขึ้นมาจำนวน 2 ชุด เพื่อค้นหาปัจจัยและเหตุการณ์ที่อาจนำไปสู่ผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงราคาน้ำมันในอนาคต โดยมีการเขียนสถานการณ์จำลองเหตุการณ์ ราคาน้ำมันและเรื่องราวต่างๆ ที่เสร็จสมบูรณ์ในตัว พร้อมกำหนดเค้าโครงเรื่องอนาคตที่อาจเป็นไปได้ แต่ scenarios นี้ก็ยังได้รับความสนใจจากผู้บริหารบริษัทเชลล์หรือนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในเชิงปฏิบัติไม่มากนัก ต่อมาภายหลังเขาได้พยายามพัฒนาวิธีการ scenarios ในมิติใหม่ที่เพิ่มความไม่คาดฝันให้สมจริงสมจังขึ้น จนท้ายที่สุดได้กลายเป็นเหตุการณ์จริงเมื่อเกิดสงครามตะวันออกกลางที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงราคาน้ำมันโดยกลุ่มโอเปค ซึ่งส่งผลกระทบต่อผู้ค้าน้ำมันทั้งหลาย ขณะที่บริษัทเชลล์กลับเตรียมพร้อมรับมือเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดไว้แล้วจากการทำ scenarios planning ทำให้อีกไม่กี่ปีถัดมา ธุรกิจเชลล์ได้กลายเป็นบริษัทที่กำไรได้มากที่สุดและเป็นบริษัทยักษ์ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลกจากที่เคยเป็นบริษัทที่อ่อนแอที่สุดใน 7 บริษัทน้ำมันใหญ่

อย่างไรก็ตาม จากแนวคิด scenarios planning ต้นแบบของ Royal Dutch Shell Company นี้ก็ได้กระจายไปสู่องค์กรต่างๆ มากขึ้น และได้มีการพัฒนาแนวทางสร้างภาพอนาคต (scenario) และกำหนดยุทธศาสตร์จัดการที่เหมาะสมกับงาน ภายใต้หลักการหรือพื้นฐานความเชื่อที่ว่า ภาพอนาคตคือภาพที่เป็นจริงได้ (plausible) หลายภาพ มิใช่ภาพที่น่าจะเป็น (expected) หรือควรจะเป็น (preferred) รวมถึงมิใช่เป็นการคาดการณ์อนาคต (forecasting) จากแนวโน้มที่เห็นในปัจจุบัน (extrapolation) แต่เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับอนาคตที่เกิดขึ้นจากทางเลือกของการกระทำในปัจจุบัน โดยมีการผูกเรื่องจากความจริงผสมจินตนาการเพื่อให้เกิดความคิดใหม่ๆ และมีเค้าโครงเรื่องมาจากแนวโน้มของตัวแปรหลักพร้อมกับมีความไม่แน่นอนเป็นตัวพลิกผันเหตุการณ์ ซึ่งภาพอนาคตที่ได้ต้องแตกต่างกันเชิงสาระ มิใช่ที่ระดับของผลกระทบจากเหตุการณ์ (high, medium, low)

แผนภาพที่ 3 กรอบแนวคิดการมองอนาคต

ที่มา : www.apectf.nstda.or.th

จากที่กล่าวจะเห็นได้ว่า การสร้างภาพอนาคต (scenario planning) เป็นเทคนิคการมองอนาคตที่เป็นที่นิยมใช้อย่างกว้างขวาง เพราะคุณลักษณะเด่นที่มิใช่เป็นการทำนายอนาคตจากสถานการณ์ปัจจุบันหรือสร้างนวนิยายอนาคต แต่เน้นการสร้างเรื่องราวเกี่ยวกับอนาคตที่อาจจะเกิดขึ้นจากโครงเรื่องที่มีเหตุและผลชัดเจน ผ่านกระบวนการที่เป็นระบบ ซึ่งมีลักษณะเด่นที่ได้เปรียบวิธีการอื่นหลายประการ อาทิ (www.apectf.nstda.or.th)

- *การสร้างภาพอนาคตเชื่อว่าอนาคตเป็นสิ่งไม่แน่นอน สามารถผันแปรได้ตลอดเวลาและมีหลายมิติหลายลักษณะ ดังนั้นการสร้างภาพอนาคตมิได้มุ่งที่จะทำนายว่าอนาคตจะเป็นอย่างไร แต่เป็นการพยายามคาดการณ์ว่าอนาคตลักษณะใดน่าจะเกิดขึ้นได้บ้าง เพื่อจะได้เตรียมการรับมือกับเหตุการณ์เหล่านั้น พร้อมกับช่วยให้ผู้ที่มีส่วนได้เสียกำหนดกลยุทธ์และบังคับทิศทางของอนาคตให้เป็นไปในทางเลือกที่เหมาะสม*

- *การสร้างภาพอนาคตเป็นการคาดการณ์อนาคตที่อาจจะเกิดขึ้น แล้วจึงย้อนกลับมาวางแผน เพื่อเตรียมพร้อมรับมือกับอนาคตที่จะเกิดขึ้น ซึ่งแตกต่างจากแนวทางดั้งเดิมที่มองจากปัจจุบันและวางแผนไปสู่อนาคต*

- *การสร้างภาพอนาคตเน้นการมีส่วนร่วมปฏิสัมพันธ์ การใช้ความรู้ ประสบการณ์และความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมมากกว่าความคิดของปัจเจกบุคคล และเน้นการมีส่วนร่วมผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ไม่จำกัดเฉพาะผู้เชี่ยวชาญเท่านั้น*

- *จินตนาการและความคิดสร้างสรรค์เป็นสิ่งสำคัญในกระบวนการสร้างภาพอนาคต ควบคู่กับการลงมือปฏิบัติมากกว่าการอ่านหรือการวิเคราะห์เหตุผล*

- *กระบวนการสร้างภาพอนาคตมุ่งที่กระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย และการสร้างทางเลือกสำหรับการจัดการอนาคตให้พึงประสงค์*

- *กระบวนการสร้างภาพอนาคตสามารถสร้างประโยชน์ครบทั้ง 6 ประการ (6C's)*

นอกจากนี้แล้วการสร้างภาพอนาคตยังมีจุดเด่นอีกหลายอย่าง เช่น ก่อให้เกิดการสร้างมุมมองต่อมิติใหม่ๆ ของอนาคตที่ไม่อาจคาดเดาได้ หรือทำให้เกิดการระลึกถึงสิ่งที่ไม่คาดฝันที่สามารถอาจเกิดขึ้นได้อย่างเป็นเหตุผลโดยมีปัจจัยสำคัญรองรับ ดังนั้นประโยชน์ของภาพอนาคตจึงเป็นการลดสิ่ง

ขวางกั้นการคิดอย่างสร้างสรรค์เกี่ยวกับอนาคต โดยทำให้ได้เรื่องราวชุดหนึ่งที่จะใช้ตรวจสอบโครงการหรือการตัดสินใจได้และยังเป็นพื้นฐานในการวางยุทธศาสตร์ที่ดี ซึ่งนั่นหมายรวมถึงการเป็นกระบวนการหรือเครื่องมือเตรียมการวางแผนป้องกันรับมือ การแสวงหาทางเลือกของการพัฒนาที่เหมาะสม ตลอดจนกำหนดยุทธศาสตร์และวางแนวทางมุ่งสู่อนาคตที่ดีกว่าได้ด้วยเช่นกัน

ในด้านเทคนิคและกระบวนการสร้างภาพอนาคต Peter Schwartz (http://www.innovation.com) ผู้เชี่ยวชาญด้านการสร้างภาพอนาคต (scenario planning) ได้กล่าวถึงกระบวนการสร้างภาพอนาคตว่ามี 8 ขั้นตอน ดังนี้

1) ขั้นตอนที่ 1 เปิดเผยกระบวนการตัดสินใจ
2) ขั้นตอนที่ 2 ค้นหาและรวบรวมข้อมูล
3) ขั้นตอนที่ 3 ระบุแรงผลักดันของ scenario
4) ขั้นตอนที่ 4 เปิดเผยปัจจัยที่เกิดขึ้นก่อน
5) ขั้นตอนที่ 5 ระบุความไม่แน่นอนอย่างวิกฤต
6) ขั้นตอนที่ 6 เขียนภาพอนาคต
7) ขั้นตอนที่ 7 วิเคราะห์การนำกระบวนการตัดสินใจไปใช้ตาม scenario
8) ขั้นตอนที่ 8 เลือกดัชนีและเครื่องหมายที่เป็นตัวชี้นำ

ส่วน Ron Johnston (www.apectf.nstda.or.th) ได้เสนอขั้นตอนการสร้างภาพอนาคตไว้ โดยแบ่งกระบวนการเป็น 3 ช่วง 10 ขั้นตอน ดังนี้

ช่วงที่ 1 เตรียมการ

ขั้นตอนที่ 1 ระบุหัวข้อและขอบเขตของการศึกษา วัตถุประสงค์ ระยะเวลาดำเนินการและผู้เข้าร่วมสร้างภาพอนาคตที่เหมาะสม

ช่วงที่ 2 ดำเนินการสร้างภาพอนาคต

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์ประเด็นสำคัญ (key issues) รอบด้าน โดยให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมระดมความคิดระบุประเด็น เหตุการณ์สำคัญๆ ในปัจจุบันที่อาจมีอิทธิพลต่อเนื่องที่ศึกษา

ขั้นตอนที่ 3 การระบุปัจจัยสำคัญที่คาดว่าจะเกิด (predetermined/certain factors) และระบุแรงผลักดัน (driving force) ของปัจจัยเหล่านั้น เป็นขั้นตอนที่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมจัดอันดับความสำคัญของปัจจัยต่างๆ ที่ผู้เข้าร่วมคิดว่ามีผลสูงต่อเรื่องที่ทำการศึกษา และมีแนวโน้มว่าจะเกิดสูงมากจนเลี่ยงได้ยากในอนาคต รวมถึงระบุว่าแรงผลักดัน (driving forces) นั้นคืออะไร

ขั้นตอนที่ 4 การระบุสิ่งที่ไม่แน่นอนในอนาคต (uncertainties) เป็นขั้นตอนให้ผู้เข้าร่วมระบุปัจจัยหรือเหตุการณ์หากเกิดขึ้นจะทำให้อนาคตไม่สืบเนื่องต่อจากปัจจุบัน และสร้างผลกระทบอย่างสูง ซึ่งอาจเป็นทางดีหรือไม่ดีต่อเรื่องที่กำลังศึกษา และผู้เข้าร่วมกิจกรรมยังไม่แน่ใจและไม่ทราบว่าปัจจัยดังกล่าวจะเกิดขึ้นหรือไม่และจะมีผลกระทบอย่างไร

ขั้นตอนที่ 5 การจัดกลุ่มปัจจัย เนื่องจากในขั้นตอนที่ 3 และ 4 มีปัจจัยจำนวนมาก ในขั้นตอนนี้จึงจำเป็นต้องจัดกลุ่มปัจจัยเหล่านั้น ทั้งในปัจจัยที่แน่นอนและไม่แน่นอน เพื่อสะดวกในการสร้างภาพอนาคตต่อไป โดยอาจจัดเป็นกลุ่มปัจจัยด้านสังคม เทคโนโลยี เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและการเมืองตามหรือที่เรียกกว่าจัดแบบ STEEP (social, technology, economic, environment and political factors)

ขั้นตอนที่ 6 การจัดลำดับปัจจัยเพื่อสร้างชุดแรงผลักดันหลักที่จะทำให้อนาคตเปลี่ยนรูปไป (key drivers of changes) เนื่องจากการจัดปัจจัยสำคัญที่จะเกิดขึ้นแน่นอน (predetermined factors) ตามลำดับความสำคัญต่ออนาคต และให้ผู้เข้าร่วมจัดลำดับสิ่งไม่แน่นอน (uncertainty) ซึ่งระดับความไม่แน่นอนนั้นไม่ใช่ความแน่นอนของความเป็นไปได้ว่าจะเกิด แต่เป็นระดับของความไม่รู้ของกลุ่มผู้เข้าร่วมกิจกรรมว่าจะเกิดหรือไม่ และมีผลกระทบขนาดไหน อย่างไร

ขั้นตอนที่ 7 การเลือกตรรกะของภาพอนาคต โดยเลือกตรรกะจำนวน 2-3 ชุด โดยพิจารณาจากชุดแรงผลักดันที่ได้ในขั้นตอนที่ 6 เพื่อเตรียมไว้ให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาเป็นภาพอนาคต

ขั้นตอนที่ 8 การพัฒนาภาพอนาคต ผู้เข้าร่วมประชุมเขียนบรรยายลักษณะภาพอนาคตสั้นๆ (200-300 คำ) ตามตรรกะที่ถูกเลือกไว้ในขั้นตอนที่ 7

ขั้นตอนที่ 9 การประเมินความชัดเจนและความเป็นเหตุเป็นผลของภาพอนาคต

ช่วงที่ 3 ตรวจสอบนัยความหมายจากภาพเพื่อการวางแผน

ขั้นตอนที่ 10 การประเมินนัยความหมายของภาพอนาคตเพื่อวางแผนยุทธศาสตร์ให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมวิเคราะห์ภาพอนาคตที่ได้ และระบุยุทธศาสตร์ที่จำเป็นในการทำให้ภาพที่พึงประสงค์เกิดขึ้นหรือป้องกันไม่ให้เกิดภาพที่ไม่พึงประสงค์ พร้อมทั้งเปรียบเทียบกับยุทธศาสตร์ที่ใช้ในปัจจุบัน

ทั้งนี้ กระบวนการสร้างภาพอนาคตจากที่กล่าวไปนี้เป็นเพียงแนวทางเบื้องต้น ซึ่งในการสร้างภาพอนาคต ผู้ศึกษาหรือนักอนาคตสามารถปรับแต่งกระบวนการในแต่ละขั้นตอนให้เหมาะกับวัตถุประสงค์และบริบทของการศึกษา เพื่อช่วยให้เกิดภาพอนาคตที่มีความเป็นได้มากขึ้น อย่างไรก็ดี การนำวิธีการนี้ไปใช้ในการมองอนาคตจึงขึ้นอยู่กับจุดประสงค์และเป้าหมายของผู้ศึกษาหรือองค์กรต่างๆ ดังตัวอย่างของสถาบัน ACIC ซึ่งเป็นองค์กรนำร่องที่ให้คำแนะนำและพัฒนาเทคนิควางแผนเกี่ยวกับอนาคตของประเทศออสเตรเลียได้พัฒนาและปรับปรุงกระบวนการมองอนาคตไปใช้โดยมีจุดมุ่งหมาย ดังนี้ (ศูนย์นวัตกรรมนโยบาย, 2545 : บทที่ 3 : 11)

1. *เพื่อจัดอันดับความสำคัญของการวิจัยระดับชาติ*
2. *เพื่อยกประเด็นเกี่ยวกับการรับรู้ของอนาคตที่เป็นไปได้*
3. *เพื่อวางแผนระยะยาวเกี่ยวกับการวิจัยในทวีปแอนตาร์กติกา*
4. *เพื่อพัฒนากลยุทธ์สำหรับการจัดการทรัพยากรน้ำ*
5. *เพื่อวางแผน R&D และจัดการสาธารณูปโภคและสาธารณสุขทางน้ำในประเทศออสเตรเลีย*
6. *เพื่อพัฒนากลยุทธ์ในการจัดการชุมชนให้เป็นการพัฒนาชุมชนแนวใหม่*
7. *เพื่อวางแผนระยะยาวในการพัฒนามหาวิทยาลัย*
8. *เพื่อประเมินการใช้และการจัดการน้ำในภูมิภาคตะวันตก*

ด้วยคุณลักษณะเด่นและความสามารถในการก่อประโยชน์ที่หลากหลาย จึงทำให้การมองอนาคตด้วยวิธีการสร้างภาพอนาคตเป็นได้รับความนิยมและใช้อย่างแพร่หลายในองค์กรต่างๆ มากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามภาพอนาคตจำนวนไม่น้อยถูกเขียนขึ้นเนื่องจากความเคลื่อนไหวทางด้านธุรกิจการพัฒนาและการใช้ภาพอนาคตในองค์กรต่างๆ จึงไม่เพียงช่วยในการตัดสินใจเชิงยุทธศาสตร์สำหรับองค์กรแล้ว ยังช่วยในการวางแผนอนาคตในระยะยาวขององค์กรนั้นๆ ด้วย

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบัน ศาสตร์ของการมองอนาคตและสร้างภาพอนาคตได้ก้าวหน้าไปไกลเกินกว่างานด้านเทคโนโลยีและภาคธุรกิจ โดยในมหาวิทยาลัย หน่วยงานวิจัยและหน่วยงานรัฐบาลหลายแห่งต่างหันมาสนใจการมองอนาคตและภาพอนาคตขององค์กรและงานต่างๆ เพิ่มมากขึ้น เป้าหมายของการนำไปใช้ก็มิใช่เพียงการมองอนาคตเพื่อศึกษาแนวโน้มเท่านั้น แต่ยังเน้นเพื่อการออกแบบ เพื่อการกำหนดนโยบาย เพื่อการวางยุทธศาสตร์ เพื่อการทำแผนที่ทางเดินด้านต่างๆ หรือ "roadmap" หรือเพื่อวางแผนอนาคตขององค์กร เป็นต้น นอกจากนี้การใช้เครื่องมือมองอนาคตก็มีวิธีการที่หลากหลาย เช่น การอภิปรายกลุ่ม การตรวจตราสภาพแวดล้อม (environmetal scanning) การทำแผนที่ทางเดิน (roadmap) การสร้างภาพอนาคต (scenario planning) การใช้แผนที่ความคิด (mapping our ideas) หรือแม้แต่การระดมสมอง (brainstorming) เป็นต้น ดังนั้นการเลือกใช้วิธีการต่างๆ จึงขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายและบริบทของงานหรือองค์กรว่าต้องการมองอนาคตเพื่อประการใด

ตารางที่ 6 ตัวอย่างความเคลื่อนไหวด้านการมองอนาคตในนานาประเทศ (โครงการช่วงค.ศ. 2003-2005)

โครงการของประเทศ	วัตถุประสงค์หลัก	เครื่องมือมองอนาคต
บรูไน "เทคนิคอาชีวะศึกษา และการฝึกอบรม (VTET) ในบรูไน ดรุสลาม 2024- การสร้างอนาคต"	เพื่อศึกษาความต้องการกำลังคนที่มีอยู่และกำลังจะมีในประเทศ และเพื่อทบทวนโปรแกรมการฝึกอบรมที่มีอยู่และหลักสูตรเทคนิคอาชีวะศึกษาภายใต้ความจำเป็นเร่งด่วนด้านกำลังคนที่มีทักษะ	● การอภิปรายสนทนากลุ่ม (focus group discussion) ● การตรวจตราสภาพแวดล้อม (environmental scanning)
อินโดนีเซีย "แผนที่ทางเดินด้านเทคโนโลยี ของอุตสาหกรรมส่วนประกอบของเครื่องจักรในอินโดนีเซีย"	เพื่อปรับปรุงปริมาณและคุณภาพของอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอุตสาหกรรมขนาดกลางในท้องถิ่น	● แผนที่ทางเดินด้านเทคโนโลยี (technology roadmap)
ลาว (Lao PDR) "การมองอนาคตด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สำหรับอุตสาหกรรมเนื้อวัวในลาว"	เพื่อเพิ่มผลิตภัณฑ์ปศุสัตว์ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพโดยขณะเดียวกันก็พัฒนาประสิทธิภาพในอนาคตระหว่างผู้วางแผนนโยบายและอื่นๆ	● การสร้างภาพอนาคต (scenario planning)
มาเลเซีย "การมองอนาคตด้านเทคโนโลยีสำหรับอุตสาหกรรมเทคโนโลยีชีวภาพด้านพันธุ์พืช	เพื่อควบคุมการมองอนาคตจากการนำนโยบายมาใช้และผลิตภัณฑ์ของเทคโนโลยีชีวภาพด้านพันธุ์พืช	● การตรวจตราสภาพแวดล้อม ● การสร้างภาพอนาคต ● การสำรวจเดลฟาย ● แผนที่ทางเดินด้านเทคโนโลยี
พม่า การพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดเล็กและระดับกลางในพม่า	เพื่อวางแผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนา SMIs, SME ในพม่า	● การสร้างภาพอนาคต
ฟิลิปปินส์ "ประสิทธิภาพการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการรองรับการสร้างสรรค์ผู้ชนะเลิศเทคโนโลยีในอุตสาหกรรมสำคัญ : อิเล็กทรอนิกส์"	เพื่อให้คุ้นเคยกับผลประโยชน์ของการใช้เครื่องมืออนาคตที่มีต่อตัวแทนรัฐบาลและหน่วยราชการต่างๆ สถาบันการศึกษาในสาขาวิศวกรรมและอุตสาหกรรม	● การตรวจตราสภาพแวดล้อม ● การสร้างภาพอนาคต ● แผนที่ทางเดินด้านเทคโนโลยี
ไทย "การมองอนาคตการพัฒนากำลังคนด้านเทคโนโลยีชีวภาพ"	เพื่อทราบความต้องการในด้านทรัพยากรมนุษย์และการพัฒนาอุตสาหกรรมเทคโนโลยีชีวภาพ เพื่อวางกรอบความคิดการทำงานของ NBPF ในปี 2004-2009	● การสร้างภาพอนาคต ● การอภิปรายสนทนากลุ่ม
เวียดนาม "การทำแผนที่ทางเดินการพัฒนาด้านเทคโนโลยีชีวภาพของเวียดนามในระหว่างปี 2006-2010"	เพื่อศึกษาแนวโน้มโลกและเทคโนโลยีชีวภาพของเวียดนามและเพื่อตรวจสอบความต้องการด้านกำลังคน ห้องปฏิบัติการหน่วยบ่มเพาะด้านเทคโนโลยีชีวภาพ และการจัดเตรียมสถาบัน	● แผนที่ทางเดินด้านเทคโนโลยี

ที่มา : http://www.apecforesight.org

2. แนวคิดเกี่ยวกับนโยบาย และยุทธศาสตร์

2.1 แนวคิดนโยบายและนโยบายสาธารณะ

2.1.1 ความหมายและความสัมพันธ์ระหว่าง “นโยบาย” และ “นโยบายสาธารณะ”

คำว่า “นโยบาย” (policy) และ “นโยบายสาธารณะ” (public policy) เป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันหรือมักถูกใช้แทนกัน อย่างไรก็ตามมีผู้ให้คำนิยามเกี่ยวกับคำทั้งสองคำไว้หลากหลายขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ของแต่ละบุคคล

Harold Lasswell (1951) ผู้ริเริ่มการศึกษาเกี่ยวกับนโยบายที่เรียกว่า “นโยบายศาสตร์” (policy sciences) ได้ให้ความหมายของคำว่า “นโยบาย” ร่วมกับ Abraham Kaplan (1970) ว่า “นโยบายหมายถึงแผนหรือโครงการที่กำหนดขึ้นอันประกอบด้วยเป้าหมาย คุณค่า และการปฏิบัติต่างๆ”

David Easton (1960 : 129) ได้ให้ความหมายของคำว่า นโยบาย โดยเฉพาะนโยบายของรัฐว่าคือการจัดสรรคุณค่าต่างๆ ของสังคมที่มีผลบังคับตามกฎหมาย (authoritative allocation of values) และเป็นไปเพื่อสังคมส่วนร่วม ซึ่งเป็นการให้ความหมายที่คล้ายคลึงกับที่ Morton Kroll (1960 : 9) ได้กล่าวไว้ว่า “นโยบายของรัฐนั้นได้แก่โครงร่างแห่งคุณค่าและพฤติกรรมต่างๆ ที่เป็นข้อกำหนดหรือข้อบัญญัติของรัฐบาล”

อมร รักษาสัตย์ (2520) ได้กล่าวถึงคำว่านโยบายไว้ในเอกสารการศึกษารัฐประศาสนศาสตร์ว่าหมายถึงแนวทาง โดยคำว่า นโยบายมาจากคำว่า นย + อุปาย ซึ่งคืออุบายหรือกลเม็ดที่จะชี้ทางไปสู่วัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นอุบายหรือกลเม็ดที่ผู้มีอำนาจหน้าที่ได้พิจารณาเห็นว่าเป็นทางที่จะนำไปสู่เป้าหมายของส่วนรวมในเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างเหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับที่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 (2526 : 422) ระบุไว้ว่า นโยบาย น.หลักและวิธีปฏิบัติซึ่งถือเป็นแนวดำเนินการ (ป.นย + อุปาย). นั่นคือ คำว่า นโยบาย มาจากคำ “นย + อุปาย” นย-, นยะ น.

ส่วนจักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ (2522 : 57) ได้ศึกษาความหมายของคำว่า นโยบายจากตำราทางรัฐศาสตร์และสาธารณบริหารศาสตร์ และได้ความหมายของนโยบายไว้ว่าคือ “แนวการดำเนินงาน (course of action) ซึ่งผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ได้เลือกขึ้นมาจากหนทางที่จะกระทำได้หลายๆ หนทาง และกำหนดขึ้นเพื่อให้ประชาชนและข้าราชการ ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติ”

จากที่กล่าวพอสรุปได้ว่า คำว่า นโยบายมีความหมายเกี่ยวกับการจัดสรรคุณค่าโดยผู้มีอำนาจหรือรัฐได้ให้แนวทางดำเนินงานต่างๆ ที่มีเป้าหมายเพื่อสังคม หรือเป็นไปเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม

ส่วนคำว่า “นโยบายสาธารณะ” มีผู้ให้คำนิยามไว้ เช่น Ira Sharkansky (1970 : 1) ได้ให้ความหมายว่า นโยบายสาธารณะหมายถึงกิจกรรมต่างๆ ที่รัฐบาลจัดทำขึ้น เช่น การบริหารสาธารณะ การควบคุมกิจกรรมของบุคคลหรือธุรกิจเอกชน การแสดงออกในทางสัญลักษณ์ต่างๆ ตลอดจนการควบคุมกิจกรรมทางการเมืองแบบอื่นๆ

James E. Anderson (1979 : 3) ได้ให้ความหมายนโยบายสาธารณะว่า “คือ แนวทางปฏิบัติที่รัฐบาลหรือหน่วยงานของรัฐได้กำหนดขึ้นโดยมีเจตนาเพื่อแก้ปัญหา”

Thomas R. Dye (1981 : 1) กล่าวว่า นโยบายสาธารณะคือ สิ่งใดก็ตามที่รัฐบาลเลือกที่จะทำหรือไม่ทำ ในส่วนที่รัฐบาลเลือกที่จะกระทำจะครอบคลุมกิจกรรมต่างๆ ทั้งหมดของรัฐบาล ทั้งกิจกรรม

ที่เป็นกิจวัตรและกิจกรรมที่เกิดขึ้นในบางโอกาส โดยสิ่งที่รัฐเลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำ ซึ่งอาจส่งผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบ

ภานุวัฒน์ ภักดีวงศ์ (2540 : 56) ได้สังเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับความหมายของนโยบายสาธารณะจากนักวิชาการต่างประเทศและนักวิชาการไทย เช่น Thomas Dye ทศพร สิริสัมพันธ์ อมร รักษาสัตย์ กุลธน ธนาพงศธร เป็นต้น ได้สรุปความหมายของคำว่า นโยบายสาธารณะไว้ว่า

> *นโยบายสาธารณะ หมายถึง แนวทางในการปฏิบัติงานของรัฐบาลที่ถูกกำหนดโดยผู้มีอำนาจหน้าที่เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาส่วนรวมของสังคมปัญหาใดปัญหาหนึ่งด้วยการกำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และผลประโยชน์ที่จะได้รับให้ชัดเจนพร้อมกับการจัดสรรทรัพยากรอันทรงคุณค่าของสังคมให้กับแนวทางปฏิบัติงานนั้นๆ ด้วยการประกาศใช้นโยบายจะกระทำในรูปของตราตัวบทกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ พร้อมกับการทำความเข้าใจและชี้แจงให้ประชาชนได้ทราบล่วงหน้าเพื่อประโยชน์ในการปฏิบัติตามในอนาคต นอกจากนี้รัฐบาลยังสามารถที่จะเลือกกระทำหรือไม่กระทำกับปัญหานโยบายนั้นๆ ได้*

สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (อ้างถึงใน พงค์เทพ สุธีรวุฒิ, 2548) ให้ความหมายนโยบายสาธารณะใน 2 ลักษณะ คือ

1) นโยบายสาธารณะเป็นทิศทาง หรือแนวทางที่สังคมโดยภาพรวมเห็นว่าหรือเชื่อว่าควรที่จะดำเนินการไปในทางนั้น ซึ่งทิศทางหรือแนวทางนั้นอาจเกิดขึ้นมาจากความริเริ่มของรัฐบาล ภาคเอกชน หรือของภาคประชาชนก็ได้ ดังนั้นนโยบายสาธารณะจึงมีความหมายกว้างขวาง โดยรวมถึงนโยบายของรัฐบาล กฎหมายจากรัฐสภา นโยบายขององค์กรท้องถิ่น และการปฏิบัติการในระดับสาธารณะของภาคประชาชนรวมถึงภาคเอกชน

2) นโยบายสาธารณะคือนโยบายใดๆ ก็ตาม ไม่ว่าจะเกิดขึ้นจากหน่วยงานใด จะมีการดำเนินการตามนโยบายนั้นแล้วหรือไม่ก็ตาม หากมีผลกระทบต่อสังคม ชุมชน หรือสาธารณะ ถือเป็นนโยบายสาธารณะ

ขณะที่ อำพล จินดาวัฒนะ (2548) ผู้ให้ความสำคัญกับงานขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะในมิติสุขภาพ ได้กล่าวถึงคำว่า นโยบายสาธารณะไว้ว่า ในแต่ละสังคมมีนโยบายสาธารณะเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ไม่เฉพาะที่เป็นนโยบายทางการเมืองของพรรคการเมืองต่างๆ นโยบายของรัฐบาล นโยบายในแผนพัฒนาของชาติ หรือนโยบายของกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ เท่านั้น แต่นโยบายสาธารณะเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาจากภาคประชาชน ภาคเอกชน ชุมชน และสังคมด้วย นโยบายสาธารณะในความหมายนี้จึงมิใช่นโยบายที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรที่กำหนดมาจากรัฐบาล หรือราชการเพียงเท่านั้น แต่นโยบายสาธารณะในความหมายนี้คือ *"ทิศทาง หรือแนวทางที่สังคมโดยรวมเห็นว่า หรือเชื่อว่า ควรจะดำเนินการไปในทิศทางนั้น"* ซึ่ง พงค์เทพ สุธีรวุฒิ (2548) ยังได้กล่าวเสริมอีกด้วยว่า นโยบายสาธารณะคือ ทิศทางหรือแนวทางที่สังคมโดยส่วนรวมเห็นว่าหรือเชื่อว่า ควรที่จะดำเนินการไปในทางนั้น โดยเป็นแนวทางที่เป็นสัมมาทิฐิภายใต้พื้นฐานแห่งศีลธรรมและความสมดุลทางเศรษฐกิจ

จะเห็นได้ว่า คำว่านโยบายสาธารณะมีความหมายกว้างที่มากกว่าคำว่า "นโยบาย" หากแต่ยังหมายรวมถึงนโยบายหรือแนวทางการดำเนินการที่คำนึงถึงผลกระทบต่อส่วนรวมและผลประโยชน์ของสังคมด้วย ดังที่ ชูชัย ศุภวงศ์ แห่งมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ (อ้างถึงใน พงค์เทพ สุธีรวุฒิ, 2548) ได้ให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับนโยบายสาธารณะว่า นโยบายคือ ทิศทางของการกระทำที่ชัดเจนที่ได้ชี้นำ

และกำหนดการตัดสินใจ ส่วนนโยบายสาธารณะคือ การตัดสินใจที่มีผลกระทบต่อสังคมที่ได้แสดงออกมาในการออกกฎหมาย หรืออาจจะมาจากการตัดสินใจของบริษัทเอกชน หรือองค์กรที่ไม่แสวงหากำไร

จากที่กล่าวมาทั้งหมดได้ชี้ให้เห็นว่า คำว่านโยบายและนโยบายสาธารณะมีความสัมพันธ์กันทั้งในแง่นัยความหมายที่เกี่ยวข้องกับทิศทางหรือแนวทางโดยผู้มีอำนาจหน้าที่หรือรัฐบาลกำหนดขึ้นเพื่อประโยชน์หรือแก้ปัญหาส่วนรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายสาธารณะซึ่งมีความหมายรวมไปถึงทิศทาง หรือแนวทางที่สังคมโดยรวมเห็นว่าหรือเชื่อว่า ควรจะดำเนินการไปในทิศทางนั้น โดยคำนึงถึงผลประโยชน์และผลกระทบต่อส่วนรวม ซึ่งมิใช่กำหนดโดยรัฐบาลฝ่ายเดียว แต่เน้นการมีส่วนร่วมในกระบวนการทางนโยบายสาธารณะจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) ในทุกระดับ รวมถึงผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายต่างๆ ดังนั้นคำว่า “นโยบายสาธารณะ” (public policy) จึงหมายถึง “นโยบาย” (policy) ที่มีนัยของทิศทางหรือแนวทางดำเนินงานเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม และโดยการมีส่วนร่วมของสังคม

2.1.2 วิธีการศึกษานโยบายสาธารณะ

John Dewey อาจนับเป็นบุคคลแรกที่มีความคิดว่าควรจะศึกษานโยบายสาธารณะ อย่างไรก็ตามตั้งแต่ค.ศ.1970 เป็นต้นมา ความสนใจต่อการศึกษานโยบายสาธารณะก็มีมากขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่เน้นการศึกษาปรากฏการณ์การบริหารของนักวิชาการด้านรัฐประศาสตร์มากที่สุด โดยเป็นการศึกษาถึงนโยบายสาธารณะว่า ควรจะมีลักษณะประการใด เพื่อนำมาใช้อธิบายกระบวนการนโยบายเป็นแนวทางหนึ่งในการศึกษา ซึ่งเป็นแนวรัฐศาสตร์ (พิทยา บวรวัฒนา, 2535) แต่กระนั้นภายหลังการศึกษานโยบายได้กลายเป็นที่สนใจในหลายสาขาวิชามากขึ้น รวมถึงสาขาสังคมศาสตร์ อาทิ ด้านสาธารณบริหารศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ ตลอดจนสาขาศึกษาศาสตร์ เป็นต้น

ความสนใจต่อการศึกษานโยบายทำให้มีการพัฒนาแนวทางการศึกษานโยบาย ซึ่งในมุมมองของนโยบายศาสตร์ (policy science) ถือเป็นการศึกษาที่ต้องการจะดึงทฤษฎีและการปฏิบัติเข้าไว้ด้วยกัน เพื่อหานโยบายสาธารณะที่ครอบคลุมทั้งกระบวนการกำหนดนโยบายและการนำนโยบายไปปฏิบัติเป็นการศึกษาในเชิงสหวิทยาการ โดยแนวทางศึกษามีหลายแนวทาง อาทิ แนวการศึกษานโยบายสาธารณะเชิงพรรณา (descriptive approach) หรือเรียกว่าเป็นนโยบายศึกษา (policy studies) แนวการศึกษานโยบายเชิงเสนอแนะ (prescriptive approach) ที่เน้นการวิเคราะห์นโยบายสาธารณะ (policy analysis) เป็นต้น

ในเอกสารแผนงานพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ และมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ (มสช.) ได้อธิบายถึงแนวทางในการศึกษานโยบายสาธารณะโดยแบ่งเป็น 2 แนวทางไว้ดังนี้

1) *การศึกษานโยบายสาธารณะเชิงพรรณา* (descriptive approach) เป็นการศึกษาเกี่ยวกับตัวนโยบายและกระบวนการ

1.1) การศึกษาเนื้อหาสาระนโยบาย (policy content) ศึกษาความเป็นมา สาเหตุ รวมทั้งวิธีดำเนินการนโยบาย

1.2) การศึกษากระบวนการนโยบาย (policy process) อธิบายว่านโยบายนั้นกำหนดขึ้นมาอย่างไรมีขั้นตอนอะไร และในแต่ละขั้นตอนมีใครเข้ามาเกี่ยวข้องบ้าง

1.3) ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดนโยบาย (policy determinants) และผลผลิตนโยบาย (policy outputs) เป็นการทำความเข้าใจว่าปัจจัยอะไรบ้างเป็นตัวกำหนดนโยบายและผลผลิตของนโยบายเป็นอย่างไร

1.4) ศึกษาถึงผลลัพธ์ (policy outcome) และผลกระทบของนโยบาย (policy impact) เช่น นโยบายการศึกษา ตัวป้อนคือนักศึกษาที่เข้าเรียน ผลผลิตเชิงนโยบายคือนักศึกษาที่เรียนจบ ผลลัพธ์เชิงนโยบายคือนักศึกษาที่จบแล้วมีงานทำงาน การศึกษาผลลัพธ์และผลกระทบเป็นการศึกษาถึงผลที่ตั้งใจให้เกิดและผลที่ไม่ตั้งใจ

2) *การศึกษานโยบายเชิงเสนอแนะ* (prescriptive approach) ได้รับอิทธิพลจากวิทยาการจัดการแบบสมัยใหม่ มีเทคนิควิธีและเครื่องมือต่างๆ มากมายเน้นแสวงหาความรู้เกี่ยวกับกระบวนการนโยบาย

2.1) การศึกษาข้อมูลข่าวสารต่างๆ ในการกำหนดนโยบาย (information for policy making) มีการจัดเก็บข้อมูลที่อาจเป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจกำหนดนโยบาย

2.2) การให้การสนับสนุนนโยบาย (policy advocacy) มีการจัดวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบ ผลการวิเคราะห์จะนำมาเป็นแนวทางในการตัดสินใจกำหนดนโยบาย ดังนั้นแนวทางที่ตัดสินใจจึงมีเหตุผลรองรับว่าทำไมจึงตัดสินใจเลือกและสนับสนุนแนวทางนี้

ทั้งนี้ในการศึกษานโยบายเชิงเสนอแนะที่มุ่งวิเคราะห์นโยบายสาธารณะนั้น พงศ์เทพ สุธีรวุฒิ (2548) กล่าวว่ามีหลายรูปแบบ และหลายวิธีการ ตัวอย่างการวิเคราะห์ตามแนวทางกระบวนการและขั้นตอนของนโยบายสาธารณะ มีขั้นตอนดังต่อไปนี้

(1) *การศึกษาตัวกำหนดของการก่อตัวนโยบายสาธารณะ* (public policy determination) เป็นการค้นหาประเด็นปัญหาหรือประเด็นการสร้างวาระนโยบาย (issue search or agenda-setting) และศึกษาถึงสาเหตุหรือที่มาของนโยบายสาธารณะ วิธีการประกอบด้วย

- การศึกษาอนาคตศาสตร์ เพื่อคาดการณ์ พยากรณ์ สังคม แนวโน้มของปัญหาในอนาคต วิธีการศึกษา ได้แก่ การคาดการณ์ (forecasting) การมองอนาคต (foresight) การจินตภาพ (envisioning) และการทำการทดสอบทางเลือก (testing options) นอกจากนี้ยังใช้การวิเคราะห์ข้อมูลจากสถิติต่างๆ (statistical data analysis) การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) การวิเคราะห์ปัจจัย (factor analysis) รวมถึงการประเมินผล (evaluation)

- การวิเคราะห์สถานการณ์ทั้งภายในและภายนอก เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยตัวแปรต่างๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม เช่น ทุนทางสังคม ระดับรายได้ การมีส่วนร่วมทางการเมือง การศึกษา การพัฒนาเมือง สภาวะเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น นอกจากนี้จะทำให้ทราบถึงสถานะของปัญหาหรือวาระนโยบายนั้นๆ ในสถานการณ์นั้น ซึ่งในปัจจุบันมักใช้การวิเคราะห์เชิงยุทธศาสตร์ โดยใช้การศึกษาทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

- การวางทิศทาง จุดหมาย เป้าหมายของการพัฒนา ซึ่งเป็นแนวทางที่สังคมเห็นร่วมกัน โดยอาศัยข้อมูลจากการศึกษาอนาคตศาสตร์ และการวิเคราะห์สถานการณ์ทั้งภายในและภายนอก ประกอบในกระบวนการ ขั้นตอนการวางทิศทาง จุดหมาย อาจใช้การสำรวจทัศนคติ (opinion surveys) การสร้างเวทีสาธารณะ การประชุมกลุ่มย่อยของผู้เกี่ยวข้อง การประชุมเชิงปฏิบัติการ ทั้งนี้เพื่อการระดมความเห็นและสร้างข้อตกลงร่วมกัน

(2) *การศึกษาทางเลือกของนโยบายสาธารณะและการตัดสินใจ* (public policy choice and decision making) เป็นการกลั่นกรองและทำประเด็นปัญหาเชิงนโยบายนั้นให้ชัด แล้วจึงคิดและพิจารณาทางเลือก โดยการจัดลำดับความสำคัญและการวิเคราะห์ทางเลือก (setting objectives and priorities & options analysis) ใช้การเปรียบเทียบข้อดีข้อเสียของทางเลือกแต่ละทางเลือก แล้วนำมาจัดลำดับความสำคัญ (prioritization) หรือความชอบ (preference)

วิธีที่ใช้ในการศึกษาทางเลือกของนโยบายสาธารณะและการตัดสินใจ ได้แก่ การสร้างเกณฑ์ประเด็นความสำคัญในมิติต่างๆ แล้วกำหนดลำดับความสำคัญ (priority matrix) การใช้เทคนิคการตัดสินใจแบบ decision tree การตัดสินใจแบบ pareto analysis การตัดสินใจแบบ paired comparison analysis การตัดสินใจแบบ PMI 'plus/minus/implications' การตัดสินใจแบบ grid analysis การวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์เช่น การวิเคราะห์ต้นทุนผลประโยชน์ (cost/benefit analysis) วิธีทางเศรษฐมิติ (econometric methods) การวิเคราะห์อนุกรมเวลา (time-Series analysis) การวิเคราะห์ความเสี่ยง (risk analysis) นอกจากนี้ ยังใช้วิธีการศึกษาอื่นๆ เช่น วิธีเดลฟาย (delphi technic) วิธีลงความเห็น (judgment methods) การระดมสมอง (brainstorming) เป็นต้น

(3) *การนำนโยบายสาธารณะไปปฏิบัติ การติดตามและควบคุม* (public policy implementation, monitoring & control) การวิเคราะห์จะต้องสามารถตอบคำถามสำคัญคือ จะมีกระบวนการแปลงนโยบายไปสู่แผนปฏิบัติงานได้อย่างไร ซึ่งอาจพิจารณาไปถึงกระบวนการทำแผนงานรองรับนโยบายที่ชัดเจน การดูตัวบ่งชี้ถึงระดับความมีประสิทธิผลของกระบวนการนำนโยบายไปปฏิบัติ แนวทางการควบคุมการปฏิบัติงานเป็นไปตามแผนและตามนโยบาย ซึ่งขั้นตอนนี้จะมีการจัดทำยุทธศาสตร์ การจัดทำแผนปฏิบัติการ การควบคุมการดำเนินงานตามแผน จึงต้องวิเคราะห์ถึงที่มาที่ไป รวมถึงการถอดความรู้จากสิ่งเหล่านี้

นอกจากที่กล่าวแล้ว ยังมีแนวทางการศึกษาเฉพาะกรณี ซึ่งถือเป็นวิธีการศึกษาที่เกิดขึ้นในมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ทั้งนี้เพื่อจะได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงสภาพความเป็นจริงในการบริหารในแต่กรณีได้อย่างถ่องแท้ การศึกษานโยบายสาธารณะแบบเฉพาะกรณีมักปรากฏในรูปความสัมพันธ์ระหว่างองค์การกับสภาพแวดล้อมทางการเมือง โดยใช้วิธีการศึกษาแบบประวัติศาสตร์และแบบพฤติกรรมศาสตร์เข้าช่วย อย่างไรก็ตามการศึกษาแบบนี้เน้นการศึกษาสภาพจริงที่แม้จะให้ความกระจ่างเข้าใจในเฉพาะเรื่อง แต่ก็มีข้อจำกัดที่ยากต่อการโยงสู่ข้อสรุปทั่วไป (generalization) (http://www.cs.su.ac.th)

จากที่กล่าวจะเห็นได้ว่าการศึกษานโยบายสาธารณะนั้น มีแนวทางศึกษาอย่างเป็นระบบและมีวิธีการศึกษาหลายแบบที่สามารถนำไปใช้ให้เหมาะกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา ซึ่งบางทีลักษณะของการศึกษาเช่นนี้ยังถูกเรียกว่าเป็นการวิจัยนโยบายไปด้วยในขณะเดียวกัน ปัจจุบันความสนใจในการ

วิจัยนโยบายนั้นมีกว้างขวางในหลากหลายสาขา และมีการศึกษาวิจัยนโยบายในหลายลักษณะ ซึ่ง ชื่นชนก โควินทร์ (2547) กล่าวถึงแนวทางการศึกษาวิจัยนโยบายใน 3 แนวทาง ดังนี้

1) การศึกษาตัวนโยบาย เน้นการศึกษาที่มา/สาเหตุแห่งนโยบาย ศึกษาระยะเวลาที่นโยบายมีผลในทางปฏิบัติ การปรับแก้ไขนโยบาย ศึกษาทัศนคติของกลุ่มต่างๆ ที่มีต่อนโยบาย การเปรียบเทียบกับนโยบายอื่น ศึกษาจุดเด่นจุดด้อยของนโยบาย และส่วนที่ปรับเปลี่ยนได้ของนโยบายเพื่อสนองตอบการเปลี่ยนแปลงด้านอื่น

2) การศึกษาผลหรือประสิทธิผลของนโยบาย เป็นการศึกษาพิจารณาถึงบางส่วนหรือทั้งหมดของผลการดำเนินงานองค์กร/ระบบ ซึ่งอาจจะเป็นเพียงแค่การเสนอข้อเท็จจริง (fact-finding) หรือการเสนอแนะข้อพึงปฏิบัติด้วย (action-oriented)

3) การวิเคราะห์นโยบาย เป็นการศึกษาถึงทางเลือกของนโยบายอย่างเป็นระบบเพื่อที่จะนำเสนอข้อสนับสนุนหรือข้อโต้แย้งของแต่ละทางเลือกของนโยบายนั้น เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจที่เหมาะสม

ชื่นชนก โควินทร์ (2547) ยังกล่าวอีกว่าการวิจัยนโยบายนั้นมีลักษณะสำคัญ 5 ประการคือ 1) มีความหลากหลายมิติ 2) มีลักษณะที่เป็นเชิงประจักษ์/อุปนัย 3) มุ่งตัวแปรที่ควบคุมได้ 4) ตอบสนองต่อความต้องการของผู้ใช้ 5) แฝงค่านิยม/ความเชื่อของผู้วิจัย ทั้งนี้ในกระบวนการวิจัยนโยบายยังประกอบไปด้วย 5 ขั้นตอน คือ ขั้นเตรียมการ ขั้นกำหนดเป้าหมาย ขั้นกำหนดวิธี/กระทำการวิจัย ขั้นวิเคราะห์ผล/กำหนดข้อเสนอนโยบาย ขั้นสื่อสารกับผู้กำหนดนโยบาย

อย่างไรก็ตามในการวิจัยนโยบาย ชื่นชนกได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ดังนี้ 1) เลือกวิธีการวิจัยให้เข้ากับประเด็นหรือคำถามวิจัย 2) ใช้รูปแบบการวิจัยหลากหลายผสมผสาน 3) ใช้ข้อมูลที่มีอยู่ให้มากที่สุด 4) ไม่จำเป็นต้องกำหนดรูปแบบการวิจัยในตอนแรก เพราะมีลักษณะเป็นการอุปนัยเชิงประจักษ์ (empirical-inductive) 5) การออกแบบการวิจัย ควรสนองตอบผู้ใช้งานวิจัย 6) พึงพิจารณาดูว่าข้อเสนอเชิงนโยบายนั้นเป็นที่ยอมรับได้ทางการเมืองหรือไม่

โดยสรุปจะเห็นได้ว่า แนวการศึกษานโยบายสาธารณะมีแนวทางที่ผสานระหว่างแนวคิดเชิงทฤษฎีกับแนววิธีการศึกษา อีกทั้งยังสนใจศึกษาทั้งในเชิงพรรณนาที่เน้นการศึกษานโยบาย และการศึกษาเชิงเสนอแนะที่เน้นการวิเคราะห์นโยบาย โดยต่างมีวิธีการศึกษาหลากหลายรูปแบบ ซึ่งขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของการศึกษา ทั้งนี้การศึกษานโยบายอย่างเป็นระบบยังถือเป็นการวิจัยนโยบายที่นอกจากจะได้ประโยชน์ในแง่ของการทำให้เกิดความเข้าใจในการศึกษานโยบายที่ศึกษานั้นแล้ว ยังนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้เพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาเพื่อประโยชน์สาธารณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับประเทศไทย เช่นที่ ประเวศ วะสี (2547 : 2) กล่าวไว้ว่า “การวิจัยนโยบาย” หรือ “การสังเคราะห์นโยบาย” อย่างมีคุณภาพ เป็นเรื่องจำเป็นที่จะต้องทำกันให้มาก เพื่อเป็นเครื่องมือเคลื่อนสังคมไปให้ *“แผ่นดินมีธรรมครอง”* และเป็นไป *“เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนชาวสยาม”*

ตารางที่ 7 เปรียบเทียบแนวทางและลักษณะสำคัญของการศึกษานโยบายแต่ละประเภท

แนวการศึกษานโยบาย	การศึกษาเชิงพรรณา (descriptive approach)	การศึกษาเชิงเสนอแนะ (prescriptive approach)
จุดเน้น	• เน้นการศึกษานโยบาย หรือนโยบายศึกษา (policy studies)	• เน้นการวิเคราะห์นโยบาย (policy analysis)
จุดมุ่งหมาย	• เพื่อทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับที่มาที่ไปของนโยบาย กระบวนการ และผลของนโยบายต่างๆ	• เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ที่เป็นปัจจัยเงื่อนไขต่อการตัดสินใจกำหนดนโยบาย รวมถึงทางเลือกต่างๆ ของนโยบาย ให้ข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อนำไปสู่การตัดสินใจ
สิ่งที่สนใจ	• ศึกษาตัวนโยบาย เนื้อหาสาระนโยบาย กระบวนการ ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ผลสัมฤทธิ์ ผลลัพธ์ ผลกระทบ	• วิเคราะห์นโยบาย กระบวนการกำหนดนโยบาย ทางเลือกนโยบายต่างๆ และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย การจัดลำดับความสำคัญ การใช้เทคนิคการตัดสินใจแบบต่างๆ ฯลฯ
วิธีการศึกษา	• การศึกษาเชิงพรรณา การศึกษาเปรียบเทียบ การประเมิน • การศึกษาเชิงปริมาณ สำรวจความคิดเห็น การวิเคราะห์เชิงสถิติต่างๆ • การศึกษาเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลกระบวนการจัดทำนโยบายขององค์กร การศึกษาปัจจัยเงื่อนไข ผลลัพธ์ ผลกระทบที่เกี่ยวข้อง รวมถึงทัศนคติของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการนโยบาย	• การวิเคราะห์ด้วยวิธีต่างๆ เช่น การวิเคราะห์เนื้อหา วิเคราะห์ปัจจัย วิเคราะห์ความเสี่ยง วิเคราะห์ SWOT วิเคราะห์ยุทธศาสตร์ ฯลฯ รวมถึงการสังเคราะห์นโยบาย • การศึกษาอนาคต เช่น การคาดการณ์อนาคต การมองอนาคต การทำการทดสอบทางเลือก ฯลฯ
ประโยชน์ในการนำไปใช้	• องค์ความรู้เกี่ยวกับนโยบายต่างๆ สำหรับการปรับและพัฒนานโยบายต่อไป	• ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับนโยบายและทางเลือกนโยบายต่างๆ รวมถึงยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนนโยบาย

2.1.3 กระบวนการนโยบายสาธารณะ

กระบวนการนโยบายเป็นกระบวนการในการกำหนดนโยบายสาธารณะ ซึ่งมีผู้ให้แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการนโยบายไว้ในลักษณะต่างๆ

Thomas Dye (1981 อ้างถึงใน พิมลจรรย์ นามวัฒน์, 2534) กล่าวถึงขั้นตอนของการกำหนดนโยบายสาธารณะหรือกระบวนการนโยบายไว้ดังนี้

1) ขั้นระบุปัญหา เป็นขั้นตอนที่มีการแสดงออกถึงความต้องการต่างๆ ที่เรียกร้องการกระทำของรัฐบาล

2) ขั้นจัดทำข้อเสนอนโยบาย เป็นขั้นตอนที่มีการจัดระเบียบวาระเพื่อให้มีการอภิปรายกันอย่างกว้างขวางและจัดทำข้อเสนอแผนงานเกี่ยวกับแนวทางแก้ไขปัญหา

สองขั้นตอนนี้ Dye กล่าวว่าเป็นสองขั้นตอนที่สำคัญที่สุดของกระบวนการนโยบายซึ่งอาจรวมเรียกว่า ขั้นตอนการจัดระเบียบวาระ (agenda setting)

3) ขั้นประกาศเป็นนโยบาย เป็นขั้นตอนที่มีการคัดเลือกข้อเสนอนโยบาย เสริมสร้างแรงสนับสนุนทางการเมือง และการประกาศใช้นโยบาย

4) ขั้นการดำเนินตามนโยบาย เป็นขั้นตอนของการจัดหน่วยงานรับผิดชอบ จัดหาค่าใช้จ่าย หรือบริการที่จำเป็นให้ และทำการจัดเก็บภาษีอากร

5) ขั้นประเมินผล ในขั้นตอนนี้จะมีการศึกษาแผนงานต่างๆ รายงานผลที่เกิดจากแผนงานเหล่านั้น ประเมินผลกระทบของโครงการที่มีต่อสังคม ทั้งที่เป็นกลุ่มเป้าหมายและกลุ่มที่ไม่เป็นเป้าหมายด้วย รวมตลอดถึงเสนอแนะถึงแนวทางการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงต่อไป

Randall B.Ripley and Grace Franklin (1984) กล่าวถึง กระบวนการนโยบายว่าประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอนหลัก ได้แก่

1) การจัดระเบียบวาระ เป็นขั้นตอนที่เป็นการรับรู้ปัญหาที่เกิดขึ้น สมควรที่รัฐบาลจะให้ความสนใจ และรัฐบาลจะบอกได้ว่า จะทำอะไร และจะดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จได้อย่างไร

2) การจัดทำและประกาศใช้นโยบายและแผนงาน ซึ่งจะมีการต่อสู้ และขัดแย้งต่อกัน จากนั้นจึงมีการนำเสนอทางเลือกในการแก้ปัญหาและทำการคัดเลือกชุดของการกระทำที่ได้วางแผนไว้เป็นอย่างดี

3) ขั้นของการตัดสินใจนำไปปฏิบัติ โดยมีการนำนโยบายไปปฏิบัติของหน่วยงาน มีการจัดสรรแสวงหาทรัพยากรการบริหาร มีการตีความกฎหมาย จัดระเบียบข้อบังคับ ฝึกอบรมเจ้าหน้าที่และให้บริการ

4) เกิดผลกระทบของการปฏิบัติต่อสังคม

5) มีการประเมินผล ผลกระทบของปฏิบัติต่อสังคม

ส่วน Palumbo (1987 อ้างถึงใน สมชัย ศรีสุทธิยากร, 2548) ได้กล่าวถึงกระบวนการนโยบายไว้ว่า มี 7 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การบรรจุวาระ 2) การกำหนดนโยบาย 3) การออกแบบนโยบาย 4) การกำหนดหลักการนโยบาย 5) การนำนโยบายไปปฏิบัติ 6) การประเมินผลกระทบของนโยบาย 7) การสิ้นสุดนโยบาย ทั้งนี้ในกระบวนการดังกล่าวมีรายละเอียดที่สรุปเป็นแผนภาพวงล้อนโยบาย ดังนี้

แผนภาพที่ 4 วงล้อนโยบาย

ที่มา ประยุกต์แบบ Palumbo (1987: figure 1.1 อ้างถึงใน สมชัย ศรีสุทธิยากร, 2548))

Jame E. Anderson (1990 : 35) ได้กล่าวถึงกระบวนการนโยบาย (the policy process) 5 ขั้นตอน ดังนี้

1) *การระบุและรวบรวมปัญหา* (problem identification and agenda formation) เช่น อะไรคือปัญหาเชิงนโยบาย อะไรก่อให้เกิดปัญหาเชิงนโยบาย ทำอย่างไรจึงจะมีการผลักดันปัญหาเชิงนโยบายนั้นๆ เข้าสู่วาระของรัฐบาล ทำไมปัญหาเชิงนโยบายบางปัญหา จึงไม่สามารถถูกผลักดันเข้าสู่วาระของรัฐบาล

2) *การกำหนดนโยบาย* (formulation) จะเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ว่าจะมีการสร้างทางเลือกได้อย่างไรที่จะสอดคล้องกับปัญหาเชิงนโยบายนั้นๆ มีใครบ้างที่จะเข้ามาร่วมในกิจกรรมดังกล่าว

3) *การทำนโยบายให้ได้มีการยอมรับ* (adoption) ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับประเด็นที่ว่า ทำอย่างไรทางเลือกนโยบายจึงจะได้รับการยอมรับหรือได้รับการประกาศใช้ มีข้อเรียกร้องใดบ้างที่ยังคงมีความต้องการ ใครเป็นผู้ทำให้มีการยอมรับนโยบาย จะใช้กระบวนการเช่นไร อะไรคือสาระสำคัญของนโยบายที่จะได้รับการยอมรับ

4) *การนำนโยบายไปปฏิบัติ* (implementation) ได้แก่ ใครเป็นผู้เข้ามาร่วมด้วย จะเกิดผลกระทบอย่างไร เมื่อนำนโยบายไปปฏิบัติ จะเกิดผลต่อเนื่องอย่างไร

5) *การประเมินผล* (evaluation) ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับประสิทธิผลและผลต่อเนื่องของการนำนโยบายไปปฏิบัติเป็นอย่างไรบ้าง ใครเป็นผู้ประเมินผลนโยบาย การประเมินจะมีลำดับขั้นตอนอย่างไร จะมีการเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกนโยบายหรือไม่

ทั้งนี้ สามารถสรุปแนวคิดกระบวนการนโยบายของ Anderson ได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 8 แนวคิดกระบวนการนโยบายของ Anderson

ศัพท์เชิงนโยบาย	ขั้น1 ระบุปัญหานโยบาย	ขั้น 2 การกำหนดนโยบาย	ขั้น 3 การทำนโยบายให้ได้รับการยอมรับ	ขั้น 4 การนำนโยบายไปปฏิบัติ	ขั้น 5 การประเมินผลนโยบาย
นิยาม (Definition)	ปัญหาที่ได้รับความสนใจสูงจากข้าราชการ	เสนอแนวทางจัดการกับปัญหา	สนับสนุนข้อเสนออย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อเป็นนโยบายโดยชอบธรรม	นำนโยบายไปปฏิบัติโดยฝ่ายบริหาร	รัฐบาลพิจารณาตัดสินว่านโยบายได้ผลหรือไม่และเพราะอะไร
Common sense	ทำให้รัฐบาลพิจารณาแก้ไขปัญหา	เสนอแนะการแก้ปัญหา	ทำให้รัฐบาลยอมรับแนวทางแก้ปัญหา	นำนโยบายของรัฐบาลไปดำเนินการแก้ปัญหา	นโยบายเหมาะสมไหม

ที่มา Anderson (1994 อ้างถึงใน สมบัติ ธำรงธัญวงศ์ และ ศศิชา สืบแสง, 2548)

ส่วนนักวิชาการไทยได้มีการกล่าวถึงกระบวนการนโยบายไว้ต่างกัน อาทิ

อมร รักษาสัตย์ (2520) ได้จำแนกกระบวนการนโยบายไว้เป็น 10 ขั้นตอนได้แก่ 1) การสร้างสถานการณ์ที่จะทำให้เกิดนโยบาย 2) การเพาะตัวของนโยบาย 3) การริเริ่มนโยบาย 4) การก่อรูปของนโยบาย 5) การกำหนดทางเลือกต่างๆ ของนโยบาย 6) การวิเคราะห์นโยบาย 7) ทางออกของ

นโยบาย 8) การกำหนดสูตรของนโยบาย 9) การตัดสินนโยบาย 10) ผลของนโยบาย ซึ่งแสดงออกในรูปของกฎหมาย การตัดสินใจการจัดสรรทรัพยากรให้แก่หน่วยที่จะไปปฏิบัติ และการออกคำสั่งหรือคำแนะนำของฝ่ายบริหาร

กุลธน ธนาพงศธร (2522) กล่าวว่า กระบวนการนโยบายมี 7 ขั้นตอน ได้แก่

1) ขั้นการพิจารณาถึงปัญหาต่างๆ ที่ต้องการการแก้ไข โดยการค้นหา รวบรวม ปัญหา จัดลำดับความสำคัญ และตัดสินใจเลือกปัญหาที่จะแก้ไข

2) ขั้นการเสนอความคิดริเริ่ม ซึ่งจะมีการนำเสนอทางเลือกของวิธีแก้ไขปัญหา

3) ขั้นการค้นหา รวบรวมข่าวสารข้อมูลและปัจจัยต่างๆ

4) ขั้นการยกร่างนโยบายเบื้องต้น

5) ขั้นการแก้ไขเปลี่ยนแปลงร่างนโยบาย

6) ขั้นการกำหนดหรือวางนโยบาย

7) ขั้นการประกาศใช้นโยบาย

สมบัติ ธำรงธัญวงศ์ และ ศศิชา สืบแสง (2548) กล่าวว่า กระบวนการนโยบายมี 4 ขั้นตอนหลัก คือ 1) การก่อรูปนโยบาย (policy formation) 2) การกำหนดทางเลือกและการตัดสินใจนโยบาย (policy alternative development & policy decision-making) 3) การนำนโยบายไปปฏิบัติ (policy implementation) 4) การประเมินผลนโยบาย (policy evaluation)

จากที่กล่าวจะเห็นได้ว่านักวิชาการต่างกล่าวถึงกระบวนการนโยบายที่มีขั้นตอนแตกต่างกันไป อย่างไรก็ตามจากการประมวลทัศนะของนักวิชาการที่กล่าวมา รวมถึงนักวิชาการท่านอื่น เช่น Hoggwood, Gunn, สร้อยตระกูล อรรถมานะ, ภานุวัฒน์ ภักดีวงศ์, พงค์เทพ สุธีรวุฒิ พอสรุปกระบวนการและขั้นตอนของนโยบายสาธารณะ (public policy process) ได้ 5 ขั้นตอนหลักๆ ดังนี้

1) *การก่อตัวของนโยบายสาธารณะ* (public policy formation) เป็นขั้นตอนที่ชี้ให้เห็นว่าทำไมจึงต้องมีนโยบายสาธารณะในเรื่องนั้นๆ โดยมากมักเริ่มจากปัญหาสาธารณะ (public problem) หรือปัญหาที่มีผลกระทบต่อประเทศเป็นปัญหาระดับชาติ (policy issue) ซึ่งอาจเป็นปัญหาที่กำลังเกิดอยู่ในปัจจุบันหรือคาดว่ามีแนวโน้มจะเกิดขึ้นในอนาคต หรืออาจเริ่มจากนวัตกรรมและนำไปสู่การพัฒนาในเชิงนโยบายต่อ ทั้งนี้การก่อตัวของนโยบายสาธารณะสามารถใช้วิธีการต่างๆ เช่น การคาดการณ์อนาคต การสำรวจสถานการณ์ การระบุและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การวิเคราะห์สาเหตุ เพื่อให้เห็นปัญหาและความสำคัญของปัญหา

2) *การกำหนดทางเลือก และการตัดสินใจนโยบายสาธารณะ* (public policy alternative development and decision making) เป็นการพิจารณาว่า ปัญหาหรือสถานการณ์ที่มีอยู่จะมีทางเลือกเชิงนโยบายอะไรบ้างในการพัฒนาหรือแก้ปัญหาและจะเลือกทางเลือกใด ทั้งนี้ลักษณะสำคัญของทางเลือกเชิงนโยบาย คือ ต้องมีจินตนาการ (imagination) ต้องมีความคิดสร้างสรรค์ (creativity) และเป็นนวัตกรรม (innovation) ส่วนในการตัดสินใจเลือกนโยบายอาจใช้แนวคิดหรือทฤษฎี เช่น แนวคิดหลักการเหตุผล (rational comprehensive) ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมบางส่วน (incremental theory) และทฤษฎีการผสมผสานระหว่างทางกว้างและลึก เป็นต้น

3) *การนำนโยบายสาธารณะไปปฏิบัติ* (public policy implementation) เป็นขั้นที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการแปลงนโยบายไปสู่แผนปฏิบัติงานได้จริง ซึ่งควรจะต้องมีกระบวนการทำแผนงานรองรับนโยบายที่ชัดเจน รวมถึงการมีตัวบ่งชี้ถึงระดับความมีประสิทธิผลของกระบวนการนำนโยบายไปปฏิบัติ การควบคุมการปฏิบัติงานเป็นไปตามแผนและตามนโยบาย รวมถึงการจัดยุทธศาสตร์ การจัดทำแผนปฏิบัติการ การควบคุมการดำเนินงานตามแผน เพื่อช่วยในการแปลงนโยบายไปสู่การปฏิบัติ

4) *การประเมินผลนโยบายสาธารณะ* (public policy evaluation) เพื่อให้ทราบถึงระดับของความสำเร็จ หรือผลที่เกิดขึ้นเพื่อการปรับเปลี่ยนนโยบายสาธารณะ การประเมินผลอาจมีหลายวิธี เช่น การวิเคราะห์นโยบายสาธารณะตามกระบวนการหรือขั้นตอนของนโยบายสาธารณะ การประเมินตาม CIPP-model ซึ่งจะประเมินผลการดำเนินงานทั้งบริบท ปัจจัยนำเข้า กระบวนการ และผลลัพธ์ รวมถึงการประเมินผลกระทบจากนโยบายสาธารณะด้านต่างๆ เป็นต้น

5) *ความต่อเนื่อง การทดแทนและการสิ้นสุดนโยบายสาธารณะ* (public policy maintenance succession & termination) เป็นขั้นตอนในการตัดสินใจว่าจะดำเนินนโยบายนั้นๆ หรือยุบเลิก หรือจะพัฒนาต่อ ซึ่งการประเมินผลจะเป็นการให้ข้อมูลป้อนกลับที่ดีสำหรับการนำมาวิเคราะห์ และพิจารณาทบทวนถึงนโยบายว่า บรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่ หากไม่บรรลุผลก็จะได้แก้ไขปรับปรุงให้เหมาะสมยิ่งขึ้น นอกจากนี้ในกรณีที่นโยบายสาธารณะประสบความสำเร็จจะต้องมีกลไกการดำเนินนโยบายสาธารณะอย่างต่อเนื่องหรือกลไกเสริมเพื่อสนับสนุนให้นโยบายมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ส่วนนโยบายสาธารณะที่ไม่ประสบความสำเร็จก็อาจจะยกเลิกหรือมีนโยบายอื่นๆ มาทดแทนนโยบายนั้นๆ

อย่างไรก็ตาม ประเวศ วะสี (2547) กล่าวว่า นโยบายสาธารณะที่ดี คือ นโยบายสาธารณะที่นำไปสู่ความถูกต้องเป็นธรรม และประโยชน์สุขของมหาชน โดยควรมีกระบวนการนโยบายสาธารณะแบบมีส่วนร่วม (Participatory Public policy Process, PPP) ซึ่งเป็นกระบวนการทางปัญญา กระบวนการทางสังคมและกระบวนการทางศีลธรรม เพื่อสนองพระปฐมบรมราชโองการ ให้แผ่นดินนี้มีธรรมครองและเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของมหาชนชาวสยาม ขณะที่ วันชัย วัฒนศัพท์ (2547) ได้ให้ความหมายของกระบวนการนโยบายสาธารณะแบบมีส่วนร่วมว่า เป็นนโยบายที่กำหนดออกไปโดยเป็นที่เข้าใจและยอมรับ เป็นการพัฒนาประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงด้วยสันติวิธี

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสามารถสรุปถึงกระบวนการนโยบายที่ประกอบไปด้วยขั้นตอนต่างๆ ที่เป็นกรอบความคิดสำคัญได้ว่า มี 5 ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นที่ 1 *การก่อตัวนโยบาย* ซึ่งเกิดขึ้นจากประเด็นปัญหาสาธารณะ โดยประเด็นปัญหาดังกล่าวอาจเกิดขึ้นได้จาก 1) บทเรียนในอดีตที่ชี้ให้เห็นประเด็นความสำคัญที่ควรกำหนดเป็นนโยบาย เช่น ปัญหาหนี้สินครู 2) จากสถานการณ์ปัจจุบัน เช่น สถานการณ์เด็กติดเกมส์ 3) จากการคาดการณ์แนวโน้มอนาคต เช่น ผลกระทบของ FTA ที่มีต่อการศึกษา เป็นต้น

ขั้นที่ 2 *การกำหนดทางเลือกและตัดสินใจนโยบาย* เป็นขั้นการนำประเด็นนโยบายมาวิเคราะห์เพื่อกำหนดทางเลือกเชิงนโยบาย และการตัดสินใจว่าจะดำเนินนโยบายเพื่อเป้าหมายอะไร เป้าหมายที่ว่านี้คือสิ่งที่คาดหวังว่าจะให้เกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งทางเลือกนโยบายอาจมีหลายทาง เช่น เพื่อแก้ปัญหา หรือเพื่อสร้างหรือพัฒนาอะไร กล่าวอีกนัยคือเท่ากับเป็นการกำหนดวัตถุประสงค์ของนโยบายนั้นๆ ว่ามีขึ้นเพื่ออะไร

ขั้นที่ 3 *การนำนโยบายไปปฏิบัติ* เป็นขั้นแปลงนโยบายไปสู่การปฏิบัติ โดยเป็นขั้นที่ต้องมีการกำหนดยุทธศาสตร์สำคัญ ๆ โดยอาศัยการคาดการณ์อนาคตว่า เป้าหมายที่อยากให้เกิดนั้น ต้องใช้วิธีการใดจึงจะไปสู่เป้าหมายนั้นได้ ซึ่งวิธีการที่ว่านี้คือยุทธศาสตร์ อาจมีหลายยุทธศาสตร์ และจากยุทธศาสตร์จะนำไปสู่แผนยุทธศาสตร์เพื่อการดำเนินงานในภาคปฏิบัติ

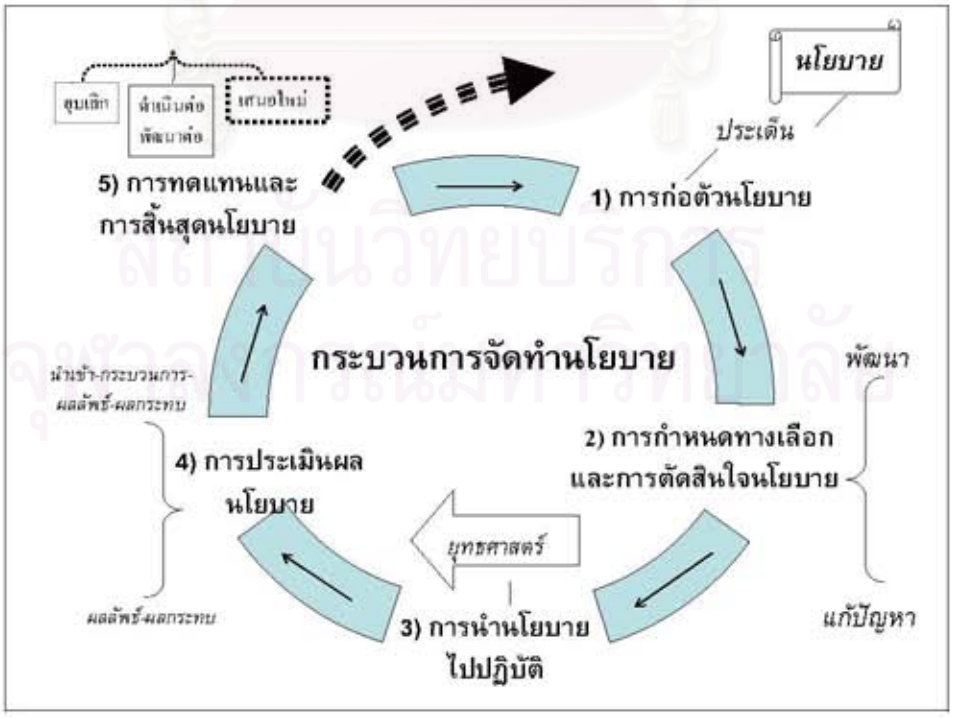
ขั้นที่ 4 *การประเมินผลนโยบาย* เป็นการติดตามและประเมินผลนโยบายที่นำไปใช้ว่า ได้ผลเป็นอย่างไร โดยอาจประเมินกระบวนการนโยบายทั้งระบบก็ได้ เช่น พิจารณาตั้งแต่ปัจจัยนำเข้า กระบวนการ และผลผลิต รวมถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นของนโยบายนั้น ๆ หรือจะมุ่งประเมินผลของนโยบายเป็นหลักก็ได้ เช่น พิจารณาผลผลิต ผลลัพธ์หรือผลกระทบที่ตามมาจากนโยบายนั้น

ขั้นที่ 5 *การทดแทนหรือสิ้นสุดนโยบาย* ข้อมูลจากการประเมินนโยบายจะนำไปสู่การพิจารณาว่า จะดำเนินนโยบายนั้นต่อไปหรือไม่อย่างไร เช่น 1) ยุบเลิก ในกรณีที่นโยบายนั้นไม่ประสบความสำเร็จ 2) ดำเนินการต่อหรือพัฒนาต่อ ในกรณีที่นโยบายนั้นได้ผลและความมีการดำเนินงานต่อเนื่องต่อ 3) เสนอนโยบายใหม่ หากผลการประเมินนโยบายนั้นได้ให้ข้อเสนอเชิงนโยบายใหม่ที่น่าจะทำควบคู่กับนโยบายเดิม เป็นต้น

กระบวนการนโยบายเมื่อมาถึงขั้นที่ 5 หรือการสิ้นสุดนโยบายแล้ว ผลที่เกิดจากขั้นที่ 5 ก็อาจนำไปสู่การก่อตัวนโยบายในขั้นที่ 1 ขึ้นใหม่ ซึ่งอาจเป็นการพัฒนาจากนโยบายเดิมหรือเสนอนโยบายใหม่ก็ได้ขึ้นอยู่กับความสำคัญของปัญหาที่จะนำไปสู่ประเด็นนโยบายต่อไป

อย่างไรก็ตาม จากกระบวนการและขั้นตอนต่าง ๆ ที่กล่าวนี้ สามารถสรุปกรอบความคิดเป็นแผนภาพได้ ดังนี้

แผนภาพที่ 5 สรุปกรอบความคิดกระบวนการและแนวทางการจัดทำนโยบายสาธารณะ

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับยุทธศาสตร์

2.2.1 ความหมายของ “ยุทธศาสตร์”

คำว่า “ยุทธศาสตร์” หรือ strategy มาจากคำในภาษากรีก คือ "Strategos" แปลว่า ผู้นำทัพ หรือความเป็นแม่ทัพ (generalship) ซึ่งในพจนานุกรมทหารอากาศ อังกฤษ-ไทย เล่ม 2 ปี พ.ศ.2520 ได้ระบุว่า ยุทธศาสตร์ คือ ศิลป์และศาสตร์ ในการพัฒนาและการใช้กำลังทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมจิตวิทยา และทางการทหารของชาติ ทั้งในยามสงบและสภาวะสงครามให้สามารถสนองนโยบายของชาติได้ประสิทธิภาพสูงสุด เพื่อเพิ่มโอกาสและอำนวยการให้ได้มาซึ่งความได้เปรียบ หรือชัยชนะเหนือคู่ต่อสู้/ปิดโอกาสแห่งความพ่ายแพ้ทั้งปวง

อย่างไรก็ตามนักยุทธศาสตร์ต่างก็ได้ให้คำนิยามต่อคำดังกล่าวไว้หลากหลาย ซึ่งเอกชัย ศรีวิลาศ (คลังสมองวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรเพื่อสังคม, มปป.) ได้ทำการศึกษาความหมายและอธิบายไว้ต่างๆ ดังนี้

- ยุทธศาสตร์ คือ ศิลป์และศาสตร์ในการใช้ปัจจัยต่างๆ เช่น เวลา สถานที่ สภาพภูมิศาสตร์ การเมือง แนวโน้มของสถานการณ์ รวมถึงพลังอำนาจที่มีอยู่หรือศักยภาพที่จะมีได้ เพื่อทำให้บรรลุจุดประสงค์ที่ต้องการตามที่คาดไว้ก่อนล่วงหน้า เพื่อสร้างสภาวะความได้เปรียบต่อข้าศึก หรือเพื่อที่จะบีบบังคับให้ข้าศึกยอมแพ้ ทำตามความปรารถนาของฝ่ายเรา
- ยุทธศาสตร์ คือ กรรมวิธี กลวิธี หรือการปฏิบัติที่ดีและมีผลมากที่สุดในการสร้างสภาวะความได้เปรียบต่อศัตรู คู่แข่ง ไม่ว่าจะเป็นทางธุรกิจการค้า การเมืองหรือทางทหาร เพื่อทำให้ฝ่ายเราเข้มแข็งขึ้น หรือเพื่อการทำลายการต่อต้านทั้งปวงของศัตรูหรือปิดโอกาสของความพ่ายแพ้ของฝ่ายเรา และทำให้ได้ชัยชนะอย่างเด็ดขาดในที่สุด
- ยุทธศาสตร์ คือ แผนการปฏิบัติซึ่งรวมความพยายามทั้งมวลเข้าด้วยกัน เพื่อทำให้บรรลุวัตถุประสงค์
- ยุทธศาสตร์ คือ กระบวนการตัดสินตกลงใจอันซับซ้อน ซึ่งเชื่อมโยงวัตถุประสงค์กับวิธีการอันจะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้น
- ยุทธศาสตร์ คือ ศิลปะแห่งธรรมชาติทั้งมวลที่มีคุณลักษณะเด่น คือ ความเป็นเอกภาพและความเบ็ดเสร็จ หรือแผนการกระทำทั้งมวลที่รวบรวมสาระความคิดทั่วไป รวมไปถึงสัมพันธภาพภายในของรายละเอียดต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน
- ยุทธศาสตร์ คือ ระบบของหนทางปฏิบัติที่ดีทั้งหลายที่มากกว่าจะเป็นเพียงศาสตร์ ซึ่งนำเอาความรู้ทั้งมวลมาใช้ในการดำรงชีวิต การพัฒนาหนทางปฏิบัติที่สอดคล้องกับสภาวการณ์ที่เปลี่ยนแปลง และเป็นศิลปะของการปฏิบัติภายใต้สถานการณ์ที่ยากลำบากและมีความกดดัน
- ยุทธศาสตร์ คือ ศิลปะของความเข้าใจ ในทิศทางแห่งอำนาจ ให้สามารถควบคุมสถานการณ์ ผู้คน และดินแดนเอาไว้ให้ได้เพื่อดำรงไว้ซึ่งวัตถุประสงค์
- ยุทธศาสตร์ เป็นทฤษฎีแห่งการยุทธ เพื่อวัตถุประสงค์แห่งการสงคราม
- ยุทธศาสตร์ คือ ศิลปะในการใช้พลังอำนาจ

นอกจากนี้ ธตรัฐ ธนะสมบูรณ์ (2547) ยังกล่าวถึงความหมายของคำว่า ยุทธศาสตร์ที่ปรากฏใช้กันทั่วไปว่า หมายถึง *"วิธีการที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ของแผน ประกอบด้วย หน้าที่หลักทางด้านการตลาด การเงิน ทรัพยากรมนุษย์ และการผลิต วิธีการต่างๆ ที่จะทำให้สำเร็จตามจุดมุ่งหมาย"*

จากที่กล่าวจะเห็นได้ว่า คำว่า ยุทธศาสตร์ (strategy) หมายถึงศาสตร์และศิลป์ในการใช้พลังอำนาจหรือศักยภาพที่มีอยู่ในการปฏิบัติการด้านต่างๆ เพื่อให้วัตถุประสงค์

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากในปัจจุบันมีการใช้คำว่า "ยุทธศาสตร์" กันมาก และในบางแห่งยังเรียกว่า "กลยุทธ์" อีกด้วย จึงดูเหมือนว่าคำว่ายุทธศาสตร์และคำว่ากลยุทธ์สามารถนำมาใช้แทนกันได้จนบางครั้งทำให้เกิดความสับสน แต่นักยุทธศาสตร์การทหารก็ได้จำแนกระหว่างคำว่า ยุทธศาสตร์ (strategy) ยุทธวิธี กลวิธี บางแห่งเรียกว่ากลยุทธ์ (tactics) ยุทธการ (operation) ไว้ต่างกัน ดังที่ กฤษฎา เฟื่องระบิล (2548) กล่าวว่า

> *Clausewitz ได้จำแนกว่า "ยุทธวิธีคือการใช้ประโยชน์กองทัพในการรบ (tactics : the use of armed forces in the engagement) ส่วนยุทธศาสตร์นั้น คือ การใช้ประโยชน์จากการรบเพื่อวัตถุประสงค์แห่งสงคราม (strategy : the use of engagements for the objectives of war)" ต่อมาได้มีนักคันคว้าเขียนหนังสือหลายคนได้ระบุว่าควรมีระดับกลางขั้นระหว่างยุทธศาสตร์และยุทธวิธี เพื่อความเหมาะสมสำหรับการวางแผนและปฏิบัติการรบให้ประสบผลสำเร็จใน Theater of War ซึ่งเรียกว่า "ระดับยุทธการของสงคราม" การวางแผนและการดำเนินการการรบระดับการทัพ โดยทั้งสองแบบตามที่กล่าวมาแนวจะเป็นระดับยุทธการ (operational) มิใช่ระดับยุทธศาสตร์*

พสุ เดชะรินทร์ (2548) กล่าวว่า ในทางทหารแปลความหมายว่า strategy คือ "ยุทธศาสตร์" ส่วน "กลยุทธ์" คือ tactics ซึ่งก็แปลเป็นนัยได้ว่า ยุทธศาสตร์ใหญ่กว่ากลยุทธ์ นั่นคือจะต้องมียุทธศาสตร์ก่อนแล้วค่อยกำหนดกลยุทธ์

ทั้งนี้แม้คำว่ายุทธศาสตร์จะมีที่มาจากศัพท์วิชาการทางทหาร แต่ ธตรัฐ ธนะสมบูรณ์ (2547) มองว่า โดยความหมายแล้วคำดังกล่าวมีนัยกว้างและเป็นการมองในภาพรวม (มหภาค) มากกว่าคำว่า "กลยุทธ์" หรือ "ยุทธวิธี" ซึ่งเป็นการมองในความหมายที่แคบกว่า (จุลภาค) หรือมองเฉพาะเรื่อง ดังนั้นกลยุทธ์จึงเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์ หรือที่มีระดับการเรียกต่างกันได้ นั่นคือ

- ทางการบริหาร เรียก ยุทธศาสตร์
- ทางการค้า เรียก กลยุทธ์
- ทางทหาร เรียก ยุทธวิธี
- ทางวรรณคดี เรียก กุศโลบาย

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการเรียกที่ต่างกัน แต่ดูเหมือนปัจจุบันจะมีการนำเอายุทธศาสตร์มาใช้กันอย่างแพร่หลายในหลายระดับและหลายสถานการณ์ และบ่อยครั้งก็ยังพบว่า มีการใช้คำว่า กลยุทธ์ (strategies) ด้วยนัยความหมายที่คล้ายกับคำว่ายุทธศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับองค์กรหรือภาคพาณิชย์ ซึ่งมองว่ากลยุทธ์เป็นวิธีการในการบรรลุเป้าหมายด้านต่างๆ ส่วนยุทธศาสตร์เป็นวิธีการในการบรรลุวัตถุประสงค์ของแผนของหน่วยงานนั้น การวางแผนกำหนดยุทธศาสตร์ด้านต่างๆ เหล่านี้จะทำให้รู้ว่า *"องค์กรจะไปสู่จุดหมาย ได้อย่างไร?"* (ธตรัฐ ธนะสมบูรณ์, 2547)

จากที่กล่าวพอสรุปได้ว่า คำว่ายุทธศาสตร์เป็นศัพท์ที่เกิดขึ้นจากวงการทหาร ซึ่งมีนัยเกี่ยวกับวิธีการเอาชนะคู่ต่อสู้ข้าศึก แต่ปัจจุบันคำว่ายุทธศาสตร์ได้ถูกนำไปประยุกต์ใช้ในภาคธุรกิจและองค์กรทั่วไป ในแง่ของการหมายถึงวิธีการต่างๆ ที่จะเสริมสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันและเพื่อความเจริญก้าวหน้าของงาน หน่วยงาน หรือองค์กรตามเป้าหมายที่วางไว้ อย่างไรก็ตามนัยโดยรวมของคำว่า “ยุทธศาสตร์” (strategy) อาจสรุปได้ว่าหมายถึงศาสตร์และศิลป์ในการใช้พลังหรือศักยภาพที่มีอยู่ในการปฏิบัติการหรือใช้วิธีการต่างๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ซึ่งกล่าวโดยอุปมาได้กับการที่นักเดินทางคนหนึ่งที่ต้องการไปถึงที่หมายหนึ่งๆ ภายในเวลาที่กำหนด โดยจะต้องเลือกวิธีเดินทางที่ดีและวางแผนการเดินให้ดีเพื่อนำตนไปสู่ที่หมายให้ได้ ดังนั้นยุทธศาสตร์จึงเปรียบเสมือนวิธีการและแผนการเดินทางที่นักเดินทางเลือกใช้เพื่อไปให้ถึงที่หมายนั่นเอง

2.2.2 แนวคิดและการศึกษายุทธศาสตร์

ยุทธศาสตร์เป็นแผนหรือวิธีการทำงาน ที่จะช่วยให้บรรลุถึงเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งความสนใจต่อการศึกษายุทธศาสตร์มีมาตั้งแต่สมัยอดีต โดยถือว่าตำราพิชัยสงคราม ซุน วู (Sun Wo Tzu) ของจีนเมื่อประมาณ 500 ปีมาแล้ว เป็นบทเรียนสำคัญที่ได้วางรากฐานแนวคิดเชิงยุทธศาสตร์ (strategic thinking) ที่มีอิทธิพลมาจนถึงทุกวันนี้

ปัจจุบันได้มีการรวบรวมและศึกษายุทธศาสตร์มากมายเพื่อเป็นหลักในการวางแผน ซึ่งต้องอาศัยความเข้าใจในเรื่องปัจจัยสำคัญ ตลอดจนหลักการ และแนวคิดทางยุทธศาสตร์ในแต่ละยุคสมัย รวมทั้งต้องเรียนรู้ถึงลักษณะของยุทธศาสตร์ในมิติต่างๆ และแนวคิดการพัฒนายุทธศาสตร์เพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ดังนั้นการศึกษาถึงพัฒนาการของแนวความคิดเชิงยุทธศาสตร์ (strategic thinking) ของนักยุทธศาสตร์เหล่านี้ทำให้สามารถเข้าใจและมองภาพของอนาคตได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะยุทธศาสตร์ มีหลายระดับ เช่น ยุทธศาสตร์โลก ยุทธศาสตร์ภูมิภาค ยุทธศาสตร์ชาติ และยุทธศาสตร์เฉพาะเรื่อง (http://web.schq.mi.th)

ในปัจจุบันได้มีการประยุกต์แนวคิดและวิธีการวางแผนยุทธศาสตร์มาใช้ในการดำเนินงานกันอย่างกว้างขวางมากขึ้น เริ่มจากภาคเอกชนนำไปใช้ในการแข่งขันทางธุรกิจ โดยคำนึงถึง *“การแข่งขันให้อยู่รอดและการมุ่งหวังผลกำไร”* เป็นหลัก ส่วนภาครัฐภายหลังก็ได้นำแนวคิดยุทธศาสตร์มาใช้ประยุกต์ต่อ เพื่อให้การบริหารงานภาครัฐสามารถปรับกลไกได้ทันยุคสมัย โดยคำนึงถึง *“การสนองความต้องการของประชาชน”* เป็นหลัก (http://www.rtafsf.rtaf.mi.th) ซึ่งการประยุกต์แนวคิดและวิธีการของแผนยุทธศาสตร์ไปใช้ในงานที่หลากหลายสาขามากขึ้น ได้ทำให้เรื่องการศึกษายุทธศาสตร์มีกลายเป็นเรื่องสำคัญที่มีทำการศึกษาอย่างเป็นระบบมากยิ่งขึ้น ซึ่ง กระจ่าง พันธุมนาวิน (2548) ได้จำแนกและสรุปความต่างของระดับยุทธศาสตร์ไว้ดังแผนภาพข้างล่างนี้

แผนภาพที่ 6 ลำดับชั้นของยุทธศาสตร์

ที่มา : กระจ่าง พันธุมนาวิน, 2548

อย่างไรก็ตาม ในการศึกษายุทธศาสตร์ นักยุทธศาสตร์ต่างๆ ได้เสนอว่าควรจะให้ความสำคัญกับการพิจารณาองค์ประกอบสำคัญ 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านองค์ประกอบของยุทธศาสตร์ชาติ 3 ประการ 2) ด้านลักษณะของยุทธศาสตร์ 3) ด้านการศึกษาอนาคตศาสตร์ ซึ่งการศึกษาองค์ประกอบทั้ง 3 ด้านนี้จะทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับยุทธศาสตร์ได้ชัดเจนขึ้น และจะทำให้การศึกษายุทธศาสตร์มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังที่เอกสารของสถาบันคลังสมองวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรเพื่อสังคม โดยเอกชัย ศรีวิลาศ (2548) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบต่างๆ ไว้ดังมีรายละเอียดดังนี้

1) องค์ประกอบของยุทธศาสตร์ 3 ประการ

องค์ประกอบของยุทธศาสตร์ 3 ประการอันมีจุดหมายปลายทาง (end) กรอบแนวทางหรือนโยบาย (ways) และทรัพยากรที่นำมาใช้ (mean) ซึ่งในการศึกษาจะให้ความสำคัญกับการมองถึงจุดหมายปลายทาง คือผลประโยชน์แห่งชาติเป็นการพิจารณาว่าอะไรคือส่วนได้ส่วนเสียของชาติ ซึ่งศาสตราจารย์ Frankel ได้ให้คำนิยามผลประโยชน์แห่งชาติว่าหมายถึงจุดหมายทั่วๆ ไป และความต่อเนื่องของการดำเนินการของชาติ ซึ่งจะต้องมีแนวทางของชาติในรูปนโยบายแห่งชาติ (way) ที่เป็นกรอบให้หน่วยงานต่างๆ ได้ปฏิบัติเพื่อให้บรรลุผลประโยชน์ของชาติ และการบูรณาการด้วยการนำทรัพยากรของชาติมาใช้ให้เหมาะสมหรือออกมาในรูปของมาตรการเฉพาะ (specific measurement)

2) ลักษณะของยุทธศาสตร์ (characteristics)

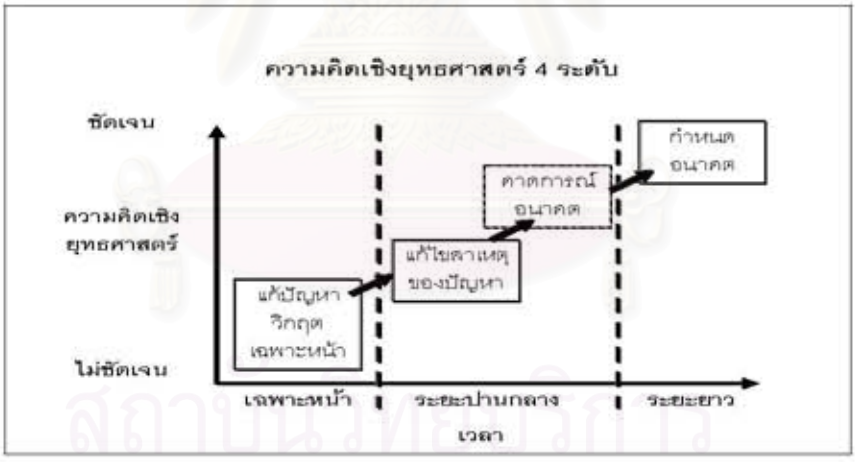
ยุทธศาสตร์เป็นการวางแผนที่มีหลายมิติที่จะต้องพิจารณาในหลายมุมมอง มีองค์ประกอบที่หลากหลาย เพราะเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่ต้องอาศัยบุคลากรที่มีประสบการณ์สูง ทั้งนี้ในมุมมองของนักวางแผนยุทธศาสตร์จะกล่าวถึงลักษณะของยุทธศาสตร์ไว้ในมิติต่างๆ เช่น มิติอนาคต (future) การสามารถเชื่อมโยงสู่การปฏิบัติ (action) การเข้าใจความสลับซับซ้อน (complexity) การมีนัยสำคัญ (significant) การเชื่อมโยงแบบบูรณาการ (comprehensive) ห้วงเวลา (time) ความเฉพาะเจาะจง (specific) ความอ่อนตัว (flexibility) ความสมบูรณ์ (completeness) ความถี่อย่างต่อเนื่อง (frequency) เป็นความลับหรือไม่ (secret) รูปแบบการเป็นทางการ (formality) อำนาจหน้าที่ (authorization) ความง่ายในการนำไปปฏิบัติ (easy of implementation) และง่ายต่อการควบคุม (easy of control)

3) การศึกษาอนาคตศาสตร์

อนาคตศาสตร์เป็นสิ่งสำคัญที่นักยุทธศาสตร์จะต้องศึกษา เพราะเป็นการศึกษาถึงวิธีการคาดการณ์อนาคต โดยในระยะหลังประมาณกว่า 30 ปีที่ผ่านมา ได้มีการศึกษาแนวความคิด ทฤษฎี และระเบียบวิธีเกี่ยวกับอนาคตศาสตร์ซึ่งถูกนำมาใช้เพื่อที่จะช่วยให้การคาดการณ์สถานการณ์หรือสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ถูกต้องอย่างมีเหตุมีผล รวมทั้งการศึกษาเปรียบเทียบแต่ละรูปแบบ และเทคนิควิธีการที่นำมาใช้เป็นเครื่องมือในการคาดการณ์อนาคต ซึ่งมีการคิดสร้างวิธีขึ้นมาหลายวิธี อาทิ วิธีการศึกษาแนวโน้ม (trend extrapolation) การศึกษาอนาคตจากความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ (expert opinion) เช่น เทคนิคเดลฟาย (delphi technic) การสร้างภาพอนาคต (scenario) การตรวจตรา/กวาดภาพหรือการแจ้งเตือน (scanning/monitoring) ฯลฯ ตลอดจนการศึกษาในเรื่องของอนาคตศาสตร์เชิงประยุกต์ ซึ่งแต่ละรูปแบบจะมีจุดเด่นจุดด้อยที่แตกต่างกัน เหมาะที่จะใช้ในแต่ละสถานการณ์ ซึ่งบางครั้งอาจใช้หลายๆ วิธีควบคู่กันไป

อย่างไรก็ดี นักวิชาการและนักยุทธศาสตร์ส่วนใหญ่ชี้ให้เห็นว่า การมองและคิดเชิงยุทธศาสตร์จะมีความชัดเจนเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับความสามารถในการมองอนาคตและการกำหนดอนาคตที่ชัดเจนด้วย ดังนั้นการศึกษาอนาคตจึงมีความสำคัญสำหรับการกำหนดยุทธศาสตร์ ดังที่ กระจ่าง พันธุมนาวิน (2548) ได้สรุปความคิดเชิงยุทธศาสตร์ไว้ในแผนภาพข้างล่างนี้

แผนภาพที่ 7 ความคิดเชิงยุทธศาสตร์ 4 ระดับ

ที่มา : กระจ่าง พันธุมนาวิน, 2548

ทั้งนี้ หลักการคิด การมองและกำหนดยุทธศาสตร์ จะต้องสามารถตอบคำถาม 3 ข้อให้ได้ นั่นคือ (http://www.rtafsf.rtaf.mi.th)

(1) *"เรากำลังจะไปไหน"* (Where are you going to?) ในทางการบริหารแล้วข้อนี้สำคัญมาก เพราะต้องกำหนดเป้าหมายไว้เสมอ ซึ่งอาจหมายถึงผลกำไรหรือผลประโยชน์ที่จะได้รับ หรืออาจเป็นความเจริญก้าวหน้าของหน่วยงานหรือประชาชน ฯลฯ ทั้งนี้แล้วแต่ภารกิจของหน่วยนั้นๆ ซึ่งจะมีคำว่าวิสัยทัศน์ พันธกิจ วัตถุประสงค์ เป้าประสงค์ เป้าหมาย ฯลฯ อยู่ด้วยเสมอ ความจริงคำเหล่านี้บอกถึงความหมายเดียวกัน แต่อยู่ในรูปแบบที่เฉพาะเจาะจงแตกต่างกัน

(2) *"เราอยู่ที่ไหน"* (Where are you now?) เพื่อที่จะทำให้ทราบว่าสภาพหรือสถานการณ์ขององค์กรหรือปัญหาในปัจจุบันเป็นอย่างไร หากไม่สามารถหาคำตอบข้อนี้ได้ การเดินทางไปยังเป้าหมายที่กำหนดไว้ก็อาจจะผิดพลาดได้เช่นกัน วิธีการหาคำตอบของข้อนี้อาจใช้การวิเคราะห์ SWOT ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ที่เน้นการตรวจสอบสภาวะแวดล้อมภายนอกและภายใน และการมองถึงจุดแข็ง จุดอ่อน วิกฤต และโอกาสต่างๆ เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์นั่นเอง

(3) *"จะไปถึงที่นั่นได้อย่างไร"* (How to get there?) ซึ่งนี่คือ "ยุทธศาสตร์" เพราะจะชี้ถึงแนวทางหรือวิธีการที่จะไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ในอนาคตได้ โดยอาจจะมียุทธศาสตร์หลายๆ ยุทธศาสตร์ที่มาประกอบกันจนสามารถบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ

ในการตอบคำถามเหล่านี้ นักยุทธศาสตร์ยังควรมีการประเมินสถานการณ์แวดล้อมหรือบริบทด้านต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อยุทธศาสตร์ด้วย เช่น การเปิดเสรีทางเศรษฐกิจการค้า (FTA) การจัดระเบียบโลกใหม่ (new world order) กระแสเสรีประชาธิปไตย กระแสโลกาภิวัตน์ การใช้เทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศ สิทธิมนุษยชน และสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจถึงยุทธศาสตร์ที่มีและพึงจะมี รวมถึงการวางยุทธศาสตร์ที่เหมาะสม

กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ หลักการสำคัญของการกำหนดยุทธศาสตร์คือจำเป็นต้องมีข้อมูลที่รอบด้าน หรือที่เรียกว่า การ "รู้เขา-รู้เรา" ซึ่งถือว่าคือหลักการเบื้องต้นที่สำคัญ และภายใต้หลักการนี้จึงมักใช้มีการทำวิเคราะห์ SWOT เพื่อจะทำให้รู้จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและภัยคุกคาม ดังนั้นการวิเคราะห์ SWOT นี้จึงเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์เชิงยุทธศาสตร์เพื่อกำหนดทิศทางและวิธีการหรือยุทธศาสตร์ไปสู่เป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ (ดำรงค์ วัฒนา, 2548)

อย่างไรก็ตาม ในแง่ของหลักการเกี่ยวกับการวิเคราะห์ SWOT นั้น จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องสามารถสรุปแนวทางได้เพื่อความเข้าใจในเบื้องต้นได้ ดังนี้

1) การประเมินขีดความสามารถขององค์กรให้รู้จุดแข็ง (strengths) และจุดอ่อน (weakness) หรือเรียกว่าประเมินภายในที่เน้นการวิเคราะห์ S & W

2) การประเมินองค์กรเพื่อให้เห็นช่องทางโอกาส (opportunities) และภัยคุกคาม (threats) หรือเรียกว่าการประเมินภายนอกที่เน้นการวิเคราะห์ O & T

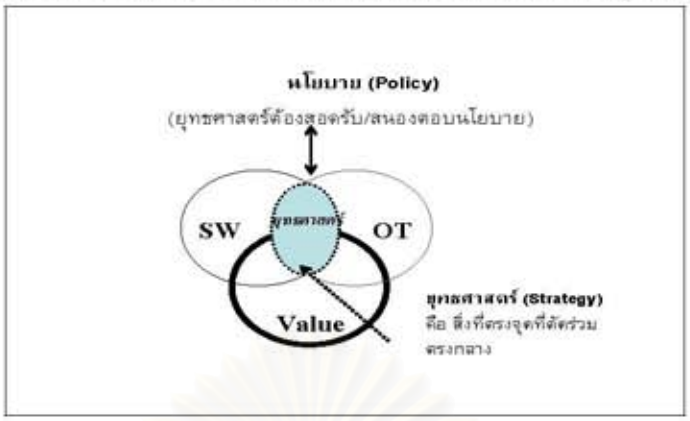
3) การวิเคราะห์จุดร่วมจากข้อมูลที่ได้จากการประเมินภายในและภายนอก วิเคราะห์มุมมองหลายมิติ หลายแนวคิด และหลายประเด็นที่จะเป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาที่เรียกว่า "ประเด็นยุทธศาสตร์" (strategic issue)

4) ประเด็นยุทธศาสตร์ จะกำหนดให้ชัดได้โดยอาศัยพันธกิจที่บ่งบอกถึงบทบาทหน้าที่ว่าจะทำอะไร กับใคร แค่ไหน อย่างไร และเชื่อว่าดีมีประโยชน์หรือมีคุณค่า หรือที่เรียกว่า "ค่านิยม" ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะมาเป็นตัวตัดสินใจคัดเลือกประเด็นยุทธศาสตร์ต่างๆ ที่สำคัญและจำเป็นสำหรับนำไปใช้

5) สิ่งที่ถูกกำหนดเป็น "ยุทธศาสตร์" คือวิธีการที่ถูกเลือก หรือสิ่งที่เป็นทางเลือกสำคัญที่เชื่อว่าเมื่อเลือกไปปฏิบัติการแล้วจะนำไปสู่การบรรลุเป้าประสงค์ที่วางไว้อย่างแน่นอน

จากที่กล่าว สามารถสรุปกรอบแนวคิดการวิเคราะห์ SWOT เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์ได้ดังแผนภาพข้างล้างนี้

แผนภาพที่ 8 กรอบแนวคิดการวิเคราะห์ SWOT เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์

กล่าวโดยสรุปคือ แนวคิดยุทธศาสตร์และการศึกษายุทธศาสตร์มีความสำคัญยิ่งที่จะทำให้เกิดความเข้าใจทั้งในเชิงการรู้ถึงแนวคิด หลักการ สาระสำคัญ และที่มาที่ไปของยุทธศาสตร์หนึ่งๆ ที่เป็นฐานคิดในการกำหนดยุทธศาสตร์ต่างๆ เพื่อประโยชน์ขององค์กรและการขับเคลื่อนงานเชิงนโยบาย

อย่างไรก็ตาม ปัญหาในการศึกษายุทธศาสตร์ในปัจจุบันประการหนึ่ง คือนักยุทธศาสตร์หรือนักวางแผนองค์กรในทุกระดับส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจ และไม่ให้ความสำคัญในเรื่องการจัดการเชิงยุทธศาสตร์ อาศัยเพียงหลักการวางแผนทั่วไปแบบเดิมโดยไม่เน้นหน้าที่สำคัญ แผนที่ได้จึงไม่ครอบคลุมทุกด้าน หรือขาดความต่อเนื่องเชื่อมโยงในภารกิจ วัตถุประสงค์ นโยบาย และยุทธศาสตร์ เป็นต้น (ธตรัฐ ธนะสมบูรณ์, 2547) ซึ่งทำให้การวางแผนเชิงยุทธศาสตร์เป็นเพียงแผนการ แต่ไม่นำไปสู่ยุทธศาสตร์ที่ใช้ประโยชน์ได้จริง ดังนั้นความสำคัญของแนวคิดยุทธศาสตร์และการศึกษายุทธศาสตร์จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับนักยุทธศาสตร์ รวมถึงนักนโยบาย และนักวิชาการด้านการศึกษาและการพัฒนาในปัจจุบัน

2.2.3 การกำหนดยุทธศาสตร์ และพัฒนาแผนยุทธศาสตร์

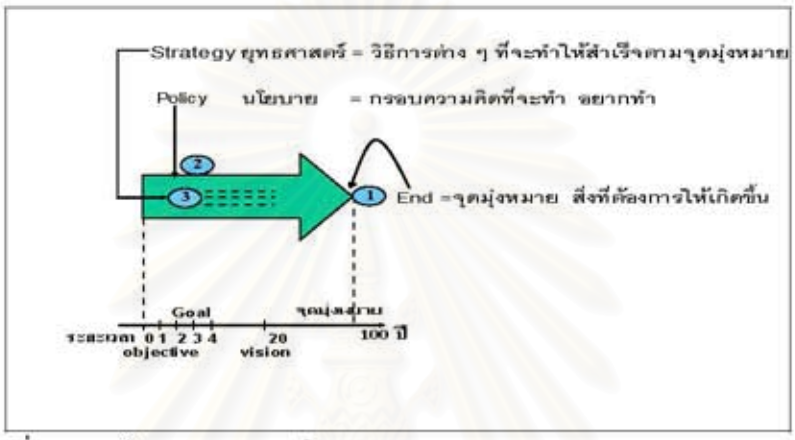
การกำหนดยุทธศาสตร์เป็นการกำหนดวิธีการที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมาย ซึ่งในเอกสารแนวคิดและการกำหนดยุทธศาสตร์ เช่น กระจ่าง พันธุมนาวิน, ธตรัฐ ธนะสมบูรณ์, ดำรง วัฒนา ฯลฯ ได้กล่าวถึงแนวทางการวางยุทธศาสตร์หรือการเขียนแผนยุทธศาสตร์ ซึ่งมีคำสำคัญที่เกี่ยวข้อง อาทิ

- *จุดมุ่งหมายหรือเป้าหมาย* (end) คือ สิ่งที่ต้องการให้เกิดขึ้นในอนาคต
- *วิสัยทัศน์* (vision) คือเป็นเป้าหมายที่อยู่ในลักษณะกว้างๆ เฉพาะเจาะจงน้อย
- *วัตถุประสงค์* (objective) หรือปลายทางของแผน ซึ่งหน่วยงานต้องทำให้สำเร็จ หรือปลายทางที่พึงจะเป็น
- *นโยบาย* (policy) เป็นกรอบความคิด/แนวคิด/ลู่ทาง ที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร
- *ยุทธศาสตร์* (strategy) หรือการกำหนดวิธีการที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ของแผน
- *การวางแผนเชิงยุทธศาสตร์* กระบวนการซึ่งผู้บริหารระดับสูงกำหนดวัตถุประสงค์ แนวการปฏิบัติ และวิธีการที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์นี้ ตลอดจนกำหนดแผนระยะสั้น เพื่อความมั่นใจว่ายุทธศาสตร์นี้ถูกนำไปปฏิบัติอย่างถูกต้อง

- *พันธกิจ หรือภารกิจ* (mission) คือการกำหนดจุดมุ่งหมายเบื้องต้นที่สำคัญขององค์กร โดยผ่านคำขวัญ วัฒนธรรม หรือระบบคุณค่าที่องค์กรยึดถือ การตระหนักถึงภารกิจเพื่อให้รู้ว่า กำลังทำเรื่องอะไรอยู่
- *ยุทธวิธี* (tactic) เป็นวิธีการในการบรรลุเป้าหมายด้านต่าง ๆ

ทั้งนี้สามารถสรุปความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ได้เป็นแผนภาพข้างล่างนี้

แผนภาพที่ 9 ความสัมพันธ์ระหว่างนโยบายและยุทธศาสตร์

ที่มา : ธตรัฐ ธนะสมบูรณ์ (2547)

จากแผนภาพนี้จะเห็นได้ว่า ยุทธศาสตร์ต่าง ๆ เกิดขึ้นจากการมองเห็นจุดมุ่งหมายหรือสิ่งที่ต้องการให้เกิดเป็นโจทย์สำคัญ ซึ่งจากจุดมุ่งหมายที่คาดหวังนี้จะนำมาซึ่งการกำหนดวิสัยทัศน์ที่เป็นการคิดหรือมองล่วงหน้าว่าหวังจะให้เกิดอะไรภายใต้เงื่อนระยะเวลาที่หวังไว้ ตามด้วยการกำหนดวัตถุประสงค์ และนโยบายที่เป็นกรอบความคิดหรือทิศทางที่พึงจะทำ จากนั้นจึงเป็นการแปลงนโยบายไปสู่ยุทธศาสตร์หรือวิธีการที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมาย ซึ่งจะมีการกำหนดภารกิจสำคัญหรือสิ่งที่จะปฏิบัติไว้ และอาจมีการกำหนดยุทธวิธีในการทำงานและแผนการจัดการยุทธวิธีต่าง ๆ ให้มีประสิทธิภาพ เพื่อให้ยุทธศาสตร์ที่วางไว้นำไปสู่การบรรลุผลในเชิงนโยบายและจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้

สิ่งสำคัญของการกำหนดยุทธศาสตร์และพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ คือจะต้องมองไปถึงกระบวนบริหารเชิงยุทธศาสตร์ ซึ่งที่ต้องมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันทั้งระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกำหนดยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ควรคำนึงถึงกลไกการจัดการเชิงยุทธศาสตร์ (strategic management) ที่ถือว่าเป็นกลไกสำคัญที่จะทำให้เกิดยุทธศาสตร์ที่เหมาะสม และถูกนำไปใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งนักวิชาการต่างเสนอแนวทางในการจัดการเชิงยุทธศาสตร์ต่างกันไป อาทิ

ธตรัฐ ธนะสมบูรณ์ (2547) กล่าวว่าในกระบวนการจัดทำยุทธศาสตร์และแผนยุทธศาสตร์ว่าควรมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้ 1) นโยบาย 2) อาณัติ 3) ภารกิจ 4) การวิเคราะห์ปัจจัยภายนอก และภายใน 5) การกำหนดประเด็น 6) การกำหนดยุทธศาสตร์ หรือกลยุทธ์ 7) การเลือก/ตัดสินใจดำเนินยุทธศาสตร์ 8) การประกาศวิสัยทัศน์ 9) การแปลงยุทธศาสตร์ไปสู่การปฏิบัติ 10) การประเมินผล

กระจ่าง พันธุมนาวิน (2548) เห็นว่า ในกระบวนการกำหนดยุทธศาสตร์ นอกจากจะคำนึงถึงเป้าหมายหรือวิสัยทัศน์องค์กร (mission-vision) แล้ว ควรคำนึงถึงกระบวนการต่อไปนี้

1) วิเคราะห์กิจการขององค์กร

2) วิเคราะห์องค์กร

3) วิเคราะห์ "ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย"

4) วิเคราะห์สถานการณ์แข่งขัน

5) วิเคราะห์ SWOT

6) สร้างหรือกำหนดยุทธศาสตร์ที่สนองพันธกิจ

ทั้งนี้ในขั้นที่ 1) ถึง 6) จะเป็นกระบวนการกำหนดยุทธศาสตร์

7) กำหนดเป้าหมายของแต่ละยุทธศาสตร์

8) สนธิเข้ากับกระบวนการ scorecard

9) กำหนดผลสำเร็จที่เป็นรูปธรรม

10) กำหนด ดัชนีชี้วัดความสำเร็จ แผนปฏิบัติการ ระบบติดตามประเมินผล

ส่วนในขั้นที่ 7) - 10) จะเป็นการแปลงยุทธศาสตร์ไปสู่การปฏิบัติ

ขณะที่ ดำรง วัฒนา (2548) ได้กล่าวถึงแนวคิดในการพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ในเรื่องการจัดการเชิงยุทธศาสตร์ หรือที่ ดำรง เรียกว่าเป็น "การจัดการเชิงกลยุทธ์" (strategic management) ไว้ว่าเป็นการบริหารเชิงยุทธศาสตร์ซึ่งประกอบด้วยส่วนต่างๆ ดังนี้

1) การจัดวางกลยุทธ์ (strategy formulation) หรือการวางแผนยุทธศาสตร์ (strategic planning) ได้แก่

1.1) การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกเพื่อหาโอกาสและภัยคุกคามโดยพิจารณาในแง่ต่างๆ เช่น การเมือง เศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี การต่างประเทศ ตลาด ลูกค้า คู่แข่ง ผู้สนับสนุน วัตถุดิบ และตลาดแรงงาน ฯลฯ

1.2) การวิเคราะห์สถานการณ์ภายในเพื่อหาจุดแข็งและจุดอ่อน เช่น ความสามารถด้านการตลาด การผลิต การเงิน สารสนเทศ กฎระเบียบ การจัดการ และทรัพยากรบุคคล ฯลฯ

1.3) การกำหนดทบทวนวิสัยทัศน์และภารกิจขององค์กรเพื่อกำหนดให้แน่ชัดว่า องค์กรนั้นๆ มีลักษณะเช่นใด มีหน้าที่บริการอะไร แก่ใครบ้าง โดยมีปรัชญาในการดำเนินการเช่นใด

1.4) การกำหนดวัตถุประสงค์ขององค์กร

1.5) การวิเคราะห์และเลือกกำหนดกลยุทธ์และแนวทางพัฒนาองค์กร

2) การนำกลยุทธ์ไปปฏิบัติ (strategic implementation)

2.1) การกำหนดเป้าหมายการดำเนินงาน

2.2) การวางแผนปฏิบัติการ (action plan)

2.3) การปรับปรุงและพัฒนาองค์กร เช่น ในด้านโครงสร้าง ด้านระบบงาน ด้านทรัพยากร ด้านบุคคล ด้านวัฒนธรรมองค์กรและปัจจัยการบริการต่างๆ ในองค์กร

3) การควบคุมและประเมินผลเชิงกลยุทธ์ (strategic control & evaluation)

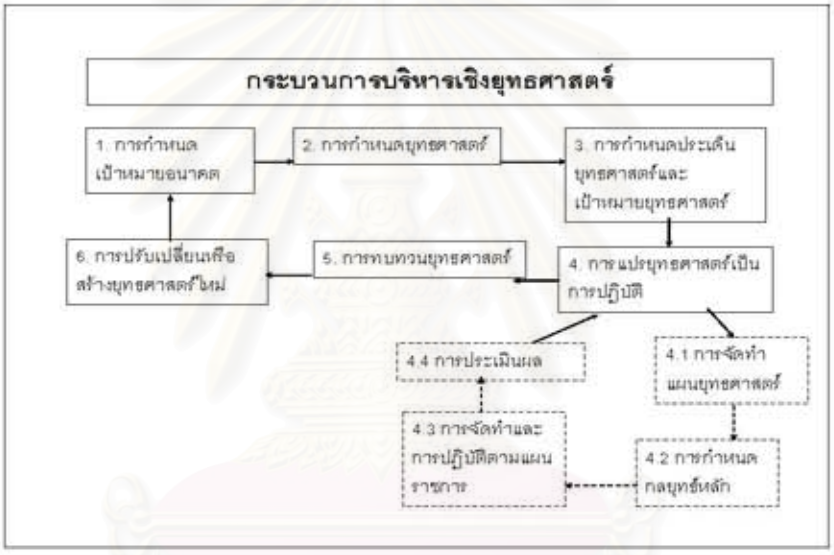
3.1) การติดตามตรวจสอบผลการดำเนินงาน

3.2) การติดตามสถานการณ์และเงื่อนไขต่างๆ

จากที่กล่าวจะเห็นได้ว่า ยุทธศาสตร์จะถูกกำหนดขึ้นจากกระบวนการคิดและวิเคราะห์ถึงจุดแข็ง จุดอ่อน การมองเห็นภัยคุกคามและโอกาส ซึ่งถือว่าการวิเคราะห์ถึงสิ่งเหล่านี้จะทำให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการกำหนดยุทธศาสตร์ที่เหมาะสม ในขณะเดียวกันการแปลงยุทธศาสตร์ไปสู่การปฏิบัติก็ช่วยให้เกิดการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ที่เกิดผลเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น ซึ่งยุทธศาสตร์ที่ใช้จะมีประสิทธิภาพหรือก่อประสิทธิผลเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับการควบคุมและประเมินผลเชิงยุทธศาสตร์ ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลป้อนกลับสำหรับการพัฒนายุทธศาสตร์ต่อเนื่องไป

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ง่ายอาจสรุปวงจรการกำหนดยุทธศาสตร์และการบริหารจัดการยุทธศาสตร์ได้ ดังที่ กระจ่าง พันธุมนาวิน (2548) ได้สรุปไว้ในแผนภาพข้างล่างนี้

แผนภาพที่ 10 วงจรการกำหนดยุทธศาสตร์และการบริหารจัดการยุทธศาสตร์

ที่มา : กระจ่าง พันธุมนาวิน, 2548

จากที่กล่าวจะเห็นได้ว่า การกำหนดยุทธศาสตร์ คือการคิดตั้งเป้าหมายไว้ก่อน แล้วหาวิธีการทำให้สิ่งที่อยากให้เกิดหรือเป้าหมายที่มุ่งหวังให้สามารถเกิดขึ้นได้ภายในระยะเวลาที่กำหนด ซึ่งนอกจากจะต้องศึกษาวิเคราะห์ยุทธศาสตร์และพิจารณาองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องแล้ว ยังต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการทางยุทธศาสตร์ รวมถึงกระบวนการบริหารเชิงยุทธศาสตร์ ซึ่งไม่เพียงแต่จะช่วยทำให้เห็นภาพรวมและความเชื่อมโยงสอดคล้องระหว่างนโยบายและยุทธศาสตร์ และองค์ประกอบต่างๆ แล้ว ยังเป็นบทเรียนสำคัญที่จะช่วยให้กระบวนการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์เป็นไปอย่างเหมาะสมและสามารถนำไปใช้ได้ตามที่มุ่งหมายด้วย

อย่างไรก็ดี การจัดทำยุทธศาสตร์จะต้องเกิดจากการระดมความคิดที่หลากหลายและการมีข้อมูลรอบด้าน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการจัด "แผนยุทธศาสตร์" ซึ่งจะเป็นกรอบแนวทางการบริหารเพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายที่วางไว้

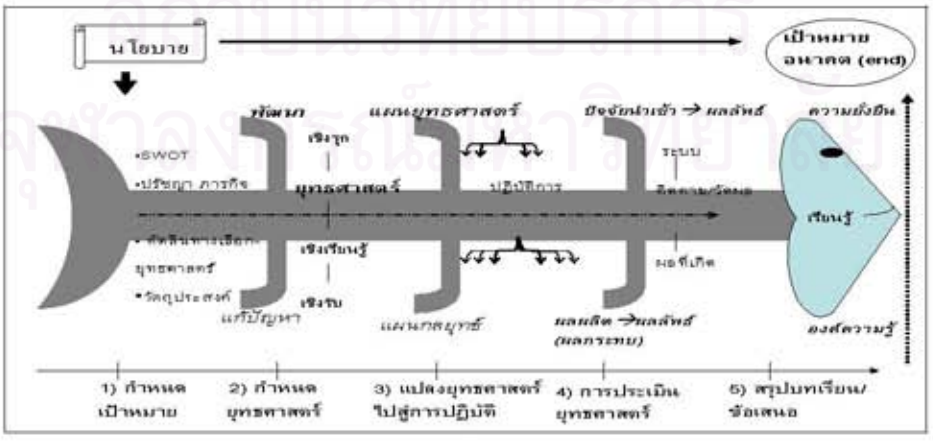
จากที่กล่าวมาทั้งหมดได้สะท้อนให้เห็นว่า กระบวนการคิดและการกำหนดยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมจะก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างแท้จริง ดังนั้นในการกำหนดยุทธศาสตร์จึงมิใช่เพียงแต่เป็นการ

เลือกวิธีการดำเนินการเพื่อให้บรรลุผลในห้วงเวลาตามเป้าหมายที่ปรารถนาเท่านั้น หากแต่ยังต้องมีการคาดการณ์ถึงการนำยุทธศาสตร์ไปใช้ หรือมองไปถึงผลกระทบในอนาคตจากการใช้ยุทธศาสตร์ที่เลือกไว้ด้วย ฉะนั้นกระบวนการคิดเชิงยุทธศาสตร์ที่ดีจึงต้องให้ความสำคัญกับการคิดแบบบูรณาการ การคิดเชิงอนาคต และอาศัยพลังการมีส่วนร่วมในกำหนดยุทธศาสตร์ด้วย เรียกได้ว่า การกำหนดยุทธศาสตร์จำเป็นอย่างยิ่งต้องอาศัยความรู้หรือปัญญา และพลังของผู้รู้ในด้านต่าง ๆ มาร่วมกันวางยุทธศาสตร์ด้วย ดังข้อคิดจาก ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร (http://www.thaigov.go.th) ที่ได้กล่าวว่า

> *"...วันนี้เมื่อโลกสิ้นสุดยุคสงครามเย็น ค่ายเสรีประชาธิปไตยชนะเด็ดขาด สิ่งที่ตามมา คือ ระบบการทำมาหากินที่เรียกว่า ระบบทุนนิยม ซึ่งเป็นการแข่งขันกันเพื่อให้เกิดความได้เปรียบเสียเปรียบ แข่งขันกันใหญ่ แข่งขันกันโต โดยสะสมทรัพย์สินทางปัญญา หรือความมั่งคั่งทางปัญญาและการเข้าแหล่งทุน นอกจากนี้เทคโนโลยีสมัยใหม่ยังเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในการนำความรู้ ความรู้จะเป็นหัวใจสำคัญในการนำไปสู่การดำรงชีวิตในยุคทุนนิยม และเมื่อโลกเปลี่ยนมาถึงยุคที่สาม ซึ่งเป็นยุคของ Internet นั้น ทำให้ข้อมูลสามารถหลั่งไหลถ่ายเทได้สะดวกมาก จนกระทั่งข้ามวัฒนธรรม จึงมีข้อมูลมากเหลือเกินที่เข้ามาสู่มนุษย์ จนต้องหาเครื่องมือในการค้นหาต่าง ๆ (search engine) มาใช้ ฉะนั้นวันนี้มีข้อมูลอย่างเดียวไม่พอ สิ่งสำคัญคือ ความรู้ในการเลือกใช้ข้อมูลที่ถูกต้อง และเอาข้อมูลเหล่านั้นมาวิเคราะห์วิจัยจนเกิดความรู้ขึ้นมา เพราะฉะนั้นความรู้คือพลัง"*

กล่าวโดยสรุปคือ ยุทธศาสตร์คือวิธีการนำพาสิ่งต่างๆ ไปสู่เป้าหมาย สำหรับประเทศไทยกำลังต้องการยุทธศาสตร์การพัฒนาที่จะพาประเทศไปสู่อนาคตที่พึงประสงค์ ซึ่งประเวศ วะสี (2546) เห็นว่าคือ ยุทธศาสตร์ทางปัญญา ดังนั้นเมื่อหันมามองในมิติการศึกษาในฐานะเครื่องมือสร้างปัญญาจะเห็นได้ชัดว่า หากสามารถวางยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อสร้างเด็กและเยาวชนไทยรุ่นใหม่ได้อย่างเหมาะสมแล้ว ก็คาดการณ์ได้ว่า ในอีกสิบปีข้างหน้าเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ก็จะกลายเป็นพลังสำคัญของการสร้างอนาคตประเทศต่อไปในภายหน้าเช่นกัน

แผนภาพที่ 11 สรุปกรอบแนวคิดการทำยุทธศาสตร์และจัดการยุทธศาสตร์

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ด้านการศึกษาและการพัฒนา

2.3.1 แนวคิดเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์การศึกษาแบบมุ่งอนาคต

หลังทศวรรษ 1960 เป็นต้นมา แนวคิดการศึกษาอนาคต (future study) ได้แพร่กระจายไปวงกว้างมากขึ้น ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาเครื่องมือวิจัยอนาคตที่เที่ยงตรงแน่นอนมากยิ่งขึ้น รวมไปถึงการประยุกต์ใช้แนวคิดดังกล่าวในงานสาขาต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ในการบริหาร การวางนโยบายและยุทธศาสตร์ที่หลากหลายมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับงานด้านการศึกษา (education)

Edward Cornish (2005) มองว่า อิทธิพลทางความคิดอนาคตได้เปลี่ยนมุมมองต่อการศึกษาด้วยการจุดประกายให้เห็นว่า มนุษย์เราเป็นผู้ตัดสินและมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างอนาคต โดยไม่ว่าอนาคตนั้นจะดีหรือไม่ มนุษย์ย่อมมีส่วนเกี่ยวข้องต่อการสร้างอนาคตไม่ทางใดทางหนึ่งเสมอ อนาคตจึงมิใช่สิ่งที่เป็นพรหมลิขิตหรือถูกกำหนดขึ้นมาก่อน ดังนั้นภาระหน้าที่ของมนุษย์ในปัจจุบันจึงมีนัยต่ออนาคตในวันข้างหน้าด้วย Cornish ยังได้ย้ำว่าภารกิจการให้การศึกษาและให้ความเข้าใจเกี่ยวกับอนาคตสำหรับคนรุ่นใหม่คือภารกิจสำคัญยิ่งของมนุษย์ในวันนี้ เพราะการศึกษาคือเครื่องมือสร้างคน สร้างอนาคตสังคมที่ดีในวันหน้า

ดังนั้นในมิติการศึกษา กระแสทั่วโลกจึงเริ่มหันมาให้ความสนใจต่อมุมมองแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาใหม่ โดยประยุกต์แนวคิดอนาคตศึกษา (future study) ที่สนใจการศึกษาอนาคต ตลอดจนวิธีวิทยาที่ใช้ในการศึกษาแนวโน้ม และทางเลือกต่าง ๆ ที่มีความเป็นไปได้ในอนาคต (alternatives futures) (จุมพล พูลภัทรชีวิน, 2547) มาเป็นฐานในการมองเรื่องการศึกษา (education) รวมไปถึงการใช้ประโยชน์จากการประยุกต์แนวคิดอนาคตศึกษามาใช้ในการวางวิสัยทัศน์ นโยบายและยุทธศาสตร์ด้านการศึกษาด้วยเช่นกัน

ความเคลื่อนไหวในวงวิชาการด้านการศึกษา การวิจัยและการพัฒนาที่เห็นได้ชัด เช่น ความสนใจต่อการศึกษาแนวโน้มต่าง ๆ รวมถึงแนวโน้มของการศึกษา (education trend) พร้อมกับการเปิดประเด็นเกี่ยวกับแนวคิดการศึกษาในอนาคต (future education) ที่คาดว่าจะมีโฉมหน้าเปลี่ยนไปโดยมีความหลากหลายทั้งในด้านการจัดการศึกษาและหลักสูตร รวมทั้งการมีนิยามของผู้เรียนที่เปลี่ยนไปที่ครอบคลุมคนทุกเพศทุกวัย ตลอดจนบทบาทใหม่ของครูในอนาคต เป็นต้น นอกจากนี้เรื่องของยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต (future-oriented education) ก็ถูกเน้นหนักมากขึ้น ไม่ว่าจะในเชิงของการวางนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษา และนัยของการเป็นนวัตกรรมการจัดการศึกษาแบบมุ่งอนาคต

กล่าวคือ ความเคลื่อนไหวดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ของการศึกษาเพื่อการพัฒนาอยู่ไม่น้อย นอกจากนี้ในช่วงทศวรรษที่ 1970 ทั้งวงการศึกษาอนาคต และศาสตร์ด้านการศึกษา (education) ต่างก็เริ่มเกิดการเรียนรู้ว่า การศึกษาอนาคตจะไม่สามารถกำหนดรูปแบบการศึกษาและมุ่งตรงไปยังอนาคตทางการศึกษาที่พึงปรารถนาได้ หากว่าการศึกษาอนาคตนั้นไม่ได้คำนึงถึงอนาคตของสังคมในด้านอื่น ๆ เช่น ด้านรัฐบาล ชุมชน ธุรกิจ และอุตสาหกรรม ตลอดจนตัวแปรด้านการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม เทคโนโลยี เป็นต้น (วิโรจน์ สารรัตนะ, 2547) ดังนั้นจึงทำให้แนวคิดทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต (future-oriented education) หันมาให้ความสนใจต่อการมองแนวโน้มในหลากหลายด้านเพิ่มขึ้น รวมถึงแรงขับหรือเงื่อนไขที่คาดว่าอาจจะเกิดขึ้นได้ ไม่ว่าจะมีความ

แน่นอนหรือไม่ เพื่อให้มองเห็นสิ่งที่คาดว่าจะเกิด รวมถึงทางเลือกต่างๆ และสามารถวางแผนสำหรับอนาคต หรือตัดสินใจในปัจจุบันได้อย่างรอบคอบ

ตารางที่ 9 ลักษณะสำคัญระหว่างแนวคิดเรื่องอนาคตศึกษา การศึกษาในอนาคต และการศึกษาแบบมุ่งอนาคต

จุดเน้น	อนาคตศึกษา (future study)	การศึกษาในอนาคต (future education) vs การศึกษาแบบมุ่งอนาคต (future-oriented education)	
		ลักษณะที่ 1	ลักษณะที่ 2
กรอบความคิด	วิชาสาขาใหม่ที่ศึกษาถึงแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการศึกษาอนาคต ตลอดจนระเบียบวิธีที่ใช้ในการศึกษาแนวโน้ม และทางเลือกต่างๆ ที่มีความเป็นไปได้ในอนาคต	การกล่าวถึงแนวคิดของการศึกษาในอนาคตว่ามีลักษณะอย่างไร มีระบบหรือแนวทางการจัดการศึกษาเช่นใด เช่น ลักษณะของห้องเรียนที่เปิดกว้าง การเรียนรู้ที่มีลักษณะเปลี่ยนไปหลากหลายรูปแบบ บทบาทของครูในอนาคต	แนวคิดและแนวทางการจัดการศึกษาที่อาศัยอนาคตเป็นตัวตั้ง เช่น แนวโน้มด้านต่างๆ การคิดถึงอนาคตที่คาดว่าจะเกิด จินตภาพเกี่ยวกับอนาคต เป็นต้นมาเป็นเงื่อนไขจัดการศึกษาหรือการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนมองเห็นสิ่งที่คาดว่าจะเกิด และทางเลือกต่างๆ สามารถวางแผนสำหรับอนาคต หรือตัดสินใจในปัจจุบันได้อย่างรอบคอบ
หลักการพื้นฐาน	เชื่อว่าอนาคตเป็นสิ่งที่ควบคุมได้ ใช้เหตุผลและวิธีทางวิทยาศาสตร์ในการศึกษาความเป็นไปของอนาคตในรูปแบบต่างๆ มีเงื่อนไขของระยะเวลาในอนาคต เน้นผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้ให้แนวโน้มและข้อมูลสำคัญ (จุมพล พูลภัทรชีวิน, 2548)	การศึกษามีหลายรูปแบบหลายระบบ ลักษณะของการศึกษาในอนาคตแปรเปลี่ยนไปขึ้นอยู่กับพลวัตรที่เปลี่ยนแปลง ขึ้นอยู่กับปรัชญาของการศึกษาแต่ละแบบ แนวโน้มและภาพอุดมคติที่มุ่งหวัง	การกระตุ้นให้เกิดกระบวนการทางการศึกษาหรือการเรียนรู้ที่ผู้เรียนได้มองเห็นแนวโน้ม คิดล่วงหน้า มองอนาคต หรือมีจินตนาการเกี่ยวกับอนาคตที่จะมาถึงภายใต้แนวโน้มต่างๆ หรือจินตนาภาพที่วาดไว้
เป้าหมายการสร้างคน	● มุ่งสร้างนักอนาคตศึกษา นักวิทยาศาสตร์ ผู้สนใจเกี่ยวกับการศึกษาอนาคต (future study)	● มุ่งสร้างผู้เรียนกลุ่มเป้าหมายกว้าง โดยไม่จำกัดวัยและเพศ ให้เป็นบุคคลที่พึงประสงค์ในมิติต่างๆ	● ในระดับกว้าง คือมุ่งสร้างผู้เรียนทั่วไปไม่จำกัดวัยเพศ ● ในระดับแคบ คือมุ่งสร้างผู้เรียนรุ่นใหม่ที่มีเข้าใจความเปลี่ยนแปลง สามารถปรับตัวกับพลวัตรและแนวโน้มใหม่ได้ เป็นผู้ผลิต นักนโยบาย นักวางแผน และผู้นำรุ่นใหม่ในสาขาต่างๆ
บทบาทของผู้ศึกษา/ผู้เรียน	● การเข้าไปศึกษาเรื่องเกี่ยวกับอนาคตอย่างเป็นระบบ เช่น แนวโน้ม การคาดการณ์	● การตื่นตัวต่อการเรียนรู้ สนใจค้นคว้าเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง เป็นคนแห่งการเรียนรู้ และใฝ่เรียนรู้ตลอดชีวิต	● การศึกษาแนวโน้ม การคิดถึงอนาคต และการออกแบบ วางแผนหรือเสนอแนะเกี่ยวกับการรับมือกับอนาคตที่จะมาถึง
บทบาทของผู้ให้ข้อมูลความรู้/ผู้จัดการศึกษา/ผู้สอน	● ผู้เชี่ยวชาญที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับแนวโน้มได้รอบด้าน สามารถมองเห็นโอกาสที่จะเกิดขึ้น และทางเลือกต่างๆ ที่จะเป็นไปได้ในอนาคต	● มีความรู้รอบด้าน สามารถจัดการศึกษา และอำนวยการให้เกิดการศึกษาและการเรียนรู้ที่พึงประสงค์ และเรียนรู้ร่วมกับผู้เรียน	● มีความรู้รอบด้าน สามารถจัดการศึกษา และอำนวยการให้เกิดกระบวนการทางการศึกษาหรือการเรียนรู้ที่มองเห็นแนวโน้ม โอกาสและความเป็นไปได้ของสิ่งที่จะเกิดขึ้น เพื่อเตรียมการในปัจจุบัน

โดยสรุปคือความเคลื่อนไหวด้านแนวคิดการศึกษาแบบมุ่งอนาคต นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1980 เรื่อยมา นานาประเทศต่างให้ความสนใจกับเรื่องนี้กันมากยิ่งขึ้นทั้งในเชิงแนวคิด หลักการ และวิธีการ จนนำไปสู่การมีนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตในหลายประเทศ ซึ่งยังคงปรากฏความเคลื่อนไหวในเรื่องดังกล่าวอย่างต่อเนื่องมาจนกระทั่งปัจจุบัน อาทิ

ประเทศเนเธอร์แลนด์มีเป้าหมายที่จะมุ่งพัฒนาประเทศให้เติบโตทางด้านอุตสาหกรรม พร้อมกับประกาศ *"Create The Future"* และยุทธศาสตร์การศึกษาแบบมุ่งอนาคต (future-oriented education) ที่เน้นการสร้างนักออกแบบวิศวอุตสาหกรรมรุ่นใหม่ เพื่อเป็นแกนนำประเทศให้ก้าวทันโลกในทศวรรษหน้า เช่น การปฏิรูปหลักสูตรอุดมศึกษา สภาพแวดล้อมและกิจกรรมการเรียนการสอนให้เอื้อต่อการเรียนรู้ในสาขาการออกแบบวิศวอุตสาหกรรม ทั้งผู้เรียนจะต้องสามารถออกแบบอุตสาหกรรมและนวัตกรรมการผลิตใหม่ๆ จากบทเรียนในอดีตและการคาดการณ์แนวโน้มด้านอุตสาหกรรม รวมถึงการให้ผู้เรียนสร้างภาพหรือวาดภาพอนาคต (scenario) เพื่อดูความเป็นไปได้และแนวทางที่จะทำให้เกิดหรือนำนวัตกรรมใหม่ๆ นั้นไปใช้ได้จริง (Eger, Lutters and Houten, 2004)

ขณะที่ยุทธศาสตร์ของประเทศเยอรมัน มีการพัฒนามหาวิทยาลัย International Tele-University Germany (INTUG) (http://www.iued.uni-heidelberg.de) ที่เน้นรูปแบบการจัดการแบบมุ่งอนาคต (future-oriented model) ภายใต้ความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัย Freiburg, Heidelberg, Karlsruhe และ Mannheim โดยเน้นการเชื่อมโยงระบบการศึกษาและรูปแบบการเรียนรู้ของมหาวิทยาลัยไปกับสถานการณ์ความเคลื่อนไหวด้านต่างๆ ในตลาดโลก และภายใต้แนวทางการพัฒนาประเทศของเยอรมัน

นอกจากนี้ยังมีความเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับโรงเรียนอนาคตในโครงการนำร่องต่างๆ เช่น งานขององค์กร OECD/CERI (2001: 120) ที่เป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการศึกษาที่ดำเนิน *"โครงการโรงเรียนเพื่อวันพรุ่งนี้"* โดยได้มีการศึกษาและจัดทำภาพอนาคต 6 ภาพสำหรับโรงเรียนแห่งอนาคต โดยภาพอนาคตนั้นมีองค์ประกอบที่แตกต่างกันทั้งแนวโน้มความเป็นไปได้ ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆ และแนวทางสำหรับการจัดทำนโยบายพร้อมๆ กับข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อขับเคลื่อนโครงการดังกล่าวให้เกิดผลในทางปฏิบัติได้จริงด้วย

นอกเหนือจากนั้นในรายงาน World Future Society (WFS, 2004) ยังได้ชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มที่แนวคิดและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตจะยิ่งทวีความสำคัญไปทั่วโลกมากขึ้น โดยอ้างถึงผลสัมมนาเกี่ยวกับการมองอนาคตโลก มองอนาคตการศึกษาที่ได้จัดขึ้นที่มหาวิทยาลัย Tamkang ในประเทศไต้หวันเมื่อปีค.ศ.2004 ว่า ผลของสัมมนาร่วมกันระหว่างนักวิชาการที่เป็นตัวแทนจากประเทศไต้หวัน ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย และนักอนาคตสถาบันด้านอนาคต ซึ่งต่างเห็นพ้องต้องกันว่าภายใต้พลวัตรของโลกและแนวโน้มใหม่ๆ จำเป็นต้องอาศัยยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อที่จะสร้างคนยุคใหม่ โดยเฉพาะกับผู้นำรุ่นใหม่ที่มีความคิดความสามารถในการมองไกล คิดไกล มีความรู้รอบ เข้าใจความเปลี่ยนแปลง ยืดหยุ่นและรู้จักเตรียมการวางแผน หรือเสนอทางเลือกที่หลากหลายสำหรับรับมือหรือจัดการกับอนาคตที่จะมาถึงได้ รวมถึงมีจิตสำนึกอนาคตโดยมีความรับผิดชอบต่อแผนการและกระทำในปัจจุบัน โดยข้อสรุปของรายงานฉบับนี้ได้ย้ำความสำคัญของยุทธศาสตร์ดังกล่าวอันเป็นคำตอบสำหรับการศึกษาและการพัฒนายุคใหม่ ซึ่งเสนอให้มีการพัฒนามหาวิทยาลัยแห่งอนาคต ซึ่งมหาวิทยาลัย

Tamkang ของประเทศไต้หวันก็ได้เสนอตัวที่ขับเคลื่อนด้านนี้ นอกจากนี้รายงานฉบับนี้ยังเสนอให้มีการให้ความร่วมมือส่งเสริมการพัฒนาการศึกษาแบบมุ่งอนาคตของการศึกษาในระดับต่างๆ ทั้งในระบบและนอกระบบให้มากขึ้นด้วย โดยอาศัยเครือข่ายวิชาการระหว่างประเทศทั้งที่เป็นนักนโยบายและยุทธศาสตร์ นักการศึกษา นักวิชาการ นักพัฒนา และนักอนาคต เป็นต้น

เมื่อเจาะลึกลงไปในในมิติของการศึกษาเพื่อตอบสนองแนวโน้มในอนาคตเฉพาะด้านก็พบความเคลื่อนไหวที่น่าสนใจเช่นกัน ทั้งนี้หลายประเทศได้มีความเคลื่อนไหวในการวางนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาที่อิงแนวโน้มต่างๆ อาทิ ภายใต้แนวโน้มของความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ตลอดจนแนวโน้มสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ หลายประเทศหันมาให้ความสำคัญกับดำเนิน*ยุทธศาสตร์การวิจัยและพัฒนาในด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี*มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นประเทศนิวซีแลนด์ อังกฤษ จีน สหรัฐอเมริกา ไทย หรือแม้แต่ประเทศเกาหลี ซึ่งกรณีประเทศเกาหลีนั้นได้ประกาศแผนการขับเคลื่อนในเรื่องดังกล่าว ซึ่งจะดำเนินการภายใต้โครงการ 21st Century Frontier R & D Project หรือตัวอย่างประเทศเยอรมัน ดังในเอกสารนโยบายเร่งด่วนด้านการศึกษาและการวิจัยของ The Federal Ministry of Education and Research (BMBF) ของรัฐบาลเยอรมันเรื่อง *Education, Research, Innovation – Shaping our Future* (http://www.BMBF) ที่ว่า

> *"ถ้าเราหยุดการฝึกอบรมนักวิทยาศาสตร์รุ่นใหม่ เราก็อาจจะไม่มีงานวิจัยชั้นยอด ถ้าเราหยุดฝึกอบรมด้านทักษะอาชีพต่างๆ เราก็อาจจะขาดแคลนผู้ปฏิบัติงานด้วย* ***เราจำเป็นที่จะต้องให้การศึกษาที่ดีและการฝึกอบรมที่ดีสำหรับประชาชนในเยอรมันให้ทั่วทุกระดับและในทุกพื้นที่ การให้การศึกษาที่ดีและการฝึกอบรมที่ดีแก่ประชาชนเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดสำหรับอนาคต สิ่งเหล่านี้คือพื้นฐานสำหรับการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของพวกเรา*** *การศึกษาและการฝึกอบรมส่งผลต่อโอกาสของชีวิตบุคคล การศึกษาคือหัวใจสำคัญ คือสิ่งที่ประชาชนสามารถจะมีส่วนร่วมในการสร้างสังคม และการศึกษานำเอาคุณค่าความรู้และการปรับตัวให้เข้ากับโลกที่สลับซับซ้อน นี่จึงเป็นสิ่งที่ว่าทำไมเราจึงต้องการการศึกษาการฝึกอบรมที่ดีที่สุด รวมถึงการฝึกอบรมในอนาคตสำหรับประชาชนทุกคน โดยไม่ต้องใส่ใจว่าพวกเขาอยู่ที่ไหน และควรจัดให้มากเท่าที่พวกเขาควรจะได้รับ* ***เราปรารถนาให้เกิดการศึกษาส่วนบุคคลของเด็กๆ ตั้งแต่แรกเริ่มที่เป็นไปได้*** *คนรุ่นใหม่ทุกคนต้องได้รับการฝึกอบรมอาชีพ ประชาชนจำนวนมากต้องได้เข้าศึกษาต่อในอุดมศึกษา นักวิทยาศาสตร์ต้องมีความสามารถในการแข่งขันกับนานาประเทศ ผู้หญิงจะมีความเสมอภาคในวงการวิทยาศาสตร์และอุตสาหกรรม และการเรียนรู้ตลอดชีวิตจะนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพในตนของทุกคน"*

ในทำนองเดียวกัน แนวโน้มและทิศทางการพัฒนาประเทศของ**รัฐบาลสวีเดน** ก็หันมาเน้นยุทธศาสตร์การพัฒนาที่อิงกับแนวโน้มอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อรับรองรูปแบบการทำงานในระบบเศรษฐกิจใหม่ ซึ่งคาดว่าจะช่วยลดช่องว่างของการเข้าถึงความรู้และทักษะที่จำเป็นสำหรับเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งรัฐบาลสวีเดนได้มุ่งยกระดับทักษะ การฝึกอบรมบนฐานอาชีพ และการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องสำหรับกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย นอกเหนือจากการฝึกอบรมและการให้การศึกษาสำหรับผู้ใหญ่หรือทักษะความรู้สมัยใหม่ทั่วไป ดังที่ว่า (http://www.bwpat.de)

> ***"เมื่อมองไปข้างหน้า มันคือความจำเป็นที่จะต้องคาดการณ์เกี่ยวกับยุทธศาสตร์สำหรับการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ต้องเหนือยุทธศาสตร์ต่างๆ ที่ผ่านมา*** *มันไม่ใช่ยุทธศาสตร์ทั่วไป*

อย่างยุทธศาสตร์การศึกษาในระบบที่เพียงแต่ให้คนเข้าเรียนในโรงเรียนและใช้เวลาในการศึกษาเท่าที่กำหนด แต่ด้วยการศึกษาและทักษะความชำนาญยุคใหม่เรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงความคิดและรูปแบบการศึกษาและการเรียนรู้ด้วย ***ดังนั้นแนวโน้มและช่องว่างความรู้ในอนาคตในสังคมจะเป็นแรงผลักให้การศึกษา การใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีและการเข้าใจในการมีสิทธิเสียง และความหมายของความรู้เศรษฐกิจยุคใหม่คือสิ่งจำเป็นยิ่งสำคัญสำหรับเอกัตบุคคล"***

กล่าวโดยรวมคือ แนวโน้มของการศึกษาที่ดูจะทวีความสำคัญมากขึ้นทั้งในระดับปัจเจกที่เป็นทางเลือกของการเรียนรู้และยกระดับคุณภาพชีวิต ระดับสังคมที่เป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคม และระดับประเทศที่เป็นเรื่องการวางรากฐานอนาคตที่ดีของประเทศ

แนวโน้มการจัดการศึกษาในอนาคตที่หลายประเทศให้ความสำคัญยังเน้นไปที่รูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อตอบสนองต่อกระแสโลกาภิวัตน์และเศรษฐกิจการแข่งขัน และแนวโน้มการเป็นเศรษฐกิจฐานความรู้ (knowledge-based economy) และธุรกิจประกอบการขนาดย่อมที่ต้องการทั้ง **"คนงานความรู้"** (knowledge worker) และผู้ประกอบการรุ่นใหม่ที่สามารถปรับตัวกับรูปแบบการทำงานยุคใหม่ที่เน้นความรู้ความชำนาญและทักษะหลายด้าน รวมถึงความสามารถของการเป็นผู้ประกอบการด้วยตนเอง (self-employment) แนวโน้มเหล่านี้ทำให้หลายประเทศ อาทิ จีน เกาหลี อังกฤษ ออสเตรเลีย สหรัฐอเมริกา ต่างมุ่ง*ขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาที่หันมาให้ความสำคัญด้านการบริหารจัดการทางธุรกิจศึกษา ด้านอาชีวะศึกษา รวมถึงเรื่องการศึกษาสำหรับสถานประกอบการและการฝึกอบรมใหม่ (retraining) ในลักษณะต่าง ๆ และการศึกษาต่อเนื่องหรือการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่มากยิ่งขึ้น* เช่น การจัดตั้ง University for Industry ของประเทศอังกฤษ หรือการดำเนินยุทธศาสตร์การเรียนรู้ตลอดชีวิตของสหรัฐอเมริกาทั้งในระบบและนอกระบบ เช่น การจัดค่ายสอนทักษะทางธุรกิจ (business-themed camps) ในภาคฤดูร้อนสำหรับนักเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานในสหรัฐอเมริกา เพื่อปลูกฝังทักษะการเป็นผู้ประกอบการรุ่นใหม่และทักษะการจัดการการเงินให้แก่เยาวชนรุ่นใหม่ (entrepreneurship and financial literacy) ใน 30 มลรัฐ เป็นต้น (Education week, 13 กรกฎาคม 2548)

ในทางเดียวกัน ท่ามกลางสังคมยุคดิจิตอลหรือยุคแห่งข่าวสารที่มีแนวโน้มมุ่งสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งเป็นแรงขับให้*ยุทธศาสตร์การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้*ถูกเน้นหนักในหลายประเทศ เช่น ในสหรัฐอเมริกา อังกฤษ จีน สิงคโปร์ มาเลเซีย อินเดีย เป็นต้น บรรดาประเทศเหล่านี้นอกจากจะประกาศตัวจะเป็น "E-country" พร้อมกับการขับเคลื่อนเรื่องยุทธศาสตร์การจัดการศึกษาที่เรียกว่า *"การศึกษาเสมือน" (virtual education /virtual learning)* รวมถึงสถาบันอุดมศึกษาแบบใหม่ที่เรียกว่า *"วิทยาเขตเสมือน"* (*virtual campus*) แล้ว เรื่องการเรียนรู้ทางไกลที่ไม่จำกัดว่าจะเรียนจากโรงเรียน (school-based learning) การเรียนที่บ้าน (home-based learning) หรือการเรียนในสถานประกอบการ (office-based learning) ก็ถูกเชื่อมโยงไปกับโลกของการศึกษาและการเรียนรู้เสมือนด้วย

นอกจากนี้ประเทศเหล่านี้ยังให้ความสำคัญกับการดำเนินยุทธศาสตร์การศึกษาตลอดชีวิตในหลากหลายรูปแบบตามวัยและกลุ่มเป้าหมายของผู้เรียน โดยถือว่าภายใต้สังคมข่าวสารและแนวโน้มสังคมแห่งการเรียนรู้ คนรุ่นใหม่ต้องมีทักษะด้านสารสนเทศและการสื่อสารที่ดี รวมถึงรู้จักปรับตัวทั้งจากเผชิญหน้ากับการไหลบ่าของข้อมูลข่าวสาร และฉกฉวยประโยชน์จากเทคโนโลยียุคใหม่ ตลอดจน

สามารถจัดการความรู้และรู้จักใช้โอกาสจากความมั่งคั่งทางข้อมูลเหล่านี้อย่างมีความรู้เท่าทัน ซึ่งล้วนเป็นทักษะที่จำเป็นสำหรับสังคมอนาคต

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ แนวโน้มในอนาคตด้านต่างๆ เป็นแรงผลักให้ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาต้องหันมาเน้นบทบาท "ชี้นำการพัฒนา" มากยิ่งขึ้นด้วย ซึ่งครอบคลุมแนวโน้มการศึกษาเพื่อสร้าง *"สังคมแห่งการเรียนรู้"* (learning society) ที่ต้องการคนยุคใหม่ที่มีความรู้ ทักษะและความสามารถในการแก้ปัญหาสูงขึ้น *"การศึกษาเพื่อกลุ่มเป้าหมายกว้าง"* (mass education) เพื่อคนทุกเพศทุกวัยทุกอาชีพและต่อเนื่อง การศึกษาเพื่อส่งเสริม *"การเรียนรู้จากทุกที่ทุกเมื่อ"* (education on-demand) ภายใต้ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศที่จะทำให้การศึกษาวิ่งไปสู่กลุ่มเป้าหมายที่กว้างขึ้น เร็วขึ้น จนไปสู่ทุกที่ทุกเมื่อ (anytime-anywhere learning) *"การศึกษาเพื่อสร้างความเป็น นักจัดการมืออาชีพ"* (professionalism) ให้แก่คนรุ่นใหม่ นอกจากนี้ยังรวมถึงมิติทางสังคม เช่น *"การศึกษาเพื่อเยียวยาสังคม"* (social illness) จากอาการเจ็บป่วยทางสังคมและจิตวิญญาณ *"การศึกษาเพื่อตัวตนทางวัฒนธรรมและการดูแลตนเองของชุมชน"* (localization vs globalization) เพื่อการรู้เท่าทันข่าวสารข้อมูลและการมีอำนาจปกครองตนเอง ภาคภูมิในวิถีท้องถิ่นและยืนหยัดในกระแสโลกาภิวัตน์อย่างเท่าทัน (อมรวิชช์ นาครทรรพ, 2546)

2.3.2 นโยบายและยุทธศาสตร์ด้านการศึกษาไทย

ความเคลื่อนไหวด้านการศึกษาในประเทศไทยก็มีเป้าหมายไม่ต่างจากนานาชาตินัก ทั้งในมิติของการสร้างพลโลกรุ่นใหม่ที่มีคุณภาพมีความสามารถและศักยภาพสูงในทุกด้าน ทั้งด้านความเก่งทางความรู้ และทักษะการปฏิบัติ โดยมีคุณลักษณะพื้นฐานที่สำคัญ เช่น *"รักเรียน เพียรรู้ ทำเป็น คิดได้ ใจสร้างสรรค์"* และ *"การรู้จักพอดี มีสุขบนความพอเพียง"* ซึ่งนับว่ามีนัยต่อการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการปฏิรูปหลักสูตรการเรียนการสอน การผลิตและพัฒนาครู การปฏิรูปห้องเรียนหรือสนามแห่งการเรียนรู้ เป็นต้น หรือแม้แต่ในมิติของการสร้างสังคมใหม่ที่มุ่งสู่สังคมที่เข้มแข็งและมีดุลยภาพ สังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ สังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน สังคมแห่งความผาสุข ซึ่งสะท้อนนัยแห่งการปฏิรูปการศึกษาในด้านโครงสร้างและระบบบริหารจัดการที่มุ่งกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน การสร้างพลังความร่วมมือของชุมชนในการจัดการศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และความมั่นคงทางสังคม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545)

อย่างไรก็ตาม กระแสการปฏิรูปการศึกษาในยุคโลกภาวิวัตน์ได้เริ่มมีความเคลื่อนไหวทางสังคมมาบ้างแล้วนับตั้งแต่ปีพ.ศ.2539 โดยการผลักดันของกลุ่มนักวิชาการการศึกษา แต่ได้ปรากฏชัดในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ที่ได้ประกาศเจตนารมณ์ด้านการศึกษาโดยให้สิทธิประชาชนในการได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปีอย่างมีคุณภาพโดยไม่เสียค่าใช้ อีกทั้งยังระบุให้มี "กฎหมายการศึกษา" อันก่อให้เกิดพระราชบัญญัติการศึกษาพ.ศ.2542 ตามมา

ทั้งนี้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้มีสาระบัญญัติสำคัญหลายมาตราที่เปิดมิติใหม่เกี่ยวกับการเรียนรู้ เช่น เรื่องสิทธิในการได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปีโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย สิทธิของครอบครัว สถาบันศาสนา องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน และสถาบันสังคมอื่นๆ ที่เข้ามาร่วมจัดการศึกษา การเชื่อมโยงการศึกษาทั้งสามระบบให้สามารถเทียบโอนผลการเรียนระหว่างกันได้

ตลอดจนแนวคิดสำคัญของการปฏิรูปการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนมีประสบการณ์การเรียนในรูปแบบใหม่ตามความถนัดและความสนใจ การได้สัมผัสกับแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริง การให้ผู้สอนและผู้เรียนรู้จักค้นคว้าวิจัยสร้างความรู้ด้วยตนเองเพื่อพัฒนา เป็นต้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545) โดยเป้าหมายสำคัญคือ *"การสร้างผู้เรียนที่เก่ง ดี มีสุข"*

อย่างไรก็ตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาภายใต้บริบทของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 นี้ ดูเหมือนจะนำมาซึ่งมิติใหม่ที่ท้าทายผู้ที่เกี่ยวข้องทางการศึกษาอยู่หลายหมวดหลายมาตรา อาทิ

- *แนวการจัดการศึกษาในหมวด 4 ที่มุ่งการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญหรือเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้*
- *การบริหารและจัดการศึกษาในหมวด 5 ที่เน้นการกระจายอำนาจและการกำหนดให้มี "เขตพื้นที่การศึกษา"*
- *มาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษาในหมวด 6 ระบุให้มีระบบประกันคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาทุกระดับ และการตั้งสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา*
- *เรื่องทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษาในหมวด 8 ที่เน้นการระดมทรัพยากรและลงทุนทางการศึกษา รวมถึงการตั้งกองทุนต่าง ๆ เพื่อพัฒนาการศึกษา*
- *ครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาในหมวด 7 ที่มุ่งพัฒนาครูคุณภาพ การกำหนดให้ครู "มีใบประกอบวิชาชีพ"*

ความเคลื่อนไหวด้านการปฏิรูปการศึกษาในรอบ 6 ปีนับแต่มีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 นั้น อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าในทางหนึ่งได้แสดงให้เห็นความก้าวหน้าหลายด้าน อาทิ เรื่องการขยายโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐาน การปฏิรูปแนวการจัดการศึกษาหลักสูตรขั้นพื้นฐาน 12 ปี การยกระดับมาตรฐานวิชาชีพครูให้เป็นวิชาชีพชั้นสูง ซึ่งล้วนเป็นเรื่องที่มีการดำเนินงานที่คืบหน้าไปมาก แต่ในอีกทางหนึ่งก็ปรากฏผลที่ชี้ให้เห็นความล่าช้าของการปฏิรูปในอีกหลายด้านหรือมีระดับความก้าวหน้าน้อย อาทิ เรื่องการศึกษาเฉพาะกลุ่มบุคคลที่มีความต้องการพิเศษ เรื่องการจัดสรรโอกาสเข้าศึกษาต่อ เรื่องการเทียบโอนระบบการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งเป็นประเด็นที่อาจเป็นแรงผลักและแรงต้านของการปฏิรูปการศึกษาให้สำเร็จหรือล้มเหลวก็เป็นได้ (อมรวิชช์ นาครทรรพ, 2548)

นอกจากนี้ยังมีความเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้อง อาทิ

- *ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการปฏิรูปการเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่สังคมภูมิปัญญา การศึกษาเพื่อเท่าทันโลกาภิวัตน์และยืนหยัดในท้องถิ่น ซึ่งผ่านองค์กรภาครัฐและภาคประชาชนที่ทำงานในเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ด้านการศึกษาหรือความรู้เพื่อการพัฒนา เช่น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ มูลนิธิภูมิปัญญา สถาบันจัดการความรู้ (สคส.) โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)*

- *นโยบายและยุทธศาสตร์เกี่ยวกับการวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้* การวิจัยเพื่อพัฒนาการศึกษาตามแนวทางพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพ.ศ.2542 ยุทธศาสตร์การวิจัยและพัฒนาเพื่อปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งโรงเรียน โดยการสนับสนุนของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (2545-2547)

- *ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ของกลุ่มการศึกษาทางเลือก* ซึ่งมีความเคลื่อนไหวทั้งในเชิงการผลักดันกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาทางเลือก และความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับยุทธศาสตร์จัดการเรียนรู้ทางเลือก ซึ่งมีการจัดการ 7 ลักษณะ คือ 1) กลุ่มการจัดการศึกษาโดยครอบครัว (home school) ปัจจุบันมีประมาณ 100 ครอบครัวกำลังขับเคลื่อนในเชิงกฎหมายและกฎกระทรวง 2) กลุ่มการเรียนรู้ที่อยู่นอกระบบ เช่น มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน โรงเรียนใต้ร่มไม้ ซึ่งมีวิธีคิดการต่อสู้เรื่องการสร้างความรู้เชิงวาทกรรม 3) กลุ่มที่อยู่ในสังกัดของระบบแต่สามารถสร้างนวัตกรรมความรู้ใหม่ๆ ที่เอาชีวิตผู้เรียนเป็นตัวตั้ง เช่น โรงเรียนรุ่งอรุณ 4) กลุ่มการเรียนรู้หรือความรู้ที่เกิดจากผู้รู้หรือครูภูมิปัญญาทั่วทุกภาค เช่น โรงเรียนหมอลำที่จังหวัดร้อยเอ็ด พ่อหลวงจอนิเดโอชา 5) กลุ่มความรู้ที่เกิดจากศาสนาและการปฏิบัติธรรม เช่น สันติอโศก 6) กลุ่มที่ทำงานเกี่ยวกับการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ เช่น อัมพร ด้วงปาน ผู้ริเริ่มกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ บ้านน้ำขาว หรือพระสุบิน ปณีโต กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ คลองเปียะ 7) กลุ่มที่เกี่ยวกับ "สื่อมวลชน" เช่น รายการ "ชีวิตและสุขภาพ" ของนพ.อำพล สุวอำพันธ์ รายการ "ทุ่งแสงตะวัน" ของนิรมล เมธีสุวกุล (สุชาดา จักรพิสุทธิ์ อ้างถึงในมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน, 2546)

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ด้านเด็กและเยาวชนในประเทศไทย

2.4.1 นิยามเด็กและเยาวชน

นิยามของคำว่า “เด็ก” และ “เยาวชน” นั้นมีความหมายแตกต่างกันไป ทั้งนี้ในระดับสากลองค์กรสหประชาชาติได้กำหนดนิยามของคำว่า “เด็กและเยาวชน” ให้มีความหมายครอบคลุมกันโดยเรียกว่า “เด็ก” ปัจจุบันอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กขององค์การสหประชาชาติ ค.ศ.1989 (Convention on the Rights of the Child) หมายถึง *“มนุษย์ทุกคนที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี นอกเสียจากว่าภายใต้กฎหมายที่มีผลบังคับใช้ต่อเด็กผู้นั้นได้มีการกำหนดอายุการบรรลุนิติภาวะของการเป็นผู้ใหญ่ไว้ต่ำกว่านั้น”*

ขณะที่ในประเทศไทยมีการให้คำนิยาม “เด็ก” แตกต่างกัน โดยเฉพาะคำนิยามในทางกฎหมายที่ปรากฏในประมวลกฎหมาย พระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกา ประกาศ หรือระเบียบต่างๆ ดังนี้

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 19 บัญญัติว่า *“บุคคลย่อมพ้นจากภาวะผู้เยาว์ และบรรลุนิติภาวะ เมื่ออายุยี่สิบปีบริบูรณ์”* อย่างไรก็ดีบุคคลอาจจะพ้นจากการเป็นผู้เยาว์ได้หากทำการสมรสก่อนอายุยี่สิบปี กล่าวคือ เมื่อมีอายุสิบเจ็ดปีบริบูรณ์หรือตามอายุที่ศาลอนุญาตให้ทำการสมรสได้ก่อน

ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 74 บัญญัติว่า *“เด็กอายุเกินกว่าเจ็ดปีแต่ยังไม่เกินสิบสี่ปีกระทำการอันกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด เด็กนั้นไม่ต้องรับโทษ”* มาตรา 75 บัญญัติว่า *“ผู้ใดอายุเกินกว่าสิบสี่ปี แต่ยังไม่เกินสิบเจ็ดปี กระทำการอันกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด ให้ศาลพิจารณาถึงความรับผิดชอบและสิ่งอื่นทั้งปวงเกี่ยวกับผู้นั้น ในอันที่จะควรวินิจฉัยว่าสมควรพิพากษาลงโทษผู้นั้นหรือไม่”*

พระราชบัญญัติส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ.2521 มาตรา 3 กำหนดว่า *"เยาวชน หมายความว่าบุคคลซึ่งมีอายุไม่เกินยี่สิบห้าปี"*

พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัว และวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ.2534 มาตรา 4 บัญญัติว่า *"เด็ก หมายความถึง บุคคลอายุเกินเจ็ดปีบริบูรณ์ แต่ยังไม่เกินสิบสี่ปีบริบูรณ์" "เยาวชน หมายความถึง บุคคลอายุเกินสิบสี่ปีบริบูรณ์ แต่ยังไม่ถึงสิบแปดปีบริบูรณ์"*

พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2523 มาตรา 6 กำหนด *"ให้ผู้ปกครองของเด็กซึ่งมีอายุย่างเข้าปีที่แปดส่งเด็กนักเรียนนั้นเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาจนกว่าจะมีอายุย่างเข้าปีที่สิบห้า..."*

พระราชกฤษฎีกาเงินสวัสดิการเกี่ยวกับการศึกษาของบุตร พ.ศ.2523 มาตรา 4 ให้คำนิยาม *"บุตร หมายความว่า บุตรโดยชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งมีอายุไม่เกินยี่สิบห้าปี ในวันที่ 1 พฤษภาคม ของทุกปี..."*

ระเบียบกรมประชาสงเคราะห์ว่าด้วยการสงเคราะห์เด็กภายในครอบครัว พ.ศ.2529 ข้อ 4 บัญญัติว่า

"เด็กซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศไทยที่เพิ่งได้รับการสงเคราะห์ตามระเบียบนั้น ต้องอายุไม่เกิน 18 ปี หรือที่อยู่ในระหว่างการศึกษาต้องมีอายุไม่เกิน 20 ปี บริบูรณ์..."

ในนโยบายเยาวชนแห่งชาติ (2516) ระบุว่า "เยาวชน" หมายถึงครอบคลุมเด็กตั้งแรกเกิดจนถึงอายุยี่สิบห้าปีบริบูรณ์

จากที่กล่าวจะเห็นได้ว่า การให้คำนิยาม "เด็ก" ในทางกฎหมายมีความแตกต่างกันขึ้นกับลักษณะของกฎหมายและหน่วยงานที่รับผิดชอบ โดยเฉพาะเรื่องการกำหนดอายุเด็กและเยาวชน ซึ่งบางครั้งมีการทับซ้อนหรือเหลื่อมล้ำกันอยู่ นอกจากนี้แล้ว คำว่า "เด็ก" ยังมีความหมายใกล้เคียงหรืออาจใช้คำอื่นๆ แทนได้ เช่น คำว่า "เยาวชน" "ผู้เยาว์" หรือ "บุตร" อีกด้วย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และเจตนารมณ์ของกฎหมายแต่ละเรื่องแต่ละฉบับ (กมลินทร์ พินิจภูวดล, 2541)

กล่าวโดยสรุปคือคำว่า "เด็ก" และ "เยาวชน" เป็นคำที่มีผู้ให้นิยามความหมายทั้งในแง่ที่ต่างกันโดยขึ้นอยู่กับวัย และเงื่อนไขทางสังคมในกำหนดนิยาม นอกจากนี้ยังพบว่า คำว่าเด็กและเยาวชนบางครั้งยังใช้แทนกันได้ขึ้นอยู่กับบริบทและสถานการณ์ของการใช้เพื่อให้เกิดความชัดเจนในเรื่องต่างๆ

2.4.2 นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาเด็กและเยาวชนไทย

ในรายงานของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2548) ได้กล่าวว่าประเทศไทยมีแนวคิดที่จะพัฒนาพลังเยาวชนของชาติ ตั้งแต่พ.ศ.2454 เมื่อรัชกาลที่ 6 ได้ทรงพระราชทานกำเนิดลูกเสือไทย ด้วยทรงมีแนวคิดและนโยบายเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนไว้ว่า **"เยาวชนเป็นสมาชิกสำคัญของครอบครัวและสังคมประเทศชาติ มีความต้องการที่จะสร้างเยาวชนให้เป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพด้วยการพัฒนาตนเอง พัฒนากลุ่มและบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่น"**

นับจากนั้นแนวคิดและนโยบายเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนก็ได้ถูกชูเป็นประเด็นสำคัญมากขึ้น จนกระทั่งการประกาศแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) มีเริ่มมีแนวทางการพัฒนาเด็กและเยาวชนที่เป็นทางการมากยิ่งขึ้น และมีการประกาศใช้นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับแรก เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ.2516 เป็นต้นมา โดย**นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ถือเป็น**

กรอบแนวคิดหลักในการพัฒนาเยาวชนตั้งแรกเกิดจนถึงอายุยี่สิบห้าปีบริบูรณ์ เพื่อให้การพัฒนาเยาวชนของชาติเป็นไปในทิศทางเดียวกัน และมีแนวทางการดำเนินงานที่ชัดเจนมีประสิทธิภาพ และเพื่อให้นโยบายเยาวชนฯ นำไปสู่การปฏิบัติได้ จึงกำหนดเป็นแผนพัฒนาเยาวชน เพื่อให้สอดคล้องเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ อาจกล่าวได้ว่า นโยบายเยาวชนและแผนพัฒนาเยาวชนเป็นสิ่งที่ควบคู่กัน ทั้งนี้ประเทศไทยมีการประกาศใช้นโยบายเยาวชนแห่งชาติมาแล้ว 5 ฉบับ ได้แก่

1) นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ.2516
2) นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ.2520 (ห่างจากฉบับที่ 1 เป็นเวลา 4 ปี)
3) นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 3 พ.ศ.2522 (ห่างจากฉบับที่ 2 เป็นเวลา 2 ปี)
4) นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 4 พ.ศ.2537 (ห่างจากฉบับที่ 3 เป็นเวลา 15 ปี)
5) นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ.2545 (ฉบับปัจจุบันห่างจากฉบับที่ 4 เป็นเวลา 8 ปี)

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะเอกสารของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2548) ซึ่งได้สรุปถึงที่มาและพัฒนาการของนโยบายเยาวชนแห่งชาติภายใต้บริบทของแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่างๆ โดยมีสาระสำคัญที่กล่าวไว้ดังนี้

ก. ในช่วงก่อนมีนโยบายเยาวชนแห่งชาติ

- *ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509)* แนวคิดการพัฒนาประเทศได้รับอิทธิพลจากนักเศรษฐศาสตร์การพัฒนาซึ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก มีการลงทุนในโครงสร้างขั้นพื้นฐานในรูปแบบของระบบคมนาคมและขนส่ง ระบบเขื่อนเพื่อการชลประทานและพลังงานไฟฟ้า สาธารณูปการ ฯลฯ

ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 นี้ได้มีการจัดตั้งสำนักงานเยาวชนแห่งชาติขึ้นเมื่อพ.ศ. 2508 เป็นหน่วยงานระดับกอง สังกัดสภาวิจัยแห่งชาติ ในสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี โดยมีเป้าหมายการดำเนินงานพัฒนาเด็กและเยาวชนของชาติคือเพื่อการแก้ปัญหาเยาวชน และการศึกษาวิจัยปัญหาที่เกิดขึ้นกับเยาวชน เพื่อการนำไปสู่การจัดกิจกรรม การให้บริการ การป้องกัน และการแก้ไขปัญหา ทั้งนี้ลักษณะงานของสำนักงานเยาวชนแห่งชาติเป็นเรื่องของการประสานและส่งเสริมกิจกรรมเยาวชน

- *ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2510-2514)* เป็นช่วงที่ยังคงเน้นความสำคัญของเศรษฐกิจและการกระจายความเจริญจากส่วนกลางไปสู่ส่วนภูมิภาค การพัฒนาสังคมเป็นเรื่องของการสนับสนุนการพัฒนาทางเศรษฐกิจ โดยกระจายการวางแผนไปสู่ระดับกระทรวง (sector) เน้นการวิเคราะห์เป็นรายสาขา (sectoral analysis) ให้น้ำหนักกับการวางแผนกำลังคนของประเทศ

ในช่วงนี้ยังมุ่งให้ความสำคัญกับระบบการศึกษา โดยถือว่าการศึกษาเป็นรากฐานของความเจริญมีการตั้งโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาในชนบท ขณะเดียวกันได้จัดตั้งมหาวิทยาลัยรามคำแหงเป็นมหาวิทยาลัยเปิด และจัดตั้งกลไกระดับชาติขึ้นเพื่อรับผิดชอบงานเยาวชน คือ คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ (กยช.) ในปีพ.ศ.2511 ในช่วงนี้มีการวางแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนขึ้น 2 ฉบับ ฉบับหนึ่งร่างโดยผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศ และอีกฉบับหนึ่งคือ แผนการส่งเสริมเยาวชน

แห่งชาติ กำหนดลักษณะการส่งเสริมเยาวชนในด้านการศึกษาวิจัย ส่งเสริมงานอาสาพัฒนาเยาวชนในเมืองและส่งเสริมการปลูกฝังวัฒนธรรมและความรักชาติบ้านเมือง

ข. ช่วงมีนโยบายเยาวชนแห่งชาติ

1) นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ.2516

- *ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2515-2519)* ในช่วงที่รัฐบาลเริ่มตระหนักในความไม่สมดุลของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมหลายด้าน อาทิ ปัญหาการว่างงานและการย้ายถิ่นของประชาชนเข้าไปกระจุกตัวอยู่ในเมือง เป็นต้น ดังนั้นการพัฒนาประเทศจึงเริ่มเห็นความสำคัญของการพัฒนาทางสังคม โดยเฉพาะเพื่อแก้ปัญหาการว่างงานและการย้ายถิ่น จึงมีการกำหนดนโยบายด้านประชากรเป็นครั้งแรกที่เน้นการลดอัตราการเพิ่มประชากรเป็นหลัก รวมทั้งการกระจายรายได้และบริการทางสังคม

ในปีพ.ศ.2516 สำนักงานเยาวชนแห่งชาติยกฐานะขึ้นเป็นกรม ในสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี และมีการประกาศใช้นโยบายเยาวชนแห่งชาติเป็นฉบับแรก แม้จะมีเหตุการณ์เรียกร้องของขบวนการนักศึกษา 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 เพื่อเรียกร้องรัฐธรรมนูญจนนำไปสู่โศกนาฏกรรมทางสังคม แต่ก็ถือได้ว่าช่วงนี้เป็นช่วงที่นักศึกษาที่มีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น แต่การประกาศนโยบายเยาวชนแห่งชาติฉบับแรก ก็ถือเป็นสัญญาณที่ดีของการให้ความสำคัญกับเด็กและเยาวชนอย่างชัดเจน โดยเป้าหมายของนโยบายคือ เพื่อพัฒนาเยาวชนให้เป็นผู้มีคุณลักษณะที่ศรัทธาต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีระเบียบวินัยยึดมั่นในความสามัคคี เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความคิดริเริ่ม นิยมและภูมิใจในความเป็นไทย ตลอดจนมีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งกายและใจ เป็นต้น เป็นผลให้เยาวชนในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการและทบวงมหาวิทยาลัยและนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายได้มีโอกาสจัดทำและเข้าร่วมกิจกรรมนอกหลักสูตรที่สัมพันธ์กับชีวิตชนบท และประชาธิปไตยมากขึ้น

อย่างไรก็ตามเมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญเมื่อวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ.2517 จนถึงปีพ.ศ.2519 มีการเปลี่ยนรัฐบาล 2 ชุด เกิดวิกฤติการณ์ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนเหตุการณ์ประท้วงจากกลุ่มต่างๆ รวมถึงขบวนการนักศึกษา 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 ซึ่งมีผลให้ภายหลังได้มีคำสั่งคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ฉบับที่ 42 ให้ยกเลิกระเบียบข้อบังคับต่างๆ เกี่ยวกับองค์การและกิจกรรมนิสิตนักศึกษาและนักเรียนโดยให้ระงับกิจกรรมต่างๆ แต่อนุญาตให้จัดเฉพาะกิจกรรมเสริมหลักสูตรทางด้านกีฬา ศิลปวัฒนธรรม และการบำเพ็ญประโยชน์ตามความจำเป็นเท่านั้น ซึ่งต้องได้รับความเห็นชอบจากหัวหน้าสถานศึกษาเสียก่อน พร้อมกับประกาศยุบสำนักงานเยาวชนแห่งชาติและโอนทรัพย์สินต่างๆ ของสำนักงานเข้าไปอยู่กระทรวงศึกษาธิการ

2) นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2520

- *ช่วงเริ่มต้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524)* ได้มีการประกาศใช้นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 2 เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2520 โดยมีแนวคิดว่าเยาวชนเป็นผู้สืบทอดวัฒนธรรมจึงต้องแสวงหาความรู้จากการศึกษาเล่าเรียนเสียก่อนในวัยนี้ เพื่อจะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมในวันหน้า

เมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2521 มาตรา 62 ระบุไว้ว่า รัฐพึงสนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนาเยาวชนของชาติให้เป็นผู้มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสติปัญญาเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และเพื่อความมั่นคงของรัฐ จึงได้มีการออกพระราชบัญญัติส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ.2521 พร้อมกับประกาศตั้งสำนักงานเยาวชนแห่งชาติขึ้นใหม่ ใช้ชื่อว่าสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ (สยช.) สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี ให้เป็นหน่วยงานกลางในการกำหนดนโยบาย ประเมินผล และส่งเสริมประสานงานการพัฒนาเยาวชน

3) นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 3 พ.ศ.2522

- *ในช่วงกลางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524)* ได้ประกาศนโยบายเยาวชนแห่งชาติฉบับที่ 3 เมื่อ 11 พฤษภาคม พ.ศ.2522 ซึ่งนโยบายฉบับนี้ได้ใช้เป็นกรอบแนวทางในการพัฒนาเด็กและเยาวชนของชาติช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4-6 รวม 3 แผน

ในปีพ.ศ.2522 สหประชาชาติได้ประกาศให้เป็นปีเด็กสากล ประเทศไทยร่วมรณรงค์ให้ทุกภาคส่วนของสังคมเห็นความสำคัญของเด็กและเยาวชนอย่างกว้างขวาง มีการจัดทำนโยบายและแผนพัฒนาเด็กระยะยาว 0-14 ปีขึ้น ซึ่งใช้เป็นแนวทางหลักในการจัดทำแผนพัฒนาคุณภาพคนและแรงงานในเวลาต่อมา ในปีพ.ศ.2523-2524 สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้จัดทำนโยบายและแผนพัฒนาเยาวชนระยะยาว 15-25 ปี เสร็จเรียบร้อย

นโยบายและแผนพัฒนาเด็กระยะยาว และนโยบายและแผนพัฒนาเยาวชนระยะยาวครอบคลุมการพัฒนาในช่วง 20 ปี ตั้งแต่ พ.ศ.2524-2544 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อกระตุ้นและเร่งเร้าให้ผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนและประชาชนทั่วไปได้ตระหนักถึงความสำคัญของเยาวชนที่มีต่อสังคมและเข้าใจกระบวนการพัฒนาเด็กและเยาวชน นอกจากนี้นับตั้งแต่ปีพ.ศ.2523 ในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นต้นมา ทุกรัฐบาลได้สนับสนุนนโยบายเยาวชนแห่งชาติโดยกำหนดไว้เป็นหัวข้อหนึ่งในการแถลงนโยบายต่อรัฐสภา

- *ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529)* นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 3 พ.ศ.2522 ยังใช้อยู่จนถึงช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) โดยได้มีการจัดทำแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนระดับแผนรวม เป็นส่วนหนึ่งในภาคผนวกของแผนพัฒนากำลังคน พ.ศ.2525-2529 เป็นการพัฒนาผู้เยาว์ทางกาย สติปัญญา และบุคลิกภาพพื้นฐาน นอกจากนี้ยังได้จัดทำแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนระดับแผนงานและโครงการ ปรากฏอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) จุดเน้นการพัฒนามี 6 ด้าน คือ 1) ด้านโภชนาการ 2) ด้านสุขภาพกาย 3) ด้านสุขภาพจิต 4) ด้านสติปัญญาและความสามารถพื้นฐาน 5) ด้านสังคมจริยธรรม และวัฒนธรรม 6) ด้านการเตรียมให้มีอาชีพ

ในปีพ.ศ.2528 สหประชาชาติประกาศให้เป็นปีเยาวชนสากล เชิญชวนนานาประเทศร่วมกันจัดกิจกรรมเยาวชนเฉลิมฉลองปีเยาวชนสากล ภายใต้คำขวัญฯ *"Participation Development and Peace"* ซึ่งรัฐบาลมอบหมายให้สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติร่วม

กับหน่วยงานอื่นๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนร่วมดำเนินการจัดกิจกรรมเยาวชนตลอดทั้งปีภายใต้คำขวัญ *"ร่วมแรงแข็งขัน ช่วยกันพัฒนา ใฝ่หาสันติ"* และเนื่องจากวันที่ 20 กันยายน เป็นวันคล้ายวันพระราชสมภพของพระมหากษัตริย์ไทย 2 พระองค์คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ซึ่งเสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ รัฐบาลจึงได้กำหนดให้วันที่ 20 กันยายนของทุกปีเป็นวันเยาวชนแห่งชาติ ซึ่งในวันพิธีเปิดงานวันเยาวชนแห่งชาติ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯสยามมกุฎราชกุมาร ทรงเป็นองค์ประธานเปิดงานวันเยาวชนแห่งชาติ ณ ศูนย์เยาวชนกรุงเทพมหานครนับตั้งแต่ปีพ.ศ.2529 เป็นต้นมา

- *ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2535)* แผนพัฒนาเด็กและเยาวชนในแผนพัฒนาฉบับนี้ คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติมีมติให้ใช้นโยบายเยาวชนแห่งชาติมาเป็นกรอบแนวทางในการพัฒนาเด็กและเยาวชนของชาติ เมื่อวันที่ 18 กันยายน พ.ศ.2528 และได้นำเสนอสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2535) ซึ่งในแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนฉบับนี้แบ่งกลุ่มเป้าหมายออกเป็น 3 ช่วงวัยคือกลุ่มอายุ 0-5 ปี 6-14 ปี และ 15-25 ปี มีจุดเน้นการพัฒนา 6 ด้าน คือ 1) ด้านสุขภาพการสุขภาพจิต 2) ด้านโภชนาการ 3) ด้านสติปัญญาและความสามารถพื้นฐาน 4) ด้านการเตรียมให้มีอาชีพ 5) ด้านสังคม วัฒนธรรมและจริยธรรม 6) ด้านการเมืองการปกครอง ซึ่งเน้นให้ความสำคัญกับสถาบันครอบครัว และการประสานงานพัฒนาเด็กและเยาวชนเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติงาน

ในปีพ.ศ.2534 มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2534 กำหนดไว้ในมาตรา 69 ระบุว่า รัฐพึงสนับสนุนและส่งเสริมพลเมืองของชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและเยาวชนให้มีความสมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา คุณธรรมและจริยธรรม

อย่างไรก็ตาม นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 3 ได้ถูกใช้ติดต่อกันมาจนถึงปีพ.ศ.2536 เป็นเวลาถึง 15 ปี จึงได้มีการยกร่างนโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 4

4) นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 4 พ.ศ.2537

- *ในช่วงแผนเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539)* มีการประกาศนโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 4 พ.ศ.2537 เพื่อใช้เป็นแนวทางหลักให้หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน โดยมีสาระสำคัญ คือการปลูกฝังเยาวชนตระหนักในความมั่นคงของประเทศ สำนึกในหน้าที่ มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม มีสุขภาพแข็งแรง บุคลิกภาพดี มีคุณธรรมจริยธรรม รู้จักป้องกันตนเองจากอบายมุข ได้รับการสงเคราะห์ ฟื้นฟู พัฒนาและพิทักษ์สิทธิ โดยเฉพาะเด็กในสภาวะยากลำบากให้สามารถพึ่งตนเองได้ ตลอดจนการส่งเสริมมิตรภาพและความเข้าใจอันดีระหว่างเยาวชนในประเทศกับต่างประเทศเพื่อสันติสุขโลก

นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 4 พ.ศ.2537 ได้ถูกนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการจัดทำแผนพัฒนาเด็กและเยาวชน ในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) ด้วย โดยมีจุดเน้น 7 ประการ คือ 1) เร่งขยายการเตรียมความพร้อมสำหรับเด็กวัยประถมศึกษาอายุ 0-5 ปี ทั้งปริมาณและคุณภาพ 2) เร่งรัดการฝึกอาชีพแก่เยาวชนนอกระบบโรงเรียน อายุ 14-25 ปี

ทั้งปริมาณและคุณภาพ 3) ขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานจาก 6 ปี เป็น 9 ปี สำหรับเด็กอายุ 6-14 ปี 4) มุ่งพัฒนาด้านคุณธรรม จริยธรรมพื้นฐาน เจตคติ ค่านิยม และวิถีชีวิตประชาธิปไตยในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมแก่เด็กและเยาวชน เพื่อให้เป็นคนดี มีความรับผิดชอบ มีคุณภาพ และรู้จักอยู่ร่วมกันโดยสันติ 5) เร่งรัดการป้องกัน เฝ้าระวังและรักษาพยาบาลแก่เด็กและเยาวชนที่ป่วยเป็นโรคเอดส์ มีอาการสัมพันธ์กับเอดส์ 6) เร่งดำเนินการป้องกัน คุ้มครอง แก้ไข ฟื้นฟู และพัฒนาเด็กและเยาวชนที่อยู่ในภาวะยากลำบากเป็นพิเศษ 7) ส่งเสริมเด็กและเยาวชนที่มีสติปัญญาเลิศ

นอกจากนี้ในการดำเนินงานด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนนั้น ยังมีส่วนประกอบที่เป็นกรอบแนวคิดเพิ่มเติมจากปัจจัยภายนอก คือ ปฏิญญาโลก 1990 ที่กำหนดให้เด็กคือผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี เป็นพันธสัญญาระหว่างประเทศสมาชิกที่ได้เข้าร่วมประชุมสุดยอดด้านเด็ก (World Summit for Children 1990s) ณ กรุงนิวยอร์ก ประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งประเทศไทยได้ร่วมลงนามรับรองการปฏิบัติตามปฏิญญาโลก ว่าด้วยความอยู่รอด การปกป้องและการพัฒนาเพื่อเด็กระหว่างปีค.ศ.1990-2000 (พ.ศ.2533-2543) รวมถึงอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ซึ่งประเทศไทยร่วมลงนามทำภาคยานุวัตรสารในปีพ.ศ.2534 มีหลักการในเรื่องความอยู่รอด การปกป้อง การพัฒนาและการมีส่วนร่วมสำหรับเด็ก โดยไม่เลือกปฏิบัติ นอกจากนี้ยังมีปฏิญญาลิสบอนว่าด้วยนโยบาย และโครงการวัยรุ่น ค.ศ.1998 (พ.ศ.2541)

- *ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544)* นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 4 พ.ศ.2537 ยังคงใช้เป็นกรอบในการกำหนดแผนพัฒนาเด็กและเยาวชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลพวงจากการพัฒนาที่ไม่สมดุลทำให้แผนพัฒนาเด็กและเยาวชนฉบับนี้ หันมาเน้นการพัฒนาเด็กและเยาวชนในลักษณะองค์รวม และเน้นดำเนินการอย่างรอบด้าน ครอบคลุมการพัฒนาครอบครัว ชุมชน และระบบบริหารจัดการของหน่วยงาน/องค์กรที่เกี่ยวข้อง

นอกจากนี้ยังมีการบูรณาการโครงการโดยให้ความสำคัญกับพื้นที่ ภารกิจ และการมีส่วนร่วม เพื่อให้การพัฒนาครอบคลุมทั้งกลุ่มปกติทั่วไป กลุ่มที่ตกอยู่ในภาวะยากลำบาก และกลุ่มเด็กที่มีความสามารถพิเศษซึ่งรวมกลุ่มปัญญาเลิศเข้าไว้ในยุทธศาสตร์การพัฒนา 3 ประเด็นหลัก คือ 1) การพัฒนาศักยภาพของเด็กและเยาวชนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ซึ่งกำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กและเยาวชน อันได้แก่ การมีครอบครัวอบอุ่นเจริญเติบโตสมวัย คิดเป็น สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร มีส่วนร่วมในกิจการของชุมชนและสังคม และรู้จักพัฒนาตนอย่างต่อเนื่อง 2) การพัฒนาปัจจัยแวดล้อมให้เอื้อต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน 3) พัฒนาระบบการบริหารและการจัดการให้มีการดำเนินการในรูปพหุภาคี

5) นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ.2545

- *ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ.2545-2549* เป็นช่วงที่มีการประกาศใช้นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ.2545 เพื่อเป็นแนวทางหลักให้หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนนำไปใช้ดำเนินการพัฒนาเด็กและเยาวชนให้สอดคล้องและบรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกัน ซึ่งมีสาระไม่แตกต่างจากฉบับที่ 4 คือ ยังคงเน้นการปลูกฝังเยาวชนให้ตระหนักในความมั่นคงปลอดภัยของประเทศ สำนึกในหน้าที่ มีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อสังคม การได้รับการส่งเสริมสุขภาพ มี

คุณธรรมจริยธรรม ให้รู้จักช่วยเหลือ ป้องกันตนเองให้รอดพ้นจากอบายมุข การได้รับการพัฒนา ฟื้นฟู ปกป้อง พิทักษ์สิทธิและการส่งเสริมมิตรภาพระหว่างเยาวชนในประเทศกับต่างประเทศตามนโยบายของรัฐ

ทั้งนี้ นโยบายเยาวชนแห่งชาติแต่ละฉบับ รัฐบาลมอบหมายให้สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติเป็นหน่วยงานหลักรับผิดชอบ และใช้เป็นกรอบในการจัดทำเป็นแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อแบ่งงานที่เกี่ยวข้องใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาเด็กและเยาวชนของชาติให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้

ในพ.ศ.2545 ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2545 เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ.2545 ซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่สุดในรอบ 110 ปีของระบบราชการไทย โดยมีการก่อตั้ง *"กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์"* จากการยุบหน่วยงานสำคัญๆ หลายแห่งเข้าไว้ด้วยกัน ได้แก่ กรมประชาสงเคราะห์ บางส่วนของสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท บางส่วนของกรมการพัฒนาชุมชน และสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติซึ่งได้สลายตัวมีฐานะเทียบเท่ากอง คือ สำนักส่งเสริมและพิทักษ์เด็ก และสำนักส่งเสริมและพิทักษ์เยาวชน ในสังกัดสำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการและผู้สูงอายุ ของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

อย่างไรก็ดี นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ.2545 ยังคงถูกใช้เป็นกรอบแนวทางในการกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนระยะยาว พ.ศ.2545-2554 แผนแก้ไขปัญหาเด็กในภาวะยากลำบาก และแผนพัฒนาเด็กและเยาวชน ในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ.2545-2549 ซึ่งใช้เป็นกรอบแนวทางในการพัฒนาเยาวชนของสำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อย โอกาส คนพิการ และผู้สูงอายุ จนถึงปัจจุบัน

จากนโยบายเยาวชนแห่งชาติที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่า นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 1-3 (พ.ศ.2516 พ.ศ.2520 และพ.ศ.2522) ถูกกำหนดเป็นกรอบแนวทางการพัฒนาเด็กและเยาวชน ซึ่งจุดเน้นของการพัฒนาแปรเปลี่ยนไปตามความต้องการของผู้มีอำนาจทางการเมือง ในช่วงแรกของนโยบายเยาวชนมุ่งเน้นที่จะพัฒนาเยาวชนให้ยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตย แต่กลับนำไปสู่ขบวนการเคลื่อนไหวเยาวชนที่ต้องแลกด้วยเลือดเนื้อ ขณะเดียวกันด้วยความผันผวนทางการเมืองการปกครองของไทย ทำให้นโยบายเยาวชนแห่งชาติฉบับๆ ต่อมาหันมาเน้นการปลูกฝังให้เยาวชนตระหนักในความมั่นคงปลอดภัยของประเทศ และการมีส่วนร่วมของเยาวชนในการพัฒนาสังคมซึ่งเกิดขึ้นจากปัจจัยภายในเป็นส่วนใหญ่ โดยช่วงเวลาของการกำหนดนโยบายเยาวชนไม่ห่างกันมากนัก

ขณะที่ภายหลังการประกาศใช้นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 4 พ.ศ.2537 ซึ่งห่างจากฉบับที่ 3 ถึง 15 ปี แนวคิดการพัฒนาได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายนอกเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ พันธกรณีต่างๆ เช่น ปฏิญญาโลกว่าด้วยความอยู่รอด การปกป้องและการพัฒนาเด็ก อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก และการเป็นภาคีองค์กรการค้าโลก การพัฒนาเยาวชนถูกมองอย่างเป็นองค์รวมมากขึ้น แต่การนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ โดยกำหนดเป็นแผนพัฒนาฯ กลับไม่สอดคล้องกัน เนื่องจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องบริหารงานตามภารกิจเป็นหลักและมีลักษณะตั้งรับ จึงทำให้เกิดแผนงานย่อยๆ มีลักษณะแยกส่วน แต่กระนั้นก็นับว่า นโยบายเยาวชนฯ ฉบับที่ 4 มีฐานแนวคิดที่กว้างขึ้น และใช้เป็นกรอบแนวคิด

ในการพัฒนาเด็กและเยาวชนของชาติในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 7–8 เช่นเดียวกับนโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ.2545 ที่ยังคงถูกใช้เป็นกรอบแนวทางในการกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนระยะยาว พ.ศ.2545-2554 และแผนพัฒนาเด็กและเยาวชน ในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ.2545-2549 รวมถึงเป็นกรอบแนวทางในการพัฒนาเยาวชนของหน่วยงานต่างๆ ที่ดำเนินงานด้านเด็กและเยาวชน

ตารางที่ 10 พัฒนาการและจุดเน้นของนโยบายเยาวชนแห่งชาติ

ช่วงเวลา-ทิศทางการพัฒนาประเทศ	บริบทและความเคลื่อนไหวทางสังคม	จุดเน้นของนโยบายเยาวชนแห่งชาติ
ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) และฉบับที่ 2 (พ.ศ.2510-2541) ● เน้นการเร่งรัดพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การสร้างรายได้ การสะสมทุน ปรับปรุงโครงสร้างการผลิต และเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ● *ช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2541)* เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมและการลดผลผลิตในสาขาเกษตรกรรม การเพิ่มอัตราการสะสมทุน และให้ความสนใจกับการจัดหาบริการทางสังคม	ก่อนมีนโยบายเยาวชนแห่งชาติ ● ปีพ.ศ.2511มีการจัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ (กยช.) มีการวางแผนพัฒนาเด็กและเยาวชน 2 ฉบับ เน้นการส่งเสริมเยาวชนในด้านการศึกษาวิจัย ส่งเสริมงานอาสาพัฒนาเยาวชนในเมืองและส่งเสริมการปลูกฝังวัฒนธรรมและความรักชาติบ้านเมือง	-
ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2515-2519) ● เน้นแก้ปัญหาการว่างงานและการย้ายถิ่น มีการกำหนดนโยบายด้านประชากรเป็นครั้งแรกที่เน้นการลดอัตราการเพิ่มประชากรเป็นหลัก รวมทั้งการกระจายรายได้และบริการทางสังคม	● พ.ศ.2516 ตั้งสำนักงานเยาวชนแห่งชาติ ในสังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี ● การเรียกร้องของขบวนการนักศึกษา 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 ● ประกาศรัฐธรรมนูญ 7 ตุลาคม พ.ศ.2517 ● เกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมมีการเปลี่ยนรัฐบาล 2 ชุด ● เกิดขบวนการนักศึกษา 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 และเหตุการณ์ประท้วงจากกลุ่มต่างๆ ● พ.ศ.2519 ยุบสำนักงานเยาวชนแห่งชาติและโอนทรัพย์สินต่างๆ ของสำนักงานเข้าไปอยู่ระทรวงศึกษาธิการ	นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ.2516 ● มุ่งเน้นที่จะพัฒนาเยาวชนให้ยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตย
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) ● เน้นในด้านของความมั่นคงปลอดภัยของชาติ และการฟื้นฟูเศรษฐกิจ การกระจายรายได้ แก้ปัญหาการว่างงาน เน้นการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	● ประกาศรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2521 (มาตรา 62 ส่งเสริมการพัฒนาเยาวชน) ● ประกาศพระราชบัญญัติส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ.2521 ● ตั้งสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ (สยช.) สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี	นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ.2520 ● มุ่งพัฒนาเยาวชนของชาติให้เป็นผู้มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสติปัญญาเพื่ออนาคตประเทศ
ช่วงกลางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) - ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534)	● พ.ศ.2522 สหประชาชาติได้ประกาศให้เป็นปีเด็กสากล ประเทศไทยมีการจัดทำนโยบายและแผนพัฒนาเด็กระยะยาว 0-14 ปี ● พ.ศ.2523-2524 สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้จัดทำนโยบายและแผนพัฒนาเยาวชนระยะยาว 15-25 ปี และรัฐบาลได้สนับสนุนนโยบายเยาวชนแห่งชาติเป็นหัวข้อหนึ่งในการแถลงนโยบาย	นโยบายเยาวชนแห่งชาติฉบับที่ 3 พ.ศ.2522 ● เน้นสนับสนุนและส่งเสริมพลเมืองในการเห็นความสำคัญของการพัฒนาเด็กและเยาวชน ฯลฯ

ตารางที่ 10 พัฒนาการและจุดเน้นของนโยบายเยาวชนแห่งชาติ (ต่อ)

ช่วงเวลา-ทิศทางการพัฒนาประเทศ	บริบทและความเคลื่อนไหวทางสังคม	จุดเน้นของนโยบายเยาวชนแห่งชาติ
● *แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529)* เน้นแนวทางการพัฒนาเป็นการฟื้นฟูฐานะทางการเงิน การปรับโครงสร้างและประสิทธิภาพการผลิต ให้ความสำคัญกับปัญหาความยากจน ● *แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534)* เน้นการพัฒนาไปที่การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้ มีแนวคิดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เกิดขึ้น ● นโยบายเยาวชนแห่งชาติฉบับที่ 3 ถูกนำมาใช้เป็นกรอบแนวทางในการพัฒนาเด็กและเยาวชนของชาติ ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4-6 รวม 3 แผน	● *ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529)* มีการจัดทำแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนระดับแผนรวมเป็นส่วนหนึ่งในภาคผนวกของแผนพัฒนากำลังคน พ.ศ.2525-2529 ● พ.ศ.2528 สหประชาชาติประกาศให้เป็นปีเยาวชนสากล ภายใต้คำขวัญฯ *"Participation Development and Peace"* ● รัฐบาลจึงได้กำหนดให้ 20 กันยายนของทุกปีเป็นวันเยาวชนแห่งชาติ ● *ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2535)* คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติมีมติให้ใช้นโยบายเยาวชนแห่งชาติมาเป็นกรอบแนวทางในการพัฒนาเด็กและเยาวชนของชาติ ● พ.ศ.2534 มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2534 กำหนดไว้ในมาตรา 69 ระบุว่า รัฐพึงสนับสนุนและส่งเสริมพลเมืองของชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและเยาวชนให้มีความสมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา คุณธรรมและจริยธรรม	นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 3 พ.ศ.2522 ● เน้นสนับสนุนและส่งเสริมพลเมืองในการเห็นความสำคัญของการพัฒนาเด็กและเยาวชนให้มีความสมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา คุณธรรม จริยธรรม และเน้นการมีส่วนร่วมของเยาวชนในการพัฒนาสังคม
ช่วงแผนเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539)- ฉบับที่ 8 พ.ศ.2540-2544 ● เน้นสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เน้นการกระจายรายได้และความเจริญไปสู่ภูมิภาค ให้ความสำคัญต่อการเร่งรัดพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ● *ช่วงแผนเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540-2544* เน้นการพัฒนาคนและสิ่งแวดล้อมให้มีความมั่นคง การพัฒนาเศรษฐกิจให้เจริญเติบโตอย่างมีเสถียรภาพ เปิดโอกาสให้เอกชนมีส่วนร่วมการพัฒนา	● นโยบายเยาวชนแห่งชาติฉบับที่ 4 พ.ศ.2537 ได้ถูกนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการจัดทำแผนพัฒนาเด็กและเยาวชน ในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) ● ประเทศไทยร่วมลงนามรับรองการปฏิบัติตามปฏิญญาโลกว่าด้วยความอยู่รอด การปกป้องและการพัฒนาเพื่อเด็กระหว่างปีค.ศ.1990-2000 (พ.ศ.2533-2543) และอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก และปฏิญญาลิสบอนว่าด้วยนโยบายและโครงการวัยรุ่น ค.ศ.1998 (พ.ศ.2541) ● *ในช่วงแผนพัฒนาฯฉบับที่8 (พ.ศ.2540-2544)* นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 4 พ.ศ.2537 ยังคงใช้เป็นกรอบในการกำหนดแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนที่เน้นการพัฒนาเด็กและเยาวชนในลักษณะองค์รวม	นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 4 พ.ศ.2537 ● เน้นการปลูกฝังเยาวชนตระหนักในความมั่นคงของประเทศ มีความรับผิดชอบ มีสุขภาพดี มีคุณธรรมได้รับการสงเคราะห์ ฟื้นฟู พัฒนาและพิทักษ์สิทธิ ส่งเสริมมิตรภาพระหว่างหมู่เยาวชนเพื่อสันติสุขโลก ● ช่วงปีพ.ศ.2540 เน้นพัฒนาเด็กและเยาวชนในลักษณะองค์รวมรอบด้าน
ช่วงแผนเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ.2545-2549 ● *"เน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา"* ในทุกมิติอย่างเป็นองค์รวม และให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุล ทั้งด้านตัวคน สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างระบบบริหารจัดการภายในที่ดีให้เกิดขึ้นในทุกระดับภายใต้ "ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง"	● ในพ.ศ.2545 ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ.2545 มีการก่อตั้ง *"กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์"* ● ให้ยุบรวมสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติมีฐานะเทียบเท่ากอง คือ สำนักส่งเสริมและพิทักษ์เด็ก และสำนักส่งเสริมและพิทักษ์เยาวชน ในสังกัดสำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ และผู้สูงอายุของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ● นโยบายเยาวชนแห่งชาติฉบับที่ 5 พ.ศ.2545 ถูกใช้เป็นกรอบแนวทางในการกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนระยะยาวพ.ศ.2545-2554 แผนแก้ไขปัญหาเด็กในภาวะยากลำบาก และแผนพัฒนาเด็กและเยาวชน ในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ.2545-2549 ซึ่งใช้เป็นกรอบแนวทางในการพัฒนาเยาวชนของสำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อย โอกาส คนพิการ และผู้สูงอายุ จนถึงปัจจุบัน	นโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ.2545 ● เน้นการปลูกฝังเยาวชนตระหนักในความมั่นคง มีความรับผิดชอบ และการพัฒนาเด็กและเยาวชนในลักษณะองค์รวมรอบด้าน ครอบคลุมการพัฒนาครอบครัว ชุมชน และระบบบริหารจัดการของหน่วยงาน/องค์กรที่เกี่ยวข้อง

2.4.3 องค์กรภาคีที่ดำเนินนโยบายและยุทธศาสตร์ด้านเด็กและเยาวชนไทย

- **สภาองค์การพัฒนาเด็กและเยาวชน** (http://www.dordek.org) ก่อตั้งขึ้นเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ.2527 โดยมี ผู้บริหารองค์กรเอกชนด้านเด็กและเยาวชนทั่วประเทศ ได้มาร่วมประชุมกัน ณ ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล และมีมติให้จัดตั้งสภาองค์การพัฒนาเด็กและเยาวชน (สอ.ดย.) ขึ้น เพื่อเป็นศูนย์กลางในการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กและเยาวชนในประเทศไทย ทั้งหน่วยงานภาครัฐ เอกชน องค์กรต่างประเทศ รวมถึงองค์กรระหว่างประเทศ โดยจดทะเบียนเป็นนิติบุคคล ในรูปสมาคมเมื่อวันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ.2528

วัตถุประสงค์มุ่งที่การพัฒนาเด็กและเยาวชนอันเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญในอนาคตเป็นงานที่ทุกฝ่ายเล็งเห็นและตระหนักในความจำเป็น และความสำคัญที่จะต้องร่วมมือ กันอย่างจริงจังทั้งในภาครัฐและเอกชน ปัจจุบันในภาคเอกชนมีหน่วยงาน องค์กร กลุ่ม และชมรมจำนวนมากได้ดำเนินการเกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กและเยาวชนอยู่ทั่วประเทศ อย่างไรก็ตามบทบาทและความสำเร็จขององค์กรภาคเอกชนดังกล่าวยังถูกจำกัดอยู่มาก ด้วยเหตุที่การดำเนินงานเป็นไปในลักษณะที่เป็นเอกเทศ ขาดระบบของความร่วมมือประสานงานที่เป็นระบบจริงจัง ดังนั้นสภาองค์การพัฒนาเด็กและเยาวชน จึงรับหน้าที่เป็นองค์กรสนับสนุน และมีบทบาทในการส่งเสริมให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการจัดตั้ง ดังมีนโยบายขององค์กรดังต่อไปนี้

1) เป็นศูนย์กลางเพื่อประสานงานองค์กรเอกชนในด้านนโยบาย แผนงานและโครงการพัฒนาเด็กและเยาวชน

2) เป็นศูนย์กลางรวบรวมข้อมูลการดำเนินงานพัฒนาเด็กและเยาวชนขององค์กรเอกชน

3) เป็นศูนย์กลางส่งเสริมและสนับสนุน และดำเนินงานพัฒนาเด็กและเยาวชนขององค์กรเอกชน

4) เป็นตัวแทนองค์กรเอกชนในการส่งเสริม และติดต่อประสานงานกับหน่วยงานของรัฐ หน่วยงานในต่างประเทศ และองค์กรระหว่างประเทศ

5) เผยแพร่ข่าวสารในหนังสือพิมพ์ และสิ่งพิมพ์เกี่ยวกับการดำเนินกิจการตามวัตถุประสงค์ของ สอ.ดย.

ปัจจุบันได้มีการจัดทำโครงการการจัดการเพื่อเพิ่มคุณภาพโครงการกลุ่มเด็กและเยาวชนในมิติอนุภูมิภาคและจังหวัด ร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ซึ่งมีระยะเวลาดำเนินการตั้งแต่พฤษภาคม พ.ศ.2546–เมษายน พ.ศ.2549 โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อจัดให้มีระบบในการพัฒนาโครงการสร้างเสริมสุขภาพด้านเด็กและเยาวชนอย่างมีคุณภาพ โดยครอบคลุมทุกพื้นที่ทุกประเด็น เพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนาสมรรถนะกลุ่มเด็กและเยาวชนให้มีส่วนร่วมและคิดค้น ริเริ่มดำเนินโครงการ และเป็นแกนนำในกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพด้วยตนเอง เพื่อสร้างต้นแบบการดำเนินงานสำหรับขยายผลและการผลักดันในระดับสังคมต่อไป

- **สำนักงานส่งเสริมและพิทักษ์เยาวชน** (http://oppy.opp.go.th) ในสังกัดสำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการและผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ มีวิสัยทัศน์ที่จะ *“ส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพ การคุ้มครองพิทักษ์สิทธิเยาวชน โดยกำหนดมาตรการกลไกส่งเสริมสนับสนุนภาครัฐและเอกชนในการดำเนินการ ตามนโยบาย*

และมาตรการที่กำหนด เพื่อให้เยาวชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ดำรงชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข มีศักดิ์ศรี พึ่งพาตนเองและมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม โดยแสวงหาความร่วมมือจากทุกภาคส่วน" โดยให้ความสำคัญกับ **เยาวชนอายุ 18-25 ปี** แบ่งเป็น 3 กลุ่มคือ **(1) กลุ่มเยาวชนปกติ (2) กลุ่มเยาวชนที่มีความสามารถพิเศษ (3) กลุ่มเยาวชนที่อยู่ในภาวะยากลำบาก** โดยมีพันธกิจหลักได้แก่

1) พัฒนามาตรการและกลไกส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เยาวชน ทั้งในระดับชุมชนและในระดับชาติ

2) พัฒนาองค์ความรู้ ความเข้าใจในแนวคิดการพัฒนา ส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เยาวชนและเพื่อสร้างระบบฐานข้อมูลด้านเยาวชน

3) พัฒนาศักยภาพเยาวชนให้เป็นผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาเพื่อให้มีบทบาทในสังคมพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในสังคมโลก

4) ประสานทุกส่วนของสังคมให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาเยาวชนอย่างบูรณาการเพื่อสร้างเครือข่ายในลักษณะภาคีพัฒนา

5) ระดมทรัพยากรและสรรพกำลังเพื่อส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เยาวชน

6) สร้างตัวชี้วัดเป็นกลไกติดตามตรวจสอบและการประเมินผลเพื่อปรับปรุงการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ทั้งนี้มียุทธศาสตร์ดำเนินงาน 4 ด้านหลักๆ คือ (1) ยุทธศาสตร์ส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพเยาวชน (2) ยุทธศาสตร์ส่งเสริมการคุ้มครอง การพิทักษ์สิทธิเยาวชน (3) ยุทธศาสตร์ส่งเสริมการพัฒนาองค์ความรู้ ริเริ่มรูปแบบและกระบวนการพัฒนาเยาวชน (4) ยุทธศาสตร์เชิงรุก เป็นต้น ซึ่งภายใต้ยุทธศาสตร์ต่างๆ ยังมีการกำหนดมาตรการดำเนินงานเพื่อขับเคลื่อนงานด้านเด็กและเยาวชนด้วย ตัวอย่างเช่นยุทธศาสตร์ส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพเด็กและเยาวชนได้มีการดำเนินยุทธศาสตร์ที่ผลักดันให้เกิดเวทีสมัชชาเยาวชนแห่งชาติอีกด้วย

- **สำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)** (http://www.thaihealth.or.th) เป็นหน่วยงานของรัฐที่มิใช่ส่วนราชการอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของนายกรัฐมนตรี จัดตั้งขึ้นโดยพระราชบัญญัติกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ พ.ศ.2544 เริ่มดำเนินงานมาตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ.2544 ซึ่งมีหน้าที่มีหน้าที่ผลักดัน กระตุ้น สนับสนุน และร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ในสังคมในการขับเคลื่อนกระบวนการสร้างเสริมสุขภาพ เพื่อให้บรรลุผลในการลดอัตราการเจ็บป่วยและเสียชีวิตก่อนวัยอันควร กระตุ้นให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและความเชื่อ และการปรับสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อคุณภาพชีวิต ช่วยลดภาระทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ทั้งนี้สสส.ได้มีการกำหนดแผนงาน 11 แผน ซึ่งในแผนงานที่ 5 คือแผนการเรียนรู้เพื่อสุขภาวะ เป็นแผนงานที่ครอบคลุมงานเด็กเยาวชน และครอบครัว โดยมีขอบข่ายการดำเนินงานที่มุ่งเน้นการปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อเยาวชนและครอบครัว

แผนงานดังกล่าวเกิดขึ้นภายใต้นโยบายของรัฐบาลที่ให้ความสำคัญกับการปฏิรูปการศึกษา ยกระดับคุณค่าของครอบครัว และการส่งเสริมสื่อเพื่อเยาวชนและครอบครัว ซึ่งสสส. ได้สนับสนุนนโยบายดังกล่าวเพื่อมุ่งให้เกิดกระแสการปฏิรูปการเรียนรู้ของสังคมในด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยผลักดันงานในหลายส่วน ดังนี้ (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2546 : 50)

1) *การพัฒนาสื่อเพื่อเยาวชนและครอบครัว* ผ่านการสนับสนุนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนามาตรฐานและคุณภาพ โดยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายกลุ่มเป้าหมาย

2) *การพัฒนาการเรียนรู้ในโรงเรียน* โดยสนับสนุนกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กระทรวงเทคโนโลยี สารสนเทศและการสื่อสาร และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พัฒนาเครือข่ายโรงเรียนต้นแบบที่บูรณาการของการปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อสุขภาวะผ่านการเรียนรู้ประสบการณ์ชีวิต การกีฬา วัฒนธรรม และการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม

3) *การพัฒนาการเรียนรู้นอกระบบโรงเรียน* สสส.ได้ค้นหาและให้การสนับสนุนแก่กรณีตัวอย่างที่ดีของการเรียนรู้นอกระบบโรงเรียนอันรวมถึงการเรียนรู้ของครอบครัวและในชุมชน การเรียนรู้ที่เกิดจากการทำงาน สื่อชุมชน เป็นต้น รวมถึงจะได้เผยแพร่ตัวอย่างที่ดีออกสู่สาธารณะ และสนับสนุนการขยายเครือข่ายการเรียนรู้นอกระบบโรงเรียน

4) *การเฝ้าระวังและปกป้องเยาวชน* โดยสนับสนุนเครือข่ายองค์กรที่ทำหน้าที่พัฒนาเยาวชนกลุ่มที่มีปัญหามากเป็นพิเศษ เช่น แรงงานเด็ก เด็กกำพร้า เด็กในสลัมหรือพื้นที่เสี่ยง เป็นต้น ในการคุ้มครอง ปกป้องและพัฒนาเยาวชนเหล่านี้ ตลอดจนพัฒนาระบบข้อมูลติดตามสุขภาวะและเฝ้าระวังภัยคุกคามทางสังคมต่อเยาวชน

- **สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (สปรส.)** (http://www.hsro.or.th) เป็นสำนักงานอิสระในสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุขเพื่อทำหน้าที่เป็นสำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (คปรส.) ที่ตั้งขึ้นตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.2543 มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธานกรรมการ มีวัตถุประสงค์หลักคือ สร้างกระแสการปรับเปลี่ยนวิธีคิดด้านสุขภาพของคนไทยจากการซ่อมสุขภาพมาสู่การสร้างสุขภาพ เพื่อการมีสุขภาพดีถ้วนหน้า สนับสนุนการเคลื่อนไหวของสังคม โดยการเข้าร่วมและสนับสนุนกิจกรรมที่จะสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน สังคม และองค์กรทุกส่วนที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจในประเด็นสำคัญของการปฏิรูประบบสุขภาพ สนับสนุนกิจกรรมทางวิชาการเพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ในประเด็นสำคัญของการปฏิรูประบบสุขภาพ สำหรับบรรจุเป็นสาระบัญญัติในพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ และเพื่อการปฏิรูประบบสุขภาพอย่างเป็นรูปธรรมในระยะถัดไป ประสานงานกับภาคการเมือง ภาคราชการ หน่วยงาน องค์การต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างความร่วมมือผลักดันการปฏิรูประบบสุขภาพอย่างกว้างขวาง

ทั้งนี้ภายใต้วัตถุประสงค์ที่กล่าว งานของสปรส.ยังครอบคลุมไปถึงการส่งเสริมสนับสนุนการปฏิรูประบบสุขภาพในมิติเด็กและเยาวชนด้วย อาทิการสนับสนุนให้มีสมัชชาสุขภาพตามแนวคิดที่ปรากฏในร่างพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ....ได้กำหนดความหมายของ **"สมัชชาสุขภาพ"** ไว้ว่าหมายถึง *"กระบวนการที่ให้ประชาชนและหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง ได้ร่วมแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และเรียนรู้อย่างใช้ปัญญาและสมานฉันท์ เพื่อนำไปสู่การกำหนดนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ หรือความมีสุขภาพของประชาชน โดยจัดให้มีการประชุมอย่างมีระบบและอย่างมีส่วนร่วม"* โดยมีการทดลองจัดสมัชชาสุขภาพมาแล้วตั้งแต่ปีพ.ศ.2544 จนถึงขณะนี้เป็นรอบปีที่ 5 แล้ว โดยมีการสนับสนุนการจัดสมัชชาสุขภาพเฉพาะพื้นที่และสมัชชาสุขภาพเฉพาะประเด็น รวม 67 เวที กระจายทั่วประเทศ แบ่งได้เป็น 6 กลุ่มเรื่อง คือ อาหารและการเกษตรที่เอื้อต่อสุขภาพ นโยบายสาธารณะด้านสิ่งแวดล้อม

เด็ก เยาวชนและครอบครัว สื่อสารสาธารณะ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และสุขภาวะชุมชน โดยปีพ.ศ.2548 เน้นประเด็น **"ความอยู่เย็นเป็นสุข"**

นอกจากนี้สปรส. ยังสนับสนุนและร่วมมือกับภาคีองค์กรที่ทำงานด้านเด็กในลักษณะต่างๆ เช่น การจัดทำโครงการค่าย *"We Volunteer"* โดยร่วมกับแผนงานเยาวชนสร้างสรรค์ (ยสส.) สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.) และ คณะทำงานเด็กเยาวชนจาก 6 จังหวัดอันดามันและโรงเรียนสตรีพังงา มีเด็กและเยาวชนจากคณะทำงานเด็กเยาวชนจาก 76 จังหวัดทั่วประเทศจังหวัดละ 11 คน ร่วมกับเด็กเยาวชนในพื้นที่ รวมทั้งสิ้นประมาณ 1200 คน เพื่อร่วมกันทำกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ในพื้นที่ประสบภัยพิบัติจากคลื่นยักษ์สึนามิ โดยใช้กระบวนการค่ายในการพัฒนาจิตสำนึกอาสาสมัครโดยหวังว่าเมื่อสิ้นสุดค่ายนี้แล้วเด็กและเยาวชนจะนำประสบการณ์กลับไปพัฒนาบ้านเกิดในลักษณะอาสาสมัครต่อไป ตามคำขวัญที่ว่า *"อาสาสมัครเพื่ออันดามัน สู่ อาสาสมัครพัฒนาบ้านเกิด"* และมุ่งมั่นที่จะสร้างให้เด็กและเยาวชนเป็นหน่ออ่อนของการทำงานอาสาสมัครให้ทั่วประเทศ เป็นต้น

- **มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ (มสช.)** (http://www.thainhf.org) ได้เชื่อมโยงกระบวนทัศน์สุขภาวะ คือสุขภาพองค์รวมเข้าไปกับกระบวนทัศน์สิทธิมนุษยชน โดยมี **"แผนงานส่งเสริม สนับสนุน และคุ้มครองสุขภาพและสิทธิมนุษยชนด้านเด็ก เยาวชน และครอบครัว (พ.ศ.2547–2550)"** โดยเริ่มต้นทำการศึกษา ทบทวนความรู้ นโยบาย แผนงาน กฎหมาย ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องร่วมกับและคณะอนุกรรมการด้านเด็ก เยาวชน และครอบครัว สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ รวมทั้งได้จัดประชุมระดมสมองกับหน่วยงานต่างๆ และผู้เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวาง จนในที่สุดได้ข้อสรุปเป็นแผนงานดังกล่าว โดยการสนับสนุนทุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

ภายใต้แผนงานนี้ มสช. ได้ดำเนิน**โครงการส่งเสริม สนับสนุน และคุ้มครองสุขภาพและสิทธิมนุษยชนด้านเด็ก เยาวชน และครอบครัว** มุ่งหวังสร้างเสริมสุขภาพและสิทธิของเด็ก เยาวชน และครอบครัว โดยใช้ฐานข้อมูลและความรู้ จากการเคลื่อนไหวทางวิชาการและสังคม เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการทำงานจนถึงระดับนโยบาย กฎหมาย หรือแนวทางปฏิบัติต่อไป โดยมีภารกิจสำคัญคือ 1) งานทบทวนความรู้ที่มีอยู่และการแสวงหาความรู้ใหม่ 2) งานเคลื่อนไหวทางวิชาการและทางสังคม 3) การสร้างและพัฒนาเครือข่ายที่ขยายผลออกไปอย่างยั่งยืน การจัดเวทีเสนอผลงานวิชาการ การประชุมวิชาการประจำปีหรือเวทีนโยบายสาธารณะ 4) การสนับสนุนให้เกิดกลไกเฝ้าระวังและตรวจสอบสถานที่ หน่วยงาน องค์กร พื้นที่ที่เสี่ยงต่อการละเมิดสิทธิมนุษยชนของเด็กและเยาวชน เพื่อให้เกิดความตื่นตัวและตระหนักในภาระหน้าที่ที่จะต้องป้องกันไม่ให้เกิดการละเมิดสิทธิมนุษยชนในพื้นที่ของตน 5) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเด็กในการพิทักษ์สิทธิของตน และให้ความเคารพในสิทธิของคนอื่นตั้งแต่ในวัยเยาว์ด้วย เช่น จัดเวทีเด็กสัญจร การอบรมเรื่องสิทธิเด็กให้กับเด็ก เยาวชน ครอบครัว และชุมชน เป็นต้น รวมทั้งให้เด็กมีส่วนร่วมในการวิจัยและการสื่อสารสาธารณะ

จากตัวอย่างความเคลื่อนไหวขององค์กรภาคีต่างๆ ที่ทำงานขับเคลื่อนเชิงนโยบายด้านเด็กและเยาวชน ได้ชี้ให้เห็นว่าแต่ละองค์กรต่างให้ความสำคัญของงานด้านนี้อยู่มาก อย่างไรก็ตามในเชิงยุทธศาสตร์นั้น แต่ละองค์กรหรือหน่วยงานต่างมีจุดเน้นที่แตกต่างกันไป แต่ที่น่าสังเกตคือ งานขององค์กรส่วนใหญ่เหล่านี้จะมีจุดร่วมที่คล้ายกันตรงการมียุทธศาสตร์ดำเนินงานที่ครอบคลุมงานที่

เกี่ยวข้องกับยุทธศาสตร์เชิงให้ข้อเสนอหรือขับเคลื่อนนโยบาย ยุทธศาสตร์วิจัยหรือสร้างองค์ความรู้ ยุทธศาสตร์เครือข่ายการเรียนรู้ ยุทธศาสตร์ถ่ายทอดและสื่อสารความรู้ เป็นต้น ซึ่งนับเป็นโจทย์ที่ท้าทายเช่นกันว่า ภายใต้พลวัตรของโลกาภิวัตน์และแนวโน้มต่างๆ ในอีก 10 ปีข้างหน้า นโยบายและยุทธศาสตร์สำหรับเด็กและเยาวชนไทยจะมีโฉมหน้าอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย

3. สรุป : กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการสังเคราะห์เอกสารงานวิจัยข้างต้นได้นำมาสู่วางกรอบแนวคิดในการวิจัยนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดสำคัญ ดังนี้

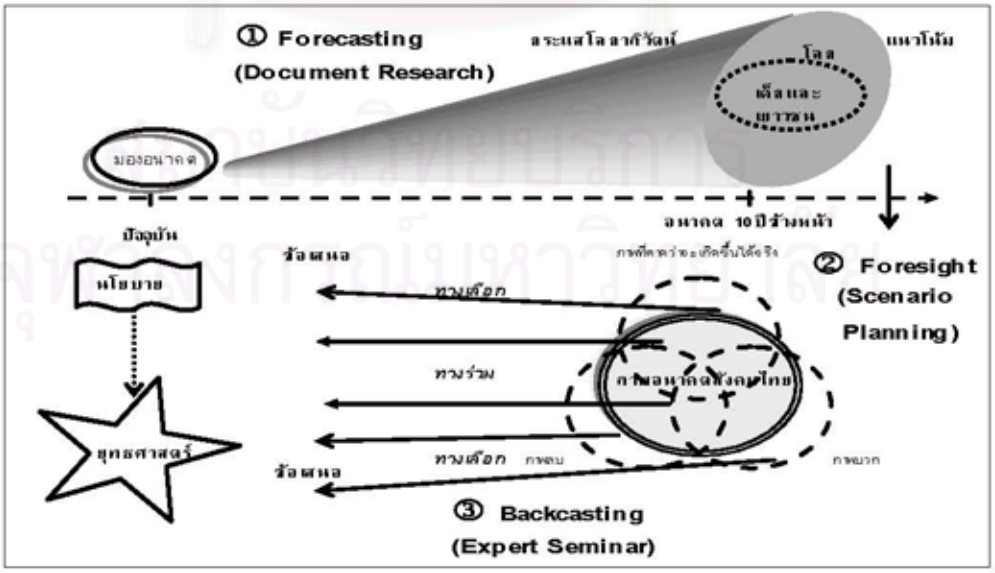
1) <u>แนวคิดอนาคตศึกษา แนวคิดการพัฒนาสังคม และการศึกษาแนวโน้ม</u> นำมาใช้เป็นกรอบในการศึกษาและคาดการณ์ (forecasting) แนวโน้มสำคัญที่จะมีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนไทยในอีก 10 ปีข้างหน้า

2) <u>แนวคิดการมองอนาคตและสร้างภาพอนาคต</u> นำมาใช้เป็นกรอบในการมองอนาคต (foresight) และสร้างภาพอนาคต (scenario planning) ทางการศึกษาในหลายภาพฉายที่มีโอกาสเกิดขึ้นได้จริง เช่น ภาพอนาคตเชิงบวกหรือภาพที่พึงประสงค์ ภาพอนาคตเชิงลบหรือภาพที่ไม่พึงประสงค์ และภาพอนาคตที่มีโอกาสเกิดขึ้นได้จริงมากที่สุด

3) <u>แนวคิดนโยบายและยุทธศาสตร์ ด้านการศึกษา การพัฒนาเด็กและเยาวชน</u> นำมาใช้สำหรับมองภาพอนาคตเหล่านั้นเพื่อมองย้อนกลับ (backcasting) ให้เห็นทางเลือกที่เป็นไปได้ทั้งทางเลือกในระดับนโยบายและทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย

ทั้งนี้ จากแนวคิดข้างต้นได้พัฒนาเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ 12 สรุปกรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3
วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง **"นโยบายและยุทธศาสตร์การศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย"** ในครั้งนี้ แบ่งการดำเนินการวิจัยเป็น 3 ขั้นตอนคือ 1) การศึกษาเอกสาร 2) การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการมองอนาคต โดยวิธีการสร้างภาพอนาคต และ 3) การจัดประชุมระดมความคิดหรือสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อศึกษานโยบายและยุทธศาสตร์การศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนในนานาประเทศและประเทศไทย ซึ่งมีแนวทางดำเนินการวิจัยแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ ดังนี้

1. แนวทางและวิธีดำเนินการวิจัย

1.1 การศึกษาเอกสาร เพื่อประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตของนานาประเทศ มีขั้นตอนดังนี้

1.1.1 การสำรวจและศึกษาเอกสารงานวิจัยในประเทศต่างๆ โดยศึกษาจากองค์กรที่หรือสถาบันที่ดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับงานด้านอนาคตศึกษาและงานด้านนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต และงานด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชน ทั้งจากองค์กรในระดับประชาคมโลก และองค์กรระดับประเทศ จากการสืบค้นสิ่งพิมพ์และเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ทางเว็บไซต์ต่างๆ ดังนี้

(1) ข้อมูลที่สืบค้น มีทั้งเอกสารประเภทสิ่งพิมพ์กับเอกสารอีเล็กทรอนิกส์ (e-book) ทั้งจากต่างประเทศและภายในประเทศไทย ซึ่งแบ่งได้เป็น เอกสารชั้นต้น และเอกสารชั้นรอง ดังนี้

(1.1) เอกสารชั้นต้น ได้แก่

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการคาดการณ์แนวโน้มด้านต่างๆ ของนักอนาคตและนักวิชาการจากสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการอนาคตศึกษา แนวคิดการศึกษาอนาคต แนวคิดการศึกษาแบบมุ่งอนาคต แนวโน้มด้านเด็กและเยาวชน

เอกสารประเภทพิมพ์เขียวเชิงยุทธศาสตร์ หรือแผนที่ทางเดินยุทธศาสตร์ (roadmap) หรือรายงานเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษา และนโยบายและยุทธศาสตร์การทำงานด้านเด็กและเยาวชน เอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยโดยตรงจากหน่วยงานสำคัญที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ดังกล่าวของนานาประเทศ

ข้อมูลที่ได้จากการบรรยายหรือการสัมภาษณ์ทางวิชาการของนักอนาคต นักวิชาการ และนักการศึกษาและบุคคลที่เกี่ยวข้องกับงานเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาและการพัฒนาเด็กและเยาวชน

(1.2) เอกสารชั้นรอง ได้แก่

เอกสารที่มาจากการสังเคราะห์งานวิจัย เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์นโยบายและยุทธศาสตร์ รายงานการดำเนินงานของหน่วยงานต่างๆ ที่อาจจะมิได้มีหน้าที่กำหนดนโยบายแต่มีหน้าที่รับนโยบายและยุทธศาสตร์ไปใช้

เอกสารบทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยโดยอ้อม เช่น เอกสารประเภทข่าว ความเคลื่อนไหวในวารสารทางวิชาการ เป็นต้น

(2) แหล่งข้อมูลสำคัญ มีทั้งแหล่งข้อมูลจากต่างประเทศ และแหล่งข้อมูลภายในประเทศไทย โดยแบ่งได้ ดังนี้

(2.1) กระทรวงต่างๆ และสถาบันแห่งชาติที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ด้านเด็กและเยาวชน ด้านการศึกษาและการพัฒนาระดับประเทศ

(2.2) สถาบันวิจัย และสถาบันสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาระดับชาติ

(2.3) องค์กรการวิจัยด้านการศึกษาอนาคต ด้านนโยบายและยุทธศาสตร์ด้านเด็กและเยาวชน ด้านการศึกษา และการพัฒนา ในระดับประชาคมโลก

(2.4) สมาพันธ์ องค์กรเครือข่าย และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับทำงานด้านเด็ก การใช้ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อการพัฒนาในระดับท้องถิ่น

(2.5) ห้องสมุดในมหาวิทยาลัยต่างๆ และสถาบันการศึกษาต่างๆ

ตารางที่ 11 ตัวอย่างแหล่งข้อมูลที่สืบค้นในเบื้องต้น

แหล่งข้อมูลจากต่างประเทศ	แหล่งข้อมูลภายในประเทศไทย
• National Intelligence Council (http://www/cia.gov) • New Horizons For Learning (http://www.newhorizons.org) • RAND Corporation, Santa Monica, CA (http://www.rand.org) • Organisation for Economic Co-operation and Development -OECD) (http://www.oecd.org) • World Future Society (http://www.wfs.org) • World Futures Studies Federation (http://www.wfsf.org) • United Nations Children's Fund (http://www.unicef.org) • United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (http://www.unesco.org) • The World's Children's Prize for the Rights of the Child (http://www.childrensworld.org)	• สำนักงานที่ปรึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (http://www.nesac.or.th) • เครือข่ายรัฐบาลไทย (http://www.thaigov.net) • ศูนย์คาดการณ์เทคโนโลยีเอเปคประเทศไทย (www.apectf.nstda.or.th) • สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สกศ.) (http://www.onec.go.th) • กระทรวงศึกษาธิการ (http://www.moe.ac.th) • สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพ (สปรส.) (http://www.hsro.or.th) • มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ (มสช.) (http://www.thainhf.org) • สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) (http://www.trf.or.th) • สำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) (http:// www.thaihealth.or.th) • สำนักงานส่งเสริมและพิทักษ์เยาวชน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (http://oppy.opp.go.th) • กระทรวงวัฒนธรรม (http://www.m-culture.go.th) • สภาองค์การพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ (สอดย.)

(3) การคัดเลือกเอกสาร ผู้วิจัยจะพิจารณาความน่าเชื่อถือ และความถูกต้องของเอกสารแต่ละฉบับ โดยมีหลักเกณฑ์การพิจารณา 2 เกณฑ์คือ เกณฑ์การพิจารณาภายนอก (external criteria) และเกณฑ์การพิจารณาภายใน (internal criteria) ดังนี้

(3.1) เกณฑ์การพิจารณาภายนอก มุ่งพิจารณาที่มาของเอกสาร ข้อเท็จจริงและข้อมูลที่เชื่อถือได้และผู้เขียนเอกสารนั้นๆ ใน 4 ประเด็น ได้แก่

ก. แหล่งที่มาของเอกสาร เป็นแหล่งปฐมภูมิ และเป็นแหล่งที่เชื่อถือได้

ข. ความน่าเชื่อถือของผู้เขียนเอกสาร หรือข้อมูลและสถานภาพของผู้เขียนหรือผู้จัดทำเอกสาร

ค. ความน่าเชื่อถือของเอกสารและหลักฐานโดยเป็นเอกสารต้นฉบับหรือได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการหรือเป็นเอกสารฉบับทางการที่เชื่อถือได้

ง. วัตถุประสงค์ของเอกสารและเนื้อหาข้อมูลของเอกสารเป็นที่ยอมรับ หรือเชื่อถือได้

(3.2) เกณฑ์การพิจารณาภายใน โดยพิจารณาเกี่ยวกับเนื้อหาสาระเชิงความคิดเห็นทางวิชาการหรือข้อเสนอแนะของเอกสารวิจัยการศึกษาที่เกี่ยวข้อง

ก. ผู้เขียนเอกสารเป็นผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องโดยตรง เป็นผู้เชี่ยวชาญ และมีความสามารถในเนื้อหาสาระของเอกสารหรือข้อมูลนั้น

ข. แหล่งอ้างอิงของเอกสาร หรือข้อมูลที่เชื่อถือได้และเป็นที่ยอมรับ

ค. เนื้อหาสาระของเอกสารเป็นผลการศึกษาบนพื้นฐานของข้อมูลความรู้

ง. เนื้อหาสาระชัดเจน มีความหมายตรงประเด็นตามเกณฑ์ที่กำหนด

1.1.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล (collection of data) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสืบค้นเอกสารเพื่อใช้ในการวิจัย โดยเก็บข้อมูลทั้งจากข้อมูลปฐมภูมิทั้งที่เป็นเอกสารชั้นต้น จากแหล่งข้อมูลสำคัญ และจากปากคำหรือการบันทึกของผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรง และเก็บข้อมูลทุติยภูมิที่หมายถึงข้อมูลที่ได้รับจากแหล่งข้อมูลอื่นอีกทอดหนึ่ง ข้อมูลที่อ้างอิงมา หรือข้อมูลที่ถูกถ่ายทอดต่อเป็นต้น โดยประมวลข้อมูลที่สืบค้นมา จัดจำแนกประเภทข้อมูลเพื่อทำการศึกษาและวิเคราะห์ต่อไป

1.1.3 การวิเคราะห์ข้อมูล (criticism of data) เป็นการตรวจสอบความเชื่อถือได้ของข้อมูลที่คัดเลือกมา โดยทำการจำแนก วิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) และสังเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้โดยพิจารณาแนวโน้มด้านต่างๆ

1.1.4 การนำเสนอผลการศึกษา (presentation) ผลจากการประมวลเอกสาร วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจะนำเสนอใน 2 แนวทาง ได้แก่

(1) การจัดทำเป็นเอกสารบทความประกอบการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการมองอนาคตและการประชุมเสวนา

(2) เรียบเรียงและปรับปรุงเนื้อหาข้อมูลเพื่อนำเสนอในบทต่างๆ ของรายงานวิจัย

ทั้งนี้ในส่วนของรายงานได้แบ่งเนื้อหานำเสนอเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 บทนำ กล่าวถึงความเป็นมา ความสำคัญ วัตถุประสงค์ ขอบเขต วิธีการ ผลที่คาดว่าจะได้ เป็นต้น ส่วนที่ 2 ส่วนเนื้อหา ส่วนที่ 3 บทสรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ

1.2 การจัดประชุมมองอนาคต และการจัดประชุมเพื่อมองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์

การจัดประชุมมองอนาคต มีจุดมุ่งหมายในการระดมความคิดจากผู้เชี่ยวชาญเพื่อการมองอนาคตทั้งในด้านแนวโน้ม และภาพอนาคตของเด็กและเยาวชนใน 10 ปีข้างหน้า โดยมีแนวทางดำเนินการดังนี้

1.2.1 การศึกษากรอบความคิดการมองอนาคตและกระบวนการวิจัยในภาพรวม

การศึกษาโดยการมองอนาคตครั้งนี้ได้อาศัยฐานคิดของการมองภาพอนาคตที่ว่า ภาพอนาคตคือภาพที่เป็นจริงได้หลายภาพ มิใช่ภาพที่น่าจะเป็นหรือควรจะเป็น รวมถึงมิใช่เป็นการทำนายอนาคตจากแนวโน้มที่เห็นในปัจจุบันเท่านั้น แต่ในกระบวนการมองอนาคตและสร้างภาพอนาคตยังให้ความสำคัญกับการสร้างเรื่องราวที่เกี่ยวกับอนาคตที่เกิดขึ้นจากทางเลือกของการกระทำในปัจจุบัน ผูกเรื่องจากการผสมจินตนาการ การมองแนวโน้มของตัวแปรหลักและความไม่แน่นอนต่างๆ โดยผ่านกระบวนการปฏิสัมพันธ์ การใช้ความรู้ ประสบการณ์ จินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างเป็นระบบ เพื่อมองภาพอนาคต (scenarios) มากกว่าหนึ่งภาพ อาทิ ภาพที่เป็นจริงสุดและบวกสุด (realistic optimistic) ภาพที่เป็นจริงสุดและลบสุด (realistic pessimistic) และภาพที่คาดว่าจะเกิดขึ้นได้จริง (most-probable) พร้อมกับวางแนวทางที่ดีหรือทางเลือกต่างๆ เพื่อรับมืออนาคตภาพที่จะเกิดขึ้น (จุมพล พูลภัทรชีวิน, 2547)

ทั้งนี้จากการค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวกับกระบวนการและเทคนิคการสร้างภาพอนาคต พบว่ามีผู้เสนอกระบวนการและขั้นตอนการสร้างภาพอนาคตไว้หลากหลาย แต่มีจุดร่วมสำคัญๆ คือ 1) มีการเตรียมการ 2) มีการดำเนินการสร้างภาพอนาคตและวางแผนกลยุทธ์ 3) มีการวิคราะห์หรือตรวจสอบยุทธศาสตร์เพื่อนำไปปฏิบัติ ส่วนรายละเอียดของขั้นตอนนั้นจะแตกต่างกันไป ซึ่งสำหรับประเทศไทยมีกลุ่มนักวิชาการด้านการมองอนาคต (foresight) อาทิ ดร.ชาตรี ศรีไพพรรณ, ดร.พิเชฐ ดุรงคเวโรจน์ ดร.อมรวิชช์ นาครทรรพ และคณะ ได้เสนอแนวทางของกระบวนการสร้างภาพอนาคตไว้ในรายวิจัยเรื่อง *อนาคตภาพของเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้ : กระบวนทัศน์และยุทธศาสตร์เพื่อการเปลี่ยนแปลงจากฐานราก* (2545) ซึ่งผู้วิจัยได้นำกระบวนการดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ โดยมีแนวทางดังนี้

(1) การเตรียมการและวางแผนทำงาน : เริ่มตั้งแต่การตั้งคณะทำงาน กำหนดเรื่องที่จะศึกษา ออกแบบกระบวนการและรูปแบบการทำงาน รวมถึงวางแผนเตรียมจัดการในเรื่องที่เกี่ยวข้อง

(2) การเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา : กำหนดวิธีการศึกษา และการเก็บรวบรวมข้อมูลในเรื่องที่ศึกษา ทั้งจากแหล่งข้อมูลเอกสาร และการเก็บข้อมูลภาคสนาม

(3) การดำเนินการศึกษา : การจัดกระบวนการมองภาพอนาคตด้วยเทคนิควิธีการต่างๆ ที่เหมาะสมกับเรื่องที่ศึกษา เช่น การจัดกิจกรรมประชุมเชิงปฏิบัติการมองอนาคตโดยวิธีการสร้างภาพอนาคต ซึ่งในส่วนของการใช้เทคนิคสร้างภาพอนาคตจะได้กล่าวในรายละเอียดของแต่ละขั้นตอนต่อไป นอกจากนี้ยังเก็บข้อมูลโดยการจัดประชุมเสวนาหรือสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพิ่มเติมเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สามารถตอบคำถามการวิจัยครั้งนี้ได้

(4) การวิเคราะห์ข้อมูล : การนำข้อมูลที่รวบรวมได้ทั้งหมดมาวิเคราะห์โดยใช้กรอบการมองอนาคตและกรอบแนวคิดอื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อสรุปผลการวิจัยและเสนอแนะแนวทางเพื่อการขยายผล

1.2.2 การกำหนดกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ และช่วงระยะเวลาศึกษา

(1) <u>เกณฑ์การพิจารณาผู้เชี่ยวชาญ</u> การวิจัยครั้งนี้ได้ให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนา ด้านเด็กและเยาวชน ด้านการศึกษา ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ มีประสบการณ์ เป็นผู้นำทางนโยบายหรือมีบทบาทต่อการชี้นำหรือก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับประเทศ โดยมีเกณฑ์การพิจารณาผู้เชี่ยวชาญ ดังนี้

- นักอนาคตศึกษา เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่างๆ ที่สามารถคาดการณ์หรือมองแนวโน้มต่างๆ ได้ชัดเจน/มีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาแนวโน้มต่างๆ ที่ได้รับการยอมรับ/มีผลงานวิจัยหรือทำงานที่เกี่ยวข้อง
- นักวิชาการ หรือกลุ่มผู้นำความคิดทางสังคมในด้านนโยบายและยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนา/ด้านเด็กและเยาวชน/ด้านการศึกษา มีผลงานวิชาการหรืองานวิจัยที่เป็นที่ยอมรับในระดับประเทศ/มีประสบการณ์ทำงานในสาขาที่เกี่ยวข้อง
- ผู้นำนโยบาย หรือผู้จัดทำนโยบาย ซึ่งมีประสบการณ์ในการศึกษาวิจัยด้านนโยบายและยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนา/ด้านเด็กและเยาวชน/ด้านการศึกษา เคยดำรงตำแหน่งผู้บริหารระดับสูงในสาขาที่เกี่ยวข้อง
- นักยุทธศาสตร์ มีประสบการณ์ในการศึกษาวิจัย หรือดำเนินงานเกี่ยวกับยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนา/ด้านเด็กและเยาวชน/ยุทธศาสตร์ด้านการศึกษา
- ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้ส่วนเสียกับงานด้านการศึกษา และงานด้านเด็กและเยาวชน

ทั้งนี้ นอกจากการพิจารณาความรู้ความสามารถและประสบการณ์ความเชี่ยวชาญแล้ว ยังพิจารณาถึงองค์กรสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้ด้วย ซึ่งผู้เชี่ยวชาญที่คัดเลือกนั้นจึงเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญสำหรับงานวิจัย อาทิ ดร.อนุชาติ พวงสำลี (ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร, มหาวิทยาลัยมหิดล) ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย (ด้านนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนา/สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว.) ดร.เลขา ปิยะอัจฉริยะ (อดีตผู้เชี่ยวชาญด้านเด็กและเยาวชน องค์กรยูนิเซฟ, ที่ปรึกษาด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชน สกว., สสส., สกศ.) เป็นต้น โดยบางท่านกรุณาเป็นผู้มีส่วนร่วมในการประเชิงปฏิบัติการมองอนาคต และบางท่านร่วมในการประชุมเสวนาและให้ข้อเสนอแนะ

(2) <u>เกณฑ์การพิจารณาช่วงระยะเวลาศึกษา</u>

การวิจัยครั้งนี้ กำหนดระยะเวลาสำหรับการมองอนาคตไว้ 10 ปี ด้วยเหตุผลว่า ในการศึกษาอนาคตในช่วงระหว่าง 10-15 ปี หรือ 10-20 ปี เป็นช่วงที่นักอนาคตนิยมส่วนใหญ่จำนวนมากนิยมศึกษา และถือว่าเป็นการมองอนาคตหรือการคาดการณ์ในระยะกลาง (middle range forecasting/ planning) ซึ่งมีข้อดีกว่าการศึกษาเพียง 5 ปี หรือต่ำกว่า 10 ปี (short range forecasting) ที่ช่วยได้เพียงการวางแผนระยะสั้นหรือแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

นอกจากนี้กระบวนการของมองอนาคตมักนิยมมองในช่วง 10 ปี เพราะเห็นว่าช่วยให้สามารถวางแผนระยะไกลกว่าเดิม โดยที่ยังคงมองเห็นแนวโน้มและทางเลือกต่างๆ ที่คาดว่าจะเป็นไปได้ ยิ่งภายใต้พลวัตรโลกที่มีความไม่แน่นอนสูง การมองอนาคตในช่วง 10 ปีนี้น่าจะช่วยให้การคิดเชิงนโยบายหรือยุทธศาสตร์นำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมได้ และหากผลการศึกษาออกมาอย่างหนึ่งอย่างใด เมื่อ

นำผลไปปฏิบัติอย่างจริงจัง น่าจะเกิดผลกระทบในวงกว้างที่คนรุ่นนี้สามารถทันเห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในคนรุ่นหน้าได้ด้วย เช่นที่ จุมพล พูลภัทรชีวิน (2547) กล่าวว่า การศึกษาในช่วงระยะนี้สามารถก่อให้เกิดผลกระทบต่อการเปลี่ยนคนหนึ่งรุ่น (generation)หมายความว่า การต้องการให้คนไทยยุคใหม่เป็นอย่างหนึ่งอย่างใด มีคุณลักษณะอย่างใด ก็สามารถที่จะทำได้ โดยอาศัยผลการศึกษาไปวางแผนดำเนินการปฏิบัติอย่างจริงจัง ซึ่งจะเห็นผลกระทบภายในระยะเวลา 10-20 ปี ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้จึงกำหนดกรอบระยะเวลาศึกษาอนาคตไว้ประมาณ 10 ปี คือปีปัจจุบัน-พ.ศ.2560

อนึ่งเนื่องงานวิจัยนี้จะเริ่มจัดประชุมในระหว่างช่วงปลายปีพ.ศ.2549-ต้นปีพ.ศ.2550 ดังนั้นเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของการศึกษาและกลุ่มผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้วิจัยจึงถือปีเริ่มต้นในการศึกษาเป็นปีปัจจุบันที่จัดประชุม และเพื่อผลการวิจัยยังเป็นงานที่มองภาพอนาคตในระยะ 10 ปี หรือ 1 ทศวรรษ ผู้วิจัยจึงกำหนดปีพ.ศ.2560 เป็นปีปลายทางในการศึกษาอนาคตครั้งนี้

1.2.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลจากการจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการมองอนาคตโดยวิธีการสร้างภาพอนาคต และจากการจัดประชุมเสวนาระดมความคิด การสัมมนาวิชาการ หรือการสัมภาษณ์ผู้ทรงวุฒิ โดยในการทำงานจะมีการบันทึกข้อมูลอย่างเป็นระบบด้วยเครื่องบันทึกต่างๆ เช่น สมุดบันทึกข้อมูล เครื่องบันทึกเสียง คอมพิวเตอร์ กล้องถ่ายรูป เป็นต้น โดยมีแนวทางและวิธีการ ดังนี้

(1) **<u>การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการมองอนาคต (foresight workshop)</u>** โดยใช้วิธีการสร้างภาพอนาคต (scenario planning) โดยเชิญผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจากสาขาวิชาชีพต่างๆ มาร่วมกันมองภาพอนาคตของประเทศไทย และภาพอนาคตของเด็กและเยาวชนไทยภายใต้แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงต่างๆ เพื่อให้ได้แนวคิดและแนวทางเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยที่เกิดขึ้นได้จริงท่ามกลางบริบทด้านต่างๆ ทั้งนี้ในการศึกษาครั้งนี้ได้กำหนดกระบวนการดำเนินการมองอนาคตใน 7 ขั้นตอนหลักดังนี้

(1.1) *การกำหนดหัวเรื่องที่จะศึกษา* เป็นการตั้งคำถามสำคัญ (key questions) เพื่อเป็นกรอบในการมองภาพอนาคต เช่น ใน 10 ปีข้างหน้าที่มีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชน ภาพอนาคตของเด็กและเยาวชนที่มีโอกาสเกิดได้จริงมีภาพใด นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนมีลักษณะอย่างไร เป็นต้น

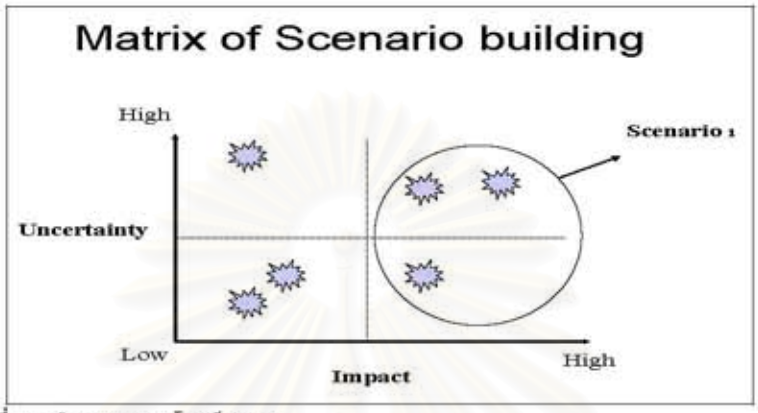
(1.2) *การระบุประเด็นสำคัญ* (key issues) เป็นการสำรวจความสนใจร่วมกันว่าอะไรเป็นประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นที่ศึกษา เช่น บทบาทของเทคโนโลยีในวิถีชีวิต แนวโน้มของรูปแบบชีวิตและวิถีการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่

(1.3) *การระบุแรงผลักดันหลักที่เป็นตัวการของการเปลี่ยนแปลง* (key drivers of change) เช่น กระแสสังคม (social) เทคโนโลยี (technological) เศรษฐกิจ (economic) สิ่งแวดล้อม (environmental) การเมือง (political) เป็นต้น

(1.4) *การระบุความไม่แน่นอน* (key uncertainties) โดยพิจารณาว่า อะไรคือความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต มีความสำคัญมาก สามารถพลิกผันเหตุการณ์หรือแนวโน้มที่กำลังดำเนินอยู่โดยสิ้นเชิง ซึ่งความไม่แน่นอนไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องเลวร้ายเสมอ อาจเป็นไปในทางดีก็ได้ อาทิเช่น ล้มเลิก WTO หรือ วัตสามารถกู้วิกฤตศรัทธาได้

(1.5) *การจัดอันดับ/ระดับของความไม่แน่นอน* (degree of uncertainties) และเลือกความไม่แน่นอนเพื่อเป็นตัวเดินเรื่องของแต่ละภาพ เช่น หากทราบว่าความไม่แน่นอนน่าจะเกิดหรือไม่น่าจะเกิด เท่ากับระดับความไม่แน่นอนต่ำ หากไม่ทราบเลยว่าความไม่แน่นอนนั้นจะเกิดขึ้นหรือไม่ หมายความว่าระดับความไม่แน่นอนสูง

แผนภาพที่ 13 การจัดอันดับความไม่แน่นอน

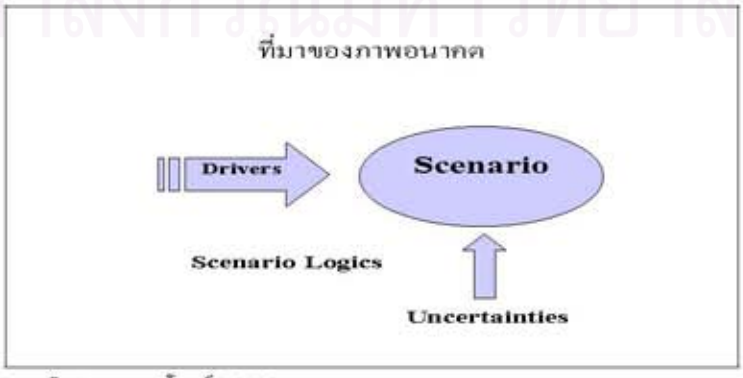

ที่มา : พิเชฐ ดุรงคเวโรจน์, 2545

ทั้งนี้ จะนำประเด็นต่างๆ ไปจัดลงในแผนภาพข้างต้น เพื่อที่ว่าประเด็นที่ปรากฏเหล่านี้จะนำไปเป็นกรอบในการเขียนภาพอนาคต โดยคัดเลือกประเด็นที่จะไปใช้เขียนภาพตามลำดับความสำคัญ ได้แก่ **ประเด็นที่มีผลกระทบสูงและความไม่แน่นอนต่ำ** ประเด็นที่มีผลกระทบสูงและความไม่แน่นอนสูง และประเด็นที่มีผลกระทบต่ำและความไม่แน่นอนต่ำ เป็นต้น

(1.6) *การแบ่งกลุ่มย่อยวาด/เขียนภาพอนาคต และรายงานภาพอนาคต* โดยนำประเด็นที่ได้จากขั้นตอนต่างๆ ข้างต้นมาจินตนาการวาดภาพอนาคต หรือเขียนภาพอนาคตภายใต้กรอบระยะเวลาที่ต้องการมอง เช่น สมมติว่าขณะนี้คือปีพ.ศ.2549 ความไม่แน่นอนเกิดขึ้นจริงระหว่างปีพ.ศ. 2549-2560 ผลกระทบจะเป็นอย่างไร เกิดปฏิกิริยาอย่างไรในสังคม/ชุมชน เป็นต้น โดยเลือกใช้ปัจจัยสำคัญและแรงผลักดันหลักเข้าช่วยเล่าเรื่องในภาพ เช่น เล่าเรื่องว่า *"ภาพในปีพ.ศ.2549 เป็นอย่างไร และเดินมาถึงในปีพ.ศ.2560 นี้ได้อย่างไร ระบุว่าในปีใดมีอะไรเกิดขึ้นบ้างและใครทำอะไร"* พร้อมใส่รายละเอียดของสถานการณ์ แนวโน้มรูปแบบชีวิตและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนในอนาคต เป็นต้น

แผนภาพที่ 14 การจัดทำภาพอนาคต

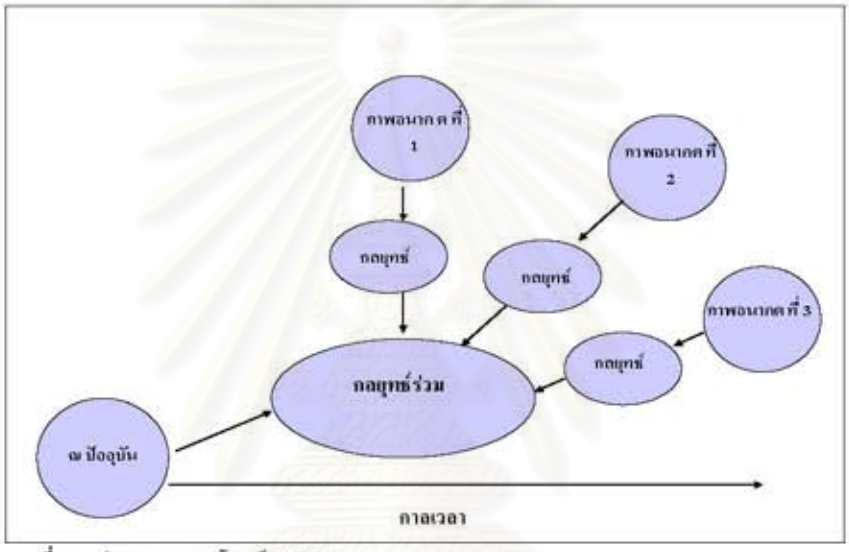

ที่มา : พิเชฐ ดุรงคเวโรจน์, 2545

ทั้งนี้ในขณะที่จัดทำภาพอนาคตต้องคำนึงด้วยว่า ภาพที่เขียนขึ้นนั้นน่าเชื่อว่าจะเป็นจริงได้ เรื่องราวในภาพไม่ขัดแย้งกัน ที่สำคัญต้องเกี่ยวข้องกับประเด็นที่กำลังสนใจศึกษาอยู่ และมีเหตุการณ์หรือองค์ประกอบที่ทำให้เกิดความประหลาดใจได้แบบคิดไม่ถึง ซึ่งอาจไม่จำเป็นต้องดีเสมอไปก็ได้

(1.7) *การกำหนดยุทธศาสตร์หรือกลยุทธ์* (strategy) จากภาพอนาคตเพื่อรับมือกับอนาคตที่จะเกิด เช่น หากภาพอนาคตนั้นพึงปรารถนา จะมียุทธศาสตร์หรือกลยุทธ์อย่างไรเพื่อทำให้ภาพนั้นกลายเป็นความจริง หรือหากภาพอนาคตนั้นไม่พึงปรารถนาจะมียุทธศาสตร์หรือกลยุทธ์อย่างไรเพื่อป้องกันไม่ให้ภาพนั้นเกิดขึ้นจริง

แผนภาพที่ 15 การกำหนดยุทธศาสตร์หรือกลยุทธ์จากภาพอนาคต

ที่มา : พิเชฐ ดุรงคเวโรจน์, 2545

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากยุทธศาสตร์เป็นเรื่องของการตัดสินใจที่จะเลือกทำในสิ่งที่มีความสำคัญสูงสุด เพื่อใช้ทรัพยากรอันจำกัดให้เกิดผลสูงสุด ดังนั้นการกำหนดยุทธศาสตร์จึงเป็นเรื่องของการวางแผนระยะยาวที่ต้องเผชิญกับความไม่แน่นอน และเป็นสิ่งที่ควรมีการวางแผนที่ดีที่ชัดเจน ทั้งในเชิงยุทธศาสตร์ของการที่จะเลือกทำ และเลือกที่จะไม่ทำ (trade-off) และเป็นแนวทางแปลกใหม่ (surprise)

ดังนั้นภายใต้ขั้นตอนเหล่านี้ จึงเป็นกระบวนการสำคัญของการมองอนาคต เพื่อการวางแผนรองรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดในอนาคต ซึ่งส่วนใหญ่จะมอง 10 ปี แต่ทั้งนี้กระบวนการมองอนาคต ก็ไม่ได้คาดหวังว่าจะต้องเกิดขึ้นเป็นจริงได้ แต่คาดหวังให้ผู้เชี่ยวชาญและกลุ่มผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียมามองอนาคตล่วงหน้าด้วยกัน และมองในสิ่งที่คาดว่าจะเป็นจริงได้ โดยจะมิใช่เน้นการมองภาพเป็นจริงได้เพียงแค่ภาพเดียวแบบเส้นตรง แต่จะมองหลายภาพหลายๆ ภาพซึ่งอาจมีภาพทับซ้อนได้ และพยายามสร้างภาพที่เป็นจริงได้ 3–4 ภาพ โดยการผูกเรื่องจากความจริงผสมจินตนาการเพื่อให้เกิดความคิดใหม่ๆ และมีเค้าโครงเรื่องมาจากแนวโน้มของตัวแปรหลัก พร้อมกับมีความไม่แน่นอนเป็นตัวพลิกผันเหตุการณ์ ซึ่งภาพอนาคตที่ได้ต้องแตกต่างกันเชิงสาระที่จะก่อให้เกิดทางเลือกหลายแบบสำหรับจัดการอนาคตที่คาดว่าจะเกิดขึ้น

กล่าวโดยสรุปว่า กระบวนการสร้างภาพอนาคต เป็นกระบวนการสร้างเรื่องราวที่เกี่ยวกับอนาคตที่จะเกิด โดยพิจารณาถึงแนวโน้มและความไม่แน่นอนต่างๆ ผ่านกระบวนการปฏิสัมพันธ์ และความคิดสร้างสรรค์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างภาพอนาคต (scenario) ที่คาดว่าจะเป็นจริงได้ในหลายภาพพร้อมกับวางยุทธศาสตร์ที่ดีเพื่อรับมืออนาคตที่จะเกิดขึ้นภายใต้ทางเลือกที่เหมาะสม

(2) **<u>การจัดประชุมระดมความคิด การจัดการสัมมนา หรือการสัมภาษณ์ความคิดเห็นผู้ทรงคุณวุฒิเพิ่มเติม</u>** ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับการปรึกษาหารือ โดยเน้นให้ผู้ทรงคุณวุฒิได้ร่วมกันมองอนาคตภายใต้แนวโน้มและความไม่แน่นอนต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นได้ และถอยกลับมาตั้งหลักเพื่อมองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ว่า จะมีทางเลือกใดที่จะมุ่งไปสู่ภาพอนาคตที่อยากจะให้เกิด ซึ่งมีขอบข่ายการศึกษาในขั้นตอนนี้ ได้แก่

- การมองแนวโน้ม (trend) เน้นการมองแนวโน้มสำคัญและผลกระทบของแนวโน้มที่มีต่อเด็กและเยาวชนที่จะเกิดขึ้นในอนาคต
- การมองภาพอนาคตของสังคมไทย และภาพอนาคตของเด็กและเยาวชนที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจริงใน 10 ปีข้างหน้า รวมถึงกระบวนทัศน์ทางการศึกษาและการพัฒนาเด็กและเยาวชน
- การมองทางเลือกเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย วิเคราะห์ความสำคัญของยุทธศาสตร์ โอกาส ความเร่งด่วนและความเป็นไปได้ของยุทธศาสตร์
- การให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนไทย

1.2.4 การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล เนื่องจากอนาคตเป็นสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้น ข้อมูลที่ได้จึงมาจากการคาดการณ์สิ่งที่มีโอกาสจะเกิดขึ้นได้จริงผสมผสานกับการจินตนาการถึงภาพอนาคต ดังนั้นในการตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูลจึงความสนใจกับตรรกะความคิด ความน่าเชื่อของผู้ให้ข้อมูลหรือผู้เชี่ยวชาญเป็นสำคัญ โดยการตรวจสอบข้อมูลจะพิจารณาจาก 1) ความวางใจได้ของตัวข้อมูลหรือตัวผู้เชี่ยวชาญ 2) การสอบทานจากผู้เชี่ยวชาญอื่นในแง่ของตัวข้อมูลที่จะใช้วิเคราะห์ว่ามีความเป็นไปได้หรือโอกาสที่น่าจะเกิด 3) ข้อมูลที่ได้มีความหลากหลายและสะท้อนทางเลือกหลายแบบเพื่อป้องกันความอคติของตัวข้อมูล 4) เทียบเคียงกับกรอบแนวคิดการศึกษาเพื่อให้เห็นความเหมือนและความต่างเพื่อช่วยในการวิเคราะห์ตัวร่วมที่น่าจะเป็นไปได้ โดยในการตรวจสอบข้อมูลจะดำเนินไปพร้อมกับการเก็บข้อมูลและหลังการเก็บข้อมูล

ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการจำแนกระบบ และวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ซึ่งจะกระทำตั้งแต่ในการเก็บข้อมูลในบางขั้นตอนที่สามารถวิเคราะห์เบื้องต้นได้ และทำหลังจากการเก็บข้อมูลเพื่อให้ได้ความลุ่มลึกรอบด้านสำหรับสรุปผลการวิจัย โดยมีกรอบการวิเคราะห์ที่พิจารณาถึงแนวโน้มและแรงขับด้านต่างๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี ฯลฯ ที่จะมีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชน ภาพอนาคตเด็กและเยาวชนไทยในอีก 10 ปีข้างหน้า ทั้งภาพที่พึงประสงค์ ภาพที่ไม่พึงประสงค์ และภาพอนาคตที่มีโอกาสจะเกิดขึ้นได้จริง เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย

ตารางที่ 12 กรอบการวิเคราะห์ข้อมูล

วิธีการวิจัย	จุดมุ่งหมาย	สิ่งที่ต้องการ/ผลที่ต้องการจะได้
1) วิจัยเอกสาร (document research)	• เพื่อคาดการณ์แนวโน้ม (forecasting) และผลกระทบที่เกี่ยวข้อง	• แนวโน้มโลก • แนวโน้มประเทศไทย • แนวโน้มเด็กและเยาวชนไทย • แนวโน้มด้านการศึกษาไทยในทศวรรษหน้า
2) การประชุมเชิงปฏิบัติการมองอนาคต (foresight) ด้วยวิธีสร้างภาพอนาคต (scenario planning)	• เพื่อมองอนาคต (foresight) และมองอนาคตภาพสังคมและเด็กและเยาวชนไทย ในอีก 10 ปีข้างหน้า	• ภาพอนาคตที่เป็นจริงได้ • เป้าหมายการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนไทยในทศวรรษหน้า • ทางเลือก และนโยบายที่เป็นจริงได้ • ทางเลือก และยุทธศาสตร์ที่เป็นจริงได้ • เงื่อนไข/ปัจจัย และกุญแจสู่ความสำเร็จ • จาก 2550 – 2560 : เรื่องที่ต้องคำนึงถึง • ข้อเสนอแนะสำหรับอนาคต • บทเรียนจากกระบวนการสร้างภาพอนาคต
3) การประชุมเสวนาหรือสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ	• มองอนาคตเพื่อย้อนกลับมา (backcasting) มองทางเลือกในเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการจัดการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย	

ทั้งนี้ จะได้มีการนำเสนอข้อมูลในรูปแบบการศึกษา วิเคราะห์ และข้อเสนอแนะของการศึกษาออกมาในเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analysis)

1.2.5 การนำเสนอผลการศึกษา ผลการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการมองอนาคตและการสร้างภาพอนาคต และการจัดประชุมเสวนาหรือสัมภาษณ์ จะได้นำเสนอเป็นรายงานวิจัย โดยมีการแบ่งการนำเสนอเป็น 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ส่วนของการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวกับ แนวคิดการศึกษาอนาคต แนวคิดนโยบายและยุทธศาสตร์ รวมถึงความเคลื่อนไหวด้านนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษา และยุทธศาสตร์ด้านเด็กและเยาวชน

ส่วนที่ 2 ผลการศึกษา ทั้งด้านการศึกษาแนวโน้มจากการทบทวนเอกสาร และเสนอผลการศึกษาการมองอนาคต รวมถึงข้อมูลที่ได้จัดการเสวนาหรือสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิต่างๆ โดยแบ่งในส่วนนี้เป็น 3 ส่วนย่อย ดังนี้

1) ผลการศึกษาแนวโน้มและวิเคราะห์ผลกระทบแนวโน้มต่างๆ ทั้งในแง่แนวโน้มสำคัญในอนาคตที่มีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชน แนวโน้มด้านเด็กและเยาวชน จากการศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ

2) กระบวนการและผลการมองอนาคต โดยการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการมองอนาคตและการสร้างภาพอนาคต

3) กระบวนการและผลการถอยกลับมามองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ โดยการจัดประชุมระดมความคิดผู้เชี่ยวชาญ และจัดสัมมนาวิชาการกับกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ

ส่วนที่ 3 ส่วนที่เป็นข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย และบทสรุป

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสรุปได้ว่า ในกระบวนการดำเนินการวิจัยประกอบไปด้วย 1) การศึกษาเอกสาร หรือสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งจะได้ข้อมูลที่เกี่ยวกับการคาดการณ์แนวโน้มด้านต่างๆ ในอนาคต 2) การประชุมเชิงปฏิบัติการมองภาพอนาคตและสร้างภาพอนาคต ซึ่งจะทำให้ได้ภาพอนาคตในหลายภาพฉาย และภาพอนาคตที่เป็นจริงได้ ตลอดจนมองเห็นทางเลือกเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย 3) การประชุมระดมความคิด และสัมมนาวิชาการ ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับผลกระทบของแนวโน้ม และแรงขับสำคัญ ภาพอนาคตที่คาดว่าจะเกิดขึ้นได้ การวิเคราะห์ทางเลือกต่างๆ ที่เป็นจริงได้ พร้อมทั้งข้อเสนอเชิงนโยบาย เพื่อประมวลเป็นข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์ สังเคราะห์และนำเสนอผลการวิจัยต่อไป

2. แผนการดำเนินการวิจัย

สรุปแผนการดำเนินงานและระยะดำเนินการวิจัยได้ดังตารางนี้

ตารางที่ 13 แผนการดำเนินการวิจัย

แผนการดำเนินการวิจัย	ระยะเวลาดำเนินงาน / เดือน												
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. การเตรียมการ : การสำรวจเอกสารเบื้องต้น พัฒนาหัวข้อ และเสนอโครงร่างวิทยานิพนธ์ เตรียมการดำเนินงานวิจัย	←	→										
2. การดำเนินงานวิจัย 1) การสำรวจและศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ควบคู่ไปการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆ		-	-	●	—	●	-	-	-	-	-	→
2) การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการมองภาพอนาคต (foresight) โดยวิธีการสร้างภาพอนาคต (scenario planning)						●	—	●				
3) การจัดประชุมเสวนาและสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ								●	—	●		
3. การวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูลวิจัย วิเคราะห์เนื้อหา และตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพจากการเสวนา การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ และการสอบทานข้อมูล ติดตามความเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้อง												→
4. การสรุป และนำเสนอผลการวิจัย - สรุปและอภิปรายผลการวิจัย											→	
- สอบ และส่งวิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์												→

อย่างไรก็ตาม แผนการดำเนินการวิจัยดังกล่าวจะออกแบบให้มีความยืดหยุ่นพอที่จะสามารถปรับและพัฒนาให้เหมาะสมกับโจทย์วิจัยต่อไป

บทที่ 4
การศึกษาแนวโน้มและการวิเคราะห์ผลกระทบแนวโน้ม

ในบทนี้จะกล่าวถึงแนวโน้มโลก แนวโน้มสังคมไทย แนวโน้มเด็กและเยาวชนไทย และแนวโน้มการศึกษาไทยใน 10 ปีข้างหน้า โดยอาศัยการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และการระดมความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษา คาดการณ์แนวโน้มและวิเคราะห์ผลกระทบของแนวโน้มด้านที่มีต่อสังคม เด็กและเยาวชน การศึกษาไทยใน 10 ปีข้างหน้า โดยบทนี้จักได้นำเสนอผลการศึกษาแนวโน้ม ดังนี้

1. การศึกษาแนวโน้มด้านต่างๆ และแนวโน้มด้านการศึกษาในทศวรรษหน้า โดยการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. การศึกษาพัฒนาการสำคัญในรอบ 10 ปีที่มีผลกระทบต่อกระบวนทัศน์ปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต และผลกระทบแนวโน้มในด้านต่างๆ โดยการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในสหสาขาวิชา
3. สรุป : ภาพรวมของการศึกษาแนวโน้ม

1. การศึกษาแนวโน้มด้านต่าง ๆ และแนวโน้มด้านการศึกษาในทศวรรษหน้า

ในการศึกษาแนวโน้มด้านต่างๆ ของโลก รวมถึงแนวโน้มด้านการศึกษาในทศวรรษหน้านั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาศึกษาเอกสาร จากสิ่งพิมพ์อิเล็กทรอนิกส์ และเอกสารจากหน่วยงานสำคัญที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นเอกสารต่างประเทศและเอกสารของไทย เพื่อสังเคราะห์แนวโน้มสำคัญๆ ที่คาดว่าจะเกิดในอีก 10 ปีข้างหน้า โดยสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1.1 แนวโน้มด้านต่าง ๆ ในทศวรรษหน้า

ภายใต้แนวโน้มโลกาภิวัตน์ ความก้าวหน้าทางวิทยาการด้านต่างๆ และพลวัตรทางบริบทด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ฯลฯ ที่แปรเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วได้ส่งผลต่อกระบวนทัศน์และยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในปัจจุบันอย่างเห็นได้ชัด

ในรายงานขององค์การ NIC ของสหรัฐอเมริกา (National Intelligence Council, 2000) ในเรื่อง *"แนวโน้มโลกปี 2015"* (Global Trends 2015 : A Dialogue About the Future) ซึ่งได้ศึกษาเอกสารสำคัญจากองค์กรที่เชี่ยวชาญด้านการคาดการณ์อนาคตในมิติต่างๆ เช่น มิติการทหาร มิติการเมือง มิติทางเศรษฐกิจ มิติเทคโนโลยี มิติสังคม ฯลฯ พร้อมกับการประชุมสัมมนาผู้เชี่ยวชาญด้านอนาคตศึกษาเกี่ยวกับมุมมองที่มีต่อโลกในทศวรรษหน้าโดยได้สรุปถึงแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในค.ศ. 2015 ว่าจะมีแนวโน้มหลักๆ ได้แก่ 1) แนวโน้มเกี่ยวกับการขยายตัวของประชากรโลกที่จะขยายตัวสูงขึ้น 2) แนวโน้มด้านสิ่งแวดล้อมและพลังงานโลก 3) แนวโน้มด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี 4) แนวโน้มด้านเศรษฐกิจโลก 5) แนวโน้มด้านรัฐบาลในแต่ละประเทศและระหว่างประเทศที่จะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและท่าทีการดำเนินความสัมพันธ์ 6) แนวโน้มด้านความขัดแย้งในอนาคตทั้งจากปัจจัยภายในการก่อการร้าย ความขัดแย้งระหว่างรัฐ และท่าทีทางการทหารของประเทศสหรัฐ 7) แนวโน้มด้านบทบาทของประเทศมหาอำนาจ

งานศึกษาแนวโน้มที่น่าสนใจอีกชิ้นหนึ่งคืองานของ Dryden and Vos (1977) ได้ใช้วิธีการศึกษาเอกสาร เก็บข้อมูลภาคสนามและการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาและในสาขาอื่นๆ ซึ่งงานชิ้นนี้กล่าวถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง 15 ประการหลักที่ผลต่อรูปแบบชีวิตของมนุษย์โลกในอนาคต ซึ่งเป็นแรงผลักให้คนและสังคมต้องตระหนักถึงความสำคัญของการปฏิวัติการเรียนรู้ (the learning revolution) นั่นคือ 1) การก้าวสู่ยุคสารสนเทศ 2) โลกที่ปราศจากพรมแดนทางเศรษฐกิจ 3) การก้าวสู่โลกเศรษฐกิจเดียว 4) การบริการสังคมแบบใหม่ 5) แนวคิดที่จากเน้นความใหญ่สู่ความเล็กจิ๋ว 6) ยุคแห่งการให้ความสำคัญกับเวลาว่าง 7) การเปลี่ยนรูปแบบการทำงาน 8) การที่ผู้หญิงก้าวเป็นผู้นำ 9) ทศวรรษแห่งองค์ความรู้ด้านสมอง 10) วัฒนธรรมชาตินิยม 11) การเติบโตของชนชั้นล่าง 12) การตื่นตัวเรื่องวัยของประชากร 13) ยุคแห่งการเรียนรู้และทำด้วยตัวเอง 14) การร่วมมือกับผู้ประกอบการ 15) ความเป็นปัจเจกบุคคล

กล่าวได้ว่า ในรอบ 10 ปีนี้มีงานเชิงการศึกษาอนาคตเพื่อวางแผนเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์อีกหลายสิบชิ้น เช่น งานเรื่อง *"การสร้างสรรค์อนาคต"* (Creating The Future : Perspectives on Educational Change, Dee Dickinson,1991) *"การจัดการเพื่ออนาคต"* (Managing for the Future : The 1990s and Beyound, Peter F. Drucker, 1992) *"โกลบัลพาราดอกซ์"* (Global Paradox : The bigger the world economy, the more powerful its smallest palyers, John Naisbitt, 1994) *"โลกในปี 2020"* (The World in 2020, Hamish McRae, 1994) *"แนวโน้มภาพบวกในการเรียนรู้"* (Positive Trends In Learning : Meeting the Needs of a Rapidly Changing World, Dee Dickinson,1994) *"เส้นทางสู่อนาคต"* (The Road Ahead, Bill Gates, 1995) *"สังคมแห่งการเรียนรู้"* (The Learning Society : Challenges and trends, Peter Raggatt, Richard Edwards and NicK Small, 1996) *"องค์การแห่งอนาคต"* (The Organization of The Future, Drucker Foudation, 1997) *"อภิมหาแนวโน้ม"* (Megatrends, John Naisbitt, 2000) *"เวลาแห่งการก้าวกระโดด"* (Jump Time: Shaping Your Future in a Time of Radical Change, Jean Houston, 2000) *"อนาคตที่กำลังมา"* (Futuring : The Exploration of the Future, Edward Cornish, 2004) *"ผู้นำแบบมุ่งอนาคต"* (Future-Oriented Leadership : A Rare and Precious Capability, Jim Carroll, 2005) เป็นต้น

อย่างไรก็ดี จากการประมวลเอกสารที่เกี่ยวกับการศึกษาอนาคต และความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการคาดการณ์อนาคตเหล่านี้ พบว่าแนวโน้มโลกในทศวรรษหน้านอกจากจะถูกอิทธิพลของเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์การสื่อสารควบคุมมากขึ้นแล้ว สังคมในทศวรรษยังมีความเป็นพลวัตร มีความสลับซับซ้อน และความไม่แน่นอนสูง และคาดว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาลภายใต้แนวโน้มสำคัญๆ อาทิ

1) **มิติด้านเทคโนโลยีและความเจริญก้าวหน้าด้านวิทยาการในด้านต่างๆ** สังคมยุคใหม่ที่เรียกว่าสังคมยุคดิจิตอล ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อสังคม โดยไม่เพียงแต่นำพาข้อมูลข่าวสารมา แต่ยังเป็นแรงผลักให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมไปสู่สังคมโลกไร้พรมแดนและทำงานภายใต้ระบบเครือข่าย (network) ที่โยงใยไปทั่ว และยังก่อให้เกิดพื้นที่แบบใหม่ที่เรียกว่า "ไซเบอร์สเปซ" (cyberspace) ที่กำลังมีบทบาทต่อวิถีชีวิตและกิจกรรมต่างๆ ของคนในสังคม

นักคาดการณ์ด้านเทคโนโลยีได้ระบุว่าภายในทศวรรษข้างหน้า สังคมจะอยู่ภายใต้อิทธิพลของระบบเครือข่ายที่เรียกว่า "ไซเบอร์สเปซ" (cyberspace) ทั้งในแง่การทำธุรกรรมการค้าและกิจกรรมต่าง ๆ โดยร้อยละ 30 จะกระทำผ่านอินเตอร์เน็ต ดังข้อมูลการคาดการณ์ที่ปรากฏในวารสาร Futurist (2002-2004) เช่น

- *ปี 2008 โปรแกรมความรู้หรือโปรแกรมด้านการศึกษาจะถูกส่งผ่านไปยังเป้าหมายที่เป็นนิสิตนักศึกษาหรือผู้ใช้ต่าง ๆ ได้ตามต้องการร้อยละ 30*
- *ในปี 2009 จะมีระบบรักษาข้อมูลส่วนบุคคล ที่ทำให้เกิดความมั่นใจของผู้ใช้อินเตอร์เน็ตทั่วโลก และร้อยละ 30 ของประชากรทั่วโลกจะมีโทรศัพท์มือถือหรือเครื่อง PDA ที่สามารถต่อเข้าที่อินเตอร์เน็ตได้*
- *ปี 2016 ร้อยละ 90 ของคนทั่วโลกไม่ว่าจะอยู่ในถิ่นทุรกันดารแค่ไหนจะมีอินเตอร์เน็ตใช้*

แม้แต่ในสหรัฐอเมริกาเอง ได้มีการคาดการณ์ว่า กิจการประเภทการสื่อสารโทรทัศน์วิทยุ (broadband) บนเครือข่ายไร้พรมแดน จะเข้ามาเปลี่ยนแปลงทุกสิ่งทุกอย่างในสังคมอย่างมหาศาลอีกครั้งในไม่ช้า (http://www.digitalcenter.org)

กล่าวได้ว่า แนวโน้มความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ได้ส่งผลกระทบยิ่งต่อทิศทางการพัฒนาในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหลายประเทศ เช่น สิงค์โปร์ จีน มาเลเซีย อินเดีย ต่างประกาศวิสัยทัศน์ในการเป็นประเทศ "E-country" และเป็นประเทศที่มีการบริหารจัดการแบบ "E-governance" เพื่อเตรียมรับมือกับแนวโน้มในเรื่องดังกล่าว

อิทธิพลของความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยียังนำไปสู่การเกิดนวัตกรรมล้ำยุคอีกมากมาย โดยเฉพาะอย่างในเรื่องของ *ปัญญาประดิษฐ์ (artificial intelligence) หรือ ปัญญาของเครื่องจักร (machine intelligence)* ซึ่งให้ความสนใจต่อการศึกษาเกี่ยวกับความฉลาดของสิ่งมีชีวิต โดยเฉพาะมนุษย์ เพื่อที่จะสร้าง *"ความฉลาดเทียม"* ให้กับสิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่น หุ่นยนต์ เครื่องจักร และคอมพิวเตอร์ขึ้นมาได้ (http://th.wikipedia.org) เป็นต้น ซึ่งความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ต่าง ๆ ก็มีแนวโน้มจะเติบโตอย่างรวดเร็วและขยายตัวมากยิ่งขึ้น ดังเห็นได้จากความเคลื่อนไหวในนานาประเทศที่มีการจัดตั้งสถาบันที่ดำเนินงานด้านปัญญาประดิษฐ์โดยเฉพาะ เช่น American Association for Artificial Intelligence, European Coordinating Committee for Artificial Intelligence, The Association for Computational Linguistics, Artificial Intelligence Student Union, Association for Uncertainty in Artificial Intelligence, Singularity Institute for Artificial Intelligence, The Society for the Study of Artificial Intelligence and the Simulation of Behaviour (United Kingdom) เป็นต้น (http://th.wikipedia.org) ซึ่งได้มีบางหน่วยงานอย่างเช่น ทีมศัลยแพทย์จากโรงพยาบาล เซนต์ โทมัส กรุงลอนดอนก็ได้ทดลองผ่าตัดโดยใช้หุ่นยนต์สำเร็จมาแล้ว หุ่นยนต์ตัวนี้มีชื่อว่า RCM และ PAKY ซึ่งทีมงานผู้พัฒนาคือทีมงานเดียวกันกับผู้พัฒนาหุ่นยนต์สำหรับใช้ในโรงพยาบาล Johns Hopkins ซึ่งจากการทดลองพบว่ามันทำงานได้ช้ากว่าศัลยแพทย์ตัวจริงเสียงจริง แต่ว่าผลงานที่หุ่นยนต์ทำมีความประณีตมากกว่า (http://www.manager.co.th)

ด้านความเจริญก้าวหน้าทางด้านพันธุวิศวกรรมใหม่ๆ (biotechnology) ก็มีแนวโน้มจะเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว เช่น แนวโน้มด้านวิทยาการด้านเทคโนโลยีการแพทย์ที่ได้ให้ข้อค้นพบใหม่ๆ เกี่ยวกับองค์ความรู้ประสาทวิทยาศาสตร์ (neuroscience) ที่มีผลไปสู่การปฏิรูปการเรียนรู้ของมนุษย์อย่างมหาศาล การคิดค้นยาและวัคซีนใหม่ที่พยายามไล่ล่าให้ทันเชื้อโรคร้ายชนิดใหม่ๆ เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันนานาประเทศต่างก็หันมาให้ความสำคัญกับงานด้านพันธุวิศวกรรมกันอย่างมาก นับตั้งแต่กลุ่ม OECD ที่ประกาศนโยบายและกรอบการดำเนินงานสำหรับ Global Biological Resource Centre Network (GBRCN) ในปี 2006 มีการจัดทำยุทธศาสตร์ในเรื่องการการพัฒนานวัตกรรมด้านพันธุ์วิศวกรรม ทั้งในด้านพันธุ์วิศวกรรมสุขภาพ พันธุ์วิศวกรรมอุตสาหกรรม ให้สามารถสร้างเศรษฐกิจบนฐานไบโอเทคโนโลยีให้เกิดการเจริญเติบโตที่ยั่งยืน เป็นต้น (http://www.oecd.org)

ตัวอย่างความเคลื่อนไหวที่เห็นได้ชัด เช่น รัฐบาลเกาหลีได้ลงทุนทางการวิจัยและพัฒนาในด้านที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีสารสนเทศ ไบโอเทคโนโลยี และเทคโนโลยีสิ่งแวดล้อม โดยมีการประกาศแผนการขับเคลื่อนในเรื่องดังกล่าวด้วยงบประมาณถึง 4 ล้านล้านวอน (3 พันล้านเหรียญสหรัฐ) ในปี 2002-2009 โดยร้อยละ 40 ของงบประมาณจะมาจากงบกองทุนสาธารณะ ซึ่งจะดำเนินการภายใต้โครงการ "21st Century Frontier R&D Project" ทั้งนี้รัฐบาลเกาหลีได้มีแผนการพัฒนาไบโอเทคโนโลยีภายใต้กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี (Ministry of Science and Technology) กระทรวงศึกษาและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Ministry of Education and Human Resources) กระทรวงเกษตร (the Ministry of Agriculture) กระทรวงสาธารณสุขและสวัสดิการสังคม (Ministry of Health and Welfare) กระทรวงพาณิชย์ อุตสาหกรรมและพลังงาน (the Ministry of Commerce, Industry and Energy) กระทรวงสิ่งแวดล้อม (Ministry of environment) และกระทรวงประมงและสิ่งแวดล้อมทางทะเล (Ministry of Maritime Affairs and Fisheries) โดยแผนดังกล่าวจะมีระยะดำเนินการ 14 ปี โดยในระยะแรกปี 2002-2007 มุ่งเป้าหมายที่การบรรลุขีดความสามารถในการแข่งขันในด้านไบโอเทคโนโลยี และสามารถติดอันดับในกลุ่ม G-7 ในปี 2010 ในด้านพันธุ์วิทยาศาสตร์และพันธุวิศวกรรม ซึ่งเป็นสาขาหลักในหลายๆ โครงการ เช่น โครงการวิจัยและพัฒนาแห่งชาติ โครงการวิจัยริเริ่มสร้างสรรค์ โครงการพันธุ์วิศวกรรมพื้นฐาน เป็นต้น (www.most.go.kr)

นอกจากนี้ยังมีแนวโน้มของความก้าวหน้าด้านวิทยาการโมเลกุล (melecular) รวมถึงความก้าวหน้าด้านนาโนเทคโนโลยี (nanotechnology) ที่กำลังเป็นแนวโน้มที่มาแรงมากในอนาคต โดยความสำคัญของนวัตกรรมนาโนที่มีขนาดที่เล็กมากๆ [การเปรียบเทียบกับขนาดของเส้นผ่านศูนย์กลางของเส้นผม 1 เส้น แล้วซอยออกเป็น 80,000 ส่วน เท่าๆ กัน ซึ่งหนึ่งใน 80,000 ส่วนนี้คือสิ่งที่เรียกว่า “นาโน”-ผู้วิจัย] ได้กลายเป็นเครื่องมือพิเศษที่นำไปสู่การพัฒนาหรือสร้างนวัตกรรมอื่นๆ เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ นั่นคือ ขนาดที่นักวิทยาศาสตร์ทำงานกับนาโนเทคโนโลยีจะแตกต่างจากไบโอเทคโนโลยี หรือเทคโนโลยีชีวภาพ ตรงที่ความสามารถของนวัตกรรมนาโนเทคโนโลยีไม่ได้หยุดอยู่แค่การตัดต่อพันธุกรรมด้านการเกษตร แต่มันยังสามารถใช้ในธุรกิจอีกหลายประเภท เช่นการทำสถานออกกำลังกาย ไปจนถึงไมโครชิปสำหรับเครื่องบิน ตลอดจนการผ่าตัดหรือรักษาพยาบาลผู้ป่วยประเภทต่างๆ ที่เครื่องมือการแพทย์ทั่วไปไม่อาจใช้ได้ เป็นต้น ตลอดจนถูกนำมาใช้เพื่อสนองความหวังของมนุษย์ในด้านต่างๆ ซึ่งประเทศอเมริกาเป็นประเทศตัวอย่างที่ให้ความสำคัญกับ

การลงทุนในนวัตกรรมนาโนเทคโนโลยีเพื่อรองรับแนวโน้มอนาคต โดยรัฐบาลของสหรัฐอเมริกาได้ทำนายไว้ว่า มูลค่าตลาดทั่วโลกของนาโนเทคโนโลยีจะเพิ่มขึ้นถึง 1 ล้านล้านเหรียญสหรัฐภายในปี ค.ศ. 2015 สภาคองเกรส ดังนั้นสหรัฐอเมริกาจึงได้เพิ่มเงินสนับสนุนการวิจัยด้านนาโนเทคโนโลยีเป็น 3.7 พันล้านเหรียญสหรัฐ ขณะที่ประเทศญี่ปุ่นและกลุ่มสหภาพยุโรปก็เริ่มลงทุนด้านการวิจัยเทคโนโลยีใหม่เหล่านี้เช่นกัน (http://www.manager.co.th)

2) **มิติด้านเศรษฐกิจและกระแสโลกาภิวัตน์การแข่งขัน** อิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ได้นำมาซึ่งระบบเศรษฐกิจไร้พรมแดนที่มีแนวโน้มไปสู่การค้าเสรี (free trade) แนวโน้มเศรษฐกิจแบบบริโภคนิยมมวลชน (mass consumerism) ที่ทุกสิ่งถูกทำให้กลายเป็นสินค้า ประกอบกับแนวโน้มการเป็นเศรษฐกิจอุตสาหกรรมความรู้ (knowledge industry) ซึ่งต้องการ "ผู้ผลิต" (producer) รุ่นใหม่ที่สามารถสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ และ "คนงานความรู้" (knowledge worker) ที่มีความรู้ความชำนาญและทักษะหลายด้านเพื่อให้มีความสามารถพร้อมรับมือกับโครงสร้างแรงงานที่จะแปรเปลี่ยนไปในอนาคต (อมรวิชช์ นาครทรรพ, 2547)

ขณะเดียวกันแนวโน้มการขยายตัวของภาคธุรกิจเอกชนดูมีทิศทางและรูปแบบการดำเนินงานที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นในกลุ่มธุรกิจเอกชนรายย่อย ระบบการทำงานที่จะเคลื่อนย้ายจากภาคอุตสาหกรรมไปสู่ภาคประชาชนที่จะมีรูปแบบการกระจายการทำงานที่เสรีมากขึ้น ระบบการทำงานทางไกล (distance-work) การทำงานแบบนอกเวลา (part-times) การทำงานในบ้านหรือที่เน้นบ้านเป็นสำนักงาน (home-office) การจ้างงานโดยตนเอง (self-employment) จะเข้ามาแทนที่รูปแบบการทำงานประจำ (routine) ในองค์กรแบบเดิม ซึ่งล้วนมีนัยต่อวิถีชีวิตการทำงานของปัจเจกชนรุ่นใหม่ อันทำให้เรื่องการฝึกอบรมใหม่ (retraining) และการเรียนรู้ตลอดชีวิต (life-long learning) กลายเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งสำหรับโครงสร้างการทำงานในอนาคต ซึ่งในกรณีประเทศสหรัฐอเมริกาเองก็ได้เตรียมพร้อมรับแนวโน้มเหล่านี้ไว้โดยหันมาเน้นยุทธศาสตร์การเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยถือว่ายุทธศาสตร์ดังกล่าวมีความสัมพันธ์อย่างยิ่งการสร้างบุคลากรรุ่นใหม่ อีกทั้งยังเป็นการสร้างดุลยภาพระหว่างระบบงานในภาคอุตสาหกรรมและระบบงานในภาคครอบครัวและประชาชน โดยเฉพาะกับผู้สูงวัยที่มีแนวโน้มสูงขึ้นและเป็นกลุ่มที่ได้ผลประโยชน์จากการตระเตรียมทางเลือกต่างๆ เหล่านี้ (alternative arrangements)

นอกจากนี้แนวโน้มการขยายตัวของธุรกิจอิเล็กทรอนิกส์หรือการพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ (electronic commerce) ดูเป็นแนวโน้มสำคัญที่มีบทบาทในทางเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเติบโตของการใช้ระบบการแลกเปลี่ยนข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์หรืออีดีไอ (electronic data interchange) เป็นเครื่องมือในการแข่งขันทางการค้าตั้งแต่ระดับระหว่างภูมิภาค ระหว่างอุตสาหกรรม จนถึงระดับระหว่างบริษัทในภูมิภาคต่างๆ เช่น ภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกกับภูมิภาคประชาคมร่วมยุโรป หลายๆ ประเทศ ได้แก่ ออสเตรเลีย จีน สหรัฐอเมริกา ไต้หวัน ซึ่งได้ใช้ EDI เป็นเครื่องมือการบริการข้อมูลที่ใช้สนับสนุนงานการค้าระหว่างประเทศ เช่น ท่าเรือ กรมศุลกากร บริษัทขนส่ง ธนาคาร อุตสาหกรรมภายในประเทศ เช่น อุตสาหกรรมค้าปลีก อุตสาหกรรมการผลิต อุตสาหกรรมการเงิน

ตลอดจนบริษัทต่าง ๆ ที่ใช้ระบบดังกล่าวเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและเพื่อประโยชน์ในการแข่งขัน (http://www.ecommerce.or.th) เป็นต้น

แนวโน้มเหล่านี้ล้วนมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการปรับตัวของนานาประเทศที่หันมาเน้นการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างชาติ (interdependency) ควบคู่กับ "การแข่งขัน" เพื่อความเป็นผู้นำทั้งในระดับภูมิภาคและระดับนานาประเทศที่สูงขึ้น (อมรวิชช์ นาครทรรพ, 2547)

ตารางที่ 14 ตัวอย่างความเคลื่อนไหวและแนวโน้มการแข่งขันเพื่อเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจของนานาประเทศ

มีการคาดการณ์ว่า ประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจฝั่งตะวันตกอย่างอเมริกาอาจจะถูกแซงหน้าทางเศรษฐกิจโดยกลุ่มประเทศยุโรป ซึ่งเป็นกลุ่มประเทศที่แนวโน้มการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่มั่นคงต่อเนื่องกว่าและด้วยภายใต้การประสานความร่วมมือในระดับภูมิภาคที่เข้มแข็ง ซึ่งคาดว่าเงินสกุลยูโรจะเป็นค่าเงินที่มีเสถียรภาพมากในอนาคต (The Time, 2002) ขณะที่ฝั่งประเทศตะวันออก ประเทศมหาอำนาจอย่างญี่ปุ่นก็อาจจะถูกประเทศเกาหลี และไต้หวัน แซงหน้าด้วยการประกาศตัวเป็นประเทศอุตสาหกรรม พร้อมกับมีการทุ่มทุนเพื่อความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอุตสาหกรรมความรู้ เช่นเดียวกับประเทศอินเดียที่ดูมีแนวโน้มจะเข้ามาแข่งขันในด้านการเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจทั้งในระดับภูมิภาคและระดับโลก จากการเป็นประเทศที่มีความมั่งคั่งทางทรัพยากรที่ตลาดโลกต้องการ นอกจากนี้ ยังมีการคาดว่าประเทศที่มีแนวโน้มจะก้าวไปสู่ประเทศผู้นำในระดับโลก คือประเทศจีน ซึ่งคาดว่าจะก้าวมาแทนที่ประเทศสหรัฐฯ และประเทศผู้นำหลายๆ ประเทศในปัจจุบัน (http://www.manager.co.th) ปัจจุบันประเทศจีนหันมาปฏิรูปประเทศโดยให้ความสำคัญกับการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจทั้งขนาดย่อมและอุตสาหกรรมเศรษฐกิจต่างๆ ตัวอย่างเช่นระบบ SMEs ซึ่งจีนได้ลงทุนในด้านนี้อย่างต่อเนื่อง ข้อมูลจากรายงานการประชุมความร่วมมือระหว่างจีนกับกลุ่มประเทศอาเซียน (ASEAN) เรื่อง "Empowerment of SME Through Technological Capacity Building" ที่เมืองบันดุง ประเทศอินโดนีเซีย ระหว่างวันที่ 12-14 กรกฎาคม 2548 สรุปว่า กลุ่มประเทศอาเซียนได้ตระหนักถึงพลังมหาศาลของการพัฒนา SMEs ที่กำลังเกิดขึ้นในประเทศจีน และกำลังเคลื่อนเข้ากระทบประเทศต่างๆ ในโลกในเวลาอีกไม่นานนัก (http://www.manager.co.th) อย่างไรก็ตามมีการคาดว่า ในอนาคตจีนอาจต้องเผชิญกับปัญหาความเหลื่อมล้ำและความยากจนที่เพิ่มมากขึ้น อันเนื่องมาจากประเทศจีนและกลุ่มประเทศเอเชียใต้มีรายได้เฉลี่ยเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วถึงประมาณร้อยละ 6 ซึ่งสูงกว่าประเทศอื่นทั่วโลกที่เพิ่มเพียงร้อยละ 2 ต่อปี โดยร้อยละ 40 ของประชากรโลกก็อาศัยในจีนและเอเชียใต้ ซึ่งนั่นหมายความว่าแนวโน้มความไม่เท่าเทียมกันทางรายได้ของประชากรจะพุ่งขึ้นตามไปด้วย

3) **มิติด้านวัฒนธรรม โลกยุคใหม่มีแนวโน้มในลักษณะพหุวัฒนธรรม (multicultural)** มากยิ่งขึ้น นั่นคือสภาพที่เต็มไปด้วยกระแสวัฒนธรรมที่หลากหลาย ตั้งแต่วัฒนธรรมในระดับปัจเจกที่มีรูปแบบวิถีการดำเนินชีวิตขึ้นอยู่กับตัวบุคคล วัฒนธรรมระดับชุมชนที่ภูมิปัญญาและประเพณีพิธีกรรมหรือความเป็น "ท้องถิ่น" ซึ่งถูกเรียกร้องให้ดำรงอยู่เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง วัฒนธรรมระดับสังคมที่กระแสสังคมวัฒนธรรมบริโภคสมัยใหม่และวัฒนธรรมสื่อสารได้แพร่กระจายไปทั่วสังคม พร้อมๆ กับนำมาซึ่งวิถีวัฒนธรรมใหม่ของการใช้ชีวิตร่วมกันในสังคม วัฒนธรรมระดับชาติที่ลักษณะความเป็นชาตินิยม (nationalism) หรือแม้แต่วัฒนธรรมชาติพันธุ์นิยม (ethnocentrisms) ซึ่งได้เรียกร้องสำนึกแห่งความเป็นกลุ่มชน เชื้อชาติและความสามัคคี ตลอดจนวัฒนธรรมในระดับโลกที่กระแสโลกาภิวัตน์ได้นำวัฒนธรรมการสื่อสารข้อมูลความรู้ข้ามพรมแดนมาพร้อมๆ กับกระแสการต่อสู้แข่งขันทางเศรษฐกิจที่พยายามผลักดันให้วัฒนธรรมต่างๆ ถูกแปรเป็นสินค้า ซึ่งที่สุดความแตกต่างเหล่านี้ได้นำไปสู่แนวโน้มกระแสพหุวัฒนธรรมที่เต็มไปด้วยการเรียกร้องจริยธรรมและจิตสำนึกทางวัฒนธรรมตลอดจนการยอมรับในคุณค่าของความหลากหลายทางวัฒนธรรม

มีคาดการณ์ว่า พลวัตรทางวัฒนธรรมจะแปรเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วอย่างคาดไม่ถึง ผลพวงจากการพัฒนาบวกกับอิทธิพลความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสมัยใหม่ การสร้างแสนยานุภาพของแต่ละประเทศ และการเติบโตของขบวนการ/เครือข่ายทางสังคมที่ขยายไปทั่วทุกมุมโลก ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะนำไปสู่ความขัดแย้งขนานใหญ่ โดยเฉพาะความขัดแย้งระหว่างเชื้อชาติและวัฒนธรรมที่มีความรุนแรงกลายเป็นปัญหาระดับโลก และแนวโน้มการก่อการร้ายระดับสากลก็คาดว่าจะระบาดไปทั่วโลก ดังเห็นได้ตั้งแต่กรณีความขัดแย้งในยุโรปตะวันออกของชนชาวเชิร์ฟ มาจนถึงสงครามย่อยๆ ที่ปะทุขึ้นระหว่างชาวฮินดูและมุสลิมในเอเชียกลาง การทำร้ายกันระหว่างชาวมุสลิมและชาวคริสต์ในอินโดนีเซีย การถล่มตึกเวิร์ดเทรดของสหรัฐอเมริกา เหตุการณ์สามจังหวัดภาคใต้ (อมรวิชช์ นาครทรรพ, 2546) หรือแม้แต่การวางระเบิดในประเทศอังกฤษเมื่อเดือนกรกฎาคม 2548 ที่ผ่านมา ซึ่งทั้งหมดได้นำไปสู่รอยร้าวระหว่างผู้คนในสังคม ซึ่งคาดว่าจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างชัดเจน (Futurist, 2002-2004)

แนวโน้มดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ปัญหาแห่งความเป็น “พหุ” ได้แบ่งแยกขั้วที่แตกต่างจนนำไปสู่ปัญหามากมาย ไม่เพียงแต่ความแตกต่างทางวัฒนธรรมระหว่างคนต่างเชื้อชาติต่างเผ่าพันธุ์แล้ว ดูเหมือนความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมต่างพรมแดนก็ดูจะถูกบดบังด้วยวัฒนธรรมโลกที่เน้นความทันสมัยเป็นหลัก ซึ่งทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นกลายเป็นความด้อยค่าที่ถูกมองข้ามไป

โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวโน้มในมิติชุมชน กระแสการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมยุคใหม่ได้มีผลกระทบต่อชุมชนโดยตรงทั้งในแง่ของการทำให้ชุมชนล่มสลาย หรือแม้แต่การกระตุ้นให้เกิดแรงต้านและการต่อสู้ของขบวนการชุมชน โดยนัยนี้กระแสการพัฒนาชุมชนจึงมีแนวโน้มหลากหลายทั้งในแง่ 1) เรียกร้องให้วงการพัฒนาหันมาให้ความสำคัญกับชาวบ้าน วัฒนธรรมพื้นบ้าน ภูมิปัญญาและคุณค่าแบบชาวบ้านมาขึ้น หรือที่เรียกว่า “indigenization” 2) กระแสที่เรียกร้องให้หันมาสนใจศึกษาประชาสังคมในรูปของขบวนการประชาชนในระดับรากหญ้า (grassroots movements) และ 3) กระแสความคิดขององค์กรการพัฒนาเอกชนที่เรียกร้องให้มีการพัฒนาแบบที่ให้ชุมชนเป็นตัวตั้ง (community-based development) (ไชยรัตน์ เจริญสินโอพาร, 2545 : 89) หรือแม้กระแสความคิดต่างๆ เช่น แนวคิด Critical Theory ซึ่งได้วิพากษ์ *“การครอบงำทางวัฒนธรรม”* นอกจากนี้กระบวนการทำให้เป็นท้องถิ่น (localization) ก็ยังถูกนำมาใช้เป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่ต้านทานกระแสโลกาภิวัตน์ ภาพของชุมชนที่เข้มแข็งจึงเกี่ยวโยงกับการใช้ *“วัฒนธรรมชุมชน” “ทุนทางสังคมของชุมชน”* และ *“เศรษฐกิจชุมชน”* เป็นฐานในการสร้างเข้มแข็งในอนาคต

อย่างไรก็ตามมีการมองว่า แนวโน้มของชุมชนยุคใหม่ที่เข้มแข็งในระยะยาวนั้น มิใช่เพียงแค่การยึดความเป็นท้องถิ่นนิยม (localism) หากแต่ต้องมีการประสานระหว่างความเป็นท้องถิ่น (local) กับความเป็นสากล (global) นั่นคือการสร้างความเป็น **“ชุมชนลูกผสม”** (hybridist community) ที่เชื่อมต่ออัตลักษณ์ของตนเองกับกระแสโลก หรือเรียกว่าชุมชน *“โลกาภิวัตน์ท้องถิ่น”* (glocal) ที่สามารถยืนหยัดหรือปรับตัวกับกระแสโลกาภิวัตน์ได้ และยังต้องสามารถต่อรองหรือแทรกแซงแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกระแสการพัฒนาภายนอกกับท้องถิ่นที่จะมีผลต่อการแปรสภาพชุมชน (transformation) ไปสู่ความเป็นโลกาภิวัตน์ท้องถิ่นได้ด้วย ซึ่งแนวโน้มที่ตามมาคือทางเลือกของการสร้างชุมชนยุคใหม่ที่ว่านี้ เช่น การปรับแต่งโครงสร้างสังคมใหม่ (social reorganization) ให้เกิดกลไก

การเชื่อมต่อทางสังคมและการสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กลับชุมชนท้องถิ่นต่างๆ เป็นต้น (Roxann Prazniak and Arif Dirlik, 2001)

โดยภาพรวมแนวโน้มความเป็นสากลและกระแสโลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรมที่หลั่งไหลเข้าสู่สังคมประเทศต่างๆ ผ่านการท่องเที่ยว การค้า ตลอดจนสื่อบันเทิงและสื่อสารสนเทศทุกรูปแบบ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าประเด็นเรื่อง *"พหุวัฒนธรรม"* นี้มิได้มีนัยแต่ในระหว่างคนที่ *"ต่างที่-ต่างถิ่น-ต่างชาติพันธุ์"* เท่านั้น แต่ยังมีนัยต่อการเตรียมคนรุ่นใหม่และชุมชนยุคใหม่ให้สามารถพร้อมรับและปรับตัวกับวัฒนธรรมที่หลากหลายในประชาคมนานาชาติได้อย่างมีเอกลักษณ์และศักดิ์ศรีด้วย

ทั้งนี้จากการติดตามความเคลื่อนไหวในหลายประเทศ ไม่ว่าจะเป็นประเทศฝรั่งเศส นิวซีแลนด์ เกาหลี แคนนาดา ฯลฯ พบว่า ต่างมีแนวโน้มหันมาวางยุทธศาสตร์ทางวัฒนธรรมตั้งแต่ระดับสากลถึงระดับฐานรากเพื่อเตรียมรับแนวโน้มดังกล่าวอย่างเห็นได้ชัด ดังเช่น เอกสารขององค์กร UNESCO ได้ประกาศนโยบายรณรงค์ให้ประเทศภาคีสมาชิกผสมผสานยุทธศาสตร์ทางวัฒนธรรมเป็นยุทธศาสตร์ร่วมในงานพัฒนาทุกด้าน ซึ่งรวมถึงการเรียกร้องให้ประเทศต่างๆ ใช้วัฒนธรรมเป็นทุนในการสร้างการเรียนรู้เพื่อความเข้าใจอันดีและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคม โดยต้องเปิดพื้นที่การเรียนรู้ทางวัฒนธรรมอย่างแพร่หลายยิ่งขึ้น ทั้งพื้นที่กายภาพและพื้นที่สารสนเทศข่าวสาร โดย UNESCO ยังมองด้วยว่าพื้นที่ทางวัฒนธรรมนี้ยังจะเป็นฐานรองรับ "เศรษฐกิจบนฐานวัฒนธรรม" หรือการผลิตและบริการที่อิงอยู่บนฐานต้นทุนความร่ำรวยทางวัฒนธรรมของแต่ละสังคมเองอีกด้วย (cultural industries) และในการนี้ การเรียนรู้ทางวัฒนธรรมของคนรุ่นใหม่ก็จะปูทางไปสู่การเห็นโอกาสเป็น "ผู้ประกอบการทางวัฒนธรรม" (cultural entrepreneur) ในอนาคตได้ด้วย (กระทรวงวัฒนธรรม, 2548)

ตัวอย่างรัฐบาลนิวซีแลนด์ นับว่าเป็นประเทศที่น่าสนใจอีกประเทศหนึ่งในการผูกโยงยุทธศาสตร์การดำเนินงานวัฒนธรรมไปกับยุทธศาสตร์การจัดการที่มุ่งสู่อนาคต ภายใต้คำขวัญว่า "ตัวเรา วัฒนธรรมของเรา อนาคตของเรา" (Ourselves, Our Culture, Our Future) โดยกระทรวงวัฒนธรรมฯ ได้ประกาศหลักการทำงานที่สำคัญ 4 ประการได้แก่ 1) หลักของการทำงานวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตและภูมิปัญญาในการปรับตัวของประชาชาติ 2) หลักของการทำงานวัฒนธรรมเพื่อเสริมสร้างชุมชนที่เข้มแข็งและสมานฉันท์พร้อมร่วมมือกันพัฒนาชาติ 3) หลักของการทำงานวัฒนธรรมเพื่อช่วยส่งเสริมความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และ 4) หลักของการทำงานวัฒนธรรมเพื่อเสริมสร้างภาพลักษณ์และพื้นที่ที่สง่างามในเวทีโลกให้แก่นิวซีแลนด์ โดยในเอกสาร "วิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์วัฒนธรรม 2005-2009" ที่อ้างถึงนี้ได้มีการให้เหตุผลต่อการกำหนดหลักการทำงานทั้ง 4 ประการดังกล่าวอย่างชัดเจน (อมรวิชช์ นาครทรรพ, 2548)

กล่าวโดยสรุปก็คือ **ท่ามกลางแนวโน้มของพลวัตรทางวัฒนธรรมดังกล่าวได้เรียกร้องคนรุ่นใหม่ให้พึงมีค่านิยมสากล ค่านิยมประชาธิปไตย ความเข้าใจและเคารพในสิทธิมนุษยชน การตระหนักในกระบวนทัศน์การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในระดับสากล เพื่อแสดงความเป็น *"พลโลก"* ที่ดีควบคู่กับการเป็น *"พลเมือง"* ของแต่ละประเทศที่มีเอกลักษณ์เฉพาะด้วย** (อมรวิชช์ นาครทรรพ, 2547) สิ่งเหล่านี้คือนัยสำคัญที่ทั่วโลกเรียกร้องให้การพัฒนาประเทศหันมามองมิติทางวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น ดังที่ปรากฏในรายงาน**ผลการประชุมเอเชีย-ยุโรป ครั้งที่ 5 (Asia Europe Meeting – ASEM) ณ กรุงฮานอย ประเทศเวียดนาม** ที่เสนอให้การพัฒนาเน้นมิติทางด้าน

วัฒนธรรมเป็นประเด็นสำคัญไม่น้อยไปกว่าด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะประเด็นปัญหาการก่อการร้าย อาชญากรรมข้ามชาติปัญหายาเสพติด และปัญหาแรงงานเถื่อน เป็นต้น รายงานดังกล่าวยังมีการคาดว่า การเชื่อมโยงวัฒนธรรมเอเชีย-ยุโรปในกรอบของ ASEM อาจทำให้ปัญหาดังกล่าวมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น จึงเห็นว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ภาคีสมาชิกมีความร่วมมืออย่างใกล้ชิดเพื่อขจัดปัญหาเสียตั้งแต่ในระยะเริ่มต้น (http://data.schq.mi.th)

4) **มิติด้านสังคม** กระแสโลกาภิวัตน์ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในด้านต่างๆ ทั้งนี้นับตั้งแต่สังคมก้าวสู่ยุคดิจิตอลที่ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ได้เข้ามามีบทบาทต่อสังคม คือไม่เพียงแต่นำพาข้อมูลข่าวสารไร้พรมแดนมา แต่ยังเป็นแรงผลักให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมไปสู่สังคมข่าวสาร (information sociality) เพื่อตอบสนองความต้องการของคนและกระแสสังคมโลกยุคใหม่ที่มีแนวโน้มก้าวไปสู่สังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ (knowledge-based economic society)

อิทธิพลของแนวโน้มดังกล่าวประกอบกับแรงผลักจากกระแสสังคมบริโภคและการแข่งขันได้ส่งผลต่อความต้องการบริโภคข้อมูลข่าวสารที่มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว อัตราการขยายตัวของเทคโนโลยีการสื่อสารที่มากขึ้น และปริมาณผู้เข้าถึงเทคโนโลยีและข้อมูลข่าวสารก็เติบโตควบคู่ไปด้วย อย่างไรก็ตามแม้สิ่งที่กล่าวจะเป็นแนวโน้มเชิงบวก แต่ก็มีการมองว่าผลกระทบเชิงลบที่ตามมาคือการก่อให้เกิดช่องว่างของการเข้าถึงความรู้และเทคโนโลยีหรือที่เรียกว่า “ช่องว่างทางดิจิตอล” (digital device) ที่สูงตามไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประเทศโลกที่สามซึ่งยังคงด้อยพัฒนา แนวโน้มช่องว่างของการเข้าถึงความรู้และเทคโนโลยีจะมีมากยิ่งขึ้น ดังที่มีการคาดการณ์ว่ามีความเป็นไปได้ว่าในปี 2025 ช่องว่างระหว่างกลุ่มประเทศแถบทางเหนือและทางใต้จะยิ่งขยายวงกว้างมากขึ้น (the north-south divide) (http:// www.wfs.org)

นอกจากนี้ผลกระทบที่สำคัญอีกด้านคือ แนวโน้มสังคมอนาคตจะเต็มไปด้วยมลภาวะทางข้อมูล (information pollution) นั่นคือ สังคมที่จะเต็มไปด้วยข้อมูลข่าวสารความรู้ในปริมาณที่มากเกินที่รวมเอาข้อมูลขยะและข้อมูลความรู้ปนปะกัน โดยมีการคาดว่าการเกิดมลภาวะทางข้อมูลในอนาคตจะทวีความรุนแรงมากขึ้นจนนำไปสู่วิกฤตการณ์ทางสังคมที่แบบเรียกว่าสังคมที่ “สำลักข้อมูล” ซึ่งเป็นสิ่งที่นานาประเทศเองต่างก็ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการเตรียมการรับมือกับอนาคตดังกล่าว โดยหันมาเรียกร้องให้คนรุ่นใหม่ต้องปรับตัวทั้งจากเผชิญหน้ากับการไหลบ่าของข่าวสารข้อมูล การมีพื้นฐานทักษะด้านสารสนเทศและการสื่อสารที่ดีอันเป็นทักษะที่สำคัญยิ่งในอนาคต เช่น มีความรู้ความสามารถและการจัดการทั้งในด้านการรู้จักคัดกรอง แยกแยะ เลือกรับข้อมูลความรู้ต่างๆ เป็นต้น

กล่าวคือแนวโน้มสังคมฐานความรู้ต้องการคนรุ่นใหม่ที่มี “พหุความรู้เท่าทัน” (multi-literacy) ทั้งในแง่ทักษะและความรู้เท่าทันข้อมูลข่าวสาร (information literacy) การรู้ทันเทคโนโลยีสารสนเทศ (ICT literacy) การรู้ทันสื่อ (media literacy) มีทักษะในแง่ของการ “มองเป็น” (visual literacy) การ “วิพากษ์เป็น” (critical literacy) การรู้ทันการบริโภค (consumer literacy) ตลอดจนความสามารถในการจัดการความรู้ (knowledge management) จำนวนมากมหาศาลที่มีอยู่ในสังคมฐานความรู้ยุคใหม่นี้

ตลอดจนการมีจริยธรรมและมีสำนึกต่อสื่อ (media awareness) สำนึกต่อการเป็นผู้บริโภค (consumer awareness) ข้อมูลข่าวสารรวมถึงสิ่งอุปโภคบริโภคในชีวิต (http://www.media-awareness.ca)

ขณะเดียวกันในมิติด้านคุณภาพชีวิต พบว่า มีแนวโน้มที่น่าเป็นห่วงซึ่งเกี่ยวกับสวัสดิภาพและความปลอดภัย อาทิ แนวโน้มด้านการบาดเจ็บล้มตายเนื่องจากอุบัติเหตุ ความไม่ปลอดภัยจากการบริโภคอุปโภคสิ่งของที่ไม่มีคุณภาพ การเลี้ยงดูของครอบครัว ปัญหาจากพื้นที่เสี่ยงสิ่งแวดล้อมไม่ปลอดภัย การใช้ชีวิตเสี่ยงและประมาท การเข้าถึงสื่อสมัยใหม่และการคุกคามของสื่อหลากแบบ ความรุนแรงและอาชญากรรม ตลอดจนจากภัยพิบัติทางธรรมชาติ เป็นต้น แต่กระนั้นก็ยังมีการมองว่าแนวโน้มการก้าวสู่สังคมฐานความรู้จะเป็นแรงผลักให้มิติด้านคุณภาพชีวิตมีแนวโน้มที่ดีขึ้นได้ในอนาคต

ส่วนแนวโน้มด้านสถานการณ์ครอบครัว ปัจจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรมโดยเฉพาะกระแสความคิดเรื่อง “ปัจเจกนิยม” ได้ส่งผลต่อรูปแบบครอบครัวยุคใหม่ที่มีแนวโน้มการแต่งงานลดลง การหย่าร้างสูงขึ้น อัตราการเกิดลดลง (เป็นปัญหาในประเทศที่มีประชากรน้อย) การอยู่ร่วมกันโดยไม่ได้แต่งงานสูงขึ้น แนวโน้มที่น่าห่วงอีกเรื่องหนึ่งคืออัตราแม่ที่เลี้ยงลูกคนเดียวเพิ่มสูงขึ้นมากในกลุ่มประเทศอุตสาหกรรม โดยเฉพาะในรอบ 30 ปีที่ผ่านมา ในกลุ่มประเทศ EU-15 ครัวเรือนที่มีพ่อหรือแม่เลี้ยงลูกคนเดียวมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกประเทศ (Lehmann and Wirtz, 2004) เมื่อดูจากรายประเทศในกลุ่มยุโรปจะอยู่ในช่วงตั้งแต่ร้อยละ 13-22 ในขณะที่สหรัฐอเมริกามีอัตราส่วนครอบครัว single parent สูงถึงร้อยละ 26.5 โดยในภาพรวมค่าเฉลี่ยอัตราส่วนครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่เลี้ยงลูกคนเดียวใน 10 ประเทศ อยู่ที่ระดับ ประมาณร้อยละ 20 (US Department of Labour, 2003)

ในทางเดียวกัน แนวโน้มครอบครัวของกลุ่มพ่อแม่วัยรุ่นที่มีมากขึ้น มีการคาดการณ์ว่าแนวโน้มพ่อแม่กลุ่มวัยรุ่นจะสูงขึ้นอย่างน่าตกใจ ซึ่งแนวโน้มเหล่านี้ล้วนจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต และการดูแลเลี้ยงดูลูกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับแนวโน้มของสถานการณ์เยาวชนที่ดูจะมีปัญหามากขึ้นในหลายๆ ประเทศ ทั้งในสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ญี่ปุ่น หรือแม้แต่ประเทศจีน ดังที่ในรายงานของหนังสือพิมพ์ไชน่า เดลี ของจีน รายงานว่า อาชญากรรมจากเยาวชนจีนที่มีการศึกษานับวันจะเพิ่มมากขึ้น แม้ว่าคดีร้ายแรงอื่นๆ เช่น ข่มขืน และฆาตกรรมมีแนวโน้มลดลงก็ตาม แต่รายงานระบุว่าสถิติในรอบ 6 เดือนที่ผ่านมา มีคดีปล้น และลักทรัพย์ 253,000 คดี และกว่า 3 ใน 4 ของอาชญากร มีอายุระหว่าง 14-25 ปี ซึ่งการประกอบอาชญากรรมของวัยรุ่นเหล่านี้ พบว่ามีแนวโน้มสูงขึ้น ส่วนหนึ่งมาจากการใช้อินเตอร์เน็ต และการดูแลของพ่อแม่ผู้ปกครองที่ไม่พอเพียง รวมถึงค่านิยมวัตถุของหมู่เยาวชนจีนรุ่นใหม่ เป็นต้น (http://www. manager.co.th)

ไม่เพียงแต่อิทธิพลปัจจัยทางสังคมที่มีผลต่อสภาวะของครอบครัวแล้ว ปัจจัยทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมยังได้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างและความสัมพันธ์ในครอบครัว โดยผลักดันให้พ่อและแม่ต้องมีบทบาททางเศรษฐกิจ แนวโน้มโครงสร้างของครอบครัวใหม่จึงเป็นครอบครัวแบบประกอบการ คือ พ่อและแม่ประกอบอาชีพทั้งคู่ โดยมีรูปแบบการแบ่งงานตามเพศ มีการกำหนดบทบาทและกิจกรรมครอบครัวด้วย เป็นต้น อย่างไรก็ตามพลวัตรเหล่านี้ยังคงอยู่กับความแตกต่างของแต่ละครอบครัว และยังขึ้นอยู่กับบทบาทของแต่ละฝ่ายในการเสริมสร้างความสมบูรณ์ของครอบครัว หรือเรียกได้ว่าแนวโน้มของ “ครอบครัวยุคใหม่” จะขึ้นอยู่ภายใต้ลักษณะของ **“two-worker model”** (http://www. vifamily.ca)

นอกจากนี้แนวโน้มของโครงสร้างแรงงานใหม่ยังส่งผลกระทบต่อครอบครัวโดยเฉพาะในด้านเพศ วัยของสมาชิกในครอบครัวด้วย ซึ่งคาดว่าภายใน 10-15 ปี การขยายตัวของแรงงานในกลุ่มผู้หญิง เด็ก ผู้พิการและผู้สูงวัยจะมีมากขึ้น โดยเฉพาะผู้หญิงจะก้าวมาเป็นผู้นำในการประกอบการมากขึ้น อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ผลักดันให้ผู้หญิงก้าวมามีบทบาทในฐานะ “ผู้นำ” ทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจยุคใหม่ มีการคาดการณ์ว่า แนวโน้มที่ผู้หญิง เด็กและคนสูงวัยจะได้รับโอกาสทางการศึกษาเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะการลงทุนทางการศึกษาในกลุ่มเด็กผู้หญิงที่จะก้าวกระโดดอย่างชัดเจน (http://www.wfs.org) และแนวโน้มที่กลุ่มคนเหล่านี้จะมีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในสังคมก็มีมากขึ้นเช่นกัน

อย่างไรก็ดี แนวโน้มดังกล่าวได้เป็นแรงผลักให้นานาประเทศหันมาให้ความสำคัญกับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางสังคมตลอดจนยุทธศาสตร์สำหรับครอบครัว เช่น การส่งเสริมความสัมพันธ์เกื้อกูลระหว่างโลกการทำงานกับชีวิตครอบครัว และการมีกลไกเช่นศูนย์หรือโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ในการให้การเรียนรู้หรือเตรียมความพร้อมให้แก่พ่อแม่ในการดำเนินชีวิตครอบครัวอย่างมีคุณภาพ นอกจากนี้ยังมีความพยายามแสวงหามาตรการใหม่ๆ ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของครอบครัว เช่น การส่งเสริมให้มีวันลาดูแลลูกหลังคลอดทั้งพ่อและแม่เพื่อไม่ให้ภาคธุรกิจเกิดความรู้สึกว่าเพศหญิงเป็นอุปสรรคของการทำงานเพศเดียว การอนุญาตให้มีวันลาพิเศษ เช่น ลาดูแลบุตร ลาไปร่วมกิจกรรมของโรงเรียนในโอกาสสำคัญๆ ตลอดจนการส่งเสริมให้พนักงานใช้วันลาหยุดงานในช่วงตรงกับโรงเรียนปิดเทอมเพื่อให้มีเวลาอยู่กับลูกมากขึ้น (กระทรวงวัฒนธรรม, 2548 : 27)

โดยภาพรวม ในมิติด้านสังคมและคุณภาพชีวิต จะเห็นได้ว่า อิทธิพลของกระแสสังคมฐานความรู้และเศรษฐกิจการแข่งขันได้เป็นแรงขับให้คนต้องบริโภคข้อมูลความรู้มากขึ้น กระแสปัจเจกนิยมผลักดันให้คนในสังคมอนาคตจะมีความเป็นปัจเจกบุคคลมากขึ้น (individual) รูปแบบของการสื่อสาร การเรียนรู้ และโครงสร้างการทำงานยุคใหม่ที่อยู่บนฐานของบ้าน (home-based) การทำงานแบบทางไกล และการขึ้นกับตัวบุคคล โดยนัยนี้คนยุคใหม่จึงต้องรู้จักใช้เวลาอย่างคุ้มค่า และใช้ชีวิตอย่างสมดุล กิจกรรมสำหรับเวลาว่าง (leisure) จึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับพลเมืองยุคใหม่ ซึ่งแนวโน้มคือการเรียกร้องให้สมาชิกในสังคมรู้จักใช้เวลาว่างเพื่อการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง ครอบครัวและสังคม และใฝ่เรียนรู้ตลอดชีวิต

5) **มิติด้านประชากร** องค์การสหประชาชาติ (2000) คาดการณ์ว่าในปีค.ศ.2028 ประชากรของโลกจะเพิ่มขึ้นเป็น 8,000 ล้านคน และในปีค.ศ.2054 จะเพิ่มเป็น 9 พันล้านคน จากนั้นจะคงที่อยู่ในระดับดังกล่าว ขณะที่นักประชากรศาสตร์บางกลุ่มกล่าวว่า ในอีกสองสามทศวรรษข้างหน้าอาจเกิดเหตุการณ์ที่นำไปสู่ปรากฏการณ์ “ลดแบบฮวบฮาบ” ก็ได้ ซึ่งหากเป็นดังนั้น ก็มีความเป็นไปได้ว่าในปีค.ศ.2050 ประชากรโลกอาจจะมีไม่เกิน 8,000 ล้านคน

ผลพวงจากแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของประชากรโลกที่ตามมาด้วยก็คือ แนวโน้มการเกิดสังคมเมืองขนาดใหญ่ ซึ่งขยายตัวเร็วขึ้นเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมและทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนาดเมือง พร้อมปรากฏการณ์หรือปัญหาต่างๆ เช่น ความยากจนและการกีดกัน

ในสังคมเมือง การแยกระบบการบริหารจัดการของพื้นที่บางส่วนในเมืองใหญ่ ตลอดจนปัญหาที่ท้าทายด้านสิ่งแวดล้อมและโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากร เป็นต้น (UNESCO, 2000 : 46)

นอกจากนี้ จากการคาดการณ์ในระยะกลางขององค์การสหประชาชาติชี้ว่า สถานการณ์ของประชากรโลกกำลังก้าวเข้าสู่วัยชรามากขึ้น โดยในช่วงระหว่างปีค.ศ.1995-2050 จำนวนประชากรที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปีจะลดลงจากร้อยละ 31 เหลือร้อยละ 19 ของประชากรโลกทั้งหมด และจำนวนผู้มีอายุเกิน 60 ปีจะเพิ่มขึ้นอย่างเป็นสัดส่วนต่อกันในช่วงระยะเวลาเดียวกันจากร้อยละ 10 เป็นร้อยละ 22 (UNESCO, 2000)

แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางด้านประชากรที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพิ่มขึ้นของผู้สูงวัยได้กลายเป็นแรงผลักให้นานาประเทศหันมาให้ความสำคัญของนโยบายและยุทธศาสตร์สำหรับผู้สูงวัย ดังเช่นในรายงานของ UN Economic Commission for Latin America and the Caribbean ได้ระบุว่าประชากร 1 ใน 4 ของคนลาตินอเมริกากำลังกลายเป็นพลเมืองสูงอายุ ดังนั้นองค์กรดังกล่าวจึงได้เรียกร้องให้ประชาชนหันมาใส่ใจกับแนวโน้มดังกล่าว โดยเฉพาะกับผลกระทบที่จะเกิดขึ้น ซึ่งผู้กำหนดนโยบายควรให้ความสำคัญต่อนโยบายการดูแลผู้สูงอายุไว้ ทั้งในแง่การปกป้องสิทธิของผู้สูงวัย/คนชรา การส่งเสริมการเข้าถึงการทำงาน การศึกษาต่อเนื่องและสิทธิ์ประโยชน์การดูแลที่ครอบคลุมบำนาญหลังเกษียณ การสนับสนุนในเรื่องต่างๆ ที่ครอบคลุมการดูแลสุขภาพของผู้สูงวัยทั้งในด้านการได้รับการคุ้มครองทางกฎหมายและนโยบายสาธารณะ การส่งเสริมภาพลักษณ์ที่ดีของกลุ่มผู้สูงวัย การปรับปรุงสิ่งแวดล้อมทางกายภาพเพื่อสนองความต้องการและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนชรา เป็นต้น (Futurist,2004)

จากที่กล่าวจะเห็นได้ว่า ท่ามกลางแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางประชากรที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว และแนวโน้มของผู้สูงวัยที่จะมีปริมาณเพิ่มมากขึ้น ได้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นของการมีนโยบายและยุทธศาสตร์ในการรับมือกับแนวโน้มเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติของการศึกษาที่ให้ต้องให้ความสำคัญกับคนในหลากหลายช่วงอายุตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งนับเป็นประเด็นที่น่าคิดว่าในเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาจะมีแนวทางรองรับกลุ่มเป้าหมายแต่ละวัยอย่างไร โดยเฉพาะกับแนวโน้มที่คนจะเข้าสู่วัยชรามากขึ้น และคนรุ่นใหม่ที่จะมีอายุยืนยาวมากขึ้น แต่ช่วงวัยเกษียณอายุการทำงานยังคงเฉลี่ยอยู่ที่อายุ 60 ปี ซึ่งน่าคิดว่าคนกลุ่มนี้หลังเกษียณอายุการทำงานจะทำอะไร แล้วการศึกษาจะมีบทบาทอะไรในการเตรียมคนรุ่นใหม่วัยนี้ให้เป็นคนสูงวัยที่มีคุณค่าและมีความสุขกับชีวิตและการอยู่ร่วมกันคนต่างวัยในสังคม

6) **มิติด้านสุขภาพอนามัย** มีแนวโน้มการเจ็บป่วยอันเนื่องมากจากปัจจัยเสี่ยงด้านการบริโภคที่มากขึ้น องค์การอนามัยโลกรายงานว่า ในแต่ละปีประชากรโลกเสียชีวิตจากการบริโภคอาหารที่ไม่ปลอดภัยเกือบ 2 ล้านคน หรือเฉลี่ยนาทีละกว่า 3 คน ส่วนใหญ่จะเป็นเด็ก ในขณะที่ประเทศไทยพบว่า มีประชาชนเจ็บป่วยจากการรับประทานอาหารและน้ำที่ปนเปื้อนเชื้อโรคปีละกว่า 1 ล้านราย อีกทั้งยังมีประชาชนที่รับประทานอาหารที่ปนเปื้อนสารอันตรายที่ห้ามใช้ในอาหาร และต้องเผชิญกับความเจ็บป่วยโดยเฉพาะกับโรคมะเร็งที่มีแนวโน้มมากขึ้น ซึ่งแต่ละปีมีผู้เสียชีวิตจากโรคนี้ประมาณ 40,000 ราย (http://www.phrathai. net) สถานการณ์ดังกล่าวยังเกี่ยวพันไปถึงการบริโภคที่ต้องเสี่ยงต่อโรคภัย

ไข้เจ็บต่างๆ ด้วย การกินเสี่ยงป่วย และอยู่เสี่ยงโรค เช่น โรคเบาหวานที่เป็นอีกกรณีหนึ่งที่เป็นผลพวงมาจากวิถีการบริโภค โดยเฉพาะโรคเบาหวานประเภท 2 กำลังเพิ่มมากขึ้นทั่วโลก อย่างน้อยคนจำนวน 177 ล้านคนทั่วโลกถูกคิดว่าจะเป็นโรคเบาหวานไม่แบบใดก็แบบหนึ่ง และจำนวนดังกล่าวนี้คาดว่าจะเพิ่มขึ้นเท่าตัวในปี 2030 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกับชาวเอเชีย เช่นเดียวกับปัญหาโรคอ้วนที่มีการคาดการณ์ว่า ในอนาคตอีก 10-20 ปีข้างหน้า ผลกระทบจากโรคอ้วนจะสร้างความสูญเสียมากกว่าผู้ป่วยด้วยโรคเอดส์ (http://www.thairath.co.th)

นอกจากนี้แนวโน้มการเสียชีวิตจากการระบาดของไวรัสสายพันธุ์ต่างๆ เช่น ไวรัสไข้หวัดนก ไวรัสเอดส์ หรือแม้แต่โรคโปลิโอ ก็ดูเป็นสิ่งที่น่าวิตกเช่นกัน ในรายงานโรคโปลิโอ มีการมองไปในอนาคตว่า อาจเป็นไปได้ว่าจะมีการเกิดไวรัสสายพันธุ์ใหม่ๆ เพิ่มมากขึ้น หรืออาจมีผู้ก่อการร้ายที่หันมาใช้เชื้อไวรัสชนิดเป็นอาวุธ ซึ่งหากเกิดขึ้นจริงก็นับว่าเป็นเรื่องที่น่าสะพรึงกลัวอย่างยิ่ง (http://www.manager.co.th)

ส่วนแนวโน้มการบาดเจ็บล้มตายอันเนื่องมาจากปัจจัยเสี่ยงด้านพฤติกรรมเสี่ยง เช่น การสูบบุหรี่นั้น องค์การอนามัยโลก ระบุว่าเอเชียมีผู้สูบบุหรี่ถึงครึ่งหนึ่งของจำนวนผู้ติดบุหรี่ทั่วโลก 1,400 ล้านคน โดยแต่ละวัน มีวัยรุ่นสมัครใจลองสูบบุหรี่เพิ่มขึ้นถึง 50,000 คน (http://www.manager.co.th) นอกจากนี้รายงานวิจัยจากองค์การอนามัยโลกยังระบุด้วยว่า อัตราการเสียชีวิตจากโรคที่เกิดจากปัจจัยเสี่ยง เช่น การสูบบุหรี่ การดื่มสุรา และอุบัติเหตุ ของประเทศไทยอยู่ในระดับที่สูงกว่าประเทศพัฒนาแล้วถึง 2 เท่าครึ่ง คือ 1 ใน 4 ของผู้ชายไทยอายุระหว่าง 15-59 ปี หรือประมาณ 5 ล้านคน จาก 20 ล้านคน จะมีชีวิตอยู่ไม่ถึง 60 ปีเพราะโรคเหล่านี้ ซึ่งรวมไปถึงแนวโน้มการเกิดอุบัติเหตุต่างๆ ที่ทวีความรุนแรงขึ้นด้วย

รายงานจากองค์การอนามัยโลก (WHO) ยังระบุอีกด้วยว่า ในปีพ.ศ.2533 คนตายจากอุบัติเหตุอยู่ในอันดับ 9 ของผู้เสียชีวิตทั่วโลกที่เกิดจากโรคร้ายและการบาดเจ็บอื่นๆ แต่คาดว่าในปีพ.ศ.2563 การตายจากอุบัติเหตุจะขึ้นมาเป็นอันดับ 3 รองจากโรคหัวใจและโรคเครียด ในขณะที่คนป่วยตายจากโรคเอดส์อยู่ในอันดับ 10 และคนตายจากสงครามอยู่ในอันดับ 8 กล่าวอีกนัยก็คือแต่ละวันทั่วโลกมีคนบาดเจ็บจากอุบัติเหตุบนท้องถนน 1,400,000 คน ตายวันละ 3,000 คน พิการตลอดชีวิต 15,000 คน ความสูญเสียที่เกิดขึ้นถ้าคิดเป็นตัวเงินที่มีการคำนวณว่าจะสูญเสียอย่างน้อย 520 พันล้านดอลลาร์สหรัฐทั่วโลก ถ้าแนวโน้มยังเป็นเช่นนี้ คาดว่าในปีพ.ศ.2563 คนตายและพิการตลอดชีวิตจากอุบัติเหตุบนท้องถนนจะเพิ่มถึงร้อยละ 60 ซึ่งประเทศพัฒนาที่ร่ำรวยแล้วการบาดเจ็บล้มตายอาจจะน้อยลง แต่ประเทศกำลังพัฒนาจะมีคนบาดเจ็บล้มตายจากอุบัติเหตุบนท้องถนนเพิ่มขึ้น (www.the-thainews.com) ซึ่งเป็นเหตุผลที่องค์การอนามัยโลกเรียกร้องให้นานาประเทศหันมาสนใจเรื่องอุบัติเหตุบนท้องถนนมากขึ้น

กล่าวก็คือ ในมิติสุขภาพอนามัยที่ดูมีแนวโน้มที่น่าเป็นห่วงมากขึ้น ซึ่งกลายเป็นแรงขับให้เรื่องของสุขภาพอนามัยเป็นเรื่องสำคัญระดับโลก ส่งผลกระทบต่อมิติวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้มีแนวโน้มที่พยายามคิดค้นยาและนวัตกรรมต่างๆ เพื่อเสริมสร้างสุขภาพอนามัย มีการค้นคว้าแม้กระทั่งการผลิตยาฉลาดมาเพื่อลดความโง่ เช่น ข้อมูลจากนักวิจัยทางการแพทย์ที่รายงานในวารสาร Futurist (March-April, 2004) ระบุว่า ยาฉลาดจะเข้าสู่ตลาดในปีหน้าที่มีความสามารถจะเพิ่มความฉลาดได้ถึง

ร้อยละ 20 โดยคนที่กินยาเข้าไป อ่านและเข้าใจหลักการได้ชัดเจนง่ายขึ้น แก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ได้มากกว่า เรียนรู้มากกว่า จำได้ดีสำหรับสิ่งที่ได้เรียนรู้ ถ้าไม่ชอบผลจากยาก็สามารถหยุดการใช้และคืนสู่สภาพเดิม ซึ่งขณะนี้กำลังสำรวจความสนใจของประชาชนต่อการใช้/ไม่ใช้ยาดังกล่าวอยู่ และแนวโน้มยังมีการพัฒนายาฉลาดให้มีประสิทธิภาพเพิ่มความฉลาดได้สูงขึ้น (Futurist, 2004) ส่วนในมิติทางสังคมวัฒนธรรมก็มีความพยายามส่งเสริมรณรงค์ความรู้และค่านิยมในเรื่องการดูแลสุขภาพ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการดูแลตนเอง (self-care) การดูแลเด็ก (child-care) การดูแลสุขภาพผู้สูงวัย (elderly care) ซึ่งรวมไปถึงระบบเสริมสร้างสุขภาพสาธารณะ และสมรรถภาพบุคคลในภาพรวมด้วย

7) **มิติด้านสิ่งแวดล้อม** ผลกระทบจากการเพิ่มปริมาณประชากรมนุษย์ ได้ส่งผลให้เกิดปัญหามากมายต่อโลกและสิ่งมีชีวิต แนวโน้มของวิกฤตการณ์มลภาวะสิ่งแวดล้อม การขาดแคลนน้ำ ทรัพยากรธรรมชาติและพลังงานดูรุนแรงขึ้น ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษได้กลายเป็นปัญหาระดับโลกที่บั่นทอนชีวิตพลโลกอย่างน่าวิตก ตัวอย่างเช่น มีการคาดการณ์ว่า คนอเมริกา 64,000 คนตายไปในแต่ละปีเนื่องจากโรคเกี่ยวกับหัวใจและปอด ซึ่งเป็นผลมาจากการหายใจเอาฝุ่นละอองเข้าไป คนจำนวน 1 ล้านคนทุกๆ ปีเสียชีวิตจากการเผชิญภาวะดังกล่าว เป็นต้น

วิกฤตการณ์ด้านการบริโภคน้ำหรือใช้ทรัพยากรต่างๆ ก็กำลังเป็นปัญหาที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นด้วย ปัจจุบันประชากรเกือบ 2 แสนคนที่ต้องเผชิญกับการขาดแคลนน้ำ และในจำนวนนี้จะเพิ่มขึ้นมากกว่า 3 แสนคนใน 25 ปี ข้างหน้า ทั้งนี้วิกฤตการณ์ขาดแคลนทรัพยากรน้ำกำลังเป็นปัญหาที่นำไปสู่ความขัดแย้งแย่งชิงทรัพยากรน้ำในระดับโลกด้วย ตัวอย่างเช่น นักวิจัยแห่งมหาวิทยาลัย Linkoping ได้รายงานถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าวว่า ขณะนี้ภูมิภาคตะวันออกกลางกำลังประสบกับความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในลุ่มแม่น้ำจอร์แดนที่เป็นแหล่งน้ำสำคัญที่ประชากรในเขตประเทศอิสราเอล ปาเลนไสต์ และจอร์แดน ซึ่งประเทศเหล่านี้ใช้น้ำดังกล่าวทั้งในการอุปโภคและบริโภค นอกจากนี้แนวโน้มของประชากรที่จะเพิ่มจำนวนสูงขึ้นย่อมมีผลต่อการแย่งชิงน้ำด้วย ซึ่งยังไม่รวมไปถึงปัญหาวิกฤตการณ์ขาดแคลนน้ำมันเพื่อการบริโภคตามความต้องการของโลก

ส่วนในเรื่องของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ องค์การสหประชาชาติได้มีการคาดการณ์ว่า ปัจจุบันสายพันธุ์ของสัตว์ต่างๆ ประมาณ 50,000 สายพันธุ์กำลังสูญเสียไปทุกปี นอกจากนี้ในประเทศอินโดนีเซียยังพบความสูญเสียทางธรรมชาติจากแนวปะการังที่ร้อยละ 70 ตายหรือกำลังตาย ทำให้เศรษฐกิจของอินโดนีเซียสูญเสียไปประมาณ 500,000-800,000 ดอลล่าร์สหรัฐในทุกๆ ปีต่อ 1 ตารางไมล์ (Futurist, 2003)

แนวโน้มเรื่องของการเพิ่มปริมาณขยะก็เป็นเรื่องที่น่ากังวล มีการคาดการณ์ว่าในอนาคตคำว่ารีไซเคิลอาจจะใช้ไม่ได้อีกต่อไป ปัจจุบันชาวอเมริกันผลิตขยะคนละ 4.4 ปอนด์ต่อวัน เป็นจำนวนถึง 2 เท่าจากที่เคยมีมาในยุคก่อน และในหลายๆ ส่วนของโลกการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมก็จะเผชิญกับปัญหาขยะล้นเมืองด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งขยะอิเล็กทรอนิกส์ (e-waste) ที่เป็นขยะอันตรายซึ่งมีแนวโน้มจะเพิ่มปริมาณมากขึ้นอย่างน่าตกใจ

นักวิทยาศาสตร์ทั่วโลกยอมรับว่า โลกในยุคปัจจุบันอยู่ในขีดขั้นเสียสมดุล เพราะแบบแผนการเพิ่มปริมาณประชากรมนุษย์ที่สูงขึ้นอย่างรวดเร็วตรงกันข้ามกับปริมาณทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่

ดังนั้นการแก่งแย่งแข่งขันและช่วงชิงทรัพยากรธรรมชาติ จึงปรากฏให้เห็นได้บ่อยครั้งในสังคมโลกยุคปัจจุบัน (http://ftp.spu.ac.th) ปัญหาวิกฤตด้านทรัพยากรที่นับวันจะรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ นี้เองได้กระตุ้นเตือนให้คนยุคใหม่ต้องเรียนรู้ที่ต้องการการจัดการทรัพยากรที่ดี โดยนัยนี้นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นความยั่งยืนจึงเป็นโจทย์ท้าทายสำหรับโลกในยุคปัจจุบันและอนาคต

8) **มิติด้านสุขภาวะทางจิตวิญญาณ** ในโลกยุคใหม่เรื่องของสุขภาวะทางจิตวิญญาณ (spiritual) และศาสนา (region) ได้กลายเป็นเรื่องสำคัญ แนวโน้มของกระแสศรัทธาต่อศาสนาในหลายประเทศได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน ตัวอย่างเช่นประเทศเวียดนาม ผลพวงจากการให้ความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องกลับทำให้ประชาชนรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัย ผลการสำรวจความคิดเห็นคนงานในเมืองฮานอยและในเขตอื่นๆ ในประเทศเวียดนาม โดย Monique Selim นักมานุษยวิทยา พบว่า ชาวเวียดนามจำนวนมากหันกลับไปนับถือความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนาซึ่งเคยถูกห้ามจากประเทศฝรั่งเศสและอเมริกาที่มาล่าอาณานิคม แต่ปัจจุบันศาสนากลับเป็นสัญลักษณ์แห่งความหวัง และการปลดปล่อยชีวิตให้เป็นอิสระในทัศนะของชาวเวียดนาม และยังถือว่าศาสนาเป็นเสาหลักสำคัญที่นำไปสู่การสร้างสัมพันธภาพ สังคมสันติสุข อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและทางออกของความมั่นคงทางสังคมและความผาสุกของประเทศเวียดนามด้วย (Futurist,2004)

นอกจากนี้ ในกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมหรือกลุ่มประเทศมหาอำนาจ ที่แม้ปัจจุบันจะปฏิบัติกิจด้านศาสนาลดลง แต่ความสนใจด้านจิตวิญญาณกลับมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น มีการวิจัยค้นคว้าถึงความสำคัญของ "ศาสนา" และ "จิตวิญญาณ" เพื่อการเยียวยาชีวิตมากขึ้น เช่น สถาบัน The Celebrate Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-IV) ได้รวมการวินิจฉัยเกี่ยวกับปัญหาของศาสนาและจิตวิญญาณเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการวินิจฉัยของสถาบันของตน หรือในวารสาร American Medical Association ที่ได้เน้นความสำคัญของศาสนาและจิตวิญญาณ ในการตัดสินใจด้านการรักษาต่อผู้ป่วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ป่วยในระยะสุดท้าย (http://www.ha.or.th) นอกจากนี้ในเอกสารบทความทางวิชาการเรื่อง “ความต้องการด้านจิตวิญญาณของผู้ป่วยที่กำลังสิ้นใจ” ของบาทหลวง Arnaldo Pangrazzi (http:// www.ha.or.th) ที่ได้ศึกษาค้นคว้าถึงความสำคัญของจิตวิญญาณและความเชื่อด้านศาสนาที่มีบทบาทต่อความเจ็บป่วย โดยพบว่ามีนักวิชาการจำนวนไม่น้อยที่หันมาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว ตัวอย่างเช่น Terry Gall (2003) ได้รายงานถึงการศึกษาวิจัยของตนและได้กล่าวย้ำว่า ศาสนามีบทบาทอย่างมากในการลดความซึมเศร้าและความวิตกกังวลในผู้ป่วยลง และยังช่วยเพิ่มเติมความพึงพอใจที่แท้จริงของบุคคล ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ด้านมิติสังคมให้แข็งแกร่ง ช่วยรักษาสุขภาพและช่วยบรรเทาปัญหาต่างๆ ทางร่างกาย ช่วยลดการติดสุราและช่วยบรรเทาปัญหาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

ผลการศึกษาวิจัยจากมหาวิทยาลัย Michigan บางชิ้นก็ได้ตอกย้ำความสำคัญในเรื่องจิตวิญญาณเพื่อการเยียวยาอย่างชัดเจน ตัวอย่างงานวิจัยชิ้นหนึ่งที่ได้ทำการศึกษาในสตรีที่เป็นโรคมะเร็งจำนวน 108 ราย พบว่าร้อยละ 93 ของผู้ป่วยที่ความเชื่อด้านศาสนาสามารถช่วยให้เขาเหล่านั้นมีความหวังได้และ พบว่า ผู้ป่วยหญิงร้อยละ 49 กลายเป็นผู้ที่เคร่งศาสนามากยิ่งขึ้นซึ่งเป็นผลมาจากความเจ็บป่วย และไม่มีผู้ป่วยคนใดที่สูญเสียความเชื่อทางศาสนาหรือกลายเป็นบุคคลที่เคร่งศาสนา

น้อยลง (Roberts, Brown, Elkins and Larson, 1997) นอกจากนี้จากศึกษาวิจัยอีกฉบับหนึ่งที่สนับสนุนโดย American Cancer Society (Johnson, 1991) ยังรายงานว่าร้อยละ 85 ของผู้ป่วยที่ได้ตอบแบบสอบถามมองว่า ศาสนามีส่วนช่วยพวกเขาให้เผชิญหน้ากับความเจ็บป่วยอย่างดี และผลการศึกษาวิจัยจาก Medical University of Duke (King and Buhwick, 1994) ก็ย้ำอีกด้วยว่าศาสนามีส่วนช่วยให้ผู้ป่วยเผชิญหน้ากับความเจ็บป่วยได้เป็นอย่างดีเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ข้อมูลในเอกสารยังได้ย้ำถึงความสำคัญของการให้คุณค่าศาสนาและจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นบ่อเกิดที่มนุษย์สามารถรับพละกำลังแรงบันดาลใจและความหวัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะที่มนุษย์กำลังทุกข์ทรมาน (http://www.ha.or.th)

กล่าวโดยสรุปคือ ด้วยปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนผลกระทบทางเศรษฐกิจ และจากกระแสวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ รวมถึงแนวโน้มความขัดแย้งและวิกฤตการณ์ต่างๆ ที่รุนแรงขึ้น ได้ส่งผลให้เรื่องของศาสนาและจิตวิญญาณเป็นกระแสที่มีแนวโน้มจะพุ่งสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ด้วยเชื่อว่าพลังของศาสนาและจิตวิญาณจะช่วยให้มนุษย์รอดพ้นจากภาวะวิกฤตและพบกับสันติสุขอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม จากที่กล่าวมานั้น ยังมีการคาดการณ์อีกด้วยว่าแนวโน้มต่างๆ ของโลกในทศวรรษหน้าไม่เพียงแต่จะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายในสังคมแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนในอนาคตทั้งในทางบวกและทางลบมากยิ่งขึ้นด้วย ดังที่งานวิจัยจำนวนมากได้กล่าวไว้ การคาดการณ์ขององค์กร Viva Network Together For Children (2001) ในสถานการณ์ด้านเด็กและเยาวชนในทศวรรษหน้า ได้ชี้ให้เห็นแนวโน้มสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อเด็ก อาทิ

- ***แนวโน้มผลกระทบด้านจิตวิญญาณ*** สภาพแวดล้อมทางสังคมและกระแสวัตถุนิยมได้ส่งผลกระทบต่อจิตวิญญาณเด็ก ซึ่งเป็นเงื่อนไขให้เด็กรุ่นใหม่ต้องต่อสู้กับความชั่วร้าย และค้นหาพลังทางจิตวิญญาณเพื่อยืนหยัดในโลกวันข้างหน้า
- ***แนวโน้มพลวัตรของคนยุคใหม่*** ซึ่งกระแสมนุษย์นิยมและสิทธิมนุษยชนได้ผลักดันให้เด็กและเยาวชนลุกขึ้นเรียกร้องการปกป้องสิทธิตนเอง ทั้งจากการถูกล่วงละเมิดและป้องกันความรุนแรง รวมถึงการใช้ชีวิตในสังคมอย่างมีคุณค่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
- ***แนวโน้มเศรษฐกิจ เทคโนโลยีและการสื่อสารโลก*** แรงผลักทางเศรษฐกิจซึ่งทำให้เด็กต้องก้าวสู่การเป็นแรงงานรุ่นใหม่เร็วขึ้น ได้กลายเป็นเงื่อนไขเรียกร้องให้เด็กยุคใหม่ต้องมีความรู้ความสามารถและมีทักษะพื้นฐานที่จำเป็น เช่น ความฉลาดในใช้เทคโนโลยี ทักษะในการประกอบการหรือปฏิบัติ หรือจริยธรรมการสื่อสาร
- ***แนวโน้มของอัตลักษณ์และการให้นิยามชีวิตของเด็กรุ่นใหม่*** ผลกระทบของโลกาภิวัตน์และสังคมยุคไซเบอร์ได้นำเด็กไปสู่โลกเสมือนและมายาภาพมากขึ้น แนวโน้มนี้ได้เรียกร้องให้เด็กรุ่นใหม่ต้องค้นหาอัตลักษณ์และให้นิยามที่ต่อการดำเนินชีวิตที่ดีและเป็นบุคคลที่พึงประสงค์สำหรับสังคมด้วย
- ***แนวโน้มการเรียกร้องการสร้างสังคมใหม่***ที่ให้หลักประกันคุณภาพชีวิตและอนาคตที่ดีกว่า ทั้งในแง่สุขภาวะของชีวิตเด็กองค์รวมและในแง่ของสุขภาวะทางสังคมวัฒนธรรม แนวโน้มนี้ได้เรียกร้องยุทธศาสตร์การพัฒนาทั้งในระดับโลกและระดับประเทศที่สมดุล และเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์การพัฒนาเด็ก เพื่อสร้างสังคมที่พึงประสงค์เป็นรากฐานชีวิตเด็กในอนาคต

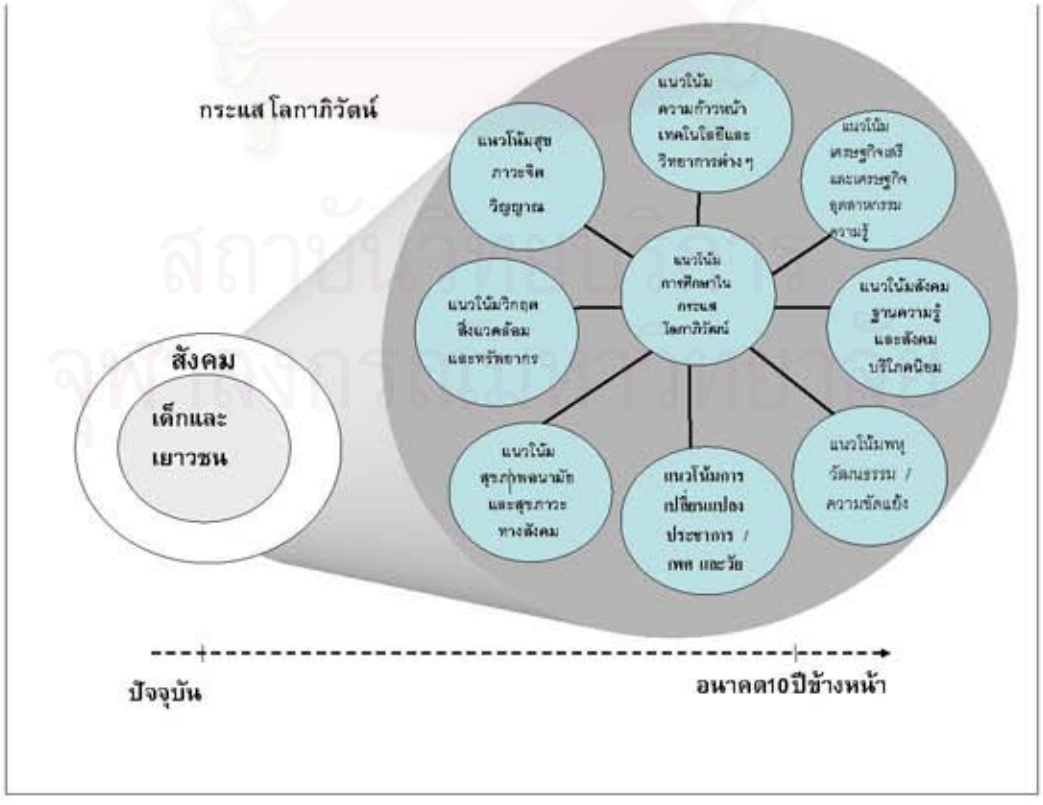
• ***แนวโน้มช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน***ที่ส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนในประเทศต่างๆ ทั้งในด้านโอกาสการเข้าถึงความรู้และการได้รับการปกป้องดูแลอย่างทั่วถึง รวมถึงแนวโน้มช่องว่างระหว่างกลุ่มประเทศเหนือและประเทศใต้ (North-South country) ซึ่งชี้ว่าเด็กในกลุ่มประเทศใต้จะได้รับผลกระทบจากความยากจนมากยิ่งขึ้น ทั้งในแง่การขาดโอกาสในการเข้าถึงความรู้ ความอดอยากและการอยู่รอดปลอดภัย

• ***แนวโน้มความรุนแรงและความขัดแย้งในด้านต่าง ๆ*** ไม่ว่าจะเป็นด้านความหลากหลายทางวัฒนธรรมหรือชาติพันธุ์ ความขัดแย้งทางสังคม และการต่อสู้แข่งขันด้านต่างๆ ที่นับวันจะทวีมากขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนอันมีแนวโน้มเป็นนักต่อสู้กับความขัดแย้ง เพื่อหาทางออกที่ดีกว่าให้ชีวิต หรือไม่ก็กลายเป็นนักทำลายล้างที่ใช้ความรุนแรงเพื่อชัยชนะของตน

• ***แนวโน้มผลกระทบจากความไม่สมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงด้านประชากร*** โดยเด็กจะได้รับผลกระทบจากการเข้าถึงทรัพยากรที่มีจำกัด นอกจากนี้แนวโน้มผู้สูงอายุที่มากขึ้นมีผลต่อการขยายตัวด้านพื้นที่อยู่อาศัยสำหรับผู้สูงใหญ่และแบ่งสรรพื้นที่เด็ก จำนวนประชากรหญิงที่มีแนวโน้มมากกว่าประชากรชายที่โยงไปกับความต้องการการศึกษาสำหรับเด็กผู้หญิงเพื่อการดำเนินชีวิตและมีคุณภาพชีวิตที่ดี เป็นต้น

จากที่กล่าวจะเห็นได้ว่า ผลพวงของโลกาภิวัตน์ และพลวัตรด้านต่างๆ ได้ชี้ให้เห็นแนวโน้มสำคัญๆ ที่คาดว่าจะส่งผลกระทบทั้งในทางบวกและลบแก่เด็กและเยาวชนในหลายด้าน ในทางเดียวกันแนวโน้มเด็กและเยาวชนเหล่านี้ ยังสะท้อนให้เห็นแนวโน้มปัญหาทางสังคมและวัฒนธรรมที่คาดว่าจะเกิดขึ้นตามมาอีกด้วยเช่นกัน

แผนภาพที่ 16 สรุปแนวโน้มสำคัญในทศวรรษหน้า

1.2 แนวโน้มด้านการศึกษาในทศวรรษหน้า

แนวโน้มด้านการศึกษาได้แปรเปลี่ยนไปด้วยนัยที่หลากหลายภายใต้แรงขับของแนวโน้ม **"สังคมเศรษฐกิจฐานความรู้"** (knowledge-based economic sociality) โดยการศึกษาได้กลายเป็นยุทธศาสตร์สำคัญของการพัฒนา และนำไปสู่ความเคลื่อนไหวด้านการปฏิรูปการศึกษาที่เกิดขึ้นทั่วโลก ดังเห็นได้จากรายงานเรื่องการปฏิวัติการเรียนรู้ (The Learning Revolution) ซึ่ง Gordon Dryden และ Jeannette Vos (1977) ได้กล่าวถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง 15 ประการหลักที่ผลต่อรูปแบบชีวิตของมนุษย์โลกในอนาคตและนำไปสู่การปฏิวัติการเรียนรู้ อาทิ แนวโน้มด้านการก้าวสู่ยุคสารสนเทศ แนวโน้มของยุคแห่งการให้ความสำคัญกับเวลาว่าง แนวโน้มการเปลี่ยนรูปแบบการทำงาน แนวโน้มความก้าวหน้าทางองค์ความรู้ประสาทวิทยาศาสตร์หรือด้านสมอง แนวโน้มเรื่องยุคแห่งการเรียนรู้และทำด้วยตัวเอง และความเป็นปัจเจกบุคคล แนวโน้มแห่งการตื่นตัวด้านประชากร เป็นต้น

ขณะที่ Bill Gates ผู้สร้างบริษัทไมโครซอฟ ได้กล่าวถึงแนวโน้มการศึกษาในอนาคตในงานเขียนเรื่อง *"เส้นทางสู่อนาคต"* (The Road Ahead) (William Gates, 1995 อ้างถึงใน นภดล เวชสวัสดิ์, 2541 : 288) ว่า

> *"การศึกษาที่เน้นทักษะในการแก้ปัญหาจะทวีความสำคัญยิ่งกว่าที่เคยเป็นมาในโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลง การศึกษาเป็นการเตรียมการที่ดีที่สุดเพื่อให้สามารถปรับตัวได้ เมื่อภาวะเศรษฐกิจเปลี่ยนไป ผู้คนและสังคมที่ได้รับการศึกษาที่เหมาะสมมีแนวโน้มจะทำได้ดีที่สุด ค่าบริการที่สังคมต้องจ่ายเพื่อทักษะจะสูงขึ้นเป็นลำดับ ดังนั้นสิ่งที่ผมจะแนะนำก็คือ การได้รับการศึกษาที่ดี และการเรียนรู้เพิ่มเติมต่อไป ค้นหาความสนใจและทักษะใหม่ๆ ไปตลอดชีวิต"*

มากกว่านั้น Bill Gates ยังกล่าวอีกด้วยว่า

> *"นักการศึกษาก็เหมือนกับคนในแวดวงเศรษฐกิจจำนวนมากวันนี้ ตรงที่จะเป็นผู้ทำให้การทำงานง่ายขึ้น และเช่นเดียวกับผู้ปฏิบัติงานอื่นๆ นักการศึกษาจำเป็นต้องปรับตัวแล้วปรับตัวเล่าให้สอดรับกับเทคโนโลยีที่เปลี่ยนไป อย่างไรก็ดี ข้อแตกต่างจากมืออาชีพบางสาขาก็คือ อนาคตของนักการศึกษาดูจะสดใสเอามากๆ เมื่อการคิดค้นใหม่ๆ ทำให้มาตรฐานการดำรงชีวิตดีขึ้น มักจะมีการเพิ่มสัดส่วนของกำลังคนด้านการศึกษาอยู่เสมอ นักการศึกษาผู้หุ่มเทพลังงานและนำความคิดสร้างสรรค์มาสู่ชั้นเรียนจะพบกับความเจริญรุ่งเรือง เช่นเดียวกับครูที่มีสัมพันธ์อันดีกับเด็กๆ เพราะเด็กนักเรียนอยากจะเข้าเรียนในชั้นของครูที่พวกเขารู้แน่ว่าเอื้ออาทรอย่างจริงใจ" (William Gates, 1995 อ้างถึงใน นพดล เวชสวัสดิ์, 2541 : 215)*

อย่างไรก็ตาม จากการสังเคราะห์แนวโน้มด้านการศึกษา พบว่า มีแนวโน้มที่มีนัยต่อการปฏิรูปการศึกษาและการเรียนรู้หลายประการ ได้แก่ (อมรวิชช์ นาครทรรพ, 2546)

- *การเป็นสังคมความรู้ (learning society) กระแสทั่วโลกชี้ว่าโครงสร้างการผลิตที่ซับซ้อนและพึ่งพิงเทคโนโลยีมากขึ้นตลอดเวลาทำให้แรงงานยุคใหม่ต้องมีความรู้ ทักษะ และความสามารถในการแก้ปัญหาสูงขึ้น*
- *การศึกษาเพื่อกลุ่มเป้าหมายกว้าง (mass education) ความต้องการการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องของคนทุกเพศทุกวัยทุกอาชีพจะค่อยๆ เปลี่ยนโรงเรียนให้เป็นศูนย์สรรพวิทยาการของชุมชนที่*

มีกิจกรรมการเรียนรู้หลากหลายและมีระบบเทียบโอนที่ดีระหว่างการศึกษาในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย เพื่อให้คนสามารถเล่าเรียนต่อยอดไปได้จนเต็มศักยภาพ

- *การเรียนรู้จากทุกที่ทุกเมื่อ (education on-demand) ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศจะช่วยให้โรงเรียนสามารถหยิบยื่นประโยชน์จากการศึกษาไปสู่กลุ่มเป้าหมายที่กว้างขึ้น เร็วขึ้น จนไปสู่ทุกที่ทุกเมื่อ (anytime-anywhere learning) ในอนาคตอันใกล้ การเรียนรู้และการพัฒนาเทคโนโลยีในทศวรรษต่อไปจะขึ้นกับความเป็นไฮเทคของนวัตกรรมที่หลากหลาย (digital library network / portable multimedia communication / high speed computer / voice-operated computer / translation technology)*

- *การมีนักจัดการแบบมืออาชีพ (professionalism) ความคาดหวังและการตรวจสอบจากสังคม ประกอบกับทรัพยากรที่รัดตัวจะกดดันให้การบริหารการศึกษาต้องคุ้มค่าคล่องตัว ด้วยนักบริหารจัดการที่อิงแบบธุรกิจที่ไม่มุ่งกำไรมากขึ้น*

- *การศึกษาเพื่อเยียวยาสังคม (social illness) อาการเจ็บป่วยทางสังคม การทำร้ายประหัตประหารกัน ความเครียดในชีวิตสมัยใหม่ ทำให้เรื่องคุณธรรมจริยธรรม และความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณกลายเป็นโจทย์ใหญ่ต่อไปของการศึกษาทุกระดับ*

- *การศึกษาเพื่อตัวตนทางวัฒนธรรมและการดูแลตนเองของชุมชน กระแสการผสมผสานทางวัฒนธรรมโลกาภิวัตน์ (localization vs globalization) ประกอบกับการรู้เท่าทันข่าวสารข้อมูลและการมีอำนาจปกครองตนเองมากขึ้น จะทำให้ชุมชนเรียกร้องและแสดงความมีตัวตนทางสังคมวัฒนธรรมและการเมืองมากขึ้น*

แนวโน้มดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นว่าไม่เพียงแต่กระบวนทัศน์ทางการศึกษาที่จะเปลี่ยนไป หากแต่ยังสะท้อนถึงโฉมหน้าใหม่ของการเรียนรู้ในอนาคตด้วย

กล่าวคือ แนวโน้มของการศึกษายุคใหม่จึงเป็นการศึกษาในหลายรูปแบบ แต่จุดเน้นสำคัญอยู่ที่การเสริมสร้างความรู้และทักษะอันพึงประสงค์แก่เยาวชนอันเป็นทักษะหรือความรู้ที่จำเป็นต่อการประสบความสำเร็จในโลกอนาคตที่เต็มไปด้วยการแข่งขันอย่างเข้มข้น ในรายงานเรื่อง Partnership for 21st Century Skills โดยที่ประชุมสมัชชาร่วมระหว่างภาคการศึกษา ภาคธุรกิจ และภาคเทคโนโลยี ซึ่งได้รายงานถึงผลการสำรวจความเห็นของฝ่ายต่างๆ และนักการศึกษา นักธุรกิจอุตสาหกรรม นักเทคโนโลยี เกี่ยวกับทักษะที่พึงประสงค์ที่บุคคลในอนาคตพึงมีว่า ความรู้ ความเข้าใจและทักษะที่สำคัญๆ สำหรับคนยุคใหม่ ได้แก่ ความรู้และความตระหนักเกี่ยวกับบริบทปัญหาของโลก เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาสิทธิมนุษยชน เป็นต้น ซึ่งคนรุ่นใหม่ควรมีพื้นฐานความเข้าใจในสิ่งเหล่านี้ที่จะช่วยให้สามารถเข้าไปทำงานในบริบทที่ต่างสังคม ต่างวัฒนธรรมได้ง่ายขึ้น คือเรียกร้องให้คนรุ่นใหม่ต้องมีทักษะประชาสังคม (civic literacy) เพื่อการสร้างสังคมที่เข้มแข็งจากระดับชุมชนรากหญ้าถึงระดับประเทศ

นอกจากนี้การศึกษาสำหรับคนรุ่นใหม่ยังควรส่งเสริมให้มีความรู้และทักษะด้านเศรษฐศาสตร์การเงิน และการทำธุรกิจ โดยเฉพาะความรู้ด้านการจัดการการเงิน (financial literacy) ที่จะมีความสำคัญยิ่งขึ้นในโลกที่จะมีการสร้างตลาดทุน และการเข้ามามีส่วนร่วมลงทุนของปัจเจกบุคคลในตลาดหลักทรัพย์หรือตลาดทุนเหล่านั้นมากยิ่งขึ้น มากว่านั้น คนรุ่นใหม่ควรมีทักษะการคิดในระดับสูง

หรือความคิดเชิงระบบและการคิดเชิงวิเคราะห์สังเคราะห์ที่ดียิ่งขึ้น รวมทั้งทักษะในการแก้ปัญหาเพื่อเผชิญกับสภาวะการทำงานในโลกสมัยใหม่ที่เต็มไปด้วยข้อมูลข่าวสารที่สลับซับซ้อนยิ่งขึ้น และท้ายที่สุดรายงานได้เน้นย้ำความจำเป็นที่คนรุ่นใหม่ต้องมีทักษะมนุษย์สัมพันธ์และทักษะการควบคุมตนเองที่ดียิ่งขึ้นกว่าเดิมภายใต้บริบทของสังคมยุคใหม่ที่ผู้คนถูกเทคโนโลยีทำให้ห่างเหินและมีปฏิสัมพันธ์ตัวต่อตัวกันน้อยลง รวมทั้งการที่โลกสมัยใหม่จะเต็มไปด้วยความฟุ้งเฟ้อสะดวกสบายและทำให้คนหลงติดอยู่กับวัตถุและการบริโภคได้ง่ายดายยิ่งขึ้น (Education Week, 24 มิถุนายน 2548) ซึ่งในรายงาน Partnership for 21st Century Skills ยังได้มีการสำรวจแบบอย่างที่ดีของนวัตกรรมการสอนเพื่อส่งเสริมทักษะต่างๆ เหล่านี้ในเยาวชนโดยฝีไม้ลายมือของโรงเรียนต่างๆ ในสหรัฐอเมริกา และในประเทศอื่นๆ นอกจากนี้รายงานนี้ยังได้มีการเสนอให้มีการพัฒนาระบบการวัดประเมินผลทักษะเหล่านี้ให้เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้นในระบบการศึกษาของสหรัฐฯ อีกด้วย

ในส่วนของประเทศไทยเอง แนวโน้มการศึกษาหันไปมุ่ง *"การเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นสำคัญ"* เน้นการเรียนรู้หลายรูปแบบที่ไม่เฉพาะแค่อยู่ในระบบโรงเรียนเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับการศึกษาทางเลือก และการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนมากขึ้น รวมถึงแนวโน้มการบูรณาการการศึกษากับกระบวนการเรียนรู้ของสังคมในมิติต่างๆ เช่น มิติทางวัฒนธรรม มิติทางสังคม มิติสิ่งแวดล้อม ฯลฯ ทั้งในบริบทของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพ.ศ.2542 และในบริบทสากล

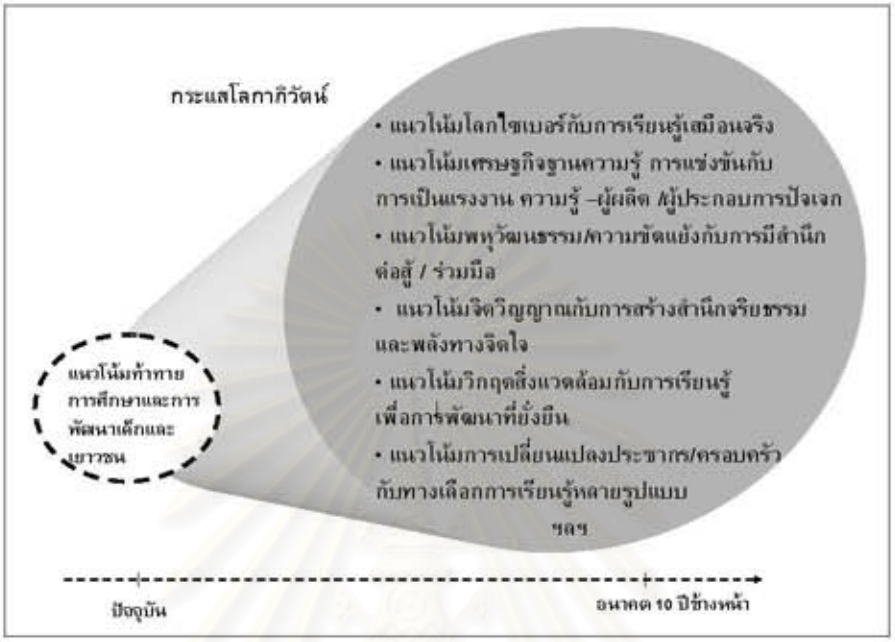
จากที่กล่าวจะเห็นได้ว่า ท่ามกลางแนวโน้มหลายๆ มิติ ล้วนแล้วแต่กลายเป็นโจทย์สำคัญการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติการศึกษาที่ต้องเผชิญกับความท้าทายใหม่ๆ อาทิ แนวโน้มด้านระบบเศรษฐกิจเสรีที่กระแส FTA ที่จะมาเปลี่ยนโฉมหน้าการศึกษาที่เป็นบริการสาธารณะให้แปรเปลี่ยนไปเป็นสินค้า แนวโน้มด้านสังคมสารสนเทศที่จะเปลี่ยนรูปแบบการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนมาสู่การเรียนรู้ในเครือข่ายไซเบอร์ แนวโน้มด้านพหุวัฒนธรรมที่เป็นแรงขับให้การศึกษาต้องหันมาให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาและรากฐานทางวัฒนธรรม แนวโน้มด้านสิ่งแวดล้อมที่ท้าทายโจทย์ทางการศึกษาเพื่อความยั่งยืน ตลอดจนแนวโน้มศาสนาและจิตวิญญาณที่ตอกย้ำการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคมสันติสุข เป็นต้น โจทย์ท้าทายหลายนี้ได้ผลักดันให้กระแสทั่วโลกต่างหันมาปรับกระบวนทัศน์ นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาในลักษณะต่างๆ ให้สอดรับกับแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มากขึ้น

ยิ่งในมิติของเด็กและเยาวชนไทย งานศึกษาโครงการติดตามสถานการณ์เด็กและเยาวชน (Child Watch, สกว., 2545-2546) และงานประมวลสถานการณ์เด็กไทยในเรื่อง "เด็กไทยในมิติวัฒนธรรม" (กระทรวงวัฒนธรรม, 2547) ได้สะท้อนให้เห็นถึงสถานการณ์ของเด็กรุ่นใหม่ที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์ต่างๆ ที่มีแนวโน้มนำไปสู่ปัญหามากยิ่งขึ้นกว่าในปัจจุบัน เช่น สถานการณ์ครอบครัวแตกแยก สถานการณ์ความรุนแรงในสังคม สถานการณ์เรื่องเสรีภาพทางเพศ เป็นต้น พร้อมๆ กับชี้ความสำคัญของนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาเด็กอย่างบูรณาการให้เกิดการพัฒนาในทุกมิติอย่างสมดุล ทั้งด้านสุขภาพอนามัย การศึกษา และค่านิยมในการใช้ชีวิตอย่างผสมผสานกลมกลืนกับบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย

จะเห็นได้ว่า แนวโน้มสถานการณ์เด็กและเยาวชนนับเป็นโจทย์สำคัญสำหรับการศึกษาเพื่อพัฒนาในวันนี้ ซึ่งต้องการการปรับยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อให้สอดรับกับแนวโน้มอนาคต และเรียกร้องยุทธศาสตร์การสร้างเด็กและเยาวชนที่พึงประสงค์ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ พอๆ กับยุทธศาสตร์รับมือกับสภาพปัญหาเด็กและเยาวชนที่รุนแรงขึ้นได้อย่างทันเหตุการณ์หรือมีประสิทธิภาพ

ซึ่งทั้งหมดนี้จึงนำมาสู่ความสำคัญของการศึกษานโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต เพื่อเด็กและเยาวชนไทย ซึ่งจะเป็นยุทธศาสตร์ทางเลือกสำหรับการพัฒนาเด็กและเยาวชนในอนาคต

แผนภาพที่ 17 สรุปอนาคตที่ท้าทายการศึกษาและการพัฒนาเด็กและเยาวชน

2. การศึกษาพัฒนาการสำคัญในรอบ 10 ปีที่มีผลต่อกระบวนทัศน์ปัจจุบันและอนาคต และผลกระทบแนวโน้มในด้านต่าง ๆ โดยการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในสหสาขาวิชา

หลังจากการศึกษาแนวโน้มโลก แนวโน้มสังคมไทย แนวโน้มเด็กและเยาวชนไทย และแนวโน้มการศึกษาไทยใน 10 ปีข้างหน้า ผู้วิจัยได้นำข้อมูลดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการออกแบบคำถามสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ทั้งนี้ในการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในสหสาขาโดยเฉพาะสาขาที่เกี่ยวโยงกับแนวโน้มสำคัญ ๆ โดยมุ่งเน้นการขอข้อมูลและข้อคิดเห็นในเรื่องเกี่ยวกับพัฒนาการในศาสตร์ต่าง ๆ เหตุวิกฤตที่นำไปสู่จุดเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ แนวโน้มและผลกระทบของแนวโน้ม รวมถึงแรงขับและพลวัตรสังคมในอีก 10 ปีข้างหน้า ตลอดจนเรื่องกระบวนทัศน์ที่พึงประสงค์ของการศึกษาไทย และยุทธศาสตร์ทางการศึกษา ซึ่งสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

2.1 สรุปสาระสำคัญจากการสืบค้นเอกสารและการสัมภาษณ์ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ

จากการสืบค้นเอกสารร่วมกับการสัมภาษณ์ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญในเบื้องต้นใน 4 สาขา ได้แก่ ดร.วิวัฒน์ แต่งอักษร ด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์ ในมิติด้านโดยเฉพาะด้านประสาทวิทยาศาสตร์ (Neuroscience) ดร.อนุชาติ พวงสำลี ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร รศ.สุริชัย หวันแก้ว ด้านสังคม อาจารย์สุรินทร์ กิจนิตยชีว์ ด้านวัฒนธรรม โดยมีชุดคำถามที่มีประเด็นเกี่ยวกับเรื่องพัฒนาการ/เหตุการณ์สำคัญในด้านสังคมวัฒนธรรมในรอบ 10 ปีที่มีผลกระทบสูงต่อสังคมที่ทำให้จำเป็นต้องปรับหรือเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์การเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ ปัจจัยเงื่อนไขใดบ้างที่มีผลกระทบต่ออัตราเร่งหรือมีผลต่อการเกิดหรือไม่เกิดการเปลี่ยนกระบวนทัศน์การเรียนรู้ ความแน่นอน

และไม่แน่นอนที่จะเกิดปัจจัยเหล่านั้น เหตุวิกฤต (critical incidence) ที่น่าจะเป็นจุดเปลี่ยนกระบวนทัศน์การพัฒนา แรงขับสำคัญที่มีผลกระทบต่อสังคมไทย แนวโน้มประเทศไทย/สังคมไทยในอีก 10 ปีข้างหน้า รวมถึงแนวโน้มเด็กและเยาวชนไทย แนวโน้มด้านการศึกษาไทย กระบวนทัศน์การศึกษา/การพัฒนาเด็กและเยาวชนที่พึงประสงค์ในทศวรรษหน้า ตลอดจนข้อเสนอต่อนโยบายและยุทธศาสตร์การศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชน

ทั้งนี้ จากการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ดังกล่าว สามารถสรุปภาพรวมของสาระสำคัญที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญใน 4 มิติข้างต้นได้ดังนี้

2.1.1 พัฒนาการหรือเหตุการณ์สำคัญในรอบ 10 ปีที่มีผลต่อการเปลี่ยนกระบวนทัศน์การเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่

ในรอบ 10 ปีที่ผ่านมานั้น มีพัฒนาการ หรือเหตุการณ์สำคัญในด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์ โดยเฉพาะด้านประสาทวิทยาศาสตร์ (neuroscience) ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรมที่มีผลกระทบสูงต่อสังคมและนำไปสู่เปลี่ยนกระบวนทัศน์การเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่นั้น ได้แก่

- พัฒนาการในเรื่องของ**การค้นพบเกี่ยวกับองค์ความรู้ใหม่ ๆ ในเรื่องประสาทวิทยาศาสตร์** (neuroscience) และ *"การประกาศทศวรรษแห่งสมอง"* (Brain Decade) ในช่วงปี 1990 ของประธานธิบดี George W. Bush ก่อให้เกิดการตื่นตัวจนนำมาสู่การศึกษาเรื่องดังกล่าวอย่างจริงจัง ซึ่งภายหลังองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษแห่งสมองนี้ได้ส่งผลต่อการการปฏิรูปกระบวนทัศน์เรื่องสมองและการเรียนรู้ในรอบ 100 ปี โดยมีการตีความ อธิบาย และมีการทำแผนผังเส้นทางความคิด (road map) เกิดการต่อยอดทฤษฎีที่คลุมเครือมาสู่กระบวนทัศน์ใหม่ที่อิงองค์ความรู้จากทศวรรษแห่งสมอง หรือ Brain Decade ที่ชัดเจนขึ้น นอกจากนี้เหตุวิกฤตที่สำคัญอีกเรื่องคือ ปัญหาความตกต่ำของคุณภาพคน ความล้มเหลวทางการศึกษา การอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ของประชากรโลก โดยเฉพาะในประเทศสหรัฐอเมริกาที่มีปัญหาในด้านนี้อย่างมากจนเป็นเหตุวิกฤต (critical incidence) ที่นำไปสู่จุดเปลี่ยนกระบวนทัศน์การพัฒนาประเทศและพัฒนาคนบนกระบวนทัศน์เรื่องการเรียนรู้บนฐานสมอง (brain-based learning) (วิวัฒน์ แต่งอักษร, สัมภาษณ์, 30 พฤษภาคม 2549)
- กระแสกระบวนทัศน์เรื่อง **"การพัฒนาที่ยั่งยืน"** ที่ถือกำเนิดความคิดขึ้นจาก**ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร** โดยมีการกล่าวถึงอย่างชัดเจนในคราวการประชุมสุดยอดระดับโลกเรื่องโลก (Earth Summit) ในปี 1992 และระเบียบวาระการประชุมสำหรับศตวรรษที่ 21 (Agenda 21) ปี 1994 (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545) นอกจากนี้เหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมที่นับวันจะรุนแรงขึ้น เช่น ภาวะโลกร้อน เรือนกระจก ภาวะความเสียสมดุลทางธรรมชาติ ปัญหามลภาวะ เป็นต้น ล้วนเป็นเหตุวิกฤตที่นำสู่พัฒนาการเกี่ยวกับความร่วมมือเรื่องสิ่งแวดล้อมโลก ความหลากหลายทางชีวภาพ (biodiversity) รวมไปถึงเรื่องการถกกันในระดับสากลเกี่ยวกับเรื่องผลกระทบจากภาวะเรือนกระจก (greenhouse effect) ปัญหาทรัพยากรและมลพิษ ซึ่งนำไปสู่ความร่วมมือระหว่างประเทศ และยุทธศาสตร์ระดับประเทศเพื่อแก้ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เหล่านี้ (อนุชาติ พวงสำลี, สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2549) อย่างไรก็ตาม **อิทธิพลของกระบวนทัศน์เรื่องการ**

พัฒนาที่ยั่งยืนยังได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางสังคมและวัฒนธรรมทั้งในระดับสากล ระดับประเทศ และมีอิทธิพลต่อการกำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศด้วย โดยเฉพาะเรื่องการพัฒนาอย่างมีดุลยภาพระหว่างมิติต่างๆ ทั้งด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี สิ่งแวดล้อม การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

- **พัฒนาการเกี่ยวกับวิธีวิทยาในศาสตร์สาขาต่าง ๆ ที่นำมาใช้เพื่อพยายามตอบโจทย์ปัญหาสังคม** โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติด้านสังคม พบว่า มีการอาศัยวิธีวิทยาทางสังคมศาสตร์มาใช้ศึกษาและสำรวจสังคม กระตุ้นให้สังคมเกิดการตื่นตัวต่อสถานการณ์ปัญหาสังคม เกิดผลกระทบต่อการตระหนักในสภาวะปัญหาและพยายามหาทางแก้ปัญหาสังคม ซึ่งรวมไปถึงสังคมไทยที่มีความพยายามทำเรื่องดังกล่าว เช่น การทำโพลสำรวจต่างๆ เป็นต้น ในทางตรงกันข้ามยังพบว่า เหตุการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นบางเหตุการณ์มีผลกระทบต่อสังคมศาสตร์ รวมถึงศาสตร์สาขาต่างๆ ด้วย ตัวอย่างเช่น เหตุวิกฤตการณ์ทางการเมืองมีผลให้สังคมศาสตร์ โดยเฉพาะเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์หันมาสนใจ เกิดกระแสความคิดและความเคลื่อนไหวที่หลากหลาย เช่น *"ประเด็นเชิงประชาธิปไตยที่ส่งผลให้เกิดประชาสังคมมากขึ้น คนสนใจเรื่องคนชายขอบเพิ่มขึ้น เดิมมองแต่เรื่องเศรษฐกิจเข้มแข็ง แต่ฟองสบู่แตกมาจากความอ่อนแอด้านอื่นๆ แต่ก็มาเปลี่ยนความคิดใหม่ หันมาสนใจชุมชนภูมิปัญญาท้องถิ่น"*(สุริชัย หวันแก้ว, สัมภาษณ์, 3 กรกฎาคม 2549)

- **กระแสโลกาภิวัตน์ในรอบ 10 ปี**ได้มีส่วนนำพาข้อมูลข่าวสารไร้พรมแดน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง**อิทธิพลของสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ (ICT) มีส่วนอย่างมากต่อการเปลี่ยนกระบวนทัศน์การเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ ทำให้เกิดเสรีภาพการเรียนรู้และการเข้าถึงข้อมูลหลากหลายรูปแบบ ขณะเดียวกันก็มีส่วนทำให้เกิดช่องว่างของการเข้าถึงข้อมูลความรู้รวมถึงช่องว่างของการเรียนรู้ระหว่างเด็กรุ่นใหม่กับผู้ใหญ่ในปัจจุบัน**[1] กล่าวอีกนัยคืออิทธิพลของสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศนำไปสู่กระบวนทัศน์ใหม่ของการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นได้ทุกที่ทุกเวลา และเปิดโอกาสการเข้าถึงความรู้ในโลกไร้พรมแดนได้เท่าที่เด็กต้องการ

- **เหตุการณ์หลังวิกฤตเศรษฐกิจไทย กับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง** : วิกฤตเศรษฐกิจ **"ฟองสบู่แตก"** ในช่วงพ.ศ. 2539-2549 ส่งผลให้คนเริ่มหันมาทบทวนว่า กระบวนทัศน์การพัฒนาประเทศที่อิงเศรษฐกิจทุนนิยม เกิดการตั้งคำถามว่า เป็นกระบวนทัศน์ของการพัฒนาที่ยั่งยืนจริงหรือไม่ เกิดความพยายามค้นหาทางออกของปัญหาว่า เศรษฐกิจอะไรที่จะนำไปสู่ความยั่งยืน[2] พร้อมกันนั้นในช่วงดังกล่าวได้เกิด กระแสพระราชดำรัสเรื่อง **"เศรษฐกิจพอเพียง"** ของในหลวง ซึ่งเป็น

---

[1] รศ.สุริชัย หวันแก้ว ได้ยกตัวอย่างในเรื่องดังกล่าวว่า "การที่เด็กมี access กับสื่อ มองว่าเป็นปรากฏการณ์ที่มีคุณลักษณ์พิเศษ แต่ก่อนทำอะไรต้องผ่านผู้ใหญ่ ผ่านการอนุญาต แต่การมีเทคโนโลยีการสื่อสารที่แต่ละคนใช้ได้ทำให้เกิดเสรีภาพใหม่ในหมู่เด็ก ที่ทำให้โลกการสื่อสารของเด็กไม่ถูกทำกับหรืออยู่ในกรอบประเพณีเดิมๆ คิดว่านี่เป็นเรื่องใหญ่มาก กระบวนทัศน์การเรียนรู้เกี่ยวข้องแน่นอน แต่ผู้ใหญ่จะรับรู้ว่าวิธีการเรียนรู้เด็กไปแค่ไหนไม่รู้" (สัมภาษณ์, 3 กรกฎาคม 2549)

[2] สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ ขยายความว่า "หลังวิกฤตฟองสบู่แตก คนก็เริ่มตั้งคำถามว่า การที่คนหรือลูกหลานกลับมาอยู่บ้าน มากินมาใช้ทรัพยากรในชุมชน มันมีคุณค่าอะไรไหม หรือเศรษฐกิจเงินตราเป็นแค่ส่วนหนึ่ง ส่วนเศรษฐกิจที่ทำกินกันง่ายๆ เป็นเศรษฐกิจหลักของชุมชนท้องถิ่น เศรษฐกิจที่ไม่ใช่ตัวเงินแต่เป็นเรื่องทำมาหากินอยู่ในวิถีชีวิต นี่คือเศรษฐกิจที่สำคัญกว่าเศรษฐกิจเงินทอง" (สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2549)

ปรัชญากระตุ้นเตือนประชาชนในการใช้ชีวิตอย่างมีเหตุมีผล มีความพอประมาณในตัวเอง มีความพอดีกินอยู่อย่างพอดีกับวิถีชุมชนและการใช้ชีวิตอย่างพอเพียงร่วมกัน ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนมุมมองทางวัฒนธรรมและชุมชน สังคม และเศรษฐกิจ ที่คนหันไปเน้นการพึ่งตนเองและการใช้ชีวิตอยู่อย่างพอเพียง

- **แนวคิดการบริหารประเทศแบบทุนนิยมโลกาภิวัตน์** เหตุการณ์ช่วงรัฐบาลที่นำโดย พตท.ทักษิณ ชินวัตร ที่บริหารประเทศที่เรียกว่า **"ระบอบทักษิโณมิกส์"** ซึ่งเน้นการพัฒนาเศรษกิจนำ มุ่งแก้ปัญหาความยากจนนั้น ได้มีผลกระทบต่อกระบวนทัศน์การพัฒนาประเทศ รวมถึงกระบวนทัศน์การเรียนรู้ที่หันกับไปมุ่งเน้นที่ระบบ **"เศรษฐกิจทุนนิยม"** เป็นหลัก ก่อให้เกิดกระบวนทัศน์ขัดแย้งระหว่างการพัฒนาประเทศที่อิง *"ทุนนิยมบริโภค"* กับกระบวนทัศน์การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งผลกระทบต่อกระบวนทัศน์การเรียนรู้ที่อิงทิศทางการพัฒนาประเทศด้วย[3] อย่างไรก็ตาม นอกจากเหตุการณ์สำคัญที่กล่าวแล้ว ยังมีเหตุวิกฤตที่เกี่ยวข้องกับความไม่แน่นอนซึ่งมีผลกระทบต่อกระบวนทัศน์การพัฒนาประเทศ และกระบวนทัศน์การเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหตุการณ์เกี่ยวกับการก่อร้ายทั้งในระดับนานาประเทศ เช่น เหตุการณ์ถล่มตึกเวิร์ดเทรด (World trade) ปี 2001 สงครามตะวันออกกลาง ปี 2002 หรือแม้แต่เหตุการณ์ก่อการร้ายใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทยที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นความแน่นอนของความไม่สงบในพื้นที่ดังกล่าว เป็นต้น (http://www.geocities.com/ policysbp/report/section3.html)

2.1.2 ผลกระทบของแนวโน้มโลกที่มีต่อแนวโน้มสังคม เด็กและเยาวชน

จากการประมวลแนวโน้มโลก พบว่า มีแนวโน้มสำคัญๆ ที่จะกระทบต่อสังคม เด็กและเยาวชนไทยในหลากหลายมิติ นับตั้งแต่แนวโน้มทางวิทยาศาสตร์และวิทยาการ ทั้งแนวโน้มความก้าวหน้าด้านการวิทยาศาสตร์ด้านการเรียนรู้เกี่ยวกับสมองที่จะขยายวงกว้างยิ่งขึ้น แนวโน้มความเจริญทางด้านเทคโนโลยีที่ไร้ขีดจำกัด แนวโน้มเด็กผู้บริโภคเทคโนโลยี รู้ไม่เท่าทัน แนวโน้มทางสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรที่จะเผชิญกับวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อม ภัยธรรมชาติ มลภาวะ รวมถึงการขาดแคลนทรัพยากรและความขัดแย้งแย่งชิงทรัพยากร /ที่ดินที่จะทวีความรุนแรงขึ้น ในทางตรงข้ามก็มีแนวโน้มความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ตัวอย่างความร่วมมือเกียวโต ความร่วมมือเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ ความสัมพันธ์ทางทะเล การปกป้องทรัพยากรทางทะเล เป็นต้น ส่วนแนวโน้มทางสังคม ได้แก่แนวโน้มปัญหาประชากรเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะผู้สูงอายุ และอัตราการลดลงบางช่วงวัย ปัญหาคุณภาพชีวิต และช่องว่างของกำลังคน (manpower) แนวโน้มปัญหาสังคมในลักษณะต่างๆ อาชญากรรม ความรุนแรง ความอ่อนแอของครอบครัว ปัญหาเด็กและเยาวชนที่จะรุนแรงขึ้นทุกรูปแบบ แนวโน้มด้านเศรษฐกิจ เช่น ระบบเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ กระแส FTA ฐานทุนนิยม ตลาดและแข่งขัน แนวโน้มทางวัฒนธรรม และศาสนา ได้แก่ แนวโน้มความเสื่อมด้านศีลธรรมจริยธรรม วัฒนธรรมสังคมวิกฤตทางจิตวิญญาณ แนวโน้มสื่อที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

---

[3] อาจารย์สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ กล่าวว่า *"ในขณะที่คนกำลังจะตั้งสติคิดทบทวนตนเอง แต่ระบอบทักษิณหรือที่เรียกกันทักษิโณมิกส์มา ก็ทำให้เปลี่ยนความคิดกลับไปที่เดิมที่ทำให้คนคาดหวังว่า เงินเป็นคำตอบ แล้วก็หันมาเน้นให้ความสำคัญกับเงินเป็นตัวนำอีกครั้ง"* (สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2549)

ผลกระทบที่ชัดเจนต่อสังคมไทยนั่นคือ อิทธิพลของกระแสแนวโน้มโลกจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมอย่างมหาศาล ดังนั้นแนวโน้มของสังคมไทยภายใต้กระแสโลกจึงมีทั้งแนวโน้มเชิงลบและแนวโน้มเชิงบวก โดยแนวโน้มเชิงลบ พบว่า แนวโน้มวิกฤตความขัดแย้งทางสังคมและวัฒนธรรมที่จะรุนแรงยิ่งขึ้น แนวโน้มความแตกร้าวของสถาบันครอบครัว แนวโน้มการพัฒนาประเทศบนฐานเศรษฐกิจทุนนิยมใหม่ แนวโน้มการบริหารประเทศที่ไม่แน่นอน แนวโน้มการขยายตัวของสังคมเมือง เป็นต้น ซึ่งแนวโน้มเหล่านี้มีผลต่อวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่โดยตรง ดังที่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (http://www.nesdb.go.th/plan10) ระบุว่า

> *"ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนที่มีแนวโน้มอยู่ในเขตเมืองที่แพร่ขยายตัวอย่างรวดเร็วทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่เปลี่ยนไป เน้นความสะดวกสบายและให้ความสำคัญกับการเลือกซื้อสินค้า แต่ต้องใช้ชีวิตอย่างเร่งรีบ มีรูปแบบการบริโภคที่ผิดโภชนาการและการใช้ชีวิตที่เผชิญแรงบีบคั้นทางเศรษฐกิจและสังคมมากขึ้น ประกอบกับเด็กและวัยรุ่นอาจได้รับข้อมูลข่าวสารในแง่ลบเช่น ภาพและสื่อลามก พฤติกรรมที่เบี่ยงเบนทางเพศ เป็นต้น เกิดการเลียนแบบพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมและยั่วยุให้เกิดความรุนแรง เป็นเหตุให้การดูแลและป้องกันเด็กและเยาวชนจากค่านิยมที่ไม่พึงประสงค์เป็นไปอย่างลำบากมากขึ้น สิ่งเหล่านี้สร้างความเสี่ยงใหม่ ๆ ด้านสังคมที่ต้องเผชิญ รวมถึงการก่อการร้าย การระบาดของโรคพันธุกรรมใหม่ ๆ และการค้ายาเสพติดในหลากหลายรูปแบบ เป็นต้น ล้วนเป็นเรื่องที่แต่ละประเทศจะต้องป้องกันและแก้ไขเพื่อไม่ให้เกิดผลร้ายต่อเศรษฐกิจและสันติสุขของสังคม"*

ส่วนแนวโน้มเชิงบวกนั้น มีความเป็นไปได้ของแนวโน้มเกี่ยวกับการเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศที่จะกระจายตัวมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ยังพบว่า มีแนวโน้มด้านการศึกษาไทยที่นับว่ามีส่วนสำคัญที่กระทบต่อเด็กและเยาวชน โดยเฉพาะแนวโน้มการปฏิรูปการศึกษาอาจไม่ประสบความสำเร็จ แนวโน้มการศึกษาที่ไม่กระจายอำนาจ แนวโน้มช่องว่างทางการเรียนรู้ ความด้อยคุณภาพทางการศึกษา เป็นต้น อย่างไรก็ตามข้อมูลจากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (http://www.nesdb.go.th/plan10) ได้คาดการณ์แนวโน้มสังคมไทยในด้านการศึกษาไว้เพื่อการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 สรุปแนวโน้มสำคัญในด้านการศึกษาได้ว่า ประเทศไทยอยู่ในกลุ่มประเทศที่มีการพัฒนาคนระดับกลาง โดยมีแนวโน้มการพัฒนาคนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาศักยภาพคนไทยด้านการศึกษาเพิ่มสูงขึ้น แต่ยังต้องให้ความสำคัญต่อการพัฒนาด้านคุณภาพการศึกษาและการเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต กำลังคนระดับกลางและระดับสูงขาดแคลนทั้งปริมาณและคุณภาพ ทั้งการวิจัยพัฒนายังอยู่ในระดับต่ำและเป็นจุดฉุดรั้งการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ

ผลจากแนวโน้มโลก แนวโน้มสังคมไทย และแนวโน้มการศึกษาไทย ได้ส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนในหลากหลายด้าน **เด็กและเยาวชนไทยใน 10 ปีข้างหน้าไม่เพียงแต่ต้องเผชิญกับ**แนวโน้มวิทยาศาสตร์/วิทยาการ (รวมถึงด้านประสาทวิทยา) ที่ส่งผลทั้งเชิงบวกและลบ เช่น ในเชิงบวก แนวโน้มเด็กชั้นกลางขึ้นไปมีโอกาสได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น ได้รับการพัฒนาเต็มศักยภาพ ขณะที่ในเชิงลบพบว่า เด็กส่วนใหญ่ยังด้อยโอกาสจะได้รับการพัฒนาสมองเต็มที่ เด็กและเยาวชนไทยยังต้องเผชิญกับแนวโน้มช่องว่างทางโอกาสการเรียนรู้ แนวโน้มของการเข้าถึงเทคโนโลยีของเด็ก การบริโภคเทคโนโลยีอย่างความขาดรู้ไม่เท่าทัน ขณะที่ในมิติสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร พบว่า แนวโน้มเด็กที่จะ

ได้ผลกระทบภัยธรรมชาติ แนวโน้มเด็กเติบโตท่ามกลางความขัดแย้งและการแย่งชิงทรัพยากรจะมีความรุนแรงขึ้น ในมิติสังคมยังชี้ถึงแนวโน้มช่องว่างคุณภาพเด็กไทย เด็กต้องเผชิญกับกระแสแข่งขันทุกรูปแบบ แนวโน้มเด็กที่เติบโตท่ามกลางครอบครัวแตกแยก/อ่อนแอ แนวโน้มพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์และเผชิญปัญหาสังคม นอกจากนี้ยังพบแนวโน้มเศรษฐกิจทุนนิยม/บริโภคนิยมที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของเด็กยุคใหม่ โดยเฉพาะการใช้ชีวิตท่ามกลางกระแสและวัฒนธรรมบริโภคที่รุนแรงขึ้น ผลกระทบต่อเด็กไทยในมิติวัฒนธรรมยังพบด้วยว่า เด็กและเยาวชนไทยเติบโตท่ามกลางสังคมเสี่ยงและใช้ชีวิตบนวิถีเสี่ยงรุนแรงขึ้น แนวโน้มการเติบโตภายใต้บริบททางวัฒนธรรมและสังคมที่เสื่อมโทรมมากขึ้น เด็กยังต้องเผชิญกับแนวโน้มความอ่อนแอทางจิตวิญญาณ รวมถึงผลกระทบจากสื่อที่ส่งผลให้เด็กไทยมีแนวโน้มติดสื่อหรือใช้สื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างขาดความรู้เท่าทัน เป็นต้น

2.1.3 ปัจจัยเงื่อนไข แรงขับ แรงต้าน ความไม่แน่นอน

ภายใต้เหตุการณ์สำคัญที่มีผลต่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ พบว่า มีปัจจัยเงื่อนไขที่เป็นแรงขับ แรงต้าน รวมถึงความแน่นอนและความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นภายในช่วง 10 ปีข้างหน้า ซึ่งคาดว่าจะกระทบต่อกระบวนทัศน์การเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ สรุปได้คือ

- **ปัจจัยเร่ง** : ในบริบทสากล ได้แก่ กระแสโลกาภิวัตน์ กระแสการเปิดเขตการค้าเสรี (FTA) อิทธิพลของเทคโนโลยีการสื่อสารที่เปลี่ยนวิถีการเรียนรู้ของคน กระแสการเมืองและภาคประชาสังคม องค์ความรู้เรื่องประสาทวิทยา (neuroscience) การถอดรหัสพันธุกรรม สเต็มเซลล์ (stem sell) ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี วิกฤตสิ่งแวดล้อมโลก /ภัยพิบัติทางธรรมชาติ (natural disaster) ส่วนปัจจัยเร่งในสังคมไทย ได้แก่ นโยบายประเทศ ทิศทางการพัฒนาประเทศ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น การกระจายโอกาสการศึกษา แนวโน้มความต้องการกำลังคนในสาขาต่างๆ

- **ปัจจัยชะลอ** : ปัจจัยชะลอ ได้แก่ ความไม่นอนทางการเมือง ความไม่ชัดเจนของนโยบายและ ทิศทางการพัฒนา หรือการมุ่งยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นเศรษฐกิจเป็นตัวนำ ละเลยด้านสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม รวมถึงมิติอื่นๆ ความยากจนและด้อยโอกาส ปัจจัยด้านการศึกษากับการพัฒนาเด็กที่ไม่สอดคล้องกับชีวิต /ไม่เต็มศักยภาพสมอง

- **ความแน่นอน** : ในบริบทโลก ได้แก่ วิกฤตสิ่งแวดล้อมโลก เช่น ภูเขาน้ำแข็งละลาย ภาวะโลกร้อน ความขัดแย้งและการแย่งชิงทรัพยากร ความก้าวหน้าของการถอดรหัสพันธุกรรม ความก้าวหน้าของหุ่นยนต์ประดิษฐ์ โทรศัพท์ไร้สายอเนกประสงค์ นวัตกรรมใหม่ที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีสารสนเทศ ในสังคมไทย ได้แก่ การขยายตัวของโทรศัพท์ไร้สาย การก่อการร้ายใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ การปฏิรูปการศึกษา

- **ความไม่แน่นอน** : ในบริโลก ได้แก่ สงครามระหว่างประเทศ ยุทธวิธีในการก่อการร้ายใหม่ๆ อุบัติภัยทางธรรมชาติ แผ่นดินไหวและสึนามิ ในสังคมไทย ได้แก่ การเมือง/รัฐบาล/นโยบายรัฐไม่แน่นอน ภัยธรรมชาติ อุบัติภัยทางสังคม การก่อการร้าย การปฏิวัติทางการเมือง

ทั้งนี้ ภายใต้ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้คาดว่าจะมีผลต่อนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับแนวโน้มที่จะมาถึง

2.1.4 กระบวนทัศน์การศึกษาที่พึงประสงค์ ทิศทางของยุทธศาสตร์ทางการศึกษา

ท่ามกลางเหตุวิกฤตที่นำไปสู่การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ รวมถึงปัจจัยเงื่อนไขที่เป็นแรงขับแรงต้าน ตลอดจนความแน่นอนและความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นภายในช่วง 10 ปีข้างหน้า ได้มีผลต่อกระบวนทัศน์ใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับกระบวนทัศน์การศึกษาที่พึงประสงค์ ทั้งนี้ผู้เชี่ยวชาญมองว่า

กระบวนทัศน์และทิศทางการพัฒนาสังคมไทย พึงให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ยั่งยืน สันติสุข โดยอาศัยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลัก ทั้งนี้**ทิศทางการพัฒนาที่พึงประสงค์** คือ การพัฒนาประเทศบนฐานสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร โดยเน้นระบบการบริหารประเทศแบบธรรมาภิบาล การมีส่วนร่วมภาคประชาชน มุ่งให้ประชาสังคมมีส่วนร่วมทั้งในง่การจัดการตนเองและพัฒนาสังคม[4] มุ่งเน้นการพัฒนาประเทศบนฐานความรู้/การจัดการความรู้เพื่อความยั่งยืน เป้าหมายคือการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้และสังคมที่มีดุลยภาพในการพัฒนา สังคมและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน

ส่วน**กระบวนทัศน์การศึกษาที่พึงประสงค์** คือการศึกษาที่มีความเป็นองค์รวม ไม่แยกความสัมพันธ์ของการเรียนรู้กับสรรพสิ่ง สมดุลกับธรรมชาติ ให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ยั่งยืน แนวทางการจัดการศึกษาต้องคำนึงถึงความเป็นพหุลักษณ์ของเด็กและสังคม นั่นคือ มีความหลากหลายเข้าถึงชีวิต สอดคล้องกับความต้องการ ธรรมชาติและวัยของเด็ก สอดรับกับสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น มีการเชื่อมต่อการเรียนรู้ทุกรูปแบบ (ใน/นอก/อัธยาศัย) ห้องเรียนมีลักษณะเปิดกว้างเกิดขึ้นได้ทุกที่ทุกเวลาอย่างเหมาะสม กระบวนการเรียนรู้นั้นเน้นถึงการเพิ่มโอกาสการเรียนรู้ /เรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง เน้นการพัฒนาศักยภาพอย่างสูงสุด โดยมีครูเป็นผู้ร่วมจัดและร่วมกระบวนการเรียนรู้ ครูต้องดี เก่ง สร้างสรรค์ โดยเป้าหมายสำคัญคือการพัฒนาเด็กให้สมดุลระหว่างความรู้ ปัญญา ชีวิต จิตวิญญาณ มีทักษะและความสามารถที่พอเพียง ดังที่อาจารย์สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ ขยายความว่า (สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2549)

> *"ความรู้ที่บุคคลพึงบรรลุมี 2 ลักษณะคือ ความรู้เชิงทำมาหากิน /อาชีพอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นแค่พื้นฐาน แต่มากกว่านั้นควรมีความรู้ในปัญญา ให้เห็นความจริง ความรู้ที่เป็นตัวกำกับทำให้สามารถแก้ทุกข์ของตนเอง ทุกข์ของชุมชนได้ ความรู้ตรงนี้ต้องปรับกระบวนทัศน์ใหม่ ...ปัญญาจึงเป็นความรู้ที่รักษาจิตวิญญาณมนุษย์ให้พึงประสงค์ เห็นทั้งหมดของชีวิต ชุมชน สังคมองค์รวม ไม่แยกส่วน เป็นชีวิตเป็นเนื้อเดียวกันทั้งหมด ตรงนี้ พรบ.การศึกษาแห่งชาติพ.ศ.2542 ก็บอก การศึกษาคือเครื่องมือสร้างคนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ไม่ใช่เป็น "3 สลึงไม่เต็มบาท" สร้างคนต้องสร้างให้ "เต็มบาท"*

ทิศทางของการศึกษาแบบมุ่งอนาคตในมุมมองของผู้เชี่ยวชาญจึงเน้นการให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ การสร้างโอกาสการเรียนรู้และการพัฒนาเต็มศักยภาพ รวมถึงการสร้างองค์ความรู้ที่เท่าทันปัญหาแนวโน้ม และความไม่แน่นอนในอนาคต นโยบายการพัฒนาคนบนความต้องการกำลังคนในสาขาต่างๆ ตลอดจนนโยบายพลังเด็ก และการขยายพื้นที่และกิจกรรมสร้างสรรค์ ซึ่งมีข้อเสนอเบื้องต้นเกี่ยวกับยุทธศาสตร์ทางการศึกษาอัน ได้แก่

---

[4] ดร.อนุชาติ พวงสำลี ตั้งข้อสังเกตว่า การมีนโยบายเป็นเรื่องสำคัญ แต่นโยบายอาจไม่ใช่คำตอบทั้งหมด จำต้องมีแนวร่วมมาช่วยจากหลายส่วนมาช่วยขับเคลื่อน ดังที่ว่า ***"การมีระดับบนที่ดูนโยบาย การมีนโยบายและแผนก็เป็นเรื่องสำคัญ ไม่ใช่ไม่สำคัญ เพราะเราไม่อาจปฏิเสธได้ว่ามันเองก็เป็น window of opportunity*** *แต่นั่นก็ไม่เพียงพอ จำต้องมีพลังที่เข้มแข็งจากข้างล่าง ต้องมี change agent จากข้างล่างจึงจะขับเคลื่อนไปได้"* (สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2549)

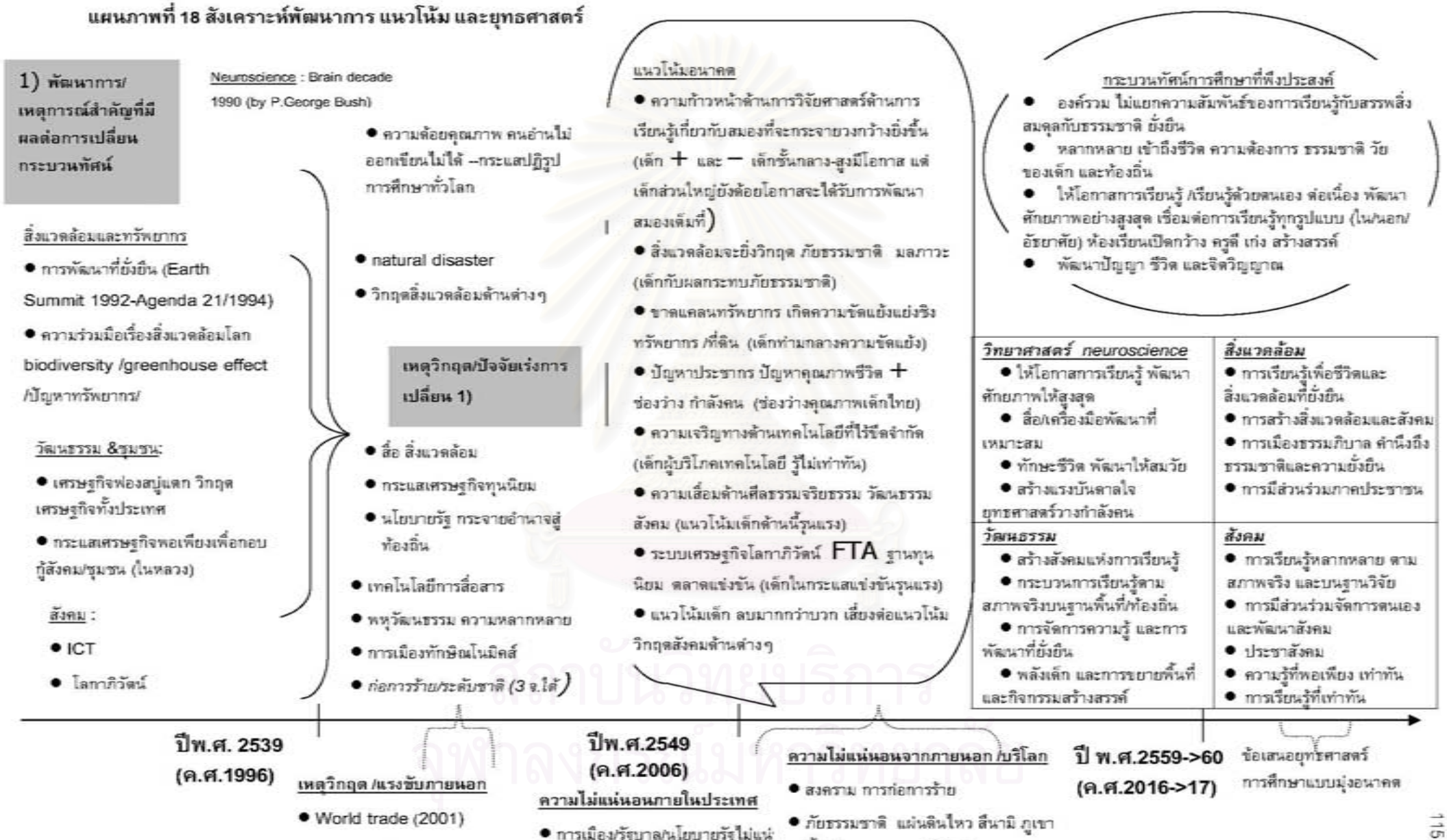
- ยุทธศาสตร์เชิงระบบ
  - ยุทธศาสตร์การสร้างองค์ความรู้ การจัดการความรู้ที่พอเพียง เท่าทันสถานการณ์
  - ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อป้องกันวิกฤตสิ่งแวดล้อม และการเรียนรู้ที่สมดุลกับสิ่งแวดล้อม
  - ยุทธศาสตร์วางกำลังคนในภาคส่วนหรือสาขาต่างๆ ให้สอดคล้องกับแนวโน้มและการพัฒนาประเทศ
  - ยุทธศาสตร์การกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมทางสังคม
- ยุทธศาสตร์ด้านสื่อเครื่องมือ และปัจจัยแวดล้อม
  - ยุทธศาสตร์ด้านสื่อ เครื่องมือ เพื่อพัฒนาคน พัฒนาสมองและชีวิตอย่างเหมาะสม
  - ยุทธศาสตร์การสร้างสิ่งแวดล้อมและการจัดการพื้นที่ทางสังคมเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี
  - ยุทธศาสตร์สร้างแรงบันดาลใจและแรงจูงใจในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง
- ยุทธศาสตร์การเรียนรู้
  - ยุทธศาสตร์การพัฒนาเด็กบนฐานความรู้ เช่น การพัฒนาบนฐานสมอง หรือการพัฒนาให้สมวัยเต็มศักยภาพ
  - ยุทธศาสตร์การจัดกระบวนการเรียนรู้หลากหลาย สอดคล้องกับบริบทและวัฒนธรรม
  - ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ทักษะชีวิต เพื่อการรู้เท่าทันและความสามารถในการจัดการตนเอง
  - ยุทธศาสตร์การประยุกต์ใช้หรือการสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ ทางการจัดการเรียนรู้ เช่น ยุทธศาสตร์การเรียนรู้บนฐานการวิจัย บนฐานปัญหาหรือพื้นที่/ท้องถิ่น

โดยสรุปจากความคิดเห็นผู้เชี่ยวชาญที่กล่าว ได้มีข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ในเบื้องต้นในหลากหลายด้าน ทั้งยุทธศาสตร์เชิงระบบ เกี่ยวกับยุทธศาสตร์การสร้างองค์ความรู้ การจัดการความรู้ที่พอเพียง ยุทธศาสตร์ด้านสื่อ เครื่องมือ และปัจจัยแวดล้อมเพื่อส่งเสริมการศึกษาและการพัฒนาเด็กและเยาวชน ยุทธศาสตร์การเรียนรู้และการสร้างนวัตกรรมใหม่เพื่อการเรียนรู้ของเด็กยุคใหม่ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ภายใต้ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ต่างๆ ที่กล่าว ได้มีข้อคิดจากผู้เชี่ยวชาญว่าท่ามกลางพลวัตรในอนาคต การศึกษาจำเป็นต้องมียุทธศาสตร์ใหม่ๆ ที่เท่าทันกับแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ดังที่ รศ.สุริชัย หวันแก้ว (สัมภาษณ์, 3 กรกฎาคม 2549) ได้ให้ข้อสังเกตทิ้งท้ายต่อยุทธศาสตร์ดังกล่าวว่า ยุทธศาสตร์เพื่อการรู้เท่าทันการจัดการตนเองกำลังเป็นคุณลักษณ์สำคัญยิ่งขึ้นสำหรับเด็กในอนาคต ดังที่ว่า

> *"มันเป็นโลกที่มีโอกาสใหม่ ปัญหาใหม่หลากหลาย ขณะเดียวกันมันไม่ใช่เรื่องที่คนจะมาใช้เป็นช่องทางใหม่ในกิจกรรมเดียว ไม่มีทางเท่าทันโดยไม่มีเด็กมาเกี่ยวข้อง เพราะฉะนั้นต้องเอาเด็กมารู้เท่าทัน แต่ช่องว่างระหว่างเด็กต่างกันมาก มี sub culture ย่อยๆ เยอะ ไม่หมด โลกใหม่ไม่มีใครมาจัดให้ใครได้ นอกจากเขาจะมาจัดเอง"*

แผนภาพที่ 18 สังเคราะห์พัฒนาการ แนวโน้ม และยุทธศาสตร์

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 15 การวิเคราะห์ผลกระทบของแนวโน้มด้านต่าง ๆ ใน 10 ปีข้างหน้า

Trend นี้→ กระทบ ↓	เทคโนโลยีสมัยใหม่ /ICT	วิทยาศาสตร์การแพทย์	เศรษฐกิจโลกาภิวัตน์/FTA	พหุวัฒนธรรม (ความแตกต่าง)	ประชากร	สังคมความรู้	สุขภาพอนามัย (คุณภาพชีวิต)	วิกฤตสิ่งแวดล้อม	กระแสจิตวิญญาณ
ICT		จะผลักให้เกิดการพัฒนา software และเครื่องมือใหม่ๆ เพื่อใช้ในทางการแพทย์ เช่น เครื่องมือผ่าตัด	จะเร่งให้เกิดการพัฒนา software และนวัตกรรมด้าน ICT เพื่อใช้ในขยายตลาดโลก	จะผลักให้ ICT กลายเป็นแหล่งการเข้าถึงความรู้และโลกทัศน์ที่แตกต่างหลากหลาย	การเพิ่มลดของจำนวนประชากร มีผลต่อการขยายตัวของ ICT ต่อคน/ครัวเรือน	จะเร่งให้เกิดการพัฒนา software ที่มีคุณภาพ การลงทุน ICT เพื่อการเรียนรู้เพื่อการศึกษายุคใหม่	จะผลักให้ ICT ต้องมีส่วนส่งเสริมความรู้ด้านสุขภาพอนามัย เป็น media education	จะกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ๆ เพื่อใช้ในการเฝ้าระวังป้องกันภัยและรู้ภัยจากวิกฤตสิ่งแวดล้อม	• -ปัญหาจริยธรรมของสื่อ และเว็บไซต์ร้ายต่างๆ • +จะจุดให้เกิดการใช้ ICT อย่างสมดุลกับชีวิตและจิตใจICT จะเป็นสื่อ-ปัจจัยแวดล้อมที่ส่งเสริมจริยธรรม
วิทยาศาสตร์การแพทย์	• +จะถูกใช้ในทางการแพทย์เพื่อการรักษาและค้นคว้าโรค • -ปัญหาจริยธรรมจากข้อมูลและเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการค้นคว้าวิจัยหรือการรักษาทางการแพทย์		จะผลักให้ธุรกิจการแพทย์เคลื่อนไหว ขยายตลาดเครื่องมือ/ยารักษาโรคต่างๆ	จะส่งผลให้เกิดการค้นคว้าเพาะพันธุ์เชื้อโรคใหม่ๆ เพื่อใช้เป็นอาวุธต่อสู้	จะเร่งให้เกิดการค้นคว้าด้านพันธุวิศวกรรมที่เอื้อเอนต่อองค์ความรู้/ฐานข้อมูลเกี่ยวกับคนหรือเครื่องมือสมัยใหม่ที่จะมีส่วนในการควบคุมหรือดูแลประชากรยุคใหม่	จะเร่งให้เกิดการค้นคว้าและสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์ความรู้จาก Brain based learning เพื่อพัฒนาคนและสังคม	เร่งให้เกิดการค้นคว้าและพัฒนานวัตกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพและการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมสุขภาวะทางสังคม	• +ภาคส่วนต่างๆ หันมาค้นคว้าและพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมศึกษา รวมถึงการกระจายตัวรูปแบบการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อม • การประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือตรวจจับ/เฝ้าระวังและควบคุมผลกระทบจากสิ่งแวดล้อม	• เกิดการพัฒนาเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์การแพทย์เพื่อสนับสนุนการค้นคว้าค้นพบความรู้เกี่ยวกับจิตวิญญาณ • เกิดแนวโน้มการค้นคว้าถอดรหัสพันธุกรรม/ DNA เกี่ยวกับยีน "ดี"ของมนุษย์" เพื่อนำไปขยายพันธุ์ขยายผลต่อปัญหาจริยธรรมทางการแพทย์
เศรษฐกิจโลกาภิวัตน์/ FTA	จะเป็นสื่อสำคัญในการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารไร้พรมแดน และเป็นอาวุธเข้าถึงข้อมูลความรู้เพื่อการแข่งขัน • -ปัญหาทำธุรกรรมและอาชญากรรมทางธุรกิจอินเตอร์เน็ต	การปรับระบบตลาดและภาคบริการต่างๆ ให้สอดรับกับความก้าวหน้าทางการแพทย์สมัยใหม่ เช่น เศรษฐกิจบนฐานพันธุวิศวกรรม		เกิดกระแสท้องถิ่นนิยม เพื่อต่อต้านเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ หรือเกิดกระบวนการปรับตัวในลักษณะผสม "โลกาภิวัตน์ท้องถิ่น" (glocalazation)	ผู้บริโภคที่จะมีส่วนในการกำหนดตลาดการบริโภค ช่องว่างของอายุและประชากรในกลุ่มประเทศต่างๆ ทำให้เกิดช่องว่างทางเศรษฐกิจ เช่น รวย/จน รวมถึงการเข้าถึงการบริโภค/ได้รับบริการที่มีมาตรฐาน	• +ระบบเศรษฐกิจฐานความรู้ที่เคลื่อนไหลหลากหลายรูปแบบ และเกิดการแข่งขันที่รุนแรงขึ้น เช่น ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม การเคลื่อนไหวของเศรษฐกิจขนาดเล็ก sme รวมถึงการพัฒนานวัตกรรมทางเศรษฐกิจ • +การขยายตัวระบบเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจทางเลือกเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน	• เร่งให้ตลาดภาคบริการสุขภาพอนามัยขยายตัวมากขึ้น • ธุรกิจด้านสินค้าเพื่อสุขภาพทั้งในกระแสหลัก เช่น สินค้าเสริมความงาม/เพื่อความสะดวก สบาย รวมถึงสินค้าในกระแสทางเลือก เช่น สินค้าบริโภคสีเขียว ขยายตัวขึ้น	•+ มีผลต่อกระบวนทัศน์ทางเศรษฐกิจที่หันมาขับเคลื่อนเศรษฐกิจที่สมดุลกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร •- ตลาดการแข่งขันที่รุนแรงขึ้นด้วยการช่วงชิงการเข้าถึงทรัพยากรที่มีจำกัด	• -วิกฤตจริยธรรมทางเศรษฐกิจ/ การแข่งขันและการเอารัดเอาเปรียบ/วิกฤตจริยธรรมบริโภคที่รุนแรงขึ้น • +การขยายตัวของเศรษฐกิจทางเลือกที่เน้นความสมดุลระหว่างชีวิตและจิตวิญญาณ การหันมาหาวิถีเศรษฐกิจพอเพียง การเคลื่อนไหลของระบบเศรษฐกิจ/การตลาดที่อยู่บนฐานจริยธรรม/ธรรมาภิบาล
พหุวัฒนธรรม (ความแตกต่าง/ความขัดแย้ง)	จะถูกใช้เป็นสื่อและพื้นที่ "วัฒนธรรมแสมือน" เกิดเครือข่ายวัฒนธรรมไซเบอร์หลากหลายแบบ	จะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตคนยุคใหม่ที่หันมาพึ่งการใช้เครื่องมือสมัยใหม่/วิถีใหม่ในการรักษา	• +จะเกิดการแพร่กระจายวัฒนธรรมต่างๆ ผ่านระบบเศรษฐกิจการค้าการบริการ • -วัฒนธรรมสากล/ประเทศมหาอำนาจจะครอบงำรุนแรงขึ้น		• ประชากรผู้สูงวัยที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วมีผลต่อช่องว่างทางวัฒนธรรมระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ • ผู้หญิงและเด็กเล็กและผู้สูงวัยจะมีบทบาทต่อการกำหนดนโยบายทางวัฒนธรรม	• เกิดการแพร่กระจายแลกเปลี่ยนและจัดการความรู้ทางวัฒนธรรม • +จะส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้เรื่องพหุวัฒนธรรม • -เกิดความขัดแย้งและช่องว่างทางความรู้และวัฒนธรรม ทำให้เกิดการช่วงชิง ต่อสู้ ทำลายล้างวัฒนธรรมบ้างอย่างที่รุนแรงขึ้น	• +การดูแลสุขภาพอนามัยเป็นวิถีชีวิตของคนทุกคน ประชาชนจะมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น • วิกฤตปัญหาความเสื่องด้านสุขภาพของแต่ละวิถีวัฒนธรรม โอกาสการเข้าถึงการบริการสุขภาพที่ไม่เท่าเทียม การเลือกปฏิบัตินำไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรงขึ้น	• -การต่อสู้และความขัดแย้งระหว่างชาติพันธุ์ที่รุนแรงขึ้นเพื่อช่วงชิงทรัพยากร • +การเสียสมดุลของสิ่งแวดล้อมแรงให้เกิดการเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตที่หันมาหาวิถีวัฒนธรรมทางเลือกที่พึ่งพาระบบธรรมชาติและใช้ทรัพยากรอย่างสมดุล	• -ปัญหาความอ่อนแอทางจิตวิญญาณ ความขัดแย้งทางศาสนาจริยธรรม/ การต่อสู้ทางชาติพันธุ์ • +การเรียกร้องการฟื้นคืนจิตวิญญาณ มนุษย์และชุมชนเพื่ออยู่ร่วมกันบนความแตกต่างทางวัฒนธรรม

ตารางที่ 15 การวิเคราะห์ผลกระทบของแนวโน้มด้านต่าง ๆ ใน 10 ปีข้างหน้า (ต่อ)

Trend นี้→ กระทบ ↓	เทคโนโลยีสมัยใหม่ /ICT	วิทยาศาสตร์การแพทย์	เศรษฐกิจโลกาภิวัตน์/FTA	พหุวัฒนธรรม (ความแตกต่าง)	ประชากร	สังคมความรู้	สุขภาพอนามัย (คุณภาพชีวิต)	วิกฤตสิ่งแวดล้อม	กระแสจิตวิญญาณ
ประชากร	จะถูกนำมาใช้จัดการด้านระบบประชากร คนจะถูกสืบค้น / กิจกรรมต่างๆ ของคนจะทำผ่านระบบอิเล็กทรอนิกส์	ลดอัตราการเจ็บป่วยล้มตาย ทำให้คนอายุยืนขึ้น	การอพยพเคลื่อนย้ายประชากร เช่น การเคลื่อนย้ายแรงงานในกลุ่มประเทศโลกที่ 3 การขยายตัวแรงงานหญิงตลาดของคนหลายกลุ่มวัย	• + จะนำไปสู่การสมรสข้ามวัฒนธรรม/ชาติพันธุ์/ประเทศสูงขึ้น • -กระแสชาตินิยมจะนำไปสู่การทำลายล้างประชากรต่างชาติพันธุ์/ต่างวัฒนธรรม		• + การเรียนรู้ตลอดชีวิตจะกลายเป็นวิถีชีวิตของประชาชน • - ช่องว่างทางความรู้และโอกาสการเข้าถึงทรัพยากรด้านต่างๆ ระหว่างเพศ คนในกลุ่มวัยและประชากรโลกในภูมิภาคต่างๆ เช่น ระหว่างประชากรในทางเหนือและทางใต้ ระหว่างเพศชายและเพศหญิงมุสลิม	• เร่งให้เกิดระบบบริการสุขภาพที่ทันสมัยมีมาตรฐานที่ให้บริการประชาชนอย่างเท่าเทียมทั่วถึง • -โอกาสการเข้าถึงการบริการสุขภาพที่ไม่เท่าเทียม การเลือกปฏิบัติในกลุ่มชาติพันธุ์/ชนชั้นจะนำไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรงขึ้น	• -เร่งให้เกิดความขาดแคลนด้านทรัพยากรเพิ่มมากขึ้น การบริโภคเป็นไปอย่างจำกัด คนขัดแย้งและต่อสู้เพื่อครองหรือแย่งชิงทรัพยากรที่รุนแรงขึ้น ขยะและมลภาวะจากการบริโภค อุบัติภัยทางธรรมชาติทำให้คน ทั่วโลกได้รับผลกระทบทั้งบาดเจ็บ/สูญเสียชีวิตและทรัพย์สิน • +ประชากรหันมาใช้ชีวิต อย่างสมดุลกับสิ่งแวดล้อมทรัพยากร	• -วิกฤตทางด้านจิตสำนึกสาธารณะ การเบียดเบียนและการเอารัดเอาเปรียบระหว่างกลุ่มประชากร การแย่งชิงทรัพยากร • +เร่งการขยายตัวของกลุ่มเครือข่ายด้านเคลื่อนไหวทางด้านจิตวิญญาณกระแสส่งเสริมประชากรมีสังวัยผู้นำทางจิตวิญญาณและภูมิปัญญาทั้งหลายได้มีบทบาทในการพัฒนาสังคม
สังคมความรู้	จะเปลี่ยนวิธีการเรียนรู้ใหม่ของคนทุกวัย ในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง	ทำให้คนเรียนรู้และพัฒนาองค์ความรู้จากก้าวหน้าทางการแพทย์ไปใช้ในการพัฒนาสังคม	• ผลักให้เกิดตลาดวิชาใหม่ๆ การขยายตัวของการบริการทางการศึกษา และธุรกิจการศึกษา การแข่งขันทางในด้านข้อมูล และการบริโภคที่มีมาตรฐาน	• +ผลักให้เกิดวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ทั้งสังคม การพัฒนาต้นฐานความรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม • + เร่งค้นคว้าและฟื้นภูมิปัญญาวัฒนธรรมท้องในระดับท้องถิ่นและระดับสากล	มีส่วนกำหนดทิศทางพัฒนานโยบายทางสังคมและนโยบายการศึกษาที่ต้องเน้นการคนและประชากรกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะผู้สูงวัย ผู้หญิงและเด็กหญิงให้ได้มีโอกาสเข้าถึงการศึกษาและได้รับสวัสดิการทางสังคมอย่างเท่าเทียมทั่วถึง		• เร่งให้เกิดระบบการศึกษาและระบบการวิจัยต่างๆ เพื่อส่งเสริมความรู้ สร้างสุขภาพ/สุขภาวะทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคม • การรณรงค์ด้านสุขภาพ นโยบายที่เกี่ยวข้องกับการลดปัจจัยเสี่ยงด้านสุขภาพ การจัดระเบียบภาคธุรกิจที่เกี่ยวข้อง การต่อสู้ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	• +เร่งการสร้างองค์ความรู้และพัฒนานวัตกรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรทางเลือกที่รักษาสมดุลสิ่งแวดล้อม เร่งส่งเสริมการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมศึกษาทั้งสังคม • -สังคมได้รับผลกระทบจากวิกฤตสิ่งแวดล้อม /เกิดระบบเฝ้าระวังความเสี่ยงด้านต่างๆ /ภัยจากมลพิษการเร่งฟื้นฟูสังคม	• +การเรียนรู้ การสร้างความรู้และการขยายเครือข่ายการเรียนรู้เกี่ยวกับจิตวิญญาณเพื่อการพัฒนา • -ปัญหาจริยธรรมการสื่อสารและการบริโภคข้อมูลข่าวสารการเรียนรู้ที่บิดเบือนและไร้คุณธรรม
สุขภาพอนามัย	จะเป็นเครื่องมือส่งเสริมเฝ้าระวังและติดตามสถานภาพสุขภาพอนามัยทั้งระดับปัจเจก-สังคม	• การค้นคว้านวัตกรรมเสริมสร้างสุขภาพอนามัยใหม่ / ลดอัตราคนเจ็บป่วยและล้มตาย คนอายุยืนขึ้น • - ปัญหาจริยธรรมทางการแพทย์ ทั้งจากการค้นคว้าวิจัย เช่น ผู้ป่วยทดลอง ฯลฯ และจากการให้บริการและธุรกิจด้านสุขภาพอนามัย	• ผลักให้เกิดการขยายตัวของตลาดและภาคบริการสุขภาพอนามัย • เกิดการแข่งขันด้านมาตรฐาน และเกิดช่องว่างของการเข้าถึงบริการ/การมีคุณภาพชีวิตที่ดี	การฟื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้าน แพทย์แผนโบราณ/สมุนไพรหรือพืชท้องถิ่นเพื่อดูแลสุขภาพอนามัย เร่งให้เกิดการแพร่กระจายวัฒนธรรมการส่งเสริมสุขภาวะและคุณภาพชีวิตที่ดี	• - ความเสี่ยงด้านสุขภาพจากการบริโภคและการใช้ชีวิตท่ามกลางปัจจัยเสี่ยงของประชากรเฉพาะกลุ่ม /เฉพาะพื้นที่ เช่น ในเมืองใหญ่ • + คนอายุยืนขึ้น เร่งให้ระบบดูแลสุขภาพมวลชน และระบบดูแลสุขภาพของประชากรเฉพาะกลุ่ม เช่น ระบบดูแลผู้สูงอายุ โอกาสการเข้าถึงให้ได้รับบริการด้านสุขภาพที่มีมาตรฐานเท่าเทียมทั่วถึง	• +ความรู้ด้านสุขภาพอนามัยจะเป็นความรู้สาธารณะ การเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมสุขภาพจะกลายเป็นวิถีชีวิตของคนในสังคม ประชาชนจะเน้นการสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และอารมณ์และสังคม จะเร่งการพัฒนานวัตกรรมส่งเสริมสุขภาพอนามัย • -ปัญหาการช่วงชิงการบริการด้านสุขภาพอนามัย วิกฤตจริยธรรมจากการหาผลประโยชน์จากผู้มีปัญหาสุขภาพ การแพร่ที่ระจาย-รับข่าวสารที่บิดเบือน		•มลภาวะ/วิกฤตสิ่งแวดล้อมส่งผลกระทบต่อวิกฤตด้านสุขภาพของมนุษย์ คนอ่อนแอพราะเกี่ยวกับปัจจัยเสี่ยงจากมลพิษมากยิ่งขึ้น •+เร่งการสร้างองค์ความรู้และเผยแพร่ความรู้สาธารณะในการใช้ชีวิตสมดุลกับสิ่งแวดล้อม	• +การฟื้นฟูระบบการดูแลสุขภาพของคนและสังคมที่อยู่บนฐานการพัฒนาจิตวิญญาณ การหันมาเน้นการส่งเสริมสุขภาพองค์รวม เน้นวิถีธรรมชาติบำบัด • -วิกฤตทางจิตวิญญาณกับการหาผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพและคุณภาพชีวิต

สถาบันวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 15 การวิเคราะห์ผลกระทบของแนวโน้มด้านต่าง ๆ ใน 10 ปีข้างหน้า (ต่อ)

Trend นี้→ กระทบ ↓	เทคโนโลยีสมัยใหม่ /ICT	วิทยาศาสตร์การแพทย์	เศรษฐกิจโลกาภิวัฒน์/FTA	พหุวัฒนธรรม (ความแตกต่าง)	ประชากร	สังคมความรู้	สุขภาพอนามัย (คุณภาพชีวิต)	วิกฤตสิ่งแวดล้อม	กระแสจิตวิญญาณ
วิกฤตทรัพยากรสิ่งแวดล้อม	ปัญหาขยะอิเล็กทรอนิกส์ และอาวุธไร้สาย /ไวรัสคอมพิวเตอร์ใหม่ๆ	เร่งให้เกิดการใช้ทรัพยากรเพื่อการค้นคว้าและใช้ทางการแพทย์สูงขึ้น	• วิกฤตสิ่งแวดล้อมรุนแรงขึ้นจากระบบเศรษฐกิจและการบริโภคตามกระแส	• -เร่งให้เกิดการสร้างมลภาวะทางวัฒนธรรมสูงขึ้น • + การใช้ทรัพยากรบนภูมิสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมอย่างสมดุล	• -การแย่งชิงทรัพยากร /การเปลี่ยนแปลงขนาดเมือง / การขยายตัวของเมืองใหญ่เพื่อรับประชากรย้ายถิ่น • +เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างเป็นรูปธรรม และการปรับปรุงสิ่งแวดล้อมทางกายภาพเพื่อสนองความต้องการของประชากรเฉพาะกลุ่ม/เฉพาะพื้นที่ เช่น คนสูงวัย	• +การรับรู้ เรียนรู้ และเข้าใจในปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อมจนนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและเกิดกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างจริงจังเพิ่มมากขึ้น • -มลพิษทางข่าวสารข้อมูล และวิกฤตสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงขึ้นจากการบริโภคความรู้ทางอิเล็กทรอนิกส์จนขาดความสมดุลหรือการมองถึงพลังงานที่จำกัด และผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม	• +เร่งให้เกิดวิถีการบริโภคทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและการใช้ชีวิตที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ • +การเติบโตของระบบการบริโภคทางเลือก และวิถีการรักษาสุขภาพทางเลือกที่เน้นอย่างยั่งยืน • -การแพร่กระจายเชื้อโรคสายพันธุ์ใหม่ๆ ที่ส่งผลกระทบสุขภาพและสิ่งแวดล้อม • -ขยะ/มลภาวะจากภาคบริการสุขภาพ/ผลิตเคมีภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับภาคบริการรักษาสุขภาพสมัยใหม่		• -จิตวิญญาณและจริยธรรมลดต่ำ เห็นแก่ตัวเกิดความขัดแย้งการต่อสู้ช่วงชิงทรัพยากรและเบียดเบียนธรรมชาติรุนแรงขึ้น • +เร่งให้กระแสการพัฒนาที่ยั่งยืนบรรลุผล สิ่งแวดล้อมได้รับการอนุรักษ์และถูกนำไปใช้อย่างสมดุลมากขึ้น
กระแสจิตวิญญาณ	วิกฤตจริยธรรมและจิตวิญญาณอันเนื่องมาจากการใช้เทคโนโลยีอย่างไร้สำนึก	• -วิกฤตจริยธรรมทางการแพทย์เกิดการ • +ค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับการแพทย์บำบัด/การรักษาโรคด้วยทางเลือกที่เน้นจิตวิญญาณเป็นฐาน	• -เร่งให้เกิดวิกฤตจิตวิญญาณที่รุนแรงขึ้น เน้นวัตถุ/ความร่ำรวยเป็นหลัก • +เร่งให้กระแสฟื้นฟูจิตวิญญาณ/ทางเลือกจิตวิญญาณใหม่	• -วิกฤตวัฒนธรรมและปัญหาความขัดแย้ง/ครอบงำทางจิตวิญญาณ/ปัญหาระหว่างชาติพันธุ์ ต่างศาสนา • +ผู้นำจิตวิญญาณจะมีบทบาทชี้นำสังคมและเกิดการขยายเครือข่ายการพัฒนาที่อยู่บนฐานศาสนาจิตวิญญาณ	• - วิกฤตปัญหาผู้สูงอายุจะถูกทอดทิ้ง รวมถึงเด็กเล็กที่จะถูกทิ้งไว้กับคนวัยชรา • +ระบบการดูแลผู้สูงวัย การศึกษาตลอดชีวิต การฟื้นคุณค่าของผู้สูงวัยในระบบครอบครัว	• เกิดการใช้ความรู้คู่จริยธรรม คนเก่งและดีคู่กัน สังคมอยู่ร่วมกันบนฐานความรู้และความดีงามทางจิตวิญญาณ บุคคลดีมีจิตอาสามากขึ้น • วิกฤตจิตวิญญาณจากองค์ความรู้สมัยใหม่บางชุดที่ให้ความสำคัญกับปัจจัยทางกายภาพ/ภายนอกมากกว่าปัจจัยด้านจิต/จิตวิญญาณของคนในสังคม	• -ปัญหาการขยายตัวของปัจจัยเสี่ยงในการใช้ชีวิตชีวิตกับปัญหาวิกฤตจริยธรรมและปัญหาสังคม รวมถึง ปัญหาจริยธรรมในระบบและนโยบายสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพ/สุขภาวะของประชาชน ปัญหาการชื่อสินค้าอวัยวะข้ามชาติ/ในประเทศ • +ระบบการดูแลสร้างภูมิคุ้มกันทางสุขภาพที่เน้นการสร้างความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณ/ศาสนาเป็นฐาน รวมถึงการเสริมสร้างสุขภาวะทางสังคม	• -เร่งให้เกิดการต่อสู้ช่วงชิงทรัพยากรและเบียดเบียนธรรมชาติรุนแรงขึ้น • + วิกฤตภัยพิบัติทางธรรมชาติทำให้คนมีจิตอาสาสำนึกสาธารณะเกิดไปทั่วทุกสังคม คนหันกลับมาทำธรรมชาติ /เปลี่ยนวิถีชีวิตที่เน้นการวิถีชีวิตเพื่อสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน	

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3. สรุป : ภาพรวมของการศึกษาแนวโน้ม

จากการศึกษาแนวโน้มด้านต่างๆ โดยทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการศึกษาและวิเคราะห์ผลกระทบของแนวโน้มที่มีต่อเด็กและเยาวชน และการศึกษาจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และการวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติมได้สะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มสำคัญหลายด้านที่มีผลกระทบต่อสังคม เด็ก เยาวชน และการศึกษาไทย ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นโจทย์ที่ท้าทายต่อนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นแนวโน้มจากสื่อเทคโนโลยีที่เปลี่ยนโฉมหน้าการเรียนรู้จากห้องเรียนไปสู่โลกไร้พรมแดน ซึ่งเมื่อบวกกับกระแสเศรษฐกิจเสรี ที่มีผลต่อภาวะการแข่งขันและการแย่งชิงเพื่อเข้าถึงความรู้ กระแสความก้าวหน้าทางวิทยาการต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อการเร่งรัดให้การศึกษาต้องไล่ทันต่อความรู้ และต้องมีวิธีวิทยาใหม่ๆ ที่หลากหลายต่อการเข้าถึงความรู้ที่มากมายมหาศาล กระแสพหุวัฒนธรรม การเมือง ฯลฯ ที่มีผลต่อความขัดแย้งและการเรียกร้องสิทธิทางสังคม ชาติพันธุ์ต่างๆ ที่เป็นโจทย์ให้การศึกษาต้องเป็นเครื่องมือสร้างความรู้ความเข้าใจต่อเด็กและเยาวชนยุคใหม่ที่เติบโตท่ามกลางสังคมพหุลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรม เป็นต้น

แนวโน้มและผลกระทบของแนวโน้มต่างๆ ที่กล่าวไปในบทนี้ ล้วนแล้วแต่สะท้อนให้เห็นว่า ในอนาคต 10 ปีข้างหน้า เด็กและเยาวชนไม่เพียงแต่ต้องเตรียมรับกับแนวโน้มสำคัญที่จะมาถึงแล้ว ในอนาคตข้างหน้ายังดูจะมีแรงขับและความไม่แน่นอนต่างๆ มากมายที่จะมีผลกระทบต่อชีวิตและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนยุคใหม่ด้วย และเป็นโจทย์สำคัญสำหรับการศึกษาไทย

อย่างไรก็ตาม ผลจากการศึกษาแนวโน้มในบทนี้ จะได้เป็นข้อมูลสำคัญสำหรับการศึกษาการมองอนาคต และการสร้างภาพอนาคตของสังคมไทยในอีก 10 ปีข้างหน้า ที่จะช่วยทำให้มองเห็นพลวัตรทั้งด้านแนวโน้ม แรงขับ และความไม่แน่นอนต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นและมีผลกระทบต่อเด็ก และเยาวชน และการศึกษาในอนาคต รวมถึงโจทย์เชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยที่จะกล่าวในบทต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

กระบวนการและผลการมองภาพอนาคต

"นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย"

ในบทนี้จะกล่าวถึงการศึกษาอนาคตภาพของสังคมไทย โดยมีกระบวนการทำงานได้แก่ การศึกษาเอกสาร การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการมองภาพอนาคต (foresight workshop) และสร้างภาพอนาคต (scenario planning) ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อมองอนาคตและสร้างภาพอนาคตของสังคมไทย ภาพอนาคตเด็กและเยาวชนไทย และภาพอนาคตการศึกษา รวมถึงยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนไทยใน 10 ปีข้างหน้า ซึ่งในบทนี้จักได้นำเสนอผลการวิจัยเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1. การมองภาพอนาคตและสร้างภาพอนาคตของสังคม เด็กและเยาวชนไทย และยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนไทยใน 10 ปีข้างหน้า

1.1 กระบวนการและผลการระดมความคิดในการมองอนาคต ครั้งที่ 1 โดยกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่างๆ ณ สถาบันรามจิตติ

1.2 กระบวนการและผลการระดมความคิดในการมองอนาคต ครั้งที่ 2 โดยแกนนำสภาเด็กและเยาวชนจังหวัดต่างๆ ในทุกภูมิภาค ณ สถาบันรามจิตติ

2. การพัฒนาภาพอนาคตสังคมไทยที่คาดว่าจะเป็นจริงได้ (most-probable) ในทศวรรษหน้า

3. สรุป : ข้อสังเกตบางประการสำหรับการพัฒนาภาพอนาคต และมองยุทธศาสตร์ร่วม

1. การมองภาพอนาคตและสร้างภาพอนาคตของสังคม เด็กและเยาวชนไทย และยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนไทยใน 10 ปีข้างหน้า

1.1 กระบวนการและผลการระดมความคิดในการมองอนาคต ครั้งที่ 1 โดยกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่าง ๆ ณ สถาบันรามจิตติ จังหวัดกรุงเทพฯ

ในการจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการมองอนาคต (foresight workshop) เรื่อง **"นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย"** ในวันที่ 9 พฤศจิกายน 2549 ณ สถาบันรามจิตติ กรุงเทพมหานคร โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อระดมความคิดจากผู้ทรงคุณวุฒิที่ประกอบไปด้วย นักวิชาการ นักนโยบาย และตัวแทนเยาวชนในช่วงวัยต่างๆ โดยประมาณ 20 คนมาร่วมกันมองอนาคต (foresight) และสร้างภาพอนาคต (scenario planning) ของประเทศไทย ตลอดจนภาพเด็กและเยาวชนไทยในอีก 10 ปีข้างหน้า ท่ามกลางแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่จะมีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนในอนาคต เพื่อให้ได้แนวคิดและแนวทางเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยที่เกิดขึ้นได้จริงท่ามกลางบริบทด้านต่างๆ ซึ่งสามารถสรุปกระบวนการและผลการมองภาพอนาคต จากการศึกษาครั้งนี้ ได้ดังนี้

1.1.1 การตั้งคำถามหลักสำหรับการเขียนภาพอนาคต (key question)

ในกระบวนการมองอนาคต (foresight) โดยเน้นการวิธีการสร้างภาพอนาคต (scenario planning) ผู้วิจัยได้มีการนำเสนอแนวโน้มที่จะเกิดภายใน 10 ปีข้างหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวโน้มสำคัญในกระแสโลกที่มีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชน เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นแก่ผู้เข้าประชุม สรุปโดยย่อว่ามีแนวโน้มสำคัญๆ ได้แก่

- *แนวโน้มโลกาภิวัตน์ กระแสเศรษฐกิจเสรี ซึ่งส่งผลกระทบต่อเด็กที่ต้องเผชิญกับโลกแห่งการแข่งขันและสังคมทุนนิยม บริโภคนิยมที่รุนแรงขึ้น*
- *แนวโน้มวิถีการเรียนรู้ใหม่ภายใต้สังคมข้อมูลข่าวสาร และมีช่องทางการเรียนรู้หลากหลายรูปแบบ ทั้งจากสื่อและสิ่งแวดล้อมต่างๆ*
- *แนวโน้มเรื่องสื่อและเทคโนโลยีสารสนเทศที่เป็นเครื่องมือเชื่อมต่อกันหมด โทรศัพท์มือถือเป็นอินเตอร์เน็ตอเนกประสงค์*
- *แนวโน้มความก้าวหน้าทางด้านวิทยาการทางแพทย์ แนวโน้ม 10 มีการพัฒนาไปมาก เช่น การถอดรหัสพันธุกรรม มีธนาคารสเตมเซลล์ เพื่อนำมาใช้ในการรักษาคนๆ ต่อไปในอนาคต ความรู้เรื่องประสาทวิทยาศาสตร์ (neuroscience)*
- *แนวโน้มความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์ การทดลองด้านวิทยาศาสตร์และการค้นคว้าใหม่ๆ แนวโน้มกระบวนทัศน์ใหม่ที่มาจากการค้นพบทางอวกาศ*
- *แนวโน้มคุณภาพชีวิต การกินดีอยู่ดีที่ดีขึ้น แต่มีแนวโน้มคนก็จะต้องเผชิญต่อปัจจัยที่มีความเสี่ยงมากขึ้น โดยเฉพาะเด็กที่เติบโตภายใต้สังคมบริโภคและสังคมเสี่ยงภัยจากโรค หรือผลกระทบจากยารักษาโรคและสารเคมีต่างๆ*
- *แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงประชากร โดยเฉพาะคนสูงวัยจะมากขึ้น การอพยพย้ายถิ่นของประชากรและการขยายเมือง แนวโน้มผู้หญิงก็จะมีบทบาทในสังคมมากขึ้น แนวโน้มเด็กเล็กจะถูกทิ้งอยู่กับผู้สูงวัยมากขึ้น*
- *แนวโน้มวิกฤตสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากมนุษย์ รวมถึงภัยธรรมชาติต่างๆ ผลกระทบจากการเสียสมดุลของธรรมชาติจะรุนแรงขึ้น วิกฤตการณ์พลังงานและทรัพยากร*
- *แนวโน้มสังคมพหุวัฒนธรรม แนวโน้มมีความรุนแรงเพิ่มขึ้นมากเรื่อยๆ เพราะความแตกต่างของวัฒนธรรม เช่น ปัญหาเรื่องการแบ่งแยกดินแดน ปัญหาการต่อสู้หรือสงครามชาติพันธุ์และศาสนา*
- *เรื่องจิตวิญญาณ-ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการแย่งชิงทรัพยากรต่างๆ เกิดจากปัญหาของคนมีจิตวิญญาณต่ำลง ไม่มีศีลธรรม แนวโน้มในอีก 10 ปีข้างหน้าก็จะมีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น*

แผนภาพที่ 19 แสดงแนวโน้มโลกใน 10 ปีข้างหน้า

แหล่งที่มาของภาพประกอบ : http://www.midnightuniv.org, http://www.google/search/.com

หลังการนำเสนอข้อมูลแนวโน้มด้านต่างๆ โดยสังเขปแล้ว จึงให้ที่ประชุมได้พิจารณาถึงคำสำคัญที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อการศึกษาครั้งนี้ โดยผู้เข้าประชุมร่วมกันอภิปรายแสดงความคิดเห็นวิพากษ์ ภายใต้โจทย์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง **"นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย"** ใน 2 ประเด็นที่ว่า

(1) แนวโน้มอื่นใดอีกบ้างใน 10 ปีข้างหน้าที่จะมีผลกระทบต่อการศึกษาและเด็กและเยาวชนและส่งผลอย่างไร

(2) กระบวนทัศน์และเป้าหมายของการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนในอีก 10 ปีข้างหน้า หรือในปีพ.ศ.2560 พึงเป็นอย่างไร

ทั้งนี้ในการอภิปรายคำสำคัญดังกล่าว ก็เพื่อที่จะให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้เกิดการแลกเปลี่ยนมุมมองและปรับแต่งความคิดหรือวางฐานคิดร่วมกันว่า สังคมในอีก 10 ปีข้างหน้าจะเป็นอย่างไร และมีผลกระทบต่อการศึกษา เด็กและเยาวชนอย่างไร และภายใต้ภาพอนาคตหรือแนวโน้มสังคมที่ว่านั้นนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาสำหรับเด็กในอีก 10 ปีข้างหน้าควรจะเป็นเช่นไร

อย่างไรก็ดี ผลจากการอภิปรายตามแนวทางดังกล่าว ได้ข้อสังเกตเบื้องต้นว่า แนวโน้มเด็กและเยาวชนภายใต้สังคมไทยในอีก 10 ปีข้างหน้า จะต้องเผชิญกับพลวัตรต่างๆ อย่างมากมาย จากแนวโน้มโลกในมิติต่างๆ เช่น

- **แนวโน้มครอบครัวไทย** ครอบครัวมีแนวโน้มอ่อนแอลง เด็กและเยาวชนมีแนวโน้มไม่ได้อยู่กับพ่อแม่สูงขึ้น (ดร.นพดล กรรณิการ์ และดร.อนงค์นุช ภูยานนท์, 9 พฤศจิกายน 2549) แนวโน้ม

ครอบครัวไม่สามารถปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างรู้เท่าทัน ทำให้เกิดความอ่อนแอ และมีผลทำให้เกิดปัญหาสังคมในรูปแบบต่างๆ มากขึ้น

อย่างไรก็ตาม มีข้อมูลเพิ่มเติมจากสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (http:// www.women-family.go.th) ที่ชี้ถึง แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวไทยที่เป็นผลมาจากอัตราการเจริญพันธุ์ที่ต่ำทำให้สัดส่วนประชากรเด็กลดลงและมีผลต่อเนื่องเมื่อประชากรเหล่านี้เข้าสู่วัยทำงาน แนวโน้มผู้สูงอายุจะเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เกิดผลต่อภาวะพึ่งพิงและถูกทอดทิ้งมากขึ้น ส่วนสมาชิกในครัวเรือนลดลง มีแนวโน้มสถานภาพการอยู่เป็นโสดและหย่าร้างมากขึ้น มีผลให้เด็กมีแนวโน้มที่จะอยู่กับครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่เลี้ยงลูกเพียงคนเดียว (single parent) หรือสามีภรรยาอยู่ด้วยกันโดยไม่จดทะเบียนสมรสเพิ่มมากขึ้น หรืออยู่กับผู้สูงอายุ แนวโน้มการทำบทบาทหน้าที่ของครอบครัวจะถูกผลักไปให้สถาบันอื่นมากขึ้น เพราะพ่อแม่ต้องทำงานหารายได้เข้าครอบครัวและการพึ่งบริการนอกครอบครัว เช่น บริการรับเลี้ยงเด็กหรือดูแลผู้สูงอายุ การรับบริการอาหารสำเร็จรูป ซึ่งนอกจากจะทำให้ครอบครัวต้องรับภาระค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นแล้ว ยังทำให้สมาชิกในครอบครัวขาดการเรียนรู้และใช้เวลาร่วมกันอย่างมีคุณภาพ ส่งผลต่อสายสัมพันธ์ภายในครอบครัวที่ลดน้อยลง ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะในเด็กและเยาวชนอย่างรุนแรง

- **แนวโน้มชุมชนไทย** จะมีความเป็นพลวัตรสูง แรงขับด้านกระแสโลกาภิวัตน์และเศรษฐกิจจะส่งผลกระทบต่อชุมชนโดยเฉพาะในด้านสังคมและวัฒนธรรม (ดร.นพดล กรรณิการ์ และดร.อนงค์นุช ภูยานนท์, 9 พฤศจิกายน 2549) ใน 10 ปีข้างหน้าบรรยากาศในชุมชน ความเป็นสังคมเมืองมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น มีการย้ายถิ่น ผู้หญิงต้องออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้น จะมีการทอดทิ้งเด็กและผู้สูงอายุมากขึ้นทั้งในลักษณะชั่วคราวและถาวร นอกจากนี้กระแสโลกาภิวัตน์และความก้าวหน้าทันสมัยของเทคโนโลยีสารสนเทศที่เข้าถึงคนทุกกลุ่ม ส่งผลกระทบต่อครอบครัว และวิถีการดำเนินชีวิตของเด็กและเยาวชนด้วย (สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, http:// www.women-family.go.th) ซึ่งยังรวมไปถึงแนวโน้มด้านปัญหาสิ่งแวดล้อมเมืองและชุมชนอันเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากรในเมือง และการขยายตัวของภาคเศรษฐกิจและการบริการ ที่เป็นไปอย่างรวดเร็วทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา อาทิ ปัญหาภาวะมลพิษ เช่น มลพิษทางน้ำ ขยะ อากาศ ชุมชน แออัด ปัญหาพื้นที่สีเขียวและปัญหามลทัศน์ ซึ่งล้วนแล้วแต่กลายเป็นปัจจัยเสี่ยงที่แวดล้อมรอบตัวเด็กด้วย (รายงานสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2548, http://www.diw.go.th/diw/news/env/doc/chapter8.pdf)

นอกจากนี้ข้อมูลจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ยังระบุด้วยว่า ในอนาคตกติการะหว่างประเทศอาจมีผลกระทบต่อเนื่องมาถึงชุมชนท้องถิ่นมากขึ้นเรื่อยๆ ดังนั้นชุมชนท้องถิ่นซึ่งอยู่ภายใต้ระบบใหญ่จึงจำเป็นที่จะต้องเตรียมการรับมือกับความเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นให้ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้สถานการณ์ของโจทย์เหล่านี้ ที่ผลักดันให้ชุมชนท้องถิ่นต้องร่วมกันพินิจพิเคราะห์และลงมือทำอย่างจริงจัง เพื่อให้ฐานรากแน่น ในขณะเดียวกันก็ต้องเรียนรู้จักจากโลกภายนอกมากพอที่จะสามารถวิเคราะห์ถึงที่ไปที่มาและผลกระทบของสถานการณ์ต่างๆได้ ซึ่งแนวโน้มเหล่านี้เรียกร้องให้คนท้องถิ่นพึงต้องสร้างความร่วมมือกันระหว่างคนในท้องถิ่นด้วยกันเอง เพื่อให้ท้องถิ่นสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน (ศ.ดร.ปิยะวัติ บุญ-หลง, 2549, http://www.trf.or.th/news/Content.asp?Art_ID=580)

- **แนวโน้มเกี่ยวกับโลกทัศน์ ความเชื่อ ค่านิยม และสำนึกร่วมต่อความเป็นไทยของเด็กและเยาวชน** โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำนึกต่อสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งกำลังเป็นเรื่องที่น่าขบคิดที่ว่า จะเป็นอย่างไรถ้าเกิดเด็กและเยาวชนมีสำนึกในความรักสถาบันน้อยลง ดังที่ ดร.นพดล กรรณิการ์ ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยเอแบคโพล มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ (9 พฤศจิกายน 2549) ได้อ้างถึงผลศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสำนึกร่วมต่อสถาบันของไทย ซึ่งชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มสำนึกของเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ที่เปลี่ยนไปจากผู้ใหญ่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะต่อประเด็นเรื่อง **ความจงรักภักดีต่อสถาบันระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่มีความแตกต่างกันค่อนข้างมาก** ผู้ใหญ่จะมีค่าความจงรักภักดีมากกว่าเด็ก (อายุระหว่าง 15 - 24 ปี) ห่างกันเป็นร้อยละ 10 แนวโน้มนี้มีผลต่ออนาคตของเด็กนั่นคือเด็กในอนาคตอาจขาดสิ่งยึดเหนี่ยวทางใจ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อจิตใจของเด็ก และเมื่อเด็กและเยาวชนต้องประสบปัญหาวิกฤติขึ้น อาจทำให้ไม่สามารถผ่านวิกฤตการณ์ต่างๆ ไปได้ (ดร.นพดล กรรณิการ์ และดร.อนงค์นุช ภูยานนท์, 9 พฤศจิกายน 2549)
- **แนวโน้มกระบวนทัศน์พัฒนาประเทศ**ที่มีผลต่อการวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ เช่น กระบวนทัศน์ว่าด้วยการพัฒนาแบบยั่งยืน การพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็กพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช อันรวมถึง**แนวโน้มด้านทิศทางการพัฒนาภายใต้นโยบายของรัฐบาลแต่ละยุคสมัย** ที่จะส่งผลกระทบต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและสังคม การโดยเฉพาะอย่างยิ่งเผชิญกับการต่อสู้อันยิ่งใหญ่ระหว่างนโยบายของรัฐบาลที่มุ่งเน้นในเรื่องของ *"คุณธรรมนำความรู้"* กับนโยบายที่เน้นเรื่องการแข่งขันในองค์ความรู้และผลสัมฤทธิ์ (ผศ.ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน, 9 พฤศจิกายน 2549) ซึ่งมีส่วนส่งผลกระทบต่อระบบการศึกษาของประเทศไทย เป็นต้น
- **แนวโน้มด้านการศึกษา** ความคิดเห็นจากคณะผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการมองอนาคตมองว่า (9 พฤศจิกายน 2549) แนวโน้มการศึกษาไทยนอกจากต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่เป็นอยู่แล้ว ยังต้องเผชิญกับกระแสการแข่งขันด้านศักยภาพและความสามารถของเด็กกับแนวโน้มช่องว่างด้านคุณภาพการศึกษา และแนวโน้มการศึกษาทางเลือกที่หลากหลาย แนวโน้มเรื่องคุณภาพครู แนวโน้มเรื่องปฐมวัยศึกษาเพื่อวางรากฐานอนาคตที่ดีตั้งแต่เด็ก แนวโน้มเรื่องการใช้ความรู้และสร้างองค์ความรู้ แนวโน้มเรื่องการเรียนรู้บนพื้นฐานสมอง BBL (brain-based learning) แนวโน้มเรื่องสื่อการเรียนรู้ แนวโน้มเรื่องการศึกษาที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมเด็กในแต่ละท้องถิ่น และแนวโน้มการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ทางการศึกษาที่ทันสถานการณ์จริงในพื้นที่
- **แนวโน้มเรื่องวัฒนธรรมการใช้ชีวิต และการรวมกลุ่มของเด็กและเยาวชน** โดยเฉพาะแนวโน้มการใช้ชีวิตท่ามกลางสภาพสังคมแข่งขันและขัดแย้งที่จะรุนแรงขึ้น เด็กและเยาวชนเติบโตภายใต้แบบอย่างจากผู้ใหญ่ อิทธิพลของเพื่อนและสื่อ ซึ่งมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการเรียนรู้และการใช้ชีวิตของเด็กและเยาวชน ข้อมูลจากสถานการณ์ด้านเด็กได้ชี้ว่า ปัจจุบันเด็กและเยาวชนวัยเรียนใช้ชีวิตใน 2 ลักษณะ เช่น เด็กเรียนเก่งแต่เอาตัวรอด ไม่เอื้ออาทร เด็กทำชอบกิจกรรมมากกว่าการเรียนแข่งขัน ช่วยเหลือผู้อื่น แต่ก็เป็นกลุ่มที่ต้องเผชิญกับแรงกดดันของกระแสแข่งขัน นอกจากที่กล่าวแล้ว ข้อมูลจากโครงการติดตามสภาวการณ์เด็กและเยาวชนรายจังหวัด 2547-2548 ยังสะท้อนให้เห็นแนวโน้มการใช้ชีวิตเสี่ยงในกลุ่มเด็กและเยาวชนที่สูงขึ้นอย่างน่าวิตก ดังที่ณัฐกิตติ์ จิตตรีสานธ์

ประธานสภาเด็กและเยาวชนจังหวัดนนทบุรี (9 พฤศจิกายน 2549) กล่าวว่า *"ยังจะมีเด็กอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่เอาทั้งเรียนและกิจกรรม เรียกว่า สุขนิยม เอาตัวเองเป็นหลัก"* ไม่เรียน ไม่ช่วย ไม่คิดอนาคต

นอกจากที่กล่าวแล้ว ผู้ทรงคุณวุฒิจะมองว่า ยังมี**แนวโน้มเรื่องวิกฤตปัญหาจริยธรรมคุณธรรมในสังคมไทย** การขาดแบบอย่างที่ดีจากผู้ใหญ่และสังคม รวมถึง**แนวโน้มเรื่องสื่อและสภาพแวดล้อมทางสังคมต่อการเรียนรู้**ที่ชี้ถึงอิทธิพลของสื่อและสภาพแวดล้อมทางสังคมที่มีต่อการเรียนรู้ของเด็ก ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นแนวโน้มสำคัญทั้งสิ้น

กล่าวโดยสรุปได้ว่า แนวโน้มสำคัญๆ ที่ส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชน ซึ่งส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์และเป้าหมายการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนในอีก 10 ปีข้างหน้า คือ แนวโน้มครอบครัวไทย แนวโน้มชุมชนไทย แนวโน้มเกี่ยวกับโลกทัศน์ ความเชื่อ ค่านิยม และสำนึกร่วมต่อความเป็นไทยของเด็กและเยาวชน แนวโน้มด้านทิศทางการพัฒนาภายใต้นโยบายของรัฐบาลแต่ละยุคสมัย แนวโน้มด้านการศึกษา แนวโน้มเรื่องวัฒนธรรมการใช้ชีวิต และการรวมกลุ่มของเด็กและเยาวชน แนวโน้มเรื่องวิกฤตปัญหาจริยธรรมคุณธรรมในสังคมไทย ทั้งนี้ภายใต้แนวโน้มดังกล่าวข้างต้น การศึกษาต้องเผชิญกับโจทย์ท้าทายหลายเรื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อกระบวนทัศน์ทางการศึกษาสำหรับเด็กยุคใหม่ที่เป้าหมายสำคัญคือเรื่องจริยธรรมคุณธรรมคู่กับความรู้ และการมีชีวิตที่ดีงามพอเพียงตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

ข้อคิดเห็นจากที่ประชุมยังมองอีกด้วยว่า นอกจากที่กล่าวแล้ว กระบวนทัศน์ทางการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนใน 10 ปีข้างหน้า ยังต้องให้ความสำคัญกับการศึกษาและการพัฒนาเด็ก การเข้าใจในพัฒนาการ ความเท่าทันอารมณ์และความต้องการของเด็กและเยาวชน ตั้งแต่เด็กปฐมวัยซึ่งถือเป็นช่วงต้นของชีวิตที่พึงได้รับการดูแลอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะเรื่องการพัฒนาสมองและเรื่องของจิตสำนึกต่อความดีงามที่จะกลายเป็นกระบวนทัศน์สำคัญของการเรียนรู้ในอีก 10 ปีข้างหน้า ดังที่ ผศ.ดร.วิวัฒน์ แต่งอักษร ผู้เชี่ยวชาญด้านประสาทวิทยาศาสตร์ เพื่อการเรียนรู้ (9 พฤศจิกายน 2549) กล่าวว่า

> *เราจะต้องมีการสร้างแรงบันดาลใจให้กับเด็กไทย เช่น เรามองในเรื่องของบุคคลสำคัญต่างๆ ที่เป็นคนดี ให้กับเด็กได้เรียนรู้ เราต้องใส่เรื่องคุณงามความดีให้กับเด็กเป็นระยะๆ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อเด็ก ทำให้เด็กรู้สึกเป็นแรงผลักดัน เกิดแรงบันดาลใจทำให้เด็กเกิดการคิด การพยายามที่จะเรียนรู้และเป็นคนดี...ปัญหาที่ผ่านมาเด็กแต่ละภาคไม่รู้จักวีรบุรุษในท้องถิ่นของตนเอง การสร้างแรงบันดาลใจจะทำให้เด็กเกิดมีภูมิคุ้มกัน*

อย่างไรก็ตามในตอนท้ายของการอภิปรายในขั้นนี้ ผู้ทรงคุณวุฒิบางท่านยังย้ำด้วยว่าการศึกษาในยุคใหม่เป็นสิ่งสำคัญ จำเป็นต้องมียุทธศาสตร์ที่หลากหลายเหมาะสมต่อแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นการศึกษายุทธศาสตร์ทางการศึกษาในต่างประเทศ เพื่อให้ทราบถึงความเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนไปในนานาประเทศ จะช่วยเป็นฐานสำหรับการเลือกรับปรับเปลี่ยนไปยุทธศาสตร์ทางการศึกษาสำหรับสังคมด้วย เช่น การมียุทธศาสตร์การสมานฉันท์ ซึ่งควรลงมีกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ตั้งแต่เด็กเล็ก หรือยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อการใช้ชีวิตพอเพียง (ดร.นพดล กรรณิการ์ และดร.อนงค์นุช ภูยานนท์, 9 พฤศจิกายน 2549) เป็นต้น

ทั้งนี้ หลังอภิปรายปจากที่ได้มีการอภิปรายถึงนิยามเกี่ยวกับ **“นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย”** ในความเข้าใจของผู้เข้าประชุมประมาณ 30-40 นาที ผู้ดำเนินการสรุปประเด็นและเข้าสู่กระบวนการสร้างภาพอนาคตในลำดับต่อไป

1.1.2 การพิจารณาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อ “นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย” (key issues)

หลังจากการระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวโน้มสำคัญๆ ที่มีผลกระทบต่อการศึกษาและเด็กและเยาวชน รวมถึงกระบวนทัศน์และเป้าหมายการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนใน 10 ปีข้างหน้า จนได้ข้อสรุปร่วมกันในเบื้องต้นไปนั้น ในขั้นตอนนี้จะเป็นการพิจารณาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อ **“นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย” (key issues)** ว่ามีประเด็นที่เกี่ยวข้องอะไรบ้าง วิธีการที่ใช้ คือการระดมความคิดและสะท้อนข้อมูลความคิดผ่านการเขียนบัตรคำ (card) คนละ 2-3 ใบ ผู้เข้าประชุมท่านใดเขียนบัตรคำเสร็จ ผู้วิจัยและผู้ช่วยจะวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่ของบัตรคำพร้อมขึ้นกระดานให้เห็นข้อมูลประเด็นสำคัญร่วมกัน ขั้นตอนนี้ใช้เวลาประมาณ 30 นาที โดยให้มีเวลาสรุปกิจกรรมในเรื่องประเด็นสำคัญ มีการตั้งคำถามหลักในบางประเด็นเพื่อให้ผู้เข้าประชุมได้แสดงความคิดอภิปรายเพิ่มเติม ขณะเดียวกันจะมีฝ่ายบันทึกข้อมูลพิมพ์ประเด็นและสาระสำคัญ เพื่อเป็นข้อมูลประกอบในขั้นตอนการเขียนภาพอนาคตต่อไป

จากกระบวนการดังกล่าว **สามารถสรุปประเด็นสำคัญที่มีผลต่อนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย** โดยเรียงลำดับความถี่ของการกล่าวถึงประเด็นสำคัญเหล่านี้ ได้ดังนี้

1) **ประเด็นเกี่ยวกับกระแสสังคม** เป็นประเด็นเกี่ยกับสภาพและบริบทของสังคมที่ผลต่อนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนไทยใน 10 ปีข้างหน้า เช่น *“กระแสโลกาภิวัตน์” “กระแสวัฒนธรรม (pop–culture) กระแสแนวคิดยุคหลังสมัยใหม่ (postmodern)” “กระแสผลักดันระบบเศรษฐกิจเสรีทุนนิยม” “การแข่งขันในสังคมโลก” “ทิศทางอาชีพที่เปลี่ยนไป” “สมรรถนะของคนไทย” “กระแสขับเคลื่อนจิตสำนึกใหม่”* เป็นต้น

2) **ประเด็นเกี่ยวกับการศึกษา และการเรียนรู้** เป็นประเด็นที่มองเรื่องของระบบการศึกษา และเรื่องการเรียนรู้ว่าคือประเด็นสำคัญที่จะมีผลต่อการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ทางการศึกษา ตลอดจนนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการศึกษาที่ตอบสนองชีวิตส่งเสริมการพัฒนาเด็กอย่างเต็มศักยภาพ การเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเด็ก ผู้ใหญ่และสังคม เช่น *“การศึกษาที่เน้นการสร้างวิธีคิดสำหรับเด็ก” “ความรู้และการประยุกต์เรื่องสมอง” “ความรู้ ความเข้าใจและทักษะในการดูแลพัฒนาเด็กของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง” “เด็กขาดเป้าหมายการศึกษาในอนาคต ไม่สามารถค้นพบตัวตน” “การเรียนรู้เพื่อชีวิต” “ความรู้ของเด็กและความรู้ของผู้ใหญ่คือการเรียนรู้ร่วมกัน” “คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียนเด็กถูกยัดเยียดมากเกินไปในเรื่องการศึกษา ขาดความเป็นตัวของตัวเอง”*

3) **ประเด็นเกี่ยวกับสื่อ และเทคโนโลยีสารสนเทศ** เป็นประเด็นที่มองว่า สื่อและเทคโนโลยีเป็นช่องทางที่จะเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ เป็นอุปกรณ์หรือเครื่องมือที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่

ดีพอๆ กับเป็นเครื่องมือทำลายเด็ก เกิดช่องว่างของการเข้าถึงสื่อ การใช้สื่ออย่างไม่รู้เท่าทันและเกิดพฤติกรรมเสพสื่ออย่างไม่พึงประสงค์ เช่น *"การใช้จุดเด่นของสื่อ (mass media) สร้างกระแสหลักเรื่องการศึกษาที่มีผลกระทบต่อสังคมมากขึ้น" "อิทธิพลของสื่อ" "การแพร่กระจายของสื่อ IT (ubiquitous society)" "การนำ ICT มาใช้โดยคำนึงถึงวัยของเด็กน้อยลง" "ช่องว่างทางดิจิตอล (digital divide) ยังคงอยู่ ?" "ICT ยิ่งมอมเมาเด็กเรื่องเสพและเซ็กส์"* เป็นต้น

4) **ประเด็นเกี่ยวกับโลกทัศน์และความเชื่อของเด็กและเยาวชน** เป็นประเด็นที่ให้ความสนใจกับส่งเสริมทัศนคติและความเชื่อที่ดีให้กับเด็กและเยาวชน โดยเฉพาะเรื่องทัศนคติต่อการเห็นคุณค่าในตนเอง และการใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่ามีจริยธรรม ดังเช่นข้อมูลที่ระบุว่า *"ทัศนคติของการเรียนรู้ทางด้านวิชาการและสังคม" "ปรัชญาและความเชื่อ" "เป้าหมายของชีวิต สู่เป้าหมายการเรียนรู้" "แรงบันดาลใจของเด็ก" "ทัศนคติและความเชื่อของวัยรุ่นยุคใหม่" "การเรียกร้องคุณธรรมจริยธรรมจากทุกภาคส่วนสังคม ซึ่งอาจส่งผลบวกหรือลบ"*

5) **ประเด็นเกี่ยวกับนโยบาย** เป็นประเด็นที่มองว่ามีส่วนสำคัญต่อการวางทิศทางและกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนา โดยเฉพาะยุทธศาสตร์ทางการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนใน 10 ปีข้างหน้า ทั้งนี้ในประเด็นเกี่ยวกับนโยบาย มีการมองถึงนโยบายของรัฐบาลในภาพรวม และนโยบายเฉพาะด้าน ตลอดจนความชัดเจนของนโยบาย และลักษณะของการดำเนินนโยบายที่เท่าทันปัญหาหรือสถานการณ์จริงทางสังคม ดังมีการสะท้อนประเด็นที่เกี่ยวข้อง เช่น *"นโยบายและการดำเนินงานทางการศึกษาทั้งในและนอกระบบของหน่วยงานหลัก" "นโยบายในการผลิตครูที่มีคุณภาพ" หรือแม้แต่ประเด็น "ความขัดแย้งระหว่างนโยบายทางด้านการศึกษาของรัฐกับการปฏิบัติของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในด้านต่างๆ"* เป็นต้น

6) **ประเด็นเกี่ยวกับสถาบันครอบครัว** เป็นประเด็นที่มองถึงความสำคัญของสถาบันครอบครัวที่มีต่อการอบรมเลี้ยงดูเด็ก และการเป็นสถาบันของการวางรากฐานชีวิตที่ดีของเด็กและเยาวชนว่า ดังที่ระบุสาระไว้ เช่น *"ความเข้มแข็งของสังคมและครอบครัว" "การตั้งความหวังของพ่อแม่ต่อเด็ก" "สถาบันครอบครัวอ่อนแอลงมาก"*

7) **ประเด็นเกี่ยวกับการพัฒนาครู** มองเรื่องของคุณภาพของครูและการพัฒนาครูให้เป็นครูมืออาชีพ เป็นผู้นำทางปัญญาของเด็ก ดังที่ว่า *"คุณภาพของครู" "การพัฒนาครูให้เป็นตัวแบบหรือ role model ของเด็กอย่างแท้จริง"*

8) **ประเด็นเกี่ยวกับศาสนาและจิตวิญญาณ** เป็นประเด็นที่มองเรื่องของศาสนาและจิตวิญญาณ โดยเฉพาะมุมมองต่อพระสงฆ์ในฐานะตัวแทนศาสนาและผู้นำทางจิตวิญญาณ เช่น *"พระ กับ คน (คุณลักษณะของพระ มีเท่ากับหรือน้อยกว่าคน)" "สงครามความเชื่อ (ศาสนาและลัทธิ)"*

9) **เทคโนโลยีเพื่อการประกอบอาชีพ** การมองถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการใช้เทคโนโลยีด้านต่างๆ เพื่อชีวิต ดังเช่น *"ในเรื่องของการประกอบอาชีพ เช่น เกษตร เปลี่ยนเป็นอุตสาหกรรม "การใช้เทคโนโลยีด้านต่างๆ ในการประกอบอาชีพ ดำเนินชีวิต"*

10) **ประเด็นเกี่ยวกับการประเมิน** ประเด็นนี้สนใจเรื่องเกณฑ์การประเมินและดัชนีชี้วัดการประเมินคุณภาพการศึกษา เช่น *"ดัชนีตัวชี้วัดของหน่วยงานวัดผลและประเมิน" "การประเมินคุณภาพการศึกษาของสมศ."*

จากประเด็นสำคัญต่างๆ ที่กล่าวมานี้ ได้มีการเสนอบนกระดานและให้ผู้เข้าประชุมร่วมกันวิพากษ์และเสนอข้อคิดเพิ่มเติม ซึ่งที่ประชุมส่วนใหญ่มองว่ากระแสของประเด็นทางสังคม และประเด็นเกี่ยวกับเรื่องการศึกษาและการเรียนรู้ ประเด็นเรื่องสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศในฐานะเครื่องมือการเรียนรู้และช่องทางในการเข้าถึงการศึกษาและวิทยาการความรู้ใหม่ ล้วนแล้วแต่เป็นประเด็นสำคัญยิ่งต่อการศึกษาไทยในอีก 10 ปีข้างหน้า

นอกจากนี้ผลการประชุมในขั้นตอนนี้ยังได้ย้ำว่า ประเด็นสำคัญของการมองอนาคตนั้นต้องหันมาพิจารณาที่เป้าหมายของการศึกษาว่า **"เป้าหมายของการสร้างคนในทศวรรษหน้า ต้องการคนแบบไหน คือมีเป้าหมายว่าสังคมหรือโลกต้องการคนเช่นไร"** นั่นคือในอีก 10 ปี ข้างหน้า สังคมหรือโลกต้องการบุคคลที่มีคุณลักษณ์เช่นใด การศึกษาก็ต้องเป็นเครื่องมือและต้องมียุทธศาสตร์การสร้างเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ที่พึงประสงค์ตามนั้นได้

ทั้งนี้ รายละเอียดของข้อมูลในขั้นตอนนี้ได้จัดทำเป็นเอกสารแจกจ่ายให้ที่ประชุม เพื่อใช้ประกอบการสร้างภาพอนาคต

ตารางที่ 16 แสดงประเด็นสำคัญที่เกี่ยวกับเด็กและเยาวชนในอีก 10 ปีข้างหน้า

เรื่อง	รายการประเด็นสำคัญ
1) กระแสสังคม	• กระแสขับเคลื่อน "จิตสำนึกใหม่" • ฉลาดสำเร็จรูป โฉดสำเร็จรูป • กระแสโลกาภิวัตน์ • pop -culture / postmodern • กระแสผลักดันระบบเศรษฐกิจเสรีทุนนิยม • การแข่งขันในสังคมโลก • ทิศทางอาชีพที่เปลี่ยนไป • สมรรถนะของคนไทย
2) การศึกษาและการเรียนรู้	• การศึกษาที่เน้นการสร้างวิธีคิดสำหรับเด็ก • ความรู้และการประยุกต์เรื่องสมอง • ความรู้ ความเข้าใจและทักษะในการดูและพัฒนาเด็กของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง • เด็กขาดเป้าหมายการศึกษาในอนาคต(ค้นหาตัวตนที่แท้จริงไม่เจอ) • การเรียนรู้ • ความรู้ของเด็กและความรู้ของผู้ใหญ่ = การเรียนรู้ร่วมกัน • คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียนเด็กถูกยัดเยียดมากเกินไป ในเรื่องการศึกษา(ขาดความเป็นตัวของตัวเอง)
3) สื่อ และเทคโนโลยีสารสนเทศ	• การใช้จุดเด่นของสื่อ (mass media) สร้างกระแสการศึกษาที่มีผลกระทบต่อสังคมมาก • การนำ ICT มาใช้โดยคำนึงถึงวัยของเด็กน้อยลง • ช่องว่างทางดิจิตอล (digital divide) ยังคงอยู่ ? • อิทธิพลของสื่อ • ICT ยิ่งมอมเมาเด็กเรื่อง "เสพ" และ "เซ็กส์" • การแพร่กระจายของสื่อ IT (ubiquitous society)

ตารางที่ 16 แสดงประเด็นสำคัญที่เกี่ยวกับเด็กและเยาวชนในอีก 10 ปีข้างหน้า (ต่อ)

เรื่อง	รายการประเด็นสำคัญ
4) โลกทัศน์และความเชื่อ	● ทัศนคติของการเรียนรู้ทางด้านวิชาการและสังคม ● ปรัชญาและความเชื่อ ● การเรียกร้องคุณธรรมจริยธรรมจากทุกภาคส่วนสังคม ซึ่งอาจส่งผลบวกหรือลบ ● เป้าหมายของชีวิต สู่เป้าหมายการเรียนรู้ ● แรงบันดาลใจของเด็ก ● ทัศนคติและความเชื่อของวัยรุ่นยุคใหม่
5) นโยบาย	● ความขัดแย้งระหว่างนโยบายทางด้านการศึกษาของรัฐ กับการปฏิบัติของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในด้านต่างๆ ● นโยบายและการดำเนินงานทางการศึกษาทั้งในและนอกระบบของหน่วยงานหลัก ● นโยบายของสถานศึกษาในการผลิตครูที่มีคุณภาพ ● นโยบายทางการศึกษาที่ชัดเจนและเข้าถึงความจริง ● ความรีบเร่งในการใช้งบประมาณเพื่อสนองนโยบาย
6) สถาบันครอบครัว	● ความเข้มแข็งของสังคมและครอบครัว ● การตั้งความหวังของพ่อแม่ต่อเด็ก ● สถาบันครอบครัวอ่อนแอลงมาก
7) การพัฒนาครู	● คุณภาพของครู ● การพัฒนาครูให้เป็น role model ของเด็กอย่างแท้จริง
8) ศาสนาและจิตวิญญาณ	● พระ < คน (คุณลักษณะของพระ มีเท่ากับหรือน้อยกว่าคน) ● สงครามความเชื่อ (ศาสนาและลัทธิ)
9) เทคโนโลยีเพื่อชีวิต	● ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี (การประกอบอาชีพ เช่น เกษตร เปลี่ยนเป็นอุตสาหกรรม) ● การใช้เทคโนโลยีด้านต่างๆ ในการประกอบอาชีพ ดำเนินชีวิต
10) การประเมิน	● ดัชนีตัวชี้วัดของหน่วยงานวัดผลและประเมิน

1.1.3 การระบุแรงผลักดันและกระแสขับเคลื่อนหลัก (driving force)

เมื่อได้ผลการระดมความคิดในด้านประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยแล้ว ขั้นตอนต่อมาได้เสนอให้ผู้เข้าร่วมประชุมร่วมกันพิจารณาถึงแนวโน้มแรงผลักดันและกระแสขับเคลื่อนหลัก (driving force) ที่คาดว่าจะเป็นตัวขับเคลื่อนและมีผลกระทบต่อนโยบายและยุทธศาสตร์การศึกษาใน 10 ปีข้างหน้า โดยให้ผู้เข้าประชุมแสดงความคิดเห็นผ่านการเขียนบัตรคำ (card) ทั้งนี้กำหนดให้แต่ละคนเขียนบัตรคำคนละ 2-3 ใบ และนำเสนอบนกระดานและให้ที่ประชุมได้ร่วมอภิปรายเพิ่มเติม ซึ่งผลปรากฏว่ามีกระแสที่เป็นแรงขับเคลื่อนหลักอยู่หลายกระแส จำแนกโดยเรียงตามลำดับความถี่ของหมวดหมู่ข้อมูลได้ดังนี้

1) **กระแสนโยบายที่เกี่ยวข้อง** ได้แก่ *"ผู้นำที่มีกุศโลบายในการทำให้นโยบายมีประสิทธิภาพประสิทธิผลจริง" "นโยบายของผู้นำสวนทางกับผู้ปฏิบัติระดับล่าง" "นโยบายระยะยาวถูกยกเลิก" "Roadmap อาชีพ 10 ปีในอนาคต" "การจัดสรรงบประมาณของรัฐ" "OLOC Project (One Laptop One Child)" "กระทรวงศึกษาธิการควรจะให้เด็กได้มีส่วนร่วมในการเสนอความเห็นใดๆ อันจะมี*

ผลกระทบต่อเด็ก" "การปรับเปลี่ยนระบบ Entrance" "นโยบายและมาตรการที่เป็นจริงของภาครัฐที่จะแก้ไขช่องว่างในการเข้าถึง ICT"

2) **กระแสการพัฒนาจิตและจริยธรรม** ได้แก่ *"จัดกระบวนการศึกษาที่เน้นการแบ่งปันมากกว่าแข่ง+แบ่ง" "ความเข้าใจเรื่องจิตและความสุข" "สร้างค่านิยมถึงประสงค์ เช่น แบบอย่างของบุคคลในใจของคนกลุ่มต่างๆ" "กระบวนการพัฒนาคนให้เป็นพระ และสร้างความเข้าใจระหว่างคนกับพระ" "สภาพปัจเจกนิยมสุดขั้วทำลายทั้งศาสนา ครอบครัว ค่านิยมเด็ก" "การจุติของศาสดาทางการศึกษา"*

3) **สภาวการณ์โลก** ได้แก่ *"กระแส K-pop J-pop Fever แล้วความเป็นไทยของเด็กไทย?" "มิติของวิกฤตและความขาดแคลน" "ปัญหาพลังงาน" "ข้อตกลง WTO & FTAs" "มหันตภัยธรรมชาติช่วยสร้างสำนึกใหม่ทั้งสังคม" "ความสามารถในการแข่งขันของประเทศ"*

4) **ความเคลื่อนไหวด้านการศึกษาในกระแสโลก** ได้แก่ *"ความก้าวหน้าทางการศึกษาของประเทศเพื่อนบ้าน" " การประกันคุณภาพการศึกษา" "การแข่งขันของสถาบันการศึกษา (การจัดอันดับทั้งในและนอกประเทศ)" "ทักษะและความรู้ทางด้าน IT ที่กลายเป็น common skill" "คุณภาพของคนไทย และผลผลิตจากการศึกษาทุกระดับ"*

5) **กระแสเศรษฐกิจพอเพียง** ได้แก่ *"เศรษฐกิจพอเพียงและชุมชนสัปปายะ" "กระแสแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่มีต่อนโยบายทางการศึกษา" "นโยบายภาครัฐที่เน้นเศรษฐกิจพอเพียงทุกภาคทุกส่วน"*

6) **เศรษฐกิจทุนนิยม** ได้แก่ *"แรงขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจที่มีต่อการศึกษาในด้านความคุ้มค่ามากกว่าคุ้มทุน" "การครอบงำทางความคิดของเศรษฐกิจเสรีนิยม"*

7) **แรงขับทางการเมือง** ได้แก่ *"การปฏิรูประบบการเมือง" "การปฏิรูปการเมืองล้มเหลว" "คอรัปชั่นหนักขึ้นทำลายความพยายามพัฒนาการศึกษา"*

8) **การศึกษาและการเรียนรู้ในบริบทไทย** ได้แก่ *"ทฤษฎีการเรียนรู้ของตะวันออก ทฤษฎีตะวันตก และทฤษฎีไทย" "ควรสอนปฏิบัติมากกว่าทฤษฎีเพราะในชีวิตจริงเด็กต้องใช้มากกว่า" "การมีส่วนร่วมของเด็ก เยาวชน ครอบครัว"*

9) **บุคลากรทางการศึกษา** ได้แก่ *"คุณค่าของครูในทัศนคติของเด็กไทยต่ำลง" "ยกคุณค่าวิชาชีพครู ทั้งทางด้านทัศนคติและเศรษฐกิจ"*

10) **กลไกสร้างแรงจูงใจ** ได้แก่ *"แรงเสริม แรงจูงใจ รางวัล ยกย่องครู" "ความอยู่รอดของคนในระบบการศึกษา"*

11) **กระแสการวัดและการประเมิน** ได้แก่ *"ปรับเกณฑ์การวัดและประเมินผล เช่น ใช้ความดีตามสภาพจริง นำความรู้ความสามารถด้านต่างๆ" "เปลี่ยนระบบและวิธีการประเมินผลการศึกษา"*

12) **กระแสอิทธิพลของสื่อ** ได้แก่ *"ปฏิรูปค่านิยมสื่อ การเสพ-การรับสื่อ" "ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี"*

จากประเด็นข้อมูลด้านแรงขับเคลื่อนที่กล่าวมานี้ เมื่อพิจารณาข้อมูลของแรงขับเคลื่อน (driving force) เหล่านี้ จะเห็นได้ว่า **มีแรงขับที่เกิดขึ้นจากกระแสปัจจัยภายนอก และบริบทาง**

สังคม เช่น กระแสนโยบายที่เกี่ยวข้อง สภาวการณ์โลก กระแสเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจทุนนิยม แรงขับทางการเมือง ความเคลื่อนไหวด้านการศึกษาในกระแสโลก กระแสอิทธิพลของสื่อ เป็นต้น กับ **แรงขับจากกระแสปัจจัยภายในตัวระบบการศึกษาไทย**เอง เช่น กระแสการศึกษาและการเรียนรู้ในบริบทไทย บุคลากรทางการศึกษา กลไกสร้างแรงจูงใจ กระแสการวัดและการประเมิน เป็นต้น ซึ่งบรรดาแรงขับเหล่านี้ มีลักษณะที่เป็นทั้งแรงขับเชิงบวก เช่น *"ผู้นำที่มีกุศโลบายในการทำให้นโยบายมีประสิทธิภาพประสิทธิผลจริง" "นโยบายภาครัฐที่เน้นเศรษฐกิจพอเพียงทุกภาคทุกส่วน" " การประกันคุณภาพการศึกษา" "เปลี่ยนระบบและวิธีการประเมินผลทางการศึกษา"* และแรงขับเชิงลบ เช่น *"กระแส K-pop J-pop Fever" "คุณค่าของครูในทัศนคติของเด็กไทยต่ำลง" "ความอยู่รอดของคนในระบบการศึกษา"* เป็นต้น

ทั้งนี้ในบรรดาแรงขับเคลื่อนที่กล่าวนี้ มีประเด็นน่าสังเกตที่ว่า **กระแสจากปัจจัยภายนอกดูจะเป็นแรงขับสำคัญที่ไม่เพียงมีผลต่อแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อการศึกษามากกว่าแรงขับจากกระแสของระบบการศึกษาเอง** ดังเช่น แรงขับของกระแสนโยบาย กระแสจริยธรรม และสถานการณ์ความเคลื่อนไหวของโลกที่ดูจะถูกพิจารณาร่วมกันว่ามีความสำคัญต่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ รวมถึงการวางนโยบาย การกำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์การศึกษา

อย่างไรก็ตาม ผลการระดมความคิดเห็นในด้านแนวโน้มแรงผลักดันและกระแสขับเคลื่อนหลัก (driving force) ดังกล่าวนี้ได้มีการสรุปและรายงานผลต่อที่ประชุมในเบื้องต้นว่า มีกระแสผลักดันหลากหลายกระแสที่จะส่งกระทบต่อสังคมอนาคตทั้งทางบวกและทางลบได้ โดยประเด็นเหล่านี้จึงเป็นข้อมูลที่จะเก็บไว้สำหรับการพิจารณาระดมความคิดเห็นในการสร้างภาพอนาคต ซึ่งได้มีการพิมพ์เป็นเอกสารให้แก่ผู้เข้าประชุมเพื่อประกอบดำเนินการในขั้นตอนต่อไป

1.1.4 การพิจารณาความไม่แน่นอน (uncertainties)

หลังจากที่ประชุมได้ระบุประเด็นสำคัญ กระแสขับเคลื่อนแรงผลักดันดังที่กล่าวไปข้างต้นแล้ว ลำดับต่อมาได้มีการพิจารณาเกี่ยวกับประเด็นความไม่แน่นอน (uncertainties) ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นหรือเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการเรียนรู้ในอีก 10 ปีข้างหน้าที่สามารถผลิกผันทิศทางหรือมีแนวโน้มต่างๆ ที่กระทบต่อนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนไทยในอนาคต โดยให้ที่ประชุมได้แสดงความคิดผ่านการเขียนบัตรคำคนละประมาณ 2-3 ใบ พร้อมกับเสนอบนกระดาน หลังจากนั้นผู้วิจัยและคณะได้จัดหมวดหมู่และปรับแต่งถ้อยความให้สื่อความหมายชัดเจน และลงรหัสเลขหมายข้อมูล โดยสรุปประเด็นความไม่แน่นอนต่างๆ ที่อาจขึ้นได้ ซึ่งเรียงตามรหัสดังนี้

(1) การเปลี่ยนสภาพภูมิอากาศโลก

(2) วิกฤตสิ่งแวดล้อมโลก ปัญหาสภาวะโลกร้อนและผลกระทบ

(3) วิกฤตภัยธรรมชาติ (แผ่นดินไหว น้ำท่วมโลก อาหารขาดแคลน เชื้อโรค ฯลฯ)

(4) พิบัติภัยทางธรรมชาติและวิกฤตการณ์คุณธรรม

(5) น้ำมันหมด

(6) โรคระบาดครั้งใหญ่

(7) น้ำท่วมโลก

(8) องค์กรโลกบาล

(9) ยุคแห่งการพึ่งพิง

(10) สงครามศาสนา

(11) สงครามความเชื่อ

(12) การเปลี่ยนแปลงขั้วอำนาจของโลก (cold war2)

(13) กระแสความเป็นประชาธิปไตย และความมีวินัยของประชาชนแต่ละกลุ่มความคิดจนไม่สามารถประนีประนอมได้

(14) กระแสอนุรักษ์นิยม

(15) เศรษฐกิจสลับขั้วสุดโต่ง เสรีนิยม VS พอเพียง (ไม่มีความสมดุล)

(16) เศรษฐกิจพอเพียงพัฒนาสู่เศรษฐกิจกระแสหลัก

(17) ย้ายเมืองหลวง relocate เมืองหลักทางเศรษฐกิจ

(18) ระบบสื่อถูกอำนาจมืดครอบงำ

(19) ความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์

(20) การล่มสลายของวัฒนธรรมท้องถิ่น

(21) การย้อนกลับของวัฒนธรรม

(22) เกิด " coyote culture" หรือวัฒนธรรมโคโยตี้

(23) การผลิตมนุษย์พันธุ์ใหม่ /ความก้าวหน้ามนุษย์หุ่นยนต์

(24) มนุษย์สนใจตนเองมากกว่าสังคมส่วนรวม

(25) ไทยเป็นแชมป์บอลโลก

(26) เด็กไทยส่วนใหญ่เสพติดสารพัด

(27) เด็กส่วนใหญ่เก่งกว่าครู

(28) ผู้ปกครองส่วนใหญ่กลัวการศึกษาไทยในระบบ

(29) ม็อบผู้ปกครอง

(30) ระบบการศึกษาไทยผลิตเด็กอัจฉริยะได้ 60,000 คน

(31) นักวิทยาศาสตร์ไทยได้รับรางวัลโนเบลสาขาเทคโนโลยีชีวภาพ

(32) การศึกษาแบบ "มวยวัด"

(33) นโยบายของผู้นำทางการศึกษา

(34) ปรัชญาและความเชื่อของนักการศึกษา

(35) ระบบการศึกษาไทยและกระทรวงถูกคว่ำบาตร

(36) ยกเลิกกระทรวงศึกษาธิการ

(37) พระเป็นนายกรัฐมนตรี ชีเป็นรัฐมนตรีการศึกษา

(38) เกิดองค์กรมหาชน takeover การบริหารการจัดการการศึกษาจาก ศธ.

(39) ค่านิยม ตัวชี้วัดเปลี่ยนไป เช่น ความดีความสงบสุขเป็นตัวนำ ความร่ำรวยเป็นตัวตาม

(40) การเปลี่ยนแปลงของสถาบันสำคัญ

(41) การเปลี่ยนรัฐบาล การเปลี่ยนนโยบาย

(42) ประเทศไทยแบ่งแยกเป็นเขตปกครองพิเศษหลายพื้นที่

(43) มีการดำเนินคดีกับรัฐมนตรีที่ดำเนินนโยบายผิดพลาด

จากประเด็นความไม่แน่นอนใน 43 ประเด็นที่กล่าวนี้ จะเห็นได้ว่าเมื่อจำแนกเป็นกลุ่มความไม่แน่นอนจะพบประเด็นที่ชี้ให้เห็นความไม่แน่นอนใน 9 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มความไม่แน่นอนที่เกี่ยวข้องกับด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร ด้านความร่วมมือในกระแสโลก ความขัดแย้งระหว่างประเทศ ด้านกระบวนทัศน์ทางเศรษฐกิจ ด้านสื่อและความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ด้านพลวัตรทางวัฒนธรรม ความไม่แน่นอนเกี่ยวกับคนยุคใหม่ ด้านระบบการศึกษาและนโยบาย และด้านการเมืองการปกครอง

ตารางที่ 17 สรุปกลุ่มความไม่แน่นอน 9 ด้าน

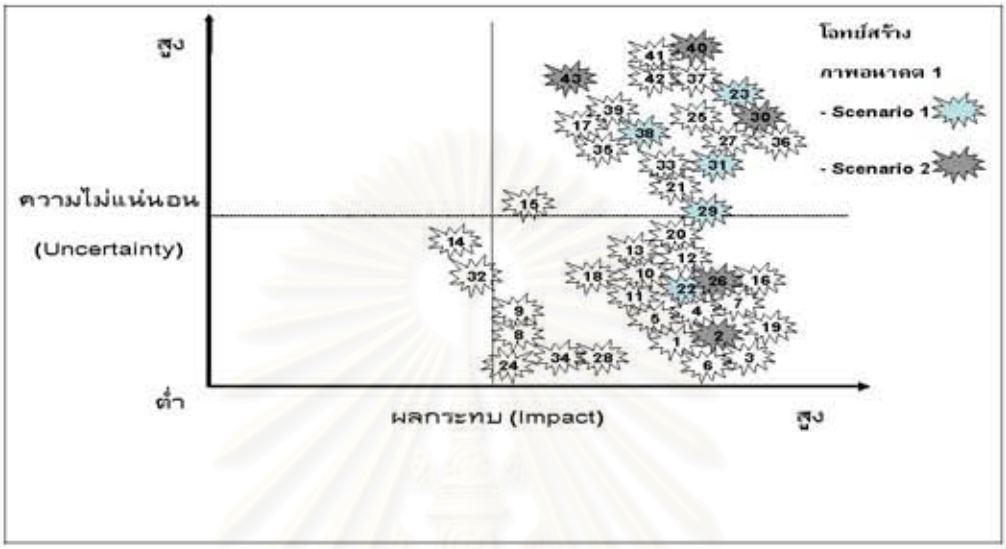
- ***เรื่องความไม่แน่นอนเกี่ยวข้องกับด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร*** *ได้แก่ ประเด็น"การเปลี่ยนสภาพภูมิอากาศโลก" "วิกฤตสิ่งแวดล้อมโลก ปัญหาสภาวะโลกร้อนและผลกระทบ" " วิกฤตภัยธรรมชาติ (แผ่นดินไหว น้ำท่วมโลก อาหารขาดแคลน เชื้อโรค ฯลฯ)" " พิบัติภัยทางธรรมชาติและวิกฤตการณ์คุณธรรม" "น้ำมันหมด" "โรคระบาดครั้งใหญ่ น้ำท่วมโลก"*
- ***ด้านความร่วมมือในกระแสโลก*** *ได้แก่ ประเด็น "องค์กรโลกบาล" "ยุคแห่งการพึ่งพิง"*
- ***ความขัดแย้งระหว่างประเทศ*** *ได้แก่ ประเด็น "สงครามศาสนา""สงครามความเชื่อ" "การเปลี่ยนแปลงขั้วอำนาจของโลก (cold war2)" "กระแสความเป็นประชาธิปไตย และความมีวินัยของประชาชนแต่ละกลุ่มจนไม่สามารถประนีประนอมได้""กระแสอนุรักษ์นิยม"*
- ***ด้านกระบวนทัศน์ทางเศรษฐกิจ*** *ได้แก่ ประเด็น "เศรษฐกิจสลับขั้วสุดโต่ง เสรีนิยม VS พอเพียง (ไม่มีความสมดุล)" "เศรษฐกิจพอเพียงพัฒนาสู่เศรษฐกิจกระแสหลัก" "ย้ายเมืองหลวง relocate เมืองหลักทางเศรษฐกิจ"*
- ***ด้านสื่อและความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์*** *ได้แก่ ประเด็น "ระบบสื่อถูกอำนาจมืดครอบงำ" "ความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์"*
- ***ด้านพลวัตรทางวัฒนธรรม*** *ได้แก่ ประเด็น "การล่มสลายของวัฒนธรรมท้องถิ่น" "การย้อนกลับของวัฒนธรรม" "เกิด coyote culture หรือวัฒนธรรมโคโยตี้"*
- ***ความไม่แน่นอนเกี่ยวกับคนยุคใหม่*** *ได้แก่ ประเด็น "การผลิตมนุษย์พันธุ์ใหม่ /ความก้าวหน้ามนุษย์หุ่นยนต์" "มนุษย์สนใจตนเองมากกว่าสังคมส่วนรวม" "ไทยเป็นแชมป์บอลโลก" "เด็กไทยส่วนใหญ่เสพติดสารพัด" "เด็กส่วนใหญ่เก่งกว่าครู" "ผู้ปกครองส่วนใหญ่กลัวการศึกษาไทยในระบบ" "ม็อบผู้ปกครอง" "ระบบการศึกษาไทยผลิตเด็กอัจฉริยะได้ 60,000 คน" "นักวิทยาศาสตร์ไทยได้รับรางวัลโนเบลสาขาเทคโนโลยีชีวภาพ"*
- ***ด้านระบบการศึกษาและนโยบาย*** *ได้แก่ ประเด็น "การศึกษาแบบมวยวัด" "นโยบายของผู้นำทางการศึกษา" "ปรัชญาและความเชื่อของนักการศึกษา" "ระบบการศึกษาไทยและกระทรวงถูกคว่ำบาตร" "ยกเลิกกระทรวงศึกษาธิการ" "พระเป็นนายกรัฐมนตรี ซีเป็นรัฐมนตรีการศึกษา" "เกิดองค์กรมหาชน takeover การบริหารการจัดการการศึกษาจาก ศธ." "ค่านิยม ตัวชี้วัดเปลี่ยนไป เช่น ความดีความสงบสุขเป็นตัวนำ ความร่ำรวยเป็นตัวตาม"*
- ***ด้านการเมืองการปกครอง*** *ได้แก่ ประเด็น "การเปลี่ยนแปลงของสถาบันสำคัญ" "การเปลี่ยนรัฐบาล การเปลี่ยนนโยบาย" "ประเทศไทยแบ่งแยกเป็นเขตปกครองพิเศษหลายพื้นที่" "มีการดำเนินคดีกับรัฐมนตรีที่ดำเนินนโยบายผิดพลาด"*

ทั้งนี้ได้มีการพิมพ์เป็นเอกสารแจกจ่ายผู้เข้าประชุม เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการการจัดลำดับความไม่แน่นอนในขั้นตอนต่อไป

1.1.5 การจัดลำดับความไม่แน่นอน (degree of uncertainties)

เมื่อที่ประชุมได้พิจารณาถึงความไม่แน่นอนใน 43 ประเด็นแล้ว ขั้นตอนนี้จึงเน้นระดมความคิดเพื่อระบุและจัดลำดับความไม่แน่นอนในอนาคตที่จะเกิด สรุปได้ดังแผนผังต่อไปนี้

ตารางที่ 18 การจัดลำดับความไม่แน่นอน

จากแผนภูมิดังกล่าว จะเห็นว่า ผู้เข้าประชุมส่วนมากเห็นว่า **ประเด็นที่มีความไม่แน่นอนต่ำแต่มีผลกระทบสูง หรืออีกนัยคือมีโอกาสเกิดขึ้นได้มากและมีผลกระทบมาก** ได้แก่ ชุดประเด็นเกี่ยวกับวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อม เช่น *"การเปลี่ยนสภาพภูมิอากาศโลก (1)" "วิกฤตสิ่งแวดล้อมโลก ปัญหาสภาวะโลกร้อนและผลกระทบ (2)" "วิกฤตภัยธรรมชาติ (แผ่นดินไหว น้ำท่วมโลก อาหารขาดแคลน เชื้อโรค ฯลฯ) (3)" "พิบัติภัยทางธรรมชาติและวิกฤตการณ์คุณธรรม (4)" "น้ำมันหมด (5)" "โรคระบาดครั้งใหญ่ (6)" "น้ำท่วมโลก (7)" "สงครามศาสนา (10) " "สงครามความเชื่อ (11)" "การเปลี่ยนแปลงขั้วอำนาจของโลก (cold war2) (12)" "กระแสความเป็นประชาธิปไตย และความมีวินัยของประชาชนแต่ละกลุ่มความคิด จนไม่สามารถประนีประนอมได้ (13)" "เศรษฐกิจพอเพียงพัฒนาสู่เศรษฐกิจกระแสหลัก (16)" "การล่มสลายของวัฒนธรรมท้องถิ่น (20)" "เกิด coyote culture หรือวัฒนธรรมโคโยตี้ (22)" "เด็กไทยส่วนใหญ่เสพติดสารพัด (26)"* เป็นต้น

ส่วนประเด็นความไม่แน่นอนค่อนข้างสูงและมีผลกระทบสูง หรือมีโอกาสเกิดขึ้นได้น้อยแต่เกิดขึ้นจะมีผลกระทบมาก ได้แก่ *"ย้ายเมืองหลวง relocate เมืองหลักทางเศรษฐกิจ (17)" "การผลิตมนุษย์พันธุ์ใหม่ /ความก้าวหน้ามนุษย์หุ่นยนต์ (23)" "ระบบการศึกษาไทยผลิตเด็กอัจฉริยะได้ 60,000 คน (30)" "ระบบการศึกษาไทยและกระทรวงถูกคว่ำบาตร (35)" "ยกเลิกกระทรวงศึกษาธิการ (36)" "พระเป็นนายกรัฐมนตรี ชีเป็นรัฐมนตรีการศึกษา (37)" "เกิดองค์กรมหาชนมา takeover การบริหารการจัดการการศึกษาจากกระทรวงศึกษาธิการ (38)" "ค่านิยม ตัวชี้วัดเปลี่ยนไป เช่น ความดี ความสงบสุขเป็นตัวนำ ความร่ำรวยเป็นตัวตาม (39)" "การเปลี่ยนแปลงของสถาบันสำคัญ (40)" "การเปลี่ยนรัฐบาล การเปลี่ยนนโยบาย (41)" "ประเทศไทยแบ่งแยกเป็นเขตปกครองพิเศษหลายพื้นที่ (42)" "มีการดำเนินคดีกับรัฐมนตรีที่ดำเนินนโยบายผิดพลาด (43)"*

นอกจากนี้ยังพบว่า**มีประเด็นที่มีความไม่แน่นอนต่ำ คือมีโอกาสเกิดขึ้นมาก แต่มีผลกระทบไม่มาก** ได้แก่ *"องค์กรโลกบาล (8)" "ยุคแห่งการพึ่งพิง (9)" "กระแสอนุรักษ์นิยม (14)" " มนุษย์สนใจตนเองมากกว่า (24)" "สังคมส่วนรวม ผู้ปกครองส่วนใหญ่กลัวการศึกษาไทยในระบบ (28)" "การศึกษาแบบมวยวัด (32)" "ปรัชญาและความเชื่อของนักการศึกษา (34)"*

สิ่งที่น่าสังเกตในขั้นตอนนี้ คือ ประเด็นความไม่แน่นอนที่เกิดขึ้นนั้นค่อนข้างสะท้อนภาพความไม่แน่นอนเชิงลบโดยส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามหลังจากจัดลำดับความไม่แน่นอนดังที่ปรากฏข้างต้นแล้ว ผู้วิจัยได้เลือกประเด็นความไม่แน่นอนจากตารางจัดอันดับ โดยเน้นความหลากหลายของประเด็น ลักษณะสุดโต่งของประเด็นที่มีโอกาสจะเกิดขึ้นได้มากหรือน้อย ประเด็นเชิงบวกและเชิงลบ โดยเน้นให้แต่ละกลุ่มมีความคละกันในเชิงประเด็น เช่น *"นักวิทยาศาสตร์ไทยได้รางวัลโนเบลสาขาเทคโนโลยีชีวภาพ (31) [ประเด็นเชิงบวก-ผู้วิจัย] "เกิดวัฒนธรรมโคโยตี้ (22)" [ประเด็นเชิงลบ-ผู้วิจัย] "ความก้าวหน้ามนุษย์หุ่นยนต์ (23)" [ประเด็นที่มีลักษณะสุดโต่ง-ผู้วิจัย]* เป็นต้น

หลังจัดกลุ่มหมวดหมู่ของประเด็นความไม่แน่นอนแบ่งเป็น 2 กลุ่ม โดยแต่ละกลุ่มมีประเด็นความไม่แน่นอน 4 ประเด็น ผู้วิจัยร่วมกับคณะที่ปรึกษาช่วยกันพิจารณาความเหมาะสมของประเด็นดังกล่าว เพื่อเป็นโจทย์ในการสร้างและเขียนภาพอนาคตในกลุ่มย่อยต่อไป ซึ่งสรุปได้ดังตารางนี้

ตารางที่ 19 แสดงประเด็นความไม่แน่นอนที่จะเป็นโจทย์ในการจัดทำภาพอนาคต

กลุ่ม 1	กลุ่ม 2
● นักวิทยาศาสตร์ไทยได้รางวัลโนเบลสาขาเทคโนโลยีชีวภาพ (31) ● เกิดวัฒนธรรมโคโยตี้ (22) ● ม็อบผู้ปกครอง (29) ● องค์กรมหาชน takeover การบริหารจัดการการศึกษาจากกระทรวงศึกษาธิการ (38) ● ความก้าวหน้ามนุษย์หุ่นยนต์ (23)	● ระบบการศึกษาไทยผลิตเด็กอัจฉริยะได้ 60,000 คน (30) ● เด็กไทยส่วนใหญ่เสพติดสารพัด (26) ● วิกฤตสิ่งแวดล้อมโลก (2) ● การเปลี่ยนแปลงของสถาบันสำคัญ (40) ● การดำเนินคดีกับรัฐมนตรีที่ดำเนินนโยบายผิดพลาด (43)

1.1.6 การจัดทำภาพอนาคต (scenario planning)

ในการเขียนภาพอนาคตได้แบ่งสมาชิกเป็น 2 กลุ่ม มีขนาดกลุ่มจำนวน 8-10 คน โดยกำหนดให้แต่ละกลุ่มมีประธาน เลขานุการทำหน้าที่ดำเนินการและบันทึกข้อมูล และเตรียมผู้นำเสนอผลงานกลุ่ม โดยมีวิทยากรประจำกลุ่มคอยดูแลและอำนวยกระบวนการระดมความคิด โดยแต่ละกลุ่มพิจารณาประเด็นสำคัญ แรงผลัก (driving forces) และความไม่แน่นอนที่เป็นโจทย์ของแต่ละกลุ่มว่า จะมีผลกระทบต่อการศึกษา เด็กและเยาวชน พร้อมกับสร้างโครงเรื่องของเหตุการณ์ต่างๆ ของสังคมในอีก 10 ปีข้างหน้า และเสนอยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนไทยตามตรรกะของแต่ละกลุ่ม โดยมีกระบวนการจัดทำภาพอนาคต ดังนี้

1) **การสร้างโครงเรื่องภาพอนาคต (plot) หรือการกำหนดกรอบและระยะเวลาลำดับการเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ (time line of events)** : แต่ละกลุ่มจะสร้างโครงเรื่องภาพอนาคตจากประเด็นความไม่แน่นอน โดยวางกรอบเหตุการณ์และระยะเวลาไว้โดยคร่าวๆ ไว้ในระยะเวลา 10 ปี ดังตัวอย่างตารางนี้

ตารางที่ 20 ตัวอย่างการสร้างเรื่องและลำดับเหตุการณ์ภาพอนาคต

ปี 2549/50 – 2560	สถานการณ์ใน 10 ปี
ปีพ.ศ. 2549	ปัจจุบันเด็กไทย สังคมไทย หรือการศึกษาไทยเป็นอย่างไร?
ปี.....	เกิดเหตุการณ์อะไร? ส่งผลกระทบอย่างไร?
ปี.....	....
ปี.....	....
ปีพ.ศ.2560.....	....จบภาพอนาคต

2) **ภาพอนาคต (scenario)** : ทุกกลุ่มจะนำกรอบของระยะเวลาการเกิดเหตุการณ์ที่ในแต่ละกลุ่มได้ร่างและผูกเรื่องขึ้นนั้นมาเรียงร้อยเป็นภาพอนาคต

3) **การวางยุทธศาสตร์ (strategies) ไปสู่ภาพอนาคต** : หลังจากได้ภาพอนาคตแล้ว ทุกกลุ่มพิจารณาร่วมกันว่าจะวางยุทธศาสตร์ใด เพื่อรับมือกับภาพอนาคตที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์

ทั้งนี้ ภายใต้กระบวนการดังกล่าว ผู้วิจัยได้ให้เวลาในการดำเนินการระดมความคิดและจัดทำภาพอนาคตโดยประมาณ 3 ชั่วโมง และให้เวลานำเสนอผลงานอีก 20-30 นาที โดยเฉลี่ยกลุ่มละ 10-15 นาที และเผื่อเวลาสำหรับการอภิปราย ซึ่งจากแนวทางข้างต้นสามารถสรุปผลการดำเนินการสร้างโครงเรื่องเหตุการณ์ของภาพอนาคตแต่ละกลุ่มได้ดังนี้

1.1.6.1 ผลการระดมความคิดกลุ่มที่ 1 : “สังคมขายร่าง สร้างตัว”

ในกลุ่มที่ 1 มีผู้ร่วมระดมความคิดประกอบไปด้วยสมาชิกชาย-หญิงจากสหสาขาวิชา โดยเป็นนักอนาคตศึกษา นักวิชาการ นักนโยบาย ผู้ปกครอง และนักศึกษา จำนวนสมาชิก 7 คน

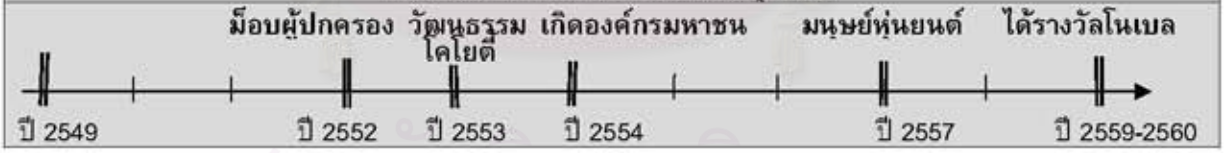
ทั้งนี้ ในกระบวนการระดมความคิดกลุ่มที่ 1 ได้มีประเด็นความไม่แน่นอนเพื่อสร้างภาพอนาคตใน 4 ประเด็นได้แก่เรื่อง *“นักวิทยาศาสตร์ไทยได้รางวัลโนเบลสาขาเทคโนโลยีชีวภาพ (31)” “เกิดวัฒนธรรมโคโยตี้ (22)” “ม็อบผู้ปกครอง (29)” “องค์กรมหาชนมา takeover การบริหารจัดการการศึกษาจากกระทรวงศึกษาธิการ (38)” “ความก้าวหน้ามนุษย์หุ่นยนต์ (23)”* โดยได้มีการพิจารณาปัจจัยปัญหาและผลกระทบที่เกี่ยวข้องของความไม่แน่นอน เพื่อเป็นประเด็นสำหรับสร้างโครงเรื่องตามกระบวนการ ดังนี้

1) การสร้างโครงเรื่องภาพอนาคต (plot) กลุ่มที่ 1 ได้สร้างโครงเรื่องภายใต้ความไม่แน่นอนได้ดังตารางนี้

ตารางที่ 21 แสดงโครงเรื่องภาพอนาคตกลุ่มที่ 1 : “สังคมขายร่าง สร้างตัว”

กรอบเหตุการณ์ในอนาคต
ปี 2552 ม็อบผู้ปกครอง • ปัจจุบันเกิด**ม็อบผู้ปกครอง**ขึ้นแสดงให้เห็นว่า ผู้ปกครองไม่ใช่เป็นผู้ยอมเดินตามฝ่ายเดียว หากกระทรวงศึกษาธิการไม่เปลี่ยน อะไรจะเกิดขึ้น • การเรียนพิเศษอย่างเกินพอดี ระบบการสอบเข้าโรงเรียนดังๆ ทำร้ายผู้ปกครองให้ส่งเด็กเรียนพิเศษ • มีเครือข่ายย่อยของผู้ปกครองตามโรงเรียน ต่อไปอาจมีการรวมกลุ่มใหญ่มากขึ้น ซึ่งอาจรวมตัวได้จาก internet • ม็อบที่เกิดขึ้น แสดงให้เห็นความไม่ยุติธรรมในระบบการศึกษา, หวังผลประโยชน์จากเด็กเนื่องจากลูกเสียเปรียบ **แง่ดี** – ผลักดันผู้บริหารของโรงเรียน กระทรวง ทำให้ผู้ปกครอง เด็ก โรงเรียนทำงานร่วมกัน **แง่ร้าย** ทำให้เห็นแต่ผลประโยชน์ตนเอง และไม่ยอมรับกติกากลาง • เกิดผลกระทบต่อเด็ก 2 กลุ่ม **กลุ่มระดับล่าง** เด็กเข้าโรงเรียนไม่ได้, **กลุ่มระดับกลาง** ไม่สามารถส่งลูกเข้าโรงเรียนดังๆ โรงเรียนอินเตอร์ได้

ตารางที่ 21 แสดงโครงเรื่องภาพอนาคตกลุ่มที่ 1 : "สังคมขายร่าง สร้างตัว" (ต่อ)

กรอบเหตุการณ์ในอนาคต
ปี 2553 Coyote Culture • มองด้านบวกอาจเป็นการศึกษาทางเลือกหนึ่งได้ มีแนวโน้มจะเกิด Coyote Academy พัฒนาในเชิงเศรษฐกิจ แต่ทัศนคติยังไม่เปลี่ยนไป เพราะยังหากินในทางเดิม – เชื่อมถึงการพัฒนาครู ปลูกฝังให้คิดได้ว่าควร/ไม่ควร • อาจเป็นแรงบันดาลใจให้เด็ก creative – เช่น กลุ่ม B-boy มีเครือข่ายทั่วโลก • ด้านลบ พวกบริโภคนิยม (เด็กนักศึกษา) เป้าหมายคือ ได้เงิน • ** trend การไม่เอาวิชาการ ได้ดังค์ไว ** นำไปสู่ปัญหาการแตกแยกของครอบครัวรุนแรงมากขึ้น – อาจมีผลกระทบในเชิงสังคม การเข้าไปทำลายวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น
ปี 2554 เกิดองค์กรมหาชน • องค์กรมหาชน หรือ เกิดกลุ่มกระทรวงศึกษาธิการที่ฟอร์มขึ้นใหม่ (ไม่ใช่เหล้าเก่าในขวดใหม่) บริหารจัดการแบบใหม่ ออกนอกระบบราชการเดิมๆ **คำถาม** เกิดด้านบวกและลบอย่างไร • อนาคตอาจมีหน่วยงานกลางเป็น facilitator ไม่เป็นผู้ชี้นิว และจะทำอย่างไรให้หน่วยย่อยๆ มีอำนาจ ปัจจุบันอุดมศึกษามีการจัดให้บริหารตัวเองอยู่แล้ว(ออกนอกระบบ) และให้โรงเรียนมีอิสระในการจัดการตัวเอง ส่วนเขตพื้นที่การศึกษา ทำอย่างไรจะให้มีอำนาจหรือสร้างขีดความสามารถของเขตพื้นที่ให้สูงสุด อันหมายถึงการต้องเปลี่ยนวิธีคิดในการบริหารจัดการ
ปี 2554 เกิดองค์กรมหาชน (ต่อ) • คุณภาพทุกด้านของการศึกษาลดลงหากมีวัฒนธรรม sub-contract ที่มากขึ้น – อาจต้องเซ็ตระบบใหม่ เช่น การให้รางวัล การทำตำแหน่งทางวิชาการให้ได้ค่าตอบแทนที่มากขึ้น แต่คุณภาพวิชาการไม่มีความหมาย • การกระจายอำนาจที่ไม่มองคุณภาพของคนอาจเกิดปัญหามากขึ้น ปัญหาคุณภาพของคนอาจทำให้เกิดกลไกการพัฒนาบุคลากร ด้านการเรียนการสอน ในระบบการศึกษามากขึ้น
ปี 2557 เกิดมนุษย์หุ่นยนต์ • ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสูงมาก robot ก็มีบทบาทสูง การศึกษาจะตอบรับอย่างไร เช่น การปลูกถ่ายอวัยวะอาจทำให้คิดแบบเครื่องจักรมากขึ้น ความหมายของชีวิตเริ่มเปลี่ยน เนื่องจากมีอวัยวะสำรองอยู่แล้ว • มิติทางด้านจิตวิญญาณอ่อนลง เช่น ปัจจุบันวงการแพทย์ก็มองแบบแยกส่วน ไม่เป็นองค์รวม เช่น หัวใจก็รักษาแค่หัวใจ มองมนุษย์ใกล้เคียงหุ่นยนต์มากขึ้น • ดังนั้นจะพัฒนาเทคโนโลยีอย่างไร ให้ควบคู่ไปกับความเป็นมนุษย์ วัฒนธรรม ฯลฯ • อาจทำให้มนุษย์แยกส่วนจากสังคมมากขึ้น face-to-face communication ลดลงเพราะใช้เครื่องมือสื่อสารมากขึ้น
ปี 2559-2560 นักวิทยาศาสตร์ไทยได้รางวัลโนเบลสาขาเทคโนโลยีชีวภาพ • จะส่งเสริมอะไร ที่จะทำให้ได้รางวัลโนเบล รางวัลโนเบลอาจเป็นตัวกระตุ้นให้เด็กและเยาวชนสนใจและเรียนรู้ด้านเทคโนโลยีเพิ่มมากขึ้น • แง่ร้ายอาจไปติดกับในด้านเทคโนโลยี ขาดจริยธรรมคุณธรรม เข้ากรอบเดิมๆ อย่างที่ผ่านมา ไปตอบสนองวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ใครที่ไม่เก่งจะถูกสกัดออก (อาจเชื่อมถึง coyote culture)
กรอบระยะเวลาลำดับการเกิดเหตุการณ์

จากภาพฉายของกลุ่มที่ 1 จะเห็นได้ว่ากลุ่มนี้ได้วางโครงเรื่องจากประเด็นความไม่แน่นอนที่กำหนดให้ โดยมีความพยายามมองภาพว่าภายใต้โจทย์แต่ละข้อจะนำไปสู่ภาพอนาคตอย่างใดได้บ้าง มีภาพผลกระทบเชิงบวกและภาพเชิงลบอย่างไร และในแต่ละประเด็นนั้นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อเด็กและเยาวชน รวมถึงโฉมหน้าการศึกษาอย่างไร

ทั้งนี้หลังจากกลุ่มที่ 1 ได้นำเสนองานต่อที่ประชุมรวมแล้ว ได้เปิดให้มีการอภิปรายแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม ซึ่งโดยสรุปได้ว่า กลุ่มนี้มองว่า ในอนาคตอาจเกิดเหตุการณ์วิกฤตต่างๆ ขึ้นได้ โดยมีผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบ อย่างไรก็ตามท้ายที่สุดผลที่เกิดขึ้นจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา ทั้งในแง่โครงสร้างของระบบการศึกษา รูปแบบ และยุทธศาสตร์สำคัญๆ เช่น การยกระดับคุณภาพการศึกษา การบริหารจัดการแนวใหม่ การเรียนรู้ของเด็กยุคใหม่ และการพัฒนาการศึกษาเพื่อเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาวิกฤตต่างๆ โดยเฉพาะวิกฤตทางจริยธรรมคุณธรรม และคุณภาพคนในอนาคต

2) ภาพอนาคต (scenario) จากการสร้างโครงเรื่องภาพอนาคตในกลุ่มที่ 1 ได้ผูกเรื่องเหตุการณ์ต่าง ๆ ให้เห็นสภาพของสังคมที่เต็มไปด้วยปัญหา โดยให้ชื่อภาพอนาคตของสังคมในอีก 10 ปีนี้ว่า **"สังคมขายร่าง สร้างตัว"** โดยได้มีการแต่งเติมภาพอนาคตให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นภายหลัง ซึ่งมีรายละเอียดและตรรกะของเหตุการณ์ ดังนี้

ตารางที่ 22 กลุ่มที่ 1 ภาพอนาคต "สังคมขายร่าง สร้างตัว"

สถานการณ์อันกระอักกระอ่วนของระบบการศึกษาที่กำลังก่อตัวขึ้นในปี 2549 การใช้ระบบ ONET ANET ในนักเรียนหนูทดลองรุ่นที่ 2 ทิศทางการศึกษาไทยไม่มีความชัดเจน ส่งผลตั้งแต่เด็กอนุบาลถึงมหาวิทยาลัย การแข็งกร้าวทางแนวคิดเรื่องธุรกิจวิชาการ หลายมหาวิทยาลัยแข่งกันเติบโตในวงการธุรกิจ หวังผลกำไรมากกว่าคุณภาพการศึกษา ครูไร้คุณภาพ นักศึกษาปริญญาโทเกลื่อนเมือง ประเทศขาดแรงงานคุณภาพ

กลุ่มผู้ปกครองที่มองไม่เห็นอนาคตของระบบศึกษาเริ่มรวมตัวกันผ่านเครือข่ายวงวิชาการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทางออกทางรอดของลูก การเชื่อมต่อ การพูดคุยในโลกอินเตอร์เน็ต กลุ่มองค์กรอิสระมีบทบาทในการพัฒนาการศึกษาในรูปแบบนอกระบบมากขึ้น เป็นการก่อชนวนระเบิดเวลาที่กำลังเริ่มต้น

พ.ศ. 2552 กลุ่มพ่อแม่ผู้ปกครองรวมตัวกันประท้วงรัฐบาลหน้ากระทรวงศึกษาธิการ ยื่นข้อเสนอยุบกระทรวงศึกษาธิการ โดยตั้งองค์กรมหาชนที่รวมตัวกันระหว่างพันธมิตรผู้ปกครอง กับองค์กรอิสระอื่นผลักดันการเปลี่ยนแปลงระบบการบริหาร takeover การบริหารงานเดิมทั้งหมด

พ.ศ. 2553 วัฒนธรรมการทำงานแบบงานง่ายเงินดีเข้าสู่ระบบคิดของวัยรุ่นอย่างเต็มขั้น เด็กขาดจิตสำนึกทางศีลธรรมด้วยเหตุผลสิทธิเสรีภาพ วัฒนธรรมการใช้ร่างกายเป็นทุน เกิด **Coyote Culture** ทุกหัวระแหง เด็กขาดศรัทธาในการหาความรู้ทางปัญญา แย่งชิงสู่หนทางแห่ง Academy Coyote UGLY อย่างจริงจัง หวังแค่เป็น IDOL ในชั่วข้ามคืน เด็กไทย 70% สวยใสไร้สมอง ประเทศขาดบุคลากรที่มีคุณภาพ การบริหารระดับชาติทุกระบบสะดุด pretty coyote J-Pop K–Pop ศิลปินเกิดเกลื่อนเมือง

พ.ศ. 2554 จากเหตุการณ์ Mob พ่อแม่ผู้ปกครองรวมตัวประท้วงหน้ากระทรวง ระยะเวลาเข้าปีที่ 2 เกิดการรวมตัวปฏิรูปการศึกษาทั้งชาติ เกิดเป็นองค์กรมหาชนที่เข้ามาดูแลและบริหาร เป็นเหตุให้ต้องยุบกระทรวงศึกษาธิการ เป็นการปิดฉากของกระทรวงศึกษาธิการรูปแบบเดิมอย่างถาวร (ถือเป็นการปิดปรับปรุงครั้งสำคัญ) ส่งผลให้เปลี่ยนระบบการบริหาร เขตพื้นที่การศึกษามีบทบาทในการบริหารจัดการอย่างอิสระ ไม่ขึ้นตรงกับส่วนกลาง มีการปรับเงินเดือนของครูสูงขึ้น เพราะมีการแข่งขันกันทางด้านคุณภาพของครูและการพัฒนาการเรียนการสอน โรงเรียนจำเป็นต้องคัดครูที่มีคุณภาพ

ในขณะเดียวกันความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ก็ไม่ได้หยุดยั้ง ปี **พ.ศ.2557** เป็นยุคที่เกิดมนุษย์หุ่นยนต์ การใช้เครื่องจักรปัญญาประดิษฐ์เสมือนมนุษย์มีแพร่หลายทุกวงการ วิทยาศาตร์สาขา Biotech เป็นที่ได้รับความสนใจ และความต้องการของตลาดมาก มีการใช้อุปกรณ์วิทยาศาสตร์ Biochip Stem cell และกลไกนาโนอิเล็คทรอนิคในอวัยวะเกือบทุกส่วนของมนุษย์ ส่งผลต่อความคิดและจิตใจของมนุษย์ให้เห็นคุณค่าชีวิตลดน้อยลง มองคนเป็นเครื่องจักรที่สามารถหาอะไหล่เปลี่ยนได้ ไม่ดูแลสุขภาพ ประเมินค่าการมีชีวิตต่ำลง มีการสื่อสารด้วยกันด้วยภาษามนุษย์น้อยลง การสื่อสารทุกอย่างผ่านสื่อผ่านช่องทางต่างๆ โดยไม่มีความเข้าใจพูดคุยกันด้วยความเป็นมนุษย์ วัฒนธรรมประเพณีทางสังคมถูกมองข้าม ทุกอย่างอยู่ในรูปแบบของความเป็นจริงเสมือน (virtual reality)

แต่ในอีกส่วนหนึ่งของสังคมที่เป็นสังคมทางเลือก กลับคืนสู่ความเป็นธรรมชาติ ความเป็นวิถีชีวิตดั้งเดิม สังคมมีการแบ่งข้างกันอย่างชัดเจน

พ.ศ. 2559- 2560 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทำให้ไทยค้นพบจุดเด่นสำคัญคือการพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์ชีวภาพ มีการทำการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีทางชีวภาพอย่างกว้างขวางส่งเสริมให้เด็กเป็นนักวิทยาศาสตร์ นักประดิษฐ์ คิดค้นนวัตกรรมใหม่ๆมาพัฒนาประเทศมากขึ้น จนประเทศไทยสามารถสร้างนักวิทยาศาสตร์ที่ดีได้รับรางวัลโนเบลเป็นที่ยอมรับจากทั่วโลก เด็กอีกกลุ่มติดกับในด้านเทคโนโลยี ขาดจริยธรรมคุณธรรม เข้ากรอบเดิมๆ อย่างที่ผ่านมา ระบบการศึกษาไปตอบสนองวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ใครที่ไม่เก่งจะถูกสกัดออก เกิดอิทธิพลต่อ coyote culture องค์การมหาชนมีบทบาทเข้ามาแก้ไขปัญหาการศึกษาการเรียนการสอน ล้มล้างระบบการศึกษาแบบเดิมๆ สำเร็จ

3) การวางยุทธศาสตร์ (strategies) ไปสู่ภาพอนาคต ในกลุ่มที่ 1 ได้วางยุทธศาสตร์เพื่อเตรียมพร้อมกับความไม่แน่นอนที่อาจก่อให้เกิดภาพอนาคตของ **"สังคมขายร่าง สร้างตัว"** ใน 10 ปีข้างหน้า โดยเสนอยุทธศาสตร์ทางการศึกษา ไว้หลายด้านดังนี้

(1) **ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของครอบครัว** : การส่งเสริมการจัดตั้งเครือข่ายผู้ปกครอง สร้างกลไกความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและผู้ปกครอง

(2) **ยุทธศาสตร์การลดขนาดองค์กรเพื่อความคล่องตัว** : การลดขนาด (downsizing) กระทรวงศึกษาธิการ และการจัดตั้งองค์กรอิสระเฉพาะด้านจำนวนหนึ่งเพื่ออำนวยความสะดวก (facilitate) ให้เขตพื้นที่โรงเรียนและบุคลากรทางการศึกษา

(3) **ยุทธศาสตร์การเสริมพลังอำนาจ (empower)** : มุ่งเสริมพลังอำนาจเขตพื้นที่การศึกษา รวมถึงผู้บริหารและบุคลากรในเขตพื้นที่การศึกษา ในด้านต่างๆ การพัฒนาบุคลากร

(4) **ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาและประกันคุณภาพการศึกษา** ทั้งเรื่องคุณภาพครู คุณภาพการเรียนการสอน การประเมินคุณภาพมาตรฐานการศึกษาและตัวผู้เรียนที่มีความสมดุลผลลัพธ์ด้านจริยธรรมและผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการของเด็กและเยาวชน

(5) **ยุทธศาสตร์การปรับเปลี่ยนระบบการจัดการบนฐานความรู้** (knowledge-based management) เน้นกลไกการบริหารจัดการที่อิสระคล่องตัว เน้นการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือ (knowledge management)

(6) **ยุทธศาสตร์พื้นที่เพื่อการเรียนรู้สำหรับเด็กและเยาวชน** : การสร้างพื้นที่และเวทีเพื่อเด็กโดยภาครัฐ โรงเรียน ชุมชน เน้นให้เด็กได้มีพื้นที่แสดงออกถึงความคิดสร้างสรรค์ และความสามารถพิเศษของเด็ก และเน้นพื้นที่ส่งเสริมจริยธรรมของเด็กและเยาวชน

(7) **ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการโรงเรียนแบบนิติบุคคล** : การทำโรงเรียนให้เป็นนิติบุคคลที่มีการบริหารอิสระ (corporatization) เริ่มจากโรงเรียนในเขตพื้นที่นำร่อง เพื่อปูทางไปสู่การสรรหาและฝึกอบรมใหม่ (recruit and retrain) ให้แก่บุคลากรทางการศึกษา โดยเน้นการศึกษาที่มีคุณภาพทั้งคุณภาพครู หลักสูตร การบริหารจัดการ การจัดสรรงบประมาณจากรัฐและจากการพึ่งโรงเรียนตนเอง

(8) **ยุทธศาสตร์การส่งเสริมและการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้** : เน้นการผลักดันให้เกิดองค์กรมหาชนหลากหลายรูปแบบเพื่อสนับสนุนเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิต การออกกฎหมายให้มีสื่อเพื่อการเรียนรู้แห่งชาติ เช่น Thailand Broadcasting Company (TBC) ดังกรณี BBC เพื่อผลิตรายการดีๆ เพื่อเด็กและเยาวชน การเพิ่มสัดส่วนของสื่อคุณภาพในสื่อทั่วไป การพัฒนาคุณภาพเนื้อหา (content) ของสื่อ การสร้างพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้ทุกภูมิภาค ส่งเสริมการจัดการแหล่งเรียนรู้ต่างๆ นอกจากนี้ยังเน้นยุทธศาสตร์การสนับสนุนสื่อคุณภาพให้เติบโตได้ และหนุนเสริมให้เกิดจิตสำนึกจริยธรรมในการผลิตสื่อที่ดีให้มากขึ้น

(9) **ยุทธศาสตร์การวิจัยเพื่อขับเคลื่อนงานด้านเด็กและเยาวชน** : เน้นการวิจัยสร้างความรู้ ใช้การวิจัยเป็นเครื่องมือทำงานด้านเด็กและเยาวชน รวมถึงการส่งเสริมการเรียนรู้และกระบวนการขับเคลื่อนงานโดยมีวิจัยเป็นฐาน และเน้นการวิจัยและพัฒนานวัตกรรมใหม่ๆ เพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชน

จากยุทธศาสตร์จัดการอนาคตของกลุ่มที่ 1 ในด้านต่างๆ จะเห็นได้ว่า กลุ่มนี้ได้วางยุทธศาสตร์คู่ขนานในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างบริหารจัดการ เช่น การปรับลดขนาดกระทรวงศึกษาธิการ การบริหารจัดการโรงเรียนแบบนิติบุคคล หรือแม้แต่เรื่องที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของครอบครัว การเปิดพื้นที่สำหรับเด็กและเยาวชน การเน้นเรื่องคุณภาพการศึกษาทั้งระบบ การส่งเสริมสนับสนุนการสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ นอกจากนี้ภายใต้ยุทธศาสตร์เหล่านี้ ยังมีการเสนอกลยุทธ์ย่อยๆ อาทิ กลยุทธ์การจัดการความรู้ในด้านต่างๆ กลยุทธ์การสื่อสร้างสรรค์ที่เน้นการพัฒนาสื่อและใช้สื่อคุณภาพเพื่อเด็กและเยาวชน รวมถึงการขับเคลื่อนงานที่มีวิจัยเป็นฐานด้วย เป็นต้น

ทั้งนี้ ยุทธศาสตร์ที่ปรากฏเหล่านี้ หลังนำเสนอผลงานก็ได้มีการอภิปรายเพิ่มเติมจากที่ประชุม ซึ่งในกลุ่มที่ 1 ยังได้เน้นยุทธศาสตร์เสริมสร้างจริยธรรมและคุณธรรม และสำนึกสำหรับเด็กและเยาวชนยุคใหม่มากยิ่งขึ้นด้วย

อย่างไรก็ตาม สำหรับข้อเสนอเชิงนโยบายที่สะท้อนได้จากกลุ่ม คือ เรื่องการกระจายอำนาจ ประกันคุณภาพ ขับเคลื่อนการเรียนรู้ สร้างนวัตกรรมและพื้นที่สร้างสรรค์

1.1.6.2 ผลการระดมความคิดกลุ่มที่ 2 : ภาพอนาคต “2560 เกษมสันต์ครองเมือง”

ในกลุ่มที่ 2 มีสมาชิกที่เข้าร่วมระดมความคิด ซึ่งประกอบไปด้วยเพศชาย-หญิงที่จากสหสาขาวิชา โดยเป็นนักวิชาการ นักนโยบาย พระสงฆ์ นักศึกษาและนักเรียน จำนวนสมาชิกประมาณ 8 คน

ทั้งนี้ ในกระบวนการระดมความคิดกลุ่มที่ 2 ได้มีประเด็นความไม่แน่นอนเพื่อสร้างภาพอนาคต ใน 4 ประเด็นได้แก่เรื่อง *“ระบบการศึกษาไทยผลิตเด็กอัจฉริยะได้ 60,000 คน (30)” “เด็กไทยส่วนใหญ่เสพติดสารพัด (26)” “วิกฤตสิ่งแวดล้อมโลก (2)” “การเปลี่ยนแปลงของสถาบันสำคัญ (40)” “การดำเนินคดีกับรัฐมนตรีที่ดำเนินนโยบายผิดพลาด (43)”* โดยได้มีการพิจารณาปัจจัยปัญหาและผลกระทบที่เกี่ยวข้องของความไม่แน่นอน เพื่อเป็นประเด็นสำหรับสร้างโครงเรื่องตามกระบวนการ ดังนี้

1) การสร้างโครงเรื่องภาพอนาคต (plot) กลุ่มที่ 2 ได้สร้างโครงเรื่องภายใต้ความไม่แน่นอนได้ดังตารางนี้

ตารางที่ 23 แสดงโครงเรื่องภาพอนาคตกลุ่มที่ 2 : “2560 เกษมสันต์ครองเมือง”

ปี	กรอบเหตุการณ์ในอนาคต
2549	สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม + *ปรากฏการณ์ที่เกี่ยวกับปัญหาเด็กมากยิ่งขึ้น ข้อมูลสภาวการณ์จากหลายๆองค์กรชี้ว่า เด็กเริ่มเสียคนในช่วงม.ต้น แนวโน้มปัญหาเด็กทวีความรุนแรงมากขึ้น*
2550	**เด็กอัจฉริยะ 60,000 คน** เกิดความคิดต่อต้านสังคมจนเกิดม็อบเด็ก
2551	**เด็กเสพติดสารพัด** เด็กชายหายไปจากระบบ 45% ไปสู่เพศที่ 3
2552	**วิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อม** แผ่นดินไหว น้ำท่วม
2553	**เปลี่ยนแปลงสถาบันสำคัญ :** *เกิดการเปลี่ยนแปลงสถาบันครู* ทำให้โรงเรียนทางเลือกกลายเป็นกระแสหลัก
2554	พ่อแม่ฟ้องรัฐมนตรีเรื่องระบบการศึกษาล้มเหลว Hua wei ให้ทุนสร้างโรงเรียนเด็กอัจฉริยะ 2,000 ล้านบาท

ตารางที่ 23 แสดงโครงเรื่องภาพอนาคตกลุ่มที่ 2 : "2560 เกษมสันต์ครองเมือง" (ต่อ)

ปี	กรอบเหตุการณ์ในอนาคต
2555	**พ่อแม่ฟ้องคดีต่อรัฐมนตรีชนะ** **เปลี่ยนแปลงสถาบันสำคัญ :** *คณะครุศาสตร์พร้อมใจเปลี่ยนชื่อเป็น Institute of Learning Science*
2556	ผู้สูงอายุพึ่งพิงวัดมากขึ้น เด็กไทยได้เหรียญทองโอลิมปิกวิชาการมากกว่าเด็กเวียดนาม
2557	ได้รัฐมนตรีใหม่ที่คาดไม่ถึง เกิด bio-chip
2558	โรงเรียนสมบูรณ์แบบ แหล่งเรียนรู้สมบูรณ์แบบ
2559-2560	ประเทศไทยมี GNH มากที่สุดในโลก สตรีไทยเป็นผู้หญิงที่น่าเคารพยกย่องมากที่สุดในโลก *ร่วมฉลองการครองราชย์ 70 ปีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว*

จากภาพฉายของกลุ่มที่ 2 จะเห็นได้ว่ากลุ่มนี้ได้วางโครงเรื่องจากประเด็นความไม่แน่นอนที่กำหนดให้ โดยมีการมองภาพเหตุการณ์ที่คาดจะเกิดในแต่ละปีให้มีตรรกะเชื่อมโยงกัน โดยมีทั้งภาพผลกระทบเชิงบวกและภาพเชิงลบ ซึ่งในแต่ละประเด็นมีการผูกโยงถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชน ตลอดจนภาพอนาคตของการศึกษา โดยเฉพาะกับสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาด้วย

อย่างไรก็ตาม ผลจากการนำเสนอโครงร่างภาพสังคมไทยในอีก 10 ปีข้างหน้านี้ต่อที่ประชุมรวม และจากการอภิปรายแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม สรุปสาระสำคัญของงานกลุ่มนี้ได้ว่า เรื่องปัญหาเด็กและเยาวชนกำลังเป็นวิกฤตการณ์สำคัญที่ไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อสังคม แต่ยังส่งผลกระทบโดยตรงต่อการศึกษา กระบวนทัศน์การศึกษาจึงจำต้องเปลี่ยนเพื่อให้เท่าทันต่อแนวโน้มสถานการณ์เด็กและเยาวชนที่เปลี่ยนไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับวิกฤตทางจริยธรรมคุณธรรมและคุณภาพเด็กและเยาวชนยุคใหม่ เป็นต้น นอกจากนี้การปรับเปลี่ยนสถาบันทางการศึกษา โดยเฉพาะสถาบันสำคัญที่ดำเนินงานขับเคลื่อนโดยตรง อาจมีผลกระทบทั้งทางบวกและลบตามมา หากแต่การปรับเปลี่ยนโดยมีการตั้งหลักที่ดี อาจนำไปสู่การเกิดระบบหรือสถาบันใหม่ที่แปรรูปไปแล้วสามารถขับเคลื่อนการศึกษาให้บรรลุผลได้อย่างแท้จริง ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นเพียงข้อคิดเห็นเพิ่มเติมจากการวางโครงเรื่องที่จะนำไปสร้างเรื่องราวภาพอนาคตที่จะกล่าวถึงตอนต่อไป

2) ภาพอนาคต (scenario) จากการสร้างโครงเรื่องภาพอนาคต **"2560 เกษมสันต์ครองเมือง"** นั้น ในกลุ่มที่ 2 ได้ผูกเรื่องเหตุการณ์ต่างๆ ให้เห็นสภาพของสังคมที่เต็มไปด้วยปัญหาสลับกับภาพอนาคตเชิงบวกของสังคมที่น่าอยู่ในลักษณะต่างๆ เช่น การเปลี่ยนแปลงสถาบันสำคัญแต่ก่อให้เกิดผลกระทบที่ดี ภาพสังคมสงบสุข เป็นต้น โดยให้ชื่อภาพอนาคตของสังคมในอีก 10 ปีนี้ว่า **"2560 เกษมสันต์ครองเมือง"** ซึ่งมีรายละเอียดและตรรกะของเหตุการณ์ ดังนี้

ตารางที่ 24 กลุ่มที่ 2 ภาพอนาคต จาก "2560 เกษมสันต์ครองเมือง"

ปี 2549 : การปฏิวัติรัฐบาลสามารถควบคุมทิศทางสังคมไทยได้ทั้งหมด ในสภาวะที่ประชาชนอึดอัดก็ยังหาทางออกไม่ได้ ในขณะเดียวกันสิ่งแวดล้อมก็เสื่อมโทรม ป่าไม่สามารถกั้นน้ำฝนแล้ว ความขาดแคลนในเรื่องความสามารถการแข่งขันของผู้สำเร็จการศึกษา ทำให้กลไกผลิต skilled labor ด้อยคุณภาพลง ทำให้อุตสาหกรรมหันมาผลิตแรงงานเอง เช่น Toyota CP เป็นต้น

ในปีนี้ได้เห็นปรากฏการณ์ที่เกี่ยวกับปัญหาเด็กมากยิ่งขึ้น ข้อมูลสภาวการณ์จากหลายๆ องค์กรชี้ว่า เด็กเริ่มเสียคนในช่วงม.ต้น แนวโน้มปัญหาเด็กทวีความรุนแรงมากขึ้น

ปี 2550: ประเทศไทยกลายเป็นศูนย์กลางทางด้านเศรษฐกิจพอเพียงของโลก จากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวง แต่รัฐบาลยังไม่สามารถแก้ปัญหาทางการเมืองได้ มีคดีเด็กเกิดขึ้นมากที่สุดในรอบ 10 ปี มีปัญหาใหญ่คืออาชญากรรมและเซ็กส์เอื้ออาทร **เด็กอัจฉริยะ 60,000 คน เกิดความคิดต่อต้านสังคมจนเกิดม็อบเด็กทำให้เด็กส่วนหนึ่งถูกจับกุมเข้าสถานกักกัน แต่แล้วเด็กกลุ่มนั้นก็ได้สร้างเครือข่ายเป็นลัทธิในสถานกักกัน ทำให้เกิดลัทธิเอาอย่าง ทำให้สถานกักกันกลายเป็นมหาวิทยาลัยยุวอาชญากร**

เกิดเครือข่ายสถาบันการเงินชุมชน กองทุนสวัสดิการจังหวัด อุตสาหกรรมเปิดปริญญาตรี รัฐลงทุนอุตสาหกรรมภาพยนต์ 10,000 ล้านบาท

ปี 2551: พระผิดวินัยถูกลงโทษทางคดีอาญา กระแสเด็กอัจฉริยะตื่นตัว (มีสถาบันส่งเสริมศักยภาพสำหรับเด็กอัจฉริยะ) แต่ปรากฏการณ์ปัญหาเด็กก็ยังคงมีแนวโน้มสูงขึ้นเท่าตัว เด็กเสพติดสารพัด เด็กชายหายไปจากระบบ 45% ไปสู่เพศที่ 3 เด็กหญิงเริ่มหายไป เกิดปัญหาประชากรขาดช่วง เลือกตั้งใหม่ มหาวิทยาลัยออกนอกระบบ เริ่มเกิดม็อบคนแก่ เกิดวิกฤตคุณภาพการศึกษาอย่างรุนแรง นักศึกษาจบปริญญาตรีไม่สามารถอ่านภาษาอังกฤษได้เลย

ปี 2552 : เกิดแผ่นดินไหว อาคารไบหยกถล่ม น้ำท่วมซ้ำซาก เด็กไทยขาดอัตลักษณ์ ครูลาออกไปขายตรง จรรยาบรรณครูหาย เด็กกลุ่มใหญ่บวชไม่สึก (10,000 คน) ประเทศไทยมีคนตายและติดเอดส์มากกว่าทุกประเทศในเอเชียรวมกัน

ปี 2553 : เกิดการเปลี่ยนแปลงสถาบันครู ทำให้โรงเรียนทางเลือกกลายเป็นกระแสหลัก สมศ.เครียดเนื่องจากถูกต่อต้านจากครูและผู้ปกครอง เด็กอัจฉริยะไหลไปต่างประเทศ นักการเมืองเริ่มถูกดำเนินคดี เด็กจบป.6 จากโรงเรียนของรัฐอ่านไม่ออกมากกว่าร้อยละ 70

ปี 2554 : กระจายการศึกษาสู่ท้องถิ่นสมบูรณ์ เด็กโดดตึกอ้างพ่อแม่ไม่ดูแล พ่อแม่ฟ้องรัฐมนตรีเรื่องระบบการศึกษาล้มเหลว Hua Wei ให้ทุนสร้างโรงเรียนเด็กอัจฉริยะ 2,000 ล้านบาท

ปี 2555 : สถาบันทางการศึกษานอกระบบได้รับการเสนอชื่อแม็กไซไซ พ่อแม่ฟ้องคดีต่อรัฐมนตรีชนะคณะครุศาสตร์พร้อมใจเปลี่ยนชื่อเป็น Institute of Learning Science

ปี 2556 : ผู้สูงอายุพึ่งพิงวัดมากขึ้น เด็กไทยได้เหรียญทองโอลิมปิกวิชาการมากกว่าเด็กเวียดนาม โรงเรียนปิดตัว 20,000 แห่ง สมาคมโรงเรียนนานาชาติกำไร 1 แสนล้าน รถยนต์พลังน้ำ คนจะสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองมากขึ้นผ่าน ICT และปัจจัยสนับสนุนจากชุมชน

ปี 2557 : ดร.เสรีได้เป็นนายกฯ เปิดโรงเรียนสอนความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เกิด bio-chip

ปี 2558 : เกิด internal development ในโรงเรียนสมบูรณ์ ICT และ ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้สมบูรณ์ sperm bank เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย

ปี 2559- 2560 : ประเทศไทยเป็น top 5 transparent country ประเทศไทยมี GNH มากที่สุดในโลก สตรีไทยเป็นผู้หญิงที่น่าเคารพยกย่อง (most respectable) มากที่สุดในโลก

ในช่วง 2-3 ปีนี้ประชาชนทุกคนเต็มไปด้วยความหวังที่จะเห็นจากสภาพบ้านเมืองมีความสุขสงบ และมีแนวโน้มจะเป็นเมืองที่น่าอยู่อันดับต้นๆ ในโลก

ในปีนี้ทุกคนพร้อมใจทำแต่สิ่งดีงาม และร่วมฉลองการครองราชย์ 70 ปีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

3) การวางยุทธศาสตร์ (strategies) ไปสู่ภาพอนาคต ในกลุ่มที่ 2 ได้วางยุทธศาสตร์ภายใต้ภาพอนาคต **"2560 เกษมสันต์ครองเมือง"** ใน 10 ปีข้างหน้าไว้ดังนี้

(1) **ยุทธศาสตร์การศึกษาคุณภาพ** : เน้นยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการยกระดับคุณภาพการศึกษา เช่น การให้มีกองทุนพัฒนาคุณภาพครู การมีกลไกคัดกรองครูไม่มีคุณภาพออกนอกระบบ การกำหนดคุณลักษณ์ของคนไทยในทุกระดับการศึกษา (national qualification framework) เน้นการสร้างพื้นที่คุณภาพ สื่อคุณภาพ และกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีคุณภาพสำหรับเด็กและเยาวชน รวมถึงการพัฒนากลไกการประเมินคุณภาพที่มีมาตรฐานและเหมาะสมกับบริบทไทย

(2) **ยุทธศาสตร์การศึกษาที่เน้นคุณธรรม** : โดยเริ่มจากยุทธศาสตร์ส่งเสริมครูและนักเรียนให้มีพื้นที่สร้างสรรค์ และกิจกรรมสรรสร้างสังคม เช่น กิจกรรมอาสาบำเพ็ญประโยชน์ กิจกรรมรณรงค์จริยธรรม เป็นต้น อีกทั้งให้มีกลไกยกย่องเชิดชูครูที่เป็นตัวแบบที่ดี ยุทธศาสตร์การสร้างจิตสำนึกครูและพัฒนาโดยเน้นโรงเรียนเป็นฐาน เช่น การส่งเสริมให้พระไปช่วยในการเสริมพลังอำนาจและพัฒนาครู โดยความร่วมมือของกรมการศาสนา มหาวิทยาลัยสงฆ์ สำนักพุทธศาสนาแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นต้น

(3) **ยุทธศาสตร์การศึกษาทางเลือก :** การสนับสนุน**การศึกษาทางเลือกที่มีเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นฐาน (ICT based)** การจัดการศึกษาทางเลือกที่หลากหลาย มุ่งเน้นการเรียนรู้ด้วยตนเองหรือให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามความถนัดและความสนใจ ส่งเสริมเครือข่ายการศึกษาทางเลือกในรูปแบบต่างๆ สนับสนุนการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือการพัฒนาการศึกษาและขยายเครือข่ายการศึกษาทางเลือกไปสู่วงกว้าง รวมถึงการสร้างและพัฒนาระบบฐานข้อมูล (data base) ของประเทศไทย และการส่งเสริมการวิจัยและพัฒนา และการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ของการเรียนรู้บนฐานสมอง (brain-based learning) ฯลฯ เพื่องานด้านเด็กและเยาวชน

จากยุทธศาสตร์จัดการอนาคตของกลุ่มที่ 2 จะเห็นได้ว่า กลุ่มนี้ได้วางยุทธศาสตร์ 3 ด้าน ภายใต้หลักการศึกษา **"คุณภาพ คุณธรรม และทางเลือก"** โดยมองว่า ยุทธศาสตร์เรื่องการศึกษาคุณภาพจะนำไปสู่การยกระดับคุณภาพการศึกษาในทุกระดับชั้น และการสร้างโอกาสให้เด็กได้เข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึง เช่นเดียวกับการศึกษาคุณธรรมที่จะเป็นยุทธศาสตร์ที่ไม่เพียงแต่เป็นการป้องกันปัญหาวิกฤตเด็กและเยาวชน แต่ยังเป็นยุทธศาสตร์สร้างคนดีที่มีจริยธรรมและมีคุณภาพจิตใจที่ดี โดยเน้นกลยุทธ์การ **"ขยายพื้นที่ดี"** เพื่อให้เด็กและเยาวชนได้มีพื้นที่ทำกิจกรรมสร้างสรรค์ในลักษณะต่างๆ อย่างไรก็ตาม ยุทธศาสตร์ทั้งด้านการศึกษาคุณภาพและการศึกษาเพื่อคุณธรรมนั้นยังเสนอกลยุทธ์การจัดการที่เน้นพื้นที่เป็นฐาน (area-based strategy) เพื่อขับเคลื่อนงานทั้งในระดับเขตพื้นที่ โรงเรียน และพื้นที่การเรียนรู้ของเด็กๆ ในชุมชนในท้องถิ่นต่างๆ ด้วย

นอกจากนี้ยังเน้นเรื่องการเรียนรู้ทางเลือก เพื่อสนับสนุนยุทธศาสตร์การศึกษาทางเลือก อีกทั้งเน้นเรื่องเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ ส่งเสริมให้เด็กได้เรียนรู้เท่าทันข้อมูลข่าวสารยุคใหม่ และมีทางเลือกในการเข้าถึงข้อมูลความรู้ใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิต อีกทั้งยังเน้นทางเลือกของการศึกษาที่สามารถเชื่อมต่อระหว่างการศึกษาในระบบ นอกระบบและตามอัธยาศัยอย่างทั่วถึงเช่นกันด้วย อย่างไรก็ตาม สำหรับข้อเสนอเชิงนโยบายที่สะท้อนได้จากกลุ่ม คือ ข้อเสนอเกี่ยวกับการดำเนินนโยบายเรื่องการศึกษา **"คุณภาพ คุณธรรม และทางเลือก"** ให้เป็นรูปธรรม

จากกระบวนการการจัดทำภาพอนาคต (scenario planning) ที่ประกอบได้ด้วยขั้นตอนต่างๆ ตั้งแต่การสร้างโครงเรื่องภาพอนาคต (plot) หรือการกำหนดกรอบและระยะเวลาลำดับการเกิดเหตุการณ์ต่างๆ (time line of events) การสร้างภาพอนาคต (scenario) และการวางยุทธศาสตร์ (strategies) ไปสู่ภาพอนาคต จะเห็นได้ว่าผลที่ปรากฏไปข้างต้นนั้น ได้สะท้อนถึงกระบวนทัศน์ นโยบายและยุทธศาสตร์การจัดการภาพอนาคตของทั้ง 2 กลุ่ม ที่มีจุดร่วมและจุดต่างเฉพาะแบบแตกต่างกันไป อย่างไรก็ตามหลังการนำเสนอภาพอนาคตและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาของทั้งสองกลุ่มแล้ว ผู้วิจัยได้มีการสรุปภาพรวมของกระบวนการและผลการมองอนาคตอีกครั้ง ทั้งนี้ยุทธศาสตร์ต่างๆ ที่ปรากฏจะได้นำไปพิจารณาเพื่อหายุทธศาสตร์ร่วมในขั้นต่อไป

ตารางที่ 25 แสดงสรุปประเด็นสำคัญ : จุดเน้นที่แตกต่าง จุดเด่นที่มีร่วมกันของทุกกลุ่ม

ประเด็นสำคัญ	กลุ่มที่ 1 : “สังคมขายร่าง สร้างตัว”	กลุ่มที่ 2 : “2560 เกษมสันต์ครองเมือง”
ภาพอนาคตสังคม	สังคมที่เผชิญกับปัญหาความขัดแย้งและปัญหาจริยธรรม ปัญหาทุนนิยมและการบริโภคที่ทำลายล้างจิตวิญญาณ แต่ที่สุดจะเปลี่ยนไปสู่สังคมที่พอเพียง	สังคมที่เต็มไปด้วยปัญหาความขัดแย้ง ต่อสู้ แต่ที่สุดก็จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสร้างน่าอยู่ ผู้คนอยู่กันด้วยความสงบสุข
เป้าหมายการศึกษา	การศึกษาที่มีคุณภาพ เพื่อสร้างคนคุณภาพ สร้างสังคมแห่งปัญญา สังคมที่ใช้เทคโนโลยีอย่างมีจริยธรรม คนมีคุณธรรมและมีจิตสำนึกร่วมต่อมนุษยชาติ	การศึกษาที่มีคุณภาพ เพื่อสร้างคนคุณภาพ สร้างสังคมน่าอยู่ การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่สมดุลกับสิ่งแวดล้อม
เป้าหมายของคนอนาคต	มนุษย์องค์รวม (เก่งดีมีสุข) : คนที่สมดุลทั้งจิตใจ กายและสติปัญญา เป็นคนดีที่มีจริยธรรม มีสำนึกร่วมรับผิดชอบตนเองและสังคม	มนุษย์องค์รวม (เก่งดีมีสุข) : คนที่สมดุลทั้งจิตใจ กาย และสติปัญญา เป็นพลเมืองดีมีรับผิดชอบตนเองและสังคม
ผู้เป็นเหตุ/ผู้ขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง	เด็กและเยาวชน (เด็กเสี่ยง/เด็กวัยเรียน) พ่อแม่ ผู้นำทางปัญญา นักวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีสาขาต่างๆ หุ่นยนต์	เด็กและเยาวชน (กลุ่มอัจฉริยะ/กลุ่มเสี่ยง/นอกระบบการศึกษา) พ่อแม่ ครู ผู้นำนโยบาย นักการศึกษา/นักวิชาการ/ผู้นำองค์กรต่างๆ
คุณลักษณ์ที่เน้นเป็นพิเศษของคนอนาคต	คนที่มีคุณภาพ มีคุณธรรมจริยธรรม รู้เท่าทันการบริโภคและการใช้เทคโนโลยีอย่างมีจริยธรรม	คนที่มีจริยธรรม ใฝ่เรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ เป็นมีคุณภาพ ใฝ่สันติ มีสำนึกร่วมต่อการสร้างสังคมสมานฉันท์เป็นสุข
จุดเน้นของการจัดการศึกษา	การกระจายอำนาจการบริหารจัดการศึกษาสู่ท้องถิ่น การขับเคลื่อนการศึกษาโดยองค์กรมหาชนที่รูปแบบและนวัตกรรมใหม่ๆ	การปรับเปลี่ยนสถาบันการศึกษาให้มีหลากหลายรูปแบบตอบสนองแนวโน้มด้านการศึกษาที่เปลี่ยนไป กระจายการศึกษาที่มีคุณภาพและมีการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพไปสู่พื้นที่ต่างๆ เน้นการศึกษาทางเลือกในหลายรูปแบบที่สามารถบูรณาการการศึกษาในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย

ตารางที่ 25 แสดงสรุปประเด็นสำคัญ : จุดเน้นที่แตกต่าง จุดเด่นที่มีร่วมกันของทุกกลุ่ม (ต่อ)

ประเด็นสำคัญ	กลุ่มที่ 1 : "สังคมขายร่าง สร้างตัว"	กลุ่มที่ 2 : "2560 เกษมสันต์ครองเมือง"
ข้อเสนอเชิงนโยบาย	กระจายการมีส่วนร่วมทางการศึกษา เพิ่มคุณภาพ เสริมสร้างสังคมจริยธรรม เปิดพื้นที่สร้างสรรค์ ส่งเสริมนวัตกรรมทางการศึกษา	3 หลักการศึกษา "การศึกษาคุณภาพ การศึกษาคุณธรรม การศึกษาทางเลือก"
ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์	1. ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของครอบครัว 2. ยุทธศาสตร์การลดขนาดองค์กรเพื่อความคล่องตัว 3. ยุทธศาสตร์การเสริมพลังอำนาจ (empower) 4. ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาและประกันคุณภาพการศึกษา : คุณภาพครู คุณภาพการเรียนการสอน 5. ยุทธศาสตร์การจัดการบนฐานความรู้ (knowledge-based management) 6. ยุทธศาสตร์พื้นที่เพื่อการเรียนรู้สำหรับเด็กและเยาวชน 7. ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการโรงเรียนแบบนิติบุคคล 8. ยุทธศาสตร์การส่งเสริมและการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ 9. ยุทธศาสตร์การวิจัยเพื่อขับเคลื่อนงานด้านเด็กและเยาวชน	1. ยุทธศาสตร์การศึกษาคุณภาพ : • กองทุนพัฒนาคุณภาพครู • พื้นที่คุณภาพ • สื่อคุณภาพ • กิจกรรมการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ 2. ยุทธศาสตร์การศึกษาที่เน้นคุณธรรม • ส่งเสริมครูและนักเรียนในการดำเนินกิจกรรมสร้างสรรค์สังคม • กลไกยกย่องเชิดชูครู การสร้างจิตสำนึกครูและพัฒนา 3. ยุทธศาสตร์การศึกษาทางเลือก • มีเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นฐาน (ICT-based) • การเรียนรู้ด้วยตนเองหรือให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามความถนัดและความสนใจ (self directed & individual learning) • การส่งเสริมการวิจัยและพัฒนา และการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ BBL ฯลฯ
กลยุทธ์ที่เน้น	• กลยุทธ์การจัดการความรู้ • กลยุทธ์การสื่อสร้างสรรค์	• กลยุทธ์การบริหารจัดการที่มีพื้นที่เป็นฐาน • กลยุทธ์การเปิดพื้นที่ และสนับสนุนกิจกรรมสร้างสรรค์ของเด็กและเยาวชน
ข้อเสนอแนะจากกลุ่ม	การปรับแต่งเรื่องราวภาพอนาคตให้มีภาพที่ชัดเจนขึ้น ซึ่งอาจช่วยให้เห็นทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์มากยิ่งขึ้น	การทบทวนตรรกะของเรื่องราวภาพอนาคตที่ผูกร้อยกันอย่างสมเหตุสมผลและมีเรื่องราวที่ชัดเจน น่าจะช่วยให้การคิดยุทธศาสตร์มีความชัดเจนยิ่งขึ้นด้วยเช่นกัน

1.1.7 การแสวงหายุทธศาสตร์ร่วม (common strategies) ทางการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนใน 10 ปีข้างหน้า

ในการแสวงหายุทธศาสตร์ร่วมนั้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อมองหายุทธศาสตร์หรือวิธีการร่วมที่สามารถนำไปใช้จัดการกับภาพอนาคตได้ไม่ว่าภาพที่จะเกิดขึ้นนั้นจะเป็นอย่างไร ในขั้นตอนนี้อาจทำได้โดยให้มีการประชุมต่อจากขั้นตอนที่แล้ว โดยให้ผู้ทรงคุณวุฒิเป็นผู้ร่วมกันวิเคราะห์และมองหายุทธศาสตร์ร่วมและอาจร่วมกันระดมความคิดจนไปสู่การจัดลำดับความสำคัญของยุทธศาสตร์ รวมไปจนถึงการทำแผนที่เส้นทางความคิด (roadmap) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของการมีเวลาที่มากพอ หรือมีจุดมุ่งหมายที่ต้องการให้เกิดการวิเคราะห์และอภิปรายเพื่อต้องการฉันทามติจากที่ประชุม ในทางตรง

ข้ามในกรณีที่มีข้อจำกัดด้านเวลา หรือเงื่อนไขอื่นใดที่ไม่สามารถจัดประชุมในขั้นนี้ต่อได้ การทำงานในขั้นตอนนี้ก็จะเป็นหน้าที่ของผู้วิจัยที่จะนำข้อมูลไปวิเคราะห์เพื่อหายุทธศาสตร์ร่วมแทน

อย่างไรก็ตามสำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเป็นผู้จัดทำยุทธศาสตร์ร่วม โดยนำข้อมูลที่รวบรวมได้จากการประชุมเชิงปฏิบัติการมองภาพอนาคตมาวิเคราะห์สังเคราะห์เพื่อหายุทธศาสตร์หรือวิธีการร่วม (common strategies) ที่ได้จากภาพอนาคต 2 ภาพ ซึ่งพบว่า มีข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ที่มีความสอดคล้องเป็นพื้นฐานร่วมกัน นั่นคือ

ทั้งนี้เมื่อวิเคราะห์แนวโน้ม ประเด็นสำคัญของภาพอนาคตและข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ที่ได้จาก 2 ภาพอนาคตแล้ว พบจุดร่วมของยุทธศาสตร์ที่น่าสนใจโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ภายใต้โจทย์ของภาพอนาคตเป็นตัวตั้ง ซึ่งสรุปประเด็นสำคัญได้ดังตารางนี้

ตารางที่ 26 แสดงยุทธศาสตร์ร่วมเพื่อตอบโจทย์ภาพอนาคต

โจทย์ร่วมในอนาคต	ยุทธศาสตร์จาก 2 ภาพอนาคต
ภาพอนาคตสังคมเชิงลบ ● ปัญหาวิกฤตด้านคุณภาพคน คุณภาพการศึกษา	● ยุทธศาสตร์ด้านการศึกษาคุณภาพ
● วิกฤตจริยธรรมและคุณธรรมของคนในสังคม	● ยุทธศาสตร์ด้านการศึกษาเพื่อสร้างเสริมจริยธรรม
● แนวโน้มวิกฤตการณ์ทางสังคม พื้นที่เสี่ยง ปัจจัยเสี่ยงยั่วยุเด็กและเยาวชนสูง	● ยุทธศาสตร์ด้านการศึกษาเพื่อสร้างเสริมจริยธรรม ● ยุทธศาสตร์วิจัย (เฝ้าระวัง) ● การเปิดพื้นที่ และกิจกรรมสร้างสรรค์
● ความขัดแย้งของผู้ปกครองที่มีต่อกระทรวงศึกษาธิการ/หน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการศึกษาของประเทศ	● ยุทธศาสตร์ด้านการศึกษาคุณภาพ ● ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง
● ปัญหาครูด้อยคุณภาพ สถานภาพหรือวิชาชีพครูตกต่ำ	● ยุทธศาสตร์ด้านการศึกษาคุณภาพ (ประกันคุณภาพครู กลไกสร้างแรงจูงใจและผดุงรักษาครู) ● ยุทธศาสตร์การผลิตและพัฒนาครู เสริมพลังอำนาจครู
● การศึกษามุ่งแข่งขัน กดดันเครียด ไม่ให้ทางเลือกที่หลากหลาย ไม่สอดคล้องชีวิต	● ยุทธศาสตร์การศึกษาทางเลือก การเรียนรู้เพื่อชีวิต (วิชาด้านทักษะชีวิต)
ภาพอนาคตสังคมเชิงบวก ● โอกาสและศักยภาพของเด็กไทยในการเป็นผู้นำทางวิชาการในระดับสากล (เด็กอัจฉริยะ)	● ยุทธศาสตร์ด้านการศึกษาคุณภาพ ● ยุทธศาสตร์การศึกษาทางเลือก (การศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพ /การศึกษาเพื่อความเป็นเลิศ) ● ยุทธศาสตร์พื้นที่สร้างสรรค์ กิจกรรมสร้างสรรค์ ● ยุทธศาสตร์การวิจัยเพื่อขับเคลื่อนการเรียนรู้
● ความก้าวหน้าทางการแพทย์ /องค์ความรู้ด้านสมอง ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ปัญญาประดิษฐ์ หุ่นยนต์	● ยุทธศาสตร์การเรียนรู้บนฐานสมอง (brain-based learning) ● ยุทธศาสตร์การใช้เทคโนโลยีอย่างรู้เท่าทันและมีสำนึก
● การขยายตัวของเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้ สื่อและนวัตกรรมเพื่อเด็กและเยาวชน	● ยุทธศาสตร์ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้ ● ยุทธศาสตร์การส่งเสริมสื่อและการพัฒนานวัตกรรม
● การปรับเปลี่ยนโครงสร้าง/หน่วยงานการศึกษา กระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นบรรลุผล	● ยุทธศาสตร์บริหารจัดการระบบใหม่ การจัดการความรู้ ● ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนการศึกษาที่มีพื้นที่เป็นฐาน

ตารางที่ 26 แสดงยุทธศาสตร์ร่วมเพื่อตอบโจทย์ภาพอนาคต (ต่อ)

โจทย์ร่วมในอนาคต	ยุทธศาสตร์จาก 2 ภาพอนาคต
ภาพอนาคตสังคมเชิงบวก • การมีผู้นำทางการศึกษาที่สามารถขับเคลื่อนงานด้านการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ	• ยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนที่มีความรู้เป็นฐาน (การบริหารจัดการแบบธรรมภิบาล)
• ประชาชน/ประชาสังคมมีส่วนร่วมจัดการศึกษาอย่างทั่วถึง	• ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมทางการศึกษา ภาคีการศึกษา
ความไม่แน่อนที่คาดว่าจะเกิด • การเปลี่ยนรัฐบาล /ผู้นำสถาบันหลักๆ ที่กระทบต่อการศึกษา	• ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการบนความไม่แน่นอน
• ภัยพิบัติจากวิกฤตสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นภายในช่วง 10 ปี	• ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ยั่งยืน สิ่งแวดล้อมศึกษา และการเรียนรู้บนฐานสิ่งแวดล้อม
• ม็อบเด็ก ครู พ่อแม่ ฯลฯ ที่เรียกร้องสิทธิและความชอบธรรมทางการศึกษา	• ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อความสมานฉันท์ (ไม่เสนอชัดเจน) • ยุทธศาสตร์การสื่อสารสาธารณะและการให้ข้อมูลข่าวสารความรู้ และยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตย

จากประเด็นสำคัญของภาพอนาคตดังกล่าว และข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ สรุปได้ว่า มียุทธศาสตร์ร่วมหลักๆ ดังนี้

- **ยุทธศาสตร์ด้านการปรับระบบบริหารจัดการ** โดยมีข้อเสนอด้านยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการปรับระบบการบริหารจัดการใหม่ การเน้นการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือในการบริหารขับเคลื่อน การเน้นยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนที่มีพื้นที่เป็นฐาน (area-based strategy) เน้นยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน เป็นต้น

- **ยุทธศาสตร์การศึกษาคุณภาพ เน้นการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพผู้เรียนและบุคลากรทางการศึกษา** เช่น ยุทธศาสตร์การศึกษาคุณภาพ การประกันคุณภาพครู กลไกสร้างแรงจูงใจและผดุงรักษาครู ยุทธศาสตร์การผลิตและพัฒนาครู เสริมพลังอำนาจครู ยุทธศาสตร์ด้านการเปิดพื้นที่ และกิจกรรมสร้างสรรค์ ยุทธศาสตร์การศึกษาบนฐานสมอง (brain-based learning) เป็นต้น

- **ยุทธศาสตร์การศึกษาทางเลือก การเรียนรู้เพื่อชีวิตและสังคม** โดยเน้นยุทธศาสตร์ด้านการศึกษาเพื่อสร้างเสริมจริยธรรม ยุทธศาสตร์การศึกษาทางเลือก การเรียนรู้เพื่อชีวิต วิชาด้านทักษะชีวิต การศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพ /การศึกษาเพื่อความเป็นเลิศ ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ยั่งยืน สิ่งแวดล้อมศึกษา และการเรียนรู้บนฐานสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

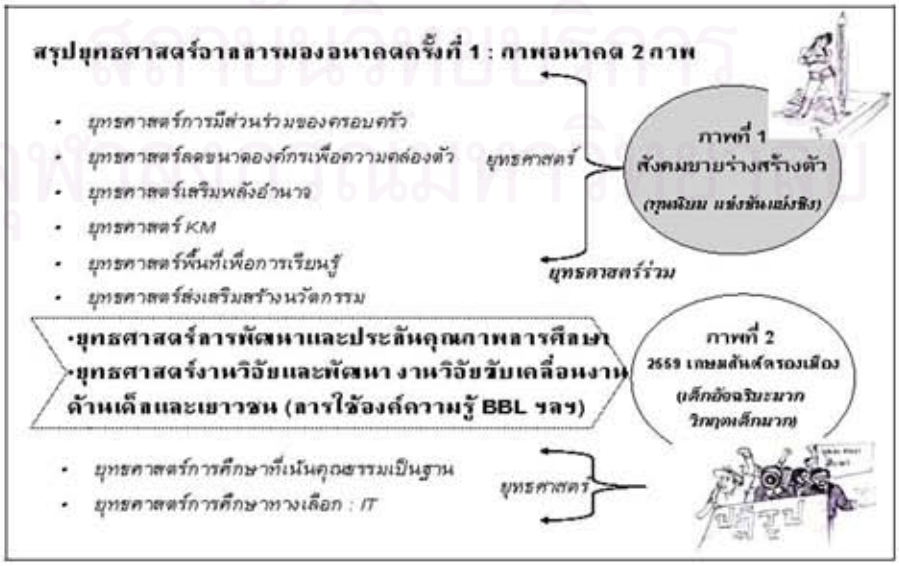
- **ยุทธศาสตร์ด้านเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนา เกี่ยวข้องกับยุทธศาสตร์ที่ใช้เทคโนโลยีด้านต่าง ๆ หรือสารสนเทศ เพื่อการเรียนรู้และพัฒนาเด็กและเยาวชน** เช่น ยุทธศาสตร์การใช้เทคโนโลยีอย่างรู้เท่าทันและมีสำนึก ยุทธศาสตร์ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้ ยุทธศาสตร์การส่งเสริมสื่อและการพัฒนานวัตกรรม ยุทธศาสตร์การสื่อสารสาธารณะและการให้ข้อมูลข่าวสารความรู้ เป็นต้น

ตารางที่ 27 สรุปกลุ่มยุทธศาสตร์ร่วม

ยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบบริหารจัดการ • ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการระบบใหม่ การจัดการความรู้ • ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนการศึกษาที่มีพื้นที่เป็นฐาน (area-based strategy) • ยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนที่มีความรู้เป็นฐาน (การบริหารจัดการแบบธรรมภิบาล) • ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมทางการศึกษา ภาคีการศึกษา ทั้งผู้ปกครอง ชุมชน หน่วยงาน • ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการบนความไม่แน่นอน	**ยุทธศาสตร์การศึกษาคุณภาพ และการพัฒนาศักยภาพ** • ยุทธศาสตร์ด้านการศึกษาคุณภาพ ประกันคุณภาพครู กลไกสร้างแรงจูงใจและผดุงรักษาครู • ยุทธศาสตร์การผลิตและพัฒนาครู เสริมพลังอำนาจครู • ยุทธศาสตร์ด้านการเปิดพื้นที่ และกิจกรรมสร้างสรรค์ • ยุทธศาสตร์การศึกษาบนฐานสมอง (brain-based learning)
ยุทธศาสตร์การศึกษาทางเลือก การเรียนรู้เพื่อชีวิต • ยุทธศาสตร์ด้านการศึกษาเพื่อสร้างเสริมจริยธรรม ยุทธศาสตร์การศึกษาทางเลือก การเรียนรู้เพื่อชีวิต วิชาด้านทักษะชีวิต การศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพ /การศึกษาเพื่อความเป็นเลิศ • ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ยั่งยืน สิ่งแวดล้อมศึกษาและการเรียนรู้บนฐานสิ่งแวดล้อม • ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อความสมานฉันท์	**ยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนา** • ยุทธศาสตร์การใช้เทคโนโลยีอย่างรู้เท่าทันและมีสำนึก • ยุทธศาสตร์ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้ • ยุทธศาสตร์การส่งเสริมสื่อ และการพัฒนานวัตกรรม • ยุทธศาสตร์การสื่อสารสาธารณะและการให้ข้อมูลข่าวสารความรู้ และยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตย

อย่างไรก็ตาม จากการวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลภายหลังนี้ แม้จะทำให้ได้ยุทธศาสตร์ร่วมดังที่กล่าวไป แต่กระนั้นผู้วิจัยก็ยังคงอาศัยการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และการจัดเสวนาระดมความคิดเพิ่มเติมเพื่อตรวจสอบยุทธศาสตร์ และเพื่อให้ได้ข้อเสนอเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาที่รอบด้านต่อไป

แผนภาพที่ 20 สังเคราะห์ยุทธศาสตร์ร่วมจากการมองอนาคตครั้งที่ 1

1.2 กระบวนการและผลการระดมความคิดในการมองอนาคต ครั้งที่ 2 โดยแกนนำสภาเด็กและเยาวชนจังหวัดต่าง ๆ ในทุกภูมิภาค ณ สถาบันรามจิตติ

การวิจัยนโยบายและยุทธศาสตร์การศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย ได้จัดให้มีการประชุมเชิงปฏิบัติการมองอนาคต (foresight) ครั้งที่ 2 ภายใต้หัวข้อเรื่อง **"ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนไทยในทศวรรษหน้า"** ในวันที่ 15 ธันวาคม 2549 ณ สถาบันรามจิตติ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อระดมความคิดจากตัวแทนผู้นำเด็กและเยาวชน โดยเลือกกลุ่มเป้าหมายที่เป็นประธานสภาเด็กและเยาวชน และตัวแทนสภาเด็กและเยาวชนจากจังหวัดต่างๆ จากจังหวัดที่มีสภาเด็กและเยาวชนและกลไกจังหวัด 9 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดน่าน จังหวัดแพร่ จังหวัดลำปาง จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดตราด จังหวัดจันทบุรี จังหวัดอยุธยา จังหวัดนนทบุรี จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยประมาณ 16 คนมาร่วมกันมองอนาคตและสร้างภาพอนาคต (scenario planning) ของประเทศไทยตลอดจนภาพเด็กและเยาวชนไทยในอีก 10 ปีข้างหน้า ท่ามกลางแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่จะมีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนในอนาคต เพื่อให้ได้แนวคิดและแนวทางเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยที่เกิดขึ้นได้จริงท่ามกลางบริบทด้านต่างๆ

ทั้งนี้ในกระบวนการของมองภาพอนาคตที่จัดขึ้นในกลุ่มแกนนำเยาวชนครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มีการปรับแต่งกระบวนการเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพของกลุ่มเป้าหมาย โดยลดทอนขั้นตอนที่ซับซ้อนลง เช่น ขั้นตอนการจัดอันดับความสำคัญของความไม่แน่นอน ยุบรวมขั้นตอนบางขั้นตอนให้กระชับขึ้น เช่น ขั้นการระบุประเด็นสำคัญและแรงขับสำคัญ แต่ยังคงขั้นตอนหลักๆ ที่มีผลต่อการวางกรอบการเขียนภาพอนาคต เช่น ขั้นตอนการระบุแรงขับ การระบุความไม่แน่นอน นอกจากนี้ยังให้เวลากับขั้นตอนการสร้างภาพและเขียนภาพอนาคต ซึ่งกระบวนการที่ปรับแต่งใหม่ได้เป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

1) การตั้งคำถามหลักสำหรับการเขียนภาพอนาคต (key question)
2) การพิจารณาประเด็นสำคัญ (key issues) และระบุแรงผลักดัน (key driver)
3) ระบุเหตุการณ์/ความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต (key uncertainties) และการเลือกความไม่แน่นอนเป็นโจทย์สร้างและเขียนภาพอนาคตในกลุ่มย่อย
4) การจัดทำภาพอนาคต (scenario planning)
5) การแสวงหายุทธศาสตร์ร่วม (common strategies) ทางการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนใน 10 ปีข้างหน้า

อย่างไรก็ตามโดยภาพรวมตามกระบวนการนี้เน้นการจัดกิจกรรมที่ให้ความสำคัญกับบรรยากาศการแลกเปลี่ยนความคิดที่หลากหลาย ไม่ตึงเครียดเกินไป เน้นให้ผู้เข้าประชุมรู้สึกสบายใจในการร่วมกันคิดอภิปราย และเพลิดเพลินกับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันด้วย ทั้งนี้จะกล่าวถึงรายละเอียดของกระบวนการและผลของการประชุมปฏิบัติการมองอนาคตดังกล่าวได้ดังต่อไปนี้

1.2.1 การตั้งคำถามหลักสำหรับการเขียนภาพอนาคต (key question)

ในขั้นตอนนี้เป็นการเปิดประเด็นโจทย์วิจัย และการนำเสนอภาพรวมแนวโน้มและภาพอนาคตใน 10 ปีข้างหน้าเพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นแก่ผู้เข้าประชุม พร้อมกับการสนทนาแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับแนวโน้มที่นำเสนอ ซึ่งสรุปโดยย่อว่ามีแนวโน้มสำคัญ ได้แก่

- **แนวโน้มโลกในมิติต่าง ๆ** ได้แก่ แนวโน้มโลกาภิวัตน์ กระแสเศรษฐกิจเสรี ซึ่งส่งผลกระทบต่อเด็กที่ต้องเผชิญกับโลกแห่งการแข่งขันและสังคมทุนนิยม บริโภคนิยมที่รุนแรงขึ้น แนวโน้มวิถีการเรียนรู้ใหม่ภายใต้สังคมข้อมูลข่าวสาร และมีช่องทางการเรียนรู้หลากหลาย แนวโน้มเรื่องสื่อและเทคโนโลยีสารสนเทศ (ICT) ที่เป็นเครื่องมือสื่อสารไร้พรมแดน แนวโน้มความก้าวหน้าทางด้านวิทยาการทางแพทย์ เช่น การถอดรหัสพันธุกรรม มีธนาคารสเตมเซลล์ เพื่อนำมาใช้ในการรักษาคนต่อไปในอนาคต ความรู้เรื่องประสาทวิทยาศาสตร์ (neuroscience) แนวโน้มความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์ การทดลองด้านวิทยาศาสตร์และการค้นคว้าใหม่ๆ แนวโน้มกระบวนทัศน์ใหม่ที่มาจากการค้นพบทางอวกาศ แนวโน้มคุณภาพชีวิตที่แม้จะมีแนวโน้มการกินดีอยู่ดีที่ดีขึ้นแต่คนก็จะต้องเผชิญต่อปัจจัยที่มีความเสี่ยงมากขึ้นจากกระแสบริโภคผลกระทบจากยารักษาโรคและสารเคมีต่างๆ แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงประชากร ผู้สูงวัยจะมากขึ้น การอพยพย้ายถิ่นของประชากรและการขยายเมือง ผู้หญิงจะมีบทบาทในสังคมมากขึ้น แนวโน้มเด็กเล็กจะถูกทิ้งอยู่กับผู้สูงวัยมากขึ้น แนวโน้มวิกฤตสิ่งแวดล้อม ภัยธรรมชาติต่างๆ รวมถึงวิกฤตการขาดแคลนพลังงานและทรัพยากรเพิ่มมากขึ้น แนวโน้มสังคมพหุวัฒนธรรม ความแตกต่างทางวัฒนธรรมจะนำไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรงขึ้นเรื่อยๆ แนวโน้มวิกฤตจิตวิญญาณ ปัญหาจริยธรรมคุณธรรมตกต่ำ วิกฤตจิตวิญญาณจะรุนแรงเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ
- **แนวโน้มของสังคมไทย** ได้แก่ แนวโน้มกระบวนทัศน์พัฒนาประเทศที่มีผลต่อการวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ แนวโน้มด้านทิศทางการพัฒนาภายใต้นโยบายของรัฐบาลแต่ละยุคสมัย ที่จะส่งผลกระทบต่อระบบการศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แนวโน้มครอบครัวไทยที่มีแนวโน้มอ่อนแอลง เด็กและเยาวชนมีแนวโน้มไม่ได้อยู่กับพ่อแม่สูงขึ้นหรืออยู่กับผู้สูงอายุมากขึ้น แนวโน้มชุมชนไทยจะมีความเป็นพลวัตรสูง ความเป็นสังคมเมืองมีเพิ่มขึ้น มีการย้ายถิ่น ผู้หญิงต้องออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้น ปัญหาชุมชนแออัดเพิ่มมากขึ้น รวมถึง**แนวโน้มด้านเด็กและเยาวชน** ได้แก่ แนวโน้มเรื่องวิกฤตปัญหาจริยธรรมคุณธรรมในสังคมไทย ที่เด็กและเยาวชนขาดแบบอย่างที่ดีจากผู้ใหญ่และสังคม แนวโน้มเรื่องวัฒนธรรมการใช้ชีวิต และการรวมกลุ่มของเด็กและเยาวชนภายใต้แบบอย่างจากผู้ใหญ่ อิทธิพลของเพื่อนและสื่อ กระแสแฟชั่นวัยรุ่น กระแสการแข่งขันและการบริโภคที่รุนแรง ซึ่งมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการเรียนรู้และการใช้ชีวิตของเด็กและเยาวชน แนวโน้มเกี่ยวกับโลกทัศน์ ความเชื่อ ค่านิยม และสำนึกร่วมต่อความเป็นไทยของเด็กและเยาวชนมีแนวโน้มของการยึดถือศรัทธาที่อ่อนแอลง
- **แนวโน้มด้านการศึกษา** ได้แก่ แนวโน้มเกี่ยวกับสภาวการณ์การศึกษาไทยภายใต้กระแสการแข่งขัน ช่องว่างด้านคุณภาพการศึกษาที่เพิ่มขึ้น การศึกษาทางเลือกที่หลากหลายเพิ่มขึ้น แนวโน้มเรื่องคุณภาพครู แนวโน้มเรื่องการศึกษาที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมเด็กในแต่ละท้องถิ่นและเท่าทันสถานการณ์ในพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีแนวโน้มเกี่ยวกับกระบวนทัศน์ทางการศึกษายุคใหม่ที่มุ่งเน้นการศึกษาและการพัฒนาเด็ก การเข้าใจในพัฒนาการ ความเท่าทันอารมณ์และความต้องการของเด็ก

และเยาวชน การพัฒนาสมองและเรื่องของจิตสำนึกต่อความดีงาม โดยมีเป้าหมายสำคัญคือเรื่องจริยธรรมคุณธรรมคู่กับความรู้ และการมีชีวิตที่ดีงามพอเพียง ภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช แนวโน้มการศึกษาเพื่อความมั่นคงและสมานฉันท์ เป็นต้น รวมถึงแนวโน้มเรื่องสื่อและสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ชี้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญของการเรียนรู้และพัฒนาเด็กทั้งระยะสั้นและระยะยาว

อย่างไรก็ตาม นอกจากแนวโน้มที่กล่าวมานั้น ผู้เข้าร่วมประชุมได้มีการอภิปรายและให้ความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับโจทย์ท้าทายของการศึกษายุคใหม่ภายใต้แนวโน้มสำคัญๆ อาทิ

- **แนวโน้มครอบครัวไทย**ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่จะมีความเป็นปัจเจกสูงขึ้นและดิ้นรนมากยิ่งขึ้น เด็กยุคใหม่ถูกอบรมเลี้ยงดูใน 2 วิถีหลัก คือ ครอบครัวมีการดูแลเอาใจใส่และมีแนวทางให้ลูกเรียนอย่างเหมาะสม กับครอบครัวที่เน้นให้ลูกเอาแต่เรียนๆ ไม่มีแนวทางดำเนินชีวิตให้อย่างพอเพียง ซึ่งส่วนใหญ่แล้วพ่อแม่จะมีพื้นฐานมาจากครอบครัวที่ไม่สมบูรณ์ มีสิ่งที่ขาดในวัยเยาว์ การอบรมเลี้ยงดูจึงเป็นการเติมเต็มในที่พ่อแม่ขาดให้กับลูกอย่างเต็มที่มากเกินไป เกิดปัญหาเด็กถูกตามใจจนทำอะไรเองไม่เป็น ซึ่งโจทย์สำคัญคือจะทำอย่างไรที่การศึกษาจะไปเสริมสร้างความเข้มแข็งและความอบอุ่นในครอบครัว ให้ครอบครัวหันมาเอาใจใส่กับการอบรมเลี้ยงดูเด็กและเยาวชนอย่างมีคุณภาพ และช่วยครอบครัวในการดูแลลูกอย่างเหมาะสมพอดีได้
- **แนวโน้มกระแสการแข่งขันด้านการศึกษา**ที่มีผลต่อครอบครัว เด็กและเยาวชนที่ต้องถูกผลักให้เข้าสู่กระแสการแข่งขัน ก่อให้เกิดวัฒนธรรมการใช้ชีวิตแข่งขันและการต่อสู้เอาชนะ ซึ่งโจทย์ท้าทายคือทำอย่างไรที่ทิศทางการศึกษาจะเปลี่ยนจากวิถีการแข่งขันไปสู่วิถีการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคมอย่างแท้จริง แนวโน้มคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา แนวโน้มด้านปัญหาช่องว่างและโอกาสทางการศึกษา โดยเฉพาะสภาพการศึกษาในสังคมเมืองและชนบทที่แตกต่างกันทั้งด้านความรู้และการใช้ชีวิต แนวโน้มเรื่องคุณภาพครูที่เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนทั้งในแง่การให้สาระความรู้และการส่งเสริมการเรียนรู้ด้านทักษะชีวิตที่พอเพียงสำหรับเด็กและเยาวชน เช่น ปัญหาครูไม่ทุ่มเทกับการสอนในโรงเรียนอย่างเต็มที่ ปัญหาครูกับอาชีพเสริม เช่น ครูเป็นตัวแทนขายสินค้าต่างๆ ครูรับจ้างสอนพิเศษในโรงเรียนกวดวิชาต่างๆ โจทย์คือทำอย่างไรจะยกระดับคุณภาพครูและมีกลไกดูแลครูดีเพื่อให้เป็นผู้นำทางปัญญาอย่างเต็มที่
- **แนวโน้มด้านสภาพแวดล้อมและสื่อการเรียนรู้ยุคใหม่**ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ กระแสวัฒนธรรมต่างชาติ และพลวัตรทางสังคมสมัยใหม่ที่มีส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของเด็กและเยาวชน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเด็กเมือง เด็กชายขอบ เด็กต่างจังหวัดที่เข้ามาเรียนต่อในเมือง ซึ่งต่างได้รับผลกระทบจากกระแสพหุวัฒนธรรมต่างๆ เช่น กระแสแฟชั่น การรับสื่อสมัยใหม่ การปรับตัวทางวัฒนธรรมเมืองของวัยรุ่น เป็นต้น ซึ่งโจทย์ของการศึกษาคือทำอย่างไรที่การศึกษาจะไปสร้างภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมให้กับเด็กและเยาวชน การศึกษาเพื่อการรู้เท่าทันโลกาภิวัตน์พึงเป็นเช่นไร

ในภาพรวมของแนวโน้มต่างๆ ที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่าการศึกษาต้องเผชิญกับโจทย์ท้าทายหลายเรื่อง อย่างไรก็ตาม ในท้ายการอภิปรายผู้เข้าร่วมประชุมต่างแสดงทัศนะเกี่ยวกับแนวโน้มของเยาวชนที่จะกลายเป็นผู้นำประเทศรุ่นใหม่ด้วยว่า

"ปัญหาในเรื่องของการดำรงชีวิตในอนาคต คนจะเริ่มเห็นแก่ตัวเยอะ กลุ่มเด็กที่เรียนอย่างเดียวที่ไม่ค่อยแบ่งปันอะไรให้เพื่อน เรียนเก่งโอกาสที่จะเป็นใหญ่เป็นผู้นำก็ไปตามความเก่ง แต่แนวโน้มเขาจะกลายเป็นปัญหาสังคมเพราะความเก่งที่เอาตัวเองรอด ขณะที่กลุ่มที่แบ่งปันจะเป็นกลุ่มที่กำลังสำคัญของสังคม แนวโน้มคือเราจะทำอย่างไรที่จะทำให้เด็กกลุ่มที่แข่งขันอย่างเดียว หันมาสนใจอย่างอื่นบ้าง หันมาดูแลรักษาสังคมส่วนรวมบ้าง" (ผู้เข้าร่วมประชุม, 15 ธันวาคม 2549)

ทั้งนี้ หลังการเปิดประเด็นและอภิปรายเกี่ยวกับ **"ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนไทยในทศวรรษหน้า"** ประมาณ 30 นาที ผู้ดำเนินการจึงสรุปประเด็นและเข้าสู่กระบวนการสร้างภาพอนาคตในลำดับต่อไป

1.2.2 การพิจารณาประเด็นสำคัญ (key issues) และระบุแรงผลักดัน (key driver)

ในกระบวนการมองภาพอนาคตนั้น ได้แบ่งขั้นตอนการพิจารณาประเด็นสำคัญ (key issues) เป็นขั้นตอนที่สองถัดจากการตั้งคำถามสำคัญ มีขั้นตอนการระบุแรงผลักดันหรือกระแสขับเคลื่อนหลัก (driving force) เป็นขั้นตอนที่สามถัดมา โดยแต่ละขั้นตอนมีการให้เวลาอย่างพอเพียงอย่างน้อยขั้นตอนละประมาณ 30 นาที อย่างไรก็ตาม เพื่อปรับกระบวนการให้สอดคล้องกับข้อจำกัดด้านเวลาและสภาพกลุ่มเป้าหมาย ผู้วิจัยจึงได้ยุบรวมขั้นตอนที่สองเรื่องการพิจารณาประเด็นสำคัญ (key issues) และขั้นตอนที่สามการระบุแรงผลักดันหรือกระแสขับเคลื่อนหลัก (driving force) รวบอยู่ในขั้นตอนเดียวกัน เพื่อให้กระบวนการระดมความคิดในเรื่องดังกล่าวเป็นกิจกรรมที่ไม่สร้างความตึงเครียดทางความคิดและการถกเถียงมากเกินไป

ทั้งนี้ในกระบวนการการพิจารณาประเด็นสำคัญ (key issues) ที่เกี่ยวข้อง และการระบุแรงผลักดันหรือกระแสขับเคลื่อนหลัก (driving force) ที่คาดว่าจะเป็นตัวขับเคลื่อนและมีผลกระทบต่อนโยบายและยุทธศาสตร์การศึกษาใน 10 ปีข้างหน้า ซึ่งรวมไปถึงแรงฉุดหรือแรงชะลอด้วย โดยมีวิธีการระดมความคิดและสะท้อนข้อมูลความคิดผ่านการเขียนบัตรคำ (card) ในประเด็นสำคัญก่อน จากนั้นจึงระบุแรงผลักดัน ให้เขียนแต่ละเรื่องอย่างน้อยคนละ 1-2 ใบ ผู้เข้าประชุมท่านใดเขียนบัตรคำเสร็จ ผู้วิจัยและผู้ช่วยจะวิเคราะห์และจัดหมวดหมู่ของบัตรคำพร้อมขึ้นกระดาษให้เห็นข้อมูลประเด็นสำคัญและแรงผลักดันร่วมกัน ขั้นตอนนี้ใช้เวลาประมาณ 30-40 นาที โดยให้มีเวลาสรุปกิจกรรมมีการตั้งคำถามเพิ่มในบางประเด็นเพื่อให้ผู้เข้าประชุมได้แสดงความคิดอภิปรายเพิ่มเติม หรือเปิดให้ผู้เข้าร่วมประชุมเขียนบัตรคำเพิ่มเติม ขณะเดียวกันจะมีฝ่ายบันทึกข้อมูลพิมพ์ประเด็นและสาระสำคัญเพื่อเป็นข้อมูลประกอบการเขียนภาพอนาคตต่อไป

จากกระบวนการดังกล่าว สามารถสรุปประเด็นสำคัญและแรงผลักดันที่มีผลต่อนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาในอีก 10 ปีข้างหน้า โดยเรียงลำดับความถี่ของการกล่าวถึงประเด็นสำคัญและแรงผลักดันต่างๆ ได้ดังนี้

1.2.2.1 ประเด็นสำคัญ (key issues)

1) **ประเด็นเรื่องวัยรุ่นกับสถานการณ์ทางเพศ และอัตลักษณ์ทางเพศ** เป็นประเด็นที่มองเรื่องผลกระทบในการศึกษา การมีแฟนก่อนวัยสมควรทำให้เด็กคิดแต่เรื่องเพศ การมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันสมควร การค้นหาตัวเองไม่เจอ การเบี่ยงเบนทางเพศ กระเทย เกย์ ทอม ดี้

2) **การศึกษา** เป็นประเด็นเกี่ยวกับความล้มเหลวของการศึกษา การปฏิรูปการศึกษาที่ไม่ถูกทาง ปัญหาคุณภาพการศึกษา คุณภาพครู และคุณภาพเด็กไทยปัจจุบัน ประเด็นช่องว่างและการแบ่งชนชั้นในระบบการศึกษา เรื่องการขาดความตระหนักในหน้าที่และการเห็นความสำคัญของการศึกษา

3) **พื้นที่** เป็นประเด็นเรื่องผลกระทบของพื้นที่ทางสังคมที่มีต่อเด็ก เช่น เรื่องหอพักที่เสี่ยงต่อการมั่วสุมดื่มสุรา มีเพศสัมพันธ์ ส่งผลต่อปัญหาวัยรุ่น เช่น การเรียนไม่จบ ท้องก่อนแต่งและมีลูกก่อนวัยอันสมควร รวมถึงเรื่องร้านค้ารอบสถานศึกษา เช่น การเปิดร้านอาหาร ร้านเหล้าใกล้มหาวิทยาลัย ทำให้เด็กใช้เวลาว่างไปกับการอยู่ตามร้านอาหารร้านเหล้า และนำไปสู่ปัญหาอื่นๆ ที่ตามมา

4) **สภาพสังคม และคนในสังคม** เกี่ยวข้องกับเรื่องการดำเนินชีวิตในท้องถิ่น ครอบครัว ปัญหาอาชญากรรม รวมถึงความเป็นปัจเจกบุคคลในสังคมยุคใหม่ที่ยึดตนเองเป็นหลักและความเห็นแก่ตัว

5) **โลกาภิวัตน์ กับวัฒนธรรม** เป็นประเด็นเกี่ยวกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมไทย เช่น การแต่งกายตามแฟชั่น การนุ่งสั้น สายเดี่ยว รวมถึงประเด็นเกี่ยวกับการสูญสลายทางวัฒนธรรมไทย

6) **ศาสนา** เป็นประเด็นเรื่องความแตกต่างทางศาสนาและสัญชาติ และเรื่องเกี่ยวกับสถานการณ์พระสงฆ์ไทย เช่น การเบี่ยงเบนทางเพศในกลุ่มพระสงฆ์ “พระเป็นเพศที่ 3”

7) **สื่อและเทคโนโลยี** เป็นประเด็นที่มองเรื่องกระแสสื่อกับค่านิยมของการบริโภคสื่อยุคใหม่ การใช้สื่ออย่างไม่รู้เท่าทันและเกิดพฤติกรรมเสพสื่ออย่างไม่พึงประสงค์ โดยเฉพาะสื่อที่ผ่านทางเทคโนโลยีสารสนเทศ มือถือ website xxx สื่อเกมส์ออนไลน์ในรูปแบบใหม่ที่มีผลดึงดูดเด็กให้เข้าไปบริโภคสื่อเหล่านี้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

8) **การเมือง** เป็นประเด็นเรื่องความไม่แน่นอนทางการเมือง ความไม่ต่อเนื่องของนโยบาย

นอกจากประเด็นที่กล่าวมานี้ ยังได้มีการอภิปรายเพิ่มเติมเกี่ยวกับประเด็นสำคัญในบางเรื่องโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องความด้อยคุณภาพทางการศึกษาที่อาจจะมีแนวโน้มจะยิ่งตกต่ำลงไปเรื่อยๆ ด้วยเพราะมีปัจจัยเชิงลบ ได้แก่ การที่ผู้ใหญ่ในบ้านเมืองไม่ให้ความสนใจในเรื่องการศึกษาอย่างจริงจัง ปัญหาการละเลยการศึกษาของครู รวมถึงเรื่องประชาชนก็ไม่สนใจการศึกษาหรือไม่ได้เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมทางการศึกษาเท่าที่ควร ดังที่ประธานสภาเด็กและเยาวชนจังหวัดมหาสารคาม (15 ธันวาคม 2549) กล่าวว่า *“ประชาชนมองการศึกษาเป็นแค่การเรียนในระบบ พอพ้นวัยเรียนไป ก็ไม่สนใจ เขาก็มองว่าเรื่องการศึกษาเป็นเรื่องของเด็กๆ”*

1.2.2.2 แรงผลักดัน (driving force)

1) **วัยรุ่นกับเรื่องเพศ** ได้แก่ *“กระแสเพศเสรี (free sex)” “การซื้อ/ขายบริการทางเพศในกลุ่มนักศึกษา” “ป้าบุกสถานศึกษามีการขายบริการทางเพศมากขึ้น ส่งผลกระทบค่านิยมการใช้ชีวิตของเด็ก”*

2) **ผู้นำและผู้ใหญ่ในสังคม** ได้แก่ *“วิสัยทัศน์ของผู้นำประเทศ” “ผู้ใหญ่ให้ความสนใจ”*

3) **ศาสนาและการศึกษาในสถาบันสงฆ์** ได้แก่ *“พระสงฆ์ไทยส่วนใหญ่จบการศึกษาปริญญาเอก” “แรงขับด้านการเรียกร้องให้ประเทศไทยเป็นศูนย์การเรียนรู้คู่คุณธรรมของทวีปเอเชีย”*

4) **สื่อและเทคโนโลยี** ได้แก่ *“เทคโนโลยีที่ล้ำหน้า” “แรงขับด้านอินเตอร์เน็ต”*

5) **พื้นที่** ได้แก่ *"แรงขับจากการจัดระเบียบพื้นที่/จัดระเบียบสังคม" "กลไกในเรื่องการขับเคลื่อนเรื่องการส่งเสริมการเรียนนอกพื้นที่"*

6) **การศึกษา** ได้แก่ *"กระแสการแข่งขันทั้งในระดับสากล และในไทย" "สถาบันกวดวิชา" "การโฆษณาของสถาบันการศึกษาเพื่อดึงดูดนักศึกษาที่ปริมาณมากกว่าคุณภาพ"*

7) **ครูยุคใหม่** ได้แก่ *"จรรยาบรรณครูไทย" "คุณภาพครู"*

8) **การเมือง** ได้แก่ *"การทำรัฐประหารซ้ำๆ"*

ในการอภิปรายเพิ่มเติมได้มีการตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับแรงผลักดันบางด้าน อาทิ

- **กระแสเรื่องเพศและอัตลักษณ์ทางเพศ** เช่น มองว่า กระแสสื่อโฆษณาและรายการทีวีเป็นแรงขับที่ส่งผลต่อการเรียนรู้เรื่องเพศ ทั้งในเรื่องการมีพฤติกรรมเพศเสรี และเรื่องพัฒนาการของกลุ่มเพศที่สาม ซึ่งจะแนวโน้มเหล่านี้จะรุนแรงขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มเบี่ยงเบนทางเพศที่แพร่กระจายไปในหมู่เยาวชนทั่วทุกภูมิภาค รวมถึงในหมู่เณร พระสงฆ์ ดังที่รองประธานสภาเด็กและเยาวชนจังหวัดนครศรีธรรมราช (15 ธันวาคม 2549) กล่าวว่า *"ในอนาคต เพศที่สามเป็นผู้นำมากขึ้น ถ้าวันหนึ่งเพศที่สามเกิดได้เป็นนายกก็คงสะเทือนสังคมน่าดู ประชากรก็จะลดลง แนวโน้มมนุษย์ก็จะสูญพันธุ์ง่ายขึ้น"*
- **กระแสเรื่องการกวดวิชา** มองว่าเป็นสถาบันที่สนับสนุนกระแสการแข่งขันทางการศึกษาให้รุนแรงขึ้น ยิ่งถ้ามีสถาบันกวดวิชาเพิ่มขึ้นก็ยิ่งส่งผลต่อการแพร่กระจายกระแสการเร่งเรียนและแข่งเรียน การลดทอนความสำคัญของโรงเรียนและห้องเรียนปกติ รวมถึงส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนในหลายด้าน เช่น *"เด็กอาจจะไม่ตั้งใจเรียนอย่างเต็มที่ในชั่วโมงเรียน เพราะคิดว่า ยังไงก็ต้องไปกวดวิชาตอนเรียน" "อีกทางหนึ่งทำให้ครูกั๊กวิชามากขึ้น ไม่สอนเต็มที่ แล้วให้ไปเรียนในสถาบันกวดวิชาที่ครูเองก็ไปสอนที่นี่" "เป็นทางเปิดให้เด็กได้มีโอกาสเจอกันมากขึ้น เด็กบางคนไปเรียนเพราะแฟชั่น เด็กผู้หญิงผู้ชายได้เจอกันทำให้เกิดปัญหาเรื่องเพศมากขึ้น"* (ผู้เข้าร่วมประชุม,15 ธันวาคม 2549)
- **การเมือง** แรงขับเกี่ยวกับความไม่แน่นอนทางการเมืองที่ผู้เข้าร่วมประชุมเห็นว่า ไม่เพียงส่งผลกระทบต่อประเทศชาติแล้ว ยังส่งผลต่ออนาคตของเด็กและเยาวชนด้วย มีการคาดการณ์ด้วยว่า ภายใน 10 ปีมีความเป็นไปได้ที่จะมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองบ่อยครั้งขึ้น และอาจจะมีม็อบนักเรียนนักศึกษาที่มากขึ้นและขยายวงกว้างขึ้นเพื่อต่อสู้ในเรื่องเกี่ยวกับนโยบายหรือประเด็นทางสังคมที่มีผลกระทบต่อตัวเด็กและเยาวชน รวมถึงอาจเป็นไปได้ว่าแรงผลักดันของขบวนการนักเรียนนักศึกษาอาจนำไปสู่การทำรัฐประหารโดยเด็กและเยาวชนด้วย

จากข้อมูลข้างต้น จะเห็นได้ว่า แรงผลักดันและกระแสขับเคลื่อนหลัก (driving force) ที่คาดว่าจะเป็นตัวขับเคลื่อนและมีผลกระทบต่อนโยบายและยุทธศาสตร์การศึกษาใน 10 ปีข้างหน้านั้น มีทั้งที่เป็น**แรงผลักดันที่เกิดขึ้นจากกระแสปัจจัยภายนอก และบริบททางสังคม** เช่น กระแสแข่งขันในบริบทโลกและในสังคมไทย แรงขับทางการเมือง ความเคลื่อนไหวด้านการศึกษาในกระแสโลก กระแสอิทธิพลของสื่ออินเตอร์เน็ต และความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยี แรงผลักของสถาบันศาสนา พื้นที่ทางสังคม เป็นต้น กับ**แรงผลักกระแสปัจจัยภายในตัวระบบการศึกษาไทย** เช่น กระแสการศึกษา การแข่งขันและการกวดวิชา แรงขับด้านครูยุคใหม่ ซึ่งบรรดาแรงขับเหล่านี้มีลักษณะทั้งที่เป็นแรงผลักดันเชิงบวก *เช่น "จรรยาบรรณครูไทย" "คุณภาพครู" พระสงฆ์ไทยส่วนใหญ่จบการศึกษาปริญญาเอก" "แรงขับด้านการเรียกร้องให้ประเทศไทยเป็นศูนย์การเรียนรู้คู่คุณธรรมของทวีปเอเชีย" "การจัดระเบียบ*

พื้นที่/จัดระเบียบสังคม" "กลไกการขับเคลื่อนเรื่องการส่งเสริมการเรียนนอกพื้นที่" และแรงผลักดันเชิงลบ *เช่น "กระแสเพศเสรี (free sex)" " กระแสการซื้อ/ขายบริการทางเพศในกลุ่มนักศึกษา"* กระแสเรื่องเพศและอัตลักษณ์ทางเพศ กระแสการกวดวิชา กระแสความไม่มั่นคงทางการเมือง เป็นต้น

ทั้งนี้มีประเด็นที่น่าสังเกตว่า สิ่งที่ผู้เข้าร่วมประชุมในฐานะตัวแทนเยาวชนไทยมองว่าในบรรดาแรงผลักต่างๆ นั้น เรื่องของอัตลักษณ์ของเด็กและเยาวชนยุคใหม่ เรื่องของกระบวนทัศน์การศึกษาทางเลือก รวมถึงเรื่องของแรงผลักดันทางการเมือง น่าจะเป็นแรงผลักสำคัญยิ่งที่จะมีผลต่อกระบวนทัศน์และทิศทางการพัฒนาประเทศ และอนาคตของเด็กและเยาวชนไทยในช่วง 10 ปีข้างหน้า

โดยสรุปภาพรวมจากขั้นตอนการพิจารณาประเด็นสำคัญ (key issues) และการระบุแรงผลักดันหรือกระแสขับเคลื่อนหลัก (driving force) อาจกล่าวได้ว่า ผู้เข้าร่วมประชุมต่างมองเห็นประเด็นสำคัญและแรงผลักดันที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องพลวัตรทางสังคมวัฒนธรรม ความอ่อนด้อยของระบบการศึกษาไทย คุณภาพครู คุณภาพสื่อและพื้นที่การเรียนรู้ ซึ่งถูกเน้นหนักว่าเป็นเรื่องที่มีผลกระทบต่อวัฒนธรรมการใช้ชีวิตของเด็กและเยาวชนโดยตรง รวมถึงเรื่องสภาวการณ์ทางการเมืองและกระแสการพัฒนาประเทศทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับสากล โดยมองว่าเรื่องเหล่านี้ไม่เพียงแต่เร่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์การศึกษาไทยแล้ว ยังก่อให้เกิดโจทย์ท้าทายใหม่ๆ ในยุทธศาสตร์ทางการศึกษาไทยในอีก 10 ปีข้างหน้าด้วย

อย่างไรก็ตาม นอกจากสาระสำคัญดังกล่าวแล้ว มีข้อสังเกตเชิงเทคนิควิธีเกี่ยวกับการระดมความคิดในกระบวนการนี้ที่ว่า การปรับรวมขั้นตอนการพิจารณาประเด็นสำคัญให้รวบอยู่ในขั้นตอนเดียวกับการระบุแรงผลักดัน มีข้อดีทำให้ลดระยะเวลาการทำกิจกรรม ทำให้ได้ข้อมูลภาพรวมทั้งสองเรื่องได้พร้อมๆ กัน แต่ปริมาณข้อมูลความคิดเห็นก็จะถูกจำกัดด้วยเวลาเช่นเดียวกัน ดังนั้นการตั้งคำถามกระตุ้นให้ถกเถียงเพิ่มเติมจะช่วยทำให้ได้ข้อมูลที่หลากหลายหรือข้อมูลเชิงลึกได้ในระดับหนึ่ง แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับการดำเนินการจัดกิจกรรมที่ให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้แลกเปลี่ยนความคิดสำคัญๆ ที่เห็นร่วมกันว่ามีผลกระทบสูงและตอบคำถามวิจัยได้ภายใต้เวลาที่จำกัด นอกจากนี้ข้อคิดสำหรับการจัดกระบวนการนี้ให้บรรลุเป้าหมายยังอยู่ที่การรักษาบรรยากาศที่ดี มีความเพลิดเพลินไม่ตรึงเครียด ไม่มุ่งคาดคั้นเอาคำตอบจากผู้เข้าร่วมประชุมจนเกินไป แต่เน้นให้บรรยากาศการประชุมมีความยืดหยุ่นทั้งในเชิงเนื้อหาสาระ เทคนิควิธีการทั้งการใช้บัตรคำและการอภิปราย รวมถึงช่วงเวลาที่ไม่ติดในกฎกติกาวิธีวิจัยมากไป แต่ยังคงอยู่ภายใต้หลักการและจุดมุ่งหมายของการวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลหลักและข้อมูลแปลกใหม่ เกิดการตั้งคำถาม ถกเถียงและเสนอมุมมองใหม่ๆ ตามจินตนาการของผู้เข้าร่วมประชุม

1.2.3 การระบุเหตุการณ์หรือความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต (uncertainties)

จากขั้นตอนการระบุประเด็นสำคัญ กระแสขับเคลื่อนแรงผลักดันที่ทำให้ได้ข้อมูลต่างๆ ดังที่กล่าวไปข้างต้นนั้น ขั้นตอนต่อมาผู้วิจัยได้ให้ผู้เข้าร่วมประชุมร่วมกันพิจารณาเกี่ยวกับประเด็นความไม่แน่นอน (uncertainties) ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นเชิงบวกหรือเชิงลบก็ได้ที่สามารถผลิกผันนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนไทยภายใน 10 ปีข้างหน้าได้ โดยให้ที่ประชุมได้แสดงความคิดผ่านการเขียนบัตรคำคนละประมาณ 2-3 ใบ พร้อมกับเสนอบนกระดาน ใช้เวลาประมาณ 30 นาที หลังจากนั้นผู้วิจัยและคณะได้จัดหมวดหมู่และปรับแต่งถ้อยความให้สื่อความหมายชัดเจน โดยสรุปประเด็นความไม่แน่นอนต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ดังตารางนี้

ตารางที่ 28 แสดงประเด็นความไม่แน่นอนที่จะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งเชิงบวกและเชิงลบ

กลุ่มความไม่แน่นอน	ประเด็นความไม่แน่นอน
1. สิ่งแวดล้อม	1) ประเทศไทยมีบ่อน้ำมันเป็นของตนเอง 2) การเสื่อมสภาพของชั้นบรรยากาศ 3) โลกอาจจะหลุดออกจากระบบสุริยะ เพราะการค้นพบความรู้ใหม่ทางดาราศาสตร์ 4) อีก 10 ปีประเทศไทยจะมีแค่ 2 ฤดู คือ ร้อนกับฝน 5) โลกร้อนทำให้น้ำแข็งขั้วโลกละลายน้ำท่วมส่วนหนึ่งของโลก 6) เกิดพื้นที่ป่าในประเทศและสัตว์ป่าที่สมบูรณ์ 60 % 7) ประเทศไทยด้ามขวานหัก (ชุมพร น้ำท่วมหนัก) 8) การพังหายไปของโบราณสถาน 9) รถยนต์ใช้พลังงานน้ำ
2. สภาพสังคมไทย	10) เมืองไทยน่าอยู่ที่สุด 11) ประเทศไทยใสสะอาด 12) ประเทศไทยเป็นเมืองที่น่าอยู่ที่สุด 13) ประเทศไทยใช้ค่า GNH วัดความเจริญของชาติ 14) วัฒนธรรมเดิมหายไป 15) ยาเสพติดล้นเมือง (กระท่อมข้างบ้าน) **16) ทศวรรษสังคมล่มสลาย (-)**
3. ผลกระทบของการก่อการร้าย	17) โรงเรียนถูกเผา 18) โจรใต้แอบสร้างขีปนาวุธ 19) จะมีการใช้กำลังทางทหารกวาดล้างโจรภาคใต้ครั้งใหญ่ 20) จังหวัดชายแดนใต้ จะเปลี่ยนสัญชาติ 21) ประชาชนทางภาคใต้จะมาอพยพถิ่นฐานทางภาคเหนือมากขึ้น **22) ผู้ก่อการร้ายยึดโรงเรียน**
4. ความก้าวหน้าด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี	23) มีรีโมทการเรียนรู้ 24) มีชิปฝังสมองคน 25) มีกองทัพหุ่นยนต์ไว้ปราบผู้ก่อการร้าย **26) Robot กระจายไปทั่ว** **27) มีสวนสัตว์แห่งแรกในดวงจันทร์ โดยประเทศไทย**
5. เด็กไทยกับการเป็นเลิศ	28) นักเรียนไทยฉลาดที่สุดในโลก 29) บอลไทยได้แชมป์โลก 30) โอลิมปิกวิชาการได้เหรียญทองทุกสาขาเป็นอันดับ 1 **31) เด็กไทยเป็นนักเรียนที่แข่งโอลิมปิกได้ที่ 1 ทุกปี** **32) เยาวชนหันมาสนใจภูมิปัญญาท้องถิ่น**
6. ความขัดแย้ง	33) สงครามโลกครั้งที่ 3-5 34) จะต่อต้านถ้าทหารสืบทอดอำนาจต่อ 35) อาจถูกพม่าบุกและประเทศไทยแตก 36) ไทยขัดแย้งกับเพื่อนบ้านและโดนรุมบอม **37) ถูกนิวเคลียร์ถล่ม**
7. การเมือง	38) การเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองของไทย **39) เกิดกระทรวงเด็กและเยาวชน มีรัฐมนตรีเด็กและเยาวชนที่ไม่ใช่มาจากการเลือกตั้ง** 40) อนาคตเด็กยุคใหม่ เด็กยึดอำนาจ เด็กทำหน้าที่แทนผู้ใหญ่ 41) สภาเด็กมีเงินเดือน **42)** สภาเด็กและเยาวชนได้ที่นั่งในรัฐบาล 50 ที่

ตารางที่ 28 แสดงประเด็นความไม่แน่นอนที่จะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งเชิงบวกและเชิงลบ (ต่อ)

กลุ่มความไม่แน่นอน	ประเด็นความไม่แน่นอน
8. สภาพการศึกษา	43) โรงเรียนเอกชนกว่า 10,000 แห่งแข่งกันออกโปรโมชั่นเพื่อดึงดูดเด็กให้เข้ามาเรียนการศึกษาแบบ buffet 44) การศึกษามีการพัฒนาด้านภาษาต่างประเทศและเรียนต่างประเทศ 45) แต่งตัวตามสบายไปโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย **46) ในวาระ 4 ปีของรัฐบาลใหม่ กระทรวงศึกษาธิการเปลี่ยนคณะทำงานเกือบ 5 ครั้ง ส่งผลให้เข็มทิศทางการศึกษาไทยไม่นิ่ง**
9. ศาสนา	47) เด็กวัดได้เป็นเจ้าอาวาส 48) เด็กจะลืมวัด 49) พระสงฆ์จะมีภรรยาได้และไม่ผิดศีลธรรม **50) การเสื่อมสลายของพระพุทธศาสนา**
10. เศรษฐกิจ	51) ประเทศไทยเป็นผู้นำด้านเศรษฐกิจ 52) ค่าเงินไทย 1 ดอลล่าร์ เท่ากับ 15 บาท 53) ค่าเงินบาท 1 บาท เท่ากับ 42 ดอลล่าร์
11. การโกง (คอรัปชั่น)	54) หน่วยงานรัฐมีการโกงอย่างมีระบบเพิ่มมากขึ้น 55) ระบบพวกพ้องจะแรงขึ้นและมีผลประโยชน์แนบเนียนขึ้น
12. สื่อต่างๆ	56) เรทติ้งสื่อไม่แก้ปัญหา **57) นักเรียนส่วนใหญ่พกคอมพิวเตอร์โน้ตบุ้คไปโรงเรียน**
13. ด้านประชากร	58) เยาวชนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น (ผู้ใหญ่ลดลงเพราะประสบอุบัติภัยสิ่งแวดล้อม) **59) เพศที่ 3 จะมีสามีและมีลูกภายใน 10 ปี อย่างถูกกฎหมาย**

ทั้งนี้ หลังการพิจารณาถึงประเด็นความไม่แน่นอนได้มีการเปิดอภิปราย มีการเขียนบัตรคำหรือการเสนอประเด็นความไม่แน่นอนเพิ่มเติม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการคิดถึงความไม่แน่นอนเชิงบวกเพื่อให้มีความหลากหลายและเกิดการถ่วงดุลกับข้อมูลชุดแรกที่ส่วนใหญ่มักปรากฏถึงความไม่แน่นอนเชิงลบ ทั้งนี้ประเด็นต่างๆ มิได้มีการลงรหัสข้อมูลเพื่อจัดลำดับความไม่แน่นอน (degree of uncertainties) เนื่องจากขั้นตอนดังกล่าวมีความซับซ้อนไม่สอดคล้องกับสภาพกลุ่มเป้าหมาย จึงได้ตัดขั้นตอนดังกล่าวออกไป หากแต่ยังคงไว้สำหรับกิจกรรมที่ให้พิจารณาถึงประเด็นความไม่แน่นอน และเลือกประเด็นความไม่แน่นอนบางประเด็นเป็นโจทย์ในการสร้างภาพอนาคตต่อไป

อย่างไรก็ตาม ในการเลือกโจทย์เพื่อสร้างภาพอนาคตนั้น ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มผู้เข้าร่วมประชุมเป็น 2 กลุ่มในการจัดทำภาพอนาคต 2 ภาพ โดยเสนอทางเลือกการสร้างภาพอนาคตใน 2 ลักษณะ คือ

1) แต่ละกลุ่มสามารถสร้างภาพอนาคตของกลุ่มโดยมีภาพอนาคตทั้งภาพเชิงบวกและภาพเชิงลบที่คาดว่าจะเป็นจริงได้ (most-probable) ให้ปรากฏรวมอยู่ในภาพอนาคตเดียวกัน ซึ่งทั้งสองกลุ่มจะได้โจทย์ต่างกัน โดยมีโจทย์เป็นประเด็นความไม่แน่นอนเชิงบวกและเชิงลบปะปนกัน เพื่อสร้างเรื่องให้มีเหตุการณ์ทางบวกและทางลบจนปรากฏเป็นภาพอนาคตของสังคมไทย

2) แต่ละกลุ่มเลือกสร้างภาพอนาคตเชิงบวก (realistic optimistic) หรือการสร้างภาพอนาคตเชิงลบ (realistic pessimistic) ภาพใดภาพหนึ่งเท่านั้น โดยแต่ละกลุ่มจะได้โจทย์ต่างกันคือ กลุ่มหนึ่งจะได้โจทย์หลักเป็นประเด็นความไม่แน่นอนเชิงบวก ส่วนอีกกลุ่มจะได้โจทย์หลักเป็นประเด็นความไม่แน่นอนเชิงลบ ทั้งนี้ในทั้งสองกลุ่มจะได้ประเด็นเชิงคู่ตรงข้ามหนึ่งประเด็นเป็นการท้าทายการมองอนาคต การสร้างภาพลักษณะนี้จะช่วยให้เกิดการมองภาพอนาคตสุดโต่งที่มีความแตกต่างกันใน

2 กลุ่ม ซึ่งจะนำไปสู่การคิดยุทธศาสตร์เฉพาะสำหรับภาพอนาคตเชิงบวก หรือไม่ก็เป็นยุทธศาสตร์เฉพาะจัดการกับภาพอนาคตเชิงลบ

ทั้งนี้ในการเสนอทางเลือกให้กับสมาชิกนี้ ผู้วิจัยได้ให้ผู้เข้าร่วมประชุมร่วมกันตกลงเลือกแนวทางการสร้างภาพอนาคตลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ซึ่งสรุปได้ว่า **ผู้เข้าร่วมประชุมเลือกแนวทางที่ (2) ที่เป็นการสร้างภาพอนาคตเชิงบวก หรือสร้างภาพอนาคตเชิงลบแบบใดแบบหนึ่งเท่านั้น** ทั้งนี้ โดยได้มีการให้เหตุผลร่วมกันว่า *เป็นการมองที่ท้าทาย อยากคิดและอยากเห็นการมองภาพอนาคตสุดโต่งว่าแต่ละกลุ่มจะมองภาพเหล่านี้ต่างกันอย่างไร และเชื่อว่าจะช่วยให้การคิดถึงภาพอนาคตไม่ยุ่งยากกับการต้องคิดทั้งภาพบวกและภาพลบพร้อมกัน แต่เป็นการคิดแบบสุดขั้วไปในด้านเดียว ซึ่งจะได้ภาพที่มีความแตกต่างหรือตรงข้ามกันอย่างสิ้นเชิง และอยากเห็นยุทธศาสตร์ที่คิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขภาพอนาคตที่สุดโต่งแบบใดแบบหนึ่ง นอกจากนี้เมื่อมานำเสนอภาพร่วมกันแล้วน่าจะมีความสนุกสนานกับการตั้งประเด็นอภิปราย (discuss) หรือป้องกัน (defend) ภาพอนาคตในภายหลัง*

จากผลการเลือกแนวทางสร้างภาพอนาคตดังกล่าว ผู้วิจัยและคณะจึงได้คัดเลือกประเด็นความไม่แน่นอนที่น่าสนใจเป็นโจทย์สำหรับสร้างภาพอนาคต ซึ่งสรุปได้ดังตารางนี้

ตารางที่ 29 แสดงโจทย์ประเด็นความไม่แน่นอนที่จะเป็นกรอบในการจัดทำภาพอนาคต

กลุ่ม 1 โจทย์ภาพอนาคตเชิงลบ	กลุ่ม 2 โจทย์ภาพอนาคตเชิงบวก
● เพศที่สามจะมีสามีและลูกภายใน 10 ปีโดยถูกกฎหมาย ● การก่อการร้ายระบาด ● การเสื่อมสลายของพุทธศาสนา ● กระทรวงศึกษาเปลี่ยนคณะบ่อยครั้ง ● **นักเรียนส่วนใหญ่พกคอมพิวเตอร์โน้ตบุ๊คไปโรงเรียน (+)**	● Robot กระจายไปทั่ว ● กระทรวงที่เด็กเป็นรัฐมนตรี ● เด็กไทยเป็นแชมป์โอลิมปิกทุกปี ● ไทยคิดค้นพลังงานทดแทนเชื้อเพลิงได้มากกมาย ● **สถานการณ์นิวเคลียร์โลก (-)**

อย่างไรก็ตาม ก่อนเข้าสู่ขั้นตอนการจัดทำภาพอนาคต ผู้วิจัยยังได้ให้ผู้เข้าประชุมแต่ละกลุ่มตกลงกันว่า กลุ่มใดจะเลือกสร้างภาพอนาคตเชิงบวก กลุ่มใดจะเลือกสร้างภาพอนาคตเชิงลบ ซึ่งสรุปว่า กลุ่มที่ 1 เลือกสร้างภาพอนาคตเชิงบวก ส่วนกลุ่มที่ 2 เลือกสร้างภาพอนาคตเชิงลบ โดยมีโจทย์ความไม่แน่นอนของแต่ละกลุ่มใน 4 ประเด็นหลักและ 1 ประเด็นต้าน ดังตารางที่ปรากฏในข้างต้น เพื่อเป็นกรอบในการสร้างภาพอนาคตในขั้นต่อไป

1.2.4 การจัดทำภาพอนาคต (scenario planning)

ในการเขียนภาพอนาคตครั้งนี้ ได้แบ่งสมาชิกเป็น 2 กลุ่ม เพื่อจัดทำภาพอนาคต 2 ภาพฉายภายใต้เงื่อนไขที่กล่าวไปในขั้นตอนที่แล้ว แต่ละกลุ่มพิจารณาประเด็นสำคัญ แรงผลัก (driving forces) และความไม่แน่นอนที่เป็นโจทย์ของแต่ละกลุ่มว่า จะมีผลกระทบต่อการศึกษา เด็กและเยาวชน พร้อมกับสร้างโครงเรื่องของเหตุการณ์ต่างๆ ของสังคมในอีก 10 ปีข้างหน้า และเสนอยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนไทยตามตรรกะของแต่ละกลุ่ม โดยมีกระบวนการจัดทำภาพอนาคต ดังนี้

1) การสร้างโครงเรื่องภาพอนาคต (plot) หรือการกำหนดกรอบและระยะเวลาลำดับการเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ (time line of events) : แต่ละกลุ่มจะสร้างโครงเรื่องภาพอนาคตจากประเด็นความไม่แน่นอน โดยวางกรอบเหตุการณ์และระยะเวลาไว้โดยคร่าวๆ ไว้ในระยะเวลา 10 ปี

2) ภาพอนาคต (scenario) : ทุกกลุ่มจะนำกรอบของระยะเวลาการเกิดเหตุการณ์ที่ในแต่ละกลุ่มได้ร่างและผูกเรื่องขึ้นนั้นมาเรียงร้อยเป็นภาพอนาคต โดยเขียนภาพอนาคตพร้อมกับการวาดภาพประกอบเรื่องราวอนาคต

3) การวางยุทธศาสตร์ (strategies) ไปสู่ภาพอนาคต : ทุกกลุ่มจะพิจารณาร่วมกันว่าจะวางยุทธศาสตร์ใดบ้าง เพื่อรับมือกับภาพอนาคตทั้งภาพที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์

จากแนวทางข้างต้น สรุปผลการจัดทำภาพอนาคตแต่ละกลุ่มได้ดังนี้

1.2.4.1 ผลการระดมความคิดกลุ่มที่ 1 : "สังคมเลวสุดขั้ว-ชั่วสุดขีด"

1) การสร้างโครงเรื่องภาพอนาคต (plot) กลุ่มที่ 1 ได้สร้างโครงเรื่องภายใต้โจทย์ประเด็นความไม่แน่นอนเชิงลบใน 4 ประเด็น ได้แก่ เรื่อง *"เพศที่ 3 จะมีสามีและมีลูกภายใน 10 ปี อย่างถูกกฎหมาย" "การก่อการร้ายระบาด" "การเสื่อมสลายของพุทธศาสนา" "กระทรวงศึกษาเปลี่ยนคณะบ่อยครั้ง"* และประเด็นความไม่แน่นอนเชิงบวกหนึ่งประเด็นคือเรื่อง *"นักเรียนส่วนใหญ่พกคอมพิวเตอร์โน้ตบุ๊คไปโรงเรียน"* ซึ่งจากโจทย์ดังกล่าวปรากฏเป็นโครงเรื่องอนาคต ดังตารางนี้

ตารางที่ 30 แสดงโครงเรื่องภาพอนาคตกลุ่มที่ 1 : "สังคมเลวสุดขั้ว-ชั่วสุดขีด"

ปี	กรอบเหตุการณ์ในอนาคต
2549	**การก่อการร้ายระบาด** ● ผู้ก่อการร้ายยึดโรงเรียน 50% ของพื้นที่เด็กส่วนใหญ่ถูกคุกคาม/เป็นพื้นที่ไม่ปลอดภัย ● เกิดปัญหามลพิษทางเสียง ปัญหาน้ำท่วม
2550-2552	**นักเรียนส่วนใหญ่พกคอมพิวเตอร์โน้ตบุ๊คไปโรงเรียน** ● เกิดโครงการแจกคอมพิวเตอร์โน้ตบุ๊คให้เด็ก 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อให้เด็กเรียนอยู่กับบ้านกลายเป็นโครงการกระจายทั่วประเทศ ส่งผลให้เด็กเสพติดสื่อลามก ใช้สื่อผิดวัตถุประสงค์ ● วิกฤติเด็กขายตัวแลกเกรด ขายบริการทางเพศ online เกิดธุรกิจผลิตสื่อลามกครบวงจร ● สถิติของการฆ่าข่มขืนมากขึ้น ● เยาวชนตั้งตัวเป็นเอเย่นต์ค้ายา ● ผู้รักษากฎหมายทำลายกฎหมาย (วิกฤตศรัทธาในตำรวจ ฯลฯ)
2553-2555	**เพศที่ 3 จะมีสามีและมีลูกภายใน 10 ปี อย่างถูกกฎหมาย** ● เครือข่ายเพศที่ 3 ในประเทศไทยได้รับการสนับสนุนจากองค์การเกย์ต่างชาติให้เข้าชื่อเรียกร้องขอแก้กฎหมายได้เป็นผลสำเร็จ มีผลให้กลุ่มรักร่วมเพศ (เช่น ผู้ชายและผู้ชาย หรือผู้หญิงและผู้หญิง) แต่งงานกันได้ถูกต้องตามกฎหมาย ● แพทย์หัวใสไร้จรรยาบรรณคิดค้นวิธีทำให้ชายตั้งท้องได้ เด็กเกิดมาสับสน สังคมไม่ยอมรับ
2556-2557	**ยุคแห่งความเสื่อมของศาสนา** ● ประชาชนขาดความตระหนักในความเป็นศาสนิกชนที่ไม่มีศีลธรรม จริยธรรม ถูกอารยธรรมตะวันตกและกลุ่มชาติมหาอำนาจครอบงำจนขาดสติ เกิดวิกฤตในหมู่ผู้นำศาสนา พระมั่วสีกา
2558-2560	**ยุครัฐประหารการศึกษา (กระทรวงศึกษาเปลี่ยนคณะบ่อยครั้ง)** ● กระทรวงศึกษาธิการไม่สามารถควบคุมระบบการศึกษาได้ ● รัฐบาลปรับรัฐมนตรีเกือบ 10 ครั้ง ● ครู-ผู้ปกครองนักเรียนดำเนินการประท้วงครั้งใหญ่จนได้ชัยชนะ รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการถูกลงโทษทางกฎหมายฐานบ่อนทำลายอนาคตของชาติ ● การปฏิรูปของรัฐบาลเป็นการเปลี่ยนมือจากเอกชนเป็นเครือข่ายญาติของนักการเมือง ● ครูส่วนใหญ่หายไปจากระบบ วิกฤตจรรยาบรรณครูสูญสิ้น

จากภาพฉายของกลุ่มที่ 1 สรุปได้ว่า ในอนาคตอาจเกิดเหตุการณ์วิกฤตต่างๆ ขึ้นได้ โดยมีผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบ อย่างไรก็ตามโดยท้ายที่สุดผลที่เกิดขึ้นจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา ทั้งในแง่โครงสร้างของระบบการศึกษา รูปแบบ และยุทธศาสตร์สำคัญๆ เช่น ยกระดับคุณภาพการศึกษา การบริหารจัดการแบบใหม่ การเรียนรู้ของเด็กยุคใหม่ และเพื่อให้การศึกษาเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาวิกฤตต่างๆ ทั้งทางจริยธรรมคุณธรรม และคุณภาพคนในอนาคต เป็นต้น

2) ภาพอนาคต (scenario) กลุ่มที่ 1 ได้ผูกเรื่องเหตุการณ์ต่างๆ ให้เห็นสภาพของสังคมที่เต็มไปด้วยปัญหา เป็นภาพอนาคตที่ชื่อว่า **"สังคมเลวสุดขั้ว-ชั่วสุดขีด"** ดังนี้

ตารางที่ 31 กลุ่มที่ 1 ภาพอนาคต : "สังคมเลวสุดขั้ว-ชั่วสุดขีด"

ปี 2549 เป็นปีที่ปัญหาการก่อการร้ายระบาดโดยเฉพาะพื้นที่ใน 3 จังหวัดภาคใต้ที่ผู้ก่อการร้ายยึดโรงเรียนและก่อความรุนแรงในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง พื้นที่ส่วนใหญ่ที่เด็กใช้เรียนใช้ชีวิตอยู่ตามชุมชนต่างๆ ถูกคุกคาม/เป็นพื้นที่ไม่ปลอดภัยในชีวิต ในขณะเดียวกันประเทศไทยก็ประสบปัญหามลพิษที่มีแนวโน้มวิกฤตมากขึ้น โดยเฉพาะปัญหามลพิษทางเสียงและอากาศในพื้นที่เขตเมือง รวมถึงเกิดวิกฤตการณ์น้ำท่วมในทุกภูมิภาค ส่งผลต่อคุณภาพชีวิต การสูญเสียทรัพย์สิน และทรัพยากรธรรมชาติทรุดโทรมลงอย่างเห็นได้ชัด

ปี 2550-2552 ผลจากปัญหาน้ำท่วมในปี 2549 ส่งผลกระทบต่อเนื่องไปถึงปี 2550-2552 โดยเฉพาะในภาคการเกษตร และจังหวัดต่างๆ ในบางภูมิภาค ประกอบกับผลพวงของปัญหาอาชญากรรมและการก่อการร้ายที่มีมาต่อเนื่องตั้นแต่ก่อนปี 2549 ทำให้ในปี 2551 โรงเรียนบางพื้นที่ไม่สามารถเปิดเรียนได้ ครูไม่สามารถสอนหนังสือได้ตามปกติทำให้ต้องมีเทคโนโลยีมาช่วยเหลือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ 3 จังหวัดภาคใต้ที่การก่อการร้ายรุนแรงจนโรงเรียนต้องปิดตัวเป็นระยะๆ **รัฐบาลจึงมีโครงการแจกโน้ตบุ้คเด็ก 3 จังหวัดภาคใต้**เพื่อช่วยให้ครูและเด็กได้มีกิจกรรมการเรียนการสอนทางไกล ซึ่งทำให้ในภูมิภาคอื่นเกิดกระแสเรียกร้องโครงการดังกล่าวเพราะเด็กอยากได้บ้าง และผลักดันให้รัฐบาลต้องแจกโน้ตบุ้คทั่วประเทศ

แต่หลังจากเด็กส่วนใหญ่ได้โน้ตบุ้คเพื่อสื่อการเรียนรู้ ก็เกิดปัญหาเด็กใช้สื่อดังกล่าวไม่ถูกทาง เด็กเกิดการเสพติดสื่อลามกอนาจาร นอกจากเด็ก 3 จังหวัดภาคใต้จะได้รับผลกระทบปัญหาสื่อลามกอนาจารแล้ว ปรากฏการณ์ดังกล่าวยังแพร่กระจายไปสู่ภูมิภาคอื่นๆ อย่างรวดเร็วและรุนแรง เกิดปรากฏการณ์เด็กทำธุรกิจสื่อลามกกันเอง เกิดธุรกิจผลิตสื่อลามกครบวงจร เว็บร้ายบล็อกไม่ทัน แต่การลิ้งค์เข้าเว็บดีๆ มักถูกป๊อบอัพแทรกด้วยภาพลามก มีการขายบริการออนไลน์ผ่านเว็ปแคมของนักเรียน และวิกฤติเด็กขายตัวแลกเกรดที่แพร่กระจายไปสู่กลุ่มวัยรุ่นนักศึกษาและนักเรียนรุนแรงขึ้น นอกจากนี้ยังเกิดปัญหาเยาวชนในหลายรูปบบ ทั้งการตั้งตัวเป็นเอเย่นต์ค้ายา หรือการเข้าสู่ธุรกิจผิดกฎหมายที่มาจากเพื่อนที่หลุดจากระบบการศึกษา สถิติของการฆ่าข่มขืนมากขึ้น โดยผู้รักษากฎหมายไม่ดูแลและมีบางส่วนละเมิดกฎหมายเอง เกิดวิกฤตศรัทธาในตำรวจ ฯลฯ (ตำรวจที่ปราบปรามยาเสพติด พอยึดยาได้ ก็เอายาไปขายเอง)

ปี 2553-2555 เป็นช่วงปีที่เครือข่ายจากโน้ตบุ้คเกิดไฮด้า เป็นไวรัสระบาดที่เกิดขึ้นกับคอมพิวเตอร์อินเตอร์เน็ตทั่วโลกส่งผลทำลายระบบธุรกรรมต่างๆ ที่ทำผ่านระบบอินเตอร์เน็ต คอมพิวเตอร์กลายเป็นเครื่องมือก่อการร้ายและมอมเมาเด็กและเยาวชน รัฐบาลจึงระงับการใช้อินเตอร์เน็ตในบางพื้นที่ และมีควบคุมสื่อไซเบอร์เป็นพิเศษเพื่อความมั่นคงของชาติ

ในปี 2554 ขบวนการเคลื่อนไหวในกลุ่มเพศที่ 3 โดยการสนับสนุนจากองค์การเกย์ต่างชาติ เพื่อเรียกร้องกฎหมายเรื่องการแต่งงานของกลุ่มรักร่วมเพศ อนุญาตให้ชายแต่งชายได้ถูกต้องตามกฎหมาย ทำให้มีพรบ.กระเทยออกมา ถัดมาในปี 2555 เมื่อกระแสกลุ่มเพศที่สามมีบทบาทในสังคมสูง จึงมีส่วนผลักดันให้เกิดระบบคุณภาพชีวิตของกลุ่มรักร่วมเพศเป็นพิเศษด้วย และเพื่อความสุขชั่วครู่ จึงมีหมอหัวใสทำซีลีโคนและผลิตภัณฑ์ต่างๆ ให้ประกอบการกระแสธุรกิจสำหรับเพศที่สามเฟื่องฟู มีการสร้างอวัยวะเทียมขายให้พวกนี้ มีโครงการทดลองทางชีวพันธุกรรม สเตมเซลล์ต่างๆ ทดลองวิจัยให้ชายท้องได้ ทดลองเปลี่ยนหญิงเป็นชายได้ง่ายขึ้น งานทดลองมีทีท่าจะประสบผล มีความพยายามทำให้กลุ่มเพศที่สามสามารถผลิตลูกได้เองเป็นผลสำเร็จ เด็กเกิดมาสับสนชีวิต สังคมส่วนใหญ่ไม่ยอมรับ เกิดวิกฤตอัตลักษณ์และจริยธรรมทางเพศ

ตารางที่ 31 กลุ่มที่ 1 ภาพอนาคต : "สังคมเลวสุดขั้ว-ชั่วสุดขีด" (ต่อ)

ปี 2558-2560 ผลจากปัญหาวิกฤตของเด็กไทย และวิกฤตทางสังคมต่างๆ ซึ่งมีผลกระทบให้การศึกษาต้องปฏิวัติระบบขนานใหญ่ กระทรวงศึกษาธิการถูกเปลี่ยนคณะผู้บริหารบ่อยครั้งเพื่อสร้างกลไกใหม่ทางการศึกษาเพื่อแก้ปัญหาวิกฤตเด็กและสังคม แต่กระทรวงศึกษาธิการไม่สามารถควบคุมระบบการบริหารจัดการแบบใหม่ได้ รัฐบาลปรับรัฐมนตรีเกือบ 10 ครั้ง แต่ก็ยังไม่สามารถขับเคลื่อนการศึกษาให้มีคุณภาพและคุณธรรมได้ กระทรวงต่างๆ ก็ประสบปัญหาวิกฤตในเรื่องคุณภาพและคุณธรรมการทำงานเช่นเดียวกัน กระทรวงต่างๆ ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับเรื่องเด็กกลับฉกฉวยโอกาสการทำงานเรื่องเด็กเพื่อหาผลประโยชน์ส่วนตัว เด็กกลายเป็นสินค้าของการระดมทุนหางบประมาณ เกิดปัญหาการทุจริตของนักการเมืองรุนแรงมากขึ้น (การปฏิรูปของรัฐบาลเป็นการเปลี่ยนมือของคนขายหนังสือจากเอกชนเป็นเครือข่ายญาติของนักการเมืองเท่านั้นเอง) ครูส่วนใหญ่หายไปจากระบบเพราะไม่อาจต้านแรงทางการเมืองในพื้นที่ต่างๆ ได้ รวมถึงบางส่วนออกไปประกอบอาชีพเสริม เกิดวิกฤตจรรยาบรรณครูและบุคลากรทางการศึกษารุนแรง วิกฤติการศึกษาและรัฐบาล ส่งผลให้ผู้ปกครอง นักเรียน ครูดำเนินการประท้วงครั้งใหญ่เรียกร้องธรรมาภิบาลในระบบการศึกษา และการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพคุณธรรม ขบวนการพ่อแม่ ครูและเด็กต่อสู้จนได้ชัยชนะ ทำให้รัฐมนตรีกระทรวงที่เกี่ยวข้องถูกลงโทษทางกฎหมายฐานะบ่อนทำลายอนาคตของชาติ ข้อเรียกร้องต่างๆ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการศึกษา แต่กระนั้นภายใต้สภาพวิกฤตสังคมไทยไร้คุณภาพคุณธรรมที่หมักหมมมาไม่ต่ำกว่าทศวรรษทำให้กระแสของขบวนการต่อสู้ยังมีอยู่ต่อเนื่องเป็นระยะๆ ดังนั้นภาพอนาคตสังคมไทยจึงเต็มไปด้วยความปั่นป่วน ความไม่แน่นอนทางการเมือง ความไม่มั่นคงในชีวิต ภาพความไม่สงบทั้งจากการก่อการร้าย อุบัติภัยและอนาคตที่สั่นคลอน แต่ประชาชนก็ยังมีความหวังกับพลังเด็ก เยาวชน ครอบครัว ผู้ใหญ่ใจดี และกลุ่มพลังศีลธรรม จริยธรรมที่กระจายตัวอยู่ว่าจะเป็นกลุ่มฟื้นฟูสังคม สำนึกรักในหลวงและชาติไทยที่แฝงอยู่จะรวมพลังคนรุ่นใหม่ให้ฝ่าฝันวิกฤตต่างๆ และนำการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมที่น่าอยู่ในอนาคตได้

3) การวางยุทธศาสตร์ (strategies) ไปสู่ภาพอนาคต ในกลุ่มที่ 1 ได้วางยุทธศาสตร์เพื่อเตรียมพร้อมกับความไม่แน่นอนที่อาจก่อให้เกิดภาพอนาคตของ **"สังคมเลวสุดขั้ว-ชั่วสุดขีด"** ใน 10 ปีข้างหน้า โดยเสนอยุทธศาสตร์ทางการศึกษาไว้หลักๆ ดังนี้

(1) **ยุทธศาสตร์การเฝ้าระวังทางสังคมและวัฒนธรรม** : เน้นกลไกเฝ้าระวังทางสังคมและวัฒนธรรมในลักษณะต่างๆ การเฝ้าระวังความปลอดภัยความสงบสุข โดยมีการจัดตั้งกลุ่มเฝ้าระวังโดยเด็ก ทำงานร่วมกับกลุ่มเฝ้าระวังในสังคม เพื่อเสริมสร้างความปลอดภัยในกลุ่มเด็กและเยาวชน

(2) **ยุทธศาสตร์พื้นที่สำหรับเด็กและเยาวชน** : การเปิดพื้นที่ให้เด็กได้แสดงออกถึงความคิดสร้างสรรค์ และความสามารถพิเศษของเด็ก เน้นการส่งเสริมการจัดพื้นที่ความดี "ถนนเด็กเดิน" ที่จัดการโดยเด็กและเยาวชนเพื่อเด็กและเยาวชนให้ครอบคลุมในทุกภูมิภาค ส่งเสริมพื้นที่จริยธรรม การสร้างพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้ทุกภูมิภาค ส่งเสริมการจัดการแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ฯลฯ

(3) **ยุทธศาสตร์ "บวร : บ้าน วัด โรงเรียน"** : ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของครอบครัว สถาบันศาสนา และโรงเรียน มุ่งเน้นความร่วมมือจัดการศึกษาที่เน้นคุณภาพจิตใจของเด็กและเยาวชน สร้างความตระหนักในเรื่องศีลธรรม จริยธรรมมากขึ้น เปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนมีกิจกรรมใช้เวลาว่างอย่างสร้างสรรค์ ส่งเสริมการทำกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ในพื้นที่สาธารณะหรืองานอาสาสมัคร

(4) **ยุทธศาสตร์การจัดการสื่อร้าย ขยายสื่อดี** : เน้นการควบคุมจัดระเบียบสื่อที่ไม่เหมาะสม ส่งเสริม /สร้างสื่อและนวัตกรรมสร้างสรรค์เพื่อเยาวชนในรูปแบบต่างๆ

(5) **ยุทธศาสตร์การพัฒนาและประกันคุณภาพการศึกษา** : เน้นในเรื่องการยกระดับคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา การประกันคุณภาพครูและผู้เรียน การพัฒนาการศึกษาในแต่ละพื้นที่

(6) **ยุทธศาสตร์การวิจัยและการทำงานบนฐานความรู้** : เน้นการวิจัยสร้างความรู้ ใช้การวิจัยเป็นเครื่องมือทำงานด้านเด็กและเยาวชน รวมถึงการส่งเสริมการเรียนรู้และกระบวนการขับเคลื่อนงานโดยมีวิจัยเป็นฐาน และเน้นการวิจัยและพัฒนานวัตกรรมใหม่ๆ เพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชน เน้นการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือ (knowledge management)

(7) **ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อความมั่นคงของชาติ** : ส่งเสริมกลไกการศึกษาเป็นเครื่องมือแห่งการเรียนรู้และหนทางสู่การสร้างสมานฉันท์และสวัสดิภาพในชีวิตและสังคม

จากยุทธศาสตร์จัดการอนาคตของกลุ่มที่ 1 ในด้านต่างๆ จะเห็นได้ว่า กลุ่มนี้ได้วางยุทธศาสตร์คู่ขนานในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับยุทธศาสตร์การวิจัยและการทำงานบนฐานความรู้ เน้นการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือ (knowledge management) ยุทธศาสตร์การเฝ้าระวังทางสังคมและวัฒนธรรม ยุทธศาสตร์พื้นที่สำหรับเด็กและเยาวชน โดยเฉพาะการเปิดพื้นที่ดีๆ หลายแบบ ยุทธศาสตร์การส่งเสริมและการสร้างนวัตกรรมสร้างสรรค์เพื่อเยาวชน เป็นต้น ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมระหว่างบ้าน วัดและโรงเรียนเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้กับเด็กและเยาวชน นอกจากนี้ยังเน้นยุทธศาสตร์เสริมสร้างจริยธรรมและคุณธรรมให้เป็นหลักการดำเนินชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนยุคใหม่มากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตามสำหรับข้อเสนอเชิงนโยบายที่สะท้อนได้จากกลุ่มคือ นโยบายการมีส่วมร่วมของภาคส่วนต่างๆ ในการร่วมมือจัดการศึกษา ด้วยหลัก **"บวร : บ้าน วัด โรงเรียน"** รวมถึงนโยบาย **"ขจัดสื่อร้าย ขยายสื่อดี"** และการเปิดพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเยาวชน

1.2.4.2 ผลการระดมความคิดกลุ่มที่ 2 : ภาพอนาคต "เมืองไทยไปโลด"

กลุ่มที่ 2 ได้สร้างโครงเรื่องภายใต้โจทย์ประเด็นความไม่แน่นอนเชิงบวกใน 4 ประเด็น ได้แก่ เรื่อง*"Robot กระจายไปทั่ว" "กระทรวงที่เด็กเป็นรัฐมนตรี" "เด็กไทยเป็นแชมป์โอลิมปิกทุกปี" "ไทยคิดค้นพลังงานทดแทนเชื้อเพลิงได้มากมาย"* และประเด็นความไม่แน่นอนเชิงลบ คือเรื่อง *"สถานการณ์นิวเคลียร์โลก"* จากโจทย์ดังกล่าวนำไปสู่กระบวนการและผลการสร้างภาพอนาคตเชิงบวก ดังนี้

1) การสร้างโครงเรื่องภาพอนาคต (plot) กลุ่มที่ 2 ได้สร้างโครงเรื่อง ดังตารางนี้

ตารางที่ 32 แสดงโครงเรื่องภาพอนาคตกลุ่มที่ 2 : "เมืองไทยไปโลด"

ปี	กรอบเหตุการณ์ในอนาคต
2549-2552	• **เกิดกระทรวงเด็กและเยาวชนที่มีรัฐมนตรีเป็นเด็กและเยาวชน** • มีการพัฒนาส่งเสริมเด็กและเยาวชนที่มีสติปัญญาเป็นเลิศในด้านต่างๆ • เด็กมีสื่อดี พื้นที่ดี และกิจกรรมดีๆ ทำ • เด็กไทยคิดค้นและ**สร้างสรรค์ robot** • **เด็กไทยแข่งขัน "โอลิกปิกวิชาการ" จนได้เหรียญทองทุกปี**
2553-2557	• เกิด**สงครามนิวเคลียร์ในต่างแดน** • ทรัยพยากรต่างๆ ขาดแคลน • ประเทศไทยได้รับผลกระทบจากภาวะสงคราม และการแย่งชิงทรัพยากรในด้านต่างๆ • ประชาชนต่างเห็นผลกระทบ และพร้อมใจนำแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯที่ส่งเสริมให้ประชาชนทุกคนมีความพอเพียง
2558-2560	• **ไทยคิดค้นพลังงานทดแทนมากมาย** (โดยกว่าครึ่งเป็นโครงการพลังงานทดแทนที่เป็นผลผลิตจากฝีมือเด็กและเยาวชนไทย และผลงานที่เด็กไทยมีส่วนร่วม) • ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางพลังงานทดแทนแห่งเอเชีย • เป็นศูนย์กลางมหาอำนาจทางเศรษฐกิจโลก

จากภาพฉายของกลุ่มที่ 2 จะเห็นได้ว่ากลุ่มนี้ได้วางโครงเรื่องจากประเด็นความไม่แน่นอนที่กำหนดให้ โดยเหตุการณ์ที่ปรากฏนั้นมีทั้งเหตุการณ์เชิงบวกและภาพเชิงลบ ซึ่งในแต่ละประเด็นมีการผูกโยงถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชน ตลอดจนทิศทางของการศึกษา โดยเฉพาะกับการระบุให้มีเหตุวิกฤตที่กลายเป็นโอกาสให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีทางการศึกษาและสังคม

2) ภาพอนาคต (scenario) จากการสร้างโครงเรื่องภาพอนาคต **"เมืองไทยไปโลด"** นั้น ในกลุ่มที่ 2 ได้ผูกเรื่องเหตุการณ์ต่างๆ ให้เห็นสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปโดยมีเด็กและเยาวชนเป็นผู้นำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง สลับกับภาพเหตุการณ์เชิงลบของสังคมในลักษณะต่างๆ เช่น การเกิดสงครามนิวเคลียร์ การขาดแคลนทรัพยากรอย่างรุนแรง เป็นต้น แต่สุดท้ายวิกฤตที่เกิดขึ้นก็นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี โดยให้ชื่อภาพอนาคตของสังคมในอีก 10 ปีนี้ว่า **"เมืองไทยไปโลด"** ซึ่งมีรายละเอียดและตรรกะของเหตุการณ์ ดังนี้

ตารางที่ 33 กลุ่มที่ 2 ภาพอนาคต : "เมืองไทยไปโลด"

ปี 2549-2552 เป็นช่วงปีแห่งความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง มีการเปลี่ยนรัฐบาลหลายครั้ง ประชาชนและภาคการเมืองเรียกร้องคนดีเข้ามาเป็นผู้นำประเทศ ประเทศไทยได้คนดีและทำงานเก่งมาเป็นผู้นำรัฐบาล รัฐบาลชุดใหม่ได้หันมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาประเทศอย่างจริงจังและสมดุลในทุกๆ ด้าน นโยบายหลายด้านของรัฐหันไปเน้นที่อนาคตของประเทศ งานด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชน เศรษฐกิจพอเพียง งานด้านการศึกษา และงานด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน กลายเป็นนโยบายสำคัญของการพัฒนา

ผลจากวิสัยทัศน์ใหม่ของรัฐบาลและพลังประชาชนที่ต้องการเห็นประเทศพัฒนาอย่างสมดุล ผลักดันให้เกิดองค์กรใหม่ๆ ที่ทำหน้าที่ขับเคลื่อนงานด้านต่างๆ ให้เป็นรูปธรรม เกิดกระทรวงเด็กและเยาวชนที่มีรัฐมนตรีเป็นเด็กและเยาวชนที่มิได้มาจากการเลือกตั้ง ทำให้เกิดการขับเคลื่อนกิจกรรมของเด็กและเยาวชนจนสามารถมองเห็นปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ได้เป็นอย่างดี นโยบายของกระทรวงเด็ก "ขจัดร้าย ขยายดี มีภูมิคุ้มกัน" นำไปสู่ยุทธศาสตร์การแก้ปัญหาเด็กอย่างเป็นระบบ รวมถึงมีการให้ความสำคัญกับการพัฒนาส่งเสริมเด็กและเยาวชนในด้านต่างๆ ทั้งในกลุ่มเด็กที่มีสติปัญญาเป็นเลิศรวมถึงเด็กกลุ่มต่างๆ ทั่วไป เด็กและเยาวชนไทยจำนวนมากยังได้รับการส่งเสริมจากโรงเรียนและสังคมที่สนับสนุนให้มีสื่อดีๆ เพื่อการเรียนรู้รวมถึงการมีพื้นที่และกิจกรรมสร้างสรรค์เพื่อการพัฒนาเด็ก จนทำให้เด็กได้พัฒนาตนเองจนเข้าร่วมแข่งขัน "โอลิกปิกวิชาการ" จนได้เหรียญทองทุกปี นอกจากนี้หลายภาคส่วนยังส่งเสริมโครงการมากมายเพื่อสนับสนุนการทำกิจกรรมสร้างสรรค์ของเด็กและเยาวชน ผลที่ตามมาทำให้เด็กไทยสามารถคิดค้นและสร้างสรรค์หุ่นยนต์ (robot) ไปแข่งขันกับต่างประเทศในหลากหลายรูปแบบ และเด็กไทยได้มีชื่อเสียงกับการแข่งขันทางการศึกษาและกิจกรรมหลากหลายแบบในเวทีโลก

ปี 2553-2557 ปัญหาความขัดแย้งในตะวันออกกลางและประเทศมหาอำนาจตะวันตก รวมถึงปัญหาระหว่างชาติเอเชียด้วยกันได้ส่งผลกระทบไปทั่วโลก หลายประเทศได้มีการทดลองอาวุธนิวเคลียร์ใหม่ๆ และนำมาใช้โจมตีคู่ต่อสู้ จนเกิดภาวะสงครามนิวเคลียร์ในหลายพื้นที่ ปัญหาสงครามนิวเคลียร์ในประเทศเพื่อนบ้านส่งผลกระทบจนทำให้ทรัยพยากรต่างๆ ที่มีอยู่สูญสิ้นไปอย่างรวดเร็วกว่าที่คาดการณ์หลายเท่า ประเทศไทยได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ดังกล่าวซึ่งส่งผลต่อภาวะข้าวยากหมากแพง รวมถึงภาวะการขาดแคลนและแย่งชิงทรัพยากรในด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั่วประเทศ

ประชาชนต่างเห็นผลกระทบที่นับวันจะยิ่งรุนแรงขึ้น จึงได้พร้อมใจนำแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯที่ส่งเสริมให้ประชาชนทุกคนมีความพอเพียงใช้ทรัพยากรอย่างรู้ค่า และรู้จักจัดหาพลังงานทดแทน ทำให้รัฐบาลต้องเร่งดำเนินนโยบายเร่งเด่วนเรื่องการจัดหาและผลิตพลังงานทดแทน กระทรวงเด็กและเยาวชนไม่ได้นิ่งนอนใจ ได้มีการวางแผนยุทธศาสตร์คิดค้นพลังงานทดแทนโดยร่วมกับกระทรวงศึกษาธิการส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนต่างๆ ได้มีโครงการวิจัยพลังงานทดแทนเพื่อชาติ รวมถึงการปฏิรูปการเรียนรู้ที่หันมาเน้นการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

ปี 2558-2560 ผลจากการเคลื่อนไหวของเด็กและเยาวชนร่วมกับภาคส่วนต่างๆ เป็นแรงขับ**ทำให้เกิดขบวนการคนไทยคิดค้นพลังงานทดแทนมากมาย** เพื่อทดแทนเชื้อเพลิงที่หมดไป เช่น เกิดกลไกส่งเสริมระบบการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืน การผลิตเชื้อเพลิงทดแทนน้ำมัน ฯลฯ โดยกว่าครึ่งเป็นโครงการพลังงานทดแทนที่เป็นผลผลิตจากฝีมือเด็กและเยาวชนไทย และผลงานที่เด็กไทยมีส่วนร่วม ผลจากกระแสพลังงานทดแทนบวกกับวิถีชีวิตใหม่ของประชาชนที่หันมาเน้นการใช้ชีวิตพอเพียง ส่งผลให้ประเทศไทยพัฒนาประเทศไปสู่การเป็นศูนย์กลางพลังงานทดแทนแห่งเอเชีย เป็นต้นแบบของประเทศที่มีแนวการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแบบพอเพียงและถูกจัดอันดับในประชาคมโลกว่าเป็นหนึ่งในประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจและการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลก

3) การวางยุทธศาสตร์ (strategies) ไปสู่ภาพอนาคต ในกลุ่มที่ 2 ได้วางยุทธศาสตร์ภายใต้ภาพอนาคต **"เมืองไทยไปโลด"** ใน 10 ปีข้างหน้าไว้ดังนี้

(1) **ยุทธศาสตร์การสร้างโอกาสทางด้านการศึกษา** โดยมีมาตรการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการจัดสรรอุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอนให้แก่โรงเรียนในชนบทอย่างทั่วถึงทัดเทียมกับโรงเรียนในเมือง

(2) **ยุทธศาสตร์การเปิดพื้นที่สร้างสรรค์** การส่งเสริมให้เด็กมีพื้นที่ทำกิจกรรมเพื่อเวลาว่าง พื้นที่ฝึกอาชีพ และพื้นที่ประกวดประชันที่ส่งเสริมศักยภาพและความสามารถในด้านต่างๆ

(3) **ยุทธศาสตร์ด้านพัฒนาคุณภาพบุคลากรทางการศึกษา** นับตั้งแต่การฝึกอบรมและพัฒนาครู ผู้บริหาร และบุคลากรทางการศึกษา รวมถึงมาตราการสรรหาและส่งเสริมความก้าวหน้าทางอาชีพอย่างต่อเนื่อง

(4) **ยุทธศาสตร์ส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาเด็กและเยาวชน** : ส่งเสริมการเรียนรู้ทักษะชีวิต รวมถึงกิจกรรมการเรียนรู้ในลักษณะต่างๆ ที่ทางเลือกการพัฒนาเด็กและเยาวชน

(5) **ยุทธศาสตร์ด้านส่งเสริมการศึกษา ค้นคว้าวิจัยและพัฒนา รวมถึงยุทธศาสตร์การจัดการความรู้ และการทำงานโดยมีความรู้เป็นฐาน**ทั้งด้านวิทยาศาสตร์ ด้านสังคมวัฒนธรรม และเศรษฐกิจในมิติเด็กและเยาวชนตามแนวทางพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

(6) **ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการสื่อสาธารณะและสื่อเพื่อการพัฒนา** : โดยเน้นกลไกการควบคุมสื่อที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อเด็กและเยาวชน กลไกส่งเสริมการพัฒนาสื่อสร้างสรรค์ และนวัตกรรมสร้างสรรค์

(7) **ยุทธศาสตร์ประกันคุณภาพการศึกษา** : เน้นยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการยกระดับคุณภาพการศึกษาในด้านต่างๆ ทั้งบุคลากรและระบบการศึกษา

จากยุทธศาสตร์จัดการอนาคตของกลุ่มที่ 2 ในด้านต่างๆ จะเห็นได้ว่า กลุ่มนี้ได้วางยุทธศาสตร์หลายด้าน ทั้งด้านการสร้างโอกาสทางด้านการศึกษา ด้านพัฒนาคุณภาพบุคลากรทางการศึกษา ด้านส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาเด็กและเยาวชน ด้านการเปิดพื้นที่สร้างสรรค์ ด้านส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าวิจัยและพัฒนา ยุทธศาสตร์การจัดการความรู้ รวมถึงยุทธศาสตร์ด้านการจัดการสื่อสาธารณะและสื่อเพื่อการพัฒนา และยุทธศาสตร์ประกันคุณภาพการศึกษา

ทั้งนี้ในกลุ่มนี้ยังได้เสนอกลยุทธ์เรื่องการเปิดพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็กและเยาวชนด้วยว่าควรมีพื้นที่การเรียนรู้หลากหลายแบบสนองต่อความแตกต่างของเด็กและเยาวชน โดยอาศัยการทำงานร่วมกันของภาคีเพื่อขับเคลื่อนให้พื้นที่ต่างๆ ได้มีกิจกรรมสร้างสรรค์เยาวชน และให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนพื้นที่สาธารณะเพื่อเด็กและเยาวชนด้วย

อย่างไรก็ตาม สำหรับมุมมองในเชิงนโยบาย กลุ่มนี้เสนอให้มีนโยบายการศึกษาที่มุ่งสร้างโอกาสสร้างพื้นที่คุณภาพ นโยบาย **"เด็กนำ ผู้ใหญ่หนุน"**

จากกระบวนการการจัดทำภาพอนาคต (scenario planning) ที่ประกอบได้ด้วยขั้นตอนต่างๆ ตั้งแต่การสร้างโครงเรื่องภาพอนาคต (plot) หรือการกำหนดกรอบและระยะเวลาลำดับการเกิดเหตุการณ์ต่างๆ (timeline of events) การสร้างภาพอนาคต (scenario) และการวางยุทธศาสตร์

(strategies) ไปสู่ภาพอนาคต ซึ่งได้นำไปสู่ภาพอนาคตแบบสุดโต่งใน 2 ภาพ คือภาพอนาคตเชิงลบ และภาพอนาคตเชิงบวก ซึ่งต่างมียุทธศาสตร์เฉพาะเพื่อรองรับหรือจัดการภาพอนาคตต่างกันไป อย่างไรก็ตามหลังการนำเสนอภาพอนาคตและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาของทั้งสองกลุ่มแล้ว ผู้วิจัยได้มีการสรุปภาพรวมของกระบวนการและผลการมองอนาคตอีกครั้ง ทั้งนี้ยุทธศาสตร์ต่างๆ ที่ปรากฏจะได้นำไปวิเคราะห์สังเคราะห์เพื่อหายุทธศาสตร์ร่วมต่อไปในภายหลังอีกชั้นหนึ่ง

ตารางที่ 34 แสดงสรุปประเด็นสำคัญ : จุดเน้นที่แตกต่าง จุดเด่นที่มีร่วมกันของทุกกลุ่ม

ประเด็นสำคัญ	กลุ่มที่ 1 : “สังคมเลวสุดขั้ว ชั่วสุดขีด”	กลุ่มที่ 2 : “เมืองไทยไปโลด”
ภาพอนาคตสังคม	สังคมที่เผชิญกับปัญหาการก่อการร้าย การแพร่ระบาดของสื่อไซเบอร์ร้าย ปัญหาวิกฤตเด็กโดยเฉพาะปัญหาวิกฤตทางเพศ ความตกต่ำด้านการศึกษา ปัญหาวิกฤตจริยธรรม การฉ้อโกงและแสวงหาประโยชน์จากเด็ก ความไม่แน่นอนทางการเมือง แต่ประชาชนก็ยังมีความหวังกอบกู้วิกฤตทางสังคม	สังคมที่มีความขัดแย้ง มีปัญหาเรื่องการขาดแคลนทรัพยากร ผลกระทบภาวะสงคราม แต่เป็นสังคมที่เปลี่ยนวิกฤตกลายเป็นโอกาส และเป็นสังคมที่คนมีศักยภาพสูง เป็นสังคมที่พอเพียงสงบสุข
เป้าหมายการศึกษา	การศึกษาเพื่อความมั่นคง/สมานฉันท์ การศึกษาที่เน้นคุณธรรมจริยธรรมเป็นฐาน การศึกษาที่สร้างเสริมทักษะชีวิตและการรู้เท่าทัน การศึกษาเพื่อกู้วิกฤตเยาวชน การศึกษาเพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมต่อสังคม	การศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน การศึกษาเพื่อความเป็นเลิศที่มีคุณธรรมจริยธรรม การศึกษาที่สร้างโอกาสและทางเลือกที่สร้างสรรค์
เป้าหมายของคนอนาคต	คนดีที่มีจริยธรรมและมีสำนึกร่วมรับผิดชอบตนเองและสังคม	คนมีคุณภาพ (เก่งดีมีสุข) : มีรับผิดชอบตนเองและสังคม
ผู้เป็นเหตุ/ผู้ขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง	เด็กและเยาวชน (เด็กเสี่ยง/เด็กวัยเรียน/กลุ่มเพศที่สาม) พ่อแม่ ผู้นำประเทศ ผู้นำศาสนา สื่อ และภาคเอกชน	เด็กและเยาวชน (กลุ่มเด็กอัจฉริยะ/ กลุ่มเด็กวัยเรียน/แกนนำเด็ก) พ่อแม่ ครู ผู้นำประเทศ ผู้นำนโยบาย และภาคประชาชน
คุณลักษณ์ที่เน้นเป็นพิเศษของคนอนาคต	คนที่มีคุณธรรมจริยธรรม มีอัตลักษณ์ที่พึงประสงค์และรู้เท่าทันสื่อเทคโนโลยี คนที่มีสำนึกร่วมและรักสันติสมานฉันท์เป็นสุข	คนที่มีจริยธรรม คนที่ใฝ่เรียนรู้และใช้ชีวิตสร้างสรรค์ มีสำนึกต่อสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่ยั่งยืน
จุดเน้นของการจัดการศึกษา	การเฝ้าระวังทางสังคมวัฒนธรรม พื้นที่และสื่อคุณภาพ การร่วมมือของบ้านวัดโรงเรียนจัดการศึกษา	สร้างโอกาส มีพื้นที่ดี ครูมีคุณภาพ ใช้ความรู้เป็นฐาน การใช้ทรัพยากรอย่างพอเพียง ความยั่งยืน
ข้อเสนอเชิงนโยบาย	การมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ ในการร่วมมือจัดการศึกษา หลัก **“บวร : บ้าน วัด โรงเรียน”** การ “ขจัดสื่อร้าย ขยายสื่อดี” และการเปิดพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเยาวชน	นโยบาย “ขจัดร้าย ขยายดี มีภูมิคุ้มกัน” และนโยบายการศึกษาที่มุ่งสร้างโอกาสสร้างพื้นที่คุณภาพ เน้น **“เด็กนำ ผู้ใหญ่หนุน”**

ตารางที่ 34 แสดงสรุปประเด็นสำคัญ : จุดเน้นที่แตกต่าง จุดเด่นที่มีร่วมกันของทุกกลุ่ม (ต่อ)

ประเด็นสำคัญ	กลุ่มที่ 1 : "สังคมเลวสุดขั้ว ชั่วสุดขีด"	กลุ่มที่ 2 : "เมืองไทยไปโลด"
ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์	1. ยุทธศาสตร์การเฝ้าระวังทางสังคมและวัฒนธรรม 2. ยุทธศาสตร์พื้นที่สำหรับเด็กและเยาวชน 3. ยุทธศาสตร์ "บวร: บ้าน วัด โรงเรียน' 4. ยุทธศาสตร์การจัดการสื่อร้าย ขยายสื่อดี 5. ยุทธศาสตร์การพัฒนาและประกันคุณภาพการศึกษา 6. ยุทธศาสตร์การวิจัยและการทำงานบนฐานความรู้ 7. ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อความมั่นคงของชาติ	1. ยุทธศาสตร์การสร้างโอกาสทางด้านการศึกษา 2. ยุทธศาสตร์การเปิดพื้นที่สร้างสรรค์ 3. ยุทธศาสตร์ด้านพัฒนาคุณภาพบุคลากรทางการศึกษา 4. ยุทธศาสตร์ด้านส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาเด็กและเยาวชน 5. ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าวิจัยและพัฒนา รวมถึงยุทธศาสตร์การจัดการความรู้ การทำงานโดยมีความรู้เป็นฐาน 6. ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการสื่อสาธารณะและสื่อเพื่อการพัฒนา 7. ยุทธศาสตร์ประกันคุณภาพการศึกษา
กลยุทธ์ที่เน้น	• กลยุทธ์เรื่องการมีส่วนร่วม /เด็กมีส่วนร่วม • กลยุทธ์เรื่องพื้นที่และสื่อสร้างสรรค์	• กลยุทธ์การสร้างโอกาสและเสริมศักยภาพใช้พลังเด็ก • กลยุทธ์การเปิดพื้นที่ และสนับสนุนกิจกรรมสร้างสรรค์ของเด็กและเยาวชน
ข้อเสนอแนะ/ข้อสะท้อนจากกลุ่ม	ภาพอนาคตที่ได้ทำให้ได้แนวคิดยุทธศาสตร์หากแต่การได้อภิปรายเพิ่มเติมและการทบทวนภาพอนาคตหรือประเด็นสำคัญต่างๆ จะช่วยให้มีมุมมองเชิงยุทธศาสตร์ที่ชัดขึ้น	ยุทธศาสตร์ที่ได้เป็นเรื่องสำคัญ ซึ่งบางส่วนมีนโยบายสนับสนุนอยู่แล้ว แต่การผลักดันให้เกิดการขับเคลื่อนอย่างจริงจังและมีประสิทธิภาพดูเป็นโจทย์ท้าทายมาก ว่าทำอย่างไรจะเป็นไปตามจุดมุ่งหมาย

แผนภาพที่ 21 แสดงยุทธศาสตร์ร่วมและยุทธศาสตร์เฉพาะจากการมองอนาคตครั้งที่ 2

1.2.5 การแสวงหายุทธศาสตร์ร่วม (common strategies) ทางการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนใน 10 ปีข้างหน้า

ยุทธศาสตร์หรือวิธีการร่วม (common strategies) ได้จัดทำภายหลังการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการมองภาพอนาคต โดยผู้วิจัยได้มีการนำข้อมูลที่รวบรวมได้จากภาพอนาคต 2 ภาพทั้งภาพเชิงบวก และภาพเชิงลบมาวิเคราะห์สังเคราะห์เพิ่มเติม ซึ่งพบว่า มียุทธศาสตร์ร่วมที่น่าสนใจ สรุปได้ดังตารางนี้

ตารางที่ 35 ยุทธศาสตร์ร่วมเพื่อตอบโจทย์ภาพอนาคต

ประเด็นแนวโน้มสำคัญจากภาพอนาคตเชิงลบ • ปัญหาการก่อการร้าย ความไม่มั่นคง • วิกฤตจริยธรรมและคุณธรรมของคนในสังคม • แนวโน้มวิกฤตการณ์ทางสังคม วิกฤตด้านสื่อ • ปัญหาความไม่แน่นอนทางการเมือง การเปลี่ยนแปลงผู้นำกระทรวงศึกษาธิการ • ปัญหาครูด้อยคุณภาพ สถานภาพหรือวิชาชีพครูตกต่ำ • การศึกษามุ่งแข่งขัน กดดันเครียด ไม่ให้ทางเลือกที่หลากหลาย ไม่สอดคล้องชีวิต	**ความไม่แน่นอนที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจาก 2 ภาพอนาคต** • ความขัดแย้ง การก่อการร้าย สงครามย่อยๆ • การเปลี่ยนรัฐบาล /ผู้นำสถาบันหลักๆ ที่กระทบต่อการศึกษา • ภัยพิบัติจากวิกฤตสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นภายในช่วง 10 ปี • ม็อบเด็กและเยาวชน ครู พ่อแม่ ประชาชนฯลฯ ที่นำไปสู่การเปลี่ยนระบบการบริหารจัดการในระดับองค์กรหรือในระดับประเทศ • ความก้าวหน้าทางด้านวิทยาการ และการวิจัยคิดค้นนวัตกรรมหรือสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่ส่งผลกระทบต่อสากลโลก • การขยายตัวของเด็กอัจฉริยะที่เพิ่มขึ้นอย่างทวีคูณ
ประเด็นแนวโน้มสำคัญภาพอนาคตเชิงบวก • มีผู้นำทางการเมืองที่มีจริยธรรม มีระบอบการเมืองที่มีธรรมาภิบาล • เด็กและเยาวชนมีศักยภาพสูง เป็นแกนนำ/ผู้นำสังคม • วิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากร • ปัญหาสงครามนิวเคลียร์ และความขัดแย้ง • การขยายตัวของพื้นที่ และกิจกรรมสร้างสรรค์ • แนวโน้มการศึกษาทางเลือก การเรียนรู้เพื่อชีวิต • ภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการดูแลและพัฒนาสังคม • สังคมมีความพอเพียง พลเมืองใช้ชีวิตอย่างพอเพียงและคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน	**ยุทธศาสตร์** • ยุทธศาสตร์ประกันคุณภาพการศึกษา • ยุทธศาสตร์การเปิดพื้นที่สร้างสรรค์ • ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการสื่อสาธารณะและสื่อเพื่อการพัฒนา • ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการศึกษา ค้นคว้าวิจัยและพัฒนา รวมถึงยุทธศาสตร์การจัดการความรู้ และการทำงานโดยมีความรู้เป็นฐาน

จากประเด็นสำคัญของภาพอนาคตดังกล่าว ความไม่แน่นอนร่วมที่คาดว่าจะเกิดขึ้น และข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ สรุปได้ว่า มียุทธศาสตร์ร่วมหลักๆ ดังนี้

- **ยุทธศาสตร์ประกันคุณภาพการศึกษา** เน้นการยกระดับคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาให้เท่าเทียมทั่วถึง การประกันคุณภาพครู และการเรียนรู้ที่มีสื่อและการจัดการที่มีคุณภาพ
- **ยุทธศาสตร์พื้นที่สร้างสรรค์** เน้นการเปิดพื้นที่สร้างสรรค์ในหลากหลายรูปแบบ ให้เด็กได้มีกิจกรรมดีๆ และใช้ชีวิตเรียนรู้ท่ามกลางพื้นที่ที่เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพของเด็กและเยาวชน

- **ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการสื่อสาธารณะและสื่อเพื่อการพัฒนา** เน้นกลไกการควบคุมจัดการสื่อไร้คุณภาพขาดจริยธรรม เน้นส่งเสริมสื่อสาธารณะที่มีคุณประโยชน์ และการผลิตสื่อสร้างสรรค์ สื่อเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชน และสังคม

- **ยุทธศาสตร์การวิจัยและพัฒนา ยุทธศาสตร์การจัดการความรู้ และการทำงานโดยมีความรู้เป็นฐาน** เน้นกลไกการวิจัยเฝ้าระวัง งานวิจัยองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็ก การดำเนินงานที่มีการจัดการความรู้ หรือการใช้ความรู้เป็นเครื่องมือขับเคลื่อนงานด้านเด็กและเยาวชน

อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบจากยุทธศาสตร์ร่วมข้างต้นนี้ เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับยุทธศาสตร์ร่วมที่ได้จากการมองอนาคต (foresight) ในกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิครั้งแรก จะพบว่า มียุทธศาสตร์ร่วมที่คล้ายคลึงกัน แต่ขณะเดียวกันก็มียุทธศาสตร์อื่นๆ ที่เพิ่มเติมขึ้น ทั้งนี้ความเหมือนและความแตกต่างในยุทธศาสตร์จากภาพอนาคตที่จัดทำขึ้นในครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ทั้ง 4 ภาพนั้น ผู้วิจัยจะได้มีการรวบรวมและสังเคราะห์ภายหลังเพื่อให้ได้ข้อสรุปร่วมเบื้องต้นเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนที่มีความเป็นได้ต่อไป

2. การพัฒนาภาพอนาคตสังคมไทยที่คาดว่าจะเป็นจริงได้ (most-probable) ในทศวรรษหน้า

ในแนวทางของกระบวนการมองอนาคตและสร้างภาพอนาคตจะจบสิ้นขั้นตอนสุดท้ายที่การแสวงยุทธศาสตร์ร่วม แต่ถึงกระนั้นในขั้นตอนการตรวจสอบลุ่มลึกรอบด้านข้อมูลการวิจัย ได้มีข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญด้านการวิจัยอนาคตว่า ในการวิจัยครั้งนี้ นอกจากจะสร้างภาพอนาคตหลายๆ ภาพเพื่อให้ครอบคลุมความเป็นไปได้ให้มากที่สุดแล้ว อาจมีการสังเคราะห์ภาพรวมจาก 4 ภาพฉายและสร้างภาพอนาคตใหม่ที่เป็นภาพที่คาดว่ามีโอกาสที่จะเกิดขึ้นได้จริงที่สุด (most-probable) และกำหนดยุทธศาสตร์ในการจัดการอนาคตให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ซึ่งอาจเรียกกระบวนการนี้ว่าเป็นการพัฒนาภาพอนาคตและยุทธศาสตร์ มีรายละเอียดในการดำเนินการและผลที่ได้ดังนี้

แผนภาพที่ 22 ที่มาของการพัฒนาภาพอนาคต

2.1 การพัฒนาภาพอนาคต

จากการวิเคราะห์ภาพอนาคต 4 ภาพได้แก่ ภาพสังคม “coyote culture สังคมขายร่างสร้างตัว” สังคม “2560 เกษมสันต์ครองเมือง” สังคม “เลวสุดขั้ว ชั่วสุดขีด” และสังคม “เมืองไทยไปโลด” พบว่ามีตรรกะร่วมพื้นฐานที่สามารถนำไปสู่การผูกเรื่องเพื่อสร้างภาพอนาคตใหม่อีกหนึ่งภาพที่มีความเป็นไปได้มากที่สุด ภายใต้หลักการจัดทำภาพอนาคตที่คำนึงถึงปัจจัยสำคัญ แรงผลักดันหลัก ความไม่แน่นอนที่จะเกิดขึ้น โดยผู้วิจัยได้ทดลองสร้างภาพสังคมในอีก 10 ปีข้างหน้าจากแนวทางดังกล่าวภายใต้โจทย์ความไม่นอนใน 9 ประเด็น ได้แก่ *“ความเจริญก้าวหน้าและการค้นพบองค์ความรู้ใหม่ๆ ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และวิทยาการด้านต่างๆ ที่มีผลกระทบสูงต่อมนุษยชาติ” “สงคราม และการใช้อาวุธนิวเคลียร์ระหว่างประเทศ” “การก่อการร้ายที่แพร่ระบาดในประเทศไทย” “การปฏิวัติรัฐประหาร /การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง” “การเปลี่ยนรัฐมนตรี สถาบันการศึกษา หรือรูปแบบองค์กรที่ดูแลการศึกษา” “วิกฤตจิตวิญญาณจริยธรรมและวัฒนธรรม ทำให้เด็กและเยาวชนตกเป็นเหยื่อ และเกิดยุวอาชญกรต่างๆ มากขึ้น” “อุบัติภัยทางสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงคร่าชีวิตประชากร” “การจัดหาทรัพยากรและผลิตพลังงานทดแทน” “การมีเด็กอัจฉริยะจำนวนมาก”* เป็นตรรกะในการสร้างภาพอนาคต พร้อมกับพยายามกำหนดระยะเวลาการเกิดเหตุการณ์เบื้องต้นในทุกภาพฉาย ผสานกับจินตนาการ เพื่อเสริมแต่งเหตุการณ์ให้ดูมีมิติแห่งความเป็นไปได้ยิ่งขึ้น โดยให้ชื่อภาพอนาคตที่สร้างใหม่นี้ว่า **“สังคมไทยในทศวรรษหน้า”** ดังนี้

ตารางที่ 36 แสดงโครงเรื่องภาพอนาคตที่พัฒนาขึ้นใหม่จาก 4 ภาพฉาย

ปี	แรงผลักหลัก	กรอบเหตุการณ์ที่เป็นไปได้
2550-2552	• ความขัดแย้งทางการเมือง กลุ่มผลประโยชน์และชาติพันธุ์ • สื่อและสภาพสังคมที่มีพื้นที่เสี่ยงมากกว่าพื้นที่ดี • กระแสเศรษฐกิจพอเพียง และการสร้างสังคมที่น่าอยู่	• การก่อการร้ายระบาด • การปฏิวัติ รัฐประหาร /การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง • วิกฤตจิตวิญญาณจริยธรรมและวัฒนธรรมทำให้เด็กและเยาวชนตกเป็นเหยื่อ เกิดยุวอาชญากร • ไวรัสสายพันธุ์ใหม่ที่แพร่ระบาดสู่สัตว์ และคน • วิกฤตเศรษฐกิจในจีน ตลาดหุ้นทั่วโลกตก • กระแสเศรษฐกิจทุนนิยมทางเลือกตื่นตัว
2553-2555	• การเรียกร้องการศึกษาคุณภาพ และการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ • กระแสการขับเคลื่อนงานด้านเด็กจากทุกภาคส่วนอย่างบูรณาการเพื่อแก้ปัญหาวิกฤตเด็กและเพื่อสร้างเด็กรุ่นใหม่ที่ดีเก่งมีคุณภาพ • แรงขับจากภาวะโลกร้อน ภูเขาน้ำแข็งละลาย • การแย่งชิงทรัพยากร การแข่งขันทางเศรษฐกิจ	• การเปลี่ยนรัฐมนตรี สถาบันการศึกษา หรือรูปแบบองค์กรที่ดูแลการศึกษา • การมีเด็กอัจฉริยะจำนวนมาก • อุบัติภัยทางสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงคร่าชีวิตประชากร • สงคราม และการใช้อาวุธนิวเคลียร์ระหว่างประเทศ
2556-2560	• กระแสจิตวิญญาณใหม่เพื่อสังคมสันติสุข • กระแสสังคมเศรษฐกิจความรู้เพื่ออนาคตวัฒนธรรมวิจัย • กระแสสังคมแห่งการผลิต และการบริโภคหรือการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน • พลังเด็กและเยาวชนและทุกภาคส่วนร่วมขับเคลื่อนสร้างสังคมที่น่าอยู่	• ความก้าวหน้าและการค้นพบองค์ความรู้ใหม่ๆ ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และวิทยาการด้านต่างๆ ที่มีผลกระทบสูงต่อมนุษยชาติ • การเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจทุนนิยมแบบพอเพียง • การจัดหาทรัพยากรทางเลือก พลังงานทดแทน • เมืองติดอันดับประเทศที่น่าอยู่ที่สุดในโลก

จากโครงเรื่องดังกล่าวได้พัฒนาเป็นกรอบความคิดการร้อยเรียงเหตุการณ์ภาพอนาคตสังคมไทยในทศวรรษหน้า สรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 37 กรอบความคิดภาพอนาคตสังคมไทยในทศวรรษหน้า

ช่วงปี 2550-2552 สังคมไทยจะต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงหลายด้านทั้งจากแรงผลักภายในประเทศและนอกประเทศปรากฏการณ์**การก่อการร้าย** และสถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมือง ปัญหาเศรษฐกิจ จะก่อให้เกิดม็อบที่นำไปสู่**การเปลี่ยนรัฐบาลใหม่** สังคมไทยยังต้องเผชิญกับสภาพความอ่อนแอของสถาบันครอบครัว แรงขับจากอิทธิพลของสื่อ พื้นที่เสี่ยงพื้นที่อบายมุขที่ส่งผลกระทบต่อแนวโน้มปัญหาเด็กที่เพิ่มขึ้นด้วยเช่น ในภาคการศึกษาเองก็ประสบปัญหาวิกฤต ทั้งเรื่องความอ่อนด้อยคุณภาพผู้เรียน ความเหลื่อมล้ำในคุณภาพการศึกษา ปัญหาครู รัฐบาลใหม่พยายามเร่งเยียวยาและฟื้นฟูสังคมอย่างจริงจัง แต่กระนั้น**สังคมไทยยังต้องเผชิญกับวิกฤตเศรษฐกิจ** ทำให้รัฐบาลไทยต้องเร่ง**ผลักดันปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการสร้างสังคมที่น่าอยู่** โดยปี 2551-2552 เกิดการเร่งขับเคลื่อนเรื่องนี้ มุ่งภาคการเกษตรที่ยั่งยืน ส่วนภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการก็ปรับตัว รวมถึงเร่งรัดการปฏิรูปการศึกษาในทุกระดับ ช่วงท้ายปีสังคมไทยต้องผจญกับความไม่แน่นอนของการเกิดโรคระบาดจากไวรัสสายพันธุ์ใหม่ ผลกระทบจากวิกฤตต่างๆ ในรอบ 3 ปีแรกนี้ ก่อให้เกิดระบบเฝ้าระวังทางสังคมในหลากหลาย ซึ่งนำไปสู่กลไกการเฝ้าระวังและเรียนรู้ร่วมกันทั้งสังคม **ช่วงปี 2553-2555** สังคมไทยยังคงเผชิญกับปัญหาที่สืบเนื่องมาในรอบสามปีก่อน ผลพวงจากวิกฤตการณ์เด็กและเยาวชน บวกกับแรงผลักจากกระแสการเรียกร้องของพ่อแม่ ครู และผู้เรียนที่มีต่อระบบการศึกษาที่มีคุณภาพ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนรัฐมนตรีการศึกษาหลายคน เกิดการจัดตั้งองค์กรอิสระใหม่ๆ และการร่วมมือของสถาบันต่างๆ มาร่วมขับเคลื่อนการศึกษาอย่างเป็นสหวิทยาการ เช่น ภาคีขับเคลื่อนการศึกษาเพื่ออนาคต โดยความร่วมมือระหว่างภาคสาธารณสุข ภาคสังคม ภาคการศึกษา ภาคเทคโนโลยีการสื่อสาร ฯลฯ ส่งผลให้การปฏิรูปการศึกษามีทิศทางที่ดีขึ้น นอกจากนี้กระแสการขับเคลื่อนงานด้านเด็กจากทุกภาคส่วนอย่างบูรณาการ ซึ่งนำไปสู่การเปิดพื้นที่ทำงานร่วมกันทั้งในกลุ่มเครือข่ายเด็กและเยาวชน เกิดการขยายตัวของพื้นที่และกิจกรรมสร้างสรรค์ การลงทุนในระดับจังหวัดและอำเภอในการสร้างศูนย์เสริมพลังเด็กหรือศูนย์เสริมอัจฉริยภาพในตนให้แก่เด็กๆ โดยแต่ละศูนย์จะมีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านทำงานร่วมกับแกนนำเด็กในท้องถิ่น เป็นต้น **ในช่วงปี 2555** สังคมไทยต้องเผชิญอุบัติภัยทางสิ่งแวดล้อม ได้รับผลกระทบจากภาวะโลกร้อน น้ำท่วม แผ่นดินไหวในบางภูมิภาคของโลก และยังเผชิญกับความไม่แน่นอนของสถานการณ์โลก การก่อการร้าย การเกิดภาวะสงครามระหว่างประเทศ การทดลองใช้อาวุธนิวเคลียร์ ประเทศไทยยังได้รับผลกระทบจากความผันผวนของตลาดโลก และสภาพมลภาวะเป็นพิษมากขึ้น **ปี 2556-2560** ผลกระทบจากภาวะสงครามและวิกฤตสิ่งแวดล้อมนำไปสู่ภาวะข้าวยากหมากแพง ทำให้ประชาชนหันมาคำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างจริงจัง หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงถูกนำมาใช้เพื่อฟื้นฟูประเทศอีกครั้ง แรงผลักจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กระแสจิตวิญญาณใหม่เพื่อสังคมสันติสุข บวกกับพลังเด็กและเยาวชนและทุกภาคส่วนร่วมขับเคลื่อนสร้างสังคมที่น่าอยู่ ได้กลายเป็นกระบวนทัศน์สำคัญ นอกจากนี้แรงขับจากกระแสสังคมเศรษฐกิจความรู้เพื่ออนาคต บวกกับกระแสสังคมแห่งการผลิต และการบริโภคหรือการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน ทำให้รัฐบาลทุ่มเทกับยุทธศาสตร์การศึกษา การวิจัย การจัดการความรู้ และยุทธศาสตร์การสร้างผู้ผลิตที่เพิ่มมากขึ้นเป็นเท่าตัว โดยเฉพาะกับงานด้านเด็กและเยาวชนที่หันมาส่งเสริมการพัฒนาเด็กให้เป็น ***"นักสร้าง นักผลิตรุ่นใหม่"*** ก่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างองค์กรต่างๆ ในการสนับสนุนการสร้างนวัตกรรมต่างๆ เกิดความก้าวหน้าและการค้นพบองค์ความรู้ใหม่ๆ เกิดการค้นคว้าพัฒนาพลังงานทางเลือก นอกจากนี้ผลพวงจากการดำเนินยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาตลอดทศวรรษยังส่งผลให้ประเทศไทยกลายเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจพอเพียง ส่งผลให้ช่วงปลายทศวรรษประเทศไทยได้รับการจัดอันดับจากประชาคมโลกว่าเป็นเมืองที่น่าอยู่ที่สุดแห่งในโลก และเป็นประเทศที่มีจังหวัดที่น่าอยู่สำหรับเด็กและเยาวชนในทุกภูมิภาค

จากกรอบความคิดของภาพอนาคตดังกล่าวที่สร้างขึ้นได้ชี้ถึงบริบท ปัจจัย แรงขับ หรือความไม่แน่นอนต่างๆ ในอีก 10 ปีข้างหน้า ที่คาดว่าสังคมไทยจะคงต้องเผชิญกับสถานการณ์เหล่านี้ไม่มากก็น้อย นั่นหมายความว่า ระบบการศึกษาจะต้องเตรียมการสำหรับโจทย์ใหม่ๆ เหล่านี้ โดยจากกรอบความคิดดังกล่าวจะได้นำไปสู่การตกแต่งเพื่อนำเสนอภาพอนาคตสำหรับผู้เชี่ยวชาญต่อไป

2.2 การระบุยุทธศาสตร์ร่วมและยุทธศาสตร์เฉพาะเบื้องต้นสำหรับภาพอนาคต "สังคมไทยในทศวรรษหน้า"

จากภาพอนาคต 4 ภาพ และการสังเคราะห์ยุทธศาตร์จากภาพอนาคต 4 ภาพ ได้นำมาสู่การระบุประเด็นเชิงยุทธศาสตร์ที่คาดว่าน่าจะเป็นยุทธศาสตร์ร่วมสำคัญสำหรับจะรองรับภาพอนาคตที่พัฒนาขึ้นใหม่ ซึ่งสรุปในเบื้องต้นได้ดังนี้

- **ยุทธศาสตร์ร่วมที่สำคัญเร่งด่วน**ได้แก่ *ยุทธศาสตร์การพัฒนาและประกันคุณภาพการศึกษา ยุทธศาสตร์งานวิจัยและพัฒนา งานวิจัยขับเคลื่อนงานด้านเด็กและเยาวชน ยุทธศาสตร์การพัฒนาเด็กและเยาวชนที่อยู่บนฐานกระบวนทัศน์การเรียนรู้เพื่อพัฒนาสมอง (brain-based learning) ยุทธศาสตร์การจัดการความรู้ ยุทธศาสตร์พัฒนาและยกระดับคุณภาพครูและบุคลากรทางการศึกษา ยุทธศาสตร์ด้านสื่อเทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้ ยุทธศาสตร์พื้นที่เพื่อเด็กและเยาวชน ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการเรียนรู้และเสริมพลังเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชน ยุทธศาสตร์การศึกษาที่เน้นคุณธรรมเป็นฐาน และยุทธศาสตร์ส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมสร้างสรรค์เพื่อเยาวชน*

- **ยุทธศาสตร์เฉพาะ หรือยุทธศาสตร์พิเศษที่ขับเคลื่อนคู่ขนานกับยุทธศาสตร์ร่วม** ได้แก่ *ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของครอบครัว ยุทธศาสตร์ลดขนาดองค์กรเพื่อความคล่องตัว ยุทธศาสตร์เสริมพลังอำนาจ ยุทธศาสตร์การศึกษาทางเลือก ยุทธศาสตร์การเฝ้าระวังทางสังคมวัฒนธรรม ยุทธศาสตร์ "บวร : บ้าน วัด โรงเรียน" ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อความมั่นคงของชาติ ยุทธศาสตร์การสร้างโอกาสทางด้านการศึกษา ยุทธศาสตร์การควบคุมสื่อ และยุทธศาสตร์การส่งเสริมสื่อสร้างสรรค์*

จากยุทธศาสตร์เหล่านี้ จะมีการพัฒนาเพิ่มเติมให้ชัดเจนโดยอาศัยการสังเคราะห์จากเอกสารที่เกี่ยวข้องและประมวลข้อค้นพบจากการประชุมเชิงปฏิบัติการที่กล่าวไปทั้งหมดในบทนี้ การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และการเก็บข้อมูลจากการประชุมหรือสัมมนาที่จัดโดยหน่วยงานอื่นๆ เพื่อให้ได้ยุทธศาสตร์ที่สอดคล้องกับภาพอนาคตสังคมไทยในทศวรษหน้า โดยจะนำเสนอในการประชุมระดมความคิดผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญร่วมมองหาทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตต่อไป

ตารางที่ 38 การเปรียบเทียบภาพอนาคต 4 ภาพฉาย

	ภาพอนาคตจากการมองอนาคตครั้งที่ 1		ภาพอนาคตจากการมองอนาคตครั้งที่ 2	
ประเด็นสำคัญ	สังคม "สังคมชายร่าง สร้างตัว"	สังคม "2560 เกษมสันต์ครองเมือง"	"สังคมเลวสุดขั้ว ชั่วสุดขีด"	"เมืองไทยไปโลด"
ภาพอนาคตสังคม	สังคมที่เผชิญกับปัญหาความขัดแย้งและปัญหาจริยธรรม ปัญหาทุนนิยมและการบริโภคที่ทำลายล้างจิตวิญญาณ แต่ที่สุดจะเปลี่ยนไปสู่สังคมที่พอเพียง	สังคมที่เต็มไปด้วยปัญหาความขัดแย้งต่อสู้ แต่ที่สุดก็จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสร้างน่าอยู่ ผู้คนอยู่กันด้วยความสงบสุข	สังคมที่เผชิญกับปัญหาการก่อการร้าย การแพร่ระบาดของสื่อไซเบอร์ร้าย ปัญหาวิกฤตเด็กโดยเฉพาะปัญหาวิกฤตทางเพศ ความตกต่ำด้านการศึกษา ปัญหาวิกฤตจริยธรรม การฉ้อโกงและแสวงหาประโยชน์จากเด็ก ความไม่แน่นอนทางการเมือง แต่ประชาชนหวังกอบกู้วิกฤตทางสังคม	สังคมที่มีความขัดแย้ง มีปัญหาเรื่องการขาดแคลนทรัพยากร ผลกระทบภาวะสงคราม แต่เป็นสังคมที่เปลี่ยนวิกฤตกลายเป็นโอกาส และเป็นสังคมที่คนมีศักยภาพสูง เป็นสังคมที่พอเพียงสงบสุข
เป้าหมายการศึกษา	การศึกษาที่มีคุณภาพ เพื่อสร้างคนคุณภาพ สร้างสังคมแห่งปัญญา สังคมที่ใช้เทคโนโลยีอย่างมีจริยธรรม คนมีคุณธรรมและมีจิตสำนึกร่วมต่อมนุษยชาติ	การศึกษาที่มีคุณภาพ เพื่อสร้างคนคุณภาพ สร้างสังคมน่าอยู่ การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่สมดุลกับสิ่งแวดล้อม	การศึกษาเพื่อความมั่นคง/สมานฉันท์ การศึกษาที่เน้นคุณธรรมจริยธรรมเป็นฐาน การศึกษาที่สร้างเสริมทักษะชีวิตและการรู้เท่าทัน การศึกษาเพื่อกู้วิกฤตเยาวชน การศึกษาเพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมต่อสังคม	การศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน การศึกษาเพื่อความเป็นเลิศที่มีคุณธรรมจริยธรรม การศึกษาที่สร้างโอกาสและทางเลือกที่สร้างสรรค์
เป้าหมายของคนอนาคต	มนุษย์องค์รวม (เก่งดีมีสุข) : คนที่สมดุลทั้งจิตใจ กายและสติปัญญา เป็นคนดีมีจริยธรรม-สำนึกร่วมต่อตนเองและสังคม	มนุษย์องค์รวม (เก่งดีมีสุข) : คนที่สมดุลทั้งจิตใจ กาย และสติปัญญา เป็นพลเมืองดีมี รับผิดชอบตนเองและสังคม	คนดีที่มีจริยธรรมและมีสำนึกร่วมรับผิดชอบตนเองและสังคม	คนมีคุณภาพ (เก่งดีมีสุข) : มีรับผิดชอบตนเองและสังคม
ผู้เป็นเหตุ/ผู้ขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง	เด็กและเยาวชน (เด็กเสี่ยง/เด็กวัยเรียน) พ่อแม่ ผู้นำทางปัญญา นักวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีสาขาต่างๆ หุ่นยนต์	เด็กและเยาวชน (กลุ่มอัจฉริยะ/กลุ่มเสี่ยง/นอกระบบการศึกษา) พ่อแม่ ครู ผู้นำนโยบาย นักการศึกษา/นักวิชาการ/ผู้นำองค์กรต่างๆ	เด็กและเยาวชน (เด็กเสี่ยง/เด็กวัยเรียน/กลุ่มเพศที่สาม) พ่อแม่ ผู้นำประเทศ ผู้นำศาสนา สื่อ และภาคเอกชน	เด็กและเยาวชน (กลุ่มเด็กอัจฉริยะ/กลุ่มเด็กวัยเรียน/แกนนำเด็ก) พ่อแม่ ครู ผู้นำประเทศ ผู้นำนโยบาย และภาคประชาชน
คุณลักษณ์ที่เน้นเป็นพิเศษของคนอนาคต	คนที่มีคุณภาพ มีคุณธรรมจริยธรรม รู้เท่าทันการบริโภคและการใช้เทคโนโลยีอย่างมีจริยธรรม	คนที่มีจริยธรรม ใฝ่เรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ เป็นมีคุณภาพ ใฝ่สันติ มีสำนึกร่วมต่อการสร้างสังคมสมานฉันท์เป็นสุข	คนที่มีคุณธรรมจริยธรรม มีอัตลักษณ์ที่พึงประสงค์และรู้เท่าทันสื่อเทคโนโลยี คนที่มีสำนึกร่วมและรักสันติสมานฉันท์เป็นสุข	คนที่มีจริยธรรม คนที่ใฝ่เรียนรู้และใช้ชีวิตสร้างสรรค์ มีสำนึกต่อสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่ยั่งยืน
จุดเน้นของการจัดการศึกษา	การกระจายอำนาจการบริหารจัดการศึกษาสู่ท้องถิ่น การขับเคลื่อนการศึกษาโดยองค์กรมหาชนที่รูปแบบและนวัตกรรมใหม่ๆ	การปรับเปลี่ยนสถาบันการศึกษาให้มีหลากหลายรูปแบบตอบสนองแนวโน้มที่เปลี่ยนไป กระจายการศึกษาที่มีคุณภาพ บริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ เน้นการศึกษาทางเลือกที่บูรณาการการศึกษาในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย	การเฝ้าระวังทางสังคมวัฒนธรรม พื้นที่และสื่อคุณภาพ การร่วมมือของบ้านวัดโรงเรียนจัดการศึกษา	สร้างโอกาส มีพื้นที่ดี ครูมีคุณภาพ ใช้ความรู้เป็นฐาน การใช้ทรัพยากรอย่างพอเพียง ความยั่งยืน

ตารางที่ 38 แสดงการเปรียบเทียบภาพอนาคต 4 ภาพฉาย (ต่อ)

	ภาพอนาคตจากการมองอนาคตครั้งที่ 1		ภาพอนาคตจากการมองอนาคตครั้งที่ 2	
ประเด็นสำคัญ	สังคม "สังคมขายร่าง สร้างตัว"	สังคม "2560 เกษมสันต์ครองเมือง"	"สังคมเลวสุดขั้ว ชั่วสุดขีด"	"เมืองไทยไปโลด"
ข้อเสนอเชิงนโยบาย	กระจายการมีส่วนร่วม เพิ่มคุณภาพ เสริมสร้างสังคมจริยธรรม เปิดพื้นที่สร้างสรรค์ ส่งเสริมนวัตกรรมการศึกษา	3 หลักการศึกษา "การศึกษาคุณภาพ การศึกษาคุณธรรม การศึกษาทางเลือก"	การมีส่วนร่วม เน้นหลัก **"บวร : บ้าน วัด โรงเรียน"** การ "ขจัดสื่อร้าย ขยายสื่อดี" และการเปิดพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเยาวชน	นโยบาย "ขจัดร้าย ขยายดี มีภูมิคุ้มกัน" และนโยบายที่มุ่งสร้างโอกาสสร้างพื้นที่คุณภาพ เน้น **"เด็กนำ ผู้ใหญ่หนุน"**
ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์	1. ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของครอบครัว 2. ยุทธศาสตร์การขนาดลดองค์กรเพื่อความคล่องตัว 3. ยุทธศาสตร์การเสริมพลังอำนาจ (empower) 4. ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาและประกันคุณภาพการศึกษา : คุณภาพครู คุณภาพการเรียนการสอน 5. ยุทธศาสตร์การจัดการบนฐานความรู้ (knowledge-based management) 6. ยุทธศาสตร์พื้นที่เพื่อการเรียนรู้สำหรับเด็กและเยาวชน 7. ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการโรงเรียนแบบนิติบุคคล 8. ยุทธศาสตร์การส่งเสริมและการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ 9. ยุทธศาสตร์การวิจัยเพื่อขับเคลื่อนงานด้านเด็กและเยาวชน	1. ยุทธศาสตร์การศึกษาคุณภาพ : • กองทุนพัฒนาคุณภาพครู • พื้นที่คุณภาพ • สื่อคุณภาพ • กิจกรรมการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ 2. ยุทธศาสตร์การศึกษาที่เน้นคุณธรรม • ส่งเสริมครูและนักเรียนในการดำเนินกิจกรรมสร้างสรรค์สังคม • กลไกยกย่องเชิดชูครู รวมถึงการสร้างจิตสำนึกครูและพัฒนาครู 3. ยุทธศาสตร์การศึกษาทางเลือก • มีเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นฐาน • การเรียนรู้ด้วยตนเองหรือให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามความถนัดและความสนใจ • การส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาและการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ BBL ฯลฯ เพื่องานด้านเด็กและเยาวชน	1. ยุทธศาสตร์การเฝ้าระวังทางสังคมและวัฒนธรรม 2. ยุทธศาสตร์พื้นที่สำหรับเด็กและเยาวชน 3. ยุทธศาสตร์ "บวร: บ้าน วัด โรงเรียน" 4. ยุทธศาสตร์การจัดการสื่อร้ายขยายสื่อดี 5. ยุทธศาสตร์การพัฒนาและประกันคุณภาพการศึกษา 6. ยุทธศาสตร์การวิจัยและการทำงานบนฐานความรู้ 7. ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อความมั่นคงของชาติ	1. ยุทธศาสตร์การสร้างโอกาสทางด้านการศึกษา 2. ยุทธศาสตร์การเปิดพื้นที่สร้างสรรค์ 3. ยุทธศาสตร์ด้านพัฒนาคุณภาพบุคลากรทางการศึกษา 4. ยุทธศาสตร์ด้านส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาเด็กและเยาวชน 5. ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าวิจัยและพัฒนา รวมถึงยุทธศาสตร์การจัดการความรู้ และการทำงานโดยมีความรู้เป็นฐาน 6. ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการสื่อสาธารณะและสื่อเพื่อการพัฒนา 7. ยุทธศาสตร์ประกันคุณภาพการศึกษา
กลยุทธ์ที่เน้น	• กลยุทธ์การจัดการความรู้ • กลยุทธ์การสื่อสร้างสรรค์	• กลยุทธ์การบริหารจัดการที่มีพื้นที่เป็นฐาน • การเปิดพื้นที่ และสนับสนุนกิจกรรมสร้างสรรค์	• กลยุทธ์เรื่องการมีส่วนร่วม /เด็กมีส่วนร่วม • กลยุทธ์เรื่องพื้นที่และสื่อสร้างสรรค์	• กลยุทธ์การสร้างโอกาสและเสริมศักยภาพ ใช้พลังเด็ก • กลยุทธ์การเปิดพื้นที่ และสนับสนุนกิจกรรมสร้างสรรค์
ข้อเสนอแนะจากกลุ่ม	การปรับแต่งเรื่องราวภาพอนาคตให้มีภาพที่ชัดเจนขึ้น ซึ่งอาจช่วยให้เห็นทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์มากยิ่งขึ้น	การทบทวนตรรกะของเรื่องราวภาพอนาคตที่ผูกร้อยกันอย่างสมเหตุสมผล และมีเรื่องราวที่ชัดเจน น่าจะช่วยให้ยุทธศาสตร์มีความชัดเจนยิ่งขึ้น	ภาพอนาคตทำให้ได้แนวคิด แต่การได้อภิปรายเพิ่มเติมและการทบทวนภาพอนาคตหรือประเด็นสำคัญต่างๆ จะช่วยให้มีมุมมองเชิงยุทธศาสตร์ที่ชัดขึ้น	ยุทธศาสตร์บางมิติมีนโยบายสนับสนุนอยู่ แต่การผลักดันให้เกิดการขับเคลื่อนอย่างจริงจังและมีประสิทธิภาพดูเป็นโจทย์ท้าทายมาก

3. สรุป : ข้อสังเกตบางประการสำหรับการพัฒนาภาพอนาคต และการมองยุทธศาสตร์ร่วม

จากกระบวนการมองภาพอนาคตและผลที่ได้กล่าวไปทั้งหมดนี้ ล้วนสะท้อนให้เห็นโจทย์สำคัญของการตั้งหลักในเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาในหลายเรื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับภาพอนาคตสังคมไทยที่เต็มไปด้วยแนวโน้มและความไม่แน่นอนต่างๆ ซึ่งต้องการยุทธศาสตร์ร่วมและยุทธศาสตร์เฉพาะเพื่อรองรับพลวัตรเหล่านั้น ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้จึงต้องอาศัยกระบวนการถอยกลับมามองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์เพื่อช่วยในมองหายุทธศาสตร์สำคัญที่จะมุ่งไปสู่ภาพอนาคตที่คาดหวัง ซึ่งรายละเอียดจะกล่าวในบทต่อไป

อย่างไรก็ตามจากสำหรับที่กล่าวมาทั้งหมดในบทนี้ ผู้วิจัยยังมีข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับภาพอนาคต และข้อสังเกตต่อการมองยุทธศาสตร์ภายใต้ภาพอนาคต นั่นคือ

ประการแรก กระแสโลกาภิวัตน์ สื่อเทคโนโลยีต่าง ๆ จะมีผลกระทบสูงต่อการเปลี่ยนรูปแบบการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน จากแนวโน้มของอินเตอร์เน็ต และโทรศัพท์ที่จะถูกเชื่อมต่อกันเป็นเครื่องมือสื่อสารที่ทันสมัยเข้าถึงได้ทุกที่ทุกเวลา จะก่อให้เกิดการขยายตัวของการบริโภคสื่อและข้อมูลข่าวสารต่างๆ ที่อยู่ในอินเตอร์เน็ต พื้นที่ไซเบอร์สเปซทั้งหลายจะกลายเป็นห้องเรียนหรือพื้นที่การเรียนรู้ยุคใหม่ที่เด็กและเยาวชนจะใช้เป็นเครื่องมือหาความรู้เฉกเช่นเดียวกับถือเป็นครูเสมือนที่จะให้คำตอบในเรื่องต่างๆ ประเด็นที่น่ากังวลคือภายใต้อิทธิพลของสื่อและเทคโนโลยีไม่เพียงแต่เป็นรูปแบบการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนแล้ว ยังเปลี่ยนวัฒนธรรมการใช้ชีวิตของเด็กในหลายมิติ เช่น การคบเพื่อน การสนทนา หรือมีกิจกรรมเสมือนผ่านห้องแช็ต เว็บบอร์ดต่างๆ การใช้ชีวิตกับสื่อหรืออยู่บนโลกไซเบอร์มาก มีผลให้เกิดการตัดทอนชีวิตทางสังคมและโลกกายภาพ ซึ่งประเด็นเหล่านี้มีผลต่อการมองภาพอนาคตยุคใหม่และโจทย์เชิงยุทธศาสตร์ทางการศึกษาอย่างมากที่ว่า **การขยายตัวของพื้นที่เสมือนจริงเพื่อเด็กนั้น จะทำอย่างไรให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้ที่ดีและไม่ทำให้เกิดความเสียสมดุลต่อโลกการเรียนรู้ในทางกายภาพหรือทางสังคม และทำอย่างไรที่เด็กยุคใหม่จะเท่าทันสื่อเทคโนโลยียุคใหม่ที่เต็มไปด้วย *"ข้อมูลและมลภาวะข้อมูล"* โดยนัยนี้เรื่องของการเรียนรู้ และ *"การรู้เท่าทัน"* จึงเป็นโจทย์ใหญ่สำหรับการศึกษาในปัจจุบันและอนนาคต**

ประการที่ 2 ประเด็นเรื่อง**เด็กและเยาวชนกับการเมือง**มักจะกลายเป็นประเด็นหาเสียงเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองมากกว่าเรื่องของพันธกิจที่ภาคการเมืองต้องดูแลเรื่องนี้อย่างมีธรรมาภิบาล โจทย์ท้าทายคือ **ทำอย่างไรที่จะให้วาระเรื่องเด็กเป็นวาระที่ "นำหน้าการเมือง"** ที่ผู้นำประเทศยุคใหม่จะต้องให้ความสำคัญกับเรื่องนี้อย่างแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่ามกลางกระแสความขัดแย้งทางการเมืองและกลุ่มผลประโยชน์ กระแสการก่อการร้าย การไร้ระเบียบในสังคม การมีสื่อไร้คุณภาพ พื้นที่เสี่ยง ความอ่อนด้อยในคุณภาพการศึกษา ซึ่งต่างก็เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อวิกฤตปัญหาเด็กและเยาวชนที่มีแนวโน้มรุนแรงขึ้น กระแสเหล่านี้ล้วนเรียกร้องยุทธศาสตร์ทางการศึกษาที่ภาคการเมืองหรือรัฐจะต้องเข้ามาเป็นตัวแบบขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะและมาตรการดูแลจัดระเบียบบ้านเมือง เพื่อให้กู้วิกฤตเด็กและเยาวชนและพัฒนาสังคมให้ประชาชนได้อยู่อย่างปลอดภัย อีกทั้งยังเรียกร้องบทบาทจากภาคการเมืองในฐานะ

ตัวแทนประชาชนที่จะทำงานร่วมกับทุกภาคส่วนอย่างมีธรรมภิบาล และสร้างความสัมพันธ์ของทางการเมืองใหม่ด้วยระบบ **"คุณธรรมนิยม"** มากกว่าระบบ **"อำนาจนิยม"** ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญในอนาคต

ประการที่ 3 กระแสของภาคประชาชนจะมีส่วนสำคัญยิ่งต่อการกำหนดอนาคตบ้านเมือง ดังเห็นได้จากแรงผลักของพ่อแม่และภาคีต่างๆ ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสถาบันการศึกษาให้ต้องดำเนินการปฏิรูปการศึกษาอย่างจริงจัง รวมถึงกระแสพลังเด็กที่นำไปสู่การบูรณาการองค์กรต่างๆ เพื่อร่วมกันขับเคลื่อนสังคมที่น่าอยู่ และสร้างเด็กรุ่นใหม่ที่พึงประสงค์ สิ่งที่น่าสังเกตคือ ระบบการเฝ้าระวังทางสังคมในมิติต่างๆ กำลังเป็นกลไกที่สำคัญยิ่ง โจทย์คือ**ทำอย่างไรที่การศึกษาจะมียุทธศาสตร์ที่ไปส่งเสริมให้เกิดกลไกจากภาคครอบครัว ภาคประชาคม ภาคชุมชน ภาคสื่อ และภาคการศึกษา ฯลฯ เข้ามาร่วมเฝ้าระวัง เพื่อเปลี่ยนวิกฤตเป็นโอกาสสร้างสังคมที่น่าอยู่สำหรับเด็ก** ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นโจทย์ท้าทายของทุกภาคส่วนในสังคมไทย

ประการที่ 4 การเผชิญหน้ากันระหว่างกระแสโลกาภิวัตน์ (globalization) และกระแสท้องถิ่นนิยม (localization) ที่ผลักดันให้สังคมต้องแปรเปลี่ยนและปรับตัวให้ได้อย่างสมดุล โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่ามกลางโลกพหุวัฒนธรรมในสังคมยุคหลังทันสมัยใหม่ (postmodern) ที่ค่านิยมและวัฒนธรรมอันดีงามแต่เดิมไม่อาจไล่ทันปรากฏการณ์ปัญหาเด็กและเยาวชนใหม่ๆ ที่มากับกระบวนทัศน์การรื้อถอนค่านิยมทางวัฒนธรรม (destruct culture) พร้อมกับการให้ความหมายใหม่ต่อสิ่งต่างๆ (remeaning) ที่อิงความเป็นปัจเจกชนนิยม ซึ่งเป็นโจทย์ท้าทายว่าการศึกษาจะทำอย่างไรให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้และเข้าใจในความหลากหลายทางวัฒนธรรม สามารถปรับตัวที่จะก้าวไปในสังคมโลกอย่าง **"รู้เท่าทัน"** และยืนอยู่บนรากฐานสังคมไทยอย่าง **"รู้คุณค่า"** ซึ่งโจทย์ท้าทายคือ**ทำอย่างไรที่จะออกแบบยุทธศาสตร์ทางการศึกษาที่ให้เด็กและเยาวชนมีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงสังคม โดยเปลี่ยนการ *"รื้อถอน"* ไปสู่การ *"รื้อสร้าง"* (reconstructing) ออกแบบสังคมใหม่ และ "สร้างความหมายใหม่" หรือสร้างค่านิยมใหม่ที่ดีสำหรับการอยู่ร่วมกันอย่างมีดุลยภาพทางสังคม เป็นสังคมที่เรียนรู้ และอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข**

ประการที่ 5 กระแสสังคมที่มีความรู้เป็นฐาน (knowledge-based society) และกระแสเศรษฐกิจสังคมผู้ผลิต ได้นำไปสู่การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การศึกษา การวิจัย การจัดการความรู้ และการสร้างผู้ผลิตรุ่นใหม่ที่มีสำนึกต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน สิ่งเหล่านี้ไม่เพียงแต่จะเป็นกระบวนทัศน์หลักของสังคมไทย แต่ยังจะเป็นแรงผลักสำคัญยิ่งที่จะนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ทั้งสังคม และเป็นเครื่องมือในการสร้างคนคุณภาพ สร้างความรู้ที่เท่าทันโลก สร้างเศรษฐกิจที่มั่นคง ***"พอเพียง"*** ดังนั้น**โจทย์ของการศึกษาใน 10 ปีข้างหน้า จะมีกลไกอย่างไรที่จะนำคนให้มีความสามารถในการจัดการความรู้และสร้างความรู้ที่ *"เพียงพอ"* โดยอาศัยเครื่องมือเหล่านี้ เพื่อสร้างสังคมไทยที่ดีมีคุณภาพต่อไปในอนาคต**

กล่าวโดยสรุป จากภาพอนาคตที่คาดว่าจะเป็นจริงได้ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นนี้ จะกลายเป็นภาพที่จะได้นำเสนอในการจัดประชุมระดมความคิดผู้เชี่ยวชาญเพื่อร่วมกันมองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย ซึ่งจะกล่าวถึงกระบวนการและผลที่ได้ในบทต่อไป

บทที่ 6
กระบวนการและผลการถอยกลับมามองทางเลือก
เชิงยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย

จากกระบวนการและผลของมองอนาคตในบทที่แล้ว ได้นำมาสู่กระบวนการถอยกลับมามองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ทางการศึกษาสำหรับ 10 ปีข้างหน้า (backcasting) โดยบทนี้จะกล่าวถึงกระบวนการและผลที่ได้ ดังนี้

1. กระบวนการถอยกลับมามองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ โดยการประชุมระดมความคิดผู้เชี่ยวชาญ

1.1 การฉายภาพอนาคตและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาต่อที่ประชุมผู้เชี่ยวชาญ

1.2 การมองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ท่ามกลางแนวโน้มและความไม่แน่นอนในอนาคต

1.3 การจัดลำดับความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์บนความเร่งด่วน การจัดลำดับความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์บนความเป็นไปได้ในการดำเนินการ

1.4 สรุปภาพรวมการวิเคราะห์ทางเลือกยุทธศาสตร์

2. การสร้างผลกระทบจากงานวิจัย และพัฒนาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ โดยการสัมมนาวิชาการจากผู้ทรงคุณวุฒิ

2.1 การนำเสนอการวิเคราะห์ ภาพอนาคตในทศวรรษหน้า และภาพอนาคตที่พึงประสงค์

2.2 การนำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย

2.3 ข้อคิดและข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิต่อการปรับแต่งยุทธศาสตร์ทางการศึกษา

2.4 ข้อเสนอในการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย

3. สรุป : ภาพรวมของผลการถอยกลับมามองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์

1. กระบวนการถอยกลับ (backcasting) มามองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์

จากการมองอนาคตภายใต้วิเคราะห์แนวโน้ม ความไม่แน่นอนและสภาพสังคมเศรษฐกิจความรู้ใน 10 ปีข้างหน้า และภาพอนาคตที่พึงประสงค์ ได้นำมาสู่กระบวนการถอยกลับมามองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ทางการศึกษาสำหรับ 10 ปีข้างหน้า โดยการจัดประชุมระดมความคิดผู้เชี่ยวชาญด้านอนาคตศึกษา ด้านนโยบายและยุทธศาสตร์ เมื่อวันที่ 24 มกราคม 2550 ณ สถาบันรามจิตติ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อระดมสมอง (brainstorming) ผู้เชี่ยวชาญในการร่วมกันมองภาพอนาคต มองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ และให้ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ที่จะเป็นจริงได้ ซึ่งสามารถสรุปกระบวนการและผลการศึกษาที่ได้จากกระบวนการดังกล่าวดังนี้

1.1 การฉายภาพอนาคต และยุทธศาสตร์ทางการศึกษาต่อที่ประชุมผู้เชี่ยวชาญ

จากกรอบความคิดภาพอนาคต **"สังคมไทยในทศวรรษหน้า"** ที่กล่าวไปในบทที่ 5 ผู้วิจัยได้มีการปรับแต่งชื่อเรื่องและเนื้อหาสาระของภาพอนาคตเพิ่มเติมเพื่อให้เรื่องราวที่คมชัดขึ้น และมีความเป็นเหตุเป็นผลมากยิ่งขึ้น โดยเน้นที่แนวโน้มสำคัญและความไม่แน่นอนที่มีผลกระทบสูงเป็นกรอบในการสร้างเรื่อง โดยได้เล่าเรื่องเหตุการณ์อนาคตใน 10 ปี พร้อมฉายรูปภาพเหตุการณ์ (picture) ประกอบการเล่าเรื่องอนาคตเสนอต่อที่ประชุมผู้เชี่ยวชาญ โดยมีเรื่องราวของภาพดังต่อไปนี้

ตารางที่ 39 ภาพอนาคต "สังคมไทยในทศวรรษหน้า : 2550 - 2560"

ช่วงปี 2550-2552 สังคมไทยจะต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงหลายด้าน ปรากฏการณ์**การก่อการร้าย** สถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมือง การแย่งชิงผลประโยชน์ ปัญหาการคอรัปชั่นของนักการเมือง ปัญหาเศรษฐกิจนำไปสู่ม็อบของประชาชนจนเกิด**การเปลี่ยนรัฐบาลใหม่**

ในด้านการศึกษาก็ประสบปัญหาวิกฤตหลายเรื่อง ทั้งเรื่องความอ่อนด้อยคุณภาพผู้เรียน ความเหลื่อมล้ำในคุณภาพการศึกษา ปัญหาครู ปัญหาการกระจายอำนาจการศึกษาสู่ท้องถิ่น นโยบายการศึกษาที่ยังขาดความชัดเจนในบางเรื่อง ปัญหาการศึกษาใน 3 จังหวัดภาคใต้ที่ยังขาดการดูแล แม้รัฐบาลใหม่ที่เข้ามาได้พยายามแก้ปัญหา แต่ก็ยังไม่สามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ได้มากนัก ยิ่งเมื่อบวกกับสภาพปัญหาอ่อนแอของสถาบันครอบครัวที่เด็กมีแนวโน้มที่จะอยู่ห่างจากพ่อแม่มากขึ้น มีพฤติกรรมเสี่ยงมากขึ้น แรงขับจากอิทธิพลของสื่อไม่สร้างสรรค์ และสภาพสังคมที่มีพื้นที่เสี่ยงพื้นที่อบายมุขมาก เป็นปัจจัยนำเด็กไปสู่วงจรเลวร้ายในหลายเรื่อง ปัญหาการเสพสื่อลามก การมีเพศสัมพันธ์ การเล่นการพนัน มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อแนวโน้มปัญหาอื่น ๆ ที่ตามมา

เช่น จำนวนวัยรุ่นท้อง จำนวนวัยรุ่นที่ถูกละเมิดทางเพศ ตลอดจน**จำนวนคดีอาชญากรรมที่วัยรุ่นเป็นผู้ก่อคดีก็ยังมีสูงขึ้น** โดยมีเด็กต่ำกว่า 18 ปีก่อคดีอาชญากรรมเฉลี่ยวันละ 100-150 คดีสูงกว่าในปี 2549 ที่เฉลี่ย 87 คดี

ในปลายปี 2551 **สังคมไทยยังต้องเผชิญกับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจฟองสบู่ในจีนบวกกับค่าเงินบาทแข็งตัว ซึ่งส่งผลต่อตลาดหุ้นและเศรษฐกิจทั่วโลก** ภาวะผันผวนทางเศรษฐกิจ ทำรัฐบาลไทยต้องเร่ง**ผลักดันการพัฒนาประเทศตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการสร้างสังคมที่น่าอยู่** โดย**คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง** สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติร่วมกับเครือข่ายภาคประชาชนที่เข้มแข็งและองค์กรต่างๆ ร่วมขับเคลื่อน ทำให้เกิดการพัฒนาในภาคการเกษตรที่ยั่งยืน ส่วนภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการก็หันมาปรับตัวให้สอดรับกับการแก้ปัญหาและยุทธศาสตร์การพัฒนา เกิดการเร่งรัดการปฏิรูปการศึกษาในทุกระดับโดยอาศัยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางการทำงาน เพื่อสร้าง **"ภูมิคุ้มกัน"** ให้แก่เด็กและเยาวชน

ในปลายปี 2552 สังคมไทยต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนของการเกิดโรคระบาดรุนแรงจากไวรัสสายพันธุ์ใหม่ที่ระบาดทั้งในสัตว์และในคน สร้างความหวาดหวั่นต่อประชาชน และส่งผลให้การลงทุนภาคเศรษฐกิจเกิดการชะลอตัว ผลกระทบจากวิกฤตต่างๆ ในรอบ 3 ปีแรกนี้ **ก่อให้เกิดระบบเฝ้าระวังทางสังคมในหลากหลายรูปแบบ** เช่น ระบบเฝ้าระวังและเตือนภัยจากการก่อการร้ายที่มีเป็นระยะระบบเฝ้าระวังทางสังคมและวัฒนธรรมในเด็กและเยาวชน ระบบเฝ้าระวังภัยเชื้อโรคใหม่นี้ เป็นต้น ซึ่งระบบเฝ้าระวังเหล่านี้นำไปสู่กลไกการเฝ้าระวังและเรียนรู้ร่วมกันทั้งสังคมเพื่อเตรียมรับสถานการณ์วิกฤตที่อาจเกิดขึ้นเหล่านี้

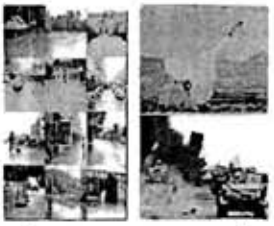
ช่วงปี 2553-2555 สังคมไทยยังคงต้องเผชิญกับปัญหาที่สืบเนื่องมาในรอบสามปีก่อน ไม่ว่าจะเป็นความไม่ต่อเนื่องของนโยบายรัฐบาล การปฏิรูประบบราชการที่ยังการขาดระบบการจัดการกำกับที่มีประสิทธิภาพตรวจสอบได้จริง ความไม่ลงตัวระหว่างโครงสร้างกระทรวง/องค์กรรูปแบบใหม่ รวมถึงสภาพการศึกษาที่ยังคงเต็มไปด้วยปัญหาหลายด้านที่ยังไม่ได้รับการเยียวยา โดยเฉพาะ**ผลพวงจากวิกฤตการณ์เด็กและเยาวชน บวกกับแรงผลักจากกระแสการเรียกร้องของพ่อแม่ ครู และผู้เรียน**ที่มีต่อระบบการศึกษาที่มีคุณภาพ และการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นมาต่อเนื่องในช่วงสามปีแรกได้**ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนรัฐมนตรีการศึกษาหลายคน เกิดการจัดตั้ง**

ตารางที่ 39 ภาพอนาคต "สังคมไทยในทศวรรษหน้า : 2550 - 2560" (ต่อ)

องค์กรอิสระใหม่ ๆ ที่เข้ามาโอนถ่ายการทำงานของรัฐ (takeover) เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการขับเคลื่อนการเรียนรู้ สถาบันพัฒนาเครือข่ายจัดการความรู้ทางการศึกษา ศูนย์พัฒนาศักยภาพเด็กในด้านต่างๆ สถาบันในระดับภูมิภาค ระดับจังหวัด หรือในส่วนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ที่มาพัฒนางานด้านการศึกษา เป็นต้น เกิดความร่วมมือของสถาบันที่หลากหลายมาร่วมขับเคลื่อนการศึกษาอย่างเป็นสหวิทยาการ และขับเคลื่อนงานด้านเด็กจากทุกภาคส่วนอย่างบูรณาการเพื่อแก้ปัญหาวิกฤตเด็กและเพื่อสร้างเด็กรุ่นใหม่ เกิดการเปิดพื้นที่ทำงานร่วมกันทั้งในระดับเด็กและผู้ใหญ่ โดยมีเครือข่ายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท) องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) ต่าง ๆ เข้ามาลงทุนและขับเคลื่อนกับการศึกษาท้องถิ่น ทำให้เกิดการขยายตัวของพื้นที่การเรียนรู้ และกิจกรรมสร้างสรรค์ เด็กและเยาวชนจำนวนมากได้มีโอกาสในการพัฒนาความสามารถและสำนึกร่วมอย่างเต็มที่ ผลกระทบที่ตามมายังก่อให้เกิดการลงทุนในระดับจังหวัดและในอำเภอในการสร้างศูนย์เสริมพลังเด็กหรือศูนย์เสริมอัจฉริยภาพเด็ก โดยมีผู้เชี่ยวชาญร่วมทำงานในพื้นที่

ในช่วงปี 2555 สังคมไทยต้องเผชิญกับความเลวร้ายอีกครั้งจาก**อุบัติภัยทางสิ่งแวดล้อมที่รุนแรง** ซึ่งเป็นผลพวงจากแรงผลักของภาวะโลกร้อน ภูเขาน้ำแข็งละลาย หลายประเทศได้รับผลกระทบจากภาวะน้ำท่วมที่ฉุดคร่าชีวิตประชากร และผลกระทบจากแผ่นดินไหวในบางภูมิภาคของโลก **ประเทศไทยได้รับผลกระทบจากปัญหาภัยจากธรรมชาติ โดยมีทั้งภาวะฝนแล้งที่สลับกับสถานการณ์อุทกภัยน้ำท่วม**ที่สร้างความเสียหายแก่ประชาชนและภาคการเกษตร นอกจากนี้**สังคมไทยยังต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนของสถานการณ์โลก การก่อการร้าย การเกิดภาวะสงครามที่มีเบื้องหลังมาจากการต่อสู้ทางเศรษฐกิจและการแย่งชิงทรัพยากร** ภาวะการต่อต้านขัวอำนาจอเมริกันในหลายกลุ่มประเทศนำไปสู่การทดลองอาวุธนิวเคลียร์ที่ขยายวงกว้างขึ้น ประเทศไทยยังได้รับผลกระทบจากภาวะสงครามและผลพวงจากมลพิษทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งส่งผลกระทบต่อเนื่องจนถึงครึ่งหลังทศวรรษ

ปี 2556-2559 ผลกระทบจากภาวะสงครามและวิกฤตสิ่งแวดล้อมในช่วงกลางทศวรรษได้นำไปสู่ภาวะข้าวยากหมากแพง ทำให้ประชาชนหันมาคำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างจริงจัง **หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงถูกนำมาใช้เพื่อฟื้นฟูประเทศอีกครั้งนี้** โดยเครือข่ายภาคประชาสังคมที่เข้มแข็งและมีกลไกที่ทรงพลังได้ร่วมกันทำงานมาตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2550 ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงถูกขับเคลื่อนมากขึ้น ยิ่งเมื่อบวกกับแรงผลักจากประชาคมโลกที่หันมาน้อมนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปพัฒนาประเทศ บวกกับกระแสจิตวิญญาณใหม่ (new conciousness) เพื่อสังคมสันติสุข บวกกับพลังเด็กและเยาวชนและทุกภาคส่วนร่วมขับเคลื่อนสร้างสังคมที่น่าอยู่ ได้กลายเป็นกระบวนทัศน์สำคัญในการสร้างสรรค์สังคมใหม่ ผลพวงจากบทเรียนการดำเนินงานของรัฐบาล ภาคประชาชน ภาควิชาการและภาคส่วนต่างๆ ในช่วงครึ่งทศวรรษแรกก่อให้เกิดสำนึกและข้อค้นพบต่อทิศทางการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้**แรงขับจากกระแสสังคมเศรษฐกิจความรู้เพื่ออนาคต อันแรงผลักดันด้านสื่อเทคโนโลยี ด้านนาโนเทคโนโลยี องค์ความรู้ด้านสมอง นวัตกรรมปัญญาประดิษฐ์ บวกกับกระแสสังคมแห่งการผลิต และการบริโภคหรือการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน ทำให้ในช่วงสี่ปีหลังรัฐบาลทุ่มเทกับยุทธศาสตร์การศึกษา การวิจัย การจัดการความรู้ และยุทธศาสตร์การสร้างผู้ผลิตที่เพิ่มมากขึ้นเป็นเท่าตัว** โดยมีการลงทุนแก่ทุกภาคส่วนโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับงานด้านเด็กและเยาวชนที่ถือเป็นรากฐานอนาคตชาติ ทำให้เกิดขบวนการประชาคมร่วมด้านเด็กและเยาวชนที่หันมาส่งเสริมการพัฒนาเด็กให้เป็น ***"นักสร้าง นักผลิตรุ่นใหม่"*** ก่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างองค์กรต่าง ๆ ในการสนับสนุนการสร้างนวัตกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งผู้ผลิตและนวัตกรรมที่ผลิตขึ้นโดยเด็กและเยาวชน และประชาชนทั่วไป ทำให้เกิดความก้าวหน้าและการค้นพบองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่มีผลกระทบสูงต่อมนุษยชาติ เช่น เซลล์พลังงานแสงอาทิตย์ต้นทุนต่ำ การสร้างหุ่นยนต์บำบัดผู้ป่วย นาฬิกาเตือนภัยสำหรับเด็ก สื่อการเรียนรู้เสมือนจริงที่พัฒนาจิตใจและสติปัญญา เชื้อเพลิง NGV ต้นทุนต่ำ และผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในการอุปโภคบริโภคที่รักษาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

ผลพวงจากการที่กลุ่มประชาสังคมและภาคส่วนต่าง ๆ หันมาร่วมมือกันสร้างวัฒนธรรมความรู้และสังคมผู้ผลิต และดำเนินยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาตลอดทศวรรษทำให้เกิดการจัดหาทรัพยากรทางเลือกและผลิตพลังงานทดแทน และส่งผลให้*สังคมไทยเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ประชาชนอยู่อย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง และใช้ชีวิตอย่างพอเพียง* **ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจแบบพอเพียง และได้รับความเชื่อมั่นจากประชาคมโลก** อีกทั้งผลจากการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์สังคมน่าอยู่และสิ่งแวดล้อมยั่งยืนยังส่งผลให้ช่วง**ปลายทศวรรษประเทศไทยได้รับการจัดอันดับจากประชาคมโลกว่าเป็นเมืองที่น่าอยู่ที่สุดแห่งหนึ่งในโลก และเป็นประเทศที่มีจังหวัดที่น่าอยู่สำหรับเด็กและเยาวชน**ในทุกภูมิภาค และพร้อมก้าวสู่ปี 2560 อย่างมั่นคง

นอกจากการนำเสนอภาพอนาคตดังกล่าว ผู้วิจัยได้มีการนำเสนอยุทธศาสตร์ที่พัฒนาเพิ่มเติมเพื่อให้สอดรับกับภาพอนาคตสังคมไทยในทศวรรษหน้า สรุปได้ดังนี้

1) **ยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบบริหารจัดการ** ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการระบบใหม่ที่มีความรู้เป็นฐาน รวมถึงยุทธศาสตร์จัดการความรู้ ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนการศึกษาที่มีพื้นที่เป็นฐาน (area-based strategy) ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการแบบธรรมาภิบาล ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมทางการศึกษา ภาคีการศึกษา ทั้งในส่วนผู้ปกครอง ชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ยุทธศาสตร์ด้านกฎหมายและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการบนความไม่แน่นอน และยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตย

2) **ยุทธศาสตร์การศึกษาคุณภาพ และการพัฒนาศักยภาพ** ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการระบบใหม่ที่มีความรู้เป็นฐาน รวมถึงยุทธศาสตร์จัดการความรู้ ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนการศึกษาที่มีพื้นที่เป็นฐาน (area-based strategy) ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการยุทธศาสตร์ด้านการศึกษาคุณภาพ ประกันคุณภาพครู กลไกสร้างแรงจูงใจและผดุงรักษาครู ยุทธศาสตร์การผลิตและพัฒนาครู เสริมพลังอำนาจครู ยุทธศาสตร์ด้านการเปิดพื้นที่ และกิจกรรมสร้างสรรค์ ยุทธศาสตร์การศึกษาหรือการเรียนรู้บนฐานสมอง (brain-based learning)

3) **ยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนา** ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้ ยุทธศาสตร์การใช้เทคโนโลยีอย่างรู้เท่าทันและมีสำนึก ยุทธศาสตร์การส่งเสริมสื่อและการพัฒนานวัตกรรม ยุทธศาสตร์การสื่อสารสาธารณะและการให้ข้อมูลข่าวสารความรู้

4) **ยุทธศาสตร์การศึกษาทางเลือก การเรียนรู้เพื่อชีวิต** ได้แก่ ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการระบบใหม่ที่มีความรู้เป็นฐาน รวมถึงยุทธศาสตร์จัดการความรู้ ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนการศึกษาที่มีพื้นที่เป็นฐาน (area-based strategy) ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการยุทธศาสตร์ด้านการศึกษาเพื่อสร้างเสริมจริยธรรม ยุทธศาสตร์การศึกษาทางเลือก การเรียนรู้เพื่อชีวิต วิชาด้านทักษะชีวิต การศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพ /การศึกษาเพื่อความเป็นเลิศ ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ยั่งยืนสิ่งแวดล้อมศึกษา และการเรียนรู้บนฐานสิ่งแวดล้อม ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อความสมานฉันท์

ทั้งนี้หลังการนำเสนอยุทธศาสตร์ได้มีการเปิดอภิปรายระดมความคิดเพื่อสะท้อนความคิดเห็นและให้ข้อเสนอเกี่ยวกับการมองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ต่อไป

1.2 การมองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ท่ามกลางแนวโน้มและความไม่แน่นอนในอนาคต

1.2.1 การมองทางเลือกยุทธศาสตร์

หลังการนำเสนอภาพอนาคต **"สังคมไทยในทศวรรษหน้า"** พร้อมยุทธศาสตร์ที่กล่าวไปนั้น ได้นำมาสู่การมองทางเลือกยุทธศาสตร์ภายใต้ภาพอนาคตที่นำเสนอ ด้วยวิธีการเปิดอภิปรายและระดมความคิดผู้เชี่ยวชาญ โดยมีโจทย์ของการระดมความคิด ที่ว่า

- *ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตที่เด่นที่น่าจะดึงออกมามีอะไร*
- *มีข้อเสนอเชิงนโยบายที่สำคัญใดบ้างเพื่อตอบโจทย์เป้าหมายใน 10 ปีข้างหน้า*
- *ข้อเสนอเชิงยุทธวิธีเพื่อการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ที่ว่านี้เพื่อสู่เป้าหมายภายใน 10 ปีข้างหน้า*

ผลการประชุมระดมความคิดผู้เชี่ยวชาญได้ก่อให้เกิดแง่คิดของการมองยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตภายใต้ข้อแนะนำต่าง ๆ อาทิ

- **ความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นสำคัญและแรงขับ : การมองยุทธศาสตร์พึงคำนึงถึงแนวโน้มสำคัญที่มีผลกระทบต่อการศึกษา** เช่น เทคโนโลยี เศรษฐกิจเสรี การเมือง ฯลฯ มองจากแรงขับที่มีผลให้การศึกษาต้องเปลี่ยน และการศึกษาจะต้องเปลี่ยนเพื่ออะไร เปลี่ยนอย่างไร นอกจากนี้ในภาพรวมของการมองยุทธศาสตร์**ควรคำนึงถึงแนวโน้มของยุทธศาสตร์การพัฒนาที่มุ่งไปสู่กระบวนทัศน์ *"บูรณาการ"*** (integration) ซึ่งการมองหายุทธศาสตร์ทางการศึกษาจะต้องเข้าใจในกระบวนทัศน์ที่กำลังเปลี่ยนไป และมองถึงยุทธศาสตร์สำคัญที่สามารถเชื่อมต่อกับกระบวนทัศน์ท้องถิ่นนิยม (localism) และกระบวนทัศน์โลกานิยม (globalism) ท่ามกลางการเปลี่ยนย้ายกระบวนทัศน์ (paradigm shift) ดังที่ ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย, การประชุมระดมความคิด, 24 มกราคม 2550) กล่าวว่า

> *"โลกเคลื่อนจากความเป็นพหุนิยม จาก pluralism ไปสู่การเป็นเครือข่ายหรือ networking และไปสู่การบูรณาการ คือเน้น integration เน้นการ synergy จากหลายภาคี ร่วมมือร่วมพลังกัน ดังนั้นยุทธศาสตร์ทางการศึกษาก็ต้องมุ่งที่การรวมพลัง เป็นการรวมที่บูรณาการ คำสำคัญอยู่ที่ integration, collaboration, synergy"*

ยุทธศาสตร์ที่ว่านี้นอกจากจะต้องนำไปสู่การเปลี่ยนย้ายกระบวนทัศน์ทางการศึกษาแล้ว ยังต้องเป็นยุทธศาสตร์ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง (turning point) หรือการสร้างผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนกระบวนทัศน์การพัฒนาเด็ก เยาวชน สังคมไทย และเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนด้วย (รศ.ดร.สมพงษ์ จิตระดับ ผศ.ดร.เลขา ปิยะอัจฉริยะ ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย, การประชุมระดมความคิด, 24 มกราคม 2550)

อย่างไรก็ตามผู้เชี่ยวชาญทุกท่านยังเห็นอีกด้วยว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อกระบวนทัศน์การพัฒนาคนและสังคม อีกทั้งยังเป็นแนวทางต่อการตั้งหลักเชิงยุทธศาสตร์การพัฒนา โดยเฉพาะยุทธศาสตร์ทางการศึกษาที่จะทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างมีเหตุมีผล รู้เท่าทันและเป็นภูมิคุ้มกันให้กับเด็กยุคใหม่ กระบวนทัศน์บนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงยังจะเป็นทางออกสำคัญกับการเผชิญหน้ากับวิกฤต แนวโน้มและความไม่แน่นอนในอนาคต

- **ความคิดเห็นเกี่ยวกับการสร้างภาพอนาคต (scenario)** : การพัฒนาภาพอนาคตให้มีตรรกะร้อยเรียงเชื่อมต่ออย่างเป็นเหตุเป็นผลให้มากยิ่งขึ้น การมองยุทธศาสตร์ทางการศึกษาก็ต้องมองจากภาพอนาคตที่จะเกิดขึ้น โดยเน้นให้ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาต้องไปสร้างเด็กที่พึงประสงค์ให้ได้มากกว่าไปแก้ปัญหาหรือป้องกันอย่างหนึ่งอย่างใด ***"เพราะเป้าหมายการศึกษาเนื้อแท้คือ การสร้าง"*** (ผศ.ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน, การประชุมระดมความคิด, 24 มกราคม 2550)

- **ความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นความไม่แน่นอน** : การมองหายุทธศาสตร์**พึงเข้าใจในพลวัตรที่สลับซับซ้อนของสังคม และเป็นยุทธศาสตร์ที่มุ่งอนาคตที่เข้าใจในภาพอนาคตสังคมที่มีโอกาสจะเกิดขึ้น** ซึ่งมีทั้งภาพที่เป็นจริงสุดและบวกสุด (realistic-optimistic) ภาพที่เป็นจริงสุดและลบสุด (realistic-pessimistic) และภาพที่คาดว่าจะเกิดขึ้นได้จริง (most-probable) พร้อมกับวางแนวทางที่ดีหรือทางเลือกต่าง ๆ เพื่อรับมืออนาคตภาพที่จะเกิดขึ้น ภายใต้ความเข้าใจว่าสังคมไทยอยู่

บนทางสามแพร่งที่กำลังเผชิญกับวิกฤตและการตัดสินใจ (tipping point) การวางยุทธศาสตร์จึงต้องเข้าใจในทิศทางที่จะก้าวไปเผชิญกับความเป็นไปและความไม่แน่นอนในเส้นทางอนาคตข้างหน้า (ดร.พิเชฐ ดุรงคเวโรจน์ ผศ.ดร.เลขา ปิยะอัจฉริยะ รศ.ดร.สมพงษ์ จิตระดับ ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย ผศ.ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน, การประชุมระดมความคิด, 24 มกราคม 2550)

- **ความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ : การมองยุทธศาสตร์ทางการศึกษาใหม่ ๆ** ที่ไม่ซ้ำยุทธศาสตร์เดิม โดยการถอดความรู้หรือ ***"ถอดรหัส"*** ยุทธศาสตร์ที่มีอยู่ มองหาจุดแข็งเชิงยุทธศาสตร์ที่มีพลังเพื่อนำไปสู่การต่อยอดยุทธศาสตร์ให้เกิดการขับเคลื่อนอย่างมีประสิทธิภาพได้ (ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย ผศ.ดร.เลขา ปิยะอัจฉริยะ, การประชุมระดมความคิด, 24 มกราคม 2550) โดยอาศัย**มุมมองเชิงบวก (positive approach) ที่เน้นจุดแข็งและโอกาสแห่งความสำเร็จ** โดยเฉพาะอย่างยิ่งพึงเป็น**ยุทธศาสตร์แบบ "win win solution"** ที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทางการศึกษาได้รับผลประโยชน์หรือชัยชนะร่วมกัน และควรมีทางเลือกยุทธศาสตร์หลายทาง หลากหลายวิธี เพื่อกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย นอกจากนี้ยังต้องคำนึง**ยุทธศาสตร์สำคัญที่นำไปสู่การ *"ปลดล็อค"* ทางการศึกษา** เมื่อปลดล็อคแล้วจะนำไปสู่การขับเคลื่อนการศึกษามิติต่าง ๆ

นอกจากนี้ ยุทธศาสตร์เกิดขึ้นจะบรรลุเป้าหมายก็ต่อเมื่อมีแนวทางหรือกลไกในการขับเคลื่อนการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ จึงจำต้องหาจุดเคลื่อนตัวที่มีพลังและส่งผลกระทบต่อการศึกษา เด็กและเยาวชน และสังคม ซึ่งใน**การมองหาจุดเคลื่อนยุทธศาสตร์ที่มีพลัง** ดังที่ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย เสนอว่า *"แนวโน้มจุดเคลื่อนอยู่ที่นอกระบบการศึกษา เพราะระบบการศึกษาในโครงสร้างเดิมไม่อาจผลักให้การศึกษาโดยรวมบรรลุผลได้ จึงจำต้องมีกลไกนอกระบบที่เน้นความร่วมมือเข้ามาร่วมขับเคลื่อนการศึกษา จุดเคลื่อนและกลไกที่ยั่งยืนอยู่ในท้องถิ่น ต้องทำให้ท้องถิ่นเข้มแข็ง"* ในการมองหาจุดขับเคลื่อนสำคัญนอกจากจะเป็นจุดที่อยู่นอกระบบการศึกษา หรือจุดเคลื่อนที่เป็นท้องถิ่นแล้ว ยังอาจหมายรวมถึงจุดเคลื่อนที่เป็นกลุ่มบุคคลที่มีพลังขับเคลื่อนสูงและสามารถนำการเปลี่ยนแปลงได้ (change agent) ดังที่ผศ.ดร.เลขา ปิยะอัฉริยะ (การประชุมระดมความคิด, 24 มกราคม 2550) เสนอเพิ่มเติมว่า *"ต้องอาศัยยุทธศาสตร์* ***"บัวพ้นน้ำ"*** *หาคนดีคนเก่งคนกล้าให้เจอ เอาคนที่มีพลัง พร้อมจะขับเคลื่อน เป็นแกนนำในการขับเคลื่อน เมื่อผลักตรงนี้ให้หมุนได้* ***"คลิ๊ก"*** *ตรงนี้ได้ ก็จะเห็นทางเดินสู่ความสำเร็จ"*

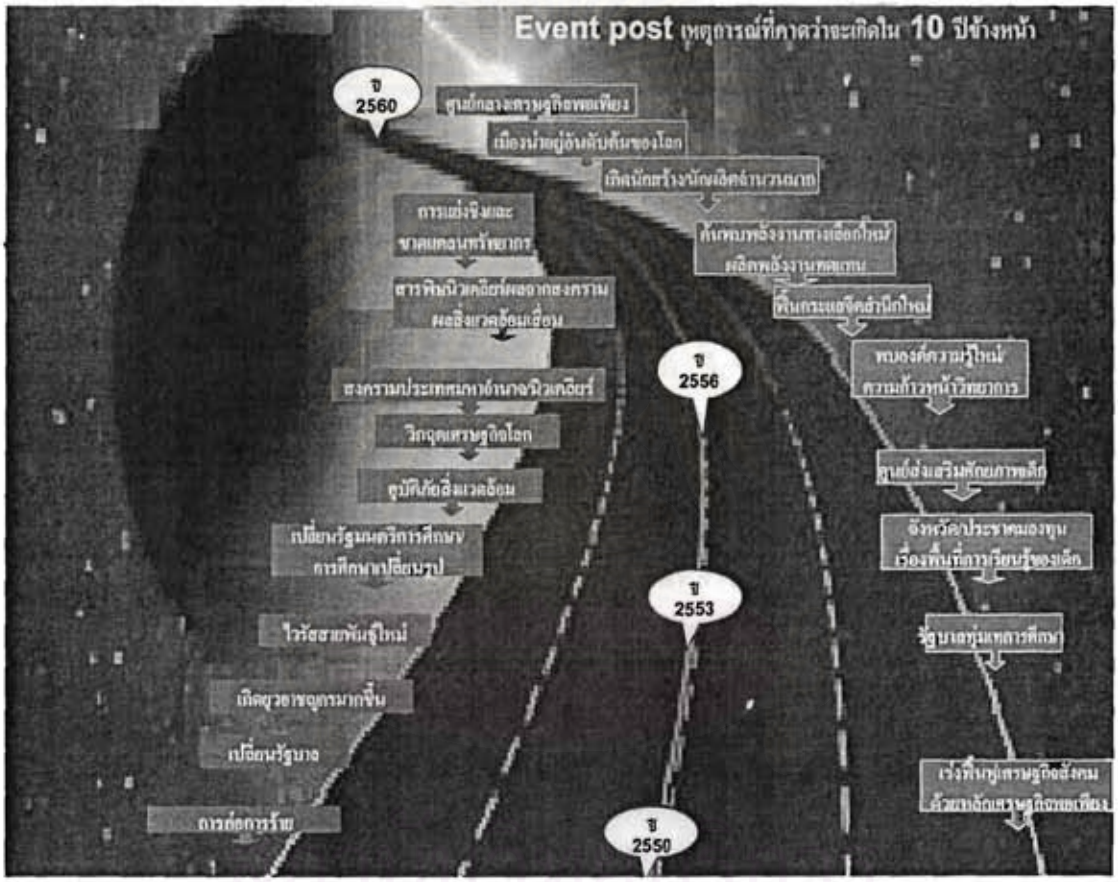
จากแง่คิดที่ผู้เชี่ยวชาญได้เสนอแนะไว้ ได้นำมาสู่กระบวนการพัฒนายุทธศาสตร์เพื่อตอบโจทย์ภาพอนาคต อันประกอบไปด้วยกระบวนการดังนี้

1.2.2 การวิเคราะห์ยุทธศาสตร์ และกำหนดทางเลือกยุทธศาสตร์

ในกระบวนการถอยกลับมามองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ได้อาศัยข้อมูลจากภาพอนาคตสังคมไทยในทศวรรษหน้ามาเป็นแนวทางภายใต้กรอบของเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้น (event post) ซึ่งในกระบวนการดังกล่าวนอกจากจะอาศัยการระดมความคิดผู้เชี่ยวชาญแล้ว ยังได้ข้อชี้แนะให้มีการวิเคราะห์ยุทธศาสตร์ภายใต้หลักคิดของการถอยกลับมามองทางเลือกยุทธศาสตร์ด้วย โดยผู้เชี่ยวชาญ ดร.พิเชฐ ดุรงคเวโรจน์ (การประชุมระดมความคิด, 24 มกราคม 2550) ได้ช่วยให้หลักคิดในการถอยกลับมาวิเคราะห์ยุทธศาสตร์ว่า การวางแผนยุทธศาสตร์ด้วยหลักการลำดับเหตุการณ์และการคำนึงถึง

ความไม่แน่นอนที่จะเกิด จะทำให้มองเห็นทางเลือกหลากหลายและเป็นทางเลือกที่สามารถรองรับเหตุการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นและมีผลกระทบสูงต่อสังคม แม้เหตุการณ์นั้นจะเหนือความคาดเดา ดังนั้นในขั้นตอนนี้จึงเป็นการนำข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญมาพิจารณายุทธศาสตร์ต่างๆ ที่รวบรวมได้ โดยอาศัยกระบวนการถอยกลับ (backcasting) มามองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ เพื่อเลือกและวางยุทธศาสตร์มุ่งสู่อนาคตท่ามกลางการก้าวผ่านเสาแห่งเหตุการณ์สำคัญ (event post) ภายใต้แนวโน้มและความไม่แน่นอนที่จะเกิด ซึ่งสรุปเส้นทางการมุ่งสู่อนาคตได้ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 23 เส้นทางมุ่งสู่อนาคตท่ามกลางการก้าวผ่านเสาเหตุการณ์ (event post) ความไม่แน่นอน

จากแผนภาพดังกล่าว เมื่อนำมาวิเคราะห์เพื่อมองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ภายใต้ข้อคิดจากผู้เชี่ยวชาญ จึงปรากฏเป็นยุทธศาสตร์สำคัญใน 3 ลู่ทางคือ 1) ยุทธศาสตร์สำหรับภาพอนาคตที่จะเกิดขึ้นจริงที่สุด ซึ่งอยู่ในลู่ทางกลาง 2) ยุทธศาสตร์สำหรับรองรับภาพอนาคตที่เผชิญกับความไม่แน่นอนเชิงลบซึ่งปรากฏในลู่ทางซ้าย 3) ยุทธศาสตร์สำหรับรองรับภาพอนาคตที่เผชิญกับความไม่แน่นอนเชิงบวกซึ่งอยู่ในลู่ทางขวา โดยมีการจัดลำดับการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์แบ่งเป็นช่วงปี 2550-2555 และปี 2555--2560 เลือกยุทธศาสตร์ที่มีความสำคัญมากและมีผลกระทบต่อการขับเคลื่อนการศึกษาในระยะยาว โดยวางยุทธศาสตร์แต่ละเรื่องที่อิงความเป็นไปได้ที่จะเกิดจากปัจจุบัน หรือน่าจะเกิดขึ้นให้ได้ ณ ช่วงเวลานั้น เพื่อเป็นเครื่องมือสำหรับเตรียมพร้อมล่วงหน้า (prepare) เมื่อเผชิญกับความไม่แน่นอนต่างๆ ที่จะเกิดในปีถัดๆ ไป ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 24 ทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ทางการศึกษาในทศวรรษหน้า

จะเห็นได้ว่า ยุทธศาสตร์ที่เสนอนั้นมียุทธศาสตร์หลักเพื่อรับมือกับภาพอนาคตที่จะเกิดขึ้นได้จริงในวันข้างหน้า เช่น *ยุทธศาสตร์ทักษะชีวิตศึกษาเพื่อการรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคต ยุทธศาสตร์เมืองแห่งการเรียนรู้ ยุทธศาสตร์การศึกษาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ยุทธศาสตร์เสริมพลังครู/ภาคีผู้รู้ท้องถิ่น ยุทธศาสตร์พื้นที่การศึกษาเชิงบูรณาการ ยุทธศาสตร์เครือข่ายวิจัยจัดการความรู้ ยุทธศาสตร์พื้นที่การเรียนรู้ พื้นที่สร้างสรรค์เด็กและเยาวชน ยุทธศาสตร์สื่อ เทคโนโลยีและนวัตกรรมสร้างสรรค์สำหรับเด็กและเยาวชน ยุทธศาสตร์เครือข่ายนวัตกรรมทางการศึกษา* เป็นต้น

ขณะเดียวกันการมียุทธศาสตร์เฉพาะทางเพื่อเตรียมพร้อมรับมือกับความไม่แน่นอน ทั้งเชิงบวกและเชิงลบที่อาจเกิดขึ้นก็ถือเป็นสิ่งสำคัญในการช่วยเพิ่มทางเลือกในการตัดสินใจว่า จะก้าวไปสู่จุดหมายอย่างไร

การมียุทธศาสตร์เฉพาะเชิงบวกที่มุ่งสู่สังคมฐานความรู้และเศรษฐกิจพอเพียง เช่น *ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่ออาชีพในท้องถิ่น ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพสมอง ยุทธศาสตร์เครือข่ายการเรียนรู้ทางไกล/E-learning/home-based learning ยุทธศาสตร์กองทุนเพื่อการเรียนรู้และพัฒนาเด็กและเยาวชน ยุทธศาสตร์เพิ่มขีดความสามารถในด้านต่างๆ และอาชีวศึกษา ยุทธศาสตร์ศูนย์ศึกษาและพัฒนาอัจฉริยภาพเด็กในมิติต่างๆ ยุทธศาสตร์การพัฒนาเครือข่ายอนาคตศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชน ยุทธศาสตร์ศูนย์การเรียนรู้และถ่ายทอดนวัตกรรมการเรียนรู้บนฐานเศรษฐกิจ* **ที่เร่งให้เกิด "การสร้าง" ปัจจัยเงื่อนไขต่าง ๆ** ซึ่งมีความไม่แน่นอนเชิงบวกเกิดขึ้น ปัจจัยเงื่อนไขเหล่านี้ก็จะยิ่งเท่ากับเป็นแรงขับให้ภาพอนาคตที่พึงประสงค์เกิดขึ้นได้เร็วและง่ายขึ้นด้วย

นอกจากนี้การมียุทธศาสตร์รับมือกับความไม่แน่นอนเชิงลบ เช่น *ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมทางการเมืองและการศึกษา ยุทธศาสตร์การศึกษาทางเลือก ยุทธศาสตร์เพื่อความมั่นคง/สันติ*

ยุทธศาสตร์การศึกษาเฉพาะกลุ่ม ยุทธศาสตร์การเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะ ยุทธศาสตร์สิ่งแวดล้อมศึกษาและการจัดการทรัพยากรอย่างสันติ ยุทธศาสตร์การศึกษาสำหรับครอบครัว/ การศึกษาสำหรับผู้ปกครอง ยุทธศาสตร์การศึกษาสำหรับผู้สูงวัย เป็นต้น ก็เปรียบเสมือนการประกันความเสี่ยงที่ยังมีแผนการฉุกเฉินเพื่อรองรับความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้น

กล่าวคือ การมียุทธศาสตร์เฉพาะทางเพื่อรองรับเมื่อเกิดเหตุการณ์ที่คาดเดาไม่ได้ ให้สามารถมีวิธีการจัดการกับเหตุการณ์ดังกล่าวภายใต้ยุทธศาสตร์ที่ได้เตรียมไว้ ขณะเดียวกันยังเป็นการเพิ่มทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ให้มีทางเลือกในการตัดสินใจหลากหลายทาง เพื่อให้งานด้านการศึกษามีวิธีการขับเคลื่อนหลายวิธีที่นำไปสู่เป้าหมายการ **"สร้างคน สร้างสังคมที่พึงประสงค์"** ที่เกิดขึ้นได้จริง ดังนั้นการมองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์จะช่วยให้เห็นทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ที่หลากหลาย เพื่อรองรับแนวโน้มและความไม่แน่นอนทั้งด้านบวก ด้านลบ และความไม่แน่นอนที่มีโอกาสเกิดขึ้นมากที่สุด

1.3 การจัดลำดับความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์บนความเร่งด่วน และการจัดลำดับความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์บนความเป็นไปได้ในการดำเนินการ

ตารางที่ 40 การลงรหัสในยุทธศาสตร์ต่าง ๆ

การลงรหัสยุทธศาสตร์

ยุทธศาสตร์สังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ (บนความไม่แน่นอนที่จะเกิดขึ้นได้มากที่สุด)

- ยุทธศาสตร์ทักษะชีวิตศึกษา (การรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง) (1)
- ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคต (2)
- ยุทธศาสตร์เมืองแห่งการเรียนรู้ (3)
- ยุทธศาสตร์การศึกษาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (4)
- ยุทธศาสตร์กองทุนพัฒนาคุณภาพการศึกษา (5)
- ยุทธศาสตร์เสริมพลังครู/ภาคีผู้รู้ท้องถิ่น (6)
- ยุทธศาสตร์พื้นที่การศึกษาเชิงบูรณาการ (7)
- ยุทธศาสตร์เครือข่ายวิจัย จัดการความรู้ (8)
- ยุทธศาสตร์พื้นที่การเรียนรู้ พื้นที่สร้างสรรค์เด็กและเยาวชน (9)
- ยุทธศาสตร์สื่อ เทคโนโลยีและนวัตกรรมสร้างสรรค์สำหรับเด็กและเยาวชน (10)
- ยุทธศาสตร์เครือข่ายนวัตกรทางการศึกษา (11)

ยุทธศาสตร์เฉพาะรับมือกับสังคมแห่งความเสี่ยง (บนความไม่แน่นอนเชิงลบ)

- ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมทางการเมืองและการศึกษา (12-)
- ยุทธศาสตร์การศึกษาทางเลือก (13-)
- ยุทธศาสตร์เพื่อความมั่นคง/สันติ (14-)
- ยุทธศาสตร์การศึกษาเฉพาะกลุ่ม (15-)
- ยุทธศาสตร์การเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะ (16-)
- ยุทธศาสตร์สิ่งแวดล้อมศึกษาและการจัดการทรัพยากรอย่างสันติ (17-)
- ยุทธศาสตร์การศึกษาสำหรับครอบครัว/ การศึกษาสำหรับผู้ปกครอง (18-)
- ยุทธศาสตร์การศึกษาสำหรับผู้สูงวัย (19-)

ยุทธศาสตร์เฉพาะบนสังคมความรู้ เศรษฐกิจพอเพียง (บนความไม่แน่นอนเชิงบวก)

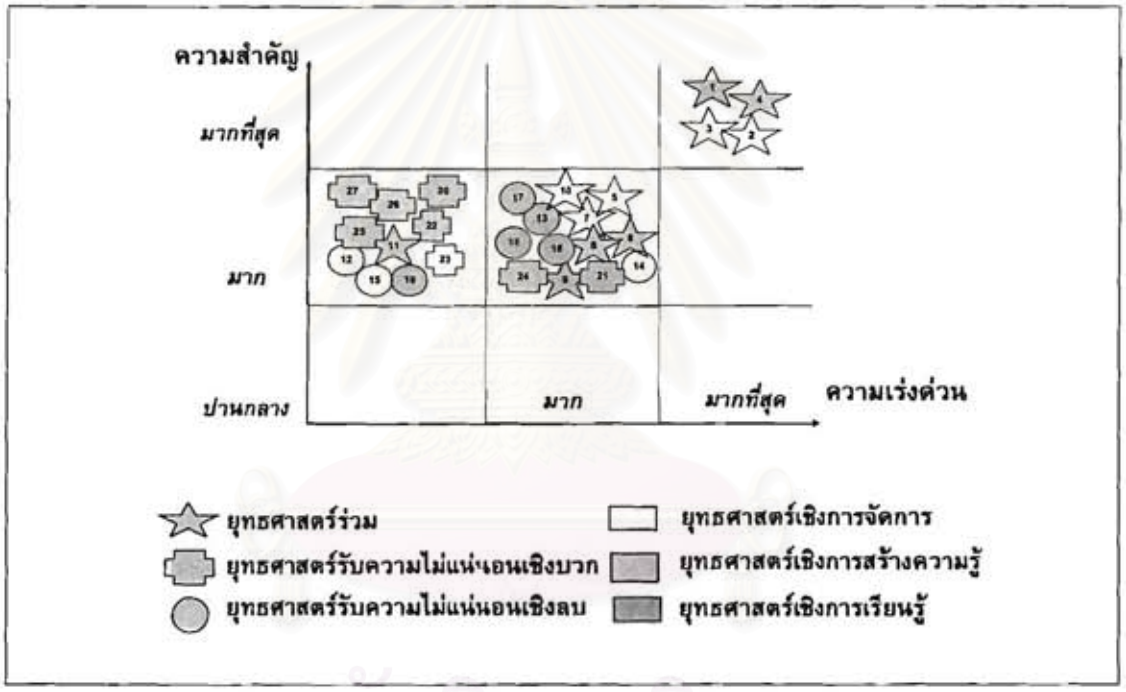
- ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่ออาชีพในท้องถิ่น (20+)
- ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพสมอง (21+)
- ยุทธศาสตร์เครือข่ายการเรียนรู้ไกล/E-learning/home-based learning (22+)
- ยุทธศาสตร์กองทุนเพื่อการเรียนรู้และพัฒนาเด็กและเยาวชน (23+)
- ยุทธศาสตร์เพิ่มขีดความสามารถในด้านต่าง ๆ และอาชีวศึกษา (24+)
- ยุทธศาสตร์ศูนย์ศึกษาและพัฒนาอัจฉริยภาพเด็กในมิติต่าง ๆ (25+)
- ยุทธศาสตร์การพัฒนาเครือข่ายอนาคตศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชน (26+)
- ยุทธศาสตร์ศูนย์การเรียนรู้และถ่ายทอดนวัตกรรมการเรียนรู้บนฐานเศรษฐกิจพอเพียง (27+)

ทั้งนี้ภายใต้ยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ที่กล่าว ได้มีการจัดหมวดหมู่ของกลุ่มยุทธศาสตร์ใหม่ ภายใต้แนวทางดำเนินยุทธศาสตร์ อันได้แก่ ยุทธศาตร์ด้านการบริหารจัดการ ยุทธศาสตร์ด้านการสร้างความรู้ และยุทธศาสตร์ด้านการเรียนรู้ ซึ่งเมื่อนำมาจัดลำดับความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์โดยอาศัยการลงรหัส และใช้ตารางวิเคราะห์การจัดลำดับความสำคัญของยุทธศาสตร์ที่มีผลกระทบสูง ใน 2 วิธีคือ 1) การคำนึงยุทธศาสตร์สำคัญบนเงื่อนไขการจัดการเร่งด่วน และ 2) ยุทธศาสตร์สำคัญบนเงื่อนไขความเป็นไปได้ ซึ่งสรุปผลการจัดลำดับได้ ดังนี้

1.3.1 การจัดลำดับความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์บนความเร่งด่วน

ผลการจัดลำดับความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์บนความเร่งด่วนปรากฏการณ์ได้ดังตารางนี้

ตารางที่ 41 การจัดลำดับความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์บนความเร่งด่วน

จากตารางจัดลำดับความสำคัญของยุทธศาสตร์ จะพบว่า มีกลุ่มยุทธศาสตร์สำคัญที่พึงจัดการเร่งด่วนต่างกันไป สรุปได้ดังนี้

1) **กลุ่มยุทธศาสตร์ที่มีความสำคัญมากที่สุด และเร่งด่วนมากที่สุด**

- **ยุทธศาสตร์เชิงโครงสร้างและการบริหารจัดการ** ได้แก่ ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคต (2) ยุทธศาสตร์เมืองแห่งการเรียนรู้ (3)
- **ยุทธศาสตร์การสร้างความรู้และเครือข่ายความรู้** เน้นยุทธศาสตร์การศึกษาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (4)
- **ยุทธศาสตร์ด้านการเรียนรู้** มุ่งที่ยุทธศาสตร์ทักษะชีวิตศึกษาการรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง (1)

2) **กลุ่มยุทธศาสตร์ที่มีความสำคัญมาก และเร่งด่วนมาก**

- **ยุทธศาสตร์เชิงโครงสร้างและการบริหารจัดการ** ได้แก่ ยุทธศาสตร์กองทุนพัฒนาคุณภาพการศึกษา (5) ยุทธศาสตร์พื้นที่การศึกษาเชิงบูรณาการ (7) ยุทธศาสตร์สื่อ เทคโนโลยีและนวัตกรรมสร้างสรรค์สำหรับเด็กและเยาวชน (10) ยุทธศาสตร์เพื่อความมั่นคง/สันติ (14-)
- **ยุทธศาสตร์การสร้างความรู้และเครือข่ายความรู้** เน้นยุทธศาสตร์เสริมพลังครู/ภาคีผู้รู้ท้องถิ่น (6) ยุทธศาสตร์เครือข่ายวิจัย จัดการความรู้ (8) ยุทธศาสตร์เพิ่มขีดความสามารถในด้านต่างๆ และอาชีวศึกษา (24+)
- **ยุทธศาสตร์ด้านการเรียนรู้** ได้แก่ ยุทธศาสตร์พื้นที่การเรียนรู้ พื้นที่สร้างสรรค์เด็กและเยาวชน (9) ยุทธศาสตร์การศึกษาทางเลือก (13-) ยุทธศาสตร์การเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะ (16-) ยุทธศาสตร์สิ่งแวดล้อมศึกษาและการจัดการทรัพยากรอย่างสันติ (17-) ยุทธศาสตร์การศึกษาสำหรับครอบครัว/ การศึกษาสำหรับผู้ปกครอง (18-) ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพสมอง (21+)

3) **กลุ่มยุทธศาสตร์ที่มีความสำคัญมาก และเร่งด่วนปานกลาง**

- **ยุทธศาสตร์เชิงโครงสร้างและการบริหารจัดการ** ได้แก่ ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมทางการเมืองและการศึกษา (12-) ยุทธศาสตร์การศึกษาเฉพาะกลุ่ม (15-) ยุทธศาสตร์กองทุนเพื่อการเรียนรู้และพัฒนาเด็กและเยาวชน (23+)
- **ยุทธศาสตร์การสร้างความรู้และเครือข่ายความรู้** ได้แก่ ยุทธศาสตร์เครือข่ายนวัตกรรมทางการศึกษา (11) ยุทธศาสตร์เครือข่ายการเรียนรู้ไกล/E-learning/home-based learning (22+) ยุทธศาสตร์ศูนย์ศึกษาและพัฒนาอัจฉริยภาพเด็กในมิติต่างๆ (25+) ยุทธศาสตร์การพัฒนาเครือข่ายอนาคตศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชน (26+) ยุทธศาสตร์ศูนย์การเรียนรู้และถ่ายทอดนวัตกรรมการเรียนรู้บนฐานเศรษฐกิจพอเพียง (27+)
- **ยุทธศาสตร์ด้านการเรียนรู้** ได้แก่ ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่ออาชีพในท้องถิ่น (20+) ยุทธศาสตร์การศึกษาสำหรับผู้สูงวัย (19-)

จากที่กล่าวจะเห็นได้ว่า ยุทธศาสตร์ที่มีความสำคัญมากที่สุด และมีความเร่งด่วนที่สุดต้องดำเนินการนั้น คือ **ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคต ยุทธศาสตร์เมืองแห่งการเรียนรู้** ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างและการบริหารจัดการ รวมถึง**ยุทธศาสตร์การศึกษาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**เป็นเรื่องของการสร้างความรู้และเครือข่ายความรู้ นอกจากนี้**ยุทธศาสตร์ทักษะชีวิตศึกษาการรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง** ก็เป็นยุทธศาสตร์เชิงการเรียนรู้ที่จำเป็นเร่งด่วนมากที่สุดที่ต้องเร่งดำเนินการเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม นอกจากการจัดลำดับความสำคัญของยุทธศาสตร์ภายใต้เงื่อนไขความเร่งด่วนแล้ว ยังได้มีการจัดลำดับความสำคัญของยุทธศาสตร์ภายใต้การมองความเป็นไปได้เชิงยุทธศาสตร์ใน 10 ปีข้างหน้านี้ซึ่งจะกล่าวต่อไป

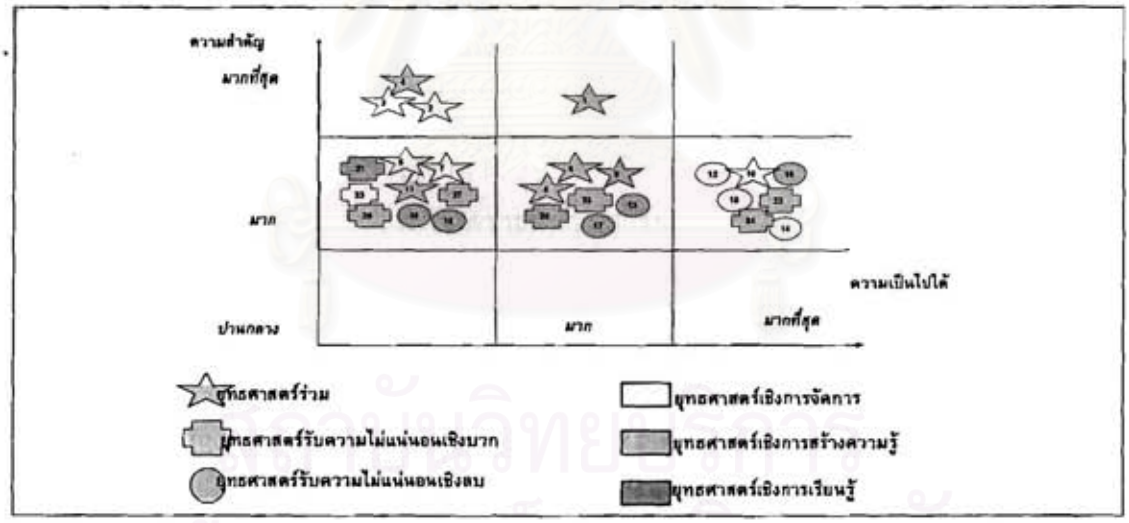
แผนภาพที่ 25 สรุปภาพทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์บนความสำคัญเร่งด่วน

1.3.2 การจัดลำดับความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์บนความเป็นไปได้ในการดำเนินการ

ผลการจัดลำดับความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์บนความเป็นไปได้ปรากฏการณ์ได้ดังตารางนี้

ตารางที่ 42 การจัดลำดับความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์บนความเป็นไปได้

จากตารางจัดลำดับความสำคัญ จะพบว่า มีกลุ่มยุทธศาสตร์สำคัญที่มีความเป็นไปได้ในการดำเนินการต่างกันไป สรุปได้ดังนี้

1) **กลุ่มยุทธศาสตร์ที่สำคัญมากที่สุด**

- **ยุทธศาสตร์ที่สำคัญมากที่สุด เป็นไปได้มาก** ได้แก่ ยุทธศาสตร์ทักษะชีวิตศึกษาเพื่อการรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง (1)

- **ยุทธศาสตร์ที่สำคัญมากที่สุด เป็นไปได้ปานกลาง** ได้แก่ ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคต (2) ยุทธศาสตร์เมืองแห่งการเรียนรู้ (3) ยุทธศาสตร์การศึกษาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (4)

2) **กลุ่มยุทธศาสตร์ที่มีความสำคัญมาก**

- **ยุทธศาสตร์ที่สำคัญมาก เป็นไปได้มากที่สุด** ได้แก่ ยุทธศาสตร์เพิ่มขีดความสามารถในด้านต่างๆ (24+) ยุทธศาสตร์เครือข่ายการเรียนรู้ไกล/E-learning/home-based learning (22+) ยุทธศาสตร์สื่อ เทคโนโลยีและนวัตกรรมสร้างสรรค์สำหรับเด็กและเยาวชน (10) ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมทางการเมืองและการศึกษา (12-) ยุทธศาสตร์การศึกษาเฉพาะกลุ่ม (15-) ยุทธศาสตร์การเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะ (16-) ยุทธศาสตร์เพื่อความมั่นคง/สันติ (14-)
- **ยุทธศาสตร์ที่สำคัญมาก เป็นไปได้มาก** ได้แก่ ยุทธศาสตร์เสริมพลังครู/ภาคีผู้รู้ท้องถิ่น (6) ยุทธศาสตร์เครือข่ายวิจัย จัดการความรู้ (8) ยุทธศาสตร์เครือข่ายนวัตกรทางการศึกษา (11) ยุทธศาสตร์ศูนย์ศึกษาและพัฒนาอัจฉริยภาพเด็กในมิติต่างๆ (25+) ยุทธศาสตร์พื้นที่การเรียนรู้ พื้นที่สร้างสรรค์เด็กและเยาวชน (9) ยุทธศาสตร์การศึกษาทางเลือก (13-) ยุทธศาสตร์สิ่งแวดล้อมศึกษาและการจัดการทรัพยากรอย่างสันติ (17-) ยุทธศาสตร์การศึกษาสำหรับครอบครัว/ การศึกษาสำหรับผู้ปกครอง (18-) ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่ออาชีพในท้องถิ่น (20+)
- **ยุทธศาสตร์ที่สำคัญมาก เป็นไปได้ปานกลาง** ได้แก่ ยุทธศาสตร์การพัฒนาเครือข่ายอนาคตศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชน (26+) ยุทธศาสตร์ศูนย์การเรียนรู้และถ่ายทอดนวัตกรรมการเรียนรู้บนฐานเศรษฐกิจพอเพียง (27+) ยุทธศาสตร์การศึกษาสำหรับผู้สูงวัย (19-) ยุทธศาสตร์กองทุนพัฒนาคุณภาพการศึกษา (5) ยุทธศาสตร์พื้นที่การศึกษาเชิงบูรณาการ (7) ยุทธศาสตร์กองทุนเพื่อการเรียนรู้และพัฒนาเด็กและเยาวชน (23+) ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพสมอง (21+)

1.4 สรุปภาพรวมการวิเคราะห์ทางเลือกยุทธศาสตร์

จากกระบวนการมองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ที่กล่าวไปทั้งหมดข้างต้น จะเห็นได้ว่า ยุทธศาสตร์ต่างๆ ที่ปรากฏ เมื่อนำมาวิเคราะห์ผ่านการถอยกลับมามองยุทธศาสตร์ การกำหนดทางเลือกยุทธศาสตร์ตามเสาแห่งเหตุการณ์ (event post) การจัดลำดับความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์บนความเร่งด่วน และการจัดลำดับความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์บนความเป็นไปได้ในการดำเนินการแล้ว จะพบว่า ยุทธศาสตร์ต่างๆ ที่กล่าวต่างมีความสำคัญและความเป็นไปได้ในการดำเนินการแตกต่างกัน ทั้งนี้เมื่อนำกลุ่มยุทธศาสตร์ดังกล่าวมาวิเคราะห์ร่วมกับการจัดลำดับความสำคัญบนความเร่งด่วนแล้ว จะเห็นความน่าสนใจที่ว่า ยุทธศาสตร์ที่มีความสำคัญมากที่สุด และมีความเป็นไปได้มากในดำเนินการนั้น คือ **ยุทธศาสตร์ทักษะชีวิตศึกษาการรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง** ขณะเดียวกันก็พบว่าเป็นยุทธศาสตร์เชิงการเรียนรู้ที่มีความจำเป็นเร่งด่วนมากที่สุดเช่นกัน ทั้งนี้น่าจะด้วยเพราะปัญหาวิกฤตเด็กและเยาวชนที่มีแนวโน้มรุนแรงขึ้น ซึ่งมาจากหลายปัจจัย แต่ส่วนหนึ่งนั้นคือการขาดทักษะชีวิตที่ดีพอ หรือขาดทักษะความสามารถในการ "รู้เท่าทัน และจัดการชีวิตเป็น" นั่นเอง นอกจากนี้ปัจจัยจากความพยายามของภาคส่วนต่างๆ ทั้งภาคการศึกษาในระบบโรงเรียน ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคชุมชนสังคมที่ต่างมีความร่วมมือที่จะส่งเสริมการเรียนรู้ทักษะชีวิตในหลายมิติ เช่น โครงการที่เกี่ยวข้องพัฒนาหลักสูตรเพศศึกษาในโรงเรียนโดยร่วมกับองค์การแพธ (PATH) โครงการรณรงค์การบริโภคในสถานศึกษาร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เป็นต้น ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ยุทธศาสตร์ทักษะชีวิตศึกษาเป็นยุทธศาสตร์ที่มีความสำคัญ

มากที่สุด เร่งด่วนมากที่สุด และมีความเป็นไปได้มากที่สุด ซึ่งสะท้อนถึงโอกาสที่น่าจะดำเนินยุทธศาสตร์ดังกล่าวได้ในทันที

ส่วนยุทธศาสตร์ที่สำคัญมากที่สุด แต่มีความเป็นไปได้ปานกลาง ได้แก่ **ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคต ยุทธศาสตร์เมืองแห่งการเรียนรู้ ยุทธศาสตร์การศึกษาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง** ขณะที่เมื่อมองจากความจำเป็นเร่งด่วนแล้ว ยุทธศาสตร์ในกลุ่มนี้ถือว่าเป็นยุทธศาสตร์ที่เร่งด่วนมากที่สุดที่ต้องเร่งดำเนินการ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ทั้ง 3 ยุทธศาสตร์ข้างต้นถึงจะมีความสำคัญมากที่สุด เร่งด่วนมากที่สุด แต่กลับมีโอกาสของความเป็นไปได้ในการดำเนินงานระดับปานกลาง ทั้งที่ยุทธศาสตร์เหล่านี้ล้วนมีผลกระทบสูง ดังเช่น ในการวางแผนพัฒนาการศึกษา พัฒนาเด็กและเยาวชน พัฒนาสังคม ควรต้องมีการคาดการณ์แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เพื่อวางยุทธศาสตร์และแผนการพัฒนาได้ตรงจุด หรือในท่ามกลางแนวโน้มสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ จำต้องมีกลไกส่งเสริมให้คนรักการเรียนรู้ และมีบริบทส่งเสริมการเรียนรู้ หรือภายใต้ทิศทางการพัฒนาประเทศและการพัฒนาการศึกษาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็พึงมียุทธศาสตร์ที่ส่งเสริมการใช้ชีวิตที่พอเพียงอันจะทำให้การพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวเป็นไปอย่างชัดเจน ต่อเนื่อง และก่อให้เกิดผลเป็นรูปธรรม

อย่างไรก็ตามในสถานการณ์ปัจจุบัน การดำเนินยุทธศาสตร์เหล่านี้แม้จะมีความพยายามอยู่แต่ก็ยังไม่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาที่ส่งผลต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนที่มากพอ และดูเหมือนต้องอาศัยเงื่อนไขและแรงขับเคลื่อนในด้านอื่นๆ อยู่มาก (สรุปสาระการประชุมระดมความคิดผู้เชี่ยวชาญ, 24 มกราคม 2550) ทั้งการผลักดันเชิงนโยบายและการขับเคลื่อนอย่างจริงจังและบูรณาการ โดยนัยนี้จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีกลไกหรือเงื่อนไขที่จะทำให้ยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดเหล่านี้มีความเป็นไปได้ในการดำเนินการให้มากขึ้น ซึ่งจะเป็นโจทย์ที่คิดต่อในขั้นต่อไป

ขณะเดียวกันยังพบ กลุ่มยุทธศาสตร์ที่มีความสำคัญมาก เร่งด่วนมาก และเป็นไปได้มากที่สุด ได้แก่ **ยุทธศาสตร์สื่อ เทคโนโลยีและนวัตกรรมสร้างสรรค์สำหรับเด็กและเยาวชน ยุทธศาสตร์เพื่อความมั่นคง/สันติ** (-) **ยุทธศาสตร์การเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะ** (-) ซึ่งนับว่าเป็นกลุ่มที่มีแรงขับและโอกาสความเป็นไปได้ในการดำเนินงานสูง ทั้งนี้อาจเป็นด้วยในปัจจุบันได้มีการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์เหล่านี้อยู่พอควร ดังนั้นจึงเป็นโอกาสดีที่จะมีการผลักดันให้การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์เหล่านี้เป็นไปอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ ซึ่งน่าจะสร้างผลกระทบต่อการศึกษา และการสร้างเด็กและเยาวชนอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของโอกาสการเข้าถึงการเรียนรู้ผ่านสื่อเทคโนโลยีและนวัตกรรมสร้างสรรค์ รวมถึงโอกาสการเรียนรู้ที่จะอยู่รอดปลอดภัยมีมั่นคงในชีวิต โอกาสที่เติบโตท่ามกลางบริบททางสังคมที่ส่งเสริมการมีสุขภาวะที่ดีทั้งทางกาย อารมณ์ จิตใจและสังคม

ขณะที่กลุ่มยุทธศาสตร์ที่มีความสำคัญมากที่มีความเร่งด่วนมาก มีความเป็นไปได้มาก อย่างเช่น **ยุทธศาสตร์เสริมพลังครู/ภาคีผู้รู้ท้องถิ่น ยุทธศาสตร์เครือข่ายวิจัย จัดการความรู้ ยุทธศาสตร์พื้นที่การเรียนรู้ พื้นที่สร้างสรรค์เด็กและเยาวชน ยุทธศาสตร์เพิ่มขีดความสามารถในด้านต่างๆ และอาชีวศึกษา** (+) **ยุทธศาสตร์การศึกษาทางเลือก** (-) **ยุทธศาสตร์สิ่งแวดล้อมศึกษาและการจัดการทรัพยากรอย่างสันติ** (-) **ยุทธศาสตร์การศึกษาสำหรับครอบครัว/ การศึกษาสำหรับผู้ปกครอง** (-) จะเห็นได้ว่า ยุทธศาสตร์เหล่านี้ถือเป็นกลุ่ม

ยุทธศาสตร์ที่สำคัญมากมีผลต่อการกำหนดทิศทางทางการศึกษา ทั้งในการสร้างเครือข่าย สร้างความรู้ สร้างกระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ ซึ่งดูจะมีโอกาสขับเคลื่อนได้มาก เช่น ยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเครือข่ายครู ภูมิปัญญา เครือข่ายวิจัยจัดการความรู้ที่มีกระจายอยู่ในหลายภูมิภาค หรือเรื่องการเปิดพื้นที่การเรียนรู้ พื้นที่สร้างสรรค์ก็มีความพยายามดำเนินการในเรื่องดังกล่าวผ่านกลไกการสร้างศูนย์หรือแหล่งเรียนรู้ทางเลือกต่างๆ กลไกนอกระบบราชการที่เปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย เป็นต้น ดังนั้นหากมีผลักดันเชิงรุกที่เร่งให้ยุทธศาสตร์ดังกล่าวได้ดำเนินงานต่อเนื่องอย่างเต็มที่ก็จะมีโอกาสบรรลุผลได้มากชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้กลุ่มยุทธศาสตร์ดังกล่าวยังเป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่สอดรับกับแนวโน้มหลักที่จะมาถึง อีกทั้งในบางยุทธศาสตร์ยังถูกจัดวางให้เตรียมพร้อมรับมือกับความไม่แน่นอนเชิงลบที่อาจจะเกิดขึ้นจริงได้ด้วย ซึ่งนับว่ามีความหมายอย่างยิ่งต่อการมองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ต่อไป

ขณะเดียวกันยังพบ กลุ่มยุทธศาสตร์ที่มีความสำคัญมาก เร่งด่วนมาก แต่กลับมีความเป็นไปได้ปานกลาง ได้แก่ **ยุทธศาสตร์กองทุนพัฒนาคุณภาพการศึกษา ยุทธศาสตร์พื้นที่การศึกษาเชิงบูรณาการ ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพสมอง** (+) จะเห็นได้ว่า กลุ่มยุทธศาสตร์เหล่านี้นับว่ามีผลกระทบสูงต่อการเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าใหม่ทางการศึกษา และการยกระดับคุณภาพการเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ที่จะรับมือกับแนวโน้มและความไม่แน่นอนที่จะเกิดขึ้นจริง แต่กลับมีความเป็นไปได้ปานกลาง ทั้งนี้อาจเป็นด้วยเหตุที่ว่ายุทธศาสตร์เหล่านี้อาจยังขาดแรงผลักจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง หรือกลไกให้เกิดการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ในภาคปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมมากพอ เช่น เรื่องยุทธศาสตร์กองทุนพัฒนาคุณภาพการศึกษาที่น่าจะเกิดขึ้นโดยเร็ว ยุทธศาสตร์พื้นที่การศึกษาเชิงบูรณาการที่หลายหน่วยงาน อาทิ สถาบันรามจิตติ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาแห่งชาติ เป็นต้น หวังอยากให้เกิดการทำงานพื้นที่เชิงบูรณาการเพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนงานการศึกษาอย่างเป็นองค์รวมด้วยความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ ในพื้นที่

แม้แต่ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพสมองที่มีความพยายามจากภาคนักวิชาการภาคการแพทย์และสาธารณสุข หรือองค์กรอย่างสถาบันวิทยาการเพื่อการเรียนรู้ (สวร.) สถาบันเพื่อการพัฒนาเด็กแห่งชาติ ฯลฯ ที่อยากเห็นการพัฒนาเด็กบนฐานการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสมอง (brain-based learning) แต่ก็ยังขาดชุดความรู้ สื่อ เครื่องมือและนวัตกรรมการเรียนรู้ รวมถึงผู้จัดการเรียนรู้ที่เข้าใจในเรื่องดังกล่าวที่มากพอ (สวร. สกว. และสถาบันรามจิตติ, บันทึกข้อมูลประชุมยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนการเรียนรู้บนฐานวิทยาการทางสมอง, 2 ตุลาคม 2549) ดังนั้นสิ่งสำคัญของแนวทางการวางกรอบยุทธศาสตร์คือ การทำให้ยุทธศาสตร์ในกลุ่มนี้ที่มีความเร่งด่วนมากให้มีโอกาสมีความเป็นไปได้ให้มากยิ่งขึ้น และมีพลังในการดำเนินงานที่มากพอ เพื่อนำไปสู่การ ***"ปลดล็อคทางการศึกษา"*** ทั้งในแง่ของการบริหารจัดการ การสร้างความรู้และการส่งเสริมการเรียนรู้ในสังคมยุคใหม่อย่างทันท่วงที

นอกจากนี้ ยังพบยุทธศาสตร์สำคัญมากมีความเร่งด่วนปานกลาง แต่มีความเป็นไปได้มากที่สุด ได้แก่ **ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมทางการเมืองและการศึกษา** (-) **ยุทธศาสตร์การศึกษาเฉพาะกลุ่ม** (-) **ยุทธศาสตร์เครือข่ายการเรียนรู้ไกล/E-learning/home-based learning** (+) ซึ่งมักเป็นยุทธศาสตร์ที่รองรับความไม่แน่นอนเชิงลบและเชิงบวก ขณะที่ยุทธศาสตร์ที่มีความเร่งด่วนปานกลาง มีความเป็นไปได้มาก เช่น **ยุทธศาสตร์เครือข่ายนวัตกรรมทางการศึกษา ยุทธศาสตร์**

ศูนย์ศึกษาและพัฒนาอัจฉริยภาพเด็กในมิติต่าง ๆ (+) **ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่ออาชีพในท้องถิ่น** (+) ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ที่แม้ไม่รีบด่วนในการดำเนินการ แต่มีโอกาสมากที่จะผลักให้เกิด ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาการศึกษาที่ยั่งยืนในระยะยาว ส่วนยุทธศาสตร์ที่ความเร่งด่วนปานกลาง และมีความเป็นไปได้ปานกลาง ได้แก่ **ยุทธศาสตร์การพัฒนาเครือข่ายอนาคตศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชน** (+) **ยุทธศาสตร์ศูนย์การเรียนรู้และถ่ายทอดนวัตกรรมการเรียนรู้บนฐานเศรษฐกิจพอเพียง** (+) **ยุทธศาสตร์การศึกษาสำหรับผู้สูงวัย** (-) ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ที่เน้นการสร้างความรู้ จัดการความรู้เพื่อการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ที่มีผลต่อการพัฒนาการศึกษาท่ามกลางโอกาสการฟื้นตัวและโอกาสในการพัฒนาศักยภาพเพื่อสร้างอนาคตที่พึงประสงค์

ตารางที่ 43 เปรียบเทียบความสำคัญกับความเร่งด่วนและความเป็นไปได้ในการดำเนินการ

ความสำคัญ	เร่งด่วน	เป็นไปได้
ระดับมากที่สุด		
• ยุทธศาสตร์ทักษะชีวิตศึกษาการรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง	มากที่สุด	มาก
• ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคต	มากที่สุด	ปานกลาง
• ยุทธศาสตร์เมืองแห่งการเรียนรู้	มากที่สุด	ปานกลาง
• ยุทธศาสตร์การศึกษาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	มากที่สุด	ปานกลาง
ระดับมาก		
• ยุทธศาสตร์กองทุนพัฒนาคุณภาพการศึกษา	มาก	ปานกลาง
• ยุทธศาสตร์พื้นที่การศึกษาเชิงบูรณาการ	มาก	ปานกลาง
• ยุทธศาสตร์สื่อ เทคโนโลยีและนวัตกรรมสร้างสรรค์สำหรับเด็กและเยาวชน	มาก	มากที่สุด
• ยุทธศาสตร์เพื่อความมั่นคง/สันติ (-)	มาก	มากที่สุด
• ยุทธศาสตร์เสริมพลังครู/ภาคีผู้รู้ท้องถิ่น	มาก	มาก
• ยุทธศาสตร์เครือข่ายวิจัย จัดการความรู้	มาก	มาก
• ยุทธศาสตร์เพิ่มขีดความสามารถในด้านต่างๆ และอาชีวศึกษา (+)	มาก	มาก
• ยุทธศาสตร์พื้นที่การเรียนรู้ พื้นที่สร้างสรรค์เด็กและเยาวชน	มาก	มาก
• ยุทธศาสตร์การศึกษาทางเลือก (-)	มาก	มาก
• ยุทธศาสตร์การเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะ (-)	มาก	มากที่สุด
• ยุทธศาสตร์สิ่งแวดล้อมศึกษาและการจัดการทรัพยากรอย่างสันติ (-)	มาก	มาก
• ยุทธศาสตร์การศึกษาสำหรับครอบครัว/ การศึกษาสำหรับผู้ปกครอง (-)	มาก	มาก
• ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพสมอง (+)	มาก	ปานกลาง
• ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมทางการเมืองและการศึกษา (-)	ปานกลาง	มากที่สุด
• ยุทธ าสตร์การศึกษาเฉพาะกลุ่ม (-)	ปานกลาง	มากที่สุด
• ยุทธศาสตร์กองทุนเพื่อการเรียนรู้และพัฒนาเด็กและเยาวชน (+)	ปานกลาง	ปานกลาง
• ยุทธศาสตร์เครือข่ายนวัตกรทางการศึกษา	ปานกลาง	มาก
• ยุทธศาสตร์เครือข่ายการเรียนรู้ไกล/E-learning/home-based learning (+)	ปานกลาง	มากที่สุด
• ยุทธศาสตร์ศูนย์ศึกษาและพัฒนาอัจฉริยภาพเด็กในมิติต่างๆ (+)	ปานกลาง	มาก
• ยุทธศาสตร์การพัฒนาเครือข่ายอนาคตศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชน (+)	ปานกลาง	ปานกลาง
• ยุทธศาสตร์ศูนย์การเรียนรู้และถ่ายทอดนวัตกรรมการเรียนรู้บนฐานเศรษฐกิจพอเพียง (+)	ปานกลาง	ปานกลาง
• ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่ออาชีพในท้องถิ่น (+)	ปานกลาง	มาก
• ยุทธศาสตร์การศึกษาสำหรับผู้สูงวัย (-)	ปานกลาง	ปานกลาง

ทั้งนี้ ข้อค้นพบจากกระบวนการวิเคราะห์ทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ที่กล่าวไป ผู้วิจัยได้นำไปพัฒนาเป็นข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชน เพื่อนำเสนอในเวทีสัมมนาผู้ทรงคุณวุฒิต่อไป

2. การสร้างผลกระทบจากงานวิจัย และพัฒนาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ โดยการสัมมนาวิชาการจากผู้ทรงคุณวุฒิ

ในการพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย นอกจากการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อความรู้และความคิดเห็นต่างๆ ที่ได้จากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ การประชุมเชิงปฏิบัติการมองภาพอนาคต รวมถึงการประชุมระดมความคิดผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อมองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ที่กล่าวไปข้างต้นแล้ว ผู้วิจัยยังได้จัดให้มีการสัมมนาวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งประกอบไปด้วย นักนโยบาย นักยุทธศาสตร์ นักการศึกษา นักวิชาการสาขาต่างๆ ที่ทำงานด้านเด็กและเยาวชน รวมถึงแกนนำท้องถิ่นที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้และการพัฒนาเด็ก รวม 25 ท่าน โดยมีจุดมุ่งหมายในการสัมมนา คือ เพื่อสร้างผลกระทบจากงานวิจัยสู่กลุ่มผู้นำนโยบายและนักขับเคลื่อนยุทธศาสตร์โดยตรง และเพื่อให้ได้ข้อคิดเพิ่มเติมสำหรับนำไปปรับแต่งหรือพัฒนาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ต่อไปภายหลัง

ทั้งนี้ ในการจัดสัมมนาวิชาการได้อาศัยแนวคิดและข้อค้นพบที่ได้จากกระบวนการถอยกลับมามองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์มาเป็นแนวทางในการจัดกระบวนการสัมมนาวิชาการ ซึ่งสรุปได้ดังต่อไปนี้

2.1 การนำเสนอการวิเคราะห์ภาพอนาคตสังคมไทยในทศวรรษหน้า และภาพอนาคตที่พึงประสงค์

2.1.1 สังคมไทยในทศวรรษหน้า

สังคมไทยในอีก 10 ปีข้างหน้า ต้องเผชิญหน้ากับแนวโน้มสำคัญและความไม่แน่นอนทั้งทางบวกและทางลบ ไม่ว่าจะเป็นแนวโน้มทางวิทยาศาสตร์และวิทยาการที่เจริญรุดหน้าอย่างรวดเร็วแรงขับจากเทคโนโลยีที่ไร้ขีดจำกัด ความก้าวหน้าในด้านนาโนเทคโนโลยี (nanotechnology) เทคโนโลยีชีวภาพ (biotechnology) การค้นพบองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่กลายเป็นตัวเร่งให้เกิดความต้องการในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งมีผลกระทบทางบวกต่อการปฏิวัติการเรียนรู้ยุคใหม่ แต่ขณะเดียวกันก็มีส่วนให้เกิดแนวโน้มของการนำเทคโนโลยีไปใช้อย่างขาดจริยธรรม (http://www.future.org) และมีความไม่แน่นอนที่จะเกิดอาชญากรรมทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีในรูปแบบที่คาดไม่ถึง เช่น ปัญหาการปลอมแปลงบัตรเครดิตโดยการ "สกิมมิ่ง (skimming)" (http://www.dailynews.co.th) เป็นต้น นอกจากนี้เมื่อประกอบกับแนวโน้มโลกาภิวัตน์และการเป็นสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ แนวโน้มเศรษฐกิจเสรียิ่งเท่ากับเพิ่มปัจจัยเร่งการใช้เทคโนโลยีและวิทยาการด้านต่างๆ เพื่อการแข่งขันทางการค้าและการช่วงชิงการเป็นผู้นำประเทศในประชาคมโลกมากยิ่งขึ้น ดังในรายงาน **สภาวะสังคมไทยและภาพคนไทยปี พ.ศ. 2563** (ดาวเรือง แก้วขันตี สุณี ผลดีเยี่ยม และพวงทอง ผู้กฤติยาคามี, 2547) ชี้ว่า ประเทศไทยต้องเผชิญกับสภาพการแข่งขันที่รุนแรงมากขึ้น คนไทยจำต้องก้าวไปสู่ความเป็นสากลในเวทีการแข่งขันระดับโลก โดยอาศัยความได้เปรียบด้านความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้าน และประเทศในเอเปค เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการลงทุนต่อไป

ขณะเดียวกัน แนวโน้มแพร่กระจายของสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม อิทธิพลของสื่อและกระแสวัตถุนิยมต่างๆ ได้กระตุ้นให้เศรษฐกิจภาคบริการและสังคมบริโภคขยายตัวอย่างรวดเร็ว ซึ่งส่งผลต่อการเติบโตของเด็กและเยาวชนท่ามกลางกระแสตลาดและการโฆษณาสินค้าที่สนับสนุนวิถีบริโภคนิยม อย่างไรก็ตามภายใต้แนวโน้มเหล่านี้อาจมีความไม่แน่นอนของการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจฟองสบู่แตก หรือวิกฤตเศรษฐกิจของประเทศมหาอำนาจ เช่น ตลาดหุ้นตก ค่าเงินต่างชาติอ่อนตัวลงหรือแข็งขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ในปี 2552 และจะส่งผลกระทบต่อนานาประเทศรวมถึงประเทศไทย เกิดแนวโน้มภาวะข้าวยากหมากแพง แต่กระนั้นกระแสแนวโน้มของ *"เศรษฐกิจบนฐานวัฒนธรรม"* และกระแสปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะถูกนำไปปฏิบัติใช้ในภาคเศรษฐกิจสังคมในระดับต่างๆ มากยิ่งขึ้น โดยคาดว่าในปี 2251 จะมีแรงผลักสำคัญที่ให้เกิดการขับเคลื่อนเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจังและเป็นวงกว้างมากขึ้น เพื่อรองรับวิกฤตเศรษฐกิจทุนนิยม

ยิ่งเมื่อผนวกกับสภาพการเมืองแบบที่ไร้เสถียรภาพ กระแสการมีส่วนร่วมและขบวนการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนที่จะยิ่งมีมากขึ้น แนวโน้มผลกระทบจากระบบกฎหมายและค่านิยมแบบประเพณี การปฏิรูปการปกครองที่มีกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ก่อให้เกิดกลุ่มอำนาจต่างๆ และการรวบอำนาจเบ็ดเสร็จในรูปแบบใหม่ๆ การละเมิดสิทธิมนุษยชน ประเด็นเรื่องอัตลักษณ์และชาติพันธุ์ ซึ่งจะมีผลต่อการเรียกร้องความถูกต้องชอบธรรมในสิทธิทางสังคม อิทธิพลวัฒนธรรมการเมืองแบบอุปถัมภ์ การคอรัปชั่น และการขาดธรรมาภิบาล รวมถึงแนวโน้มความไม่แน่นอนจากการก่อการร้ายที่จะกระจายไปในหลายพื้นที่ เป็นต้น ซึ่งคาดว่าจะปรากฏให้เห็นชัดมากกว่าเหตุการณ์ม็อบต่อต้านรัฐบาล หรือตัวอย่างเหตุการณ์ความไม่สงบใน 3 จังหวัดชายใดภาคใต้หรือการก่อการร้ายในพื้นที่ต่างๆ ที่มีมาอย่างต่อเนื่องมากกว่าที่ปรากฏในปี 2549 และในปี 2550 ล้วนเป็นแนวโน้มที่จะส่งผลกระทบต่อวิกฤตทางการเมืองการบริหารประเทศ และความขัดแย้งทางการเมืองที่จะยิ่งรุนแรงขึ้น โดยภายในปี 2550-2551 เป็นไปได้ว่า ความไม่แน่นอนทางการเมืองจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงรัฐบาลที่จะมีผลต่อการพัฒนาในหลายด้าน กระแสประชาธิปไตยจะกระตุ้นให้ประชาชนให้มามีส่วนร่วมทางการปกครองมากขึ้น และมีส่วนในการให้ข้อเสนอเชิงนโยบายและทิศทางการพัฒนาอย่างหลากหลายบนสถานการณ์และความต้องการเฉพาะกลุ่ม

จะเห็นได้ว่า ภายใต้แนวโน้มเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนที่ต้องเติบโตและใช้ชีวิตท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วทั้งจากกระแสโลกาภิวัฒน์ ความผันพวนทางเศรษฐกิจ ความขัดแย้งทางการเมืองและวัฒนธรรม เป็นต้น ซึ่งผลักให้เด็กยุคใหม่ต้องต่อสู้ดิ้นรนในด้านต่างๆ ทั้งด้านเข้าถึงความรู้ในระดับต่างๆ และการเข้าถึงเทคโนโลยีสมัยใหม่ การแข่งขันทางเศรษฐกิจและการมีงานทำ รวมถึงการเผชิญกับแรงปะทะจากสื่อ อิทธิพลของการโฆษณาของสังคมบริโภคนิยม หรือการปรับตัวท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรม ตลอดจนการต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิมนุษยชนสูงขึ้น ดังปรากฏการณ์วิกฤตการณ์ทางเพศ สถานการณ์ความรุนแรงของเด็กและเยาวชน ปัญหาครอบครัว ปัญหายาเสพติด หรือแม้แต่พฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ที่คาดว่าจะมีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วในปี 2550-2553 ซึ่งล้วนส่งผลต่อกระบวนทัศน์และวิถีชีวิตเด็กและเยาวชนภายในปี 5 ปีข้างหน้า

ขณะเดียวกันก็ส่งผลกระทบต่อการศึกษาโดยเฉพาะภายใน 3 ปีถัดจากนี้ การศึกษาจะต้องเร่งปรับตัวท่ามกลางแนวโน้มและกระแสการเรียกร้องยุทธศาสตร์ทางการศึกษา เพื่อให้เป็นเครื่องมือสร้างคุณลักษณ์ของเด็กและเยาวชนยุคใหม่ที่มีทักษะการเป็นผู้ใช้ผู้บริโภคที่ชาญฉลาด รวมถึงการศึกษาที่ต้องไปเสริมเพิ่มขีดความสามารถของแรงงานและผู้ประกอบการรุ่นใหม่สำหรับเศรษฐกิจยุคใหม่ที่กระจายไปสู่ภาคครัวเรือน ธุรกิจในบ้านหรือการทำงานที่มีบ้านเป็นฐาน (home-based) มากขึ้น การศึกษาเพื่อกิจกรรมสำหรับเวลาว่าง (leisure) การศึกษาเพื่อสร้างอาชีพตามวิถีท้องถิ่นที่มุ่งให้เกิดการมีงานทำในท้องถิ่นเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน เป็นทางเลือกของเศรษฐกิจชุมชนเพื่อป้องกันปัญหาวิกฤตจากเศรษฐกิจกระแสหลัก ซึ่งจะเกิดขึ้นเด่นชัดตั้งแต่ปี 2550 แต่คาดว่าการขับเคลื่อนในเรื่องดังกล่าวจะแรงมากขึ้นในปี 2555 ต่อเนื่องไปจนถึงปี 2560

ที่น่าสังเกตยุทธศาสตร์ทางการศึกษาในมิติการเมือง นอกจากจะเน้นกระบวนการประชาธิปไตย ธรรมาภิบาลของภาครัฐ และหน่วยงานต่างๆ รวมถึงพลังของภาคประชาสังคม ตลอดจนการให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ยั่งยืนแล้ว โจทย์ท้าทายของการศึกษายังหมายรวมถึงการสร้างประชาคมเด็กและเยาวชนที่เข้มแข็ง เพื่อให้มีเข้ามามีบทบาทหรือมีส่วนร่วมทางการเมือง และ ***"รื้อสร้าง"*** (deconstruct) ระบบการเมืองวัฒนธรรมใหม่ที่ภายใต้กระบวนทัศน์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นรูปแบบการเมืองที่คำนึงถึงประเทศชาติโดยรวม ไม่คอรัปชั่น รู้จัก ***"พอประมาณ"*** ที่จะสร้างความเจริญเติบโตให้บ้านเมือง การเมืองที่อาศัยหลัก ***"เหตุและผล"*** ในการบริหารปกครอง การเมืองที่มี ***"ภูมิคุ้มกันที่ดี"*** ต่อความไม่แน่นอนและไร้เสถียรภาพ โดยอาศัยความรู้คู่คุณธรรม เป็นเงื่อนไขการดำเนินการ เพื่อพัฒนาการเมืองที่คำนึงถึงความสมดุลไปกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนาเศรษฐกิจ และด้านอื่นๆ

นอกจากนี้สังคมไทยใน 10 ปีข้างหน้ายังมีแนวโน้มประชากรกลุ่มเด็กลดลงและประชากรผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นส่งผลกระทบต่อโครงสร้างประชากรในกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะสภาพขาดกำลังคนวัยทำงานที่มีผลต่อการจัดการศึกษาเพื่อกลุ่มวัยต่างๆ (http://www.nso.go.th) ความไม่แน่นอนเกี่ยวกับโครงสร้างอาชีพที่อาจมีการขยายตัวในภาคการบริการและการแพทย์สำหรับผู้สูงวัยที่จะขยายตัวอย่างรวดเร็ว ประชากรหญิงที่มีแนวโน้มจะก้าวเป็นผู้นำทางสังคมมากยิ่งขึ้น รวมถึงความไม่แน่นอนเกี่ยวกับแนวโน้มกลุ่มประชากรแม่วัยรุ่น (teen mom) ที่มีแนวโน้มจะสูงขึ้น ดังเช่นการประเมินและคาดการณ์แนวโน้มด้านเด็กและเยาวชนจากนักวิชาการด้านเด็กหลายท่านโดยอาศัยข้อมูลจากโครงการติดตามสภาวการณ์เด็กและเยาวชนรายจังหวัด (child watch) ในปี 2547-2549 ของสถาบันรามจิตติ เป็นฐานในการคาดการณ์ ทั้งนี้เมื่อผนวกกับแนวโน้มการขยายตัวของสังคมเมืองที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ทางสังคมและโครงสร้างชุมชนเมือง แนวโน้มความแตกร้าวของสถาบันครอบครัวที่มีผลต่อการอบรมเลี้ยงดูและการศึกษาของเด็กยิ่งกลายเป็นแรงขับให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่รวดเร็วยิ่งขึ้น โดยเฉพาะกับเด็กที่เติบโตท่ามกลางสภาพแวดล้อมในครอบครัวผู้สูงวัย และห่างไกลพ่อแม่ ซึ่งมีผลต่อเด็กและผู้สูงวัยที่ต้องอยู่ร่วมกันและพึ่งตนเองมากขึ้น ในกลุ่มครอบครัวแม่วัยรุ่นเองก็มีแนวโน้มจะประสบปัญหาการเลี้ยงดูลูกและปัญหาการหย่าร้างมากยิ่งขึ้นด้วย (อมรวิชช์ นาครทรรพ, 2550)

ทั้งนี้จากแนวโน้มและความไม่แน่นอนดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นความจำเป็นของการศึกษาทั้งในแง่ของการเป็นเครื่องมือสร้างความเข้มแข็งให้แก่ครอบครัว ซึ่งยังหมายรวมถึงการศึกษาที่ต้องให้

ทักษะชีวิตเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตเด็กที่ต้องเติบโตในสภาพครอบครัวที่แปรเปลี่ยนไป การเสริมสร้างความรู้แก่ผู้สูงวัยและพ่อแม่วัยรุ่นในการอบรมเลี้ยงดูเด็กรุ่นใหม่อย่างถูกต้องเหมาะสม รวมถึงการเป็นหนทางยกระดับคุณภาพชีวิตสำหรับครอบครัวและชุมชนยุคใหม่ ตลอดจนการเสริมพลัง (empowerment) หรือจัดการความรู้ของผู้สูงวัยเพื่อให้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างจริงจังมากขึ้น

ขณะที่แนวโน้มวิกฤตสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร รวมถึงความไม่แน่นอนของการเกิดอุทกภัย แผ่นดินไหวและภัยพิบัติต่างๆ จากสิ่งแวดล้อมและพลังงาน ซึ่งต่างมีผลต่อการขยายวงของวิกฤตมลภาวะ การขยายตัวของปัจจัยเสี่ยงทางสุขภาพด้านต่างๆ รวมถึงการขาดแคลนทรัพยากรพลังงาน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2550) แนวโน้มเหล่านี้ล้วนสัมพันธ์กับความไม่แน่นอนของเหตุการณ์ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมและวัฒนธรรมที่จะรุนแรงยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อความไม่แน่นอนของสงครามการแย่งชิงทรัพยากรทั้งด้านพลังงาน น้ำมัน แหล่งน้ำ การทดลองอาวุธนิวเคลียร์เพื่อสร้างแสนยานุภาพของประเทศมหาอำนาจที่จะมีผลกระทบต่อประเทศต่างๆ และมลภาวะของโลกซึ่งมีความไม่แน่นอนที่อาจเป็นไปได้ว่าจะเกิดวิกฤตการณ์เหล่านี้ก่อนปี 2555

สังคมไทยนอกจากจะได้รับผลกระทบจากแนวโน้มเหล่านี้แล้ว สังคมไทยเองยังมีแนวโน้มปัญหาวิกฤตเรื่องพื้นที่ทำกิน การเกิดช่องว่างของการเข้าถึงทรัพยากร และการขาดแคลนพลังงานที่รุนแรงที่ผลักให้ต้องเร่งคิดค้นพลังงานทดแทนอย่างเร่งด่วน ผลกระทบที่ตามมายังรวมไปถึงเด็กและเยาวชนที่ต้องเติบโตท่ามกลางสภาพวิกฤตของสิ่งแวดล้อม ปัจจัยเสี่ยงหลากหลายรูปแบบรวมถึงการขาดโอกาสการเข้าถึงทรัพยากรที่มีคุณภาพ หรืออยู่ในบริบทหรือสิ่งแวดล้อมที่มีคุณภาพส่งเสริมสุขภาวะที่ดี ปรากฏการณ์การอนุรักษ์พลังงานและสิ่งแวดล้อม หรือการคิดค้นพลังงานทางเลือกต่างๆ จะกลายเป็นจุดมุ่งหมายการเรียนรู้ของเด็ก เยาวชน และภาคส่วนต่างๆ ในสังคม ซึ่งคาดว่าในปี 2555 ความรุนแรงที่เกิดขึ้นจะส่งผลต่อการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทั้งสังคมให้ปี 2556 เกิดขบวนการพลังประชาสังคมมาร่วมกันเร่งรัดฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ภายใต้แนวโน้มต่างๆ ที่กล่าว จะเห็นแนวโน้มและความไม่แน่นอนเชิงลบอันเนื่องมาจากสภาพครอบครัวอ่อน เศรษฐกิจแข่งขัน การเมืองเต็มไปด้วยความขัดแย้ง การศึกษาอ่อนด้อย สังคมเสี่ยง วัฒนธรรมบริโภคนิยม สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม การขาดจิตสำนึกสาธารณะ ซึ่งแนวโน้มเหล่านี้ก็จะเป็นปัจจัยที่เร่งให้เกิดกระแสการฟื้นคืน "จิตสำนึกใหม่" (new consciousness) ที่จะเกิดขึ้นทุกภาคส่วน ตั้งแต่ในระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัว ระดับองค์กร ระดับสังคม ที่เรียกร้องให้มีการฟื้นฟูจิตวิญญาณให้เข้มแข็ง และการมีสำนึกร่วมต่อสังคม (social mindedness) เพื่อหาทางออกให้กับปัญหาวิกฤตทางจิตวิญญาณที่มีแนวโน้มจะรุนแรงยิ่งขึ้น (จุมพล พูลภัทรชีวิน, 2549)

โดยสรุป สังคมไทยใน 10 ปีข้างหน้าต้องเผชิญกับแนวโน้มและความไม่แน่นอนต่างๆ ที่ล้วนมีส่วนผลักดันให้ภาพอนาคตสังคมไทยมีโอกาสที่จะเกิดทั้งภาพที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ ซึ่งขึ้นอยู่กับแรงผลัก ปัจจัยสำคัญ และความไม่แน่นอนตลอดจนยุทธศาสตร์ทางการศึกษาที่มีส่วนสำคัญต่อการมีส่วนสร้างภาพอนาคตที่พึงประสงค์ และรับมือกับภาพที่ไม่พึงประสงค์ได้

แผนภาพที่ 26 แนวโน้มท้าทายการศึกษาและการพัฒนาเด็กและเยาวชน

2.1.2 ภาพอนาคตสังคมไทย เด็ก และเยาวชนที่พึงประสงค์

ในสรุปสาระสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550) ได้ระบุถึงสังคมไทยที่พึงประสงค์ว่า เป็น **"สังคมอยู่เย็นเป็นสุข"** ดังที่ปรากฏในวิสัยทัศน์ประเทศไทยที่ว่ามุ่งพัฒนาประเทศสู่

> *"สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน (Green and Happiness Society) คนไทยมีคุณธรรมนำความรอบรู้ รู้เท่าทันโลก ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สังคมสันติสุข เศรษฐกิจมีคุณภาพ เสถียรภาพ และเป็นธรรม สิ่งแวดล้อมมีคุณภาพและทรัพยากรธรรมชาติยั่งยืน อยู่ภายใต้ระบบบริหารจัดการประเทศที่มีธรรมาภิบาล ดำรงไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และอยู่ในประชาคมโลกได้อย่างมีศักดิ์ศรี"*

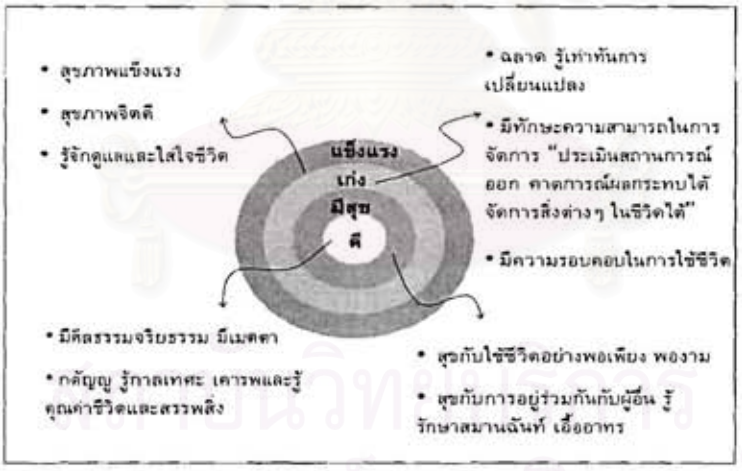
ภายใต้วิสัยทัศน์ดังกล่าวได้มีพันธกิจที่มุ่ง 1) พัฒนาคนให้มีคุณภาพ คุณธรรม นำความรอบรู้อย่างเท่าทัน 2) เสริมสร้างเศรษฐกิจให้มีคุณภาพ เสถียรภาพ และเป็นธรรม 3) ดำรงความหลากหลายทางชีวภาพ และสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและคุณภาพสิ่งแวดล้อม 4) พัฒนาระบบบริหารจัดการประเทศให้เกิดธรรมาภิบาลภายใต้ระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

อย่างไรก็ดี จากการวิจัยเอกสาร การมองอนาคต และการสร้างภาพอนาคตใน 10 ปีข้างหน้า ได้สะท้อนให้เห็นว่า สังคมไทยที่พึงประสงค์สำหรับเด็กและเยาวชนนั้น มิเพียงแต่เป็นสังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันแล้ว พึงเป็น **"สังคมแห่งการเรียนรู้ อยู่อย่างรู้เท่าทัน วิถีพอเพียง"** ทั้งนี้เพื่อให้สอดรับกับแนวโน้มในทศวรรษหน้าที่จะเต็มไปด้วยกระแสการเปลี่ยนแปลงและความไม่แน่นอนต่างๆ ที่มีพลวัตรสูงทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง เทคโนโลยี ฯลฯ ซึ่งเป็นปัจจัยเงื่อนไขให้เกิดการปรับตัวทางสังคมและสร้างคนยุคใหม่ที่ต้องมีคุณลักษณ์ที่พึงประสงค์คือมี ***"คุณธรรม คุณภาพ คุณค่า คุณประโยชน์"*** อันหมายความถึงสังคมที่สร้างคนที่มีคุณธรรมนำชีวิต สร้างคนที่มีคุณภาพทั้งด้านความรู้และความสามารถ พัฒนาคนรู้จักเคารพในคุณค่าชีวิตและสรรพสิ่ง เป็นคนที่มีความสุขกับการอยู่กับตนเองและมีความรับผิดชอบต่อสังคม

ท่ามกลางแนวโน้ม ภาพอนาคตของสังคมไทย และสังคมไทยที่พึงประสงค์ในอีก 10 ปีข้างหน้า ยังได้เรียกร้องการสร้างเด็กและเยาวชนให้มีคุณลักษณ์สำคัญทั้งด้านความรู้ที่เท่าทันกับเทคโนโลยีและข้อมูลความรู้ในโลกยุคใหม่ มีความสามารถปรับตัวท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง รวมถึงการมีคุณธรรมจริยธรรมเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ทั้งนี้จากการสังเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องร่วมกับการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์และประชุมผู้เชี่ยวชาญต่างมีความเห็นร่วมกันว่า เป้าหมายของเด็กและเยาวชนไทยที่พึงประสงค์นั้นพึงมีคุณลักษณ์ **"ดี มีสุข เก่ง แข็งแรง"** อันประกอบไปด้วย

- **ดี** เป็นคนดีมีศีลธรรม จริยธรรม มีเมตตา กตัญญู รู้กาลเทศะ รู้จักเคารพให้เกียรติตนเองและผู้อื่น คุณค่าต่อชีวิตและสรรพสิ่งต่างๆ
- **มีสุข** เป็นคนที่มีความสุขกับการใช้ชีวิตอย่าง "พอเพียง" พองาม สุขกับตนเองและการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น สุขกับการให้และเอื้ออาทรต่อผู้อื่น รู้จักรักสามัคคี มีความสมานฉันท์รักสงบและรักสันติ
- **เก่ง** คือเป็นคนฉลาดที่รอบรู้ รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ที่กำลังเกิดขึ้นและจะเกิดขึ้น มีความรู้ที่มากพอต่อการทำความเข้าใจในสถานการณ์ต่างๆ และมีความรอบคอบในการใช้ชีวิต มีทักษะความสามารถในการจัดการชีวิตและสิ่งต่างๆ ที่เข้ามากระทบกับชีวิต
- **แข็งแรง** เป็นคนที่มีสุขภาพพลานามัยแข็งแรง สุขภาพจิต กาย อารมณ์ดี รู้จักดูแลตัวเอง ระวังปัจจัยเสี่ยงที่มีผลต่อสุขภาพ ใส่ใจในสุขภาวะตนเองและสุขภาวะทางสังคม มีความเข้มแข็งในจิตใจ

แผนภาพที่ 27 คุณลักษณ์ที่พึงประสงค์ของเด็กและเยาวชนยุคใหม่

กล่าวอีกนัยคือ คุณลักษณ์ของเด็กและเยาวชนไทยที่พรั่งพร้อมไปด้วยความ **"ดี มีสุข เก่ง แข็งแรง"** จะเป็นภูมิต้านทานต่อแนวโน้มวิกฤตการณ์เด็กและเยาวชนในด้านต่างๆ ที่จะทวีความรุนแรงขึ้น ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร ภาวะแม่วัยรุ่น การติดเชื้อเอดส์ ท้องแท้งทิ้ง ปัญหาความรุนแรง ฯลฯ ซึ่งข้อมูลจากโครงการติดตามสภาวการณ์เด็กและเยาวชนรายจังหวัด (child watch) ตั้งแต่ปี 2547-2549 เรื่อยมา ของสถาบันรามจิตติ ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) รวมถึงงานวิจัยเชิงสำรวจของสำนักวิจัยเอแบคโพล งานวิจัยของศูนย์เฝ้าระวังทางวัฒนธรรม โดยกระทรวงวัฒนธรรม ตั้งแต่ปี 2548-2550 ศูนย์เฝ้าระวังและเตือนภัยทางสังคม โดยกระทรวงการพัฒนา

สังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สำนักวิจัยประชากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล เป็นต้น ต่างก็ชี้ว่าแนวโน้มวิกฤตเด็กและเยาวชนจะทวีความรุนแรงขึ้นและจะเป็นภัยคุกคามที่บั่นทอนสังคมไทยในอนาคต ดังนั้นโจทย์สำคัญของการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนจึงจำต้องมียุทธศาสตร์เพื่อสร้างเด็กและเยาวชนที่มีคุณลักษณ์ที่พึงประสงค์ เพื่อสร้างอนาคตที่ดีของสังคมไทยที่พึงประสงค์ต่อไป

2.2 การนำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย

หลังจากที่ผู้วิจัยได้นำเสนอการวิเคราะห์ภาพอนาคตสังคมไทยในทศวรรษหน้า และภาพอนาคตที่พึงประสงค์แล้ว ผู้วิจัยได้ให้ข้อเสนอเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย เพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิได้ร่วมกันมองถึงประเด็นหรือสาระสำคัญเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ที่น่าจะพัฒนาให้ชัดเจนขึ้น รวมถึงความเป็นไปได้ของข้อเสนอต่างๆ ที่จะนำไปสู่การขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ต่อไป

โดยในการเสนอนั้นได้ชี้ให้เห็นว่า ท่ามกลางแนวโน้มและพลวัตรที่จะเกิดใน 10 ปีข้างหน้า เป้าหมายของการศึกษาในอนาคตคือการสร้าง ***"สังคมแห่งการเรียนรู้ อยู่อย่างเท่าทัน บนวิถีพอเพียง"*** ซึ่งท่ามกลางสังคมที่กล่าวนี้จะต้องมีคนยุคใหม่ที่มีคุณภาพ และมีคุณลักษณ์ที่พึงประสงค์ คือ **"ดี เก่ง มีสุข แข็งแรง"** ดังนั้นการศึกษาจะต้องมุ่งสร้างเด็กและเยาวชนยุคใหม่ให้พึงมีคุณลักษณ์สำคัญที่ว่านี้ ทั้งนี้การจะมุ่งไปสู่เป้าหมายดังกล่าวได้นั้น มีข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ดังต่อไปนี้

2.2.1 ข้อเสนอเชิงนโยบาย

ข้อเสนอเชิงนโยบาย ได้แก่ **"นโยบายเมืองแห่งการเรียนรู้ การศึกษาเพื่อชีวิตเท่าทัน การศึกษาเพื่อชีวิตพอเพียง"** โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้

2.2.1.1 นโยบายเมืองแห่งการเรียนรู้

สังคมไทยใน 10 ปีข้างหน้าเป็นโลกยุคเศรษฐกิจฐานความรู้ที่ต้องการคนยุคใหม่ที่มีความรอบรู้ มีความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงของสังคมวัฒนธรรมและพลวัตรของโลก การสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้จำต้องมีคนที่ใฝ่เรียนรู้ โดยเฉพาะในโลกปัจจุบันที่กระแสข้อมูลข่าวสารหลั่งไหลมาอย่างมหาศาล การเรียนรู้ดูจะเป็นเครื่องมือสำคัญ *"การเรียนเพื่อรู้ การรู้เพื่อเข้าใจ การเรียนรู้เพื่อคิดไกล-นำไปใช้"* นับเป็นจุดมุ่งหมายหนึ่งของการศึกษาในทศวรรษหน้า คุณลักษณ์ของเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่จึงจำต้องมีความสามารถในการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องและตลอดชีวิต

ทั้งนี้ จุดมุ่งหมายของนโยบายเมืองแห่งการเรียนรู้คือการมุ่งสร้างให้เกิดเมืองที่จะเต็มไปด้วยผู้คนที่ **"ใฝ่การเรียนรู้"** และ **"เรียนรู้อย่างสร้างสรรค์"** รวมถึงมีองค์ประกอบและปัจจัยต่างๆ ที่ส่งเสริมให้คนยุคใหม่กระหายใฝ่หาความรู้ ซึ่งเด็กและเยาวชนจะเกิดแรงใจใฝ่รู้และเรียนรู้ได้อย่างดีนั้นจำเป็นต้องมีพื้นที่เพื่อการเรียนรู้ที่หลากหลายและมากพอต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กได้ในทุกที่ทุกเวลา ดังนั้นการมีนโยบายสาธารณะเรื่องเมืองแห่งการเรียนรู้จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจะต้องให้ความสำคัญกับการดำเนินนโยบายดังกล่าว

ในต่างประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา กลุ่มประเทศยุโรป อังกฤษ แคนนาดา ออสเตรเลีย ได้มีการให้ความสำคัญกับนโยบายเมืองแห่งการเรียนรู้อย่างมาก ประเทศเหล่านี้ต่างชูนโยบายทางการศึกษา **"learning city"** เป็นนโยบายของการพัฒนาการศึกษาเพื่อมุ่งไปสู่อนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับเขตพื้นที่หรือเมืองต่างๆ ที่มองว่า เมืองแห่งการเรียนรู้ไม่เพียงแต่เป็นนโยบายที่จะพัฒนาพื้นที่เมือง หรือการยกระดับการศึกษาในแต่ละท้องถิ่นแล้ว ยังมีผลต่อการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ และการสร้างนิสัยการเรียนรู้ให้เด็กและเยาวชน รวมถึงพลเมืองในพื้นที่นั้นๆ ด้วย สิ่งที่น่าสนใจที่พบได้ร่วมกันในทุกประเทศที่กล่าวคือ เรื่องของการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต (lifelong learning) ที่มาควบคู่กับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย และการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานให้มีสื่อสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ รวมถึงการส่งเสริมประชาคมและเครือข่ายการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ ด้วย ซึ่ง UNESCO เองก็พยายามผลักดันนโยบายดังกล่าวในหมู่ประเทศสมาชิกเช่นกัน (www.unesco.org)

2.2.1.2 นโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตเท่าทัน

แนวโน้มการไหลบ่าของกระแสโลกาภิวัตน์ที่นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมที่รวดเร็ว กระแสการแข่งขันและต่อสู้ทางเศรษฐกิจท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรม แนวโน้มความอ่อนแอของสถาบันครอบครัวและชุมชน แนวโน้มความอ่อนด้อยของคุณภาพการศึกษา หรือแม้แต่แนวโน้มของความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่มีผลกระทบโดยตรงต่อการเรียนรู้ของเด็กยุคใหม่ นอกจากนี้ในท่ามกลางสังคมยุคหลังทันสมัย (postmodernity) ที่สื่ออินเตอร์เน็ตและโทรศัพท์มือถือได้กลายเป็นเครื่องมือแสวงหาความรู้ ซึ่งในทางหนึ่งได้นำพาการเรียนรู้ไร้พรมแดนมาตามความต้องการ แต่อีกทางหนึ่งก็นำพามลภาวะทางข้อมูลมามากมายเช่นกัน ขณะเดียวกันเมื่อพิจารณาจากแนวโน้มวิกฤตเด็กและเยาวชนที่ดูมีแนวโน้มติดสื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่ ยิ่งเมื่อบวกกับแนวโน้มของการขยายตัวของเมืองและพื้นที่ไร้ระเบียบก็ดูมีส่วนสัมพันธ์ต่อการบ่มเพาะปัญหาเด็กและเยาวชนที่มีแนวโน้มจะสูงขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับปัญหาด้านจริยธรรมทางเพศ ปัญหาความรุนแรง ปัญหาการใช้ชีวิตท่ามกลางปัจจัยเสี่ยงต่างๆ แนวโน้มอาชญากรรมต่างๆ ที่เด็กและเยาวชนเป็นผู้ก่อ

ท่ามกลางแนวโน้มของเด็กและเยาวชนที่กล่าวไปนี้ ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการมี **นโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตเท่าทัน** ที่มีจุดมุ่งหมายที่จะส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาเด็กให้ได้มีทักษะการรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ โดยหวังว่าเด็กและเยาวชนจะมีคุณลักษณ์สำคัญนั่นคือ มีความรู้ความสามารถในการ ***"อ่านโลกออก บอกผลกระทบได้ รู้เท่าทัน และใช้ชีวิตเป็น"*** เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันชีวิต และเป็นพื้นฐานต่อการเรียนรู้เพื่อสร้างสรรค์ชีวิตในด้านต่างๆ ต่อเนื่องไปด้วย

ดังนั้นการมีนโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตเท่าทันที่เน้นให้เด็กและเยาวชนยุคใหม่ได้เกิดการพัฒนาทักษะ **"พหุความรู้เท่าทัน"** (multi-literacy) จึงนับเป็นประเด็นสำคัญยิ่ง ซึ่งสอดคล้องกับกระแสความเคลื่อนไหวที่เห็นได้ชัดในนานาประเทศ เช่น องค์การ WHO (World Health Organization, 1997), UNICEF (http://www.unicef.org/lifeskills) ที่เน้นนโยบายชีวิตเท่าทัน โดยอาศัยยุทธศาสตร์ทักษะชีวิตศึกษาเป็นเครื่องมือสร้างเสริมทักษะการดูแลตนเอง สร้างภูมิคุ้มกันต่อการรู้เท่าทันในปัจจัยเสี่ยงต่างๆ เช่น การติดบุหรี่ เหล้า ยาเสพติด รวมถึงการรู้เท่าทันในปัญหาเรื่องเพศและการมีเพศสัมพันธ์โดยปราศจากการป้องกันด้วย นอกจากนี้ยังสามารถพบการดำเนินนโยบายและยุทธศาสตร์ทักษะชีวิตศึกษาในอีกหลายประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ญี่ปุ่น จีน แม้แต่ประเทศกัมพูชา

2.2.1.3 นโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตพอเพียง

แนวโน้มการแข่งขันทางเศรษฐกิจ และกระแสสังคมบริโภคนิยม ทุนนิยม ได้มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของเด็กยุคใหม่ กระแสแฟชั่นและวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่หลั่งไหลมาผ่านโฆษณาต่างๆ ได้ฉุดดึงให้เด็กและเยาวชนไทยซึมซับเอาค่านิยมและพฤติกรรมเลียนแบบตามกระแสแฟชั่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในท่ามกลางสภาพเศรษฐกิจสังคมทุนนิยมที่นอกจากจะมีผลต่อการแปรสิ่งต่างๆ ให้กลายเป็นสินค้าแล้ว ความเป็นปัจเจกนิยมยังเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อค่านิยมและทัศนคติในบริโภคเพื่อสนองความต้องการ ดังนั้นในลักษณะเช่นนี้ถ้าหากเด็กและเยาวชนขาดความรู้จัก **"พอเพียง"** ในชีวิตด้วยแล้ว ก็อาจเพิ่มความเสี่ยงต่อเผชิญกับปัญหาในด้านต่างๆ มากยิ่งขึ้น เช่น การใช้ชีวิตฟุ่มเฟือย การกู้หนี้ยืมสิน การติดพนันเพื่อหวังรวยทางลัด หรือแม้แต่การยอมขายเรือนร่างเพื่อแลกกับเงิน เป็นต้น ซึ่งกระแสเหล่านี้ล้วนแล้วส่งผลต่ออัตลักษณ์ โลกทัศน์และวิถีการดำเนินชีวิตของเด็กและเยาวชนยุคใหม่

อย่างไรก็ดี ภายใต้แนวโน้มและแรงขับจากปรากฏการณ์ต่างๆ เหล่านี้ ส่งผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ทางการศึกษาและการพัฒนาที่มุ่งสร้างสังคมที่พอเพียง และคนยุคใหม่ที่รู้จักพอเพียงในการใช้ชีวิต โดยนัยนี้จึงมีผลต่อทิศทางการศึกษาที่พึงมีนโยบายทางการศึกษาเพื่อชีวิตที่พอเพียง โดยเน้นการส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนยุคใหม่รู้จักมี **"ความพอเพียง"** ในชีวิต ซึ่งสอดรับกับแนวนโยบายของชาติในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) และแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ.2545-2559) ที่เน้นการพัฒนาคนและสังคมภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

จุดมุ่งหมายของนโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตที่พอเพียง คือการส่งเสริมให้การศึกษาเป็นเครื่องมือสร้างการเรียนรู้และภูมิคุ้มกันการรู้เท่าทันให้แก่เด็กและเยาวชนให้สามารถเผชิญกับแนวโน้มทางเศรษฐกิจ การตลาด และสังคมบริโภคนิยมได้อย่างรู้เท่าทันและมีวิจารณญาณ ที่สำคัญคือการใช้ชีวิตอย่างรู้จักพอประมาณในตนเอง ไม่โลภหรือขัดสนต่อสิ่งต่างๆ จนเกินไป โดยมีภูมิคุ้มกันที่ดีทั้งด้านความรู้และทักษะการดำเนินชีวิต สามารถพึ่งตนเองได้ เมื่อพึ่งตนเองได้ก็สามารถจัดการในเรื่องต่างๆ ได้ หรือสามารถตั้งหลักเผชิญกับความเสี่ยงได้อย่างรู้เท่าทัน ซึ่งความสามารถในการจัดการความเสี่ยงหรือจัดการสิ่งต่างๆ ได้ก็ต้องอาศัยเหตุและผลเป็นสำคัญ โดยในการจัดการพึงเน้นการดำเนินการอย่างพอประมาณไม่สุดโต่งหรือหย่อนยานเกินไป โดยทั้งหมดนี้ล้วนต้องอาศัยความรู้คู่กับคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชพระราชทานให้ เพื่อเป็นหลักในการดำเนินชีวิตและสังคมเพื่อการก้าวต่อไปในอนาคตอย่างมั่นคงยั่งยืน

แผนภาพที่ 28 ข้อเสนอเชิงนโยบายทางการศึกษา

2.2.2 ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ทั่วไป (general strategies)

ในการดำเนินนโยบาย **"เมืองแห่งการเรียนรู้" "นโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตเท่าทัน" "นโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตพอเพียง"** ได้มีข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์เพื่อรองรับนโยบายดังกล่าวใน 4 ยุทธศาสตร์หลัก ได้แก่ ยุทธศาสตร์เมืองแห่งการเรียนรู้ ยุทธศาสตร์ชีวิตเท่าทันหรือยุทธศาสตร์ทักษะชีวิต ยุทธศาสตร์วิถีพอเพียง และยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคต ซึ่งมีแนวทางดังต่อไปนี้

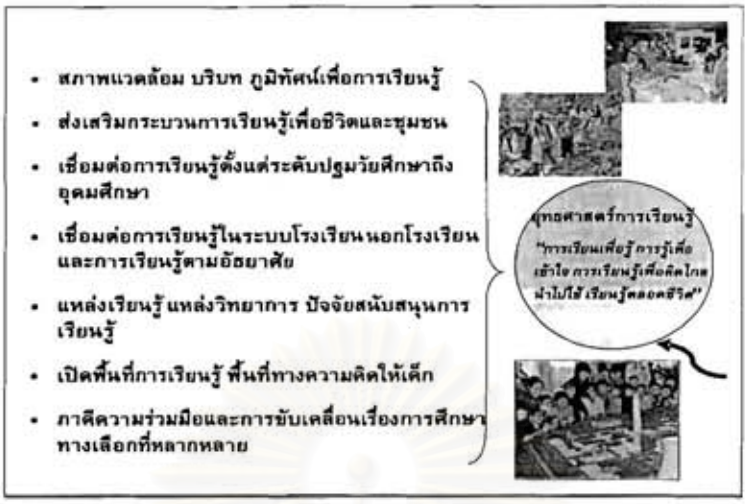
2.2.2.1 ยุทธศาสตร์เมืองแห่งการเรียนรู้

ในการแปลงนโยบายเมืองแห่งการเรียนรู้ไปสู่การปฏิบัติจำเป็นต้องมียุทธศาสตร์หลักนั่นคือ **ยุทธศาสตร์เมืองแห่งการเรียนรู้**ที่มุ่งผลักดันให้เกิดการพัฒนาเมืองและสภาพแวดล้อมทางสังคมให้เอื้อต่อการเรียนรู้ รวมถึงการผลักให้เกิดกลไกขับเคลื่อนการเรียนรู้ในหลากหลายรูปแบบ ทั้งในแง่ของกลไกที่รับผิดชอบด้านการศึกษาอย่างเป็นทางการที่พึง**เร่งสร้างและพัฒนาสาระความรู้ กระบวนการเรียนรู้ที่สนองตอบต่อผู้เรียน ทันสมัย สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนและสามารถใช้ประโยชน์ได้**ท่ามกลางความเป็นพลวัตรสูงในอีก 10 ปีข้างหน้า รวมถึงกลไกนอกระบบที่ต้องส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลาย สนับสนุนให้**เกิดการเรียนรู้ทางเลือก**หรือ**การศึกษาทางเลือก**ในลักษณะต่างๆ เน้นการขับเคลื่อน**ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ให้เชื่อมต่อกันตั้งแต่การเรียนรู้ในระดับปฐมวัยศึกษาจนถึงขั้นอุดมศึกษา** ตลอดจนผลักดันให้เกิดแรงบันดาลใจในการเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต และ**เชื่อมต่อการเรียนรู้ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน การเรียนรู้นอกโรงเรียน และการเรียนรู้ตามอัธยาศัย**

ในยุทธศาสตร์เมืองแห่งการเรียนรู้นี้ยังมุ่งเน้นการส่งเสริมการเรียนรู้ให้เด็กและเยาวชนยุคใหม่ได้เข้าถึง *"วิชาความรู้"* และ *"ข้อมูลที่มีคุณภาพ"* สามารถแสวงหาความด้วยตนเอง ส่งเสริมการลงทุนสร้างแหล่งเรียนรู้ ห้องสมุด พื้นที่วิทยาการ สื่อเทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้ต่างๆ และการลงทุนในการสร้างเครื่องมือ (tool) ในหลากหลายรูปแบบเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ เพื่อให้เด็กได้รู้ใช้สื่อและเทคโนโลยีจะนำเด็กไปสู่การเปิดโลกการเรียนรู้ไร้พรมแดน ตลอดจนการเรียนรู้จากสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมจะช่วยสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตและสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี ส่งเสริมการสร้างบรรยากาศและบริบทที่กระตุ้นการเรียนรู้คุณค่าในด้านต่างๆ เพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนให้เติบโตอย่างมี *"คุณภาพ คุณธรรม และมีคุณค่า"* นอกจากนี้ยังเน้น**การเปิดพื้นที่การเรียนรู้**ให้มีกิจกรรมการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการและธรรมชาติวัยของเด็ก มีพื้นที่ส่งเสริมศักยภาพในด้านต่างๆ พื้นที่กีฬา พื้นที่ทางความคิดเวทีแสดงออกในลักษณะต่างๆ เป็นต้น ทั้งนี้การส่งเสริมพื้นที่การเรียนรู้เหล่านี้ยังเป็นกลไกสู่การทำให้มี **"ที่ว่าง"** สำหรับการออกแบบใหม่ทางการศึกษาที่สมสมัย เป็น**การสร้างโอกาสทางการศึกษาในยุคใหม่** และ**ผลักให้เกิดขับเคลื่อนเรื่องการศึกษาทางเลือกหลากหลาย**สำหรับเด็กและเยาวชน

ในการดำเนินยุทธศาสตร์เมืองแห่งการเรียนรู้ยังมุ่งเน้นความร่วมมือขององคาพยบต่างๆ เพื่อเข้ามาร่วมลงทุนและช่วยสนับสนุนงานด้านการศึกษา ดังนั้นจึงเน้นการเชื่อมต่อระหว่างยุทธศาสตร์เมืองแห่งการเรียนรู้และยุทธศาสตร์ทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ชุมชนและประชาสังคมเข้ามาร่วมออกแบบเมืองแห่งการเรียนรู้ หรือมีกลไก **"เฝ้าระวังทางสังคม"** เพื่อให้เป็นปราการปกป้องเมืองและสร้างสรรค์เมืองใหม่ที่ในทุกมุมเมืองเต็มไปด้วยบริบทเพื่อการเรียนรู้ และทุกภาคส่วนได้เป็นกลไกสร้างวัฒนธรรมคนยุคที่ **"ใฝ่รู้"** และ **"รักการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต"**

แผนภาพที่ 29 สรุปยุทธศาสตร์เมืองแห่งการเรียนรู้

2.2.2.2 ยุทธศาสตร์ชีวิตเท่าทัน

แนวโน้มกระแสโลกาภิวัตน์และพลวัตรทางสังคมวัฒนธรรม แนวโน้มวิกฤตการณ์ปัญหาต่างๆ ที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อวิถีชีวิตเด็กและเยาวชน รวมถึงความไม่แน่นอนเกี่ยวกับอุบัติการณ์การก่อการร้าย อาชญากรรมต่างๆ ที่เด็กและเยาวชนเป็นผู้ก่อ จึงจำเป็นต้องมี**ยุทธศาสตร์ทักษะชีวิตศึกษา (life skills)** ที่มุ่งการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เพื่อการรู้เท่าทันในด้านต่างๆ อาทิ การรู้เท่าทันสื่อ การรู้เท่าทันปัจจัยเสี่ยงและสังคมเสี่ยงยุคใหม่ การมีทักษะในการจัดการและดูแลชีวิตท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรม รวมถึงการมีจริยธรรมในการดำเนินชีวิต เป็นต้น เน้นการมีกลไกสนับสนุนการเรียนรู้และพัฒนาเด็กให้ได้มีทักษะการรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ จุดมุ่งหมายของยุทธศาสตร์ **"การรู้เท่าทัน"** หรือยุทธศาสตร์ทักษะชีวิตจึงมิเพียงแต่ให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้ที่จะ ***"ประเมินสถานการณ์ออก คาดการณ์ผลกระทบได้ จัดการชีวิตเป็น"*** อันจะเป็นภูมิคุ้มกันชีวิตแล้ว ยังรวมไปถึงการเรียนรู้เพื่อสร้างสรรค์ชีวิตในด้านต่างๆ

ในหลายประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ญี่ปุ่น จีน ซึ่งต่างก็มีความเคลื่อนไหวในการดำเนินยุทธศาสตร์ที่ว่านี้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะในสหรัฐอเมริกาที่ดำเนินยุทธศาสตร์เพศศึกษา สื่อศึกษามาอย่างยาวนาน เช่นเดียวกับที่ประเทศอังกฤษที่ดำเนินยุทธศาสตร์สื่อศึกษาและครอบครัวศึกษามาอย่างต่อเนื่องเช่นกัน

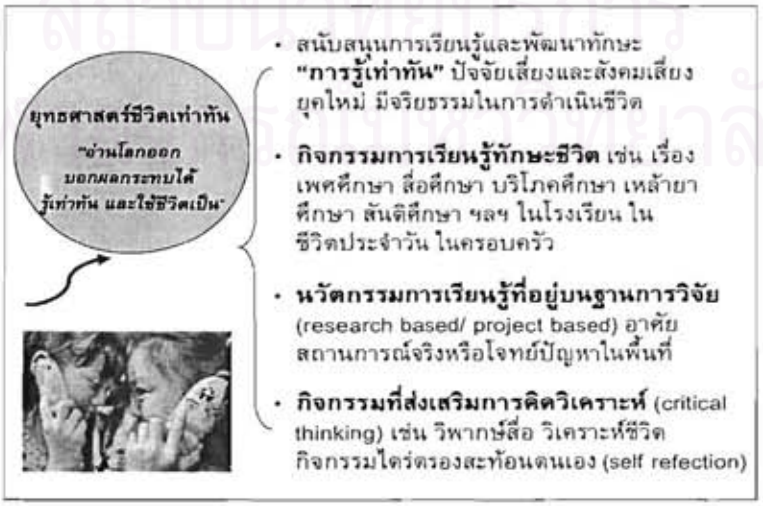
แม้แต่ประเทศกัมพูชาก็มีความเคลื่อนไหวในการดำเนินยุทธศาสตร์ดังกล่าวภายใต้แนวคิดความร่วมมือระหว่างประเทศที่อิงยุทธศาสตร์พื้นที่เป็นฐาน (area-based strategy) โดยมีการดำเนินงานผ่าน *Research Triangle Institute International* ภายใต้องค์การ U.S. Agency for International Development (USAID) ที่ร่วมกับ Cambodia's Ministry of Education, Youth, and Sport (MoEYS) และ The Cambodian Basic Education (CBE) ในการปรับปรุงคุณภาพการศึกษา ซึ่งหนึ่งในความร่วมมือดังกล่าวคือการพัฒนาหลักสูตรและโปรแกรมการเรียนรู้ทักษะชีวิตภายใต้นโยบาย **"New Curriculum Policy 2005-2009"** โดยมีกระบวนการฝึกอบรมและสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างโรงเรียน ผู้ปกครอง ชุมชน NGO ในลักษณะของโปรแกรมทักษะชีวิตท้องถิ่น ***"local life-***

skills programs" เน้นกระบวนการเรียนรู้หลังเลิกเรียนร่วมกันของภาคีต่าง ๆ (afterschool activity) รวมถึงเด็กและเยาวชนในชุมชน เพื่อให้เกิดทักษะการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับการดูแลชีวิต การดูแลสุขภาวะตนเองและชุมชน สร้างจิตสำนึกต่อการระวังภัยทางเพศ เอดส์ ภัยจากปัจจัยเสี่ยง การส่งเสริมสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตที่ดี รวมถึงการทักษะและมีจิตสาธารณะต่อตระหนักและจัดการปัญหาชุมชนในมิติต่าง ๆ ด้วย (http://www.rti.org/pubs/Cambodia_CBE_0206.pdf)

สำหรับประเทศไทยในการดำเนินยุทธศาสตร์ทักษะชีวิตนี้ สามารถดำเนินการได้หลากหลายวิธี ทั้งในแง่ของจัดการเรียนรู้ในโรงเรียน การเรียนรู้ในชีวิตประจำวัน ในครอบครัว ชุมชน และท้องถิ่น รวมถึงกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม โดยอาศัยสถานการณ์จริงหรือโจทย์ปัญหาในพื้นที่ (situation-based/problem-based learning) การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ดังกล่าวอาจดำเนินการผ่านนวัตกรรมการเรียนรู้ที่อยู่บนฐานการวิจัย (research-based/project-based) หรือกิจกรรมที่ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ (critical thinking) ฯลฯ เพื่อให้เด็กและเยาวชนเกิดประสบการณ์ตรง เกิดกระบวนการคิด และเกิดทักษะสำคัญทั้งในแง่ทักษะความสามารถ และเกิดทักษะในการแก้ปัญหาหรือจัดการชีวิตได้อย่างเหมาะสม และดำเนินชีวิตอย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมวัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์

กล่าวโดยสรุปยุทธศาสตร์ทักษะชีวิตศึกษา หรือยุทธศาสตร์การรู้เท่าทันนับว่าเป็นยุทธศาสตร์สำคัญอย่างยิ่งสำหรับสังคมในอนาคต ซึ่งหลายหน่วยได้มีความพยายามจะดำเนินงานดังกล่าว เช่น สำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาวะ (สสส.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสถาบันรามจิตติ ที่ได้ริเริ่มโครงการส่งเสริมการเรียนรู้ทักษะชีวิต และการส่งเสริมนวัตกรรมทักษะชีวิตศึกษาในมิติต่าง ๆ ดังที่ปรากฏให้เอกสารในชุดโครงการเรื่อง **"แนวคิดและแนวทางส่งเสริมการเรียนรู้สุขภาวะ"** เพื่อส่งเสริมทักษะชีวิต หรือตัวอย่างการริเริ่มโครงการ **"เพศศึกษา" "สื่อศึกษา" "เหล้ายาศึกษา" "จริยศึกษา"** ในโรงเรียนและชุมชนหลายแห่ง ตัวอย่างของกระบวนการเรียนรู้ในหลายชุมชน เช่น *"ชุมชนปลอดเหล้า" "ชุมชนปลอดยา"* ก็นับเป็นตัวอย่างของความพยายามส่งเสริมทักษะชีวิตให้กับเด็ก เยาวชนและคนในชุมชน ซึ่งล้วนชี้ให้เห็นลู่ทางในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ทักษะชีวิตให้บรรลุเป้าหมายในทศวรรษหน้าได้อย่างไม่ยากเย็น

แผนภาพที่ 30 สรุปยุทธศาสตร์ชีวิตเท่าทัน (ยุทธศาสตร์ทักษะชีวิตศึกษา)

2.2.2.3 ยุทธศาสตร์วิถีพอเพียง

แนวโน้มการแข่งขันและความขัดแย้งในด้านต่างๆ ที่รุนแรงขึ้น ผลักดันให้เด็กต้องเข้าสู่วงจรเสี่ยง อิทธิพลของกระแสสังคมบริโภคนิยมได้หลอกล่อให้เด็กต้องตกเป็นเหยื่อการบริโภคฟุ่งเฟื้อ ความไม่แน่นอนในอนาคตกลายเป็นความเสี่ยงในชีวิต ซึ่งถ้าหากขาดความรู้จัก **"พอเพียง"** ชีวิตก็อาจต้องเผชิญกับวิกฤตได้ ในตรงกันข้ามการรู้จัก **"ความพอเพียง"** นั้นคือการมีภูมิคุ้มกันที่ดี สามารถพึ่งตนเองได้ ช่วยให้สามารถตั้งหลักเผชิญกับความเสี่ยงได้อย่างรู้เท่าทัน เมื่อพึ่งตนเองได้ก็สามารถจัดการในเรื่องต่างๆ ได้ ความสามารถในการจัดการได้ก็ต้องอาศัยเหตุและผลเป็นสำคัญ การจัดการสิ่งต่างๆ ก็ต้องดำเนินไปอย่างพอประมาณไม่สุดโต่งหรือหย่อนยานเกินไป ซึ่งทั้งหมดล้วนต้องอาศัยความรู้คู่กับคุณธรรม ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชพระราชทานให้ เพื่อเป็นหลักในการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมั่นคงยั่งยืน

ในการดำเนินยุทธศาสตร์ดังกล่าวต้องส่งเสริมความรู้ความเข้าใจต่อภาคส่วนต่างๆ ให้เข้าใจในแนวโน้มใหม่ทางเศรษฐกิจและสังคมที่มุ่งปรับตัวหันมายึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ เพื่อต่อสู้วิกฤตและความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้น ความเข้าใจต่อหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะเป็นภูมิคุ้มกันให้แก่เด็ก เยาวชน และสังคม อีกทั้งส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ในลักษณะต่างๆ เพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนให้เข้าถึง เข้าใจ และรู้จักมีความพอเพียงในตนและสามารถพึ่งตนเองได้ สนับสนุนให้มีกลไกการสร้างกระบวนการคิดและเงื่อนไขสร้างความรู้ด้วยตนเอง เพื่อให้รู้จักพอประมาณ มีเหตุมีผล และมีภูมิคุ้มกันที่ดี เช่น *การใช้เครื่องมือทำบัญชีรายรับรายจ่ายของเด็กและเยาวชน* เป็นต้น รวมถึงการส่งเสริมค่านิยมจริยธรรมคุณธรรมในการใช้ชีวิตอย่างพอประมาณ พึงพอใจกับการมีชีวิตพอเพียง อยู่อย่างมีความสุข เอื้ออาทรไม่โลภไม่เสี่ยง ซึ่งยังมีนัยรวมถึงการส่งเสริมเรื่อง**สิ่งแวดล้อมศึกษาและการพัฒนาที่ยั่งยืน**

นอกจากนี้ ท่ามกลางแรงผลักของกระแสโลกาภิวัตน์และอิทธิพลของเศรษฐกิจทุนนิยม ระบบการค้าเสรีที่ดึงเด็กและเยาวชนไปสู่ตลาดแรงงานยุคใหม่ หรือแนวโน้มในการดำเนินธุรกรรมทางเศรษฐกิจผ่านระบบอิเล็กทรอนิกส์และเครือข่ายไร้สาย (e-commerce) การทำงานรูปแบบใหม่ที่เน้นทางไกล (distance work) การทำงานในบ้าน (home-office) การเพิ่มขึ้นของธุรกิจภาคบริการ รวมถึงแนวโน้มการไหลกลับของแรงงานคืนสู่ท้องถิ่น กระแสเศรษฐกิจชุมชน ล้วนแล้วแต่ชี้ให้เห็นพลวัตรของการจ้างงานและอาชีพยุคใหม่ ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์พอเพียงที่จำต้องส่งเสริม**การศึกษาเพื่อสร้างงานสร้างอาชีพ** เพื่อให้เด็กและเยาวชนมีความรู้และมี**ทักษะที่สามารถ**ประกอบอาชีพและดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีภูมิคุ้มกัน**พึ่งตนเองได้ภายใต้ความผันผวนของโลกยุคใหม่**

ทั้งนี้ ในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์วิถีพอเพียงเพื่อสร้างงานสร้างอาชีพนั้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือของภาคส่วนต่างๆ ทั้งโรงเรียน ครอบครัว ชุมชน และสถานประกอบการให้ท้องถิ่นในการส่งเสริมการฝึกอาชีพและประสบการณ์การทำงานตามความถนัด รวมถึงการมีกลไกของประชาคมท้องถิ่นในการร่วมสร้างสรรค์กระบวนการคิดและค่านิยมการเห็นคุณค่าของการทำงานบนฐานเศรษฐกิจชุมชน เช่น การมีโครงการฝึกหัดอาชีพชุมชน โครงการผลิตภัณฑ์พื้นบ้านจากฝีมือเยาวชน การมีกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนหลากหลายรูปแบบ เช่น ชมรมทำขนม ทำงานฝีมือ เป็นต้น เพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถด้านอาชีพและการประกอบการรายย่อยเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ตนเองของเด็กและเยาวชน

แผนภาพที่ 31 สรุปยุทธศาสตร์วิถีพอเพียง (การศึกษาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง)

2.2.1.4 ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคต

ความแน่นอนใน 10 ปีข้างหน้าที่กำลังจะมาถึงข้างหน้านี้ก็คือ กระแสโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจเสรี ความเจริญก้าวหน้าด้านสื่อ เทคโนโลยี และวิทยาการด้านต่างๆ สังคมจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและสลับซับซ้อน กระแสวิกฤตของสิ่งแวดล้อม และความไม่แน่นอน เช่น สงครามย่อยๆ ปัญหาการแพร่ระบาดของไวรัสสายพันธุ์ใหม่ ปัญหาแผ่นดินไหว น้ำท่วม การค้นพบองค์ความรู้และวิทยาการการแพทย์ วิทยาศาสตร์ ดาราศาสตร์ จะกลายเป็นโจทย์สำคัญสำหรับการพัฒนาในอนาคต แนวโน้มเหล่านี้ชี้ถึงความจำเป็นที่ต้องมียุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคต (future-oriented management) เพื่อเป็นเครื่องมือรับมือกับสิ่งที่จะมาถึงในอนาคต ดังที่ รศ.ดร. วิโรจน์ สารรัตนะ ได้กล่าวไว้ใน *"อนาคตศึกษา : วิสัยทัศน์เพื่อการบริหารและการพัฒนา"* (ednet.kku.ac.th.htm) ที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของยุทธศาสตร์ดังกล่าวว่า

> *"ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและสลับซับซ้อนเช่นปัจจุบัน เกือบทุกคนต่างมีโอกาสประสบปัญหาต่างๆ มากมาย ซึ่งปัญหาที่ประสบและพยายามหาทางแก้ไขกันอย่างเอาจริงเอาจังนี้เป็นเหตุผลที่ทำให้คิดถึงอนาคตกันขึ้น เนื่องจากปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้นมักเป็นผลสืบเนื่องจากความล้มเหลวที่จะทำการป้องกันหรือแก้ไขก่อนจะถึงจุดวิกฤติ ซึ่งก่อนหน้านั้น หากได้มีการลงทุนมองอนาคตกันเสียแต่แรกด้วยความรอบคอบ ระมัดระวังและด้วยวิธีการที่เป็นระบบแล้ว ก็คงจะสามารถคาดการณ์ได้ล่วงหน้า และสามารถจะดักแก้ปัญหาเหล่านั้นเสียก่อนได้"*

จุดเน้นของ**ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคต** (future-oriented management) อยู่ที่อาศัยแนวโน้ม (trend) และความไม่แน่นอน (uncertainty) ในอนาคตเป็นโจทย์ในการวางยุทธศาสตร์ภายใต้หลักการทำงานอย่างเป็นระบบที่สัมพันธ์กัน (systems) เน้นการรวมพลัง (collaboration) ทำงานแบบข้ามสาขา (transdisciplinary) เชื่อมโยงและบูรณาการกัน (integration) อย่างเป็นองค์รวม (holistic) **การยึดหลักการเข้าใจในพลวัตรความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ยึดหยุ่นและปรับตัวง่ายต่อสิ่งที่จะเกิดขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายคือการมองให้เห็นทางเลือกหลากหลายทาง และตัดสินใจบนทางเลือกที่ดีที่สุดเพื่อนำไปสู่อนาคตที่มุ่งหวัง** การมีทางเลือกหลายทางยังช่วยประกันความเสี่ยงจากความไม่แน่นอน ทำให้เกิดการเตรียมพร้อมที่จะรับมือกับความไม่แน่นอนดังกล่าวได้

ทั้งนี้ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคตจึงเปิดให้มีรูปแบบการบริหารงานที่หลากหลายรูปแบบแต่มีความเป็นเอกภาพและมีความรอบคอบในการตัดสิน เน้นการมองถึงทางเลือกทางการศึกษาและแผนการต่างๆ ที่สามารถนำไปสู่เป้าหมายได้ จุดเน้นอีกประการคือการขับเคลื่อนการศึกษาบนฐานข้อมูลความรู้ข้อเท็จจริง การอาศัยจินตนาการ (imagination) และวิสัยทัศน์ (vision) ที่มองถึงความเป็นไปได้ในการทำงานให้บรรลุผลภายใต้เงื่อนไขทั้งเชิงบวกและเชิงลบ ที่สำคัญภายใต้ยุทธศาสตร์ดังกล่าวมักมีการกำหนดภาพอนาคต (scenario) เป็นภาพฉายเพื่อวางเป้าหมายและกำหนดยุทธศาสตร์ที่เหมาะสม ดังนั้นยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคตจึงปรากฏหลากหลายรูปแบบ เช่น การคาดการณ์ (forecast) ศึกษาแนวโน้ม (trend study) การมองอนาคต (foresight) และการวางแผนภาพอนาคต (scenario planning) ยุทธศาสตร์ดังกล่าวยังมีส่วนเสริมกระบวนทัศน์ใหม่ทางการศึกษา โดยเฉพาะเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน และการสร้างสังคมเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเครื่องมือช่วยในการวางแผนและแปลงนโยบายสำคัญๆ ไปสู่การขับเคลื่อนการศึกษาที่มุ่งเป้าหมายได้ชัดเจนขึ้น เช่น *มาตรการกำหนดความต้องการด้านกำลังคนและจัดการศึกษาให้สอดรับกับความต้องการ ยุทธศาสตร์การจัดการศึกษาเพื่อสร้างเด็กและเยาวชนที่พึงประสงค์ในแต่ละกลุ่มเป้าหมาย* เป็นต้น

ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคต ยังหมายรวมถึง ยุทธศาสตร์การจัดให้เกิดกระบวนการศึกษาหรือการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างอนาคตที่ดีของเด็กและเยาวชนด้วย โดยการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ดังกล่าวสามารถดำเนินการได้หลากหลายแนวทาง อาทิ การมีกิจกรรมส่งเสริมการมีส่วนร่วมของ**เด็กและเยาวชนมาร่วมออกแบบการเรียนรู้และสังคมในอนาคต** ส่งเสริมกระบวนการ**เสริมพลังอำนาจเด็กและเยาวชน (empowerment) เน้นบทบาทการเป็นผู้นำกระบวนการค้นหาสร้างความรู้ใหม่ๆ** ที่สอดคล้องกับแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงในอนาคต สนับสนุนเครือข่ายเด็กและเยาวชนในการดำเนินยุทธศาสตร์การพัฒนาการเรียนรู้โดยเด็กและเยาวชน เพื่ออนาคตของเด็กและเยาวชน รวมถึงการมีกลไกเพิ่มขีดความสามารถและศักยภาพของเด็กและเยาวชนเพื่อก้าวสู่การเป็นผู้นำทางสังคมในด้านต่างๆ อาทิ ความสามารถในการแข่งขันในเวทีสากล ความสามารถในการเป็นผู้นำท้องถิ่น การเป็นผู้นำทางการประกอบการรุ่นใหม่ภายใต้วิถีเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงเพื่อสร้างสังคมใหม่ที่มีคุณภาพ เป็นต้น

แผนภาพที่ 32 สรุปยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคต

2.2.3 ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนในภาคปฏิบัติการ (mobilizing strategies)

ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ระดับการขับเคลื่อนในภาคปฏิบัติการ ได้แก่ ยุทธศาสตร์การลงทุน ยุทธศาสตร์การจัดการความรู้ ยุทธศาสตร์พื้นที่ ยุทธศาสตร์ทางสังคม ซึ่งมีแนวคิดและแนวทางขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ดังนี้

2.2.3.1 ยุทธศาสตร์การลงทุน มุ่งเน้นการลงทุนของภาคส่วนต่างๆ ที่มาร่วมมือการจัดการศึกษา ทั้งเรื่องโครงสร้างพื้นฐานไม่ว่าจะเป็นเรื่องการลงทุนในห้องสมุด การลงทุนด้านสื่อเทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อการเรียนรู้เพื่อให้เด็กสามารถเข้าถึงความรู้ดีๆ ได้อย่างทั่วถึง การจัดตั้งกองทุนในรูปแบบต่างๆ เพื่อสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ทั้งกองทุนพัฒนาคุณภาพครู กองทุนเพื่อเด็กและเยาวชน กองทุนส่งเสริมเครือข่ายการเรียนรู้ การมีมาตรการสนับสนุนองค์กรภาคีนอกระบบต่างๆ ทั้งในด้านมาตรการยกเว้นภาษี การเพิ่มงบสนับสนุนหรือการเอื้อเฟื้อสื่อและทรัพยากรเพื่อการศึกษา การลงทุนให้เกิดการเปิดพื้นที่การเรียนรู้หลากหลายแบบ ทั้งเรื่องพื้นที่โรงเรียน พื้นที่ในสถานประกอบการเพื่อส่งเสริมการฝึกอบรมและพัฒนา เป็นต้น

ทั้งนี้การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ดังนั้น จึงเน้นการลงทุนของภาคส่วนต่างๆ ในการร่วมจัดการศึกษาหรือจัดการเรียนรู้ เน้นการมีส่วนร่วมทั้งในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติ ซึ่งหมายรวมถึงภาคราชการในหน่วยงานต่างๆ ที่ต้องมีส่วนในการจัดกิจกรรมพัฒนาเด็กและเยาวชนทั้งในด้านกายภาพและการสร้างทุนทางการศึกษาหรือทุนทางสังคมในแบบใหม่ๆ เช่น กระทรวงศึกษาธิการที่ต้องลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานสำหรับการศึกษาในระบบโรงเรียน กระทรวงสาธารณสุขกับการลงทุนส่งเสริมความรู้ความเข้าใจด้านสุขภาวะอนามัย การลงทุนในอุปกรณ์กีฬา สนามกีฬา สวนสาธารณะโดยกระทรวงการกีฬา หรือเทศบาลจังหวัด การลงทุนของหน่วยงานทางด้านวัฒนธรรม เช่น กระทรวงวัฒนธรรม ศูนย์วัฒนธรรมท้องถิ่น ผู้ประกอบการทางวัฒนธรรมในภาคเอกชน ภาคอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเอื้อให้เกิดการสร้างทุนทางวัฒนธรรมจากภูมิปัญญาบุคคลหรือทุนทางวัฒนธรรมจากสื่อและพื้นที่ทางวัฒนธรรมต่างๆ เป็นต้น

ยุทธศาสตร์การลงทุนนอกจากจะมุ่งให้เกิดการลงทุนจากภาครัฐแล้ว ยังเน้นการลงทุนจากภาคเอกชน และสถานประกอบการต่างๆ เช่น การลงทุนส่งเสริมการฝึกอบรมและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน การฝึกอบรมพัฒนาเยาวชนให้เป็นผู้ประกอบการยุคใหม่ หรือการลงทุนส่งเสริมการศึกษาต่อเนื่องให้กับเด็กและเยาวชนเพื่อเพิ่มโอกาสทางการศึกษาในด้านต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้ยังหมายรวมถึงการส่งเสริมให้ภาคประชาสังคมเข้ามาร่วมลงทุนพัฒนาแหล่งเรียนรู้ต่างๆ การขยายพื้นที่การเรียนรู้ที่หลากหลาย รวมถึงการลงทุนในด้านการมีศูนย์ศึกษาและพัฒนาอัจฉริยภาพเด็กในด้านต่างๆ และศูนย์การเรียนรู้และถ่ายทอดนวัตกรรมการเรียนรู้บนฐานเศรษฐกิจพอเพียง

แผนภาพที่ 33 สรุปยุทธศาสตร์การลงทุน

2.2.3.2 ยุทธศาสตร์การจัดการความรู้ มุ่งให้เกิด**กลไกการจัดการนอกระบบราชการ**ที่ทำงานควบคู่กับกลไกภาคราชการ โดยมีบทบาทในการสร้างความรู้ จัดการความรู้ และขับเคลื่อนการเรียนรู้ในลักษณะเครือข่ายต่างๆ ซึ่ง**การมีจุดขับเคลื่อนที่มีการจัดการความรู้ที่อยู่นอกระบบราชการ**นอกจากจะเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างภาคส่วนที่ทำงานการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การศึกษาในระบบแล้ว ยังเป็นจุดเชื่อมต่อกับการจัดการความรู้ทางสังคมไปด้วย

ทั้งนี้ในการดำเนินยุทธศาสตร์ดังกล่าวสามารถจัดการได้หลายลักษณะ อาทิ การผลักดันให้เกิด**เครือข่ายวิจัยและจัดการความรู้** ที่มุ่งกลไกวิจัยและพัฒนา กลไกเครือข่ายการวิจัย รวมถึงกลไกการจัดการความรู้และขยายเครือข่ายการจัดการความรู้เพื่อสร้างองค์ความรู้ จัดการความรู้ และขยายผลความรู้ เพื่อขับเคลื่อนการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชน การมี**สถาบันจัดการความรู้เพื่อเด็ก เยาวชนและชุมชน** เพื่อผลักให้เกิดกลไกจัดการความรู้ในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชน รวมไปถึงการสนับสนุนให้เกิดกลไกการพัฒนาบุคลากรทางการศึกษา นักจัดการความรู้ทั้งที่เป็นราชการ ภาคเอกชน และภาคประชาคมชุมชน เช่น หน่วยจัดการความรู้ด้านเด็กในชุมชน ตลอดจนการผลักให้เกิด**กลไกการจัดการความรู้ในระบบการเรียนรู้ของการศึกษาในระดับต่างๆ** โดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษา อาทิ การมีสถาบันหรือสาขาวิชาที่เน้นการเรียนรู้เชิง *"สหวิทยาการเพื่อผลิตนักจัดการความรู้เพื่อสังคม"*

การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ดังกล่าว อาจมุ่งที่กิจกรรมจัดการความรู้โดยเยาวชนเพื่อเยาวชน เช่น การส่งเสริมสนับสนุนให้นักวิจัยน้อยในท้องถิ่น โดยเน้นให้เด็กและเยาวชนมีกิจกรรมการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ปัญหาในชุมชน เป็นต้น รวมถึงการสนับสนุนให้มีกลไกนักจัดการความรู้รุ่นเยาว์ โดยส่งเสริมกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกลุ่มเด็กและเยาวชน และพัฒนาทักษะการสร้างความรู้ สร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ไปสู่การพัฒนานักจัดการความรู้โดยเด็กและเยาวชน

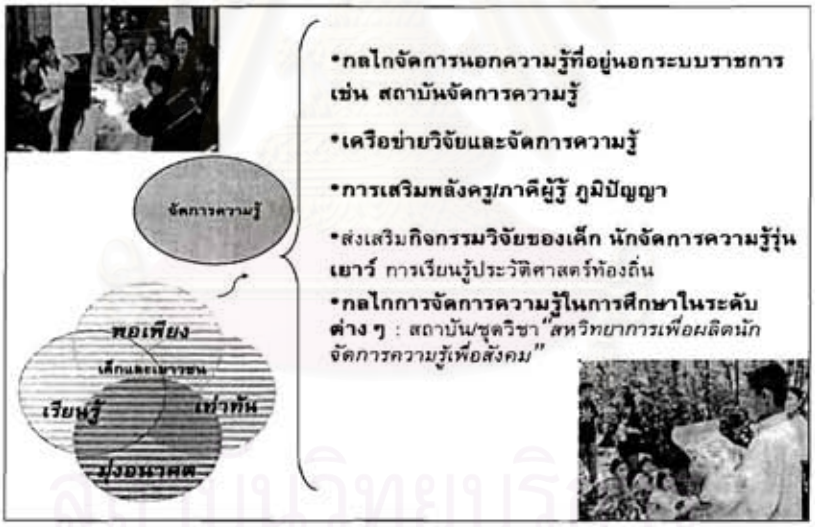
ในยุทธศาสตร์**การจัดการความรู้ยังหมายรวมถึง การเสริมพลังครู/ภาคีผู้รู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น** ภายใต้กระบวนการหรือกลไกเสริมพลังครู สนับสนุนการรวมพลังเครือข่ายครูและภาคีผู้รู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงการพัฒนาและขยายเครือข่ายครู ผู้รู้ ปราชญ์ท้องถิ่น ให้เป็นพลังทั้งในแง่ของ

"ครูผู้รู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น" "**นักสร้างความรู้**" "**นักจัดการความรู้**" เพื่อการเรียนรู้สำหรับเด็กและเยาวชน ชุมชนและเครือข่ายต่างๆ ในสังคม

กล่าวโดยรวมคือ การมียุทธศาสตร์หรือกลไกจัดการความรู้นับว่าเป็นกระแสที่มาแรงและสำคัญมากยิ่งขึ้นในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่ามกลางแนวโน้มที่สังคมมุ่งไปสู่สังคมข้อมูลข่าวสาร สังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ ที่ต้องการคนที่สามารถเข้าถึง และใช้ประโยชน์จากข้อมูลที่มหาศาล ดังนั้นความสามารถในการ "จัดการความรู้" จึงเป็นคุณลักษณ์สำคัญ และเป็นปัจจัยสำคัญที่จะมีส่วนอย่างยิ่งต่อการขับเคลื่อนสังคมไทยไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ในอนาคตได้ ดังที่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550) ได้ตอกย้ำความสำคัญของการมียุทธศาสตร์การจัดการความรู้ไว้ว่า

> *"ความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีสารสนเทศ เทคโนโลยีชีวภาพ เทคโนโลยีวัสดุ และนาโนเทคโนโลยี สร้างความเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมทั้งในด้านโอกาสและภัยคุกคาม จึงจำเป็นต้องเตรียมพร้อมให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีดังกล่าวในอนาคต โดยจะ**ต้องมีการบริหารจัดการองค์ความรู้อย่างเป็นระบบ ทั้งการพัฒนาหรือสร้างองค์ความรู้ รวมถึงการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมมาผสมผสานร่วมกับจุดแข็งในสังคมไทย** ..."*

แผนภาพที่ 34 สรุปยุทธศาสตร์การจัดการความรู้

2.2.3.3 ยุทธศาสตร์พื้นที่ (area-based strategy) คือการผลักให้เกิด**ยุทธศาสตร์กลไกการทำงานเชิงพื้นที่การแบบบูรณาการทั้งในระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น ระดับชุมชน** เป็นต้น โดยอาศัยพลังความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคท้องถิ่น/ประชาสังคม มาร่วมขับเคลื่อนการศึกษาในเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติการ เพื่อเสริมการทำงานในเรื่องต่างๆ โดยยึดเป้าหมายการพัฒนาการศึกษาตามสภาพพื้นที่ภายใต้ภาพอนาคตและวิสัยทัศน์ของประชาคมในพื้นที่เฉพาะนั้นๆ ซึ่งสอดคล้องกับแนวยุทธศาสตร์ที่มีอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) และแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ.2545-2559) ที่เน้นการขับเคลื่อนการศึกษาให้สอดคล้องสภาพปัญหาและบริบทความต้องการของท้องถิ่น

ทั้งนี้ในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์พื้นที่ คือผลักให้ยุทธศาสตร์ดังกล่าวไป **"ปลดล็อค"** หรือปลดพันธนาการทางการศึกษา เพื่อทำให้กลไกและโครงสร้างเดิมของการศึกษาที่เคยจำกัดอยู่เฉพาะการศึกษาในระบบโรงเรียนแปรสภาพไปสู่การเปิดพื้นที่ทางการศึกษาที่เป็นพื้นที่บูรณาการให้เกิดองค์รวมทางการศึกษาเพื่อสร้างสรรค์เด็กและเยาวชน ดังนั้นจุดเคลื่อนของยุทธศาสตร์พื้นที่จึงสามารถเคลื่อนได้ตั้งแต่ระดับจังหวัดภายใต้แนวคิด **"เมืองแห่งการเรียนรู้"** ไปจนถึงระดับชุมชน เพื่อสร้าง ***"ชุมชนแห่งการเรียนรู้"*** จนกระทั่งถึงระดับโรงเรียน เพื่อให้กลไกยุทธศาสตร์พื้นที่บูรณาการนี้มีส่วนสนับสนุนการยกระดับคุณภาพการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนโดยรวม

ในเอกสาร*นวัตกรรมทางสังคม: ทางเลือกเพื่อประเทศไทยรอด* (สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2546) ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี สรุปไว้ว่า ปัญหาสังคม และวิกฤตของประเทศจะต้องแก้ไขด้วยยุทธศาสตร์การ ***"เปิดพื้นที่ทางสังคมและพื้นที่ทางปัญญาอย่างกว้างขวางให้เต็มประเทศ"*** **โดยนัยนี้การดำเนินยุทธศาสตร์พื้นที่บูรณาการจึงยังหมายรวมไปถึงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชน**ในฐานะเจ้าของพื้นที่การเรียนรู้หรือเจ้าของพื้นที่ชีวิต การส่งเสริมการขับเคลื่อนของ**เอกชน และภาคท้องถิ่น** ให้เป็นแกนนำขับเคลื่อนการศึกษาในผู้ร่วมออกแบบพื้นที่การศึกษา ซึ่งจะช่วยเกิดการเชื่อมต่องานจากภาคส่วนต่างๆ ได้ง่ายขึ้น

กล่าวโดยสรุป ยุทธศาสตร์พื้นที่ (area-based strategy) นับเป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่จะนำไปสู่การ *"เปิดพื้นที่บูรณาการ"* เพื่อการสร้าง *"เมืองแห่งการเรียนรู้"* สร้าง *"สังคมแห่งการเรียนรู้"* ซึ่งผู้เชี่ยวชาญหลายท่าน อาทิ ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย รศ.ดร.สมพงษ์ จิตระดับ ผศ.ดร.เลขา ปิยะอัจฉริยะ มองว่า ยุทธศาสตร์พื้นที่จะเป็นยุทธศาสตร์ที่ทวีความสำคัญยิ่งขึ้นในอนาคต แนวโน้มของการพัฒนาที่ยั่งยืนจะอยู่ที่ท้องถิ่น การศึกษาจะกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปอยู่ที่ท้องถิ่น การทำให้ท้องถิ่นเข้มแข็งจึงมีความหมายต่อการศึกษาในยุคใหม่ด้วย ความท้าทายของการศึกษาอยู่ที่ว่า ***"1) เรามีความสามารถสร้างวิถีการเรียนรู้กระแสพอเพียงได้แค่ไหน การสร้างหลักยืนที่มั่นคงอยู่ที่หลักคิด เพราะฉะนั้นหลักคิดนี้ต้องเรียนรู้ และต้องอยู่ 2) จะสร้างท้องถิ่นให้เป็นฐานที่มั่นคงได้แค่ไหน mobilize resource ท้องถิ่น mobilize พลังปัญญา ต้องสร้างให้เกิดหน่วย หรือ unit ขับเคลื่อนให้ได้ เป็นการแบ่งพลังปัญญากัน"*** (ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย, ประชุมระดมความคิดผู้เชี่ยวชาญ, 24 มกราคม 2550)

แผนภาพที่ 35 สรุปยุทธศาสตร์พื้นที่

2.2.3.4 ยุทธศาสตร์ทางสังคม การศึกษาเป็นมิติหนึ่งของสังคม ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมียุทธศาสตร์ทางสังคมด้วย ยุทธศาสตร์ทางสังคมที่ว่านี้จึงเน้นการเชื่อมต่อระหว่างกลไกทางการศึกษากับกลไกทางสังคม ทั้งโดยอาศัยการทำงานพัฒนาเด็กแบบบูรณาการระดับชาติที่ต้องการกลไกจากภาคสังคม ภาคการศึกษา ภาควัฒนธรรม และภาคีต่างๆ เข้ามาร่วมขับเคลื่อน ทั้งนี้ในการดำเนินยุทธศาสตร์ทางการศึกษาคู่กับยุทธศาสตร์ทางสังคมอาจดำเนินได้หลายแนวทาง อาทิ การร่วมขับเคลื่อน**"เมืองน่าอยู่" ซึ่งหนึ่งในมิติของแนวคิดเมืองน่าอยู่คือเมืองแห่งเรียนรู้** ซึ่งการขับเคลื่อนจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือเชิงบูรณาการจากทุกฝ่าย

ในต่างประเทศ มีตัวอย่างของการเชื่อมต่อยุทธศาสตร์ทางการศึกษาร่วมกับยุทธศาสตร์ทางสังคม โดยเฉพาะในกรณีของการขับเคลื่อนเมืองน่าอยู่ พบว่า ตัวอย่างขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีบทบาทต่อการผลักดันนโยบายสู่เมืองน่าอยู่ในประเทศซีกโลกตะวันตกที่จะเป็นแบบอย่าง ได้แก่ เมืองพอร์ตแลนด์ (Portland) รัฐโอเรกอน (Oregon) ประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นเมืองที่น่าอยู่และยั่งยืนเมืองหนึ่งในปัจจุบัน เนื่องจากได้มีการวางแผนระบบการใช้ที่ดินในระดับรัฐ คือ แผนพัฒนาการใช้ที่ดินปี 1973 และ แผนพัฒนา Metro Region 2040 (เป็นแผนปฏิบัติครอบคลุมพื้นที่สองรัฐคือออริกอนและวอชิงตัน) ทั้งสองแผนพัฒนาเป็นคู่มือในการพิจารณาวางแผนใช้ประโยชน์ที่ดิน การจำกัดการเติบโตของชุมชน ระบบการคมนาคม และวิสัยทัศน์การวางผังเมืองโดยรวมในอนาคต โดยการวางแผนพัฒนาเป็นการวางแผนร่วมกันระหว่างประชาชนและรัฐบาลท้องถิ่นคือ นายกเทศมนตรีที่ได้รับการเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชน (http://www.tei.or.th/PliBai/th_plibai55_1.htm) และภายใต้แนวคิดเมืองน่าอยู่ดังกล่าวก็ได้มีกระบวนการรณรงค์ความรู้และส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้สำหรับเด็กและเยาวชนทั้งในเรื่องการพัฒนาเมืองและการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน เป็นต้น

ขณะที่ประเทศไทยในปัจจุบันได้มีความพยายามของหลายหน่วยงานที่จะเข้ามาร่วมขับเคลื่อนเมืองน่าอยู่ โดยมีการเชื่อมต่อกับภาคการศึกษาเพื่อส่งเสริมความรู้และการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนให้มีบทบาทร่วมพัฒนาเมืองน่าอยู่ ตัวอย่างเช่น สำนักพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและการกระจายรายได้ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่มีบทบาทในการดำเนินยุทธศาสตร์เมืองน่าอยู่ โครงการติดตามสภาวการณ์เด็กและเยาวชนรายจังหวัด โดยสถาบันรามจิตติ ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ร่วมกับจังหวัดต่างๆ นำร่อง ***"เมืองน่าอยู่สำหรับเด็กและเยาวชน"*** เน้นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเด็กในการขับเคลื่อนการเรียนรู้และพัฒนาสังคมภายใต้แนวคิด ***"เด็กนำ ผู้ใหญ่หนุน"*** เช่น การดำเนินงานผ่านสภาเด็กและเยาวชนในโรงเรียน และสภาเด็กและเยาวชนระดับจังหวัดที่สนับสนุนโดยกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด (พมจ.)

ตารางที่ 44 ตัวอย่างเทศบาลน่าอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ ของประเทศไทย

สมาคมสันนิบาตเทศบาลแห่งประเทศไทย ได้ริเริ่มจัดทำ**โครงการรณรงค์เทศบาลเมืองน่าอยู่**ขึ้นในปี พ.ศ.2544 - พ.ศ.2545 โดยมีเป้าหมายเพื่อรณรงค์และประชาสัมพันธ์ให้เทศบาลทั่วประเทศและเมืองพัทยา ซึ่งเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีความใกล้ชิดกับประชาชน ได้เกิดความตระหนักและมีความตื่นตัวในการมุ่งมั่นพัฒนาเทศบาลของตนเองให้เป็น "เมืองน่าอยู่" ตามเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น โดยใช้แนวทางการบริหารจัดการเมืองแบบชุมชนมีส่วนร่วม และดำเนินการตามหลักการธรรมาภิบาล รวมทั้งกระตุ้นให้เกิดการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนการสร้างเวทีประชาคมที่แสดงถึงพลังแห่งการมีส่วนร่วมจากทุกกลุ่มในสังคม ยิ่งไปกว่านั้น หากผู้บริหารท้องถิ่นเทศบาลได้นำแนวคิดและวิธีการปฏิบัติในการสร้างเมืองน่าอยู่ไปประยุกต์และจัดสร้างให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมกับท้องถิ่นของตนเอง โดยเน้นให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการสร้างเมืองน่าอยู่ตามวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนตนเอง ย่อมก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดี ชุมชนมีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ มีการรักษาและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น อันจะเป็นพื้นฐานของการสร้างเมืองน่าอยู่ที่ก่อให้เกิดความยั่งยืนที่แท้จริงได้ ปัจจุบันเทศบาลหลายแห่งเกิดความตื่นตัวในการนำแนวคิดการสร้างเมืองน่าอยู่ไปประยุกต์ใช้อย่างเป็นรูปธรรม เกิดผลในทางปฏิบัติระหว่างกลุ่มต่างๆ ในสังคม เช่น

- **เทศบาลเมืองภูเก็ต** เนื่องจากภูเก็ตเป็นเมืองท่องเที่ยว ปัญหาสำคัญที่เมืองต้องเผชิญคือ ปัญหาขยะ เทศบาลภูเก็ตจึงได้ให้ความสำคัญกับการจัดสร้างระบบการจัดการขยะมูลฝอย สร้างโรงคัดแยกมูลฝอย และเตาเผากำจัดขยะติดเชื้อ นอกจากนี้ ยังเน้นการศึกษาปรับปรุงภูมิทัศน์ริมคลอง และขุมน้ำสาธารณะทั้ง 16 แห่ง ของเทศบาลเมืองภูเก็ต ควบคู่ไปการสร้างเครือข่ายชุมชนสีเขียว และการจัดค่ายความรู้สำหรับเยาวชน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการสืบสานงานด้านสิ่งแวดล้อม
- **เทศบาลนครพิษณุโลก** แผนปฏิบัติการเมืองน่าอยู่มุ่งเน้นการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม เกิดเป็นรูปธรรมในโครงการจัดการขยะมูลฝอยแบบผสมผสาน โดยมีการจัดตั้งศูนย์จำกัดขยะรวมในจังหวัดพิษณุโลก โดยขั้นตอนการดำเนินงานมีการจัดการติดตามประเมินผลต้นทุนการจัดการขยะมูลฝอย นำขยะรีไซเคิลมาแยกจากขยะอินทรีย์ที่จะนำมาหมักเป็นปุ๋ย และรวบรวมขยะมีพิษ ขยะอันตรายและขยะจากโรงพยาบาลอย่างเป็นระบบ ในโครงการนี้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทั้งสถาบันการศึกษาเอกชน ในการวางแผนระหว่างหน่วยงานภาครัฐท้องถิ่น ส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค
- **เทศบาลนครตรัง** มุ่งเน้นการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีอันเป็นเอกลักษณ์ท้องถิ่นของชุมชนไม่ว่าจะเป็นศิลปวัฒนธรรมการแสดง เช่น หนังตะลุง มโนราห์ หรือวัฒนธรรมอาหาร ตลอดจนประเพณีการไหว้เจ้า ถือศีลกินเจ อันเป็นประเพณีโบราณที่สืบสานกันมาแต่บรรพบุรุษ นอกจากนี้ยังเน้นการสร้างปอดสีเขียวกลางในเมือง เพื่อเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนอีกด้วย
- **เทศบาลเมืองน่าน** แผนงานเมืองน่าอยู่ของเทศบาลเมืองน่านคือ การสนับสนุนให้ชุมชนสามารถขับเคลื่อนไปในทิศทางที่ต้องการ โดยสนับสนุนให้เกิดกลุ่มกรรมการที่มีความเข้มแข็ง มีอิสระในการบริหาร คณะกรรมการมาจากการเลือกตั้ง เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ผู้สูงอายุ เป็นต้น นอกจากนี้ในการวางผังเมืองทางกายภาพได้ปรับภูมิทัศน์พื้นที่บริเวณ "ใจเมืองเก่าน่าน" หรือ "ข่วงเมือง" สำหรับนำเสนอ เมืองน่านเมืองศิลปวัฒนธรรมสู่มรดกโลก และปรับปรุงภูมิทัศน์ริมน้ำน่านเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว
- **เทศบาลนครนนทบุรี** มีการกำหนดเป้าหมายในการสร้างเมืองน่าอยู่อย่างเป็นรูปธรรม คือ การลดปริมาณมูลฝอยลงให้ได้ร้อยละ 20 ในปีพ.ศ.2546 ลดปริมาณน้ำเสียร้อยละ 30 และการเพิ่มพื้นที่สีเขียวร้อยละ 5 โดยการทำงานในแต่ละโครงการมุ่งเน้นความสำคัญและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น การให้ความรู้แก่ประชาชนในทุกกลุ่มในสังคมให้มีความเข้าใจในการจัดการขยะมูลฝอย ส่งเสริมให้ประชาชนมีการคัดแยกขยะก่อนทิ้งให้เทศบาลเก็บขนไปกำจัด การจัดตั้งศูนย์แปรสภาพขยะมูลฝอย เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีเทศบาลต่างๆ อีกกว่า 10 แห่งที่ได้รับการคัดเลือกจากสมาคมสันนิบาตเทศบาลแห่งประเทศไทยให้เป็นเทศบาลน่าอยู่ ตามโครงการประกวดเทศบาลเมืองน่าอยู่ ปีพ.ศ.2544 - 2545 ได้แก่ เทศบาลตำบลแพรกษา เทศบาลตำบลลำนารายณ์ เทศบาลตำบลทับคล้อ เทศบาลตำบลปราณบุรี เทศบาลตำบลอุโมงค์ เทศบาลตำบลด่านขุนทด เทศบาลตำบลเรณูนคร เทศบาลตำบลชนแดน เทศบาลตำบลกลางเวียง เทศบาลตำบลปรางค์กู่ ซึ่งทั้งหมดถือได้ว่าเป็นเทศบาลที่ให้ความสำคัญและให้ความร่วมมือในการผลักดันแนวคิดการสร้างเมืองน่าอยู่ให้เป็นจริงในทางปฏิบัติ (http://www.tei.or.th/PliBai.htm)

นอกจากการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ทางการศึกษาร่วมกับยุทธศาสตร์ทางสังคมในเรื่อง **"เมืองน่าอยู่"** แล้ว ยังอาจดำเนินยุทธศาสตร์ร่วมกับภาคสื่อต่างๆ เช่น การผลักดันเรื่องสื่อสาธารณะโทรทัศน์ สื่อสร้างสรรค์เพื่อเด็กและเยาวชน หรือแม้แต่การขับเคลื่อนงานร่วมกับงานทางด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมผ่านองค์กรเอกชน ภาคอุตสาหกรรมภาพยนตร์ กระทรวงวัฒนธรรม หรือแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ

ในเอกสารเรื่อง *"กระทรวงวัฒนธรรมกับความมั่นคงของสังคมไทย"* (อมรวิชช์ นาครทรรพ, 2549) ได้มีการสังเคราะห์ยุทธศาสตร์ทางวัฒนธรรมใน 3 ประเทศ ได้แก่ ประเทศฝรั่งเศส ประเทศนิวซีแลนด์ และประเทศเกาหลี ซึ่งนับว่าเป็นตัวอย่างของประเทศที่มียุทธศาสตร์ดำเนินงานทางวัฒนธรรมในมิติการศึกษา โดยหนึ่งในยุทธศาสตร์การดำเนินงานของยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ตัวอย่างเช่น กระทรวงวัฒนธรรมและการสื่อสารของฝรั่งเศส (Ministry of Culture and Communication) มีการแบ่งกลุ่มงานในหลายด้าน หนึ่งในนั้นคือ กลุ่มงานด้านการศึกษาและวิจัย (education and research) ที่จัดสรรทุนวิจัยจำนวนมาก เพื่อสร้างองค์ความรู้ความเข้าใจอย่างเป็นระบบ ต่อสถานภาพและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในมิติต่างๆ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มงานด้านพื้นที่สำหรับเยาวชน youth space ที่เน้นการเรียนรู้และการแสดงออกทางวัฒนธรรมในมิติต่างๆ อย่างสร้างสรรค์สำหรับเยาวชน ขณะที่กระทรวงวัฒนธรรมและมรดกชาติของนิวซีแลนด์ (Ministry of Culture and Heritage) จะเน้นงานวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์ กับงานวัฒนธรรมเชิงการเรียนรู้ ซึ่งงานการเรียนรู้จะตกอยู่กับกลุ่มงานสำคัญคือกลุ่มงานประวัติศาสตร์ (history group) ที่จะต้องเชื่อมโยงความร่วมมือกับภาคีต่างๆ มากมาย ส่วนกระทรวงวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวของเกาหลี (Ministry of Culture and Tourism) มีการดำเนินงานอยู่หลายกลุ่มงาน หนึ่งในกลุ่มงานที่เชื่อมต่อกับภาคการศึกษาคือกลุ่มงานด้านวัฒนธรรมศึกษาและศิลปศึกษา ซึ่งเป็นกลุ่มงานที่มุ่งเน้นการส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาบุคลากรครูด้านศิลปะและวัฒนธรรมในโรงเรียนอีกด้วย

อย่างไรก็ตามบทสังเคราะห์งานในเอกสารดังกล่าวยังได้ให้ข้อเสนอแนะต่อยุทธศาสตร์การดำเนินงานทางวัฒนธรรมในประเทศไทย ที่ชี้ให้เห็นถึงการเชื่อมต่อยุทธศาสตร์ทางการศึกษากับยุทธศาสตร์ทางวัฒนธรรม ทั้งในแง่การสร้างความรู้ความเข้าใจ การส่งเสริมการวิจัยและสร้างองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม การเรียนรู้วัฒนธรรมเพื่อสร้างสำนึกในคุณค่าวัฒนธรรม ตลอดจนการเรียนรู้ถ่ายทอดความรู้ การสื่อสารและการเปิด **"พื้นที่ทางวัฒนธรรม"** ของเยาวชน เพื่อให้เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้และซึมซับในมรดกทางวัฒนธรรม

นอกจากนี้ยังสามารถการดำเนินยุทธศาสตร์การศึกษาคู่กับยุทธศาสตร์ทางสังคมอีกหลายมิติ อาทิ การร่วมขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะในด้านการส่งเสริมเรียนรู้ด้านสุขภาวะและสิ่งแวดล้อม การร่วมสร้างพื้นที่และภูมิทัศน์ทางสังคมเพื่อเอื้อให้เกิดการเรียนรู้ที่สร้างสรรค์ เป็นต้น ตลอดจนการเชื่อมยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อส่งเสริมการขับเคลื่อนงานนโยบายและยุทธศาสตร์ด้านครอบครัว ซึ่งนับว่าการศึกษามีบทบาทอย่างมากในงานดังกล่าว ดังที่ปรากฏในแนวนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ.2547-2556 ของสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ที่ได้กำหนด**ยุทธศาสตร์การเรียนรู้เพื่อพัฒนาครอบครัว** ทั้งในเรื่องการจัดการศึกษาเกี่ยวกับครอบครัวทุกรูปแบบทั้งในและนอกระบบโรงเรียน รวมทั้งการศึกษาตามอัธยาศัยที่เหมาะสมและอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต การเรียนรู้เพื่อเตรียมความพร้อมก่อนสร้างครอบครัว การเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะการสื่อสาร เพื่อสร้างและรักษาสัมพันธภาพที่ดี ดูแลเอื้ออาทรต่อกัน และมีเวลาให้กับครอบครัว การเรียนรู้เพื่ออบรมเลี้ยงดูลูกหลานให้มีพัฒนาการสมดุลรอบด้านและเหมาะสมตามวัย รวมถึงส่งเสริมและสนับสนุนให้ครอบครัวมีความรู้ ทักษะ และสามารถเอาใจใส่ดูแลสุขภาวะของสมาชิกในครอบครัว เป็นต้น โดยนัยนี้ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่

ต้องเข้ามาเชื่อมต่อกับยุทธศาสตร์ครอบครัว เพื่อสร้างกลไกครอบครัวให้เป็นหน่วยอบรมเลี้ยงดูเด็กและเยาวชนให้เป็นคนที่มีคุณภาพ

แผนภาพที่ 36 สรุปยุทธศาสตร์ทางสังคม

โดยสรุปท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมในอนาคต จำเป็นต้องมีนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาที่เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลก นโยบายและยุทธศาสตร์ที่จะเขียนอนาคตที่ดีให้กับสังคมไทย โดยเฉพาะกับเด็กและเยาวชนที่กำลังเติบโตเป็นอนาคตของชาติ ให้พวกเขาได้เติบโตอย่างมีคุณภาพ ท่ามกลาง **"สังคมแห่งการเรียนรู้"** ด้วยการใช้ชีวิต **"อย่างเท่าทัน"** และยืนหยัดอย่างมั่นคงในท้องถิ่นและสากลโลก ภายใต้วิถีการดำเนินชีวิตที่ **"พอเพียง"** ทั้งการรู้จัก **"พอประมาณ มีเหตุมีผล มีภูมิคุ้มกัน"** มีความรู้และคุณธรรมนำชีวิต รวมถึงการตระหนักถึงการ **"มีอนาคตที่ดี"** และมองเห็นทางเลือกของการสร้างอนาคตที่ดีให้กับชีวิตตนเองและกับสังคมไทยในทศวรรษหน้า

2.3 ข้อคิดและข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิต่อการปรับแต่งยุทธศาสตร์ทางการศึกษา

หลังจากการนำเสนอภาพอนาคต และข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยเพื่อเด็กและเยาวชนไทยดังที่กล่าวไปในข้างต้นแล้ว จึงได้เปิดให้มีการอภิปราย สะท้อนความคิดเห็นและขอความเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิภายใต้ประเด็นการสัมมนาดังต่อไปนี้

- *ท่านมีมุมมองอย่างไรต่องานวิทยานิพนธ์ในเรื่องดังกล่าว*
- *ท่านมีข้อเสนอเชิงนโยบายและข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์อะไรบ้างที่จะตอบโจทย์เป้าหมายใน 10 ปีข้างหน้า*
- *ท่านมีข้อเสนอเกี่ยวกับแนวทางในการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ที่ว่านี้เพื่อไปสู่เป้าหมายภายใน 10 ปีข้างหน้าอย่างไร*

ผลการสัมมนาได้มีแง่คิดและข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิต่อการปรับแต่งยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อการขับเคลื่อน อาทิ

- **ความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นสำคัญและแรงขับจากสื่อเทคโนโลยี :** เรื่องสื่อเทคโนโลยีที่น่าจะเน้นให้มาก เพราะเป็นแนวโน้มใหญ่ที่จะกระทบต่อครอบครัวชุมชน โดยเฉพาะสื่ออินเตอร์เน็ตใน 10 ปีข้างหน้าจะเปลี่ยนรูปโฉมการเรียนรู้ของเด็กอย่างไร มีผลต่อพฤติกรรมเด็กอย่างไร เป็นต้น ดังนั้นเรื่องสื่อจึงควรมองถึงยุทธศาสตร์สื่อ ซึ่งเป็นเรื่องที่ทำได้ในระยะเวลาอันสั้น โดยหลายประเด็นได้ดำเนินการเรื่องสื่อเพื่อการเรียนรู้ที่สร้างสรรค์ เน้นการสื่อสารเชิงบวก ทั้งสื่อสาธารณะ และสื่อท้องถิ่น รวมถึงสื่อเทคโนโลยีทั้งหลาย (รศ.ดร.สมพงษ์ จิตระดับ ผศ.ดร.เลขา ปิยะอัจฉริยะ นพ.สุริยะเดว ทรีปาตรี ดร.สิริกร มณีรินทร์ ดร.พิเชฐ ดุรงคเวโรจน์ วีระศักดิ์ โค้วสุรัตน์ ดร.อนงค์นุช พูยานนท์ ผศ.ดร.วิวัฒน์ แต่งอักษร ปิยาภรณ์ มัณฑะจิตร, การสัมมนาวิชาการ, 22 มีนาคม 2550)

- **ความคิดเห็นเกี่ยวกับสังคมไทย ชุมชนไทยใน 10 ปีข้างหน้า** : นอกจากการมองกระแสโลกที่เป็นตัวนำสังคมไทยแล้ว ควรมองถึงรากฐานความเป็นไทยที่น่าจะปรากฏในภาพอนาคต เพื่อให้เห็นคุณลักษณ์ของสังคมไทยที่แท้จริงว่า มีความเป็นไทยท่ามกลางกระแสพลวัตรโลก (รศ.ดร.ชนิดา รักษ์พลเมือง) หรือภาพของชุมชนไทยที่เป็นฐานรากของสังคมไทย การมองภาพอนาคตที่ฉายถึงภาพของชุมชนท้องถิ่น และมองถึงยุทธศาสตร์ที่จะทำให้ชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็ง รวมถึงยุทธศาสตร์ที่จะส่งเสริมให้ครอบครัวเข้มแข็ง เพื่อให้เป็นบริบทแวดล้อมที่มีคุณภาพต่อการเติบโตของเด็กและเยาวชน (นพ.สุริยะเดว ทรีปาตรี ดร.สิริกร มณีรินทร์ ผศ.ดร.เลขา ปิยะอัจฉริยะ สุรินทร์ กิจนิดย์ชีว์ ปิยาภรณ์ มัณฑะจิตร ดร.อมรวิชช์ นาครทรรพ, การสัมมนาวิชาการ, 22 มีนาคม 2550)

- **ความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณลักษณ์ที่พึงประสงค์ของเด็กและเยาวชนไทยใน 10 ปีข้างหน้า** : แนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณ์เด็กและเยาวชน **"ดี มีสุข เก่ง แข็งแรง"** เป็นคุณลักษณ์ที่กล่าวกันทั่วไป แต่คุณลักษณ์ที่จะปรากฏใน 10 ปีข้างหน้า น่ามีการจะเขียนภาพให้ชัดร่วมกันกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ประชาสังคมและประชาคมเด็กและเยาวชน เพื่อให้ได้คุณลักษณ์ที่มีความชัดเจน กะทัดรัด เข้าใจตรงกันว่า เด็กและเยาวชนไทยพึงเป็นเช่นไร เช่น ความมีวินัย ความซื่อสัตย์ หรือเรื่องความดี คือ ดีอย่างไร ทั้งนี้ได้มีข้อเสนอแนะเชิงเทคนิคจากผู้ทรงคุณวุฒิด้วยว่า อาจดึงคุณลักษณ์เด่นๆ จากความดี แล้ววางเส้นทางคุณลักษณ์ว่าแต่ละปีอยากให้เกิดการพัฒนาคุณลักษณ์ความดีในแต่ละตัวอย่างไร รวมถึงการสร้างค่านิยมให้แก่เด็กและเยาวชน โดยเฉพาะ "ค่านิยมแห่งการเรียนรู้" "ค่านิยมจิตอาสา" เป็นต้น โดยพึงมีการออกแบบยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อสร้างคุณลักษณ์เด็กและเยาวชนที่พึงประสงค์ให้ได้ ซึ่งเป็นโจทย์การศึกษาที่ท้าทายในปัจจุบัน (รศ.ดร.สมพงษ์ จิตระดับ ผศ.ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน ผศ.ดร.วิวัฒน์ แต่งอักษร ปิยาภรณ์ มัณฑะจิตร, การสัมมนาวิชาการ, 22 มีนาคม 2550)

- **ความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ :** การมองการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ที่ต้องมีหน่วยรับผิดชอบ คือมี **"เจ้าภาพ"** ในการทำงาน ใครคือผู้รับผิดชอบหลัก เช่น กระทรวงศึกษาธิการต้องทำอะไรในยุทธศาสตร์ด้านไหน หรือมี **"เจ้ามือ"** ในการมาร่วมลงทุนหลัก เช่น กระทรวงการคลังต้องทำอะไร รวมถึงการมี **"เจ้าของ"** คือทุกคนที่เป็นหุ้นส่วนสำคัญที่ต้องร่วมดูแลรับผิดชอบการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ในพื้นที่นั้นๆ ร่วมกับสถาบันหลัก

หรือ "เจ้าภาพ" หลัก นอกจากนี้ยังรวมถึงการเสนอนโยบายและยุทธศาสตร์ที่จะให้ภาคการเมืองเข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนการศึกษาอย่างเต็มที่ ตลอดจนพึงมีทั้งนโยบายในภาพรวมและนโยบายเฉพาะเพื่อให้สนองตอบต่อกลุ่มเป้าหมาย พื้นที่ และโจทย์ทางการศึกษาท่ามกลางแรงขับและความไม่แน่นอนในอนาคต (ดร.สิริกร มณีรินทร์ วีระศักดิ์ โค้วสุรัตน์ ดร.อนงค์นุช พูยานนท์ ผศ.สุธาภา โชติประดิษฐ์, การสัมมนาวิชาการ, 22 มีนาคม 2550)

- **ความคิดเห็นเกี่ยวกับการขับเคลื่อนเชิงประเด็น** : เรื่องสื่อที่มีผลกระทบสูงต่อพฤติกรรมและการเรียนรู้ ประเด็นเรื่อง FTA ที่การศึกษาจะกลายเป็นสินค้าและบริการ ประเด็นเรื่องการเมืองที่ต้องการผู้นำทางการเมืองที่ยึดเด็กเป็นตัวตั้ง ประเด็นเรื่องกฎหมายที่เกี่ยวข้องการดูแลคุ้มครองเด็ก รวมถึงกฎหมายอื่นๆ ที่มีผลต่อการสนับสนุนงานด้านเด็กและเยาวชน เช่น พระราชบัญญัติที่ว่าด้วยการจัดระเบียบหอพัก (2507) และพรบ.เกี่ยวกับสถานบันเทิงต่างๆ (2509) กฎหมายปราบปรามวัตถุยั่วยุ ประเด็นเรื่องครอบครัว ชุมชน พื้นที่ทางสังคมที่มีส่วนสำคัญการขัดเกลาทางสังคมและการเติบโตของเด็ก ประเด็นวิกฤตเด็กและเยาวชน เช่น เรื่องเพศ เรื่องความรุนแรงที่กำลังกลายเป็นปัญหา ประเด็นเรื่องค่านิยมที่กำลังเปลี่ยนไป ประเด็นเรื่องการพัฒนาการเรียนรู้บนฐานสมอง (brain-based learning) ที่ยังขาดเครื่องมือและยุทธศาสตร์ดำเนินการอย่างจริงจัง ประเด็นเรื่องครูที่ยังไม่ได้รับการดูแลอย่างพอเพียง เรื่องการเตรียมโรงเรียนเพื่อผู้เรียนยังไม่ถูกพูดถึงมากมีแต่เน้นการเตรียมความพร้อมเด็กสู่โรงเรียน เรื่องการศึกษาเพื่อชุมชนท้องถิ่นที่ยังต้องการการออกแบบการศึกษาให้เหมาะกับท้องถิ่น ประเด็นเรื่องชีววิทยา (biological) ที่ครูยุคใหม่ต้องเรียนรู้ ประเด็นเรื่องการวัดและประเมินผลแนวใหม่ซึ่งแทนที่จะเน้นผลสัมฤทธิ์อย่างเดียวให้หันมาอิงการวัดและประเมินผลด้านคุณลักษณ์ความดี ความงาม ความสุข (ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน, การสัมมนาวิชาการ, 22 มีนาคม 2550)

- **ความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวคิดเชิงยุทธศาสตร์** : **การมองเชิงบวก (positive approach) ที่เน้นจุดแข็ง** และการมองถึงยุทธศาสตร์ที่จะไปต่อยอดองค์ความรู้ของการทำงาน การเชื่อมต่อเชิงยุทศาสตร์ทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น การเชื่อมต่อยุทธศาสตร์ทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนเรื่องเด็กและเยาวชน เช่นในโครงการติดตามสภาวการณ์เด็กและเยาวชน (child watch) เป็นต้น เน้นยุทธศาสตร์ที่มีกลุ่มเป้าหมายรับผิดชอบชัดเจน ไม่ทับซ้อน ควรมีการเสนอภาพถนนสายหลัก (main road) ให้ชัดเจนว่าจะมุ่งไปทางไหน ด้วยวิธีการอย่างไร เพื่อช่วยในการออกแบบยุทธศาสตร์ทางการศึกษาที่เหมาะสม การเชื่อมกับภาคการเมืองและกฎหมายเพื่อผลักดันให้เกิดการขานรับเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ในหน่วยงานและพื้นที่ต่างๆ การทำให้ภาคการเงินการคลังเห็นความสำคัญต่อการลงทุนด้านเด็กและเยาวชน ซึ่งถือเป็นการลงทุนทางสังคมเพื่อสร้างอนาคตให้กับประเทศ (ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน, การสัมมนาวิชาการ, 22 มีนาคม 2550)

- **ความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อสังเกตอื่นๆ** : คำว่า ***"ปลดล็อค" ทางการศึกษา*** สามารถตีความได้ 2 นัยยะ คือ 1) การศึกษามีปัญหามากเกินที่จะปลดล็อคได้ 2) การศึกษาอาจไม่มีปัญหาที่ต้องปลดล็อค การใช้คำดังกล่าวอาจดูเป็นคำเชิงลบที่มองการศึกษาเป็นตัวปัญหา ดังนั้นจึงควรมองหาวาทกรรมใหม่ที่แทนที่กันได้และเป็นวาทกรรมเชิงบวก เช่น **"เปิดเครื่องทางการศึกษา"** เพื่อให้การ

ยุทธศาสตร์ต่างๆ สามารถขับเคลื่อนไปให้บรรลุเป้าหมาย ทั้งนี้สิ่งสำคัญของการดำเนินยุทธศาสตร์ คือ การทำให้เกิดการ ***"ระเบิดจากภายใน"*** นั่นคือมองสิ่งใดเป็นสำคัญก็ให้ระเบิดจากที่ตรงนั้น (รศ.ดร.สมพงษ์ จิตระดับ รศ.ดร.ชนิดา รักษ์พลเมือง ผศ.ดร.เลขา ปิยะอัจฉริยะ ปิยาภรณ์ มัณฑะจิตร ดร.ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์, บันทึกการสัมมนาวิชาการ, 22 มีนาคม 2550)

นอกจากที่กล่าวแล้วยังมีข้อเสนอแนะจากที่ประชุมผู้ทรงคุณวุฒิอีกด้วยว่า จุดเด่นของงานวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้คือเรื่องของ**วิธีวิทยา**ที่ใช้ จึงควรนำเสนอรายงานที่บูรณาการวิธีวิทยาไปกับการเสนอผลการวิจัย รวมถึงการเสนอควบคู่ภาพกราฟิกต่างๆ การเชื่อมโยงระหว่างวิธีวิทยาไปสู่การเสนอนโยบายและยุทธศาสตร์สำคัญ ตลอดการปรับแต่งหรือเลือกนำเสนอยุทธศาสตร์สำคัญที่มีผลกระทบสูง โดยทำให้ **"คมชัด"** ยิ่งขึ้น เพื่อความโดดเด่นและน่าสนใจ นอกจากนี้ยังมีการมองถึงการใช้ประโยชน์จากงานชิ้นนี้ในกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง และอาศัยข้อมูลจากผลการวิจัยไปใช้ในการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ รวมถึงการเสนอให้มี **"คู่มือ"** หรือ **"เครื่องมือ"** การศึกษาอนาคตเพื่อการวางแผนยุทธศาสตร์ในด้านต่างๆ

จากข้อคิดของผู้ทรงคุณวุฒิได้นำมาสู่การพัฒนาข้อเสนอเชิงการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย

2.4 ข้อเสนอในการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย

ในขั้นตอนนี้เป็นการพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ให้มีความชัดเจนเพื่อการขับเคลื่อนไปสู่ภาคปฏิบัติได้จริง ซึ่งผู้วิจัยได้อาศัยข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ที่กล่าวไปบวกกับข้อคิดเห็นของผู้ทรงวุฒิที่เสนอให้มีการเพิ่มเติม โดยเสนอเรื่องการกำหนด "เจ้าภาพหลัก" "เจ้าภาพรอง" และภาคีที่เกี่ยวข้อง รวมถึงแนวทางการดำเนินยุทธศาสตร์เพื่อให้เห็นความเด่นชัดของยุทธศาสตร์ที่สามารถแปลงไปสู่ภาคปฏิบัติการได้ โดยมีข้อเสนอในการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ที่ต่อยอดจากข้อเสนอเดิม โดยมีรายละเอียด ดังนี้

2.4.1.1 ยุทธศาสตร์การลงทุน

- **โครงสร้างพื้นฐาน ห้องสมุด สื่อ นวัตกรรม :** รัฐบาลโดยกระทรวงศึกษาธิการร่วมกับกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กระทรวงการคลัง *และภาคีที่เกี่ยวข้อง อาทิ สมาคมห้องสมุด ศูนย์พัฒนานวัตกรรม มหาวิทยาลัย พิพิธภัณฑ์ แหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ ภาคเอกชน ร่วม* ลงทุนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อสนับสนุนการศึกษา การพัฒนาสื่อ ห้องสมุด แหล่งเรียนรู้ต่างๆ รวมถึงการผลักดันให้เกิดการลงทุนด้านดังกล่าวโดยภาคเอกชน และท้องถิ่น

- **กองทุนพัฒนาคุณภาพครู/เด็กและเยาวชน /เครือข่ายการเรียนรู้ :** กระทรวงศึกษาธิการร่วมกับกระทรวงการคลัง ดำเนินการให้เกิดกองทุนพัฒนาคุณภาพการศึกษาในมิติต่างๆ โดยจัดตั้งกองทุนอิสระที่สนับสนุนงานพัฒนาคุณภาพครู เด็กและเยาวชน และเครือข่ายการเรียนรู้ในพื้นที่ต่างๆ อาทิ กองทุนสนับสนุนเครือข่ายที่ทำงานโดยตรงผ่านสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) สำนักเลขาธิการการศึกษาแห่งชาติ (สกศ.) สำนักงานคณะกรรมการการ

อุดมศึกษา (สกอ.) สถาบันครูและบุคลากรทางการศึกษา (สคบศ.) สำนักงานคณะกรรมการประเมินมาตรฐานและรับรองคุณภาพการศึกษา (สมศ.) รวมถึงเครือข่ายครู เด็กและเยาวชน เครือข่ายการเรียนรู้นอกระบบ หรือเครือข่ายที่ทำงานด้านการศึกษาผ่านการขับเคลื่อนงานของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สถาบันจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคศ.) เทศบาล เครือข่ายครู เครือข่ายภาคท้องถิ่น รวมถึงสภาเด็กและเยาวชน และเครือข่ายเด็กที่ดำเนินงานภายใต้การสนับสนุนของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงวัฒนธรรม เป็นต้น

- **เปิดพื้นที่การเรียนรู้ ในโรงเรียน /ในสถานประกอบ/แหล่งเรียนรู้ ศูนย์ศึกษา** : กระทรวงศึกษาธิการ ร่วมกับ สำนักเทคโนโลยีสารสนเทศแห่งชาติ กระทรวงการคลัง กระทรวงพัฒนาอุตสาหกรรม กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ขับเคลื่อนให้เกิดการเปิดพื้นที่การเรียนรู้ที่หลากหลายทั้งพื้นที่ในโรงเรียน ทั้งในโรงเรียนขั้นพื้นฐาน อุดมศึกษา และอาชีวะ รวมถึงพื้นที่นอกโรงเรียน ชุมชน/สถานประกอบการ และพื้นที่สื่อ พื้นที่ไซเบอร์ต่างๆ ทั้งนี้โดยดำเนินงานร่วมกับภาคี เช่น สถาบันรามจิตติ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สถาบันจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคศ.) สำนักงานคณะกรรมการประเมินมาตรฐานและรับรองคุณภาพการศึกษา (สมศ.) ภาคสื่อ/เครือข่าย เทศบาล เครือข่ายสภาเด็กและเยาวชนในโรงเรียน และสภาเด็กฯ ประจำจังหวัดต่างๆ ศูนย์ศึกษา ศูนย์การเรียนรู้ในจังหวัดต่างๆ

2.4.1.2 ยุทธศาสตร์การจัดการความรู้

- **กลไกจัดการความรู้นอกระบบราชการ** : รัฐบาล โดยกระทรวงศึกษาธิการและภาคประชาชนผลักให้เกิดกลไกจัดการนอกความรู้ที่อยู่นอกระบบราชการ /องค์กรมหาชน เช่น สถาบันจัดการความรู้ทางการศึกษา ผ่านการขับเคลื่อนจากงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สถาบันจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคศ.) สำนักเลขาธิการการศึกษาแห่งชาติ (สกศ.) สถาบันรามจิตติ เทศบาล เครือข่ายครู เครือข่ายภาคท้องถิ่น มูลนิธิ องค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ต่างๆ โดยการสนับสนุนของกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงวัฒนธรรม
- **กลไกจัดการความรู้ในระบบการศึกษาระดับต่าง ๆ :** กระทรวงศึกษาธิการ ขับเคลื่อนการจัดการความรู้ในระบบการศึกษาในระดับต่างๆ ผ่านสำนักเลขาธิการการศึกษาแห่งชาติ (สกศ.) สำนักงานคณะกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) สถาบันครูและบุคลากรทางการศึกษา (สคบศ.) สำนักงานคณะกรรมการประเมินมาตรฐานและรับรองคุณภาพการศึกษา (สมศ.) อาชีวศึกษา โดยอาศัยบทเรียนจากการจัดการความรู้ที่หน่วยงานต่างๆ ได้ริเริ่มไปแล้วเข้ามาช่วยในการพัฒนากลไกจัดการความรู้ในระบบ เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สถาบันจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคศ.) เทศบาล เครือข่ายครู เครือข่ายภาคท้องถิ่น
- **กลไกจัดการความรู้เครือข่ายเด็กและเยาวชน เครือข่ายการเรียนรู้ต่าง ๆ :** กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงวัฒนธรรม องค์กร

มหาชน ภาคประชาสังคม ส่งเสริมกิจกรรมวิจัยและจัดการความรู้โดยเด็กและเยาวชน การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น นักจัดการความรู้รุ่นเยาว์

2.4.1.3 ยุทธศาสตร์พื้นที่

- **กลไกการทำงานบูรณาการเชิงพื้นที่ในระดับจังหวัด /ท้องถิ่น** โดยหน่วยราชการจังหวัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา (สพท.) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด (พมจ.) สภาวัฒนธรรมจังหวัด สาธารณสุขจังหวัด องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนตำบล ร่วมกับภาคีในพื้นที่ เช่น มูลนิธิ องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ฯลฯ และภาคีนอกพื้นที่ เช่น กระทรวงต่างๆ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สถาบันรามจิตติ ฯลฯ ร่วมกันทำงานพัฒนาการศึกษาเชิงบูรณาการในภาพรวมระดับจังหวัด/ระดับอำเภอ เพื่อขับเคลื่อนงานบูรณาการในมิติต่างๆ เช่น มิติการบูรณาการเชิงประเด็น การบูรณาการระดับพื้นที่ การบูรณาการเชิงกิจกรรม การบูรณาการเชิงกลุ่มเป้าหมาย
- **เมืองแห่งการเรียนรู้ ชุมชนการเรียนรู้** : ทำงานเชิงพื้นที่ขับเคลื่อนเมืองแห่งการเรียนรู้ โดยอาศัยกลไกการทำงานเชิงบูรณาการพื้นที่ที่กล่าวข้างต้นทำให้เกิดการลงทุนโครงสร้างพื้นฐาน ชุดความรู้ (software) พื้นที่การเรียนรู้ แหล่งความรู้ ผู้รู้ภูมิปัญญา และการทำให้เกิดโอกาสการเข้าถึงแหล่งความรู้ต่างๆ ของเด็กและคนในพื้นที่
- **พื้นที่ทางสังคม นวัตกรรมทางสังคม** : ผลักดันให้เกิดการทำงานด้านการจัดการพื้นที่ทางสังคม พื้นที่สาธารณะ และพัฒนานวัตกรรมทางสังคม โดยกลไกบูรณาการเชิงพื้นที่ระดับจังหวัดและระดับท้องถิ่นเข้ามาดูแลและจัดการด้านพื้นที่ทั้งโดยอาศัยมิติกฎหมาย กฎระเบียบเมือง/ท้องถิ่น รวมถึงการส่งเสริมให้ภาคีเข้ามาพัฒนาพื้นที่ทางสังคมให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้
- **พื้นที่ทำงานที่ "เด็กนำ ผู้ใหญ่หนุน"** : กลไกบูรณาการเชิงพื้นที่ระดับจังหวัดและระดับท้องถิ่น เขตพื้นที่การศึกษาร่วมกันส่งเสริมการเปิดพื้นที่ทำงานของเด็กและเยาวชน สนับสนุนสภาเด็กและเยาวชน เครือข่ายเด็กและเยาวชน ภาคีทำงานที่เกี่ยวข้องให้มีบทบาทและมีพื้นที่ทำงานส่งเสริมการเรียนรู้ พื้นที่ทางเลือกต่างๆ รวมถึงพื้นที่การเรียนรู้ในสถานประกอบการ พื้นที่สาธารณะที่ภาครัฐต้องดูแลจัดระเบียบและพัฒนาพื้นที่

2.4.1.4 ยุทธศาสตร์ทางสังคม

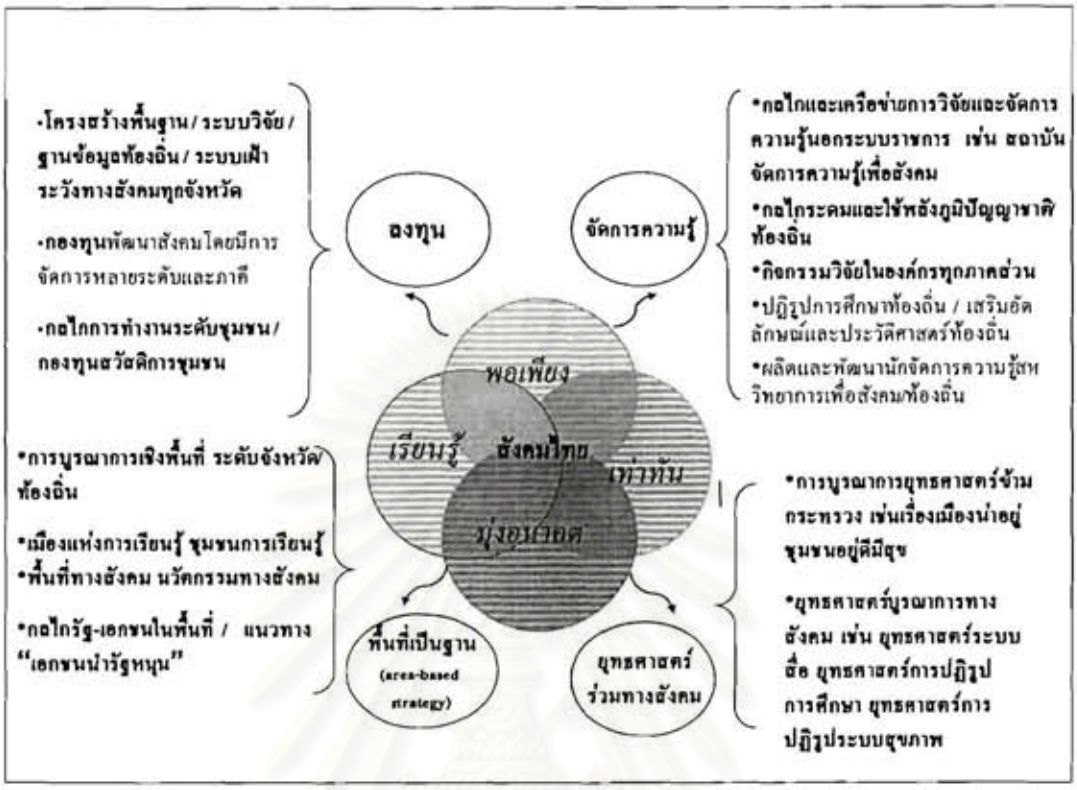
- **บูรณาการกับยุทธศาสตร์ระดับชาติ/กระทรวง** : กระทรวงศึกษาธิการร่วมกับภาคี และกลไกบูรณาการพื้นที่ระดับจังหวัด/ท้องถิ่น ดำเนินนโยบาย **"เมืองแห่งการเรียนรู้"** เพื่อเชื่อมต่อกับนโยบายสาธารณะเรื่องเมืองน่าอยู่ ชุมชนเข้มแข็ง ทั้งนี้โดยทำงานร่วมกับกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด (พมจ.) กระทรวงวัฒนธรรม ศาลเด็กและเยาวชน กระทรวงสาธารณสุข ภาควิชาการ ภาคเครือข่ายประชาคมและสื่อ ร่วมกันขับเคลื่อนงานด้านการศึกษาเพื่อการพัฒนาในมิติต่างๆ เน้นการส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับเด็กและเยาวชนทั้งในโรงเรียน นอกระบบโรงเรียน พื้นที่สื่อ พื้นที่สาธารณะต่างๆ
- **นโยบายทางสังคมที่สำคัญ** : การผลักดันนโยบายทางสังคม นโยบายสาธารณะ โดยกระทรวงศึกษาธิการทำงานเชื่อมต่อเชิงนโยบายทางสังคมกับหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้เกิดการ

ขับเคลื่อนนโยบายทางสังคมที่ไปส่งเสริมการเรียนรู้ทางสังคม เช่นการเชื่อมนโยบายด้านเด็กและเยาวชนที่เน้น "สี่เสาหลักแห่งคุณภาพ" ครอบครัวคุณภาพ การศึกษาคุณภาพ สื่อคุณภาพ และพื้นที่คุณภาพ และยุทธศาสตร์ "ขจัดร้าย ขยายดี มีภูมิคุ้มกัน" ที่เสนอโดยโครงการติดตามสภาวการณ์เด็กและเยาวชนรายจังหวัด (child watch) โดยสถาบันรามจิตติ ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) หรือนโยบาย **"เด็กนำ ผู้ใหญ่หนุน"** ในโครงการเดียวกันที่เสนอผ่านการประกาศนโยบายของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ นโยบายการเปิดพื้นที่สำหรับเด็กและเยาวชน เช่น โครงการถนนเด็กเดินร่วมกับจังหวัดและภาคีที่เกี่ยวข้อง

- **การเชื่อมต่อนโยบายและยุทธศาสตร์สื่อสาธารณะ** : กระทรวงศึกษาธิการ ภาควิชาการ และประชาคมการเรียนรู้ในพื้นที่ต่างๆ ดำเนินงานด้านการศึกษาเชื่อมกับภาคสื่อ เช่น มูลนิธิสื่อเพื่อการพัฒนาเด็ก (พมด.) กลุ่มเครือข่ายสื่อ โทรทัศน์เด็ก (TV for kid) ฯลฯ เพื่อผลักดันการขับเคลื่อนนโยบายด้านสื่อ เช่น นโยบายการเฝ้าระวังสื่อ นโยบายผลิตสื่อเพื่อเด็ก นโยบายจัดระเบียบสื่อเพื่อเด็ก ระบบวิจัยสื่อ มาตรการจัดระเบียบพื้นที่หรือโซนนิ่งในการจำหน่ายจ่ายแจกและให้บริการสื่อประเภทต่างๆ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2549) พร้อมไปกับการเชื่อมยุทธศาสตร์สื่อสาธารณะโดยการให้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กและเยาวชน รวมถึงการให้ข้อมูลความรู้และความเคลื่อนไหวทางการศึกษา เช่น ความเคลื่อนไหวการทำงานด้านการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการตามไตรมาส เพื่อสร้างความเข้าใจในทิศทางการจัดการศึกษาของรัฐ รวมถึงเรื่องการปฏิรูปหรือพัฒนาการศึกษาเชิงประเด็น เชิงพื้นที่ของหน่วยงานและภาคต่างๆ การใช้สื่อช่วยประชาสัมพันธ์ การเชื่อมกับสื่อหรือกลุ่มงานสารคดี เพื่อถ่ายทอดกรณีตัวอย่างที่เป็นตัวอย่างดีๆ จากบทเรียนหรือความสำเร็จของครอบครัว ชุมชน โรงเรียน หรือกลุ่มการศึกษาในท้องถิ่นที่ดำเนินงานการศึกษาเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชน

- **การเชื่อมต่อนโยบายและยุทธศาสตร์ครอบครัว** : การเชื่อมกับกลุ่มงานด้านครอบครัวกับหน่วยงานภาคีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อผลักดันนโยบายและขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ครอบครัว เช่น สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็ก เครือข่ายครอบครัวเข้มแข็ง สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นต้น และขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ครอบครัว เช่น ด้านครอบครัวศึกษา ให้ความรู้ผู้ปกครอง การส่งเสริมครอบครัวเข้มแข็ง รวมถึงยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการดูแลครอบครัว เช่นที่ปรากฏในนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัวพ.ศ.2547-2556 ตลอดจนยุทธศาสตร์การส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ในกลุ่มครอบครัว "home school" กลุ่มเครือข่ายพ่อแม่ผู้ปกครอง สถาบันครอบครัวรักลูก เป็นต้น ซึ่งกลุ่มเหล่านี้ภายหลังได้มีบทบาททางการศึกษามากขึ้นโดยเฉพาะในการเรียกร้องและผลักดันนโยบาย อาทิ กรณีการผลักดันกฎกระทรวงเรื่องสิทธิพ่อแม่ในการจัดการศึกษาของกลุ่มเครือข่าย home school กรณีการจัดเวทีระดมข้อเสนอเชิงนโยบายต่อรัฐบาลของสถาบันครอบครัวรักลูก เป็นต้น (อมรวิชช์ นาครทรรพ, 2548)

แผนภาพที่ 37 ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนทางการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

-ตารางที่ 45 แนวทางการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ : ด้านการลงทุน

ยุทธศาสตร์	ผู้รับผิดชอบหลัก	การดำเนินการ	ภาคีหนุนเสริม
• โครงสร้างพื้นฐาน ห้องสมุด สื่อ นวัตกรรม	รัฐบาล /กระทรวงศึกษาธิการ	การลงทุนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อสนับสนุนการศึกษา การพัฒนาสื่อ ห้องสมุด แหล่งเรียนรู้ต่างๆ ผลักดันให้เกิดการลงทุนด้านดังกล่าวโดยภาคเอกชน และท้องถิ่น	สมาคมห้องสมุด ศูนย์พัฒนานวัตกรรม มหาวิทยาลัย พิพิธภัณฑ์ แหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ ภาคเอกชน
• **กองทุน** พัฒนาคุณภาพครู/เด็กและเยาวชน /เครือข่ายการเรียนรู้	กระทรวงศึกษาธิการ	การผลักให้เกิดกองทุนพัฒนาคุณภาพครู รวมถึงกองทุนเพื่อเด็กและเยาวชน ตลอดจนการมีกองทุนสนับสนุนเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อขับเคลื่อนงานด้านเด็กและเยาวชนในมิติต่างๆ	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สถาบันจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) สำนักงานคณะกรรมการประเมินมาตรฐานและรับรองคุณภาพการศึกษา (สมศ.) เทศบาล /เครือข่ายครู เครือข่ายภาคท้องถิ่น เครือข่ายสภาเด็กและเยาวชนในโรงเรียน และสภาเด็กฯ ประจำจังหวัดต่างๆ
• **เปิดพื้นที่การเรียนรู้** ในโรงเรียน /ในสถานประกอบ/แหล่งเรียนรู้ ศูนย์ศึกษา	กระทรวงศึกษาธิการ ร่วมกับ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	ขับเคลื่อนให้เกิดการเปิดพื้นที่การเรียนรู้ที่หลากหลายทั้งพื้นที่ในโรงเรียน (สพฐ. /สกอ. /อาชีวะ) พื้นที่นอกโรงเรียน (ชุมชน/สถานประกอบการ) พื้นที่สื่อ (ไซเบอร์สเปซ)	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สถาบันจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) สำนักงานคณะกรรมการประเมินมาตรฐานและรับรองคุณภาพการศึกษา (สมศ.) ภาคสื่อ เครือข่ายเทศบาล สภาเด็กและเยาวชนในโรงเรียน และสภาเด็กฯ ประจำจังหวัดต่างๆ ศูนย์ศึกษา ศูนย์การเรียนรู้ในจังหวัดต่างๆ สภาองค์การพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งประเทศไทย (สอดย.)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 46 แนวทางการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ : การจัดการความรู้

ยุทธศาสตร์	ผู้รับผิดชอบหลัก	การดำเนินการ	ภาคีที่เกี่ยวข้อง
กลไกจัดการความรู้นอกระบบราชการ	กระทรวงศึกษาธิการและเครือข่ายองค์กรนอกระบบ เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สถาบันจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.)	ผลักให้เกิดกลไกจัดการนอกความรู้ที่อยู่นอกระบบราชการ /องค์กรมหาชน เช่น สถาบันจัดการความรู้ทางการศึกษา ผ่านการขับเคลื่อนจากงานหน่วยงานและภาคีที่เกี่ยวข้อง โดยการสนับสนุนของกระทรวงศึกษาธิการ และหน่วยงานกองทุนต่าง ๆ	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สำนักเลขาธิการการศึกษาแห่งชาติ (สกศ.) เทศบาล เครือข่ายครู เครือข่ายภาคท้องถิ่น มูลนิธิ องค์กรพัฒนาเอกชน
กลไกจัดการความรู้ในระบบการศึกษาระดับต่าง ๆ	กระทรวงศึกษาธิการ	เน้นขับเคลื่อนการจัดการความรู้ในระบบการศึกษาในระดับต่าง ๆ โดยอาศัยบทเรียนจากการจัดการความรู้ที่หน่วยงานต่าง ๆ ได้ริเริ่มไปแล้วเข้ามาช่วยในการพัฒนากลไกจัดการความรู้ในระบบ โดยเฉพาะความรู้จากหน่วยงานภาคีต่าง ๆ ได้ดำเนินการไป	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สถาบันจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) เทศบาล เครือข่ายครู เครือข่ายภาคท้องถิ่น
กลไกจัดการความรู้เครือข่ายเด็กและเยาวชน เครือข่ายการเรียนรู้ต่าง ๆ	กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เครือข่ายองค์กรภาคประชาสังคม	ส่งเสริมกิจกรรมวิจัยและจัดการความรู้โดยเด็กและเยาวชน การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น นักจัดการความรู้รุ่นเยาว์	องค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มเครือข่ายเด็กและเยาวชนในพื้นที่ต่าง ๆ เครือข่ายสื่อเพื่อการพัฒนาเด็ก (พมค.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สถาบันจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 47 แนวทางการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ : ยุทธศาสตร์พื้นที่

ยุทธศาสตร์	ผู้รับผิดชอบหลัก	การดำเนินการ	ภาคีที่เกี่ยวข้อง
กลไกการทำงานบูรณาการเชิงพื้นที่ในระดับจังหวัด /ท้องถิ่น	หน่วยราชการระดับจังหวัด	ร่วมกันทำงานพัฒนาการศึกษาเชิงบูรณาการในภาพรวมระดับจังหวัด/ระดับอำเภอ เพื่อขับเคลื่อนงานบูรณาการในมิติต่างๆ เช่น มิติการบูรณาการเชิงประเด็น การบูรณาการระดับพื้นที่ การบูรณาการเชิงกิจกรรม การบูรณาการเชิงกลุ่มเป้าหมาย	ภาคีในพื้นที่ เช่น มูลนิธิ องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ฯลฯ และะภาคีนอกพื้นที่ เช่น กระทรวงต่างๆ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฯลฯ
เมืองแห่งการเรียนรู้ ชุมชนการเรียนรู้	รัฐบาล กระทรวงศึกษาธิการ หน่วยราชการระดับจังหวัด	ทำงานเชิงพื้นที่ขับเคลื่อนเมืองแห่งการเรียนรู้ โดยอาศัยกลไกการทำงานเชิงบูรณาการพื้นที่ที่กล่าวข้างต้นทำให้เกิดการลงทุนโครงสร้างพื้นฐาน ชุดความรู้ (software) พื้นที่การเรียนรู้ แหล่งความรู้ ผู้รู้ภูมิปัญญา และการทำให้เกิดโอกาสการเข้าถึงแหล่งความรู้ต่างๆ ของเด็กและคนในพื้นที่	ภาคีในพื้นที่ เช่น มูลนิธิ องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ฯลฯ และภาคีนอกพื้นที่ เช่น กระทรวงต่างๆ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฯลฯ
พื้นที่ทางสังคม นวัตกรรมทางสังคม	รัฐบาล กระทรวงศึกษาธิการ หน่วยราชการระดับจังหวัด สถาบันวิชาการ และเครือข่ายองค์กรภาคประชาสังคม	ผลักดันให้เกิดการทำงานด้านการจัดการพื้นที่ทางสังคม พื้นที่สาธารณะ และพัฒนานวัตกรรมทางสังคม โดยกลไกบูรณาการเชิงพื้นที่ระดับจังหวัดและระดับท้องถิ่นเข้ามาดูแลและจัดการด้านพื้นที่ทั้งโดยอาศัยมิติกฎหมาย กฎระเบียบเมือง/ท้องถิ่น รวมถึงการส่งเสริมให้ภาคีเข้ามาพัฒนาพื้นที่ทางสังคมให้เป็นพื้นที่การเรียนรู้	ภาคีในพื้นที่ เช่น มูลนิธิ องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ฯลฯ และภาคีนอกพื้นที่ เช่น กระทรวงต่างๆ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฯลฯ
พื้นที่ทำงานที่ "เด็กนำผู้ใหญ่หนุน"	กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ หน่วยราชการระดับจังหวัด สถาบันวิชาการ ภาคเอกชนและเครือข่ายองค์กรภาคประชาสังคม	กลไกบูรณาการเชิงพื้นที่ระดับจังหวัดและระดับท้องถิ่น เขตพื้นที่การศึกษาร่วมกันส่งเสริมการเปิดพื้นที่ทำงานของเด็กและเยาวชน สนับสนุนสภาเด็กและเยาวชน เครือข่ายเด็กและเยาวชน ภาคีทำงานที่เกี่ยวข้องให้มีบทบาทและมีพื้นที่ทำงานส่งเสริมการเรียนรู้ พื้นที่ทางเลือกต่างๆ รวมถึงพื้นที่การเรียนรู้ในสถานประกอบการ พื้นที่สาธารณะที่ภาครัฐต้องดูแลจัดระเบียบและพัฒนาพื้นที่	ภาคีในพื้นที่ เช่น มูลนิธิ องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ฯลฯ และภาคีนอกพื้นที่ เช่น กระทรวงต่างๆ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฯลฯ

ตารางที่ 48 แนวทางการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ : ยุทธศาสตร์ทางสังคม

ยุทธศาสตร์	ผู้รับผิดชอบหลัก	การดำเนินการ	ภาคีที่เกี่ยวข้อง
บูรณาการกับยุทธศาสตร์ระดับชาติ/กระทรวง	กระทรวงศึกษาธิการร่วมกับภาคี และกลไกบูรณาการพื้นที่ระดับจังหวัด/ท้องถิ่น	ดำเนินนโยบาย **"เมืองแห่งการเรียนรู้"** เพื่อเชื่อมต่อกับนโยบายสาธารณะเรื่องเมืองน่าอยู่ ชุมชนเข้มแข็ง และร่วมกันขับเคลื่อนงานด้านการศึกษาเพื่อการพัฒนาในมิติต่างๆ เน้นการส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับเด็กและเยาวชนทั้งในโรงเรียน นอกระบบโรงเรียน พื้นที่สื่อ พื้นที่สาธารณะ	ภาคีในพื้นที่ เช่น มูลนิธิ องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ฯลฯ และภาคีนอกพื้นที่ เช่น กระทรวงต่างๆ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฯลฯ
นโยบายทางสังคมที่สำคัญ	รัฐบาลและกระทรวงทางสังคมทั้งหมด	การผลักดันนโยบายทางสังคม นโยบายสาธารณะ โดยกระทรวงศึกษาธิการทำงานเชื่อมต่อเชิงนโยบายทางสังคมกับหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนนโยบายทางสังคมที่ไปส่งเสริมการเรียนรู้ทางสังคม เช่น นโยบาย "สี่เสาหลักแห่งคุณภาพ" ยุทธศาสตร์ "ขจัดร้าย ขยายดี มีภูมิคุ้มกัน" หรือนโยบาย เด็กนำ ผู้ใหญ่หนุน นโยบายการเปิดพื้นที่สำหรับเด็กและเยาวชน เช่น โครงการถนนเด็กเดินร่วมกับจังหวัดและภาคีที่เกี่ยวข้อง	โครงการติดตามสภาวการณ์เด็กและเยาวชนรายจังหวัด (child watch) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ภาคสื่อ เครือข่าย เทศบาล องค์การพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งประเทศไทย
การเชื่อมต่อนโยบายและยุทธศาสตร์สื่อสาธารณะ	กระทรวงศึกษาธิการ ภาควิชาการ และประชาคมการเรียนรู้ในพื้นที่ต่างๆ	ดำเนินงานด้านการศึกษาเชื่อมกับภาคสื่อเพื่อผลักดันการขับเคลื่อนนโยบายด้านสื่อ เช่น นโยบายการเฝ้าระวังสื่อ นโยบายผลิตสื่อเพื่อเด็ก นโยบายจัดระเบียบสื่อเพื่อเด็ก ระบบวิจัยสื่อ มาตราการจัดระเบียบพื้นที่หรือโซนนิ่งในการจำหน่ายจ่ายแจกและให้บริการสื่อประเภทต่างๆ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2549) พร้อมไปกับการเชื่อมยุทธศาสตร์สื่อสาธารณะโดยการให้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันแก่เด็กและเยาวชน รวมถึงการให้ข้อมูลความรู้และความเคลื่อนไหวทางการศึกษา	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) มูลนิธิสื่อเพื่อการพัฒนาเด็ก (พมด.) กลุ่มเครือข่ายสื่อ โทรทัศน์เด็ก (TV for kid) องค์การพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งประเทศไทย
การเชื่อมต่อนโยบายและยุทธศาสตร์ครอบครัว	กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์	เชื่อมกับกลุ่มงานด้านครอบครัวกับหน่วยงานภาคีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อผลักดันนโยบายและขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ครอบครัว เช่น ด้านครอบครัวศึกษา การส่งเสริมความรู้ผู้ปกครอง การขับเคลื่อนการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมครอบครัวเข้มแข็ง การจัดการศึกษาของกลุ่มเครือข่าย home school	ภาคีในพื้นที่ เช่น มูลนิธิ องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) เครือข่ายผู้ปกครอง กลุ่มครอบครัว home school ฯลฯ และภาคีนอกพื้นที่ กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ภาควิชาการที่เกี่ยวข้อง

3. สรุป : ภาพรวมของผลการถอยกลับมามองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์

จากกระบวนการถอยกลับมามองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยที่ประกอบไปด้วยการประชุมระดมความคิดผู้เชี่ยวชาญ และการสัมมนาวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิ ได้ชี้ให้เห็นทางเลือกเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาในหลากหลายลู่ทางที่จะมุ่งไปสู่อนาคต อาทิ ในการประชุมระดมความคิดผู้เชี่ยวชาญได้ปรากฏให้เห็นเส้นทางยุทธศาสตร์หลักและยุทธศาสตร์เฉพาะเพื่อรองรับความไม่แน่นอนเชิงบวก และเชิงลบ ขณะเดียวกันข้อค้นพบดังกล่าวยังได้นำไปสู่การจัดอันดับความสำคัญของยุทธศาสตร์ ซึ่งที่สุดได้ทำให้เห็นนโยบายและยุทธศาสตร์ที่มีความสำคัญและผลกระทบสูงต่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนในอีก 10 ปีข้างหน้า เช่น ***"นโยบายเมืองแห่งการเรียนรู้" "นโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตเท่าทัน" "นโยบายการศึกษาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง"*** ซึ่งนโยบายเหล่านี้ได้ถูกนำมาขยายกลายเป็นข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์เพื่อนำเสนอในเวทีสัมมนาวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิถัดมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับ 3 นโยบายหลัก และ 4 ยุทธศาสตร์รองรับนโยบายดังกล่าว ได้แก่ ***"ยุทธศาสตร์เมืองแห่งการเรียนรู้" "ยุทธศาสตร์ทักษะชีวิตศึกษา" "ยุทธศาสตร์การศึกษาตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง"*** และ ***"ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคต"***

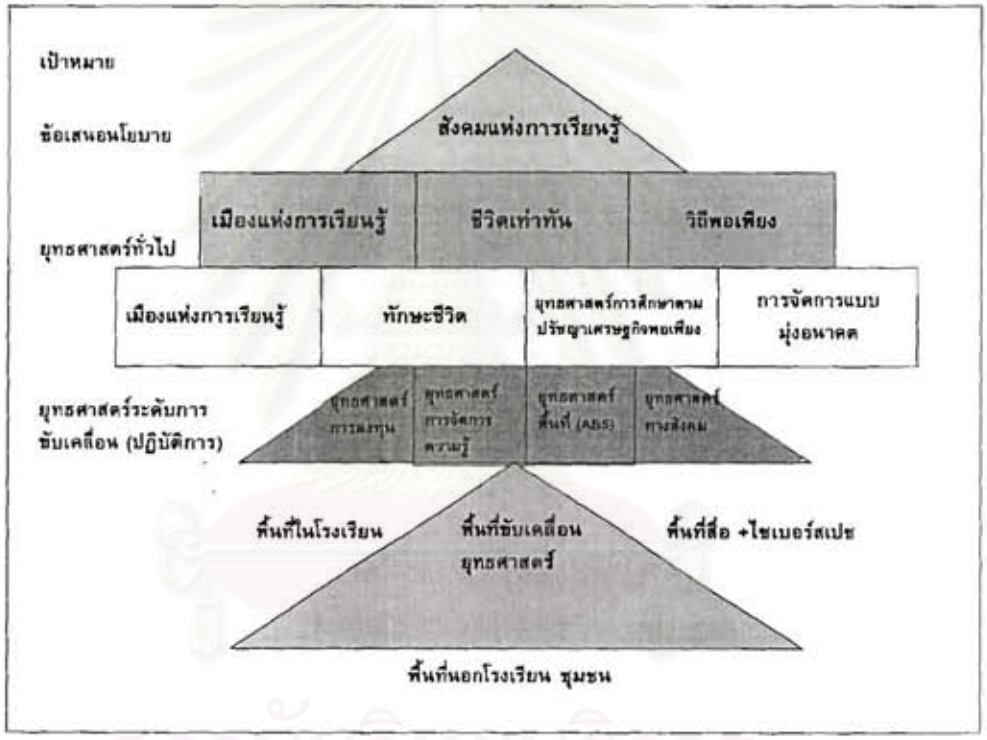
ทั้งนี้ ยุทธศาสตร์เหล่านี้ยังได้มีการนำเสนอต่อเวทีสัมมนาผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งผลคือการเกิดกระบวนการปรับแต่งข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์เพื่อให้สามารถนำไปสู่การขับเคลื่อนในภาคปฏิบัติได้มากยิ่งขึ้นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีต่อ**ยุทธศาสตร์การลงทุน ยุทธศาสตร์การจัดการความรู้ ยุทธศาสตร์พื้นที่ และยุทธศาสตร์ทางสังคม** ซึ่งได้ถูกปรับแต่งให้มีการพิจารณาถึง "เจ้าภาพ" ผู้รับผิดชอบและภาคีร่วมในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ และแนวทางการดำเนินงานผลักดันนโยบายและยุทธศาสตร์ในมิติต่างๆ

อย่างไรก็ตาม จากข้อค้นพบดังกล่าว ผู้วิจัยยังมีข้อสังเกตบางประการที่ว่า ในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์เหล่านี้ พึงคำนึงถึงกลุ่มเป้าหมายของเด็กและเยาวชนที่มีความหลากหลายช่วงวัย และเป็นเด็กที่เติบโตท่ามกลางพื้นที่หลากหลายเช่นกันด้วย ทั้งนี้ในการดำเนินยุทธศาสตร์ต่างๆ เพื่อให้เข้าถึงเด็กและเยาวชนนั้น จำเป็นต้องคำนึงถึงสภาพบริบทพื้นที่ ดังนั้นการมองโจทย์ของพื้นที่เป้าหมายเป็นตัวตั้งจึงน่าจะสำคัญไม่น้อย พื้นที่ของการทำงานที่จะนำไปสู่การเข้าถึงเด็กและเยาวชนได้นั้น ได้แก่

- **"พื้นที่ในโรงเรียน"** ที่เป็นพื้นที่ที่ให้โอกาสทางการศึกษาอย่างเป็นทางการสำหรับเด็กและเยาวชน
- **"พื้นที่นอกโรงเรียน ในครอบครัว ในชุมชน"** ที่เป็นพื้นที่ขัดเกลาทางสังคมและถ่ายทอดค่านิยมและวัฒนธรรมต่างๆ ให้แก่เด็กและเยาวชน
- **"พื้นที่สื่อ พื้นที่เสมือน (cyberspace)"** ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีอิทธิพลสูงต่อการรับรู้และการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนยุคใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกยุคสารสนเทศที่ข่าวสารความรู้รวมถึงธุรกรรมต่างๆ ถูกส่งผ่านมายังสื่อ ซึ่งโลกของพื้นที่สื่อจะมีผลต่อพฤติกรรมและทัศนคติของเด็กและเยาวชน และมีผลต่ออัตลักษณ์ของเด็กและเยาวชนในอนาคต

กล่าวโดยสรุปนอกจากข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ที่กล่าวไปแล้ว ผู้วิจัยยังมองว่าในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ต่างๆ พึงคำนึงถึงพื้นที่ที่สามารถเข้าถึงเด็กและเยาวชนอันเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญด้วย ซึ่งพื้นที่โรงเรียน พื้นที่ในครอบครัว ในชุมชน รวมถึงพื้นที่สื่อ พื้นที่เสมือนนับเป็นพื้นที่หลักที่มีอิทธิพลและเป็นพื้นที่แวดล้อมสำคัญ ซึ่งจะมีผลต่อการเติบโตและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน ดังนั้นการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ภายใต้พื้นที่เป้าหมายเหล่านี้ น่าจะช่วยให้การดำเนินงานต่างๆ นำไปสู่การบรรลุเป้าหมายทางการศึกษาเพื่อสร้างสรรค์เด็กและเยาวชนในอนาคตได้อย่างที่มุ่งหวัง

แผนภาพที่ 38 สรุปข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 7
บทสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง**นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย** มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวโน้มทางเศรษฐกิจสังคมที่มีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนในต่างประเทศและของประเทศไทย 2) ศึกษานโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนในต่างประเทศและของประเทศไทย 3) ให้ข้อเสนอเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย โดยมีกระบวนการศึกษาวิจัยอันประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอนหลัก ได้แก่

1) การศึกษาแนวโน้มด้านต่าง ๆ จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ เพื่อประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวโน้มที่มีผลต่อเด็กและเยาวชน ตลอดจนนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อรองรับแนวโน้มดังกล่าว

2) การมองอนาคต (foresight) สังคมไทยใน 10 ปีข้างหน้า โดยการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการมองอนาคต (foresight workshop) และใช้วิธีการสร้างภาพอนาคต (scenario planning) โดยเชิญผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจากสาขาวิชาชีพต่างๆ มาร่วมกันมองภาพอนาคตของประเทศไทย โดยมีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ 2 ครั้ง ครั้งแรกเป็นการประชุมกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นนักวิชาการ นักอนาคตศึกษา ผู้นำนโยบายในสาขาต่างๆ และตัวแทนผู้นำเยาวชน ส่วนการประชุมครั้งที่ 2 คือผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นกลุ่มแกนนำเด็กและเยาวชน โดยเป็นประธานสภาเด็กและเยาวชนในจังหวัดต่างๆ จากจังหวัดนำร่องยุทธศาสตร์ *"เมืองน่าอยู่สำหรับเด็กและเยาวชน"* ในโครงการติดตามสภาวการณ์เด็กและเยาวชนระดับจังหวัด (child watch) ในวันที่ 9 พฤศจิกายน 2549 และวันที่ 15 ธันวาคม 2549 ณ สถาบันรามจิตติ ตามลำดับ

3) กระบวนการมองทางเลือกและให้ข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ โดยการจัดประชุมระดมความคิดและสัมภาษณ์จากผู้เชี่ยวชาญด้านอนาคตศึกษา ด้านนโยบายและยุทธศาสตร์ด้านการศึกษา ด้านการขับเคลื่อนการเรียนรู้ทางสังคม ในวันที่ 24 มกราคม 2550 ณ สถาบันรามจิตติ ทั้งนี้ในกระบวนการดังกล่าวยังได้จัดให้มีกิจกรรมการเผยแพร่ผลงานวิจัยพร้อมกับจัดเวทีสัมมนานักนโยบายและนักยุทธศาสตร์เพื่อสร้างผลกระทบเชิงนโยบายและการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ให้เป็นรูปธรรมต่อไป

จากกระบวนการวิจัยดังกล่าวสามารถสรุปผลและอภิปรายผลการวิจัยได้ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

1. ผลจากการศึกษาแนวโน้มสำคัญที่มีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนใน 10 ปีข้างหน้า

ผลจากการศึกษาแนวโน้มด้านต่างๆ โดยการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ การศึกษาโดยการมองอนาคต (foresight) สังคมไทยใน 10 ปีข้างหน้า ได้ชี้ให้เห็นแนวโน้มสำคัญและความไม่แน่นอนในด้านต่างๆ ที่จะมีผลกระทบต่อสังคม เด็ก เยาวชน และการศึกษา อาทิ

แนวโน้มด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี แนวโน้มด้านเศรษฐกิจ แนวโน้มด้านประชากร แนวโน้มด้านการเมือง แนวโน้มด้านสังคมและวัฒนธรรม แนวโน้มด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น นอกจากนี้จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในเบื้องต้นยังได้ข้อมูลที่ชี้ให้เห็นพัฒนาการและเหตุการณ์ที่สำคัญในรอบ 10 ปีผ่านมาที่มีผลต่อการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางสังคมและการศึกษา รวมถึงแรงขับและอิทธิพลของปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อสังคมในอีก 10 ปีข้างหน้า ซึ่งจากข้อมูลดังกล่าวได้นำมาสู่การวิเคราะห์ผลกระทบของแนวโน้มด้านต่างๆ ที่มีผลต่อสังคมไทย เด็ก และเยาวชนรวมถึงการศึกษาไทย เช่น พบว่า ผลกระทบจากแนวโน้มจากสื่อเทคโนโลยีไม่เพียงแต่เปลี่ยนโฉมหน้าการเรียนรู้จากห้องเรียนไปสู่โลกไร้พรมแดน ยังส่งผลต่อการเปลี่ยนวิถีการบริโภคข่าวสารข้อมูลของเด็กยุคใหม่ ตลอดจนวิธีการสื่อสารและการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่หันมาเน้นการสื่อสารบนโลกไซเบอร์ และการใช้ชีวิตอยู่บนพื้นที่เสมือนมากยิ่งขึ้น

ขณะเดียวกับเมื่อบวกกับผลกระทบด้านกระแสเศรษฐกิจเสรีที่มีผลต่อภาวะการแข่งขันและการแย่งชิงเพื่อเข้าถึงความรู้ กระแสความก้าวหน้าทางวิทยาการต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อการเร่งรัดให้การศึกษาต้องไล่ทันต่อความรู้ใหม่ๆ และวิธีวิทยาใหม่ๆ ที่หลากหลายต่อการเข้าถึงความรู้ที่มากมายมหาศาล ยิ่งกลายเป็นกระแสเร่งที่ผลักให้เด็กยุคใหม่ต้องอาศัยเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือทางการศึกษามากยิ่งขึ้น ผลกระทบที่ตามมาคือการเผชิญหน้ากับมลภาวะข้อมูล รวมถึงการมีค่านิยมแข่งขันทางความรู้ซึ่งส่งผลให้เด็กต้องเร่งเรียนและถือเอาความรู้เป็นอำนาจจนขาดความสมดุลระหว่างการมีความรู้คู่กับความดี เป็นต้น หรือแม้แต่เมื่อวิเคราะห์ผลกระทบจากแนวโน้มกระแสพหุวัฒนธรรม การเมือง ก็จะพบว่า แนวโน้มความขัดแย้งและการเรียกร้องสิทธิทางสังคม ชาติพันธุ์ต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อเด็กในการซึมซับค่านิยมสุดขั้ว ระหว่างการมีสำนึกสาธารณะ กับการเห็นแก่พวกพ้องหรือผลประโยชน์เฉพาะหน้า หรือแม้แต่การเลียนแบบวัฒนธรรมการต่อสู้ทางการเมืองที่อาศัยพลังกลุ่ม "กฎหมู่และกฎหมาย" เพื่อเรียกร้องความต้องการและความชอบธรรมจากสังคม ตัวอย่างการวิเคราะห์ผลกระทบเหล่านี้ได้กลายเป็นโจทย์ในการศึกษาอนาคตภาพในขั้นตอนต่อไป

2. การมองอนาคตและการสร้างภาพอนาคต

ผลการศึกษาแนวโน้มอย่างละเอียดได้มีการนำเสนอแก่ผู้ทรงคุณวุฒิผ่านการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการมองอนาคต (foresight workshop) และวิธีการสร้างภาพอนาคต (scenario planning) ใน 2 ครั้ง ซึ่งครั้งแรกเป็นการจัดประชุมกับผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นนักวิชาการสาขาต่างๆ มาร่วมกันสร้างภาพอนาคต ขณะที่การจัดประชุมครั้งที่สองเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นผู้นำเด็กและเยาวชนจาก 9 จังหวัดนำร่อง "เมืองน่าอยู่สำหรับเด็กและเยาวชน" มาร่วมกันสร้างภาพอนาคต ซึ่งผลจากการจัดประชุมทั้ง 2 ครั้ง ได้ก่อให้เกิดการมองอนาคตตามกระบวนการนับตั้งแต่ **ขั้นที่หนึ่ง การตั้งคำถามหลักสำหรับการเขียนภาพอนาคต ขั้นที่สอง การมองประเด็นสำคัญ (key issue)** ที่เกี่ยวข้องกับโจทย์การศึกษา ซึ่งผลจากการประชุมได้สะท้อนให้เห็นประเด็นสำคัญที่หลากหลาย เช่น เรื่องกระแสสังคม การศึกษาและการเรียนรู้ ศาสนาและจิตวิญญาณ เทคโนโลยีเพื่อชีวิต วัยรุ่นกับสถานการณ์ทางเพศ และอัตลักษณ์ทางเพศ เป็นต้น **ขั้นที่สาม การระบุแรงผลักดัน (key driver)** ที่มีผลต่อการขับเคลื่อนการศึกษา ซึ่งผลการประชุมแต่ละครั้งได้มีการมองแรงผลักดันทั้งที่เหมือนและต่างกันไป โดยแรงผลักที่น่าสนใจ อาทิ

กระแสนโยบายที่เกี่ยวข้อง กระแสสภาวการณ์โลก กระแสเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจทุนนิยม แรงขับทางการเมือง ความเคลื่อนไหวด้านการศึกษาในกระแสโลก กระแสอิทธิพลของสื่อ กระแสการศึกษาและการเรียนรู้ในบริบทไทย บุคลากรทางการศึกษา กลไกสร้างแรงจูงใจ กระแสการวัดและการประเมิน ศาสนาและการศึกษาในสถาบันสงฆ์ กระแสเรื่องเพศและอัตลักษณ์ทางเพศ ซึ่งมีประเด็นน่าสังเกตที่ว่า **กระแสแรงขับของปัจจัยภายนอกดูจะเป็นแรงขับสำคัญมากกว่าแรงขับจากกระแสภายใต้ระบบการศึกษาเอง**

อย่างไรก็ตาม ใน**ขั้นตอนที่สี่**ที่มีกิจกรรม**ระบุเหตุการณ์หรือความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต (uncertainty)** นับว่าเป็นขั้นตอนที่ให้ข้อค้นพบที่น่าสนใจ โดยในการประชุมแต่ละครั้งจัดให้ผู้เข้าประชุมได้ร่วมการคิดถึงประเด็นความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต ซึ่งการคิดดังกล่าวต้องอาศัยจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งผลที่ได้ทำให้เกิดการมองคิดถึงสิ่งที่ไม่คาดฝันหรือไม่คาดว่าจะเป็นไปได้แต่ก็มีโอกาสจะเกิดขึ้นได้ ดังตัวอย่างประเด็นความไม่แน่นอนต่างๆ ซึ่งพบว่า ในบางประเด็นมีความเป็นไปสูง เช่น *"การเกิดวัฒนธรรมโคโยตี้" "มีการดำเนินคดีกับรัฐมนตรีที่ดำเนินนโยบายผิดพลาด" "โรงเรียนถูกเผา" "ประชาชนทางภาคใต้จะมาอพยพถิ่นฐานทางภาคเหนือมากขึ้น" "นักเรียนส่วนใหญ่พก note book ไปโรงเรียน" "เด็กไทยเป็นนักเรียนที่แข่งโอลิมปิกได้ที่ 1 ทุกปี"* หรือในบางประเด็นมีความเป็นไปได้ต่ำ เช่น *"การผลิดมนุษย์พันธุ์ใหม่" "ไทยเป็นแชมป์บอลโลก" "เกิดองค์กรมหาชน takeover การบริหารการจัดการการศึกษาจาก ศธ." "ประเทศไทยแบ่งแยกเป็นเขตปกครองพิเศษหลายพื้นที่" "ประเทศไทยมีบ่อน้ำมันเป็นของตนเอง" "โลกอาจจะหลุดออกจากระบบสุริยะ เพราะการค้นพบความรู้ใหม่ทางดาราศาสตร์" "เมืองไทยน่าอยู่ที่สุด" "มีรีโมทการเรียนรู้" "มีชิปฝังสมองคน" "เกิดกระทรวงเด็กและเยาวชน มีรัฐมนตรีเด็กและเยาวชนที่ไม่ใช่มาจากการเลือกตั้ง" "ประเทศไทยเป็นผู้นำด้านเศรษฐกิจ" "เพศที่ 3 จะมีสามีและมีลูกภายใน 10 ปี อย่างถูกกฎหมาย"*

ข้อค้นพบจากการมองความไม่แน่นอนนี้เองยังมีผลต่อกระบวนการสร้างภาพ โดย**ในขั้นตอนที่ห้า การจัดลำดับความไม่แน่นอน (degree of uncertainty)** และการเลือก**ประเด็นความไม่แน่นอนเป็นโจทย์ในการจัดทำภาพอนาคต** ซึ่งในขั้นตอนนี้ประเด็นความไม่แน่นอนแต่ละประเด็นจะถูกวิเคราะห์และคัดเลือกไว้อย่างมีจุดมุ่งหมาย เน้นประเด็นความไม่แน่นอนที่มีผลกระทบสูง เป็นประเด็นที่แปลกแหวกแนวไม่ติดกรอบ เพื่อหวังผลให้ภาพอนาคตที่จะสร้างขึ้นในแต่ละกลุ่มเป็นภาพอนาคตที่มีความแปลกใหม่ไม่ติดกับตรรกะเดิมของผู้เข้าประชุม ดังตัวอย่างของประเด็นความไม่แน่นอนที่เลือกไว้ *"นักวิทยาศาสตร์ไทยได้รางวัลโนเบลสาขาเทคโนโลยีชีวภาพ" "เกิดวัฒนธรรมโคโยตี้" "ม็อบผู้ปกครอง" "องค์กรมหาชน takeover การบริหารจัดการการศึกษาจากกระทรวงศึกษาธิการ" "ความก้าวหน้ามนุษย์หุ่นยนต์" "ระบบการศึกษาไทยผลิตเด็กอัจฉริยะได้ 60,000 คน" "เด็กไทยส่วนใหญ่เสพติดสารพัด" "วิกฤตสิ่งแวดล้อมโลก" "การเปลี่ยนแปลงของสถาบันสำคัญ" "การดำเนินคดีกับรัฐมนตรีที่ดำเนินนโยบายผิดพลาด"*

อย่างไรก็ดี ในการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการมองอนาคตครั้งที่สอง ผู้วิจัยได้ตัดทอนการจัดลำดับความไม่แน่นอน คงเหลือแต่การเลือกประเด็นความไม่แน่นอนเพื่อให้สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายและเวลาที่กำหนดไว้ในการประชุม เนื่องจากขั้นตอนการจัดลำดับความไม่แน่นอนต้องใช้เวลามาก และต้องอาศัยการวิเคราะห์มาก แต่กระนั้นแม้จะตัดทอนออกไปก็ยังคงไม่ทิ้งขั้นตอนสำคัญคือ **"การเลือก**

ประเด็นความไม่แน่นอนเป็นโจทย์สร้างภาพอนาคต" ทั้งนี้ มีข้อสังเกตเพิ่มเติมจากขั้นตอนนี้ คือ การคัดเลือกประเด็นความไม่แน่นอนที่น่าสนใจมีผลกระทบสูงต้องอาศัยทักษะในการตีความและวิเคราะห์ประเด็นที่จะเชื่อมไปสู่การสร้างโครงเรื่องอนาคต ด้วยเหตุว่า โจทย์ความไม่แน่นอนแต่ละโจทย์ที่เลือกจะมีผลต่อภาพอนาคตที่จะถูกสร้างขึ้น ดังนั้นการเลือกความไม่แน่นอนจึงพึงคำนึงถึงความแตกต่างหลากหลายของประเด็นแต่ละประเด็น คือให้มีความไม่แน่นอนในหลายแง่มุม เป็นความไม่แน่นอนทั้งในระดับสากลและท้องถิ่น จากปัจจัยภายในและภายนอก เป็นความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นได้สุดโต่งแบบบวกหรือลบ ซึ่งการเลือกขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของการกำหนดทิศทางของภาพอนาคตในเบื้องต้นด้วย เช่น ต้องการให้มีภาพอนาคตที่มีภาพบวกและภาพลบในภาพฉาย 1 ภาพ หรือต้องการให้มีภาพอนาคตเชิงบวกใน 1 ภาพฉาย และภาพอนาคตเชิงลบอีก 1 ภาพฉาย เป็นต้น

ใน**ขั้นตอนที่หก** จากโจทย์ความไม่แน่นอนนำไปสู่**การจัดทำภาพอนาคต (scenario planning)** ซึ่งมีกระบวนการ 1) **การสร้างโครงเรื่องภาพอนาคต** (plot) ที่แต่ละกลุ่มจะสร้างโครงเรื่องภาพอนาคตจากประเด็นความไม่แน่นอน โดยวางกรอบเหตุการณ์และระยะเวลาไว้โดยคร่าว ๆ ไว้ในระยะเวลา 10 ปี 2) **การเขียนภาพอนาคต (scenario)** โดยนำโครงเรื่องที่ผูกเรื่องมาเรียงร้อยเป็นภาพอนาคต 3) **การวางยุทธศาสตร์ (strategies) ไปสู่ภาพอนาคต** โดยร่วมกันกำหนดยุทธศาสตร์รับมือกับภาพอนาคตทั้งภาพที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ ทั้งนี้จุดเด่นที่พบในกระบวนการดังกล่าวคือเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมสร้างภาพอนาคตได้ใช้จินตนาการเต็มที่ภายใต้เหตุผลและความน่าจะเป็นไปได้ในอนาคต โดยผลการจัดประชุมได้ก่อให้เกิดภาพอนาคตใน 4 ภาพฉาย ได้แก่ **1) ภาพสังคม "วัฒนธรรมขายร่างสร้างตัว" 2) สังคม "2560 เกษมสันต์ครองเมือง" 3) สังคม "เลวสุดขั้ว ชั่วสุดขีด"** และ **4) สังคม "เมืองไทยไปโลด"** โดยในสองภาพแรกเป็นภาพอนาคตสังคมที่มีประเด็นสำคัญเชิงบวกและเชิงลบแทรกสลับกัน ส่วนสองภาพหลังเป็นภาพอนาคตแบบสุดโต่ง คือเป็นภาพอนาคตเชิงลบ และภาพอนาคตเชิงบวกตามลำดับ

ทั้งนี้ เมื่อนำภาพอนาคตทั้ง 4 ภาพมาวิเคราะห์เพิ่มเติมจะพบภาพสะท้อนของการศึกษาที่พึงประสงค์ และเป้าหมายของคนที่พึงประสงค์ในแต่ละภาพอนาคตด้วย ซึ่งโดยรวมจะมีภาพการศึกษาและคนที่พึงประสงค์ที่คล้ายคลึง นั่นคือ เป้าหมายทางการศึกษาคือ **"การศึกษาที่มีคุณภาพ เพื่อสร้างคนคุณภาพ สร้างสังคมแห่งปัญญา สังคมที่ใช้เทคโนโลยีอย่างมีจริยธรรม คนมีคุณธรรมและมีจิตสำนึกร่วมต่อมนุษยชาติและสิ่งแวดล้อม"** และมีเป้าหมายของการสร้างคนในอนาคตที่พึงประสงค์คือ **"เป็นคนที่มีคุณลักษณะองค์รวม เก่งดีมีสุข คนที่สมดุลทั้งจิตใจ กายและสติปัญญา เป็นคนดีที่มีจริยธรรม มีสำนึกร่วมรับผิดชอบตนเองและสังคม"**

อย่างไรก็ตามมีประเด็นที่น่าสังเกตคือ ในภาพอนาคตสุดโต่งกลับชี้ให้เห็นความแตกต่างของเป้าหมายการศึกษาไว้อย่างน่าสนใจ คือในภาพของ**สังคม "เลวสุดขั้ว ชั่วสุดขีด"** กลับมีเป้าหมายที่มุ่งการศึกษาเพื่อความมั่นคง สมานฉันท์ การศึกษาที่เน้นคุณธรรมจริยธรรมเป็นฐาน การศึกษาที่สร้างเสริมทักษะชีวิตและการรู้เท่าทัน การศึกษาเพื่อกู้วิกฤตเยาวชน การศึกษาเพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมต่อสังคม ขณะที่ภาพอนาคต **"เมืองไทยไปโลด"** มีเป้าหมายที่มุ่งการศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน การศึกษาเพื่อความเป็นเลิศที่มีคุณธรรมจริยธรรม การศึกษาที่สร้างโอกาสและทางเลือกที่สร้างสรรค์ แม้ภาพสุดโต่งจะต่างกันที่เป้าหมายทางการศึกษา แต่กลับพบว่าต้องการคนที่พึงประสงค์ที่มีคุณลักษณ์

คล้ายคลึงกันคือเป็น **"คนดีที่มีจริยธรรมและมีสำนึกร่วมรับผิดชอบตนเองและสังคม"** ซึ่งภายใต้กระบวนการจัดทำภาพอนาคตใน 4 ภาพฉายนี้ยังได้นำไปสู่การเสนอยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อรับมือกับภาพฉายแต่ละภาพ ซึ่งพบว่ามีการเสนอยุทธศาสตร์ที่หลากหลาย แต่มีจุดเน้นร่วมกันที่ยุทธศาสตร์เกี่ยวกับการยกระดับคุณภาพการศึกษา การส่งเสริมการเรียนรู้การวิจัยและจัดการความรู้ พื้นที่การเรียนรู้ และการส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาเด็กและเยาวชน เป็นต้น

จากกระบวนการและผลการมองภาพอนาคตที่กล่าวไปนั้น แม้จะมีข้อค้นพบที่น่าสนใจ แต่ในกระบวนการมองภาพอนาคตเต็มรูปนั้น จะมีการกำหนดให้มีขั้นตอนของ**การแสวงหายุทธศาสตร์ร่วม (common strategies) ทางการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนใน 10 ปีข้างหน้า** ซึ่งในขั้นนี้ได้จัดทำขึ้นภายหลังโดยอาศัยผลจากกระบวนการมองภาพอนาคตและสร้างภาพอนาคตทั้งหมดมาสังเคราะห์เพื่อมองยุทธศาสตร์ร่วมสำหรับภาพอนาคต

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้มีการนำข้อค้นพบจากภาพอนาคตทั้ง 4 ภาพฉาย บวกกับข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์เบื้องต้นมาพัฒนาสร้างภาพอนาคตใหม่อีกหนึ่งภาพที่มีความเป็นไปได้มากที่สุด โดยได้ทดลองสร้างภาพสังคมในอีก 10 ปีข้างหน้าภายใต้โจทย์ความไม่นอนใน 9 ประเด็น ได้แก่ *"ความเจริญก้าวหน้าและการค้นพบองค์ความรู้ใหม่ ๆ ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และวิทยาการด้านต่าง ๆ ที่มีผลกระทบสูงต่อมนุษยชาติ" "สงคราม และการใช้อาวุธนิวเคลียร์ระหว่างประเทศ" "การก่อการร้ายที่แพร่ระบาดในประเทศไทย" "การปฏิวัติ รัฐประหาร /การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง" "การเปลี่ยนรัฐมนตรี สถาบันการศึกษา หรือรูปแบบองค์กรที่ดูแลการศึกษา" "เรื่องวิกฤตจิตวิญญาณจริยธรรมและวัฒนธรรม ทำให้เด็กและเยาวชนตกเป็นเหยื่อ และเกิดยุวอาชญากรต่าง ๆ มากขึ้น" "อุบัติภัยทางสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงคร่าชีวิตประชากร" "การจัดหาทรัพยากรและผลิตพลังงานทดแทน" "การมีเด็กอัจฉริยะจำนวนมาก"* เป็นตรรกะในการสร้างภาพอนาคต โดยมีกระบวนการสร้างภาพอนาคตเริ่มจากการวางโครงเรื่อง การเขียนภาพอนาคต และการวางยุทธศาสตรรับมือกับภาพอนาคตเช่นกัน โดยให้ชื่อภาพอนาคตที่สร้างใหม่นี้ว่า **"สังคมไทยในทศวรรษหน้า"**

อย่างไรก็ตาม ผลจากการสร้างภาพอนาคตที่เป็นไปได้จากการพัฒนาภาพอนาคตทั้ง 4 ภาพฉายได้มีการนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญในการจัดประชุมระดมความคิดผู้เชี่ยวชาญ เมื่อวันที่ 24 มกราคม 2550 เพื่อให้เกิดกระบวนการระดมความคิดมองหาทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์และให้ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยต่อไป

3. สรุปผลจากกระบวนการถอยกลับมามองทางเลือกเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตและข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญ

ผลจากการนำเสนอภาพอนาคตและยุทธศาสตร์ที่ได้จากกระบวนการมองอนาคตได้นำไปสู่การจัดประชุมระดมความคิดผู้เชี่ยวชาญ เมื่อวันที่ 24 มกราคม 2550 เพื่อมองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์และให้ข้อเสนอแนะอันจะนำมาสู่การพัฒนาภาพอนาคตและยุทธศาสตร์ที่มีความเป็นไปได้มากยิ่งขึ้น และการจัดสัมมนาวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อสร้างผลกระทบจากงานวิจัยและเพื่อให้ได้ข้อชี้แนะจากผู้ทรงคุณวุฒิสำหรับการปรับแต่งข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ที่สามารถขับเคลื่อนในภาคปฏิบัติ

ได้ ซึ่งผลจากกระบวนการถอยกลับมามองทางเลือกเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ในขั้นตอนนี้ สรุปข้อค้นพบสำคัญ 2 ประการ ดังนี้

1) ภาพอนาคตสังคมไทยกับโจทย์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับยุทธศาสตร์ทางการศึกษา

ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นภาพสังคมไทยในอีก 10 ปีข้างหน้าที่ต้องเผชิญหน้ากับแนวโน้มสำคัญและความไม่แน่นอนในด้านต่างๆ ทั้งทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว แนวโน้มโลกาภิวัตน์การเป็นสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ที่เศรษฐกิจทุนนิยมไร้พรมแดนที่จะนำมาซึ่งการแข่งขันเสรี ในขณะเดียวกันพบว่าแนวโน้มเศรษฐกิจบนฐานวัฒนธรรม และกระแสเศรษฐกิจพอเพียงได้กำลังกลายมาเป็นกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจที่สำคัญในอนาคต

สังคมไทยใน 10 ปีข้างหน้ายังจะเผชิญกับแนวโน้มประชากรกลุ่มเด็กลดลงและประชากรผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น การขาดกำลังคนวัยทำงาน แนวโน้มการเพิ่มขึ้นกลุ่มประชากรแม่วัยรุ่น (teen mom) และบทบาทของประชากรหญิงในสังคม แนวโน้มการขยายตัวของสังคมเมืองที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ทางสังคมและโครงสร้างชุมชนเมือง แนวโน้มครอบครัวแตกแยกและอยู่ห่างพ่อห่างแม่ของเด็กยุคใหม่ แนวโน้มวิกฤตสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรที่มีผลต่อการขยายวงของวิกฤตมลภาวะ การขาดแคลนทรัพยากรพลังงาน และการขยายตัวของปัจจัยเสี่ยงต่างๆ ซึ่งส่งผลต่อแนวโน้มความขัดแย้งและการแย่งชิงทรัพยากร รวมถึงแนวโน้มการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการหาพลังงานทางเลือก โดยที่เด็กและเยาวชนยุคใหม่ต้องเดิบโตท่ามกลางแนวโน้มเหล่านี้

ภาพอนาคตสังคมไทยยังชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มสภาพการเมืองแบบที่ไร้เสถียรภาพ แนวโน้มผลกระทบจากระบบกฎหมายและค่านิยมแบบประเพณี การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น การละเมิดสิทธิมนุษยชน อิทธิพลวัฒนธรรมการเมืองที่ขาดธรรมาภิบาล รวมถึงแนวโน้มความไม่แน่นอนจากการก่อการร้าย และความขัดแย้งทางการเมืองที่จะยิ่งรุนแรงขึ้น มีผลต่อแนวโน้มการบริหารประเทศที่กระแสภาคประชาสังคมที่จะมีบทบาททางการเมืองมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีแนวโน้มและความไม่แน่นอนเชิงลบจากวิกฤตจิตวิญญาณที่เร่งให้เกิดกระแสการฟื้นคืน *"จิตสำนึกใหม่"* (new consciseness) ที่เรียกร้องกระบวนการสร้างความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณและสำนึกร่วมทางสังคม รวมถึงการสร้างภูมิคุ้มกันและพลังจริยธรรม ตลอดจนการใช้ชีวิตบนวิถีเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อต่อสู้กับวิกฤตต่างๆ ในสังคม

ผลการวิจัยยังชี้อีกด้วยว่า แนวโน้มและบริบทเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนที่ต้องเดิบโตและใช้ชีวิตท่ามกลางกระแสเทคโนโลยีสมัยใหม่และข้อมูลข่าวสารที่มหาศาล การอยู่บนกระแสการแข่งขันที่รุนแรง และถูกขับให้ต้องเข้าสู่โลกตลาดแรงงานความรู้ยุคใหม่ การต้องอยู่กับสภาวะครอบครัวอ่อนแอ การเสี่ยงต่อมลภาวะทางสิ่งแวดล้อม การเผชิญกับปัญหาคอรัปชั่นและการเมืองที่ไร้เสถียรภาพ และการต้องเผชิญหน้ากับสถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองและวัฒนธรรมรายวัน การเรียกร้องสิทธิมนุษยชน รวมถึงการเดิบโตท่ามกลางแนวโน้มวิกฤตของปัญหาเยาวชนในโลกยุคใหม่ทั้งวิกฤตการณ์ทางเพศ ปัญหาการตกเหยื่อกระแสบริโภค ปัญหาการติดสื่อ ติดยาเสพติด และวิกฤตของการไม่รู้เท่าทันต่อปัจจัยเสี่ยงต่างๆ ซึ่งส่งผลต่อการขยายวงวิกฤตการณ์ปัญหาเด็กและเยาวชนให้ทวีความรุนแรงมากขึ้น ทั้งนี้ผลกระทบต่างๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีผลต่อการปฏิวัติการเรียนรู้ยุคใหม่ ทั้งเรื่องของการให้โอกาสการเรียนรู้ การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารไร้พรมแดน

การศึกษาเพื่อสร้างกำลังคนรุ่นใหม่ให้สอดคล้องกับตลาดเศรษฐกิจฐานความรู้ การศึกษาเฉพาะกลุ่ม การศึกษาเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ครอบครัว การศึกษาที่ส่งเสริมการเรียนรู้เท่าทันชีวิต การศึกษาเพื่อฟื้นฟูหรือการสร้างความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณ ตลอดจนการศึกษาที่เป็นทางเลือกสำหรับชีวิต การศึกษาเพื่อสร้างเด็กและเยาวชนยุคใหม่ที่มีสำนึกร่วมต่อสังคม การศึกษาเพื่อการพัฒนาเด็กและพัฒนาสังคมตามวิถีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสร้างความเข้มแข็งและสังคมอยู่เย็นเป็นสุข

อย่างไรก็ตาม ภายใต้แนวโน้มและความไม่แน่นอนต่างๆ สังคมไทยก็ยังมีภาพของสังคมที่พึงประสงค์ ซึ่งจากการวิจัยเอกสาร การมองอนาคต และการสร้างภาพอนาคตใน 10 ปีข้างหน้า ได้สะท้อนให้เห็นว่า สังคมไทยที่พึงประสงค์สำหรับเด็กและเยาวชนนั้น มิเพียงแต่เป็นสังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน ดังเช่นที่ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) เท่านั้น แต่สังคมที่พึงประสงค์ในทศวรรษหน้าพึงเป็น **"สังคมแห่งการเรียนรู้ อยู่อย่างรู้เท่าทัน วิถีพอเพียง"** ทั้งนี้เพื่อให้สอดรับกับแนวโน้มในทศวรรษหน้าที่จะเต็มไปด้วยกระแสการเปลี่ยนแปลงและความไม่แน่นอนต่างๆ ที่มีพลวัตรสูงทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง เทคโนโลยี ฯลฯ

ดังนั้นเด็กและเยาวชนไทยในทศวรรษหน้ายังคงเน้นคุณลักษณ์ที่พึงประสงค์หลักคือ **"มีคุณธรรม ความรู้ คู่ความสุข แข็งแรง"** ทั้งในแง่ความเป็น**คนดีมี**คุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม มีเมตตา กตัญญู รู้กาลเทศะ เป็น**คนที่**ฉลาดที่รอบรู้ รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ และมีความรอบคอบในการใช้ เป็น**คนที่มีความสุข**กับการใช้ชีวิตอย่าง **"พอเพียง"** สุขกับตนเองและการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น รักสงบและรักสันติ ชีวิต เป็น**คนแข็งแรง** มีสุขภาพพลานามัยแข็งแรง สุขภาพจิตอารมณ์ดี รู้จักดูแลตัวเอง ระวังปัจจัยเสี่ยงที่มีผลต่อสุขภาพ ใส่ใจในสุขภาวะตนเองและสุขภาวะทางสังคม มีความเข้มแข็งในจิตใจ เพื่อให้เป็นภูมิต้านทานต่อแนวโน้มวิกฤตการณ์เด็กและเยาวชนในด้านต่างๆ ซึ่งนับว่าเป็นโจทย์สำคัญของการศึกษาที่จำต้องมียุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต เพื่อสร้างเด็กและเยาวชนไทยที่มีคุณลักษณ์ที่พึงประสงค์ เพื่อสร้างอนาคตที่ดีของสังคมไทยที่พึงประสงค์ต่อไป

2) ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนายุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนใน 10 ปีข้างหน้า

2.1) สรุปผลการจัดประชุมระดมความคิดผู้เชี่ยวชาญ

ผลการระดมความคิดผู้เชี่ยวชาญได้ข้อแนะนำเกี่ยวกับการมองทางเลือกเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาชนไทย ภายใต้โจทย์ของการระดมความคิดที่ว่า *1) ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตที่เด่นที่น่าจะดึงออกมามีอะไร 2) มีข้อเสนอเชิงนโยบายที่สำคัญใดบ้างเพื่อตอบโจทย์เป้าหมายใน 10 ปีข้างหน้า 3) ข้อเสนอเชิงยุทธวิธีเพื่อการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ที่ว่านี้เพื่อสู่เป้าหมายภายใน 10 ปีข้างหน้า* ซึ่งผลการระดมความคิดทำให้ข้อค้นพบที่เป็นความคิดเห็น และข้อแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ในหลากหลายประการ อาทิ ข้อค้นพบเกี่ยวกับ**ข้อคิดด้านประเด็นสำคัญและแรงขับ** โดยผู้เชี่ยวชาญเสนอว่าการมองยุทธศาสตร์ทางการศึกษาพึงคำนึงถึงแนวโน้มสำคัญที่มีผลกระทบต่อการศึกษา และควรคำนึงถึงแนวโน้มของยุทธศาสตร์การพัฒนาที่มุ่งไปสู่กระบวนทัศน์ *"บูรณาการ"* (integration)

รวมถึงยุทธศาสตร์สำคัญที่สามารถเชื่อมต่อกับกระบวนทัศน์ท้องถิ่นนิยม (localism) และกระบวนทัศน์โลกานิยม (globalism) ท่ามกลางการเปลี่ยนย้ายกระบวนทัศน์ (paradigm shift) นอกจากนี้ยังมองว่าอิทธิพลของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะมีผลต่อกระบวนทัศน์การพัฒนาคนและสังคมให้หันมาเรียนรู้และสร้างวิถีชีวิตที่พอเพียงเพื่อเป็นภูมิคุ้มกันให้กับเด็กยุคใหม่

- ผู้เชี่ยวชาญยังได้ให้**ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการสร้างภาพอนาคต** (scenario)ที่มองว่า การพัฒนาภาพอนาคตที่น่าเชื่อว่าเป็นไปได้จริงพึงมีดรรกะร้อยเรียงเชื่อมต่ออย่างเป็นเหตุเป็นผลให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ การมองยุทธศาสตร์ทางการศึกษาก็ต้องมองจากภาพอนาคตที่จะเกิดขึ้น โดยเน้นให้ยุทธศาสตร์มุ่งไปเพื่อสร้างเด็กที่สามารถพัฒนาคุณลักษณ์ที่พึงประสงค์ของตนเองได้ มากกว่ายุทธศาสตร์ที่มุ่งไปเพื่อแก้ปัญหาหรือป้องกันอย่างหนึ่งอย่างใด ***"เพราะเป้าหมายการศึกษาเนื้อแท้คือ การสร้าง"*** (จุมพล พูลภัทรชีวิน, การประชุมระดมความคิด, 24 มกราคม 2550)

ผลการวิจัยยังได้ข้อคิดเห็นจากมุมมองของผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับ**ประเด็นความไม่แน่นอน**ที่มีโอกาสจะเกิดขึ้น อันจะนำไปสู่ภาพอนาคตหลากหลายภาพ ทั้งภาพที่เป็นจริงสุดและบวกสุด (realistic-optimistic) ภาพที่เป็นจริงสุดและลบสุด (realistic-pessimistic) และภาพที่คาดว่าจะเกิดขึ้นได้จริง (most probable) รวมถึงข้อคิดเกี่ยวกับ**การพัฒนาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์**ที่ว่า ให้มีการมอง**ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาใหม่ ๆ** ที่ไม่ซ้ำยุทธศาสตร์เดิม โดยอาศัย**มุมมองเชิงบวก** (positive approach) ที่เน้นจุดแข็งและโอกาสแห่งความสำเร็จ เป็น**ยุทธศาสตร์แบบ "win win solution"** ที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทางการศึกษาได้รับผลประโยชน์หรือชัยชนะร่วมกัน เน้นยุทธศาสตร์ที่ไป **"เสริมพลังอำนาจ"** ในตนของเด็กและเยาวชน รวมถึงการคิดถึง**ยุทธศาสตร์สำคัญที่มีผลกระทบสูงซึ่งสามารถนำไปสู่การ *"ปลดล็อค"* ทางการศึกษา**ได้

นอกจากนี้ ผู้เชี่ยวชาญยังได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ โดยเสนอให้มีการวิเคราะห์**หาจุดเคลื่อนยุทธศาสตร์ที่มีพลัง** ซึ่งดูจะอยู่ที่ท้องถิ่นหรืออยู่นอกระบบการศึกษา หรือเป็นกลุ่มบุคคลที่มีพลังขับเคลื่อนสูงและสามารถนำการเปลี่ยนแปลงได้ (change agent) ภายใต้ยุทธศาสตร์ **"บัวพ้นน้ำ"** นั่นคือการหาคนดีให้เจอเพื่อเป็นจุดในการขับเคลื่อนต่อไป

อย่างไรก็ตาม ผลจากการระดมความคิดผู้เชี่ยวชาญยังได้นำไปสู่การวิเคราะห์ทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์เพื่อวางยุทธศาสตร์ร่วมและยุทธศาสตร์เฉพาะรองรับความไม่แน่นอนทั้งเชิงบวกและเชิงลบ นอกจากนี้ยังมีการจัดลำดับความสำคัญของยุทธศาสตร์บนความจำเป็นเร่งด่วน และการจัดลำดับความสำคัญบนความเป็นไปได้ของยุทธศาสตร์อีกด้วย ซึ่งผลที่ได้ชี้ให้เห็นยุทธศาสตร์สำคัญที่นำมาสู่การให้ข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ในเบื้องต้นนั่นคือ การเน้นยุทธศาสตร์ **"เมืองแห่งการเรียนรู้ ชีวิตเท่าทัน วิถีพอเพียง มุ่งอนาคตที่ดี"** ซึ่งได้มีการนำเสนอต่อเวทีสัมมนาผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อการปรับแต่งเชิงยุทธศาสตร์ต่อไป

2.2) **สรุปผลการสัมมนาผู้ทรงคุณวุฒิ**

- ในเวทีสัมมนาผู้ทรงคุณวุฒินอกจากจะฉายภาพอนาคตและข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ที่ได้จากกระบวนการวิจัยในขั้นตอนต่าง ๆ ที่ผ่านมาแล้ว ยังได้มีการตั้งประเด็นคำถามเพื่อการสัมมนาที่ว่า *1) ท่านมีมุมมองอย่างไรต่องานวิทยานิพนธ์ในเรื่องดังกล่าว 2) ท่านมีข้อเสนอเชิงนโยบายและข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์อะไรบ้างที่จะตอบโจทย์เป้าหมายใน 10 ปีข้างหน้า 3) ท่านมี*

ข้อเสนอเกี่ยวกับแนวทางในการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ที่ว่านี้เพื่อไปสู่เป้าหมายภายใน 10 ปีข้างหน้าอย่างไร ทั้งนี้ผลจากการสัมมนาได้ข้อชี้แนะที่หลากหลายที่นำไปสู่ปรับแต่งข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนทั้งในแง่การขับเคลื่อนในภาคปฏิบัติ และการผลักดันไปสู่การพัฒนานโยบายสาธารณะที่เกี่ยวข้อง อาทิ **ความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นสำคัญและแรงขับจากสื่อเทคโนโลยีที่ถือเป็น**แนวโน้มที่มีอิทธิพลซึ่งส่งผลกระทบต่อครอบครัวชุมชน โดยเฉพาะสื่ออินเตอร์เน็ตที่เปลี่ยนรูปโฉมการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนอย่างชัดเจน รวมถึงการมองภาพอนาคตของชุมชนไทยที่เป็นฐานรากของสังคมไทยและเป็นบริบทแวดล้อมของเด็กและเยาวชน ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับคุณลักษณ์ที่พึงประสงค์ของเด็กและเยาวชนที่ควรสะท้อนให้ชัดเจนว่าในอนาคตข้างหน้าเด็กไทยพึงมีคุณลักษณ์เด่นในด้านใด

ขณะเดียวกันยังมีข้อคิดที่เสนอว่าในการผลักดันยุทธศาสตร์ไปสู่การขับเคลื่อนควรมีการสร้างความชัดเจนถึงผู้รับผิดชอบหรือ **"เจ้าภาพ"** ที่จะต้องมีบทบาทหลักในดำเนินนโยบายและยุทธศาสตร์ต่างๆ ทั้งในภาคของรัฐบาล กระทรวงศึกษาธิการที่มีบทบาทจัดการศึกษาโดยตรง กระทรวงการคลังที่ดูแลเรื่องงบประมาณด้านการศึกษา รวมถึงกระทรวงหน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน ตลอดจนภาคีที่เกี่ยวข้องที่ต้องเข้ามาร่วมในขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ต่างๆ ให้บรรลุเป้าหมาย อย่างไรก็ดี ข้อน่าสนใจคือ ท่ามกลางข้อคิดเห็นต่างๆ ผู้ทรงคุณวุฒิได้มีเสนอแนะในเชิงการตั้งโจทย์ยุทธศาสตร์บนประเด็นที่หลากหลาย เช่น ประเด็นเรื่องวิกฤตการทางเพศของเด็กไทย ประเด็นเรื่องกระแส FTA ที่มีผลกระทบต่อการศึกษาและโอกาสทางการศึกษาของเด็ก ประเด็นเรื่องการเมืองและมิติกฎหมาย ประเด็นเรื่องการเรียนรู้บนฐานสมอง ประเด็นเรื่องการศึกษาเพื่อท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งถือเป็นประเด็นสำคัญที่มีผลต่อการออกแบบยุทธศาสตร์และการผลักดันนโยบายสาธารณะต่อไป

นอกจากนี้ยังมีข้อคิดเกี่ยวกับแนวคิดการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์อีกด้วย นั่นคือการเสนอที่เน้นการมองเชิงบวก การคิดถึงยุทธศาสตร์ที่จะช่วย **"เปิดเครื่อง"** ให้เกิดการขับเคลื่อนทั้งระบบด้วยพลังจากทุกฝ่าย โดยมุ่งเน้นพลังของเด็กและเยาวชนเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อน เน้นยุทธศาสตร์เสริมพลังอำนาจของเด็ก และการดำเนินงานด้วยยุทธศาสตร์ **"ระเบิดจากภายใน"** ที่เกิดขึ้นความต้องการในพื้นที่และถูกจัดการโดย **"คนใน"** พื้นที่นั้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับการเน้นยุทธศาสตร์ให้เด็กและเยาวชนเป็นผู้นำการขับเคลื่อนงานเพื่อเด็กและเยาวชน

นอกจากที่กล่าวแล้วผู้ทรงคุณวุฒิยังได้เสนอข้อคิดเห็นต่อวิธีวิทยาการวิจัยที่ใช้เครื่องมืออนาคตศึกษาในการวางแผนเชิงนโยบาย และเสนอให้มีการพัฒนาวิธีการวิจัยครั้งนี้จัดทำเป็นคู่มือหรือพัฒนาเครื่องมือเพื่อการเรียนรู้สำหรับเด็กและเยาวชน รวมถึงกลุ่มคนผู้สนใจ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ผลจากการสัมมนาวิชาการยังได้นำไปสู่การปรับแต่งข้อเสนอเพิ่มเติม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับยุทธศาสตร์ในระดับการขับเคลื่อนเชิงปฏิบัติการ ทั้งยุทธศาสตร์ด้านการลงทุน ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการความรู้ ยุทธศาสตร์พื้นที่ ยุทธศาสตร์ทางสังคม เพื่อเสนอ "เจ้าภาพ" และแนวทางการดำเนินยุทธศาสตร์ในด้านต่างๆ ให้ชัดเจนมากขึ้น

กล่าวโดยสรุป ข้อค้นพบจากแง่คิดที่ผู้เชี่ยวชาญได้เสนอแนะไว้ล้วนเป็นประโยชน์ต่อพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบายยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยอย่างยิ่ง ซึ่งจะกล่าวในบทอภิปรายผลและให้ข้อเสนอแนะต่อไป

4. สรุปข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย

จากกระบวนการที่กล่าว ได้ชี้ให้เห็นว่า ท่ามกลางแนวโน้มและพลวัตรที่จะเกิดใน 10 ปีข้างหน้า ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยนั้นมีเป้าหมายที่การสร้าง ***"สังคมแห่งการเรียนรู้ อยู่อย่างเท่าทัน บนวิถีพอเพียง"*** โดยมีจุดมุ่งหมายที่การสร้างเด็กและเยาวชนยุคใหม่ที่พึงมี **"คุณธรรม ความรู้ คู่มีความสุข แข็งแรง"** เพื่อเป็นกำลังสำหรับการสร้างสังคมที่พึงประสงค์ต่อไปในอนาคต ทั้งนี้ภายใต้เป้าหมายดังกล่าวสามารถอภิปรายผลและให้ข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ ดังนี้

4.1 ข้อเสนอเชิงนโยบาย

ท่ามกลางภาพอนาคตเด็กและเยาวชนไทยใน 10 ปีข้างหน้าที่ต้องเผชิญกับแนวโน้มการไหลบ่าของกระแสโลกาภิวัตน์ที่นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมที่รวดเร็ว อิทธิพลของสื่อและเทคโนโลยีต่างๆ ที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต เช่น สื่ออินเตอร์เน็ต และโทรศัพท์มือถือที่ไม่เพียงแต่เปลี่ยนโฉมหน้าใหม่การเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนแล้ว ยังมีผลต่อพฤติกรรมและกิจกรรมทางสังคมของเด็กอีกหลากหลายแบบ ยิ่งเมื่อบวกกับกระแสสังคมบริโภคนิยมที่มีผลต่อพฤติกรรมและทัศนคติในการบริโภคและดำเนินชีวิต กระแสความทันสมัยต่างๆ ที่บ่มเพาะทัศนคติที่ยึด **"ทันสมัยนิยม"** รวมถึงแนวโน้มและความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจและการเมือง ตลอดจนแนวโน้มด้านสังคมและวัฒนธรรมที่เต็มไปด้วยพลวัตร หรือแม้แต่แนวโน้มวิกฤตของเด็กและเยาวชนที่ดูจะรุนแรงขึ้น ผลกระทบของแนวโน้มเหล่านี้ที่มีต่อเด็กและเยาวชนล้วนแล้วแต่เป็นโจทย์สำคัญต่อการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ในอีก 10 ปีข้างหน้า

กล่าวคือในภาพรวมของแนวโน้มสังคมไทย และแนวโน้มเด็กและเยาวชนไทย ที่ดูจะหนีไม่พ้นการปะทะกับแนวโน้มสำคัญๆ ของโลก ภาพสะท้อนดังกล่าวชี้ให้เห็นความสำคัญของการมี**นโยบายทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต**ที่เท่าทันกับแนวโน้มที่เป็นพลวัตรเหล่านี้ ซึ่งหมายความว่านโยบายทางการศึกษาไม่เพียงแต่ต้องมองเห็นและเข้าใจในอิทธิพลและผลกระทบของแนวโน้มและความไม่แน่นอนในอนาคตที่จะเกิดขึ้นแล้ว ยังต้องอาศัย **"วิสัยทัศน์"** ที่จะมองเห็นทางเลือกเชิงนโยบายหลากหลายทาง นับตั้งแต่นโยบายในภาพรวมที่ต้องการยกระดับคุณภาพการศึกษา นโยบายที่จะส่งเสริมการเรียนรู้ นโยบายเมืองแห่งการเรียนรู้ นโยบายเปิดพื้นที่การเรียนรู้ในทุกมุมเมือง นโยบายการศึกษาที่เน้นคุณธรรมนำความรู้ นโยบายสื่อเพื่อการเรียนรู้ เป็นต้น

ทั้งนี้ในการตั้งหลักเชิงนโยบายดูจะมีนโยบายสำคัญๆ ที่จะมีผลการปฏิรูปการเรียนรู้ และทิศทางของการศึกษาเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนในระยะยาว อาทิ

4.1.1 นโยบายเมืองแห่งการเรียนรู้ : ในยุคแห่งสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ การเรียนรู้ดูจะเป็นเครื่องมือสำคัญ ความสามารถการเรียนรู้เพื่อพัฒนากลายเป็นคุณลักษณ์ของเด็กและเยาวชน

นโยบายเมืองแห่งการเรียนรู้เป็นนโยบายที่สำคัญสำหรับการพัฒนาการศึกษายุคใหม่ เพราะไม่เพียงแต่มีนัยต่อการเป็นสภาพแวดล้อมทางการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนแล้ว ยังมีนัยต่อการเป็นกลไกที่ก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่ดำเนินไปบนฐานความรู้และการเรียนรู้ อีกทั้งยังนำไปสู่การผลักให้เกิดการสร้างเครื่องมือ (tool) ในหลากหลายรูปแบบเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ และก่อให้เกิดการขับเคลื่อนองคาพยพต่างๆ เพื่อเข้ามาร่วมลงทุนและช่วยสนับสนุนด้วย อย่างไรก็ตาม ในการดำเนินนโยบายดังกล่าวจำเป็นต้องมียุทธศาสตร์เมืองแห่งการเรียนรู้ รวมถึงยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องเพื่อผลักให้เกิดการแปลงนโยบายไปสู่การขับเคลื่อนในภาคปฏิบัติการเพื่อการสร้างเมืองแห่งการเรียนรู้ ทั้งนี้คาดว่าผลกระทบจากนโยบายดังกล่าวจะไม่เพียงแต่เปิดพื้นที่เมืองแห่งการเรียนรู้แล้ว ยังนำไปสู่การสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้และค่านิยมใฝ่รู้ใฝ่เรียนของเด็กและเยาวชน รวมถึงสังคมแห่งการเรียนรู้ในอนาคต

4.1.2 นโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตเท่าทัน : ในสังคมหลังยุคสมัยใหม่ (postmodernity) ที่สื่ออินเตอร์เน็ตและโทรศัพท์มือถือได้กลายเป็นเครื่องมือแสวงหาความรู้ ในทางหนึ่งได้นำพาการเรียนรู้ไร้พรมแดนมาตามความต้องการ แต่อีกทางหนึ่งก็นำพามลภาวะทางข้อมูลมามากมายเช่นกัน ยิ่งเมื่อพิจารณาจากแนวโน้มวิกฤตเด็กและเยาวชนที่ดูมีแนวโน้มรุนแรงขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการติดสื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่ ปัญหาด้านจริยธรรมทางเพศ ปัญหาความรุนแรง ปัญหาการใช้ชีวิตท่ามกลางปัจจัยเสี่ยงต่างๆ ซึ่งล้วนตอกย้ำถึงความสำคัญของการมีนโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตเท่าทันหรือนโยบายที่จะส่งเสริม **"ทักษะชีวิตศึกษา"** ให้แก่เด็กและเยาวชน ซึ่งนับเป็นกระแสที่เกิดขึ้นทั่วโลก

อย่างไรก็ตามในการดำเนินนโยบายดังกล่าวเพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้น นอกจากจะมียุทธศาสตร์ทักษะชีวิตศึกษาเป็นยุทธศาสตร์หลักแล้ว ยังหมายรวมถึงการบูรณาการนโยบายทางการศึกษาคู่กับนโยบายทางสังคม หรือแม้แต่การเชื่อมต่อกับนโยบายทางวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนนโยบายการศึกษา เช่น การมีนโยบายเรื่องสื่อศึกษาที่ในภาคการศึกษาพึงส่งเสริมการเรียนรู้เท่าทันสื่อ ขณะเดียวกันกับที่ภาคสังคมพึงมีกลไกเฝ้าระวังสื่อ (media watch) ที่ดำเนินงานโดยภาคประชาชนร่วมกับภาคสื่อ และภาควัฒนธรรมมีกลไกส่งเสริมวัฒนธรรมการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์ หรือตัวอย่างการมีนโยบายเรื่องการศึกษาในกลุ่มครอบครัว home school ที่เชื่อมกับนโยบายทางสังคมทั้งในเรื่องการส่งเสริมเรื่องพื้นที่การเรียนรู้และกิจกรรมในครอบครัว มาตรการสวัสดิการสำหรับครอบครัวที่จัดการศึกษา home school เป็นต้น

4.1.3 นโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตพอเพียง : แนวโน้มการแข่งขันทางเศรษฐกิจ และกระแสสังคมบริโภคนิยม ทุนนิยม ได้มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของเด็กยุคใหม่ กระแสแฟชั่นและวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่หลั่งไหลมาตามโฆษณาต่างๆ ได้ฉุดดึงให้เด็กและเยาวชนไทยซึมซับเอาค่านิยมฟุ้งเฟ้อและพฤติกรรมเลียนแบบหรือตามกระแสแฟชั่น ซึ่งผลกระทบที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลต่ออัตลักษณ์และโลกทัศน์ของเด็กและเยาวชนยุคใหม่เป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามท่ามกลางกระบวนทัศน์ของการศึกษาเพื่อการพัฒนา นโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตที่พอเพียงน่าจะเป็นทางออกสำคัญทางหนึ่ง ทั้งนี้โดยภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ และความพยายามขับเคลื่อนยุทธศาสตร์เศรษฐกิจพอเพียงในภาพสังคมได้ทำให้เห็นแนวทางการดำเนินการเชิงนโยบายทางการศึกษาเพื่อสนองต่อแนวทางการพัฒนาประเทศในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 10 (พ.ศ.

2550-2554) และแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ.2545-2559) ที่เน้นการพัฒนาคนและสังคมภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ดังนั้นภายใต้นโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตที่พอเพียง จึงต้องมียุทธศาสตร์การศึกษาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้เป็นเครื่องมือสร้างการเรียนรู้และภูมิคุ้มกันการรู้เท่าทันให้แก่เด็กและเยาวชนให้สามารถเผชิญกับแนวโน้มทางเศรษฐกิจ การตลาด และสังคมบริโภคนิยมได้อย่างรู้เท่าทันและมีวิจารณญาณ โดยในการดำเนินนโยบายและยุทธศาสตร์การศึกษาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอาจดำเนินการได้หลากหลายแบบและสามารถดำเนินการเชื่อมต่อกับภาคีที่เกี่ยวข้อง เช่น นโยบายคุณธรรมนำความรู้สู่ความสุข ที่เป็นความร่วมมือระหว่างกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงการพัฒนาสังคม ซึ่งถือเป็นภาคีร่วมในการดำเนินยุทธศาสตร์ตามแนวนโยบายที่ว่านี้ นอกจากนี้ในการขับเคลื่อนนโยบายดังกล่าว จึงหมายรวมถึงการมียุทธศาสตร์ที่จะเข้ามารองรับ เช่น ยุทธศาสตร์การลงทุนที่พึงมีกองทุนเพื่อการพัฒนาเด็กและเยาวชนในกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเด็กและเยาวชนที่อยู่ในระบบการศึกษา หรือเด็กและเยาวชนที่อยู่นอกระบบการศึกษา รวมถึงการมียุทธศาสตร์จัดการความรู้ที่บูรณาการความรู้ในสหวิทยาการต่างๆ ควบคู่ไปกับความรู้ในชีวิตจริงที่เด็กและเยาวชนต้องใช้

กล่าวโดยสรุปภายใต้ภาพอนาคตสังคมไทย แนวโน้มเด็กและเยาวชนไทยใน 10 ปีข้างหน้า ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของนโยบายทางการศึกษาทั้งในเรื่อง**นโยบายเมืองแห่งการเรียนรู้ นโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตเท่าทัน นโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตพอเพียง** ซึ่งน่าจะผลักให้เป็นนโยบายสาธารณะพร้อมไปกับการมียุทธศาสตร์ทางการศึกษา เพื่อขับเคลื่อนนโยบายต่างๆ เหล่านี้ที่มุ่งไปสู่เป้าหมายสังคมที่พึงประสงค์ใน 10 ปีข้างหน้า

4.2 การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชน

4.2.1 ยุทธศาสตร์ทั่วไป ได้แก่ **"ยุทธศาสตร์เมืองแห่งการเรียนรู้ ยุทธศาสตร์ทักษะชีวิต ยุทธศาสตร์วิถีพอเพียง ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคต"** โดยสรุปสาระสำคัญของยุทธศาสตร์ได้ดังนี้

4.2.1.1 ยุทธศาสตร์เมืองแห่งการเรียนรู้ : เน้นการเร่งสร้างและพัฒนาสาระความรู้ กระบวนการเรียนรู้ที่สนองตอบต่อผู้เรียน ทันสมัย สอดคล้องกับวิถีชีวิต เน้นการเรียนรู้ทางเลือกหรือการศึกษาทางเลือก และการเชื่อมต่อยุทธศาสตร์ตั้งแต่การเรียนรู้ในระดับปฐมวัยศึกษาจนถึงขั้นอุดมศึกษา การเชื่อมต่อการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ ทั้งการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน การเรียนรู้นอกโรงเรียน และการเรียนรู้ตามอัธยาศัย รวมถึงการเปิดพื้นที่การเรียนรู้ การสร้างโอกาสทางการศึกษาในยุคใหม่ และผลักให้เกิดขับเคลื่อนเรื่องการศึกษาทางเลือกหลากหลาย ทั้งนี้โดยกระทรวงศึกษาธิการร่วมกับภาควิชาการ ภาคีในท้องถิ่นร่วมกับขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การเรียนรู้

4.2.1.2 ยุทธศาสตร์ชีวิตเท่าทัน : เน้นยุทธศาสตร์ทักษะชีวิตศึกษา (life skills) เพื่อให้เกิดการ ***"รู้เท่าทันผลกระทบในด้านต่าง ๆ และสามารถจัดการชีวิตได้"*** เช่น **"เพศศึกษา" "สื่อศึกษา" "เหล้ายาศึกษา" "จริยศึกษา"** รวมถึงการส่งเสริมทักษะชีวิตให้กับเด็ก เยาวชนและคนทั่วไปในโรงเรียนในชุมชน

4.2.1.3 ยุทธศาสตร์วิถีพอเพียง ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ในลักษณะต่างๆ ส่งเสริมเรื่อง**สิ่งแวดล้อมศึกษาและการพัฒนาที่ยั่งยืน** ส่งเสริม**การศึกษาเพื่อสร้างงานสร้างอาชีพ** ให้เด็กและเยาวชนมีภูมิคุ้มกัน**พึ่งตนเองได้**

4.2.1.4 ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคต : เน้นการยึดหลักการเข้าใจในพลวัตรความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ยืดหยุ่นและปรับตัวง่ายต่อสิ่งที่จะเกิดขึ้นข้างหน้า โดยมีจุดมุ่งหมายของทำงานคือการมองให้เห็นทางเลือกหลากหลายทาง และตัดสินใจบนทางเลือกที่ดีที่สุดเพื่อนำไปสู่อนาคตที่มุ่งหวัง เน้นให้**เด็กและเยาวชนมาร่วมออกแบบการเรียนรู้และสังคมในอนาคต** ส่งเสริมกระบวนการเสริมพลังอำนาจให้เด็กเป็นผู้ร่วมกระบวนการค้นหาสร้างความรู้ใหม่ๆ และการดำเนินยุทธศาสตร์การพัฒนาการเรียนรู้โดยเด็กและเยาวชน เพื่ออนาคตของเด็กและเยาวชน

4.2.2 ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์เพื่อการขับเคลื่อนในภาคปฏิบัติการมี 4 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ ยุทธศาสตร์การลงทุน ยุทธศาสตร์การจัดการความรู้ ยุทธศาสตร์พื้นที่ ยุทธศาสตร์ทางสังคม ซึ่งมีแนวคิดและทางขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ดังนี้

4.2.2.1 ยุทธศาสตร์การลงทุน ทั้งการลงทุนด้านสื่อเทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อการเรียนรู้เพื่อให้เด็กสามารถเข้าถึงความรู้ดีๆ ได้อย่างทั่วถึง การจัดตั้งกองทุนในรูปแบบต่างๆ เพื่อสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ทั้งกองทุนพัฒนาคุณภาพครู กองทุนเพื่อเด็กและเยาวชน

4.2.2.2 ยุทธศาสตร์การจัดการความรู้ มุ่งให้เกิด**กลไกการจัดการนอกระบบราชการ**ที่ทำงานควบคู่กับกลไกภาคราชการ การผลักดันให้เกิด**เครือข่ายวิจัยและจัดการความรู้** มี**สถาบันจัดการความรู้เพื่อเด็ก เยาวชนและชุมชน** การจัดการความรู้ในระบบการเรียนรู้ของการศึกษาในระดับต่างๆ **การเสริมพลังครู/ภาคีผู้รู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น "นักสร้างความรู้" "นักจัดการความรู้"**

4.2.2.3 ยุทธศาสตร์พื้นที่ (area-based strategy) คือการผลักให้เกิด**ยุทธศาสตร์กลไกการทำงานเชิงพื้นที่แบบบูรณาการทั้งในระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น ระดับชุมชน** เป็นต้น ภายใต้แนวคิด **"เมืองแห่งการเรียนรู้"** ไปจนถึงระดับชุมชน เพื่อสร้าง ***"ชุมชนแห่งการเรียนรู้"*** จนกระทั่งถึงระดับโรงเรียน **ดำเนิน**ยุทธศาสตร์พื้นที่บูรณาการจึงยังหมายรวมไปถึงการ**ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชน**ในฐานะเจ้าของพื้นที่การเรียนรู้หรือเจ้าของพื้นที่ชีวิต การส่งเสริมการขับเคลื่อนของ**เอกชน และภาคท้องถิ่น** ให้เป็นแกนนำขับเคลื่อนการศึกษาในผู้ร่วมออกแบบพื้นที่การศึกษา ซึ่งจะช่วยในกระบวนการบูรณาการเกิดการเชื่อมต่องานจากภาคส่วนต่างๆ ได้ง่ายขึ้น

4.2.2.4 ยุทธศาสตร์ทางสังคม : นอกจากการดำเนินงานเรื่อง "เมืองน่าอยู่" แล้ว ซึ่งเป็นหนึ่งในมิติของแนวคิดเมืองน่าอยู่คือเมืองแห่งการเรียนรู้ ยังอาจดำเนินยุทธศาสตร์ร่วมกับภาคสื่อต่างๆ เช่น การผลักดันเรื่องสื่อสาธารณะ โทรทัศน์ สื่อสร้างสรรค์เพื่อเด็กและเยาวชน หรือแม้แต่การขับเคลื่อนงานร่วมกับงานทางด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมผ่านองค์กรเอกชน ภาคอุตสาหกรรมภาพยนตร์ กระทรวงวัฒนธรรม หรือแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ รวมถึง**ยุทธศาสตร์การเรียนรู้เพื่อพัฒนาครอบครัว** ทั้งในเรื่องการจัดการศึกษาเกี่ยวกับครอบครัวทุกรูปแบบทั้งในและนอกระบบโรงเรียน รวมทั้งการศึกษาตามอัธยาศัยที่เหมาะสม

และอย่างต่อเนื่องตลอด เพื่อสร้างยุทธศาสตร์ใหม่เป็น **"นวัตกรรมทางสังคม"** เพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนในอนาคต

โดยสรุปท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมในอนาคต จำเป็นต้องมีนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาที่เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลก นโยบายและยุทธศาสตร์ที่จะเขียนอนาคตที่ดีให้กับสังคมไทยโดยเฉพาะกับเด็กและเยาวชนที่เป็นอนาคตของชาติ เพื่อให้พวกเขาได้เติบโตอย่างมีคุณภาพ

แผนภาพที่ 39 แผนที่การขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต เพื่อเด็กและเยาวชนไทย

อภิปรายผล

จากการวิจัยเรื่อง **"นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย"** ซึ่งได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยอนาคตศึกษาที่ประกอบไปด้วยการศึกษาแนวโน้ม (trend analysis) การคาดการณ์อนาคต (forecasting) การมองอนาคต (foresight) การสร้างภาพอนาคต (scenario planning) และย้อนกลับมาตั้งหลัก (backcasting) ซึ่งผลจากกระบวนการดังกล่าวมีประเด็นอภิปราย ดังนี้

1) การตั้งหลักคิดและทิศทางการพัฒนาประเทศแบบ "บูรณาการ" และ "มีดุลยภาพ"

ผลการศึกษาครั้งนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่า สังคมในอนาคตจะต้องเผชิญกับโจทย์การพัฒนาที่สลับซับซ้อน ซึ่งจำเป็นจะต้องมีบูรณาการระหว่างแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และคำนึงถึงความสมดุลของการพัฒนา ซึ่งหลายประเทศในยุโรปต่างมีสัญญาณที่เด่นชัดในเรื่องเหล่านี้ เช่น ประเทศฝรั่งเศสประกาศยุทธศาสตร์บูรณาการ**เศรษฐกิจบนฐานวัฒนธรรม** ขณะที่ประเทศเกาหลีก็มีความพยายามที่จะดำเนินงานทางวัฒนธรรมควบคู่กับเศรษฐกิจ (culture and economy) โดยประกาศ

นโยบาย "อุตสาหกรรมทางวัฒนธรรม" ส่วนประเทศนิวซีแลนด์ก็มุ่งที่จะ *"ใช้ต้นทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital) เพื่อที่จะนำเงินตราและมูลค่าทางเศรษฐกิจเข้าประเทศ"* (อมรวิชช์ นาครทรรพ, 2549) ยิ่งไปกว่านั้น ในประชาคมโลกเองก็มีความพยายามเสนอนโยบายและยุทธศาสตร์ที่จะบูรณาการเรื่องสำนึกสิ่งแวดล้อมไปกับแผนการพัฒนาเศรษฐกิจ ดังตัวอย่างการประกาศนโยบาย *"low-carbon economy"* ของสหภาพยุโรปกับกลุ่มประเทศสมาชิก (http://news.thaieurope.net) หรือตัวอย่างความร่วมมือระหว่างสหประชาชาติ (UN) กับบริษัทเอกชนด้านอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์รายใหญ่ เช่น ไมโครซอฟท์ อิริคส์สัน ฮิวเลตต์-แพคการ์ด (HP) และเดลล์ ในโครงการแก้ปัญหาขยะอิเล็กทรอนิกส์ "Solving the E-Waste Problem" หรือที่เรียกว่า "Step" (http://infoterra.deqp.go.th) ซึ่งผลกระทบจากแนวโน้มและทิศทางการพัฒนาที่คำนึงถึงดุลยภาพและการบูรณาการความร่วมมือนี้เอง จะนำไปสู่การปรับโฉมหน้าการศึกษาสำหรับเตรียมคนรุ่นใหม่ที่จะเชื่อมโยงและ "บูรณาการ" ความร่วมมือกันอย่างเป็นสหวิทยาการของประชาคมและทุกภาคส่วนในสังคม

2) "พหุทิศ พหุทัศน์ และพหุวิทยา" ข้อคิดต่อวิธีวิทยาในการศึกษา วางแผนนโยบายและยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา

ท่ามกลางสังคมหลังสมัยใหม่ที่เป็นโลกพหุวัฒนธรรม (mulitcutural) เต็มไปด้วยพลวัตรความสลับซับซ้อน ความไร้ระเบียบ (chaos) ความไม่แน่นอน (uncertainty) งานวิจัยครั้งนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่า ในโลกยุคหลังสมัยใหม่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ความสำคัญกับงานการศึกษาและงานพัฒนาที่จะต้องเข้าใจในความเป็นพหุลักษณ์ (plurality) และความเป็นพลวัตรที่ซับซ้อนเหล่านี้ และโดยนัยนี้ในแง่ของวิธีวิทยาจึงต้องการเครื่องมือและวิธีการหาความรู้ ความจริงหลายวิธี ดังนั้นการศึกษาหรือเข้าถึงความรู้ความจริงจึงต้องอาศัยหลักคิดที่รอบด้าน แนวทางและวิธีการหลากหลายวิธี เครื่องมือหลายแบบเพื่อให้ได้คำตอบหลายๆ คำตอบเป็นทางเลือกของการตัดสินใจ (Wilber, 2000 and http://www.integralworld.net) ซึ่งสิ่งเหล่านี้สะท้อนได้ชัดจากกระบวนการวิจัยในครั้งนี้ที่จะเห็นได้ว่ากระบวนการได้มาของข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์มิได้เกิดขึ้นภายใต้กระบวนการแบบสูตรสำเร็จ หรือมีวิธีการ มีคำตอบหนึ่งคำตอบใดแบบเดียว หากแต่สะท้อนให้เห็นความพยายามในการตั้งโจทย์จากข้อมูลและบริบทรอบด้าน จากแนวโน้ม จากความเป็นไปได้ และความไม่แน่นอนที่อาจจะเกิดขึ้น เพื่อการคิดหาคำตอบและให้ได้คำตอบที่หลากหลายต่อการเดิมเต็มงานด้านการศึกษาและด้านพัฒนาสังคม

ตัวอย่างที่น่าสนใจคือ การใช้วิธีการมองอนาคตไปปรับใช้กับการวางแผนยุทธศาสตร์ทางการศึกษาในพื้นที่พิเศษด้วย เช่น ในกรณีของ 3 จังหวัดภาคใต้ ทั้งนี้เพราะไม่ว่าจะด้วยเงื่อนไขความไม่มั่นคง และไม่แน่นอน ที่เกิดขึ้นอันเนื่องจากการก่อการร้ายที่ผลกระทบต่อการพัฒนาและงานด้านการศึกษา รวมถึงความมีลักษณะเฉพาะพิเศษที่มีความเป็นพหุวัฒนธรรมและพหุชาติพันธุ์ ซึ่งสะท้อนถึงความจำเป็นที่จะต้องมีเครื่องมือพิเศษที่ช่วยในการคาดการณ์ ประเมินผลกระทบความไม่แน่นอนที่จะเกิด และวางแผนรับมือกับเหตุการณ์ร้ายและความไม่สงบต่างๆ ได้ ซึ่งการนำกระบวนการมองอนาคตนี้ไปใช้จะช่วยให้การวางแผนการศึกษาหรือวางยุทธศาสตร์ทางการศึกษามีลักษณะเฉพาะที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งจะก่อให้เกิดการคิดถึงทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ที่เป็นไปได้ รวมถึงแผนการ "ฉุกเฉิน" หรือ มาตรการรองรับการผิดพลาด เสมือนมีดาข่ายความปลอดภัยทางสังคม (social safety net) (http://www.dsdw.go.th/statistic/pdf/article_20.pdf)

3) ข้อคิดต่อสังคมวิทยาหลังยุคทันสมัยนิยม เพื่อการ "รื้อสร้าง" อย่างสร้างสรรค์

ปัญหาประการหนึ่งของการพัฒนาในวันนี้คือ การติดอยู่กับ "กับดักทางความคิด" ของสำนักคิดต่างๆ ซึ่งมักมีผลต่อการวางแผน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือท่ามกลางโลกยุคหลังทันสมัยที่เป็นสังคมที่ผสมปนเประหว่างความเป็น "ขาว-ดำ" หรือเป็นสังคมที่มีลักษณะ "เทา" ที่ไม่ชัดเจน กระแสความคิดหลังยุคทันสมัยนิยม (postmodernism) ที่ไม่เชื่อในความจริงแท้ ไม่ต้องการสูตรสำเร็จ ไม่ต้องการคำตอบเพื่อการพัฒนาแบบใดแบบเดียวนั้น (www.ebbflux.com/postmodern) กระแสความคิดเหล่านี้มีผลต่อการมองโจทย์การพัฒนา โดยนัยหนึ่งก็ยังคงวิพากษ์และทัดทาน กับอีกนัยหนึ่งพยายามหาคำตอบการพัฒนา แต่โดยรวมแล้วยังอยู่ในลักษณะของการตั้งโจทย์บนการจัดการจากสถานการณ์ปัจจุบัน (situation oriented management) คือมุ่งเพียงหาแนวทางพัฒนาหรือแก้ปัญหาตามสถานการณ์เฉพาะหน้า ขณะที่งานวิจัยชิ้นนี้พยายามชี้ให้เห็นว่าในโลกที่สลับสับซ้อน เรายังต้องมุ่งไปสู่อนาคต ดังนั้นการก้าวสู่อนาคตจึงต้องการความเชื่อในสิ่งที่ดีกว่า แม้มีแนวโน้มและความไม่แน่นอนเกิดขึ้น ก็ได้คิดเตรียมการเผื่อไว้ด้วยความรอบคอบ มีคำตอบหลากหลายที่เป็น "ทางเลือก" ที่ดี และหา "ทางร่วม" ที่จะก้าวไปสู่อนาคตที่มุ่งหวังมากกว่าจะจัดการเพียงปัญหาเฉพาะหน้า ซึ่งหวังว่าสิ่งนี้น่าจะเป็นประสบการณ์และแนวทางการสร้างแรงบันดาลในการวางแผนการพัฒนาที่พึงก้าวข้ามวิธีคิดเดิมๆ

ข้อคิดที่น่าสนใจอีกประการคือ มุมมองต่อการเติมเต็ม **"แนวคิดเชิงวิพากษ์"** (critical approach) ที่สะท้อนได้จากการอภิปรายที่มุ่งให้มีการแสดงวิจารณญาณและแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อทำความเข้าใจในความหลากหลายและความไม่แน่นอน รวมถึงการใช้วิธีมองเชิงบวก (positive approach) เพื่อช่วยในการตัดสินใจล่วงหน้าและวางแผนอนาคต ซึ่งน่าจะเป็นแง่คิดที่ดีต่อการพัฒนาแนวคิดวิพากษ์วิจารณ์ยุคหลังทันสมัย ที่มิใช่แค่การ **"การรื้อถอน"** (deconstructing) หรือรื้อทิ้งสิ่งต่างๆ เท่านั้น หากแต่เป็นผลักให้เกิดกระบวนการ **"การรื้อสร้าง"** (reconstructing) อย่างสร้างสรรค์ด้วยโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับการอาศัยความร่วมมือ (collaboration) ของทุกภาคส่วน ภายใต้ความเชื่อในความคิดและศักยภาพของคนหลายกลุ่มหลายภาคส่วน (Pieters, 2004) ดังที่งานวิจัยครั้งนี้ได้ให้ความสำคัญกับความเป็น **"เจ้าของร่วมกัน"** ซึ่งเห็นได้จากกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องในแบบสหวิทยาการและหลากหลายกลุ่มวัยมาร่วมมองภาพอนาคตและร่วมออกแบบอนาคตสังคมใหม่

4) ข้อคิดต่อการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนไทยในยุคโลกาภิวัตน์

หนึ่งในนโยบายสำคัญที่เป็นผลจากกระบวนการวิจัยในครั้งนี้คือเรื่องของการศึกษาเพื่อ **"รู้เท่าทัน"** หรือการเสริมสร้าง **"ทักษะชีวิต"** ซึ่งปรากฏชัดเช่นเดียวกับกระแสความเคลื่อนไหวของทั่วโลกและกำลังเป็นแนวโน้มร่วมที่มาแรงในหลายประเทศ โดยเฉพาะกับประเทศอุตสาหกรรมที่มุ่งสนับสนุนการศึกษาเพื่อเสริมสร้างทักษะการดำเนินชีวิต เพื่อให้เด็กยุคใหม่สามารถปรับตัวกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (www.21stcenturyskills.org) ตัวอย่างประเทศสหรัฐอเมริกานับเป็นประเทศที่พิสูจน์ให้เห็นถึงความรับผิดชอบต่อเอาใจใส่ในกิจกรรมการเรียนรู้ในด้านต่างๆ เช่น เพศศึกษา การจัดการความขัดแย้ง พหุวัฒนธรรมศึกษา ซึ่งเป็นจุดเด่นที่มีมาอย่างต่อเนื่องในระบบของสหรัฐอเมริกา

กล่าวอีกนัยคือ แนวโน้มสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ต้องการคนรุ่นใหม่ที่มี **"พหุความรู้เท่าทัน"** (multi-literacy) ทั้งในแง่ทักษะและความรู้เท่าทันข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยี (information and

technology literacy) การรู้ทันสื่อ (media literacy) การรู้ทันการบริโภค (consumer literacy) รวมถึงทักษะด้านต่างๆ ที่พอเพียงต่อการดำเนินชีวิต (http://www.media-awareness.ca) ซึ่งการจัดการศึกษาเพื่อสร้าง "พหุการรู้เท่าทัน" นี้เองที่จะกลายเป็นประเด็นอภิปรายทางการศึกษารวมถึงประเด็นเกี่ยวกับการจัดการที่เหมาะสม ซึ่งในอนาคตจะต้องทำให้เกิดขึ้นในการปฏิรูปโรงเรียนในประเทศไทย

5) การมองอนาคตกับวิธีคิดแบบพอเพียงในการวางแผนการศึกษา

การมองอนาคตและการศึกษาอนาคตในแบบต่างๆ สามารถที่จะเป็นกลไกที่จะนำไปสู่ประสิทธิผลที่ยั่งยืนในการวางแผนการศึกษา ซึ่งมีจุดเด่น อาทิ

- กระบวนการมองอนาคตสามารถให้ข้อมูลมากพอที่จะทำให้ **"เท่าทัน"** ความเปลี่ยนแปลงและความเสี่ยงต่อความไม่แน่นอนต่างๆ
- กระบวนการมองอนาคตทำให้สามารถคิดหาทางออกและทางเลือกอย่าง **"มีเหตุผล"** และก้าวไปข้างหน้าอย่าง **"รอบคอบ"** โดยอาศัยโอกาสหรือ **"ทุนสังคม"** ที่มีอยู่เป็นฐานในการทำงาน
- กระบวนการมองอนาคตทำให้สามารถ **"รู้รับ-ปรับ-เลือก"** ยุทธศาสตร์ให้ **"พอเหมาะพอประมาณ"** กับสังคมหรืออนาคตที่เราจะก้าวไป ไม่สุดโต่งหรือหละหลวม แต่พอประมาณ และเผื่อทางเลือกเพื่อกันความผิดพลาดหรือเหตุไม่คาดคิดไว้ด้วย จึงเป็น **"ภูมิคุ้มกันความเสี่ยง"** เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนอีกด้วย
- กระบวนการมองอนาคตยังเป็นกระบวนการที่เน้นการ **"แบ่งปัน"** ปัญญาด้วยความเมตตาต่อกันในการแต่งเติมสร้างสรรค์เส้นทางสู่อนาคตที่ดีด้วยกัน

จากที่กล่าวนี้ จึงมีข้อเสนอต่อหน่วยงานราชการทางการศึกษา นั่นคือการเสนอให้นำเครื่องมือของการศึกษาอนาคตไปใช้ในการวางแผนการศึกษาอย่างจริงจัง อย่างไรก็ตามควรมีการพยายามพัฒนาวิธีการศึกษาอนาคต (Future study methods) ให้ดียิ่งขึ้นเพื่อประโยชน์ต่องานพัฒนาในอนาคต

6) วิธีศึกษาอนาคตนัยต่อการเป็นเครื่องมือเรียนรู้ และเสริมพลังอำนาจผู้เรียนเพื่อสร้างอนาคต

วิธีศึกษาอนาคตนับเป็นเครื่องมือทรงพลังยิ่งที่สามารถนำมาใช้เพื่อการเสริมพลังอำนาจเด็กและเยาวชน ดังข้อค้นพบที่สะท้อนจากกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิที่มาร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการมองอนาคตและสร้างภาพอนาคตได้ชี้ให้เห็นว่า กระบวนการมองอนาคตทำให้เกิดการเข้าถึง **"ความรู้ภายใน"** (tacit knowlege) และกระบวนการ **"ดึง"** คุณค่าของประสบการณ์สะสมในแต่ละบุคคลออกมา แม้ในกลุ่มเด็กและเยาวชนเองก็ได้สะท้อนความคิดเห็นว่า กระบวนการมองอนาคตเป็นกระบวนการเสริมพลังแก่กลุ่มเยาวชน กระตุ้นกระบวนการคิดไกล และเพิ่มมุมมองอนาคต ข้อค้นพบกล่าวนี้นับว่าให้แง่คิดที่ดีต่อการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนยุคใหม่ ซึ่งครูและบุคลากรในสถานศึกษา หรือแม้แต่เครือข่ายเด็กและเยาวชนก็สามารถที่จะประยุกต์วิธีการศึกษาอนาคตไปเป็นเครื่องมือจัดการเรียนรู้เพื่อเสริมศักยภาพและพลังอำนาจผู้เรียน ตลอดจนการพัฒนาตนเองและองค์กรได้ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเท่ากับเป็นการเตรียมคนยุคใหม่ให้มีทักษะและจิตสำนึกอนาคต (future-oriented mind) สามารถปรับตัวและเตรียมรับมือกับความไม่แน่นอนในอนาคต และพร้อมที่จะเติบโตเป็นผู้นำที่ดีของชุมชนและสังคมต่อไป

7) แนวคิดและวิธีการจัดการแบบมุ่งอนาคตเพื่อเพิ่มกำลัง "การจัดการความรู้" (knowlege management)

จากวิธีวิทยาการศึกษาอนาคตด้วยการมองอนาคต (foresight) พบว่าคุณค่าที่เด่นชัดของกระบวนการมองอนาคตกลายเป็นเครื่องมือที่ดีเยี่ยมอีกแบบหนึ่งสำหรับ "การจัดการความรู้" (knowlege management) ซึ่งเท่ากับจะช่วยขยายวิธีการหรือเครื่องมือจัดการความรู้ให้มีหลากหลายรูปแบบมากยิ่งขึ้น เพราะสิ่งที่พบจากการวิจัย คือ กระบวนการดังกล่าวได้นำไปสู่การเข้าถึงความรู้ภายในตน (tacit knowlege) เกิดการแบ่งปันความรู้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ที่สะสมของแต่ละบุคคล และนำไปสู่การขยายความคิดในตนสู่โลกแห่งความรู้ภายนอก อีกทั้งยังเป็นกระบวนการชื่นชมความรู้ความสำเร็จซึ่งกันและกัน นำไปสู่แรงบันดาลใจในการขยายสิ่งดีๆ ออกไปให้กว้างขึ้น กระบวนการดังกล่าวจึงเป็นเสมือนการจัดการความรู้ที่จะนำไปสู่การจัดการเปลี่ยนแปลง (change management) ทางการศึกษาที่ทรงพลังนั่นเอง

นอกจากนี้ข้อค้นพบจากการวิจัย ผู้วิจัยยังพบอีกด้วยว่า กระบวนการมองอนาคตเป็นกระบวนการที่ช่วยให้เกิดการไตร่ตรอง และทบทวนความรู้ กระแสความคิด และการมองหาทางเลือกโดยใช้วิจารณญาณ ภายใต้ความเป็นเหตุเป็นผลในตรรกะภาพอนาคต (Scenario logic) ต่างๆ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การจัดการความรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาตูจะเน้นที่ "การขยายผลสิ่งดีๆวันนี้" ซึ่งน่าจะยิ่งทรงพลังขึ้นได้ ถ้ามีกระบวนการแบบ "มุ่งอนาคต" แต่งเติมเข้าไป เพื่อให้ทุกคนขยายต้นทุนความรู้ภายในตนไปสู่การเชื่อมต่อในการตั้งโจทย์และวางแผนยุทธศาสตร์ด้านต่างๆ เพื่อ "การสร้างสิ่งดีๆ 10 ปีข้างหน้า" ด้วย

กล่าวโดยสรุป คุณค่าของวิธีการมองอนาคต นอกจากจะนำไปสู่การมองแนวโน้มและความไม่แน่นอนต่างๆ แล้ว ยังส่วนสำคัญต่อการตัดสินใจในปัจจุบันท่ามกลางการอาศัยข้อมูลที่รอบด้านมากพอและการอาศัยความรู้และการเข้าถึงความรู้ที่หลากหลายลึกรอบ การมองเห็นทางเลือกหลายทางและการมีแผนรองรับความเสี่ยงหรือการวางแผนเตรียมการที่ดีเพื่อก้าวเดินไปสู่อนาคตที่มุ่งหวังอย่างมีสติรอบคอบ ซึ่งน่าว่าเป็นวิธีการที่น่าจะขยายผลต่อไปไม่เพียงแต่ในแวดวงการวางแผนการพัฒนา แต่พึงขยายผลต่อยอดไปสู่วงการศึกษาในระดับต่างๆ รวมถึงการขยายไปสู่กระบวนการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนยุคใหม่ เพื่อให้กระบวนการเรียนรู้ที่อาศัยวิธีวิทยามองอนาคตนี้นำไปสู่การกระตุ้นกระบวนการคิดการณ์ไกล และการวางแผนอนาคตวางแผนชีวิตที่ดีสำหรับเด็กและเยาวชน ซึ่งเป็นวิธีการที่จะเสริมพลังอำนาจและการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับเด็กและเยาวชนยุคใหม่ภายใต้โลกที่เต็มไปด้วยการเปลี่ยนแปลงและความไม่แน่นอนที่กำลังมาถึง

ตารางที่ 47 สรุปข้อค้นพบของวิธีการมองอนาคตที่นำไปสู่มุมมองหลากหลาย

- *มองเห็นแนวโน้มที่จะเกิดขึ้น และได้คิดเผื่อความไม่แน่นอนที่อาจเกิด*
- *มองเห็นภาพอนาคตหลายแบบ และภาพที่มีโอกาสเกิดขึ้นได้มากที่สุด*
- *มองเห็นทางเลือกหลายทาง ทั้งทางร่วม และทางเลือกที่รองรับความไม่แน่นอน*
- *มองเห็นยุทธศาสตร์ที่หลากหลาย มีความเป็นไปได้ในการขับเคลื่อนให้บรรลุผลภายใน 10 ปี*
- *มองเห็นทางเลือกเชิงนโยบาย*
- *มองเห็นแนวทางการขับเคลื่อนนโยบาย และยุทธศาสตร์ รวมถึงทางเลือกในการขับเคลื่อนหลักที่ให้เกิดผลต่อเนื่อง*

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะต่อผู้เกี่ยวข้องระดับนโยบาย

เสนอให้มีการผลักดันนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษา อาทิ 1) **นโยบายเมืองแห่งการเรียนรู้คู่กับยุทธศาสตร์การเรียนรู้** ที่เน้นความสำคัญของการดำเนินนโยบายและยุทธศาสตร์ทั้งในมิติของการเรียนรู้เพื่อความเป็นสากลและการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับบริบทชุมชนท้องถิ่น รวมถึงการเชื่อมต่อการเรียนรู้ตั้งแต่ระดับปฐมวัยจนถึงอุดมศึกษา การเรียนรู้ที่เชื่อมต่อการศึกษาหลากหลายรูปแบบทั้งในระบบโรงเรียน นอกระบบโรงเรียน และตามอัธยาศัย ตลอดจนการเปิดพื้นที่การเรียนรู้ในลักษณะต่างๆ 2) **นโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตเท่าทัน** ดำเนินการโดยเน้น**ยุทธศาสตร์ทักษะชีวิตศึกษา**เพื่อการเรียนรู้เท่าทันในมิติต่างๆ เช่น เรื่องเพศศึกษา สื่อศึกษา บริโภคศึกษา เหล้ายาศึกษา สวัสดิศึกษา ครอบครัวศึกษา พหุวัฒนธรรมศึกษา จริยศึกษา สันติศึกษา เป็นต้น เพื่อเสริมสร้างภูมิคุ้มกัน รู้เท่าทันและมีทักษะจัดการความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นในชีวิต 3) นโยบายการศึกษาเพื่อชีวิตพอเพียง **โดยมีการดำเนินยุทธศาสตร์การศึกษาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง** ทั้งในเชิงการสร้างความรู้ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ ถ่ายทอดความรู้ และการส่งเสริมเครือข่ายการเรียนรู้ตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้กระจายทั่วในภูมิภาคต่างๆ การสนับสนุนการดำเนินงานในทุกๆ ภาคส่วน ทั้งในโรงเรียน นอกโรงเรียน ชุมชน เอกชน ประชาคมท้องถิ่นเข้ามาร่วมจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และการใช้ชีวิตที่ **"พอเพียง"** สามารถพึ่งตนเองได้ รวมถึงการฝึกอบรมทักษะด้านอาชีพเพื่อให้เด็กและเยาวชนได้มีทักษะฝีมือเพื่อการเลี้ยงชีพได้อย่างมั่นคง ไม่เป็นหนี้ มีภูมิคุ้มกันที่ดีมีความรู้มีจริยธรรม เป็นต้น

เสนอให้มี**ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคต**เพื่อการบริหารจัดการองค์กรยุคใหม่ ซึ่งจะช่วยให้การวางแผนและการดำเนินยุทธศาสตร์ด้านต่างๆ ไม่ว่าจะในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการเป็นไปอย่างมีจุดหมายที่ชัดเจน ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคตช่วยประกันความเสี่ยงหรือภัยคุกคามอันเกิดจากความไม่แน่นอนหรือเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิดได้ ซึ่งเท่ากับช่วยให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างรอบคอบแล้ว ยังทำให้เกิดการมองหาทางเลือกที่หลากหลายเพื่อช่วยในการตัดสินใจที่ดีด้วย โดยภายใต้ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคตนั้นให้มียุทธศาสตร์ขับเคลื่อนทางการศึกษา" โดยมุ่งเน้น 1) **ยุทธศาสตร์ด้านการลงทุน**ในโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การส่งเสริมสื่อเทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้ในด้านต่างๆ การลงทุนด้านทรัพยากร รวมถึงการมีกองทุนพัฒนาคุณภาพการศึกษา กองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างเครือข่ายครู ผู้รู้ท้องถิ่น กองทุนพัฒนาศักยภาพเด็ก และกองทุนสื่อและพัฒนานวัตกรรมการต่างๆ เพื่อให้การลงทุนทางการศึกษาไปสนับสนุนให้เกิดความคล่องตัวในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ในอีกหลายด้าน นอกจากนี้ยังหมายรวมถึง 2) การขับเคลื่อน**ยุทธศาสตร์การจัดการความรู้**ที่มุ่งให้มีกลไกสร้างความรู้และจัดการความรู้ที่อยู่นอกระบบราชการแต่ทำงานควบคู่เพื่อหนุนเสริมกลไกภาครัฐ ให้การจัดการความรู้ไปเสริมพลังอำนาจของผู้มีส่วนเกี่ยวกับการศึกษา เพื่อให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ สร้างความรู้ และจัดการความรู้อย่างเป็นระบบมีประสิทธิภาพ 3) **ยุทธศาสตร์พื้นที่ (area-based)** การผลักดันให้เกิดการบูรณาการความร่วมมือเชิงพื้นที่จากภาคส่วนต่างๆ ทั้งในระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น ชุมชน เป็นต้น ให้มีส่วนร่วมขับเคลื่อนการศึกษา โดยเฉพาะการสร้าง **"เมืองแห่งการเรียนรู้"** ให้เป็นเมืองที่มีพื้นที่และบริบทที่เอื้อต่อการเรียนรู้ที่ดี

สำหรับเด็กและเยาวชน รวมถึง 4) การขับเคลื่อน**ยุทธศาสตร์ทางสังคม** โดยบูรณาการยุทธศาสตร์ทางการศึกษาคู่กับยุทธศาสตร์ทางสังคมในมิติต่างๆ เช่น ยุทธศาสตร์เมืองน่าอยู่ ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการเรียนรู้สุขภาวะ ยุทธศาสตร์การเรียนรู้เพื่อสนับสนุนนโยบายด้านครอบครัว ยุทธศาสตร์สิ่งแวดล้อมศึกษาและการอนุรักษ์พลังงาน เป็นต้น เพื่อสร้างพลังทางการศึกษาให้เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาสังคม

2. ข้อเสนอแนะต่อประชาคมที่ร่วมขับเคลื่อนการศึกษา

เสนอให้มี**กลไกประชาคมในจังหวัด**ต่างๆ ได้มีบทบาทสำคัญในการดำเนินงาน**ขับเคลื่อนยุทธศาสตร์พื้นที่ที่เชื่อมต่อกับหน่วยการศึกษาและภาคสังคม** ทั้งในระดับปฏิบัติให้เชื่อมต่อกับระดับนโยบาย รวมถึงการมีส่วนร่วมทางการศึกษาทั้งเรื่องยุทธศาสตร์การลงทุน การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ การเปิดพื้นที่การเรียนรู้ การส่งเสริมการเรียนรู้ทักษะชีวิต การส่งเสริมการเรียนรู้ที่หลากหลาย รวมถึงการดำเนินงานเครือข่ายเพื่อขับเคลื่อนการเรียนรู้ และเครือข่ายวิจัยและจัดการความรู้ในด้านต่างๆ เพื่อสนับสนุนให้เกิดการยกระดับคุณภาพการศึกษา และพัฒนาการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น

เสนอให้กระบวนการประชาคมท้องถิ่นได้มี**บทบาทในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การศึกษาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**กันอย่างจริงจัง เพื่อให้เด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการมีภูมิคุ้มกันที่ดี สามารถพึ่งตนเองได้ และยืนหยัดอยู่ในท้องถิ่นได้อย่างมีศักดิ์ศรีและก้าวไปอย่างเท่าทันโลก รวมถึงการดำเนินงานด้านเมืองแห่งการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการพัฒนาเมืองหรือพื้นที่ต่างๆ ให้เป็นพื้นที่ทางการศึกษาหรือพื้นที่การเรียนรู้ที่มีคุณภาพ ตลอดจนให้ประชาคมท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการฝึกอบรมสร้างงานสร้างอาชีพให้กับเด็กและเยาวชน รวมถึงการส่งเสริมกิจกรรมยามว่างในชุมชน และพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้มีคุณภาพด้วย

3. ข้อเสนอแนะต่อวงวิชาการ

ให้มี**การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้แบบมุ่งอนาคต**ในระดับต่างๆ หรือการเรียนรู้ที่อาศัยแนวโน้ม ภาพอนาคตเป็นตัวตั้ง รวมถึงกิจกรรมที่ส่งเสริมให้มีกระบวนการประเมินผลกระทบและการวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันและอนาคตเพื่อมองหาทางเลือกต่างๆ เพื่อช่วยในการตัดสินใจทั้งในแง่การเรียนรู้ในขั้นสูง หรือการใช้ชีวิตอย่างมีสติเพื่ออนาคตที่ดี นอกจากนี้ยังรวมถึงข้อเสนอต่อการส่งเสริมการพัฒนานวัตกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้แบบมุ่งอนาคต เพื่อสร้างเด็กและเยาวชนที่มีสำนึกอนาคตและรู้จักใช้ชีวิตอย่างมีความรับผิดชอบที่ดีในปัจจุบัน

เสนอให้มี**การเปิดพื้นที่การศึกษาด้านอนาคตศึกษา หรือการเปิดเวทีนำเสนอแนวคิด ยุทธวิธีใหม่ๆ ของการศึกษาอนาคต** โดยเฉพาะการเปิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เทคนิคการมองภาพอนาคตและสร้างภาพอนาคตกับการประยุกต์ในงานด้านการศึกษาและงานพัฒนา เพื่อให้เกิดการขยายข้อความรู้ด้านวิธีวิทยาการวิจัยและการประยุกต์เทคนิควิจัยไปสู่แวดวงการพัฒนางานวิชาการให้มากขึ้น รวมถึงการมีสนามวิจัยและสนามทำงานของนักอนาคตทางการศึกษา เพื่อพัฒนานักการศึกษาและผู้ที่สนใจ ซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการทั้งในด้านการวางนโยบายและแผนงานการ

พัฒนาด้านต่างๆ ในอนาคต และส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งทางวิชาการด้านการศึกษาและศาสตร์ด้านการศึกษาอนาคต

เสนอให้มี**ศูนย์อนาคตศึกษาด้านเด็กและเยาวชน** เพื่อคาดการณ์สภาวการณ์และแนวโน้มด้านเด็กและเยาวชน และสร้างข้อมูลความรู้สำหรับการวางแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเด็กและเยาวชนในอนาคต รวมถึงเสนอให้**ศูนย์ศึกษาอนาคตและการจัดการแบบมุ่งอนาคต** เพื่อเป็นหน่วยฝึกอบรมให้ความรู้และพัฒนาเครือข่ายนักศึกษาอนาคตและนักจัดการรุ่นใหม่

4. ข้อเสนอแนะต่อการวิจัยครั้งต่อไป

เสนอให้มี**การวิจัยถอดบทเรียนความรู้จากงานวิจัย**ครั้งนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อแนวคิดและเทคนิควิธีการมองภาพอนาคต (foresight) และการสร้างภาพอนาคต (scenario planing) ที่ถือเป็นเครื่องมือที่เหมาะสำหรับช่วยให้เกิดการคิดและการมองการณ์ไกลภายใต้แนวโน้มและความไม่แน่นอนในอนาคตข้างหน้าที่กำลังจะมาถึง และยังช่วยให้เกิดกระบวนการคิดทบทวนไตร่ตรองด้วยการย้อนกลับมาตั้งหลักการมองในปัจจุบัน (backcasting) ซึ่งมีประโยชน์ต่อการวางแผนอนาคต วางแผนชีวิต วางแผนพัฒนาองค์กร และมีประโยชน์ต่อการนำประยุกต์ใช้ในแวดวงวิชาการด้านต่างๆ ต่อไป

เสนอให้มี**การศึกษากระบวนการเทคนิคการมองอนาคตในรูปแบบต่าง ๆ** ซึ่งรูปแบบของการศึกษาวิจัยมีผลต่อการกำหนดและการคัดเลือกผู้เชี่ยวชาญและความยืดหยุ่นในกระบวนการเก็บข้อมูลวิจัย ตัวอย่างการมองอนาคตด้วยวิธีการสร้างภาพอนาคตต้องการผู้เชี่ยวชาญจากหลากหลายสาขา เพื่อเข้าร่วมกระบวนการวิจัย เนื่องจากผู้เชี่ยวชาญต่างสาขาจะช่วยให้มุมมองความคิดที่หลากหลายทำให้กระบวนการวิจัยไม่ติดอยู่กับกรอบคิดใดกรอบคิดหนึ่งมากเกินไป นอกจากนี้หัวใจสำคัญการจัดประชุมอนาคตศึกษายังเน้นที่การมีปฏิสัมพันธ์แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างผู้เชี่ยวชาญ การเผชิญหน้าในกระบวนการกลุ่มจึงจำเป็นต้องอาศัยการสร้างบรรยากาศที่ดี ไม่ตึงเครียดหรือติดกรอบวิธีมากเกินไปจนไปลดทอนความคิดสร้างสรรค์หรือความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้เข้าประชุม

เสนอให้มี**การวิจัยศึกษาอนาคตภาพทางการศึกษา เพื่อกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายในระดับต่าง ๆ** เช่น การประยุกต์วิธีมองอนาคตไปใช้ในการประชุมวางแผนนักนโยบาย หรือไปใช้จัดประชุมกับกลุ่มเยาวชน หรือแม้แต่จัดกระบวนการเรียนรู้สำหรับเด็กและเยาวชนในระดับต่างๆ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาทักษะการคิดการณ์ไกล เป็นต้น นอกจากนี้ควรมีการถอดความรู้ว่าการปรับแต่งกระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติการที่อิงกลุ่มเป้าหมายผู้ประชุมเป็นตัวตั้งนั้น กระบวนการที่เหมาะสมเป็นอย่างไร และมีปัจจัยเงื่อนไขใดที่ทำให้กระบวนการวิจัยดังกล่าวบรรลุผลตามเป้าหมาย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กฎหมายไทย. **พระราชบัญญัติประถมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2523** [Online]. 2523. แหล่งที่มา: http://www.kodmhai.com/10015/me.php[10 สิงหาคม 2548]

กฎหมายไทย. **พระราชบัญญัติ จัดตั้งศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2534** [Online]. 2534. แหล่งที่มา: http://www.kodmhai.com/m4/m4-4/H6/H-6.html[10 สิงหาคม 2548]

กฤษฎา เพื่องระบิล, พล.ร.ท. **การประเมินยุทธศาสตร์ทหาร** [Online]. 2548. แหล่งที่มา: http://data. schq.mi.th/~sri/journal/journal_48_2005[2 กรกฎาคม 2548]

กมลินทร์ พินิจภูวดล. **แนวทางและมาตรการในการจัดการศึกษาของเด็กด้อยโอกาส** [Online]. รายงานวิจัยเสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541. แหล่งที่มา: http://www. onec.go.th[8 สิงหาคม 2548]

กระจ่าง พันธุมนาวิน. **การบริหารเชิงกลยุทธ์ : จากทฤษฎีสู่การบริหารราชการแผ่นดิน** [Online]. 17-18 สิงหาคม 2548. แหล่งที่มา: http://www.loei.go.th[2 กรกฎาคม 2548]

การพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กระทรวง. สำนักงานส่งเสริมและพิทักษ์เยาวชน. แหล่งที่มา: http://oppy.opp.go.th

การสนเทศทหาร, กรม. กองวิทยาการคอมพิวเตอร์ [Online]. แหล่งที่มา: http://data.schq.mi.th.

กองทุนสนับสนุนการวิจัย, สำนักงาน(สกว.). พัฒนาการนโยบายรัฐบาลเกี่ยวกับจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส [Online]. แหล่งที่มา: http://www.trf.or.th. และ http://www.geocities.com/policy_sbp/report/section3.html

กองทุนสร้างเสริมสุขภาพ, สำนักงาน (สสส.) [Online]. แหล่งที่มา: http://www.thaihealth.or.th.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. (สกศ.) [Online]. แหล่งที่มา: http://www.onec.go.th.

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. **สรุปวิวัฒนาการของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-8** [Online]. 2544. แหล่งที่มา: http://www.nesdb.go.th/econSocial/ devCom/bottombar_copy1-8.htm[10 สิงหาคม 2548]

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. **สรุปสาระสำคัญ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549)** [Online]. 2545. แหล่งที่มา: http://www.nesdb.go.th/plan/data/SumPlan9Thai/menu.html[11 สิงหาคม 2548]

คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. **สรุปสาระสำคัญ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554)** [Online]. 2545. แหล่งที่มา: http:// www.nesdb.go.th/plan/data/SumPlan10Thai/menu.html[11 มกราคม 2549]

คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ, สำนักงาน. **พระราชบัญญัติส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ.2521** [Online]. 2521. แหล่งที่มา: http://www.lawonline. co.th/Document/code524.doc[10 สิงหาคม 2548]

คณะกรรมาธิการต้านสิทธิมนุษยชน, องค์การสหประชาชาติ. **อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก** แปลโดย กระทรวงการต่างประเทศ. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ, 2540.

คลังสมองวิทยาลัยป้องกันอาณาจักรเพื่อสังคม [Online]. แหล่งที่มา: http://web.schq.mi.th

เครือข่ายรัฐบาลไทย [Online]. แหล่งที่มา: http://www.thaigov.net

จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ. นโยบายกับการบริหารราชการ. ใน กุลธน ธนาพงศธร (บรรณาธิการ), **นโยบายของรัฐ: อะไร ทำไม และอย่างไร**, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522 : 57.

จุมพล พูลภัทรชีวิน. อนาคตศึกษาและการวิจัยอนาคต. **รัฐสภาสาร** ปีที่ 30 ฉบับที่ 7 (กรกฎาคม 2525): 66 – 70.

จุมพล พูลภัทรชีวิน. เทคนิคการวิจัยอนาคตแบบ EDFR. **วิจัยการศึกษา** ปีที่ 10 ฉบับที่ 5 (มิถุนายน–กรกฎาคม 2530): 23–30.

จุมพล พูลภัทรชีวิน. **การวิจัยอนาคตกับงานพัฒนศึกษา**. เอกสารประกอบการบรรยายการออกแบบวิธีวิจัยทางพัฒนศึกษา, คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547. (อัดสำเนา)

จุมพล พูลภัทรชีวิน. **อนาคตศึกษา** [Online]. โครงการจิตวิวัฒน์ มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์ สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), 2548. แหล่งที่มา: http://semsikkha. org/article/article/article171.doc[20 ธันวาคม 2548]

จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์. นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย. **การประชุมเชิงปฏิบัติการมองอนาคต (foresigth) ครั้งที่ 1**, 9 พฤศจิกายน 2549 ณ สถาบันรามจิตติ (เทปบันทึกภาพ)

จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์. อนาคตสังคมไทย และยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย. **การประชุมเชิงปฏิบัติการมองอนาคต (foresigth) ครั้งที่ 2**,15 ธันวาคม 2549 ณ สถาบันรามจิตติ (เทปบันทึกภาพ)

จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์. ทางเลือกเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย. **การประชุมระดมความคิดเพื่อถอยกลับมา(backcasting) มองทางเลือกเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต**, 24 มกราคม 2550 ณ สถาบันรามจิตติ (เทปบันทึกภาพ)

จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์. ข้อเสนอแนวทางการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย. **การสัมมนาวิชาการเรื่องข้อเสนอแนวทางขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย**, 22 มีนาคม 2550 คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (เทปบันทึกภาพ)

ชาตรี ศรีไพพรรณ. การมองอนาคต (Foresight). **ในรายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการโรงเรียนผู้นำการใช้เทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้**, โดยศูนย์คาดการณ์เทคโนโลยีเอเปค สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 31 พฤษภาคม-2 มิถุนายน 2545 ณ สถานฝึกอบรมและอภิบาล บ้านผู้หว่าน จังหวัดนครปฐม. (อัดสำเนา)

ชนิดา รักษ์พลเมือง. **แนวคิดทฤษฎีพัฒนศึกษา**. เอกสารประกอบการสอนรายวิชาทฤษฎีพัฒนศึกษา. คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546. (อัดสำเนา)

ชื่นชนก โควินท์. **การวิจัยนโยบายกับงานพัฒนศึกษา**. เอกสารประกอบการบรรยายการออกแบบวิธีวิจัยทางพัฒนศึกษา, คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547. (อัดสำเนา)

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. **วาทกรรมการพัฒนา/Development Discourse : อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์และความเป็นอื่น**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: วิภาษา, 2545.

ดำรงค์ วัฒนา. **คู่มือการจัดทำแผนยุทธศาสตร์สำหรับหน่วยงานภาครัฐ** [Online]. คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, มปป. แหล่งที่มา: www.ops.moc.go.th/pcni/Strategie%20manaul.htm[30 มิถุนายน 2548]

เดอะไทยนิวส์ [Online]. แหล่งที่มา: http://www.the-thainews.com

ธีรยุทธ บุญมี. **พหุนิยม**. กรุงเทพฯ: สภาวิจัยแห่งชาติ, 2546.

ปฏิรูประบบสุขภาพ, สำนักงาน (สปรส.) [Online]. แหล่งที่มา: http://www.hsro.or.th

ประชาสังเคราะห์, กรม. **ระเบียบกรมประชาสงเคราะห์ว่าด้วยการสงเคราะห์เด็กภายในครอบครัว พ.ศ.2529** [Online]. 2548 แหล่งที่มา: http://www.nakhonratchasima.m-society.go.th/ Raw/Law08.htm[10 สิงหาคม 2548]

ประเวศ วะสี. **กระบวนการนโยบายสาธารณะ**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ, 2547.

ปราวีณยา สุวรรณณัฐโชติ. **เอกสารสรุปการบรรยายเรื่องวิธีการในการศึกษาแนวโน้มกับการศึกษาแนวโน้มทางเทคโนโลยีการศึกษา** [Online]. ภาควิชาโสตทัศนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 10 สิงหาคม 2547 ณ ห้องประชุมยุพา วีระไวทยะ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. แหล่งที่มา: pirun.ku.ac.th[17 พฤษภาคม 2548]

ผู้จัดการออนไลน์. แหล่งที่มา: http://www.manager.co.th

พงศ์เทพ สุธีรวุฒิ. **นโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ** [Online]. สถาบันระบบสาธารณสุข, 2548. แหล่งที่มา: http://www.hsri.or.th[17 มิถุนายน 2548]

พฤทธิ์ ศิริบรรณพิทักษ์ และคณะ. **โจทย์วิจัยทางการศึกษาเพื่อการพัฒนาประเทศ**. ภายใต้โครงการวิจัยเรื่อง "การกำหนดโจทย์วิจัยทางการศึกษา" โดยการสนับสนุนของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2547.

พระไทยเน็ต, ชุมชนพระไทยในอินเตอร์เน็ต [Online]. แหล่งที่มา: http://www.phrathai.net

พสุ เดชะรินทร์. **ยุทธศาสตร์ หรือกลยุทธ์ คืออะไรแน่** [Online]. 2548. แหล่งที่มา: http://www.nidambe11.net/ ekonomiz/2005q2/article2005april19p7.htm[30 มิถุนายน 2548]

พิทยา บวรวัฒนา. **รัฐประศาสนศาสตร์ : ทฤษฎีและแนวการศึกษา (ค.ศ.1970-ค.ศ.1980).** ภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.

พิเชษฐ์ ดุรงคเวโรจน์. การมองอนาคต (Foresight). ใน**รายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการห้องเรียนแห่งการเรียนรู้ในทศวรรษหน้า**, โดยฝ่ายการศึกษาอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ 21-22 ตุลาคม 2545 ณ สถานฝึกอบรมและอภิบาล บ้านผู้หว่าน จังหวัดนครปฐม. (อัดสำเนา)

ที่ปรึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. แหล่งที่มา: http://www.nesac.or.th.

ทักษิณ ชินวัตร, พตท. **คำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี พันตำรวจโท ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี** แถลงต่อรัฐสภาในคราวเข้ารับตำแหน่งเป็นผู้นำรัฐบาลสมัยที่ 2 วันพุธที่ 23 มีนาคม 2548 [Online]. 2548 แหล่งที่มา: http://www.thaigov.go.th[26 มีนาคม 2548]

ธนรัฐ ธนะสมบูรณ์. โครงการพัฒนายุทธศาสตร์กระทรวงอุตสาหกรรม : หลักและวิธีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ สอจ. **ในรายงานการประชุมโครงการพัฒนายุทธศาสตร์กระทรวงอุตสาหกรรม** 16-17 ธันวาคม 2547 ณ โรงแรมอุบลบุรี รีสอร์ท จ.อุบลราชธานี. (อัดสำเนา)

ภาณุวัฒน์ ภักดีวงศ์. **การวิเคราะห์ประเด็นการศึกษาในนโยบายการศึกษาของคณะรัฐบาลไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2475–2540**. วิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิต, ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

มูลนิธิวิกิพีเดีย, วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี [Online]. แหล่งที่มา: http://th.wikipedia.org

มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ (มสช.) [Online]. แหล่งที่มา: http://eee.yhsinhg.org

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี. ศูนย์นวัตกรรมนโยบาย. **อนาคตภาพของเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้ : กระบวนทัศน์และยุทธศาสตร์เพื่อการเปลี่ยนแปลงจากฐานราก.** ในโครงการศึกษาการคาดการณ์เทคโนโลยีเรื่องเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษา. รายงานวิจัยภายใต้การสนับสนุนของศูนย์คาดการณ์เทคโนโลยีเอเปค สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ, 2545.

มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน. โครงการวิจัยการศึกษาทางเลือก : บทสัมภาษณ์ อ.สุชาดา จักรพิสุทธิ์. **รวมบทความมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน ลำดับที่ 236**, 2546.

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะนิติศาสตร์, ศูนย์นิติศาสตร์. **ประมวลกฎหมายอาญา** [Online]. แหล่งที่มา: http://www.tulawcenter.org[10 สิงหาคม 2548]

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะนิติศาสตร์, ศูนย์นิติศาสตร์. **ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์** [Online]. แหล่งที่มา: http://www.tulawcenter.org[10 สิงหาคม 2548]

มหาวิทยาลัยศิลปากร [Online]. แหล่งที่มา: http://www.cs.su.ac.th

รัฐบาลไทย [Online]. แหล่งที่มา: http://www.thaigov.go.th

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525**. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2526.

วิวัฒน์ แต่งอักษร. นักวิชาการด้านการแพทย์และประสาทวิทยาศาสตร์. สัมภาษณ์, 30 พฤษภาคม 2549.

วิวัฒน์ แพร่สิริ. **วิวัฒนาการและอนาคตภาพการศึกษาคาทอลิกเพื่อพัฒนาสังคมไทย**. วิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิต, ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

วิโรจน์ สารรัตนะ. **อนาคตศึกษา : วิสัยทัศน์เพื่อการบริหารและการพัฒนา** [Online]. 2548 แหล่งที่มา: http://ednet.kku.ac.th[17 พฤษภาคม 2548]

วัฒนธรรม, กระทรวง. **เด็กไทยใน 4 ปี สร้างของรัฐบาลใหม่ : นโยบายและยุทธศาสตร์วัฒนธรรมเพื่อเด็กไทย.** งานวิจัยโดยสถาบันรามจิตติร่วมกับกระทรวงวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

วัฒนธรรม, กระทรวง [Online]. แหล่งที่มา: http://www.m-culture.go.th

ศึกษาธิการ, กระทรวง [Online]. แหล่งที่มา: http://www.moe.ac.th

ศูนย์คาดการณ์เทคโนโลยีเอเปคประเทศไทย [Online]. แหล่งที่มา: http://www.apectf.nstda.or.th

ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ,โครงการศูนย์พัฒนาพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ แหล่งที่มา: http://www.ecommerce.or.th

สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. **นวัตกรรมทางสังคม : ทางเลือกเพื่อประเทศไทยรอด**, 2546

สมชัย ศรีสุทธิยากร. **การประเมินนโยบาย.** กรุงเทพฯ: ฝ่ายวางแผนพัฒนาและเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548. (อัดสำเนา)

สมบัติ ธำรงธัญวงศ์ และ ศศิชา สืบแสง. **นโยบายสาธารณะ : การก่อรูปนโยบาย**. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2548. (อัดสำเนา)

สมบัติ ธำรงธัญวงศ์ และ ศศิชา สืบแสง. **การกำหนดทางเลือกและการตัดสินใจนโยบาย**. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2548. (อัดสำเนา)

สภาองค์การพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ (สอดย.) [Online]. แหล่งที่มา: http://www.dordek.org

สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย (สสท.) [Online]. แหล่งที่มา: http://www.tei.or.th/PliBai/th_plibai55_1.htm

สิปนนท์ เกตุทัต (เขียน), โรเบิรต์ บี. เท็กซ์เตอร์ (บรรณาธิการ). **ทางสายกลางของสังคมไทยในอนาคต : เทคโนโลยีที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม**. สถาบันวัฒนธรรมและการสื่อสาร อีสต์เวสต์ เซ็นเตอร์ ฮาวาย สหรัฐอเมริกา ร่วมกับคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2535.

สุริชัย หวันแก้ว. รองผู้อำนวยการฝ่ายวิจัย สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สัมภาษณ์, 3 กรกฎาคม 2549

สุรินทร์ กิจนิตยชีว์. ประธานคณะกรรมการแผนการเรียนรู้ 4 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.). สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2549.

ส่งเสริมและพิทักษ์เยาวชน, สำนักงาน. **นโยบายเยาวชนแห่งชาติ : ประวัติและวิวัฒนาการของนโยบายเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 1-5** [Online]. 2548 แหล่งที่มา: http://oppy.opp.go.th./about/03.html[1 สิงหาคม 2548]

อมร รักษาสัตย์. การพัฒนานโยบาย. **เอกสารการศึกษารัฐประศาสนศาสตร์** ฉบับที่ 27 คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2520.

อมรวิชช์ นาครทรรพ. **ความฝันของแผ่นดิน**. กรุงเทพฯ: โครงการการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์, 2540.

อมรวิชช์ นาครทรรพ. **บริบททางการศึกษา**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2545.

อมรวิชช์ นาครทรรพ. **ปฏิรูประบบวิจัย เคลื่อนสังคมไทยด้วยความรู้ : ข้อเท็จจริงและข้อเสนอเพื่อการปฏิรูประบบวิจัยของประเทศ**. เอกสารในโครงการพัฒนาระบบวิจัยของประเทศ ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ (มสช.) สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา. กรุงเทพฯ: โครงการพัฒนาระบบวิจัยของประเทศ , 2546.

อมรวิชช์ นาครทรรพ. **พหุวัฒนธรรม**. รายงานวิจัยภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค, 2546.

อมรวิชช์ นาครทรรพ และคณะ. **เด็กไทยในมิติวัฒนธรรม**. รายงานวิจัยภายใต้การสนับสนุนของกระทรวงวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, 2548.

อมรวิชช์ นาครทรรพ และคณะ. **โครงการติดตามสภาวการณ์เด็กและเยาวชน (child watch)**. รายงานวิจัยของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2545-2546.

อมรวิชช์ นาครทรรพ และคณะ, **โครงการติดตามสภาวการณ์เด็กและเยาวชนระดับจังหวัด (child watch)** ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), 2547-2549

อมรวิชช์ นาครทรรพ และคณะ, **เอกสารชุดโครงการแนวคิดและแนวทางส่งเสริมการเรียนรู้สุขภาวะในมิติต่าง ๆ 11 เล่ม.** ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), 2549

อมรวิชช์ นาครทรรพ. กระทรวงวัฒนธรรมกับความมั่นคงของสังคมไทย. **เอกสารสังเคราะห์ยุทธศาสตร์กระทรวงวัฒนธรรมใน 3 ประเทศ โดยสถาบันรามจิตติร่วมกับกระทรวงวัฒนธรรม**, 2549

อารนาโด แพงกราเซีย, บาทหลวง (Pangrazzi, Arnaldo). **ความต้องการด้านจิตวิญญาณของผู้ป่วยที่กำลังสิ้นใจ** [Online]. 2548 แหล่งที่มา : http://www.ha.or.th/pdf/topic4.pdf[15 กรกฎาคม 2548]

อำพล จินดาวัฒนะ. **การขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาวะ** [Online]. 2548 แหล่งที่มา: http://www.hsro.or.th[17 มิถุนายน 2548]

อนุชาติ พวงสำลี. คณบดีคณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร มหาวิทยาลัยมหิดล. สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2549

อากาศโยธิน, กรม. หน่วยบัญชาการอากาศโยธิน [Online]. แหล่งที่มา: http://www.rtafsf.rtaf.mi.th

เอกชัย ศรีวิลาศ. **แนวความคิดทางยุทธศาสตร์** [Online], มปป. คลังสมองวิทยาลัยป้องกันอาณาจักรเพื่อสังคม. แหล่งที่มา: http://web.schq.mi.th[30 มิถุนายน 2548]

ภาษาอังกฤษ

ACTU. **Future of work : Work and family** [Online]. Ann Arbor: The Evatt Foundation University of New South Wales Sydney NSW Australia. (Distributor), 2003. Available from: URL:http:// evatt.org.au/publications/papers/104.html[2005, August 10]

Anderson, James E. **Public Policy-Making**. New York: Holt, Rinehart & Winstion, 1979

APEC Center for Technology Foresight [Online]. Available from: http://www.apecforesight.org

Bacon, Francis Sir. **New Atlantis** [Online]. 1626. Available from: http://www.sirbacon.org/links/ newatlantis.htm[2005, August 10]

Barraclough, June Weidenfeld & Nicolson. **Mathematical Perfectability** [Online]. 1995. Available from: www.humanistictexts.org[2005, August 22]

Brown, Roberts Ja; Elkins, D.; Larson, T. Factors influencing the view of patients with gynaecologicalcancer about end-of- life decisions. **American Journal of Obstetrics and Gynecology**. 176 (1997): 166-172.

Burchsted, Sandra. **Futures Studies: Preparing Learners for Success in the 21st Century** [Online]. (n.d.). Available from: http://www.newhorizons.org[2005, August 10]

Carroll, Jim. **Future-oriented Leadership** [Online]. 2005. Available from: www.jimcarroll.com [2005, August 10]

Cleveland and Krashinsk. **Canadian policy Our Children's future : Child Care policy in Canada (Studies in Comparative Political Economy and Public policy)** [Online]. 2001. Available from: http://www.childcarepolicy.net/policy/CanadianPolicy.php[2005, August 30]

Cornish, Edward. **The Study of the Future 5th**. Washington D.C.: World Future Society, 1983.

Cornish, Edward. **Futuring**. Maryland: World Future Society, 2005.

CPB. ORG. **A Report on Children's Internet Use** [Online]. 2002. Available from: http://www.cpb.org/ stations/reports/connected/[2005, September 2]

Dickinson, Dee. **Positive Trends in Learning** [Online]. 1994. Available from: http://www.newhorizons.org[2005, August 19]

Dickinson, Dee. (e.d.). **Creating The Future : Perspectives on Educational Change** [Online]. 2005. Available from: http://www.newhorizons.org/[2005, September 7]

Dickinson, Dee. **Education 2050** [Online]. 2000. Available from: http://www.newhorizons.org [2005, August 19]

Digital Governance.org. **Building and Sustaining Democratic and Accountable Governance Institutions using ICT** [Online]. Ann Arbor: DigitalGovernance.org and KnowNet.org Initiative Inlaks Scholar (2000-1), London School of Economics, UK, 2003. Available from: http://www.cddc.vt.edu/digitalgov/gov-publications.html[2005, August 2]

Drucker, Peter F. **Managing for the Future : The 1990s and Beyond**. New York: Truman Talley Books, 1992.

Dryden, G & Vos, J. **The Learning Revolution**. Auckland: The Learning Web Ltd, 1997.

Dye, Thomas R. **Understanding Public Policy**. New Jersey: Prentice-Hall, 1981.

Easton, David. **The Political System**. New York: Alfred A. Knoff, 1960.

Education Week [Online]. Available from: http://www.edweek.org

Eger, A.O.; Lutters, D. and Van Houten, F.J.A.M. **Create The Future : An Environment For Excellence In Teaching Future oriented Industrial Design Engineering** [Online]. International Engineering And Product Design Education Conference 2-3 September 2004 DELFT The Netherlands. Available from: www2.io.tudelft.nl/iepde04/Documents%20for %20Downloads/Final%20Papers/BG_Eger.pdf[2005, September 2]

Federal Ministry of Education and Research (Germany) [Online]. Available from: http://www.bmbf.de

Fitch, R.M. and Svengalis, C.M. **Futures Unlimited : Teaching about Worlds to Come**. Washington D.C.: The National Council for the Social Studies, 1979.

Future Trends. **Northwest Regional Educational Laboratory** [Online]. 1999. Available from: http://www.nwrel.org/request/jan99/article12.html[2005, September 5]

Gall, Terry. The role of religious resources for older adults coping with illness. **The Journal of Pastoral Care and Counselling** 57 (n.2, 2003): 211-224.

Gates, Bill. **The Road Ahead**. New York: Viking Penguin, 1995.

George Lucas Educational Foundation (GLEF) [Online]. Available from: http://www.edutopia.org

Glenn, Jerome C. Introduction to the Futures Research Methodology Series, 1994 in Jerome C Glenn. **Futures Research Methodology**. Washington D.C.: American Council of the United Nations University, 1999.

Henderson, Hazel. **Education for the Third Millennium : Looking Back From 2050** [Online]. 2002. Available from: http://www.hazelhenderson.com[2005, August 19]

Hesselbein, Frances; Goldsmith, Marshall and Beckhard, Richard. **The Organization of The Future**. The Drucker Foudation. San Francisco: JosseyBass Publisers, 1997.

Houston, Jean. **Jump Time : Shaping Your Future in a World of Radical Change**. New York: Tarcher Putnam, 2000.

Infoterra Thailand, UNEP-Infoterra [Online]. Available from: http://infoterra.deqp.go.th[2007, April 20].

Institut for occupation and Wirtschaftspaedagogik University of Hamburg [Online]. Available from: http://www.bwpat.de

Integral world exploring theories of everything [Online]. Available from: http://www.integralworld.net

Jan, Nederveen Pieterse. **Development Theory. Deconstructions/Reconstructions**. London: SAGE, 2004. (paperback)

Jouvenel, De Bertrand. **Futuribles Project** [Online]. 1960. Available from: http://www.futuribles.com[2005, September 2]

Kaplan, Abraham and Lasswell, Harold D. **Power and Society**. New Haven: Yale University Press, 1970.

Kariyaswasam and Tilokasundari. **Towards a future-oriented education** [Online]. 2005 Available from: http://www.dailynews.lk/2005/05/30/fea02.htm[2005, September 2]

King and Buhwick. Beliefs and attitudes of hospital inpatients about faith, healing and prayers. **Journal of Family Practice** 39 (1994): pg. 349-352.

Kroll, Morton. **Policy and Administration**. In Policies and Organization, ed Fremont J. Lyden, George A. Shipman and Morton Kroll. New York: Meredith Corporation, 1969.

Lasswell, Harold D. and Lerner, Danniel. The Policy Sciences. Calif.: Stanford University Press, 1951.

Lehmann, P. and Wirtz, C. **Household Formation in the EU – Lone Parents** [Online]. 2004 Available from: http://www.childpolicyintl.org/loneparents.html[2005, October 1]

Massey University College of Education . **Review of Future-focused Research on Teaching and Learning** [Online]. Ann Arbor: Ministry of Education (Distributor), 2002. Available from: http://www.minedu.govt.nz[2005, August 19]

McRae, Hamish. **The World in 2020** . London: Harper Collins, 1994.

Media Awareness Network, Canada [Online]. Available from: http://www.media-awareness.ca

Ministry of Science & Technology (MoST), Korean [Online]. Available from: http://www.most.go.kr

Naisbitt, John. **Megatrends 2000**. New York: Avon Books, 1990.

Naisbitt, John. **Global Paradox : The Bigger the World Economy, the More Powerful its Smallest Players**. New York: William Morrow and Co., 1994.

National Intelligence Council. **Global Trends 2015 : A Dialogue About the Future with Nongovernmental Experts** [Online]. 2005. Available from: http://www/cia.gov[2005, August 19]

New Horizons For Learning [Online]. Available from: http://www.newhorizons.org

Nightingale, Smith D. and Fix, Michael. **Economic and Labor Market Trends** [Online]. The Future of Children 14 (2 : 49-59) (n.d.) Available from: www.futureofchildren.org[2005, August 22]

Office of the National Economic and Social Development Board. 10th National Economic and Social Development Plan (2007-2011) [Online]. Available from: http://www.nesdb.go.th[2005, August 19].

Organization for Economic Co-operation and Development –OECD[Online]. Available from: http://www.oecd.org.

Partnership for 21st Century Skills. **Learning for the 21st Century Skills** [Online]. 2005. Available from: http://www.21stcenturyskills.org/downloads/P21_Report.pdf[2005, August 19]

Peter Schwartz. **Scenario Planning** [Online]. Available from: http://www.innovation.com[2004, December 15]

Pieterse, Nederveen J. **Development Theory. Deconstructions/Reconstructions**. SAGE, 2004.

Prazniak, Roxann and Dirlik, Arif. **Places and Politics in an Age of Globalization** [Online]. Oxford and New York : Rowman and Littlefield (Distributor), 2001. Available from: www.h-net.org/reviews/showpdf.cgi[2004, December 15]

Raggatt, Peter; Edwards, Richard and Small, Nick. **The Learning Society**. London: The Open University,1996.

RAND Corporation, Santa Monica, CA [Online]. Available from: http://www.rand.org.

Research Triangle Institute International [Online]. Available from: http://www.rti.org/pubs/Cambodia_CBE_0206.pdf[2004, December 15]

Reiser, Oliver L. **Educational Trends in a World Crisis** [Online]. Department of Philosophy University of Pittsburgh Pittsburgh, Pennsylvania U.S.A. 1998. Available from: http://laluni.helloyou.ws/netnews/bk/education/edu1000.html[2005, August 22]

Ripley, Randall B. and Franklin, Grace A. **Politics and Policy 1973-1982**. Knoxville: University of Tennessee Press, 1984.

Robledo, Jhoanna S. **Top 5 parenting trends of 2004** [Online]. (n.d.). Available from: http://www. babycenter.com/refcap/pregnancy/childbirth/1414649.html[2005, August 22]

Roy, Singh Raja. **Education for the twenty-first century: Asia-Pacific perspective**. Bangkok: UNESCO, 1991.

Sharkansky, Ira. **The Political Scientist and Policy Analysis.** Chicago: Markham Publishing Company, 1970.

Spilla, Johnson. Coping with breast cancer. The roles of clergy and faith. **Journal of Religion and Health** 30 (1991): 23-33.

ThaiEurope.net [Online]. Available from: http://news.thaieurope.net[2007, April 20].

The Federal Ministry of Education and Research [Online]. Available from: http://www.BMBF

The Vanier Institute of the Family, Canada [Online]. Available from: http://www.vifamily.ca

The World's Children's Prize for the Rights of the Child [Online]. Available from: http://www.childrensworld.org

UNESCO. **The State of world population, 2000 : Lives together, worlds apart ; men and women in a time of change** [Online]. 2000. Available from: http://www.unfpa.org/swp/2000/english/index.html[2005, September 3]

U.S., Department of Labor. 21st Century Workforce Office. **Accomplishments Report** [Online]. 2003. Available from: www.dol.gov[2005, September 3]

United Nations Children's Fund (UNICEF). Life Skills [Online]. 2007. Available from: http://www.unicef.org/lifeskills[2007, March 3]

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [Online]. Available from: http://www.unesco.org

University of Heidelberg [Online]. Available from: http://www.iued. Uni-hedelberg.de

USC Annenberg School Center for the Digital Future, The University of Southern California [Online]. Available from: http://www.digitalcenter.org

Viva Network Together For Children [Online]. Available from: http://www.viva.org

Wilber, Ken. **A Theory of Everything: An Integral Vision for Business, Politics, Science and Spirituality** [Online]. Available from: http://www.kenwilber.com and http://www.2think .org/wilber.shtml[2006, July 14]

World Future Society (WFS). **World Future Society report** [Online]. 2004. Available from: http://www.wfs.org[2005, January 22].

World Future Society (WFS) [Online]. Available from: http://www.wfs.org

World Futures Studies Federation. **Futurist** [Online]. 2002-2004. Available from: http://www.wfsf.org[2005, August 19]

World Futures Studies Federation [Online]. Available from: http://www.wfsf.org

World Health Organization [Online]. Available from: http://www.who.int

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชุดคำถามสัมภาษณ์

ข้อมูลสำคัญที่จะได้รับ

ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับแนวโน้ม กระบวนทัศน์และยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนในทศวรรษหน้า

กรอบความคิดการสัมภาษณ์

มุ่งให้ผู้เชี่ยวชาญได้คาดการณ์แนวโน้มเด็กและเยาวชน และแนวโน้มที่มีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนในอีก 10 ปีข้างหน้า รวมถึงให้ข้อเสนอแนะต่อนโยบายและยุทธศาสตร์การศึกษาที่พึงประสงค์สำหรับอนาคต

ผู้เชี่ยวชาญ

รายชื่อ	ตำแหน่ง	วันที่ขอสัมภาษณ์
ผศ.ดร วิวัฒน์ แต่งอักษร	นักวิชาการด้านการแพทย์และประสาทวิทยาศาสตร์ สถาบันวิทยาการการเรียนรู้	30 พฤษภาคม 2549.
รศ.สุริชัย หวันแก้ว	รองผู้อำนวยการฝ่ายวิจัย สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	3 กรกฎาคม 2549
อ.สุรินทร์ กิจนิตยชีว์	ประธานคณะกรรมการแผนการเรียนรู้ 4 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)	9 มิถุนายน 2549
ดร. อนุชาติ พวงสำลี	คณบดีคณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร มหาวิทยาลัยมหิดล	15 มิถุนายน 2549

ผู้สัมภาษณ์ น.ส.จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์

คำถาม

1. พัฒนาการ/เหตุการณ์สำคัญในศาสตร์ของท่าน ในรอบ 10 ปีที่มีผลกระทบสูงต่อสังคมมีอะไรบ้าง ท่านคิดว่าผลกระทบเหล่านั้นทำให้จำเป็นต้องปรับหรือเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์การเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่หรือไม่อย่างไร
2. ปัจจัยเงื่อนไขใดบ้างที่ท่านคาดว่าจะมีผลกระทบต่ออัตราเร่งหรือมีผลต่อการเกิดหรือไม่เกิดการเปลี่ยนกระบวนทัศน์การเรียนรู้ในข้อ 1 ปัจจัยเงื่อนไขเหล่านั้นแต่ละด้านมีความแน่นอนที่จะเกิดขึ้นเพียงใด
3. เหตุวิกฤต (critical incidence) ใดที่น่าจะเป็นจุดเปลี่ยนกระบวนทัศน์การพัฒนาตามข้อ 1
4. นอกจากปัจจัยเงื่อนไขหรือเหตุการณ์ตามข้อ 2 และ 3 แล้ว มีอะไรอีกที่ท่านคิดว่าเป็นแรงขับสำคัญที่มีผลกระทบต่อสังคมไทยในอีก 10 ปีข้างหน้า เช่น ด้านเทคโนโลยี ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ฯลฯ
5. ท่านคาดว่าแนวโน้มประเทศไทย/สังคมไทยในอีก 10 ข้างหน้าเป็นอย่างไร
6. ท่านคาดว่าแนวโน้มเด็กและเยาวชนไทย (แนวโน้มด้านการศึกษาไทย) เป็นอย่างไร
7. ท่านคิดว่ากระบวนทัศน์การศึกษา/การพัฒนาเด็กและเยาวชนที่พึงประสงค์ในทศวรรษหน้าควรเป็นอย่างไร
8. ข้อเสนอต่อนโยบายและยุทธศาสตร์การศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชน

ตารางการประชุมเชิงปฏิบัติการมองภาพอนาคต (ครั้งที่ 1)
เรื่อง "นโยบายและยุทธศาสตร์การศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย"
9 พฤศจิกายน 2549 เวลา 9.00-17.00 น.
ณ สถาบันรามจิตติ

9.00-9.10 น.	เปิดประเด็นเรื่องโจทย์สำคัญของวิทยานิพนธ์เรื่องนโยบายและยุทธศาสตร์การศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย ○ โจทย์สำคัญของวิทยานิพนธ์ ○ นำเสนอแนวโน้มสำคัญใน 10 ปีข้างหน้า *(จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์ นิสิตผู้วิจัย)*
9.10 - 9.40 น.	กำหนดคำถามหลัก (Key Question) จากหัวข้อวิทยานิพนธ์ *(ระดมความคิด สนทนาแลกเปลี่ยน)*
9.40 - 10.10 น.	ระบุประเด็นสำคัญ (Key Issues) จากคำถามหลัก *(ใช้ Card Technique)*
10.10 - 10.40 น.	ระบุแรงผลักดัน (Key Driver) จากประเด็นสำคัญ *(ใช้* Card Technique)
10.40 - 11.10 น.	ระบุเหตุการณ์/ความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต (Key Uncertainties) *(ใช้ Card Technique)*
11.10 - 11.40 น.	จัดอันดับความไม่แน่นอน *(ใช้ตารางจัดอันดับ)*
11.40 - 11.55 น.	เลือกความไม่แน่นอนเป็นโจทย์สร้างและเขียนภาพอนาคตในกลุ่มย่อย *(ระดมความคิด พิจารณาร่วมกัน)*
11.55 - 12.00 น.	สรุปกระบวนการภาคเช้า *(ผู้วิจัย)*
12.00 - 13.00 น.	อาหารกลางวัน ฟังเพลงบรรเลง
13.00 - 13.10 น.	สรุปสาระสำคัญของภาคเช้า และนำเข้าสู่กระบวนการภาคบ่าย *(ผู้วิจัย)*
13.10 - 15.40 น.	แบ่งกลุ่มเขียนภาพอนาคตของเด็กและเยาวชนไทยท่ามกลางสังคมไทยใน 10 ปีข้างหน้า ○ การสร้างโครงเรื่องภาพอนาคต (Plot) การกำหนดกรอบและระยะเวลาลำดับการเกิดเหตุการณ์ต่างๆ (Time Line of Events) ○ ภาพอนาคต (Scenario) ผูกเรื่องจากโครงเขียนเป็นภาพอนาคต ○ กำหนดยุทธศาสตร์ยุทธศาสตร์การศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย และนำยุทธศาสตร์ไปสู่การบรรลุเป้าหมายใน 10 ปี
16.00 - 16.30 น.	นำเสนอและอภิปราย
16.30 น.	สรุปการประชุม

(อาหารว่าง จัดไว้ให้บริการตลอดการประชุม)

รายชื่อ ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่เชิญเข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการมองภาพอนาคตครั้งที่ 1
เรื่อง "นโยบายและยุทธศาสตร์การศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย"
วันพฤหัสที่ 9 พฤศจิกายน 2549 เวลา 9.00 - 17.00 น.
ณ สถาบันรามจิตติ

	ผู้ทรงคุณวุฒิ	ตำแหน่ง/บทบาท
1.	ดร.พิเชฐ ดุรงคเวโรจน์	ผู้อำนวยการสถาบันคลังสมอง
2.	ดร.ชฎามาศ ธุวะเศรษฐกุล	ผู้อำนวยการสำนักเทคโนโลยีสารสนเทศแห่งชาติ
3.	นาวาเอกหญิงดร.อนงค์นุช ภูยานนท์	ที่ปรึกษาวิทยาลัยกองทัพเรือ
4.	ดร.อิทธิพล ปรีติประสงค์	สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล
5.	ดร.นพดล กรรณิการ์	ผู้อำนวยการสำนักวิจัยเอแบคโพล
6.	ดร.นฤมล บุลนิม	รองผู้อำนวยการสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.)
7.	คุณปิยาภรณ์ มัณฑะจิตร	หัวหน้าชุดโครงการงานแหล่งเรียนรู้ (สกว.)
8.	ผศ.สุทธาภา โชติประดิษฐ์	รองคณบดีคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
9.	คุณศุภชัย พงศภัครเธียร	ที่ปรึกษาโรงเรียนสัตยาไส
10.	ดร.พงศธร ตันติฤทธิ์ศักดิ์	อาจารย์ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา หาวิทยาลัยมหิดล
11.	พระมหานภันต์ ถาวรบรรจบ	วัดสระเกษ /นิสิตปริญญาเอก คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
12.	คุณสรรชัย หนองตรุด	หัวหน้าฝ่ายสารคดี สถาบันรามจิตติ
13.	คุณจอมหทยาสนิท พงษ์เสฐียร	บัณฑิตปริญญาโท ครุศาสตร์
14.	คุณณัฐกิตติ์ จิตตรีสานช์	ประธานสภาเด็กและเยาวชน จังหวัดนนทบุรี
15.	ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน	ประธานสาขาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการ และความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์)
16.	ดร.อมรวิชช์ นาครทรรพ	ผู้อำนวยการสถาบันรามจิตติ (อ.ที่ปรึกษาร่วม)

ตารางการประชุมเชิงปฏิบัติการมองภาพอนาคต (ครั้งที่ 2)
เรื่อง "อนาคตสังคมไทย และ
ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนไทยในทศวรรษหน้า"
วันศุกร์ที่15 ธันวาคม 2549 เวลา 13.00-17.00 น.
ณ สถาบันรามจิตติ

13.00 น.	- กล่าวต้อนรับ โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน ภาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา และดร.อมรวิชช์ นาครทรรพ ผู้อำนวยการสถาบันรามจิตติ - เปิดประเด็นโจทย์วิจัยเรื่องนโยบายและยุทธศาสตร์การศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย *(จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์ ผู้วิจัย)* ○ นำเสนอภาพรวมแนวโน้มและภาพอนาคตใน 10 ปีข้างหน้า
13.20 – 13.30 น.	สนทนาแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับแนวโน้ม และภาพอนาคตจากที่นำเสนอ
13.30 – 14.00 น.	ระบุเหตุการณ์/ความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต (Key Uncertainties) *(ใช้ Card Technique)*
14.00 – 16.30 น.	เลือกความไม่แน่นอนเป็นโจทย์สร้างและเขียนภาพอนาคตในกลุ่มย่อย แบ่งกลุ่มเขียนภาพอนาคตของเด็กและเยาวชนไทยท่ามกลางสังคมไทยใน 10 ปีข้างหน้า ○ การสร้างโครงเรื่องภาพอนาคต (Plot) การกำหนดกรอบและระยะเวลาลำดับการเกิดเหตุการณ์ต่างๆ (Time Line of Events) ○ วาดภาพอนาคต โดยผูกเรื่องจากโครงเรื่องเป็นภาพอนาคต ○ กำหนดยุทธศาสตร์ยุทธศาสตร์การศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย และนำยุทธศาสตร์ไปสู่การบรรลุเป้าหมายใน 10 ปี
16.30 – 17.00 น.	นำเสนอและอภิปราย
17.00 น.	สรุปและปิดการประชุม

หมายเหตุ : *อาหารว่าง จัดไว้ให้บริการตลอดการประชุม*
หลังเลิกประชุม เลี้ยงอาหารเย็น รื่นรมย์กับดนตรีในสวน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายชื่อผู้นำเยาวชนที่เข้าร่วมการประชุมเชิงปฏิบัติการมองภาพอนาคตครั้งที่ 2
เรื่อง "อนาคตสังคมไทย และ
ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนไทยในทศวรรษหน้า"
วันศุกร์ที่ 15 ธันวาคม 2549 เวลา 13.00 - 17.00 น.
ณ สถาบันรามจิตติ

ภาค	ชื่อ-สกุล	ผู้นำเยาวชน
เหนือ	1. ปิยะ กรรณิกา	ประธานสภาเด็กฯ จังหวัดน่าน
	2. ฉัตรชัย ใจฟู	ตัวแทนสภาเด็กฯ จังหวัดน่าน
	3. ไกรวุฒิ ยอดหาญ	รองประธานสภาเด็กฯ จังหวัดแพร่
	4. คณิตนิตย์ ถิ่นสุข	ผู้แทนสภาเด็กฯ จังหวัดแพร่
	5. อนุสรณี สัญญา	ประธานสภาเด็กฯ จังหวัดลำปาง
กลาง	6. คุณณัฐกิตติ์ จิตตรีสินธุ์	ประธานสภาเด็กฯ จังหวัดนนทบุรี
	7. รชต วีระไชยสิงห์	รองประธานสภาเด็กฯ จังหวัดนนทบุรี
	8. วรากร มณฑาทิพย์	ประธานสภาเด็กฯ จังหวัดอยุธยา
	9. สุชาติ แย้มปราสัย	รองประธานสภาเด็กฯ จังหวัดอยุธยา
ตะวันออก	10. ศุภชัย บุญเวช	ประธานสภาเด็กฯ จังหวัดตราด
	11. ธีระศักดิ์ พุทธสมบัติ	ประธานสภาเด็กฯ จังหวัดสระแก้ว
	12. เมทยา ปรียานนท์	ประธานสภาเด็กฯ จังหวัดจันทบุรี
	13. บดินทร์ พลธรส	รองประธานสภาเด็กฯ จังหวัดจันทบุรี
	14. จุลพงศ์ แก้วมาศ	ผู้แทนพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จังหวัดจันทบุรี
อีสาน	15. พันธรักพงษ์ มัจจุปะ	ประธานสภาเด็กฯ จังหวัดมหาสารคาม
	16. เอกชัย ธงชาย	รองประธานสภาเด็กฯ จังหวัดมหาสารคาม
ใต้	17. พันทิวา อินทสา	ประธานสภาเด็กฯ จังหวัดนครศรีธรรมราช
	18. ทัศนัย พยุง	รองประธานสภาเด็กฯ จังหวัดนครศรีธรรมราช

กำหนดการประชุมระดมความคิด
เพื่อถอยกลับมามองทางเลือกเชิงนโยบายและ
ยุทธศาสตร์การศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย
วันพุธที่ 24 มกราคม 2550 เวลา 9.00 -12.00 น. ณ สถาบันรามจิตติ

เป้าหมายการประชุมระดมความคิด

1) ยุทธศาสตร์และข้อเสนอเชิงนโยบายทางศึกษาที่สำคัญ
2) ยุทธศาสตร์เฉพาะด้านและข้อเสนอเชิงนโยบายที่มีผลกระทบสูงกับเด็กและเยาวชนใน 10 ปี
3) ข้อเสนอเชิงยุทธวิธี/แนวทางการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ให้บรรลุผลใน 10 ปี

กรอบการระดมความคิด :

. จากข้อมูลการประชุมเชิงปฏิบัติการมองภาพอนาคต (foresight) และสร้างภาพอนาคต (scenario) ที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการไป 2 ครั้ง (เอกสารประกอบการประชุม) ผู้เชี่ยวชาญมีมุมมองในการมองโจทย์ในภาพรวมประเทศเป็นอย่างไร

1. ท่านมองว่ายุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตที่เด่นที่น่าจะดึงออกมามีอะไร
2. มีข้อเสนอเชิงนโยบายที่สำคัญใดบ้างเพื่อตอบโจทย์เป้าหมายใน 10 ปีข้างหน้า
3. ข้อเสนอเชิงยุทธวิธีเพื่อการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ที่ว่านี้เพื่อสู่เป้าหมายภายใน 10 ปีข้างหน้า

ผู้เชี่ยวชาญที่เชิญเข้าร่วมประชุมระดมความคิด

1.	ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย	รองผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
2.	ผศ.ดร.เลขา ปิยะอัจฉริยะ	ที่ปรึกษา สำนักวิจัยและพัฒนาการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
3.	ผศ.นพ.อดิศักดิ์ ผลิตผลการพิมพ์	หัวหน้าศูนย์วิจัยความปลอดภัยในเด็ก ภาควิชากุมารเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล
4.	รศ.ดร.สมพงษ์ จิตระดับ	อาจารย์ประจำภาควิชาหลักสูตรการสอนและเทคโนโลยีการศึกษา สาขาประถมศึกษา ครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
5.	ดร.พิเชฐ ดุรงคเวโรจน์	ผู้อำนวยการสถาบันคลังสมอง
6.	ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน	ประธานสาขาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการ และความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์)
7.	ดร.อมรวิชช์ นาครทรรพ	ผู้อำนวยการสถาบันรามจิตติ (อ.ที่ปรึกษาร่วม)

การสัมมนาวิชาการ
เรื่อง ข้อเสนอแนวทางการขับเคลื่อนนโยบายและ
ยุทธศาสตร์การศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย
วันพฤหัสบดีที่ 22 มีนาคม 2550 เวลา 9.00 -12.00 น.
ณ ห้องประชุมนานาชาติ 1 (405) อาคาร 3 ชั้น 4 คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เป้าหมายการสัมมนา

1) เพื่อให้นำเสนอผลการวิจัยและให้ข้อเสนอยุทธศาสตร์และข้อเสนอเชิงนโยบายทางศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยใน 10 ปีข้างหน้า

2) เพื่อเปิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของผู้นำนโยบายในหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้เกิดผลกระทบทั้งในเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาสำหรับการขับเคลื่อนงานทางการศึกษาใน 10 ปี

ประเด็นร่วมสัมมนา :

จากการนำเสนอผลการวิจัยเรื่อง "นโยบายทางศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย" มีคำถามสำคัญที่ใคร่ขอความเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิดังต่อไปนี้

1. ท่านมีมุมมองอย่างไรต่องานวิทยานิพนธ์ในเรื่องดังกล่าว
2. ท่านมีข้อเสนอเชิงนโยบายและข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์อะไรบ้างที่จะตอบโจทย์เป้าหมายใน 10 ปีข้างหน้า
3. ท่านมีข้อเสนอเกี่ยวกับแนวทางในการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ที่ว่านี้เพื่อไปสู่เป้าหมายภายใน 10 ปีข้างหน้าอย่างไร

กำหนดการสัมมนา

9.00–9.10 น.	ผศ.ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน กล่าวต้อนรับในฐานะที่ปรึกษาหลัก และ ดร.อมรวิชช์ นาครทรรพ ในฐานะที่ปรึกษาร่วม
9.10-9.30 น.	การนำเสนอผลงานวิจัยเรื่อง "นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย" โดยนางสาวจุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์ นิสิตผู้ทำวิจัย
9.30 -12.00 น.	เวทีสัมมนาเพื่อให้ข้อเสนอเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย
12.00 น.	ปิดการสัมมนา เชิญรับประทานอาหารกลางวันร่วมกัน

หมายเหตุ : *อาหารว่างบริการในห้องประชุม*

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าร่วมการสัมมนาวิชาการ
เรื่อง ข้อเสนอแนวทางการขับเคลื่อนนโยบายและ
ยุทธศาสตร์การศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย
วันพฤหัสบดีที่ 22 มีนาคม 2550 เวลา 9.00 -12.00 น.
ณ ห้องประชุมนานาชาติ 1 (405) อาคาร 3 ชั้น 4 คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายชื่อ	ตำแหน่ง/สังกัด
1. ผศ.ดร.เลขา ปิยะอัจฉริยะ	ที่ปรึกษาสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (สกศ.)
2. อ.รัชนี พึ่งพานิชกุล	นักวิชาการ 7 ว.สำนักนโยบายและแผนการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (สกศ.)
3. ดร.สิริกร มณีรินทร์	ที่ปรึกษาสำนักงานอุทยานการเรียนรู้ (TKP)
4. คุณวีระศักดิ์ โควสุรัตน์	รองหัวหน้าพรรคชาติไทย
5. ดร.พิเชฐ ดุรงคเวโรจน์	ผู้อำนวยการสถาบันคลังสมอง
6. ผศ.ดร.วิวัฒน์ แต่งอักษร	ผู้เชี่ยวชาญด้านประสาทวิทยาศาสตร์การเรียนรู้
7. ดร.สุริยเดว ทรีปาตรี	คลีนิคเพื่อนวัยรุ่น โรงพยาบาลราชวิถี
8. นอ.หญิงดร.อนงค์นุช พูยานนท์	ที่ปรึกษาวิทยาลัยกองทัพเรือ
9. ดร.นฤมล บุญนิม	รองผู้อำนวยการสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.)
10. คุณปิยาภรณ์ มัณฑะจิตร	หัวหน้าโครงการวิจัยงานแหล่งเรียนรู้ (สกว.)
11. อาจารย์สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์	ประธานบอร์ดแผนการเรียนรู้ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
12. คุณวริสร รักษ์พันธุ์	กรรมการผู้จัดการ บริษัท ชุมพรคาบาน่า จำกัด
13. ผศ.สุทธาภา โชติประดิษฐ์	รองคณบดีคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
14. ผศ.ฐิติมาวดี เจริญรัชต์	คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์ จังหวัดฉะเชิงเทรา
15. ผศ.ดร.ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์	รองคณบดี คณะศิลปกรรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต
16. รศ.ดร.สมพงษ์ จิตระดับ	อาจารย์ประจำภาควิชาหลักสูตรการสอนและเทคโนโลยีการศึกษา สาขาประถมศึกษา ครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย / อนุกรรมการธิการด้านเด็กและเยาวชน
17. รศ.ดร.ชนิตา รักษ์พลเมือง	หัวหน้าภาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
18. ผศ.ดร.ชื่นชนก โควินท์	อาจารย์ประจำภาควิชานโยบายฯ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
19. ผศ.ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน	ประธานสาขาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์)
20. ดร.อมรวิชช์ นาครทรรพ	ผู้อำนวยการสถาบันรามจิตติ (อ.ที่ปรึกษาร่วม)

ภาคผนวก ข

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เอกสารประกอบการนำเสนองานวิจัย
ในการประชุมเชิงปฏิบัติการมองอนาคต (foresight workshop) ครั้งที่ 1

นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต
เพื่อเด็กและเยาวชนไทย

Future-Oriented Education Policies and Strategies
for Thai Youths

น.ส. อุทากรณ์ มาเลยีรวงศ์

อาจารย์ที่ปรึกษา
ผศ.ดร. จุมพล พูลภัทรชีวิน และดร. อนวัช มาศทรรศ
สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการ และความเป็นผู้นำทางการศึกษา
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2549

Foresight workshop 1 : 9 พฤศจิกายน 2549

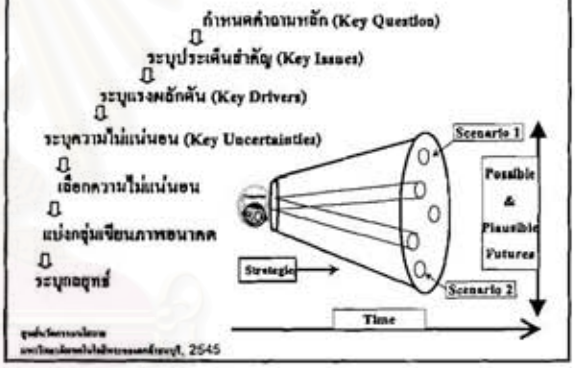
วัตถุประสงค์การวิจัย

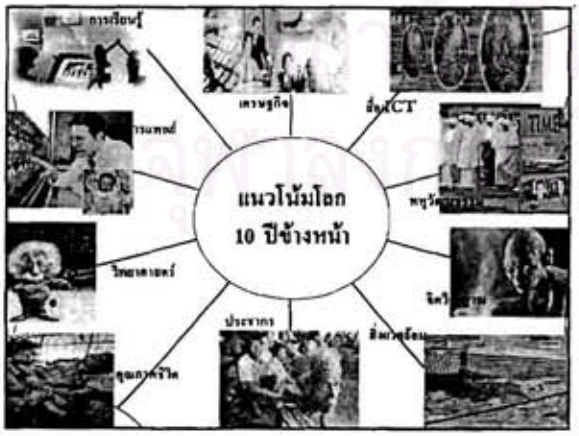
1. เพื่อศึกษาแนวโน้มทางเศรษฐกิจสังคมที่มีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนในต่างประเทศและของประเทศไทย
2. เพื่อศึกษานโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนในต่างประเทศและของประเทศไทย
3. เพื่อให้ข้อเสนอเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย

คำถามวิจัยในการประชุมเชิงปฏิบัติการมองภาพอนาคต

- ภาพอนาคตของเด็กและเยาวชนไทยเป็นอย่างไร และการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยภายใต้ภาพอนาคตดังกล่าวควรมีลักษณะอย่างไร
- นโยบายและยุทธศาสตร์การศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยควรมีลักษณะอย่างไร อะไรเป็นปัจจัยเงื่อนไขให้นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตของไทยขับเคลื่อนได้จริง

กระบวนการสร้างภาพอนาคต (Scenario Planning)

1. การตั้งคำถามหลักสำหรับการเขียนภาพอนาคต (key question)

อนทนาแลกเปลี่ยนความคิด

1) แนวโน้มอีก 10 ปีข้างหน้ามีผลกระทบต่อการศึกษาและเด็กและเยาวชนอย่างไร
2) กระบวนทัศน์และเป้าหมายของการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนในอีก 10 ข้างหน้า หรือในปีพ.ศ. 2560 คืออะไร

2. การพิจารณาประเด็นที่เกี่ยวข้อง (key issues)

เขียน card แสดงความคิด

■ **มีปัจจัยและประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนในอีก 10 ข้างหน้าอะไรบ้าง**

เช่น "สภาพแวดล้อมทางสังคม"
"เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นสื่อหลักของการเรียนรู้"
"ครูต้องพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง"

3. ระบุแรงผลักดันและกระแสขับเคลื่อนหลัก (driving force)

เขียน card แสดงความคิด

■ ร่วมกันพิจารณาถึงแรงผลักดันและกระแสขับเคลื่อนหลัก (driving force) ที่คาดว่าจะมีผลกระทบต่อนโยบายและยุทธศาสตร์การศึกษาใน 10 ข้างหน้า

เช่น การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ
แรงขับด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับสมอง
เทคโนโลยีหุ่นยนต์/ปัญญาประดิษฐ์

4. การพิจารณาความไม่แน่นอน (uncertainties)

เขียน card แสดงความคิด

■ เป็นเหตุการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นในอีก 10 ข้างหน้าที่สามารถผลิก ผันกระบวนทัศน์ทางการศึกษาหรือมีผลกระทบต่อนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนไทย

เช่น เกิดการปฏิวัติ
สนามบินสุวรรณภูมิถูกวางระเบิด

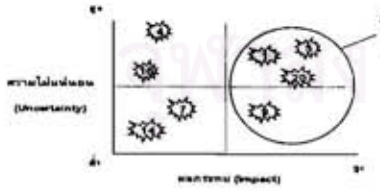
5. การจัดลำดับความไม่แน่นอน (degree of uncertainties)

ใช้ตารางจัดอันดับ

5.1 จัดลำดับความไม่แน่นอน

■ วิเคราะห์ประเด็นความไม่แน่นอนและผลกระทบที่จะเกิดโดยใช้ตารางวิเคราะห์

Matrix of Scenario building

(1)การจัดอันดับ/ระดับของความไม่แน่นอน (degree of uncertainties) และเลือกความไม่แน่นอนเพื่อเป็นตัวเดินเรื่องของแต่ละภาพ
•หากทราบว่าความไม่แน่นอนน่าจะเกิดหรือไม่น่าจะเกิด เท่ากับระดับความไม่แน่นอนต่ำ
•หากไม่ทราบเลยว่าความไม่แน่นอนนั้นจะเกิดขึ้นหรือไม่ หมายความว่าระดับความไม่แน่นอนสูง
(สุนันท์ สัตกรนนโยบาย 2545)

5.2 เลือกความไม่แน่นอนเป็นโจทย์ในการเขียนภาพอนาคต

พิจารณาจัดหมวดหมู่

■ จัดกลุ่มหมวดหมู่ของประเด็นความไม่แน่นอนแบ่งเป็น 3 กลุ่ม เพื่อเป็นโจทย์ในการสร้าง และเขียนภาพอนาคตในกลุ่มย่อยต่อไป

ภาคบ่าย

การจัดทำภาพอนาคตและ

การวางยุทธศาสตร์

6. การจัดทำภาพอนาคต (scenario planning)

- แบ่งสมาชิกเป็นกลุ่ม 2 กลุ่มย่อย กลุ่มละประมาณ 8-10 คน
- ให้แต่ละกลุ่มมีประธาน และเลขานุการทำหน้าที่ดำเนินการและบันทึกข้อมูล (และเตรียมผู้นำเสนอผลงานกลุ่ม)
- นำข้อมูลที่ได้จากกิจกรรมต่างๆ ทั้งประเด็นสำคัญ แรงผลัก (driving Forces) และโจทย์ที่ได้จากขั้นตอนการจัดอันดับความไม่แน่นอนมาเป็นกรอบในการทำงานเขียนภาพอนาคตและวางยุทธศาสตร์ทางการศึกษา

6.1) การสร้างโครงเรื่องภาพอนาคต (plot)

- แต่ละกลุ่มจะสร้างโครงเรื่องภาพอนาคตจากประเด็นความไม่แน่นอน โดยวางกรอบเหตุการณ์และระยะเวลา **(time line of events)** ไว้โดยคร่าวๆ ไว้

ตารางตัวอย่างการสร้างเรื่องและจำดับเหตุการณ์ภาพอนาคต

ปี 2549 – 2560	สถานการณ์ใน 10 ปี
ปีพ.ศ. 2549	ปัจจุบันเด็กไทย สังคมไทย หรือการศึกษาไทยเป็นอย่างไร?
ปี.....	เกิดเหตุการณ์อะไร? ส่งผลกระทบอย่างไร?
ปี.....	.....
ปี.....	.....
ปีพ.ศ.2560.....	.....จบภาพอนาคต

6.2 ภาพอนาคต (Scenario)

- ทุกกลุ่มจะนำกรอบของระยะเวลาการเกิดเหตุการณ์ที่ในแต่ละกลุ่มได้ร่างและผูกเรื่องขึ้นนั้นมาเรียงร้อยเป็นภาพอนาคต

6.3 การวางยุทธศาสตร์ไปสู่ภาพอนาคต (Strategies)

- **ทุกกลุ่มจะพิจารณาร่วมกันว่าจะวางยุทธศาสตร์ ใดบ้างเพื่อรับมือกับภาพอนาคตทั้งภาพที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์**

7. การนำเสนอและอภิปรายผล

- **ให้ตัวแทนกลุ่มนำเสนอภาพอนาคตของตนเอง (ใช้เวลากลุ่มละประมาณไม่เกิน 10 นาที)**

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เอกสารประกอบการนำเสนองานวิจัย
ในการประชุมเชิงปฏิบัติการมองอนาคต (foresight workshop) ครั้งที่ 2

นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต
เพื่อเด็กและเยาวชนไทย

Future-Oriented Education Policies and Strategies for Thai Youths

น.ส. จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์

อาจารย์ที่ปรึกษา

ผศ.ดร. จุมพล พูลภัทรชีวิน และดร. อมรวิชช์ นาครทรรพ

สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการ และความเป็นผู้นำทางการศึกษา
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2548

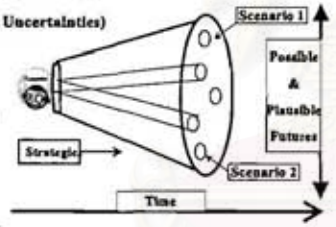
Foresight workshop 2 : 15 ธันวาคม 2548

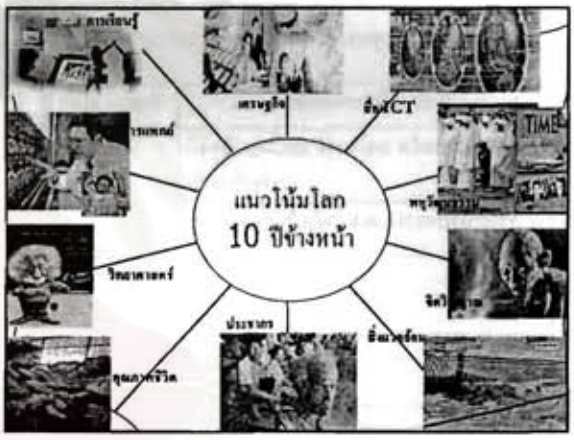
คำถามวิจัยในการประชุมเชิงปฏิบัติการมองภาพอนาคต

- ภาพอนาคตของเด็กและเยาวชนไทยเป็นอย่างไร และการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยภายใต้ภาพอนาคตดังกล่าวควรมีลักษณะอย่างไร
- นโยบายและยุทธศาสตร์การศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยควรมีลักษณะอย่างไร อะไรเป็นปัจจัยเงื่อนไขให้นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตของไทยขับเคลื่อนได้จริง

กระบวนการสร้างภาพอนาคต (Scenario Planning)

กำหนดคำถามหลัก (Key Question)
⇩
ระบุประเด็นสำคัญ (Key Issues)
⇩
ระบุแรงผลักดัน (Key Drivers)
⇩
ระบุความไม่แน่นอน (Key Uncertainties)
⇩
เลือกความไม่แน่นอน
⇩
แบ่งกลุ่มเขียนภาพอนาคต
⇩
ระบุกลยุทธ์

1. คำถามหลักสำหรับการเขียนภาพอนาคต (key question)

สนทนาแลกเปลี่ยนความคิด

1) แนวโน้มอีก 10 ปีข้างหน้ามีผลกระทบต่อการศึกษาและเด็กและเยาวชนอย่างไร
2) กระบวนทัศน์และเป้าหมายของการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนในอีก 10 ข้างหน้า หรือในปีพ.ศ. 2560 คืออะไร

2. แรงผลักดันและกระแสขับเคลื่อนหลัก (driving force)

เขียน card แสดงความคิด

- ร่วมกันพิจารณาถึงแรงผลักดันและกระแสขับเคลื่อนหลัก (driving force) ที่คาดว่าจะมีผลกระทบต่อนโยบายและยุทธศาสตร์การศึกษาใน 10 ข้างหน้า

เช่น การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ
แรงขับด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับสมอง
เทคโนโลยีหุ่นยนต์/ปัญญาประดิษฐ์

3.พิจารณาความไม่แน่นอน (uncertainties)

เขียน card แสดงความคิด

- เป็นเหตุการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นในอีก 10 ข้างหน้าที่สามารถผลิก ผันกระบวนทัศน์ทางการศึกษาหรือมีผลกระทบต่อนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อเด็กและเยาวชนไทย

  เช่น เกิดการปฏิวัติ

  สนามบินสุวรรณภูมิถูกวางระเบิด

4. การจัดทำภาพอนาคต (scenario planning)

- แบ่งสมาชิกเป็นกลุ่ม 2 กลุ่มย่อย กลุ่มละประมาณ 5 คน
- ให้แต่ละกลุ่มมีประธาน และเลขานุการทำหน้าที่ดำเนินการและบันทึกข้อมูล (และเตรียมผู้นำเสนอผลงานกลุ่ม)
- นำข้อมูลที่ได้จากกิจกรรมต่างๆ ทั้งประเด็นสำคัญ แรงผลัก (driving Forces) และโจทย์ที่ได้จากขั้นตอนการจัดอันดับความไม่แน่นอนมาเป็นกรอบในการทำงานเขียนภาพอนาคต และวางยุทธศาสตร์ทางการศึกษา

1) การสร้างโครงเรื่องภาพอนาคต (plot)

- แต่ละกลุ่มจะสร้างโครงเรื่องภาพอนาคตจากประเด็นความไม่แน่นอน โดยวางกรอบเหตุการณ์และระยะเวลา **(time line of events)** ไว้โดยคร่าวๆ ไว้

ตารางตัวอย่างการสร้างเรื่องและลำดับเหตุการณ์ภาพอนาคต

ปี 2549 – 2560	สถานการณ์ใน 10 ปี
ปีพ.ศ. 2549	ปัจจุบันเด็กไทย สังคมไทย หรือการศึกษาไทยเป็นอย่างไร?
ปี.....	เกิดเหตุการณ์อะไร? ส่งผลกระทบอย่างไร?
ปี.....	.....
ปี.....	.....
ปีพ.ศ.2560.....	.....จบภาพอนาคต

2) ภาพอนาคต (Scenario)

- ทุกกลุ่มจะนำกรอบของระยะเวลาการเกิดเหตุการณ์ที่ในแต่ละกลุ่มได้ร่างและผูกเรื่องขึ้นนั้นมาเรียงร้อยและวาดเป็นภาพอนาคต

3) การวางยุทธศาสตร์ (Strategies) ไปสู่ภาพอนาคต

- ทุกกลุ่มจะพิจารณาร่วมกันว่าจะวางยุทธศาสตร์ ใดบ้างเพื่อรับมือกับภาพอนาคตทั้งภาพที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์

5. การนำเสนอและอภิปรายผล

- **ให้ตัวแทนกลุ่มนำเสนอภาพอนาคตของตนเอง (ใช้เวลากลุ่มละประมาณไม่เกิน 10 นาที)**

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เอกสารประกอบการนำเสนองานวิจัย
ในการประชุมระดมความคิด เพื่อถอยกลับมามองทางเลือกเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์

ทางเลือกเชิงนโยบายและ
ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต
เพื่อเด็กและเยาวชนไทย

น.ส. จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์

อาจารย์ที่ปรึกษา
ผศ.ดร. วุฒิพล ทูลภัทรธีรินและ ดร. อมรวิชช์ นาครทรรท
สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการ และความเป็นผู้นำทางการศึกษา
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2548

Backcasting 1 : 24 มกราคม 2550

ความคืบหน้าของการทำงาน

1. ศึกษาและคาดการณ์แนวโน้ม โดยสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญเบื้องต้น และทบทวนเอกสารเพื่อคาดการณ์แนวโน้ม (forecast) ช่วงเดือนมิถุนายน–กรกฎาคม 2549
2. จัดประชุม foresight 2 ครั้ง
   1) foresight กับกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ 9 พฤศจิกายน 2549 (จัดกระบวนการใช้เวลา 1 วันเต็ม)
   2) foresight กับกลุ่มแกนนำเด็กและเยาวชนจังหวัดต่างๆ (ประธานและรองประธานสภาเด็กและเยาวชน) 15 ธันวาคม 2549 (ปรับกระบวนการเหลือครึ่งวัน)

Foresight 1 : ภาพอนาคต 2 ภาพ

- ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของครอบครัว
- ยุทธศาสตร์เครือข่ายองค์กรเพื่อความต่อเนื่อง
- ยุทธศาสตร์เสริมพลังอำนาจ
- ยุทธศาสตร์ KM
- ยุทธศาสตร์พื้นที่เพื่อการเรียนรู้
- ยุทธศาสตร์ส่งเสริมสร้างนวัตกรรม

ยุทธศาสตร์

ภาพที่ 1
Coyote culture
สังคมขยายร่างสร้างค้า
(วุฒิวัฒน แต่งอินแต่งใช้)

ยุทธศาสตร์ร่วม

- ยุทธศาสตร์การพัฒนาและประกันคุณภาพการศึกษา
- ยุทธศาสตร์งานวิจัยและพัฒนา งานวิจัยขับเคลื่อนงานด้านเด็กและเยาวชน (การใช้องค์ความรู้ BBL วลร)

ภาพที่ 2
2559
เกษตรอินทรีย์ครองเมือง
(มาตรฐานเด็กไทย
มาตรฐานเด็กอินทรีย์)

- ยุทธศาสตร์การศึกษาที่เน้นคุณธรรมเป็นฐาน
- ยุทธศาสตร์การศึกษาทางเลือก : IT

ยุทธศาสตร์

Foresight 2 : ภาพอนาคต 2 ภาพ

- ยุทธศาสตร์การสร้างวัฒนธรรมสังคมวัฒนธรรม
- ยุทธศาสตร์ส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมสร้างสรรค์เพื่อความ
- ยุทธศาสตร์ "บวร : บ้าน วัด โรงเรียน"
- ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อความมั่นคงของชาติ

ยุทธศาสตร์

ภาพเชิงลบสังคม
เลวสุดขั้ว ชั่วสุดขีด
(สังคมที่แตก → ปฏิวัติ)

- ยุทธศาสตร์การพัฒนาและประกันคุณภาพการศึกษา
- ยุทธศาสตร์การวิจัยและพัฒนา งานวิจัยขับเคลื่อน + km
- ยุทธศาสตร์พื้นที่เพื่อเด็กและเยาวชน
- ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาเด็กและเยาวชน (development/learning/empowerment)

ยุทธศาสตร์ร่วม

ภาพเชิงบวกสังคม
เมืองไทยไปโลด
(ศูนย์กลางเทคโนโลยี
สังคมเกษตรอินทรีย์ สงบสุข)

- ยุทธศาสตร์การสร้างโอกาสทางด้านการศึกษา
- ยุทธศาสตร์พัฒนาและยกระดับคุณภาพครูและบุคลากรทางการศึกษา
- ยุทธศาสตร์การควบคุมสื่อ กระตุ้นเสริมสื่อสร้างสรรค์

ยุทธศาสตร์

ภาพอนาคตสังคมไทยในทศวรรษหน้า
2550-2559

ช่วงปี 2550-2552

เผชิญกับการต่อการร้าย ความขัดแย้ง การแย่งชิงผลประโยชน์ นำไปสู่การเปลี่ยนรัฐบาลใหม่

ความอ่อนแอของสถาบันครอบครัว อิทธิพลของสื่อไม่สร้างสรรค์ และสภาพสังคมที่มากไปด้วยพื้นที่เสี่ยงพื้นที่อบายมุข นำเด็กไปสู่วงจรเลวร้าย **จำนวนคดีอาชญากรรมที่วัยรุ่นเป็นผู้ก่อคดีก็ยังมีสูงขึ้น** โดยมีเด็กต่ำกว่า 18 ปีก่อคดีอาชญากรรมเฉลี่ยวันละ 100 คดีสูงกว่าในปี 2549 ที่เฉลี่ย 87 คดี

วิกฤตการณ์ทางการศึกษา ความอ่อนด้อยคุณภาพ ปัญหาครู ปัญหาการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ปัญหาการศึกษาใน 3 จังหวัดภาคใต้

รัฐบาลเร่งฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคม และการศึกษาในทุกระดับ
แต่กระนั้นสังคมไทยก็ยังต้องเผชิญกับโรคระบาดรุนแรง

ช่วงปี 2553-2555

ผลพวงจากปัญหาต่างๆ มากกระแสพ่อแม่ ครู และผู้เรียนที่เรียกร้องการศึกษาที่มีคุณภาพ และการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนรัฐมนตรีการศึกษา และการจัดตั้งองค์กรอิสระเพื่อร่วมขับเคลื่อนการศึกษาไทย

เกิดการขับเคลื่อนงานด้านเด็กอย่างบูรณาการ
จังหวัดลงทุนสร้างศูนย์เสริมพลังเด็กศูนย์เสริมอัจฉริยภาพในคน

ปี 2555 เผชิญอุบัติภัยทางสิ่งแวดล้อม ภาวะฝนแล้งสลับกับอุทกภัย เผชิญกับภาวะสงครามของประเทศมหาอำนาจ การใช้อาวุธนิวเคลียร์ที่ขยายวงกว้างขึ้น

แรงผลักจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กระแสจิตวิญญาณใหม่ พลังเด็กและเยาวชนและทุกภาคส่วนร่วม กระแสสังคมเศรษฐกิจความรู้เพื่ออนาคต กระแสสังคมแห่งการผลิต และการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน เป็นกระบวนทัศน์สำคัญ

รัฐบาลทุ่มเทกับยุทธศาสตร์การศึกษา การวิจัย การจัดการความรู้ และยุทธศาสตร์การสร้างผู้ผลิตที่เพิ่มมากขึ้นเป็นเท่าตัว

เกิดขบวนการประชาคมร่วมพัฒนาเด็ก *"นักสร้าง นักผลิตรุ่นใหม่"* นำไปสู่ความก้าวหน้าและการค้นพบองค์ความรู้ใหม่ๆ การจัดหาทรัพยากรทางเลือกและผลิตพลังงานทดแทน

ประเทศไทยกลายเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจทุนนิยมแบบพอเพียง ได้รับการจัดอันดับจากประชาคมโลกว่าเป็นเมืองที่น่าอยู่ที่สุดแห่งในโลก

ยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบบริหารจัดการ

- ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการระบบใหม่ กา จัดการความรู้
- ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนการศึกษาที่มีพื้นที่เป็นฐาน (area based strategy)
- ยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนที่มีความรู้เป็นฐาน (การบริหารจัดการแบบธรรมภิบาล)
- ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมทางการศึกษา ภาคีการศึกษา ทั้งในส่วนผู้ปกครอง ชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- ยุทธศาสตร์ด้านกฎหมาย และกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง
- ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการบนความไม่แน่นอน

ยุทธศาสตร์การศึกษาคุณภาพ และการพัฒนาศักยภาพ

- ยุทธศาสตร์ด้านการศึกษาคุณภาพ ประกันคุณภาพครู กลไกสร้างแรงจูงใจและผดุงรักษาครู
- ยุทธศาสตร์การผลิตและพัฒนาครู เสริมพลังอำนาจครู
- ยุทธศาสตร์ด้านการเปิดพื้นที่ และกิจกรรมสร้างสรรค์
- ยุทธศาสตร์การศึกษาบนฐานสมอง (brain based learning)

ยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนา

- ยุทธศาสตร์การใช้เทคโนโลยีอย่างรู้เท่าทันและมีสำนึก
- ยุทธศาสตร์ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้
- ยุทธศาสตร์การส่งเสริมสื่อและการพัฒนานวัตกรรม
- ยุทธศาสตร์การสื่อสารสาธารณะและการให้ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ และยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตย

ยุทธศาสตร์การศึกษาทางเลือก การเรียนรู้เพื่อชีวิต

- ยุทธศาสตร์ด้านการศึกษาเพื่อสร้างเสริมจริยธรรม ยุทธศาสตร์การศึกษาทางเลือก การเรียนรู้เพื่อชีวิต วิชาด้านทักษะชีวิต การศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพ /การศึกษาเพื่อความเป็นเอิศ
- ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ยั่งยืน สิ่งแวดล้อมศึกษา และการเรียนรู้บนฐานสิ่งแวดล้อม
- ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อความสมานฉันท์

ประเด็นระดมความคิด

- ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตที่เด่นที่น่าจะดึงออกมามีอะไร
- มีข้อเสนอเชิงนโยบายที่สำคัญใดบ้างเพื่อตอบโจทย์เป้าหมายใน 10 ปีข้างหน้า
- ข้อเสนอเชิงยุทธวิธีเพื่อการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ที่ว่านี้เพื่อสู่เป้าหมายภายใน 10 ปีข้างหน้า

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เอกสารประกอบการนำเสนองานวิจัยในการสัมมนาวิชาการเรื่องข้อเสนอแนวทางขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย

นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต
เพื่อเด็กและเยาวชนไทย
Future-Oriented Education Policies and Strategies for Thai Youths

น.ส. จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์

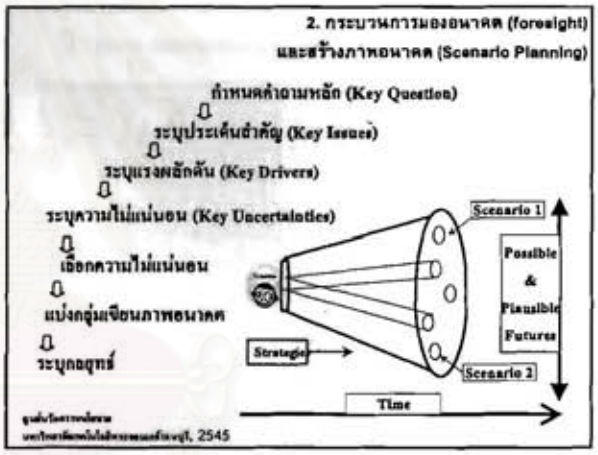
อาจารย์ที่ปรึกษา
ผศ.ดร. จุมพล พูลภัทรชีวิน และดร. อมรวิชช์ นาครทรรท
สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการ และความเป็นผู้นำทางการศึกษา
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2549

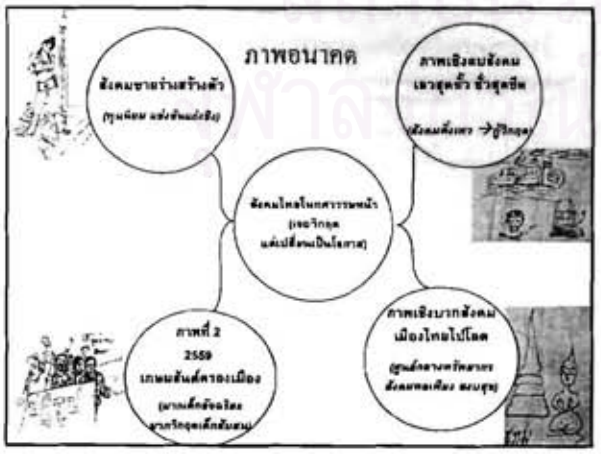
การสัมมนาวิชาการ : 22 มีนาคม 2550 คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

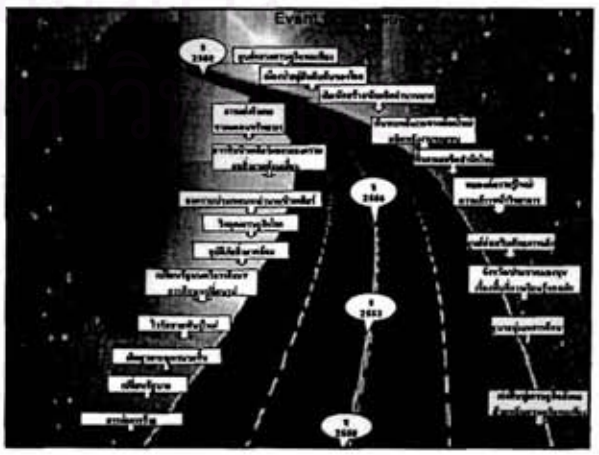
วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวโน้มทางเศรษฐกิจสังคมที่มีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนในต่างประเทศและของประเทศไทย
2. เพื่อศึกษานโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนในต่างประเทศและของประเทศไทย
3. เพื่อให้ข้อเสนอเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย

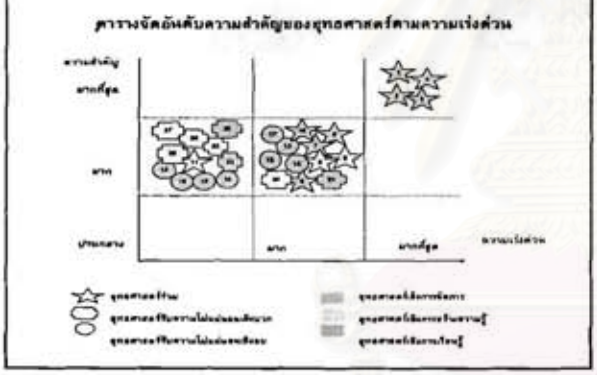
3. กระบวนการถอยกลับมามองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์

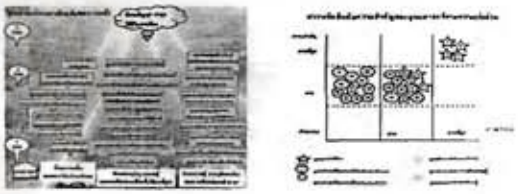
3. กระบวนการถอยกลับมามองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์

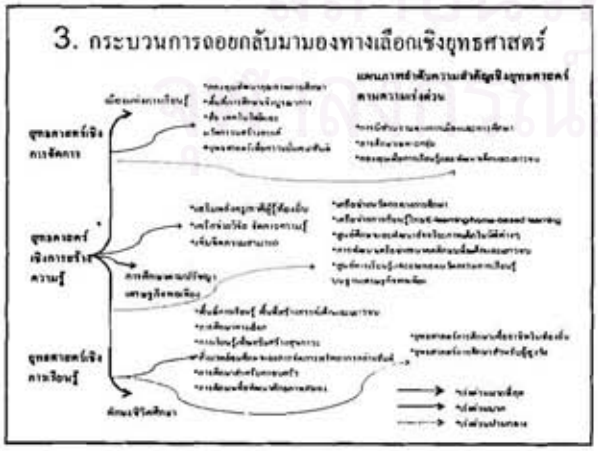
3. กระบวนการถอยกลับมามองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์

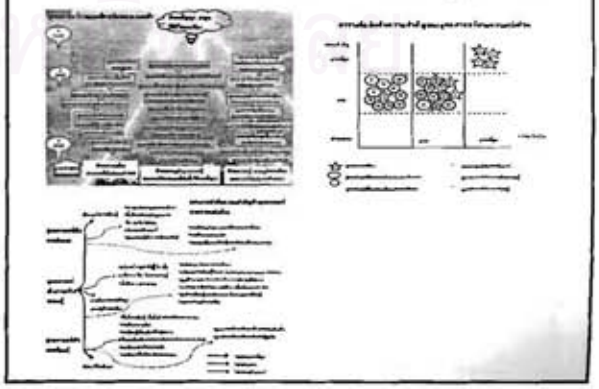
3. กระบวนการถอยกลับมามองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์

3. กระบวนการถอยกลับมามองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์

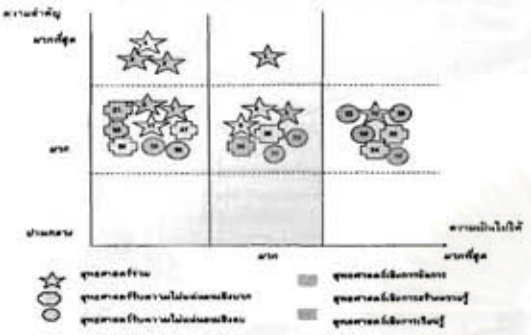

3. กระบวนการถอยกลับมามองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์

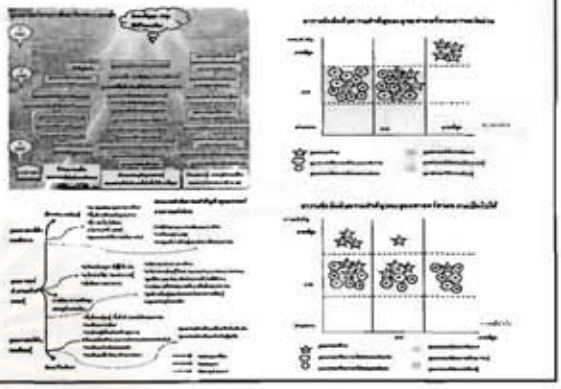

3. กระบวนการถอยกลับมามองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์

ตารางจัดอันดับความสำคัญของยุทธศาสตร์ตามความเป็นไปได้

3. กระบวนการถอยกลับมามองทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์

สังคมไทยในทศวรรษหน้า

เมื่อโลกแห่งความรู้ยุคใหม่เดินไปได้ความรู้มากมายกว้างไกลและไร้พรมแดน เป็นโลกยุคเศรษฐกิจฐานความรู้ที่ต้องการคนยุคใหม่ที่มีความรอบรู้ และมากไปด้วยความสามารถในทักษะการจัดการด้านต่างๆ พร้อมด้วยคุณธรรมจริยธรรม และเป็นคนที่รู้จักใช้ชีวิตอย่างรู้เท่าทันโลก ดำเนินชีวิตอย่างพอดีและพอเพียง

"สังคมแห่งการเรียนรู้ อยู่อย่างเท่าทัน บนวิถีพอเพียง"

คุณลักษณ์ที่พึงประสงค์ของเด็กยุคใหม่

แนวโน้มท้าทายการศึกษาและการพัฒนาเด็กและเยาวชน

ยุทธศาสตร์การเรียนรู้

- กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตและชุมชน
- เชื่อมต่อการเรียนรู้ตั้งแต่ระดับปฐมวัยศึกษาถึงอุดมศึกษา
- เชื่อมต่อการเรียนรู้ในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และการเรียนรู้ตามอัธยาศัย
- เปิดพื้นที่การเรียนรู้ พื้นที่ทางความคิดให้เด็ก
- ขับเคลื่อนเรื่องการศึกษาทางเลือกที่หลากหลาย

ยุทธศาสตร์การเรียนรู้

ยุทธศาสตร์ชีวิตเท่าทัน "ทักษะชีวิตศึกษา" (life skill)

ยุทธศาสตร์ชีวิตเท่าทัน "อ่านโลกออก เขียนความหมายให้รู้เท่าทัน และใช้ชีวิตเป็น"

- สนับสนุนการเรียนรู้และพัฒนาทักษะ "การรู้เท่าทัน" ปัจจัยเสี่ยงและสังคมเสี่ยงยุคใหม่ มีจริยธรรมในการดำเนินชีวิต
- **กิจกรรมการเรียนรู้ทักษะชีวิต** เช่น เรื่องเพศศึกษา สื่อศึกษา บริโภคศึกษา เหล้ายาศึกษา สันติศึกษา ฯลฯ ในโรงเรียน ในชีวิตประจำวัน ในครอบครัว
- **นวัตกรรมการเรียนรู้ที่อยู่บนฐานการวิจัย** (research based/ project based) อาศัยสถานการณ์จริงหรือใช้ปัญหาในพื้นที่
- กิจกรรมที่ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ (critical thinking) เช่น วิพากษ์สื่อ วิเคราะห์ชีวิต กิจกรรมโคร์ดรอง สะท้อนตนเอง (self reflection)

ยุทธศาสตร์ "ชีวิตพอเพียง" : การศึกษาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ยุทธศาสตร์ชีวิตเท่าทัน

- ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างโรงเรียนและชุมชน
- สิ่งแวดล้อมศึกษาและการพัฒนาที่ยั่งยืน
- การศึกษาเพื่อสร้างงานสร้างอาชีพ เสริมทักษะประกอบอาชีพและดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีภูมิคุ้มกันพึ่งตนเองได้
- กิจกรรมทางเลือก กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนหลากหลายรูปแบบ พื้นที่สร้างงานสร้างรายได้ เช่น ชมรมทำขนม ทำงานศิลป์ เป็นต้น
- กลไกประชาคมท้องถิ่นขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การเรียนรู้บนฐานเศรษฐกิจชุมชน

ชีวิตพอเพียง

ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคต

ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคต "คิดไกล เห็นอนาคตไกล ตามเหตุการณ์ทันสถานการณ์ ยุคสมัยเปลี่ยนไป ต่อเนื่องยั่งยืน"

ระดับกรรมวิธีการจัดการเชิงนโยบาย

- มีกลไกการบริหารจัดการที่เชื่อมโยงความรู้ด้านการศึกษาอนาคตมาใช้
- สร้างความรู้และความเข้าใจต่อแนวทางการบริหารจัดการที่ยืดหยุ่นการเข้าใจในหลายความมุมเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ยืดหยุ่นและปรับตัวง่ายต่อสิ่งที่จะเกิดขึ้นข้างหน้า มองทางเลือกหลากหลายทาง และตัดสินใจบนทางเลือกที่ดีที่สุด
- ลงทุนในการวิจัยเพื่อการคาดการณ์ ศึกษาอนาคตภาพในด้านต่างๆ เพื่อใช้ในการวางแผนและยุทธศาสตร์ทางการศึกษา

ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคต

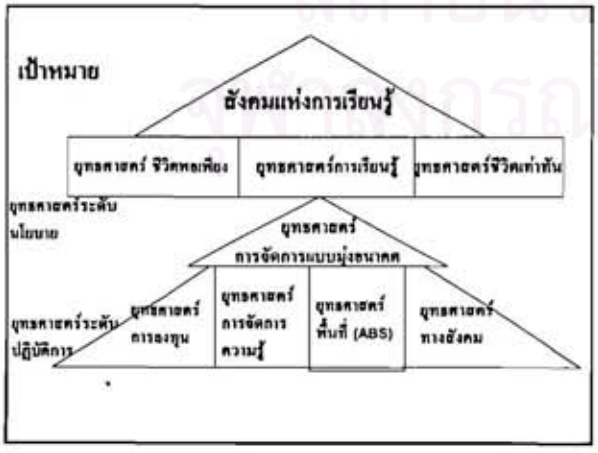
ยุทธศาสตร์การจัดการแบบมุ่งอนาคต "คิดไกล เห็นอนาคตไกล ตามเหตุการณ์ทันสถานการณ์ ยุคสมัยเปลี่ยนไป ต่อเนื่องยั่งยืน"

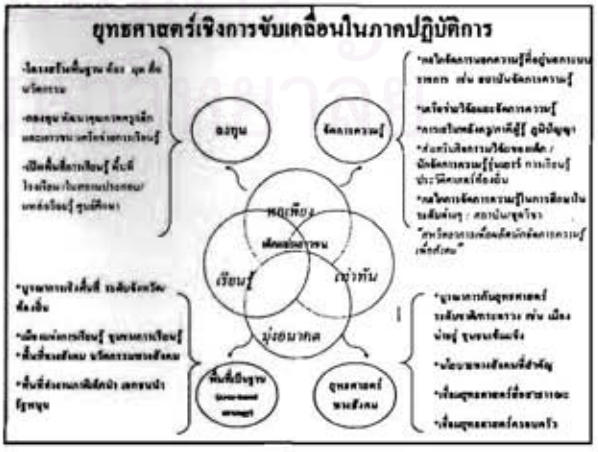
เยาวชน NWD Project นิทรรศการ 'บ้านในฝัน'

ระดับขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการที่มุ่งอนาคตเป้าหมาย

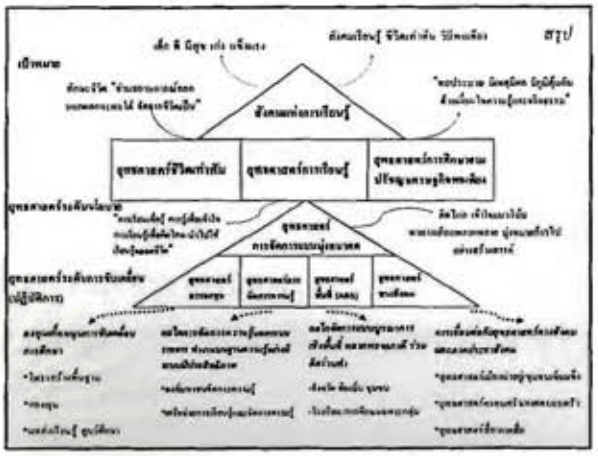
- กิจกรรมส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนมาร่วม**ออกแบบการเรียนรู้เพื่อสังคมในอนาคต**
- ส่งเสริมกระบวนการเสริมพลังอำนาจให้เด็กเป็นผู้ร่วมกระบวนการค้นหาสร้างความรู้ใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงในอนาคต
- สนับสนุนเครือข่ายเด็กและเยาวชนในการดำเนินยุทธศาสตร์การพัฒนาการเรียนรู้
- มีกลไกเพิ่มขีดความสามารถและศักยภาพของเด็กและเยาวชนเพื่อก้าวสู่การเป็นผู้นำทางสังคมในด้านต่างๆ

ยุทธศาสตร์เชิงการขับเคลื่อนในภาคปฏิบัติการ

ข้อเสนอแนะ

1) ข้อเสนอต่อผู้เกี่ยวข้องระดับนโยบาย
   - การผลักดันนโยบายและยุทธศาสตร์
   - ข้อเสนอต่อยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนเชิงปฏิบัติการเพื่อปฏิรูปการศึกษา
2) ข้อเสนอต่อประชาคมที่ร่วมขับเคลื่อนการศึกษา
   - ขับเคลื่อนยุทธศาสตร์พื้นที่ที่เชื่อมต่อกับหน่วยการศึกษาและภาคสังคม
   - บทบาทในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การศึกษาตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
3) ข้อเสนอต่องวิชาการ
   - การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้แบบมุ่งอนาคต
   - การเปิดพื้นที่การศึกษาด้านอนาคตศึกษา หรือการเปิดมิติใหม่ของการศึกษาอนาคต
   - ศูนย์อนาคตศึกษาด้านเด็กและเยาวชน ศูนย์ศึกษาอนาคตและการจัดการแบบมุ่งอนาคต
4) ข้อเสนอต่อการวิจัยครั้งต่อไป
   - การวิจัยองค์ความรู้จากงานวิจัย
   - ข้อเสนอต่อการพัฒนากระบวนการเทคนิคการมองอนาคต
   - การวิจัยศึกษาอนาคตภาพทางการศึกษา เพื่อกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย

เปิดประเด็นการสัมมนา

- ท่านมีข้อเสนอเชิงนโยบายและข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์อะไรบ้างที่จะตอบโจทย์เป้าหมายใน 10 ปีข้างหน้า
- ท่านมีข้อเสนอเกี่ยวกับแนวทางในการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ที่ว่านี้เพื่อไปสู่เป้าหมายภายใน 10 ปีข้างหน้าอย่างไร

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาว จุฬากรณ์ มาเสถียรวงศ์ เกิดเมื่อวันที่ 4 มกราคม พ.ศ.2516 ที่จังหวัดกรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีศึกษาศาสตร์บัณฑิต (ดุริยางค์ศึกษา) คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตประสานมิตร เมื่อพ.ศ.2537 และปริญญาตรีศิลปศาสตร์บัณฑิต (ไทยคดีศึกษา) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมธิราช ในปีการศึกษา 2543 สำเร็จปริญญาโท ครุศาสตรมหาบัณฑิต (พื้นฐานการศึกษา) คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2540 เข้าศึกษาในระดับปริญญาเอก หลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พัฒนศึกษา) คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา 2546

ปัจจุบันดำเนินงานวิชาการด้านเด็กและการศึกษาในสถาบันรามจิตติ ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย